

Het handschrift van L.P. Roodbaard

Ontwerpprincipes van Noord-Nederlandse landschapsparken in de eerste helft van de 19e eeuw

van der Laan, A.T.E.

DOI

[10.7480/abe.2022.13](https://doi.org/10.7480/abe.2022.13)

Publication date

2022

Document Version

Final published version

Citation (APA)

van der Laan, A. T. E. (2022). *Het handschrift van L.P. Roodbaard: Ontwerpprincipes van Noord-Nederlandse landschapsparken in de eerste helft van de 19e eeuw*. [Dissertation (TU Delft), Delft University of Technology]. <https://doi.org/10.7480/abe.2022.13>

Important note

To cite this publication, please use the final published version (if applicable).
Please check the document version above.

Copyright

Other than for strictly personal use, it is not permitted to download, forward or distribute the text or part of it, without the consent of the author(s) and/or copyright holder(s), unless the work is under an open content license such as Creative Commons.

Takedown policy

Please contact us and provide details if you believe this document breaches copyrights.
We will remove access to the work immediately and investigate your claim.

Het handschrift van L.P. Roodbaard

Ontwerpprincipes van Noord-Nederlandse landschapsparken
in de eerste helft van de 19e eeuw

Els van der Laan-Meijer

Het handschrift van L.P. Roodbaard

Ontwerpprincipes van Noord-Nederlandse landschapsparken
in de eerste helft van de 19e eeuw

Els van der Laan-Meijer

22#13

Ontwerp | Sirene Ontwerpers, Véro Crickx

Cover foto | Fragment van presentatietekening Ropta State omstreeks 1832 (Bron: privéarchief)

ISBN 978-94-6366-582-7

ISSN 2212-3202

© 2022 Els van der Laan-Meijer

Dit proefschrift is open access op <https://doi.org/10.7480/abe.2022.13>

Naamsvermelding 4.0 Internationaal (CC BY 4.0)

Dit is een door mensen leesbare samenvatting van (en geen vervanging voor) de licentie die u kunt vinden op: <https://creativecommons.org/licenses/by/4.0/deed.nl>

Je bent vrij om::

Het werk te delen — te kopiëren, te verspreiden en door te geven via elk medium of bestandsformaat

Het werk te bewerken — te remixen, te veranderen en afgeleide werken te maken voor alle doeleinden, inclusief commerciële doeleinden.

Deze licentie is goedgekeurd voor Free Cultural Works.

De licentiegever kan deze toestemming niet intrekken zolang aan de licentievoorwaarden voldaan wordt.

Onder de volgende voorwaarden:

Naamsvermelding — De gebruiker dient de maker van het werk te vermelden, een link naar de licentie te plaatsen en aan te geven of het werk veranderd is. Je mag dat op redelijke wijze doen, maar niet zodanig dat de indruk gewekt wordt dat de licentiegever instemt met je werk of je gebruik van het werk.

Tenzij anders vermeld, zijn alle foto's in dit proefschrift gemaakt door de auteur. Voor het gebruik van beeldmateriaal is getracht zoveel mogelijk toestemming te vragen aan de rechtmatige eigenaren. Onze excuses voor de gevallen waarin het ons niet is gelukt. Deze rechtmatige eigenaren worden vriendelijk verzocht contact op te nemen met de auteur.

Het handschrift van L.P. Roodbaard

Ontwerpprincipes van Noord-Nederlandse landschapsparken in de eerste helft van de 19e eeuw

Proefschrift

ter verkrijging van de graad van doctor
aan de Technische Universiteit Delft,
op gezag van de Rector Magnificus, prof. ir. H. Beunderman,
voorzitter van het College voor Promoties
in het openbaar te verdedigen op donderdag 7 juli 2022 om 15:00 uur

door

Apollonia Theodora Elizabeth van der Laan-Meijer
landschapsarchitect
geboren te Eindhoven

Dit proefschrift is goedgekeurd door de promotoren.

Samenstelling promotiecommissie:

Prof.ir. H. Beunderman (Rector Magnificus)
Prof.ir. E.A.J. Luiten
Prof.dr. J. Renes
Dr. M.T.A. van Thoor

Technische Universiteit Delft, voorzitter
Technische Universiteit Delft, promotor
Vrije Universiteit Amsterdam, promotor
Technische Universiteit Delft, promotor

Onafhankelijke leden:

Prof.dr. F.H. Schmidt
Prof.ir. A. Geuze
Dr.ing. S. Nijhuis
Prof.dr. C. Wagenaar

Vrije Universiteit Amsterdam
Technische Universiteit Delft
Technische Universiteit Delft
Rijksuniversiteit Groningen

Reserve leden:

Prof.dr.ing. C.M. Hein

Technische Universiteit Delft

Woord vooraf

Mijn fascinatie voor het werk van Lucas Pieters Roodbaard begon in de zomer van 1986. De eigenaren van Ropta State, gelegen bij de Friese Waddenzeedijk ten noorden van Harlingen, vroegen aan mij om hen te adviseren bij de reconstructie van het park. Na Ropta State kreeg ons team van NO.ORDPEIL landschap.erfgoed meer opdrachten om reconstructieplannen te maken en tuinhistorisch onderzoek te doen voor de Roodbaard-parken in de drie noordelijke provincies.

Een uitgebreid onderzoek naar het oeuvre van Roodbaard startte bijna 25 jaar later. Door de toekenning van het Stimuleringsfonds voor Architectuur (Belvédère) en bijdragen van fondsen en gemeenten konden we als team een ontwerponderzoek uitvoeren. Stagiaires van het Kenniscentrum Landschap van de RUG leverden een belangrijke bijdrage aan het archiefonderzoek. Voor het ontwerpend onderzoek werkten we samen met de met studenten van de RUG, WUR en TU Delft. Gezamenlijk bestudeerden we de ontwerpideeën van Roodbaard. Vanuit meerdere bronnen konden we vervolgens bewijzen of verklaringen geven voor de (vermoedelijke) betrokkenheid van Roodbaard. De kaartinventarisatie bracht ongeveer 150 landschapsparken in beeld waarvan een landschappelijke aanleg voor 1850 was weergegeven. Dit indrukwekkende overzicht van openbare parken, landschapsparken en -tuinen, alsmede ontwerptekeningen bleef mij ook na de publicatie van het ontwerponderzoek fascineren. Door gebrek aan archivalia en andere directe bewijzen bleef de omvang van Roodbaards oeuvre nog onduidelijk. Het leek me een uitdaging om zijn oeuvre nader te kunnen identificeren. Daarmee startte de zoektocht naar criteria om ook in de tuin- en landschapsarchitectuur 'de echte Roodbaard' te herkennen, zoals die er ook zijn in bijvoorbeeld de schilderkunst en in de architectuur om 'de echte Rembrandt' of 'de echte Rietveld' te herkennen.

Veel dank ben ik verschuldigd aan iedereen die mij de afgelopen jaren heeft geholpen en gestimuleerd bij het onderzoek. De TU-Delft en met name de PhD-groep bood mij als buitenpromovendus inspirerende bijeenkomsten met presentaties en pitches aan (buitenlandse) gastdocenten. Zij wezen mij op de uniciteit van de prachtige collectie ontwerptekeningen en stimuleerden mij om deze als primaire bron van onderzoek te gebruiken.

Zeer waardevol waren de bijeenkomsten in Delft, Utrecht, Amsterdam en zelfs op locatie in Friesland met mijn promotoren Eric Luiten, Hans Renes en Marie-Thérèse van Thoor. Hun visies vanuit de verschillende disciplines landschapsarchitectuur, historische geografie en architectuurgeschiedenis inspireerden en hielpen mij bij mijn zoektocht naar het handschrift van Roodbaard. Zonder hun kennis, correcties, advies, interesse en inspiratie was dit een eindeloze zoektocht geworden.

Ook de vele gesprekken met collega's, zoals Carla Oldenburger-Ebbers, Jan Holwerda en Rob Aben hebben mij geholpen om mijn kennis te verbreden. De samenwerking met Sandra den Dulk heeft naast een bijzondere vriendschap geleid tot inspirerende gesprekken over onze promotieonderzoeken en de Engelse vertaling van de samenvatting. De cursus Methodologie van Steffen Nijhuis was zeer waardevol om tot een wetenschappelijke onderzoeksmethode te komen voor de casestudie. Dankzij de opdracht van Natuurmonumenten en de inspirerende samenwerking met Michiel Purmer kwam de voorbereiding voor het epiloog tot stand.

Dit proefschrift was niet tot een afronding gekomen zonder de tomeloze inzet van het team van NO.ORDPEIL, Willemieke Ottens voor de eindredactie en Jelmer Bokma voor de cartografie en de grafische opmaak.

Met enige weemoed schrijf ik dit woord vooraf, met het besef dat er een einde komt aan een intensieve maar ook inspirerende periode. Tegelijkertijd kijk ik er naar uit dat ik me niet meer in de weekenden hoef te verdiepen in het verleden en de wereld van Roodbaard maar nu weer tijd heb voor mijn familie en vrienden. Het belangrijkste voor mij in de afgelopen jaren waren de onvoorwaardelijke en liefdevolle steun van Lippe en het eindeloze geduld van onze beide dochters, Jitske en Sjoukje met hun gezinnen. Gelukkig hebben we nu weer meer tijd voor elkaar.

Ik hoop dat dit proefschrift een inspiratiebron is voor de vele vrijwilligers, die betrokken zijn bij herstel- en onderhoudswerkzaamheden aan Roodbaards landschapsparken. Tevens hoop ik dat het bijdraagt aan het vergroten van de kennis over deze bijzondere Noord-Nederlandse collectie van groen erfgoed bij de vele eigenaren en bezoekers. Gezamenlijk kunnen we de betekenis van dit Noord-Nederlandse parklandschap van Roodbaard op de landelijke én internationale kaart zetten.

Inhoudsopgave

Samenvatting 9

Summary 15

1 Roodbaards rijkdom 20

- 1.1 Inleiding 21
- 1.2 Noord-Nederlandse landschapsparken tot 1850 26
- 1.3 Probleemstelling en stand van kennis 33
- 1.4 Doel- en vraagstelling van het onderzoek 34
- 1.5 Opbouw van het onderzoek 35

2 Ontwerpprincipes van landschapsparken 37

- 2.1 Landschapsparken in de geschiedenis van de tuinkunst 37
- 2.2 Landschapsparken in Europa 40
- 2.3 Landschapsparken in Nederland 64
- 2.4 Begrippen voor ontwerpprincipes van landschapsparken 77

3 Tekeningen en kaarten als bron voor onderzoek 81

- 3.1 Het doel en de nauwkeurigheid van ontwerptekeningen en kaarten 82
- 3.2 Roodbaards ontwerptekeningen als primaire bron 83
- 3.3 Methode voor de analyse van ontwerptekeningen 95
- 3.4 Analysemethode voor ontwerptekeningen van landschapsparken 102

4 Van hovenier tot architect 106

- 4.1 Hovenier, portretschilder, aanlegger en architect van landschapsparken 106
- 4.2 Opleiding aan de Academie voor Teken-, Bouw- en Zeevaartkunde 114
- 4.3 Landhuishoudkunde als het nieuwe leervak 118
- 4.4 Assen, Groningen en Leeuwarden 124
- 4.5 Regionale netwerken 136
- 4.6 Roodbaards ontwikkeling als architect én aanlegger van landschapsparken 144

5 Tuinarchitectonische analyse van Roodbaards ontwerptekeningen 146

- 5.1 Aanwijzingen op de ontwerptekeningen 146
- 5.2 Selectie van ontwerptekeningen 161
- 5.3 Lyndensteyn te Beetsterzwaag 163
- 5.4 Ropta State te Wijnaldum (Harlingen) 181

5.5	Stania State te Oenkerk	195
5.6	Ekenstein te Tjamsweer (Appingedam)	219
5.7	Fraeylemaborg te Slochteren	235
5.8	Meetkundig vorminstrumentarium van Roodbaard	254
6	Het handschrift van Roodbaard	256
6.1	Van vorminstrumentarium naar ontwerpprincipes	257
6.2	Identificeren van Roodbaards oeuvre	274
6.3	Roodbaards oeuvre in het Noord-Nederlandse landschap	278
7	Epiloog	281
	Bijlage 1	298
	Bijlage 2	370
	Bijlage 3	400
	Bijlage 4	408
	Literatuurlijst	431
	Lijst van Figuren	439
	Curriculum Vitae	449

Samenvatting

Ontwerptekeningen door Lucas Pieters Roodbaard van landschapsparken in Noord-Nederland staan centraal in dit onderzoek. Deze tekeningen zijn niet alleen belangrijke communicatiemiddelen, maar ze verbeelden ook de ontwerpideeën van een architect. Het gaat in dit proefschrift om een wetenschappelijke benadering van de tuingeschiedenis vanuit de tuin- en landschapsarchitectuur. Het biedt een aanvulling en verdieping van de kennis over het ontwerp van landschapsparken zoals die tot nu toe vooral kwam vanuit de cultuur- en kunsthistorische onderzoeksbenaderingen. Aanleiding voor het onderzoek was de publicatie Roodbaards Rijkdom (BONAS, 2e druk 2013), waarin voor het eerst ongeveer 150 Noord-Nederlandse openbare (wandel)parken, landschapsparken en -tuinen uit de eerste helft van de 19e eeuw in kaart werden gebracht. Een groot deel hiervan kon destijds aan Lucas Pieters Roodbaard (1782-1851) worden toegeschreven. Door het ontbreken van relevante bronnen was die toeschrijving echter voor een aantal parken en tuinen niet mogelijk. Met dit onderzoek proberen we inzicht te krijgen in Roodbaards ontwerpprincipes om van daaruit te komen tot het identificeren van zijn landschapsparken en het plaatsen van zijn oeuvre in het Noord-Nederlandse historische cultuurlandschap. Het herleiden van zijn ontwerpprincipes is tevens een belangrijk hulpmiddel voor restauraties of reconstructies. Het bepalen van het handschrift van een tuinarchitect en het identificeren en het plaatsen van het oeuvre in de context van het historische cultuurlandschap vormen nog ontbrekende schakels in het tuinhistorisch onderzoek in Nederland. Dit leidt tot de volgende onderzoeksvraag : Welke ontwerpprincipes voor de Noord-Nederlandse landschapsparken zijn te herleiden uit de tekeningen van Lucas Pieters Roodbaard?

Ontwerpprincipes van landschapsparken

Aan de hand van ontwerptekeningen van Europese architecten zijn algemene ontwerpprincipes van landschapsparken uit de eerste helft van de 19e eeuw onderscheiden. Deze zes principes zijn: (1) het ritme en de verhoudingen van de driedeling, bloemen- en moestuin bij het huis, pleziertuin met waterpartijen en het park- of wildbos; (2) de regelmaat van de 'ideale' lijn als symbool van schoonheid; (3) het reliëf als driedimensionaal decor; (4) de ruimtecreatie met het panoramische perspectief; (5) de rondwandeling met pittoreske scenario's voor de cultuur- en natuurbeleving; en tot slot, (6) de relatie met het historische cultuurlandschap. Het Engelse begrip placemaking is vertaald in ruimtecreatie en omvat zowel het benutten van perspectiefwerking om het park optisch te vergroten als het toepassen van de ideale lijn met de juiste glooiingen. Het Duitse begrip Kunstgarten refereert aan de tuinkunst waarin de regelmaat van cirkelsegmenten en asymmetrische schelpmotieven uit de rococo herkenbaar is.

Roodbaards ontwerptekeningen

Roodbaards oeuvre van Noord-Nederlandse landschapsparken is te verdelen in drie categorieën: de openbare (wandel)parken, de landschapsparken bij de buitenplaatsen en de landschapstuinen bij (stad)villa's. De catalogus in bijlage 1 bevat een beschrijving van 37 presentatietekeningen en potloodschetsen: 13 openbare (wandel)parken, 20 landschapsparken en 4 landschapstuinen. Deze tekeningen – voor een klein deel voorzien van een jaartal – vormen de belangrijkste primaire bron voor dit onderzoek. De verschillende maatvoering van de schaalbalken in respectievelijk roeden of passen, Nederlandse Ellen en Ellen Nederlands maakt het mogelijk de tekeningen te verdelen in drie perioden: 9 tekeningen uit de eerste periode tot en met 1821; 16 tekeningen uit de tweede periode tot 1837 en 12 tekeningen uit de derde periode tot 1850.

Voor het analyseren van Roodbaards ontwerptekeningen is in dit onderzoek een nieuwe methode samengesteld om zijn vorminstrumentarium te herleiden. Deze 'meetkundige gereedschapskist' gebruikte hij bij het maken van een ontwerp. Onderdeel van deze tuinarchitectonische analysemethode is het gebruik van het digitale Actueel Hoogtebestand Nederland (AHN), waarmee naast de tweedimensionale ontwerptekeningen ook de derde dimensie, het huidige reliëf, kon worden gekoppeld aan de oorspronkelijke aanleg.

Opleiding en vakkennis van Roodbaard

Roodbaard behoort tot de relatief kleine groep van Nederlandse tuinarchitecten van de late landschapsstijl uit de eerste helft van de 19e eeuw. Hij werkte tijdens de periode van de Romantiek, die volgde op de Verlichting. De Romantiek bracht nieuwe visies op natuur- en cultuurbeleving. Voor de tuinkunst leidde dat ertoe dat, in navolging van Engeland en later Duitsland, de geometrische aanleg van parken en tuinen werd omgevormd naar een meer natuurlijke en landschappelijke aanleg met glooiende gazons en weilanden en golvende bosranden met slingerpaden langs natuurlijke ogende waterpartijen.

Roodbaard was ruim 30 jaar dé 'architect van buitenplaatsen' in Noord-Nederland. Hij kwam uit een hoveniersgezin en begon als tuinknecht in Assen. De benodigde kennis voor het toepassen van zijn vorminstrumentarium ontwikkelde hij door het volgen van gratis tekenlessen tussen 1807 tot 1814 aan de Academie van Teken-, Bouw- en Zeevaartkunde in Groningen. Als professioneel portret- en kunstschilder kon hij daarnaast worden toegelaten tot de gratis lessen in de meetkundige vakken bij de Afdeling Bouwkunde. Hier bekwaamde hij zich in het inmeten van buitenplaatsen, het samenstellen van plattegronden en de perspectiefleer. Met deze vakkennis kon hij zich verder als architect ontwikkelen. Tevens vergaarde hij de kennis van de tuinbouwkunde, het toepassen van tuinbouwgewassen als onderdeel van het ontwerp. Roodbaard wist daarmee de kennis over de tuinkunst en de tuinbouwkunde te verenigen in zijn ontwerpen voor de zogenoemde gemengde tuinen, een combinatie van tuinen voor lust en nut.

Het vak tuinarchitect zoals we dat nu kennen, bestond in de eerste helft van de 19e eeuw nog niet. Opvallend is dat Roodbaard zich tussen 1827 en 1838 'aanlegger' noemde, een functie die overeenkomt met die van hovenier, om zich daarna weer als 'architect' te laten inschrijven.

Tuinarchitectonische analyse van Roodbaards vorminstrumentarium

Voor een gedetailleerde analyse van Roodbaards vorminstrumentarium zijn vijf landschapsparken geselecteerd waarvan ontwerptekening(en) bewaard zijn gebleven en de oorspronkelijke aanleg nog in hoge mate herkenbaar is. Dat geldt voor Lydenstein te Beetsterzwaag, Ropta State te Wijnaldum en Stania State in Oenkerk, in Friesland, Ekenstein te Appingedam en Fraeylemaborg in Slochteren, beide in de provincie Groningen. Roodbaards tekeningen tonen naast zijn ontwerpideeën ook zijn ontwerpvocabulaire. Met deze handgeschreven aanwijzingen geeft hij op de tekeningen een toelichting over de toepassing van reliëf, water en paden, bouwwerken, beplanting en zichtlijnen evenals nutstuinen. Deze aanwijzingen zijn de enige bekende geschreven bronnen van zijn hand. Naast deze aanwijzingen gaf hij ook een verklaring voor de gebruikte symbolen op de tekening. Hij noteerde belangrijke aspecten zoals de zichtlijnen, aangegeven met lijnenbundels, het reliëf, aangegeven als glooiingen, het water, de paden en de bouwwerken. Voor de vijf ontwerptekeningen zijn achtereenvolgens (1) de topografische situatie van de locatie, (2) de cartografische informatie aan de hand van zijn tekeningen en aanwijzingen, (3) de ruimtelijke interpretatie van deze informatie in de context van de huidige situatie en (4) de landschappelijke relatie, de samenhang met het historische cultuurlandschap, herleid.

De topografische situatie (1) van de locatie, zoals Roodbaard die aantrof bij de inmeting van het terrein, omvat de kavelvorm, bepalend voor de omvang en de plattegrond van de aanleg en de omgeving, de wegen, gebouwen en het water. De cartografische informatie (2) geeft inzage in de toegepaste structuurelementen, zoals het water met het reliëf, de paden met de bouwwerken, de beplanting en de zichtlijnen. De ruimtelijke interpretatie (3) laat het meetkundige gereedschap zien, waarmee Roodbaard de structuurelementen vormgaf. Hij gebruikte hiervoor een maatraster, waarvan de dunne potloodlijnen op enkele tekeningen nog zichtbaar zijn. Met het positioneren van de schaalbalk ten opzichte van de kavelgrenzen creëerde hij het maatraster, waarvan de middenlijn door het hoofdgebouw de basis vormde. Hierdoor kreeg het hoofdgebouw een centrale plek in het ontwerp. Met het maatraster bepaalde hij de regelmatige vormgeving van de structuurelementen en de verhoudingen van de programmatische driedeling van de bloementuin met de moestuin bij het huis, de pleziertuin met de waterpartijen en glooiende oevers en het park- of wildbos. Met dit zogenoemde geometrische grondplan van deze driedeling bepaalde hij de compositie en het panoramische perspectief. Hij gebruikte verschillende composities, zoals de asymmetrische compositie waarbij de middenlijn vanuit het huis niet centraal in het terrein is gelegen, de diagonale compositie waarbij een diagonale lijn de basis vormt van de compositie en de radiale compositie waarbij lijnen vanuit één punt de basis vormen van de compositie. De landschappelijke relatie (4) tenslotte, creëerde hij met zichtlijnen vanuit het park naar het omliggende historische cultuurlandschap.

Roodbaards handschrift

Aan de hand van Roodbaards vorminstrumentarium en de generieke ontwerpprincipes van de Europese landschapsparken zijn de voor hem specifieke ontwerpprincipes herleid. De specifieke compositorische ontwerpprincipes van Roodbaard zijn: (1) programmatische driedeling en ritme, (2) de ideale lijn van schoonheid en regelmaat, (3) driedimensionaal decor met het geprononceerde reliëf, (4) panoramisch perspectief als ruimtecreatie, (5) cultuurlijke en natuurlijke scenario's tijdens de rondwandeling en tot slot (6) samenhang en relatie met het historische cultuurlandschap. Kenmerkend zijn het ritme en de verhoudingen van de driedeling die bestaat uit de kleinschalige bloemen- en moestuin bij het huis met de vele kleine perken, de pleziertuin met de afwisseling van langere lijnen en kleine details en het meer grootschalige parkbos. Roodbaard gebruikte de driedimensionale techniek van de schilderkunst van voorgrond, middendeel en achtergrond voor de programmatische driedeling. De regelmaat van zijn 'ideale' lijn bestaat uit een sjabloonachtig lijnenspel van verschillende cirkelsegmenten die zijn verbonden met vloeiende lijnen. De lange slingerende lijnen, deels evenwijdig aan elkaar, worden afgewisseld door een fragmentering van cirkelsegmenten in kleinschalige elementen, zoals perken en heestergroepen. Kenmerkend is het geprononceerde reliëf dat Roodbaard benutte om de tuinsieraden als driedimensionaal decor te accentueren. Met dit reliëf creëerde hij tevens het effect van licht en donker langs de oevers van de slingerende waterpartijen. De vormgeving van de waterpartijen met het geprononceerde reliëf en de slingerpaden vormt een belangrijk onderdeel van het toegepaste compositieschema. Daarmee creëerde Roodbaard de ruimte met het panoramische perspectief, zowel vanuit de ramen van het hoofdgebouw als vanaf de bouwwerken waaronder tuinhuisen, priëlen en bruggen. Dit perspectivische effect van zichtlijnen markeerde hij met lijnenbundels en daarmee construeerde hij – anders dan zijn tijdgenoten – dit als een belangrijk onderdeel van het ontwerp. Met dit effect accentueerde hij de architectuur van de tuinsieraden evenals de zuil- en treurvormen van de bomen en de kleurschakering van beplanting.

Roodbaard gebruikte ook de landschappelijke context door het zicht op het omliggende agrarische cultuurlandschap en het boerenleven onderdeel te maken van het ontwerp. Hij projecteerde zichtlijnen op de bouwwerken in de omgeving, waaronder kerktorens en molens, maar ook vuurtorens. Ook paste hij het 'geleende landschap' toe waarbij een weiland of korenveld deel werd van de aanleg en gebruikte hij het omliggende historische cultuurlandschap om de illusie van een oneindig en onbegrensd landschap te creëren.

Samenvattend kan worden gesteld dat Roodbaard zich begaf op het snijvlak van de meetkundige ontwerpprincipes van de bouwkunst uit de eerste helft van de 19e eeuw en de ontwerpideeën over de tuinkunst en tuinbouw. Zijn handschrift laat de veelzijdigheid van een vakman zien als hovenier, landmeter, schilder, ingenieur en architect. De wijze waarop hij de ruimtecreatie toepaste is te vergelijken met het Engelse principe van placemaking. Het meetkundige maatraster lijkt Roodbaard te hebben ontleend aan de geometrische aanleg. Voor het construeren van de ideale lijn met cirkelvormige segmenten liet hij zich inspireren door de vormtaal van de Duitse Rococo.

Identificeren van Roodbaards landschapsparken

Door dit onderzoek naar zijn handschrift kan nu een aantal landschapsparken aan Roodbaard worden toegeschreven die in de oeuvrelijst van Roodbaards Rijkdom uit 2013 nog als vermoedelijk waren aangegeven. Het overzicht van de landschapsparken in bijlage 2 geeft de (deels) aanwezige en de verdwenen landschapsparken weer met het AHN als ondergrond. Dit is gecombineerd met zijn ontwerptekening of, indien niet beschikbaar, een reconstructietekening die in de periode tussen 1985 en 2020 door NOORDPEIL landschap.erfgoed is gemaakt. Indien er geen tekening beschikbaar is, is gebruik gemaakt van het Kadastrale Minuutplan (KMP), verkend in de jaren vóór 1832. Indien de aanleg hierop niet is weergegeven, is gebruik gemaakt van de Topographische en Militaire Kaart 1850-1864 (TMK). Om de toeschrijving aan Roodbaard te onderbouwen zijn naast de overeenkomsten met zijn ontwerpprincipes nog aanvullende gegevens gebruikt zoals archivalia of literatuur waaruit zijn betrokkenheid blijkt, zoals betalingen aan of facturen van Roodbaard, leveranties van beplanting, het netwerk van opdrachtgevers en de relaties met familieleden en de samenwerking met de Leeuwarder stadsarchitect Gerrit van der Wielen.

Parklandschappen van Roodbaard

Op basis van bovengenoemde toeschrijvingen geeft bijlage 3 een samenvattende oeuvrelijst op alfabetische volgorde van plaatsnaam van de openbare parken en de landschapsparken zoals deze zijn weergegeven op de TMK. Het geografisch overzicht van Roodbaards oeuvre in het Noord-Nederlandse cultuurlandschap is weergegeven in bijlage 4. Het is een belangrijk resultaat van dit onderzoek, dat refereert aan de wens die de kunsthistoricus Henri W.M. van der Wyck (1927-2001) al in 1982 uitte om 'de aanleg van de buitenplaats in de connectie tot zijn landschappelijke omgeving' te beschouwen. Het gaat in dit onderzoek niet alleen om Roodbaards collectie van landschapsparken in Noord-Nederland, maar ook om de samenhang van deze collectie met het omliggende historische cultuurlandschap. Dit overzicht biedt handvatten om het oeuvre van Roodbaard aan te duiden als een buitenplaatsenlandschap, bestaande uit een reeks van landschapsparken bij de buitenplaatsen die een samenhangend tuin- en landschapsarchitectonisch ensemble vormen in het Noord-Nederlandse cultuurlandschap. Het vormt een 'parkachtig' landschap, ook bekend als de Noordelijke Lustwarande, gelegen in het kleiweidegebied, grenzend aan de Waddenkust van het Werelderfgoed Waddenzee en op de veenflank naar de overgang van het hoger gelegen Drents Plateau. De samenhang wordt mede bepaald door de historische infrastructuur van waterwegen, tramlijnen en straatwegen als vestigingsfactoren, evenals de relatie van de stad met het platteland. In het geografische overzicht van openbare parken en landschapsparken worden achttien regio's met een samenhangende structuur in Friesland, Groningen en Noord-Drenthe onderscheiden.

Epiloog, een reconstructie van een ontbrekende ontwerptekening

Als epiloog is een proeve van een reconstructie van een ontbrekende ontwerptekening gemaakt voor het landschapspark van De Braak te Paterswolde op basis van Roodbaards vorminstrumentarium en zijn ontwerpprincipes. Het is een vernieuwde en aangepaste versie ten opzichte van het renovatieplan van de aanleg dat de auteur in 1998 in opdracht van Natuurmonumenten maakte. Deze reconstructietekening beoogt een breder perspectief te bieden op de ontwerpprincipes van de landschapsparken uit de eerste helft van de 19e eeuw. Het besef van het ruimtelijke effect van de zichtlijnen, de dieptewerking, de afwisseling van licht en donker en de illusie van onbegrensdsheid maakt de essentie van de wandeling tot een boeiend geheel van emoties en geheimzinnigheid met het omringende cultuurlandschap als decor. Zonder het besef van dit ruimtelijke effect verdwijnt de essentie van het ontwerp, het karakteristieke handschrift van deze architect.

Summary

Design drawings by Lucas Pieters Roodbaard of landscape parks in the Northern part of the Netherlands are the basis of this study. Such drawings are important not only as a means of communication, but they also reflect the design principles of an architect. In this thesis a scientific approach of garden history is followed, based on the discipline of garden- and landscape architecture. The results are complementary to the knowledge of the design process for landscape parks, which is grounded on cultural and art historical approaches. This study builds upon the publication *Roodbaards Rijkdom* ('the richness of Roodbaard', BONAS, 2nd ed. 2013), in which for the first time some 150 public walks and parks, landscape parks and landscape gardens from the first half of the nineteenth century were collected. Among the latter, a large part could be attributed to Lucas Pieters Roodbaard (1782-1851); however, in some cases a lack of relevant sources made the attribution not possible. Therefore, the aim of this study is to gain insight into Roodbaard's design principles as a tool for identifying his landscape parks and for locating his work in the historical and cultural landscape of the Northern provinces of the Netherlands. The reconstruction of his design principles is also an important tool for restorations or reconstructions. Determining the handwriting of a garden and landscape architect to identify and locate his works in the context of the historical and cultural landscape represents the missing link in the study of Dutch garden history. Accordingly, our research question is: *Which design principles for the landscape parks of the Northern Netherlands can be distinguished in the drawings of Lucas Pieters Roodbaard?*

Design principles of landscape parks

Design drawings of European architects from the first half of the nineteenth century show a number of general principles for the design of landscape parks. These six principles are: 1) the rhythm and the proportions of the three main parts of the garden: flower- and vegetable gardens around the house, pleasure gardens with water features further away and parks or wild forests on the outskirts; 2) the regularity of the 'ideal' line as a symbol of beauty; 3) relief as three dimensional décor; 4) the creation of space with the use of panoramic perspective; 5) the circular walk with picturesque scenarios for the culture and nature experience; and finally, (6) the relationship with the historical and cultural landscape. The term *placemaking* has been translated in Dutch as *ruimtecreatie* and means the use of linear perspective for optical enlargement of the park optical as well as the use of the ideal line with the right slopes.

Roodbaard's design drawings

Roodbaard's work in the Northern Netherlands landscape parks can be divided into three categories: the public walks and parks, the landscape parks of the country houses and the landscape gardens of the (urban) villa's. The catalogue in Appendix 1 contains a description of 37 presentation drawings: 13 pencil sketches of public walks and parks, 20 landscape parks and 4 landscape gardens. These drawings – dated for a small part – are the primary source of this research. Based on the different units of measurement used in the scale bars – namely, *roeden* and *passen*, Dutch *Ellen* and *Ellen* Dutch – the drawings can be divided in three periods: 9 drawings from the first period until 1821; 16 drawings from the second period until 1837 and 12 drawings from the third period until 1850.

In this research, a new method is developed for analysing Roodbaard's design drawings and, in particular, his form tools. This is the 'Geometric tool box' he used in his designs. Part of the garden architectural analysis method is the use of LiDAR data, in this case the *Actueel Hoogtebestand*

Nederland (AHN), making it possible to enrich the two dimensional design drawings with the actual terrain elevation.

Education and skills of Roodbaard

Roodbaard belonged to the small group of Dutch garden and landscape architects, working in the late landscape style, from the first half of the nineteenth century. He worked during the Romantic period, which followed the Enlightenment. The romantic period brought new visions on nature and culture experience. Following English and German examples, the influence of such shift on the art of garden design can be found in the transformation of the geometrical garden into a more natural layout with rolling greens and meadows, rounded forest edges with winding paths along natural looking water features.

For more than thirty years, Roodbaard was the main garden architect in the Northern provinces of the Netherlands. He came from a gardening family and started as an assistant gardener in Assen. He took up the necessary knowledge for the application of his design tools by following free drawing lessons between 1807 and 1814 at the Academy of Drawing, Architecture and Maritime Studies in Groningen. As a professional portrait- and art painter, he was also admitted to the free lessons in geometry at the architecture department. Here he became proficient in measuring country houses, compiling garden plans and perspective theory.

With this professional knowledge he was able to develop further as an architect. Additionally, he also acquired knowledge on horticulture, applying horticultural crops as part of the design. Consequently, Roodbaard managed to unite the knowledge about garden art and horticulture in his designs for the so called mixed gardens, a combination of gardens for pleasure and utility. Since the profession of landscape architect as we know it nowadays didn't exist during the first half of the nineteenth century, between 1827 and 1838 he called himself *aanlegger* ('garden builder'), later to return to the designation of architect.

Garden architectural analysis of Roodbaard's form tools

To analyse Roodbaard's form tools five landscape parks, of which the design drawing(s) have been preserved and in which the original design is still highly recognizable, are selected. This applies to Lyndenstein in Beetsterzwaag, Ropta State in Wijnaldum and Stania State in Oenkerk, all in the province of Friesland, Ekenstein in Appingedam and Fraylemaborg in Slochteren, both in the province of Groningen.

Roodbaard's drawings show his design vocabulary in addition to his design ideas. Through handwritten directions, he used to add explanations to the drawings about the application of relief, water and paths, buildings, plants and vistas as well as utility gardens. These directions are the only known written sources of his hand. In addition to these directions, he also provided an explanation for the symbols used on the drawings. He noted important aspects such as the vistas, indicated by bundles of lines, the relief, indicated as slopes, the water, the paths and the buildings. Based on the five selected drawings, we could deduce 1) the topographical situation of the location, 2) the cartographic information on the basis of his drawings and indications, 3) the spatial interpretation of this information in the context of the current situation and 4) the landscape relationship or connection with the historical and cultural landscape.

The topographical situation of the location, as Roodbaard found it when measuring the terrain, concerns the shape of the property – on which the size and the shape of the garden depended – as well as the surroundings, the roads, buildings and water.

The cartographic information gives insight into the applied structural elements like the water with the relief, paths, buildings, plants and sightlines. The spatial interpretation shows the geometry tool by which Roodbaard shaped the structure elements. He used a grid for this, made of thin

pencil lines that are still visible on some drawings. By positioning the scale bar in relation to the plot boundaries, he created the measurement grid. The central axis through the main building formed the basis of the measurement grid, giving the main building a central position in the design. He used the grid to determine the regular design of the structural elements and the proportions of the programmatic tripartite division of the flower- and vegetable gardens at the house, pleasure gardens with water features and rolling banks and the park or wild forest. Though this so-called geometric ground plan with a tripartite division, he determined the composition and the panoramic perspective. He used different types of compositions, like the asymmetrical or diagonal ones – according to the (asymmetrical/diagonal) position given to the central axis – or the radial composition, where lines from one point form the basis of the design. Finally, he created the landscape relationship with vistas from the park to the surrounding historical and cultural landscape.

Roodbaard's handwriting

On the basis of Roodbaard's design tools and the generic design principles of the European landscape parks, his specific design principles are determined. The specific compositional design principles of Roodbaard are: 1) programmatic tripartite division and rhythm, 2) the ideal line of beauty and regularity, 3) three-dimensional decor with the pronounced relief, 4) panoramic perspective as creation of space, 5) cultural and natural scenarios during the circular walk and finally 6) coherence and connection with the historical cultural landscape.

Characteristic are the rhythm and the relationship of the tripartite zoning which consists of the small-scale flower- and vegetable gardens around the house with the many small borders, the pleasure gardens with the alternation of longer lines and smaller details and the more large-scale park forest. In doing so, Roodbaard used the composition technique of painters with foreground, middle part and background for his programmatic tripartite division. The regularity of the 'ideal' line consists of a template-like interplay of lines of several circle segments connected with smooth lines. The long winding lines, partly parallel to each other, are interspersed by a fragmentation of circle segments into small-scale elements, such as borders and shrub groups. Moreover, characteristic is the pronounced relief that Roodbaard used to accentuate the garden ornaments, as a three-dimensional decor. With this relief he also created the effect of light and dark along the banks of the meandering water features. Ultimately, the design of the water features with the pronounced relief and the winding paths form an important part of the applied composition scheme. With that, Roodbaard created the space with the panoramic perspective, from the windows of the main building as well as from the garden buildings (i.e. garden houses, alcoves and bridges). He marked this perspective effect of sightlines with line bundles and, by doing that, he made this into an important part of his design. With this effect, he accentuated the architecture of garden ornaments as well as with the column shaped or weeping trees and the colors of plants.

Roodbaard also used the landscape context by including the view of the surrounding agricultural landscape and farm life in the design. Indeed, he projected vistas on the buildings in the area, like church towers, windmills and lighthouses. He also applied the so-called 'borrowed landscape', where an existing meadow or cornfield became part of the design, thus, using the surroundings to create the illusion of an endless landscape. In summary, it can be said that he was on the cutting edge of the geometric design principles of architecture in the first half of the nineteenth century and of the design ideas about garden art and horticulture. His handwriting shows the versatility of a craftsman as a gardener, surveyor, painter, engineer and architect. The way he applied space creation can be compared to the English principle of *placemaking*. Roodbaard seems to have derived the geometric grid from the geometric garden designs. For constructing the ideal line with circular segments he was inspired by the forms of the German Rococo.

Identifying Roodbaards landscape parks

On the basis of our research into Roodbaard's handwriting, a number of landscape parks the authorship of which was still uncertain can now be attributed to him. The overview of the landscape parks in appendix 2 shows the (partially) present and the disappeared landscape parks with the LiDAR data (*AHN*) as a basis. This is combined with his design drawing or, if not available, a reconstruction drawing made in the period between 1985 and 2020 by NOORDPEIL landschap. erfgoed. Where no drawing is available, the Cadastral Minute Plan (*KMP*), explored in the years before 1832, has been used. If the construction is not shown here, the Topographic and Military Map from 1850-1864 (*TMK*) has been used. Alongside the similarities with his design principles, additional data from archives or literature were used to substantiate the attribution and show his involvement. Example are payments to or invoices from Roodbaard, notes on deliveries of plants, or information on the network of clients and the relations with family members and the collaboration with architect Gerrit van der Wielen from Leeuwarden.

Park landscapes of Roodbaard

Based on the above attributions, Appendix 3 provides a summary oeuvre list of the landscape parks as shown on the *TMK*, all indexed in alphabetical order according to place name. The geographical overview of Roodbaard's oeuvre in the Northern Netherlands cultural landscape is shown in Appendix 4. It is an important result of the present research, for which we gladly refer to the wish of the art historian Henri W.M. van der Wyck (1927-2001), who already in 1982 advised to consider 'the design of the country estate in the connection to its scenic environment'.

Indeed, this research is not only aimed to identify Roodbaard's collection of landscape parks in the Northern provinces of the Netherlands, but also to ensure their coherence in relation to the surrounding historical landscape. This overview offers tools to register Roodbaard's oeuvre as an estate landscape, consisting of a series of landscape parks belonging to country houses that forms a cohesive garden and landscape architectural ensemble in the Northern Netherlands cultural landscape. It forms a 'park-like' landscape, also known as the Northern *Lustwarande* ('pleasure landscape'), located in the clay meadow area, adjacent to the Wadden Sea World Heritage site and on the edge of the border between peat and boulder clay landscapes of the Drents Plateau. The cohesive structure is partly determined by the historical infrastructure of waterways, tramlines and roads as location factors, as well as the relation between town and country. In the geographical overview of public parks and landscape parks, eighteen coherent subregions in Friesland, Groningen and North-Drenthe can be distinguished.

Epilogue, a reconstruction of a missing design drawing

As an epilogue, the reconstruction of a missing design drawing – that of the landscape park of the country estate De Braak in Paterswolde – has been made, as a sample, on the basis of Roodbaard's design tools and principles. It is an elaborate and modified version of the renovation plan of De Braak that the author made in 1998 for the owner, the Society for the Protection of Natural Monuments. The new reconstruction drawing aims to offer a broader perspective on the design principles of landscape parks from the first half of the nineteenth century. The awareness of the spatial effect of the sightlines, the depth effect, the alternation of light and dark and the illusion of limitlessness are the essentials of the walk into a captivating whole of emotions and mystery, with the surrounding cultural landscape as decor. Without the awareness of this spatial effect, the essence of the design disappears and, with it, the characteristic handwriting of this architect.

1 Roodbaards rijkdom

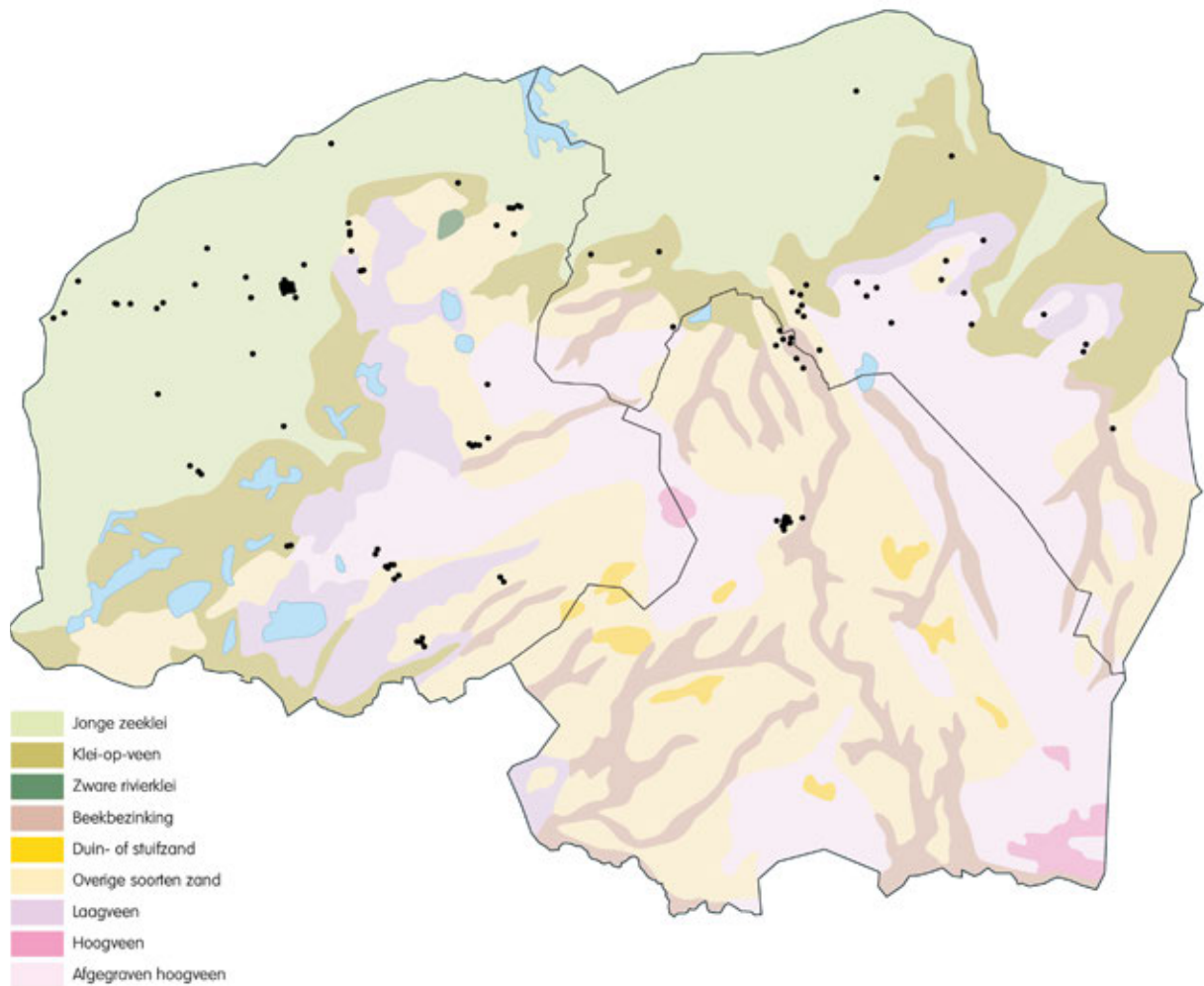

FIG. 1.1 Overzicht van landschapsparken in Noord-Nederland met de bodemkaart (Bron: Van der Laan-Meijer en Ottens (2013) 60).

In het Noord-Nederlandse cultuurlandschap ligt de bijzondere collectie van landschapsparken, ontworpen en aangelegd door de hovenier en architect Lucas Pieters Roodbaard (1782-1851). De publicatie *Roodbaards Rijkdom* uit 2013 besteedt voor het eerst uitgebreid aandacht aan het historisch en ruimtelijk perspectief van zijn oeuvre. De landschapsparken, uit de eerste helft van de 19e eeuw, zijn in een overzichtskaart vastgelegd.¹ Een groot deel daarvan behoort tot Roodbaards oeuvre, voor een ander deel bestaat het vermoeden dat deze tot zijn oeuvre behoren. Voor zover bekend liggen de landschapsparken van Roodbaard alleen in de drie noordelijke provincies. Dit Noord-Nederlandse landschap bestaat uit een veenweidegebied dat is gelegen tussen het open, agrarische kleilandschap van de Waddenkust en de beslotenheid van de bossen op de hoger gelegen zandgronden van het Drents Plateau. De meeste landschapsparken zijn gesitueerd op de randen van de veenweideflank, de overgang van het veen naar de klei en het zand. Daarnaast liggen ze langs de vaarwegen, de kanalen en aan de grindwegen, zoals bijvoorbeeld tussen Leeuwarden, Franeker en Harlingen. Het historische cultuurlandschap, de veenweideflank, vormt als het ware een verbindende zone met de verspreid liggende landschapsparken van Gaasterland en Oranjewoud via Leeuwarden en Groningen naar Winschoten.²

Het oeuvre van Roodbaard kwam ongeveer tussen 1819 en 1850 tot stand.³ Het was een dynamische periode van veel maatschappelijke veranderingen. Zo hadden de stadswallen van Leeuwarden geen betekenis meer in het defensiesysteem. Het stadsbestuur gaf de opdracht om de wallen te slechten ter uitbreiding en verfraaiing van de stad. De behoefte aan een beter leefklimaat in de steden leidde in Leeuwarden net als in andere steden tot de omvorming van de vesting tot een wandelpark.⁴ De bijzondere opdracht om de aanleg voor de voormalige hof tuin van de Oranjes om te vormen tot een openbaar wandelpark de Prinsentuin is voor Roodbaards carrière bepalend geweest.⁵ De vele opdrachten, die hij in de periode tussen 1820 en 1850 van het Leeuwarder stadsbestuur heeft gekregen, stelden hem in staat om het stadswandelpark aan de binnenzijde van de stadsgracht aan te leggen.

¹ Van der Laan-Meijer en Ottens (2013). *Roodbaards Rijkdom*. Deze publicatie is voortgekomen uit een Belvédère-onderzoek naar de landschapsparken in Noord-Nederland. Het onderzoek is in november 2012 (tweede herziene druk in maart 2013) gepubliceerd in de serie bibliografieën en oeuvrelijsten van Nederlandse architecten en stedenbouwkundigen door de Stichting BONAS.

² Van der Laan-Meijer en Ottens (2013). 202-203.

³ Er zijn geen aanwijzingen, waaruit kan worden herleid wanneer het eerste en het laatste park van Roodbaard is aangelegd.

⁴ Van der Woud (1987). *Het lege land*. 308, 334-335.

⁵ Van der Laan-Meijer en Ottens (2021). De overdracht in 1819 van de Prinsentuin, toen nog in bezit van Koning Willem I, aan de Leeuwarder bevolking is aanleiding geweest voor het stadsbestuur om een prijsvraag uit te schrijven.

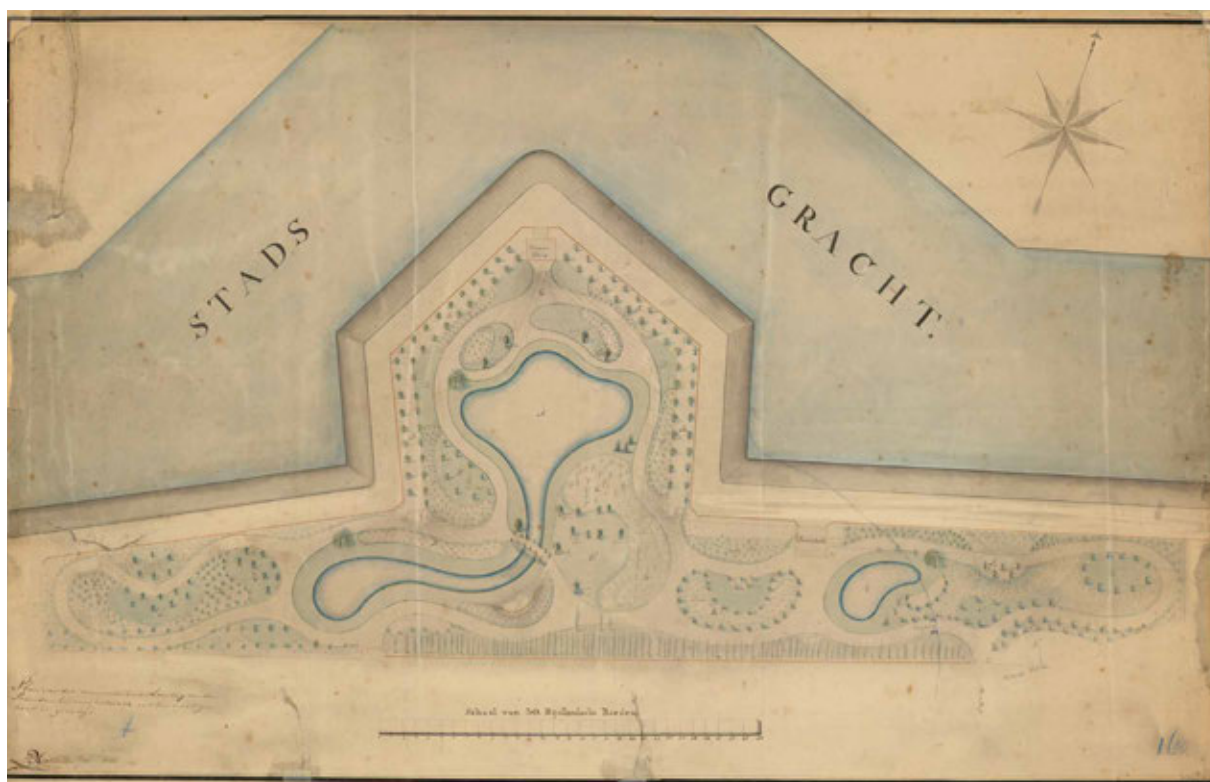

FIG. 1.2 Ontwerptekening voor de Prinsentuin te Leeuwarden uit 1820 van Lucas Pieters Roodbaard (Bron: HCL, THA D070).

Ook buiten Leeuwarden heeft Roodbaard veel opdrachtgevers gehad. Door de veranderingen in het bestuurlijke systeem werden tijdens de Bataafse Republiek de Departementen van de Eems (noordelijk deel van Friesland en Groningen) en de Oude IJssel (zuidelijk Friesland, Drenthe en Overijssel) omgevormd tot de provincies Friesland, Groningen en Drenthe.⁶ In dit nieuwe tijdperk werden tientallen bestuurders aangesteld, voor de elf steden in Friesland met de dertig grietenijen, voor de stad Groningen met de Ommelanden en voor Drenthe met Assen als hoofdstad.⁷ Deze bestuurders vormden voor Roodbaard een belangrijke doelgroep als opdrachtgevers. De opdrachten hadden niet alleen betrekking op de openbare wandelparken, zoals in Leeuwarden, Groningen, Assen, Harlingen, Sneek en Wollega, maar ook de privé-tuinen en parken van de bestuurders en van andere notabelen en wetenschappers. Roodbaard heeft zich als tuinarchitect kunnen ontwikkelen in een periode waarin zich met name in Friesland, maar ook in Groningen en Drenthe een groot netwerk van opdrachtgevers vormde.

⁶ Met het verdrag van Parijs van 24 mei 1806 verhef de Franse keizer Napoleon Bonaparte de Bataafse Republiek tot Koninkrijk Holland tot hij in 1810 zijn titel besloot over te dragen aan zijn minderjarige zoon. Tussen 1806 en 1810 behoorde Noord-Nederland tot het Koninkrijk Holland, dat zich uitstrekte tot de Departementen Friesland, Westereems (Groningen en Drenthe) en Oostfriesland (Duitsland).

⁷ Van der Laan-Meijer en Ottens (2013). 11. Rolde, de geboorteplaats van Roodbaard werd voor 1824 aangemerkt als hoofdplaats van het Landschap Drenthe.

Er zijn nog ruim veertig landschapsparken en -tuinen van Roodbaard bewaard gebleven én ruim dertig originele ontwerptekeningen, die hij voor de parken heeft gemaakt.⁸ Deze parken en tuinen geven tezamen met de indrukwekkende collectie tekeningen inzage in Roodbaards ontwerpideeën en vaardigheden.⁹ Zoals in die tijd gebruikelijk was, heeft Roodbaard op een aantal van zijn tekeningen een beschrijving gegeven van de betekenis van de tekening. De korte handgeschreven aanwijzingen verwijzen deels naar de letters, die op de tekeningen zijn aangegeven. Een legenda, de verklaring van de gebruikte symbolen op de ontwerptekeningen, werd in die tijd niet gemaakt en ontbreekt ook bij deze tekeningen.

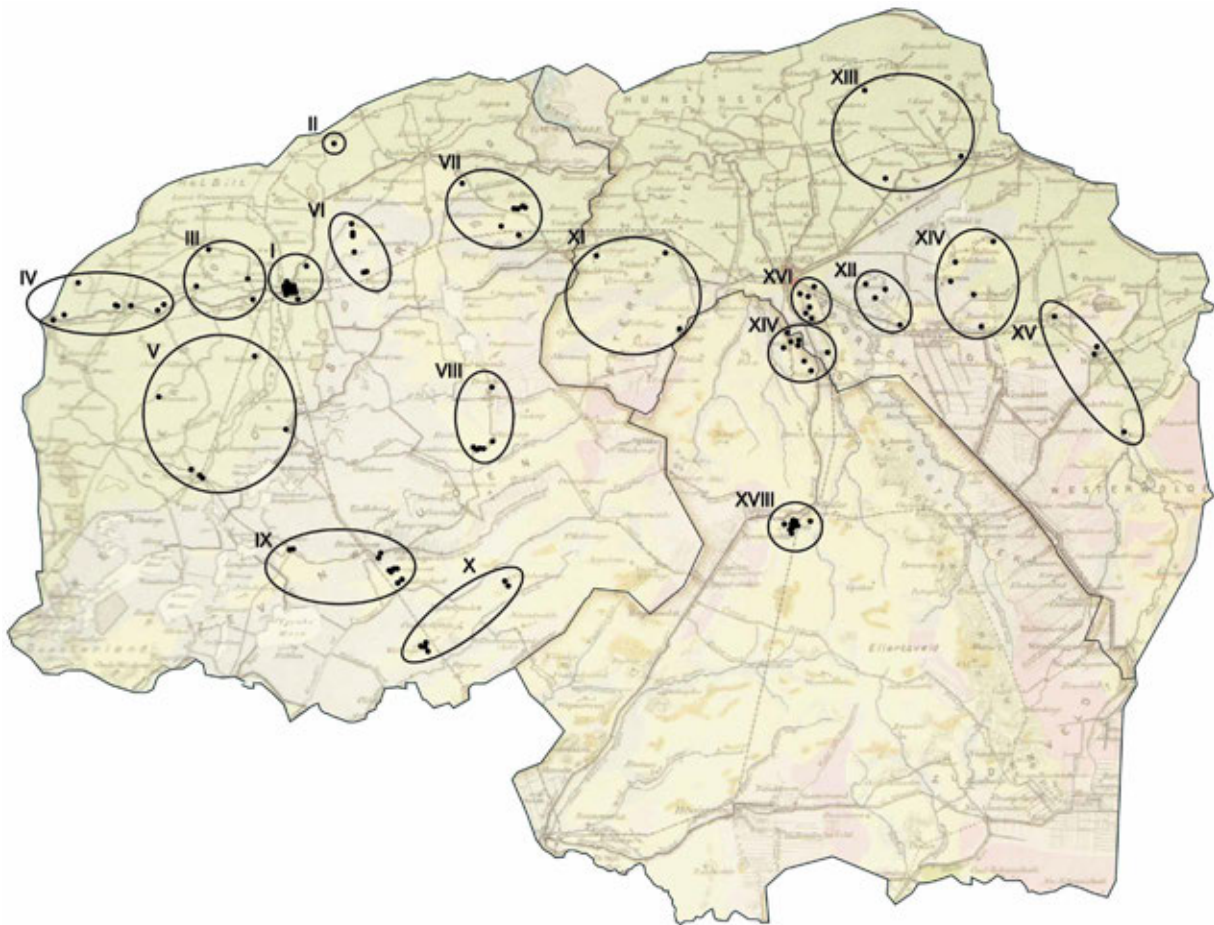

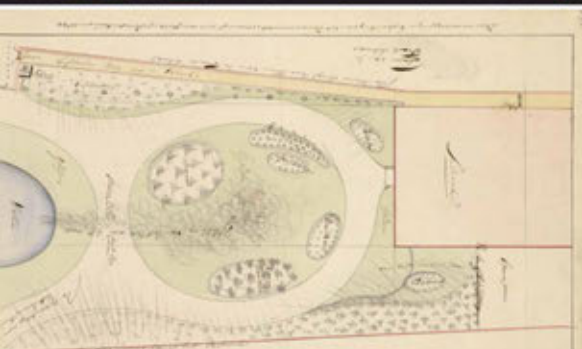
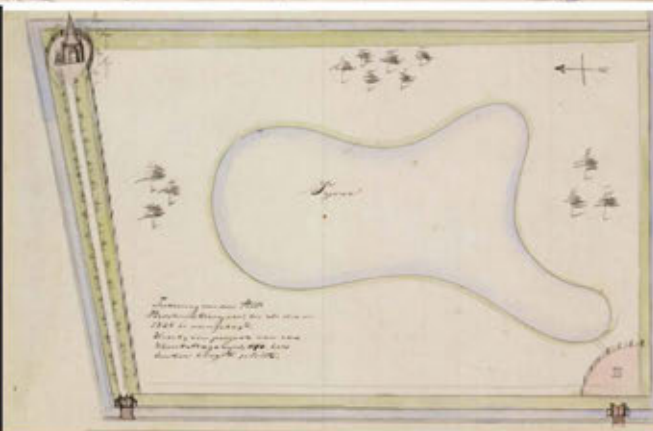
FIG. 1.3 Overzicht van landschapsparken die voor 1850 zijn aangelegd, verdeeld over negentien regio's (Bron: Van der Laan-Meijer en Ottens (2013). 6).

⁸ De tekeningen bevinden zich in de provinciale archieven van Friesland, Groningen en Drenthe, in de collectie van het Fries Museum en in particuliere collecties.

⁹ Van Bergeijk en Riedijk (2014). *Het handschrift van de architect*. 11. De auteurs geven aan dat de architectuurtekening de ideeën van de architect weergeeft en een belangrijk communicatiemiddel is.

FIG. 1.4 Collage van ontwerptekeningen voor Leeuwarden tussen 1820 en 1845
(Bron: ontwerptekeningen Roodbaard en plattegrond Leeuwarden: HCL, bewerkt door NOORDPEIL, 2020).

Hoewel Roodbaard een indrukwekkend oeuvre in Noord-Nederland heeft achtergelaten verschijnen hierover pas vanaf omstreeks 1980 de eerste publicaties. Het eerste uitgebreide onderzoek naar zijn oeuvre werd in 1979 gedaan door studenten van de Rijksuniversiteit van Groningen onder leiding van E. Taverne. Het resulteerde in een overzichtstentoonstelling in het Fries Museum te Leeuwarden en een catalogus *Lucas Pieters Roodbaard, architect van buitengoederen*.¹⁰ Vóór die tijd werd er nauwelijks over de historische tuinen en parken in Noord-Nederland geschreven. De eerste uitgebreide publicatie over de Nederlandse tuinarchitectuur *Oude Hollandsche tuinen* werd in 1943 samengesteld door Anna Bienfait en bevat twee delen, een beschrijving en een beeld in zes tijdspannen vanaf de Middeleeuwen tot en met de 18e eeuw. Opvallend genoeg is de intrede van de landschapsstijl in de late 18e eeuw buiten beschouwing gelaten. Bienfait heeft de geschiedenis van de tuinkunst zowel chronologisch als geografisch beschreven.¹¹ Slechts 11 van de 285 pagina's worden besteed aan de tuinen en parken in de provincies Groningen en Friesland, terwijl tuinen en parken in Drenthe ontbreken.¹² Jan Bijhouwer, lector in de tuinkunst aan de Landbouwhogeschool te Wageningen bevestigde in hetzelfde jaar dat de drie noordelijke provincies betrekkelijk arm zijn aan interessante buitenplaatsen.¹³

In 1974 promoveerde Henri van der Wyck op zijn proefschrift *De Nederlandse buitenplaats. Aspecten van ontwikkeling, bescherming en herstel*, waarin hij als eerste de samenhang van de buitenplaats noemt als compositie van huis (gebouwen), interieur, tuin en park en de omgeving. Op zijn lijst van 31 te beschermen Nederlandse buitenplaatsen waarvan de kwaliteit boven het nationaal niveau uitgaat, komt geen enkele buitenplaats uit de drie noordelijke provincies voor.¹⁴ In de catalogus die verscheen bij de tentoonstelling over Roodbaard gaf Van der Wyck in zijn inleiding een overzicht van de belangrijkste in landschappelijke stijl aangelegde buitens van Nederland.¹⁵ Het is opmerkelijk dat hij in zijn voorwoord van deze catalogus niet refereert aan het werk van Roodbaard of aan de landschapsparken in de context van de historische Noord-Nederlandse landschappen. In de *Leeuwarder Courant* van 24 april 1979 werd verwezen naar de inleiding van Van der Wyck tijdens de opening van de tentoonstelling. De inleider was verrast over de grote hoeveelheid materiaal en sprak in het bijzonder zijn verbazing uit over Roodbaards technische manier van tekenen.

¹⁰ Boschma e.a. (1979). De eerste catalogus over het oeuvre van Roodbaard wordt door de Rijksuniversiteit van Groningen gepubliceerd en geschreven door de studenten Rita Mulder-Radetzky, Rita Overbeek en Peter Karstkarel onder leiding van E. Taverne.

¹¹ Bienfait (1943). Daarbij worden een tiental regio's beschreven te weten Zeeland; 's-Gravenhage en omgeving; Amsterdam en omgeving; De Vecht, Kennemerland, Gooi- en Eemland; Utrecht, Vianen en Overkwartier; Arnhem en omgeving; Leiden en omgeving; Rotterdam, Dordrecht en Gorkum en Overijssel, Groningen en Friesland.

¹² Bienfait (1943). 274-285.

¹³ Bijhouwer (1943). 116.

¹⁴ Van der Wyck (1982). 593.

¹⁵ Boschma e.a. (1979). Overzicht van de (belangrijkste) in landschappelijke stijl aangelegde buitens in Nederland. 10-20.

FIG. 1.5 Berichtgeving over de tentoonstelling in de Leeuwarder Courant van 24 april 1979. (Bron: delpher.nl).

Twee jaar na deze eerste Roodbaard-tentoonstelling in 1979 werd door de TU Delft een expositie georganiseerd met een publicatie *Bolwerken als stadsparken, Nederlandse stadswandelingen in de 19e en 20e eeuw*.¹⁶ Deze schetst een beeld van de architectuur van verschillende stadswandelparken op de vestingwerken van Nederlandse steden, ontworpen door drie 19e-eeuwse tuinarchitecten. Centraal thema in de bijbehorende catalogus is het stedelijke groen in relatie tot de stadswandelingen in de 19e eeuw, waarbij de landschapsstijl als vormprincipe voor de parkaanleg wordt geïntroduceerd.¹⁷ De herinrichting van de vestingwallen tot stadswandelparken is een belangrijk aspect in deze publicatie. Daarbij wordt de architectuur van de hovenier, schilder en tuinarchitect Roodbaard voor het Leeuwarder Bolwerk geplaatst naast het werk van de architect en tuinarchitect J.D. Zocher (1791-1870) voor het Haarlemse Bolwerk en de tuinarchitect en dendroloog L.A. Springer (1855-1940) voor diverse bolwerken van andere steden.¹⁸ De nadruk van deze catalogus ligt op de architectonische interpretatie van het ontwerp van de drie architecten. Het is de eerste uitgebreide publicatie over het werk van Roodbaard in de context van het werk van twee bekende collega's. Over Roodbaard wordt geschreven dat het zwaartepunt van zijn oeuvre is gelegen in het ontwerp en de aanleg van tuinen en buitenplaatsen in Friesland. Volgens Cremers kan in zijn ontwerptekeningen zowel de graficus en schilder als ook de hovenier Roodbaard herkend worden.¹⁹ Als kenmerken worden de fijnmazige detaillering van de vele perken bij het huis en het contrast van details met de lange lijnenbundels als vista's genoemd.

¹⁶ Cremers e.a. (1981). *Bolwerken als stadsparken. Nederlandse stadswandelingen in de 19e en 20e eeuw*.

¹⁷ Cremers e.a. (1981). 47-55. Een parkaanleg in landschapsstijl wordt omschreven als een asymmetrische, niet rechtlijnige aanleg, bestaande uit zacht glooiende, veelal door vee begraasde grasvelden, die omzoomd worden door weelderige bosschages.

¹⁸ Leonard A. Springer (1855-1940) was in eerste instantie boomkweker en ontwikkelde zich vanaf 1878 als tuin- en landschapsarchitect. Hij heeft voor een aantal Roodbaardparken een nieuw ontwerp gemaakt, zoals Lyndenstein te Beetsterzwaag en Oosterbroek te Eelde.

¹⁹ Cremers e.a. (1981). 93-94.

In het begin van de jaren tachtig van de 20ste eeuw wordt Roodbaard de belangrijkste tuinarchitect van het Noorden genoemd.²⁰ Dat blijkt onder andere uit de publicaties over de ontwikkeling van de 19e-eeuwse landschapsparken in Noord-Nederland. Tussen 1982 en 1986 worden deze voor het eerst uitgebreid beschreven in de serie *Groene Reeks, bijdragen tot het bronnenonderzoek naar de ontwikkeling van Nederlandse historische, tuinen, parken en buitenplaatsen* van de Rijksdienst voor de Monumentenzorg.²¹ Het betreft respectievelijk de 'Fraeylemaborg' te Slochteren, nummer 5 (1980), 'Ekenstein' bij Appingedam, nummer 8 (1982) en 'Oranjestein' te Oranjewoud, nummer 17 (1986). Het feit dat deze drie parken onderdeel uitmaken van een reeks van 17 publicaties van de belangrijkste parken van Nederland geeft aan dat deze parken, alle ontworpen door Roodbaard, wel degelijk van nationale betekenis zijn.

Een uitgebreide beschrijving van 'Oranjestein' wordt door Rita Mulder-Radetzky en Barteld de Vries in 1989 gepubliceerd.²² Ook in het laatste decennium van de 20e eeuw verschijnen er over Roodbaard twee publicaties van Mulder-Radetzky. In 1992 wordt in de reeks van Monument van de Maand van Friesland *L.P. Roodbaard, tuinen van de Friese adel* uitgegeven.²³ In 1999 wordt een meer uitgebreidere biografie en oeuvrelijst *L.P. Roodbaard (1782-1851) een tuinarchitect met schildersogen* gepubliceerd met een kort overzicht van de stand van kennis over Roodbaards oeuvre en over zijn leven als hovenier, portretschilder en tuinarchitect.²⁴ Uit haar publicaties blijkt dat er buiten de drie noordelijke provincies geen werk van Roodbaard bekend is. Voor de tuinarchitectonische kenmerken wordt gerefereerd aan de toepassing van een omzoming van windsingels vanwege de beschermende functie in het open landschap van Noord-Nederland. Karakteristieken van Roodbaards ontwerpstyl zijn volgens Mulder-Radetzky het reliëf, de glooiwallen van anderhalve meter hoog en de bergen met een hoogte van vier tot vijf meter. Ook noemt zij de toepassing van tuinsieraden, zoals enkele letterlijk gekopieerd uit het boek *Magazijn van tuinsieraden* van Gijsbert van Laar (1802). Radetzky stelt dat Roodbaard een van de meest inventieve representanten van de landschapstyl in Nederland kan worden genoemd.²⁵

²⁰ Nieuwenhuis (1981). 47- 48.

²¹ Rijksdienst voor de Monumentenzorg, *Bijdragen tot het bronnenonderzoek naar de ontwikkeling van Nederlandse historische, tuinen, parken en buitenplaatsen, Groene Reeks*, Zeist vanaf 1980.

²² Mulder-Radetzky en de Vries (1989). Vanaf 2020 publiceert Rita Radetzky onder de naam Radetzky.

²³ Mulder- Radetzky (1992).

²⁴ Mulder-Radetzky (1999). Uitgave over de bibliografieën en oeuvrelijsten van Nederlandsche architecten en stedenbouwkundigen.

²⁵ Mulder- Radetzky (1999). 17, 76-77. Een aantal parken en tuinen wordt in eerste instantie aan hem toegerekend die bij nader inzien niet van zijn hand blijken te zijn. Dat geldt onder andere het landschapspark 'Vreewijk' te Drachten dat door nader onderzoek nu kan worden toegeschreven aan zijn opvolger, hovenier en tuinarchitect Gerrit Vlaskamp (1834-1806).

FIG. 1.6 De publicatie *Roodbaards Rijkdom*.

Naar aanleiding van de eerder genoemde publicatie *Roodbaards Rijkdom* werd in 2012 een derde tentoonstelling over Roodbaards werk gehouden. In het provinciaal archief Tresoar te Leeuwarden stond zowel een chronologisch overzicht van zijn ontwerptekeningen als een geografisch overzicht van zijn werk met het overzicht van de verschillende regio's van de drie noordelijke provincies centraal. In de publicatie werd voor het eerst de relatie gelegd tussen de opleiding die Roodbaard vanaf 1807 aan de Academie van Tekenen-, Bouw- en Zeevaartkunde te Groningen volgde en de vakkennis van Roodbaard als architect die hij tijdens zijn werkzame leven als hovenier ontwikkelde.²⁶ Gesteld werd dat zijn oeuvre representatief was voor de begin 19e-eeuwse landschapsparken van Noord-Nederland.

In hetzelfde jaar publiceerde Heimerick M. J. Tromp een bewerking van zijn proefschrift *De Nederlandse Landschapsstijl in de achttiende eeuw*.²⁷ Hij maakte daarbij onderscheid tussen verschillende architecten die voor het stadhouderlijk hof of voor de maatschappelijke bovenlaag werkten, zoals Johann Georg Michael (1738-1800), zijn schoonzoon Johan David Zocher (1763-1817) en zijn kleinzoon Johan (Jan) David Zocher (1791-1870).²⁸ Hij noemde als relatief minder bekende tuinarchitecten van landschapsparken, die in de eerste helft van de 19e eeuw meer regionaal werkten onder andere George Anton Blum (1765-1827) en Lucas Pieters Roodbaard.²⁹ Als het gaat om de noordelijke provincies stelde Tromp dat naast Blum en Roodbaard alleen Zocher sr. en jr. daar actief waren.³⁰ De vier noordelijke landschapsparken die Tromp in zijn publicatie aan de orde stelde, zijn ontworpen door Roodbaard. Het gaat om een uitgebreide beschrijving van de Fraeylemaborg (Slochteren) in verband met de maçonnieke symbolen op een 18e-eeuwse tekening.³¹ De overige drie, Oranjestein (Oranjewoud), Heremastate (Joure) en Fogelsanghstate (Veenklooster) werden in relatie gebracht met het *Magazijn van Tuin-sieraaden* van Gijsbert van Laar (1802). De afbeeldingen uit het boek werden vergeleken met de gerealiseerde bouwwerken of follies, zoals bruggen en priëlen van de betreffende parken.³²

²⁶ Van der Laan-Meijer en Ottens (2013). 12. In dit proefschrift zal nader worden ingegaan op het onderwijs dat Roodbaard heeft gevolgd om zijn vakkennis als architect te kunnen ontwikkelen.

²⁷ Tromp (2012).

²⁸ Tromp (2012). 264-265.

²⁹ Tromp (2012). 287.

³⁰ Oldenburger (2016). Zocher online. Als reden wordt gegeven dat de dochter respectievelijk zuster in die periode in Leeuwarden woonde.

³¹ Tromp (2012). 340-342.

³² Tromp (2012). 287.

FIG. 1.7 Ontwerptekening L.P. Roodbaard voor het landschapspark van het Achterbos van de Fraeylemaborg te Slochteren (Bron: particulier archief).

Vanaf 1986 heeft NOORDPEIL landschap.erfgoed een twintigtal tuinhistorische onderzoeken en reconstructieplannen voor de landschapsparken van Roodbaard opgesteld. Het eerste reconstructieplan uit 1986 betreft Ropta State te Wijnaldum bij Harlingen, waar de reconstructie werd gebaseerd op de nog bewaard gebleven originele tekening.³³ Dat geldt niet voor Epemastate te Ijsbrechtum en De Klinze te Altsjerk, waarvoor respectievelijk in 1989 en 1990 reconstructieplannen zijn opgesteld, zonder dat daarbij gebruik gemaakt kon worden van de ontwerptekeningen. In 1994 werd in opdracht van de gemeente Leeuwarden het onderzoek *Het Leeuwarder Bolwerk als Stadspark, reconstructieplan en groenstructuur voor de Prinsentuin, Noorderplantage en Westerplantage* naar ontwerp van L.P. Roodbaard uitgevoerd met een overzicht van de parken en tekeningen. Ruim 20 jaar later vroeg de gemeente Leeuwarden om een tuinhistorisch onderzoek met een waardestelling voor de Prinsentuin, Noorder- en Westerplantage: *Tuinhistorische waardebepaling als basis voor toekomstperspectief en bouwstenen voor beheer*.³⁴

Voor de Fraeylemaborg te Slochteren, eigendom van de Gerrit van Houten Stichting, werd in 1994 in samenwerking met de Stichting Particuliere Historische Buitenplaatsen (PHB) een reconstructieplan opgesteld op basis van de kenmerken van het voorterrein, borgterrein, parkbos en het landschapspark. Het historische onderzoek naar de tuin en het park, waarvan de ontwerptekening voor het Achterbos van Roodbaard nog aanwezig is, werd in 2009 uitgevoerd.

³³ De reconstructie betreft de aanleg van paden en beplanting en het herstel van de bouwwerken, zoals de brug en de negenkantige tuinkoepel.

³⁴ NOORDPEIL (2015). In 2021 is dit onderzoek in aangepaste vorm in boekvorm gepubliceerd. Van der Laan-Meijer en Ottens (2021).

Op verzoek van Natuurmonumenten werd in 1998 een renovatieplan voor De Braak te Paterswolde opgesteld. Aangezien voor dit park de ontwerptekening van Roodbaard ontbrak, werd destijds aan de hand van oude kaarten de historische aanleg van het landschapspark herleid. Vanaf 2010 werd een aantal tuinhistorische onderzoeken uitgevoerd voor parken waarvan eveneens een ontwerptekening ontbrak, zoals voor het Koepelbos te Olderberkoop (2011), de Martenatuin te Franeker (2013) en De Nieuwe Aanleg in Wolvega (2016). Hetzelfde gold voor het park Heremastate te Joure van de toenmalige gemeente Skarsterlân. Hiervoor is in 2013 historisch onderzoek verricht als bouwsteen voor een renovatie van het park. Op basis van een drietal fraaie bewaard gebleven ontwerptekeningen is in 2014 het tuinhistorisch onderzoek voor Stania State in opdracht van Staatsbosbeheer gerealiseerd. Het tuinhistorische onderzoek voor Fogelsanghstate te Veenklooster is in 2018 in boekvorm gepubliceerd.³⁵

Om herstelplannen te kunnen opstellen is vanaf 2015 nog een aantal aanvullende onderzoeken en waardestellingen verricht naar de Prinsentuin te Leeuwarden (2015), Fraeylemaborg te Slochteren (2015), Ropta State te Wijnaldum (2017), Oranjestein te Oranjewoud (2017), Ekenstein te Appingedam (2018) en Harsta State te Hogebeintum (2020).³⁶

In maart 2021 verdedigde Rita Radetzky haar proefschrift *Tuinarchitect L.P. Roodbaard (1782-1851) en de landschapsstijl* waarin zij het leven en het oeuvre van Roodbaard centraal stelt. In dit (kunst)historische onderzoek stelt ze dat Roodbaard een 'eigen ontwerpstyl' had in de context van de landschapsstijl in Engeland, Duitsland en Nederland. Uitgebreid wordt aandacht besteed aan het leven van Roodbaard, de sociaal-economische achtergrond en de wijze waarop Roodbaard in contact kwam met zijn opdrachtgevers. Met name over het leven van Roodbaard brengt haar onderzoek nieuwe feiten aan het licht, zoals over de jaren 1815 en 1816 toen hij in Amsterdam woonde.³⁷

Radetzky verwijst enkele malen naar de publicatie *Roodbaards Rijkdom*. Zij refereert in één zin naar het historische en ruimtelijke perspectief en de door hem ontworpen tuinen.³⁸ Een groot deel daarvan werd in 2013 al aan Roodbaards oeuvre toeschreven.³⁹ Radetzky beschrijft het oeuvre op basis van het type tekeningen, de tekentechniek en -wijze en de beïnvloeding van derden op het werk van Roodbaard. In haar onderzoek bevestigt ze het auteurschap van Roodbaard voor een aantal parken, die ook in 2013 al werden genoemd.⁴⁰

Radetzky plaatst Roodbaards oeuvre in de overgang van de vroege naar de late landschapsstijl op basis van 'de vloeiende lijnvoering in de vormgeving van de paden en vijvers en de grote variatie van open en dichte tuindelen.' Ze noemt als specifieke kenmerken van zijn ontwerpstyl onder andere de sjabloonmatige perken en een ontwikkeling met een 'lossere' tekenwijze en met ingewikkelde padenstructuur die later 'zwieriger van vorm wordt.' Van belang zijn volgens haar de zichtlijnen vanuit het huis en het zicht op het omringende landschap tijdens de wandeling en de pittoreske

³⁵ Van der Laan-Meijer en Ottens (2018).

³⁶ Deze herstelplannen staan digitaal online zie: <https://issuu.com/n0.Ordpeil/stacks/04978056e66f4b6ea19761ea5e6cf72e>.

³⁷ Radetzky (2021). 83. Wat in haar onderzoek ontbreekt is de Groningse periode tussen 1817 en 1823 die voor de ontwikkeling van Roodbaard als architect van groot belang was voor het vergaren van de benodigde vakkennis

³⁸ Radetzky (2021). 16. Zie Van der Laan en Ottens (2013). Oeuvrecatalogus met overzicht, 60-203. Radetzky gaat grotendeels voorbij aan de bijbehorende oeuvrecatalogus met een overzicht van bijna 150 Noord-Nederlandse landschapsparken – en tuinen die voor 1850 zijn aangelegd en die op basis van een cartografische inventarisatie in beeld zijn gebracht

³⁹ Het kunsthistorische onderzoek van Radetzky is gebaseerd op bronnen- en literatuuronderzoek. Het Handschrift van Roodbaard is een tuinarchitectonisch onderzoek gebaseerd op ontwerptekeningen en kaarten als primaire bron voor onderzoek met behulp van een nieuwe samengestelde analysemethode naar het toegepaste vorminstrumentarium (methode TU Delft).

⁴⁰ Radetzky (2021). 159. De correcte bronvermelding ontbreekt, zoals onder andere voor Welgelegen te Deinum en de Schierstins bij Veenwouden. Nieuwe ontwerpen in haar onderzoek zijn het boerenerv Veldzigt te Leeuwarden en Uniastate te Marssum. Ze stelt dat indien bronnen ontbreken een toeschrijving niet mogelijk is.

landschapstijl met een grote diversiteit aan soorten.⁴¹ De combinatie van sier- en nutsfunctie waardeert ze als 'vernuftig en ingenieus.'

In haar onderzoek geeft Radetzky een interpretatie van Roodbaards oeuvrelijst, die aan de hand van dit proefschrift naar zijn ontwerpprincipes verder zal worden uitgewerkt en onderbouwd op basis van tuinarchitectonische onderzoek.

Uit de publicaties is dus af te leiden dat er in de afgelopen 40 jaar steeds meer aandacht is gekomen voor Roodbaard als de belangrijkste Noord-Nederlandse ontwerper van landschapsparken. Zoals C. Boschma in zijn voorwoord van de catalogus voor de eerste overzichtstentoonstelling schreef '... wordt een beeld gegeven van een facet van de cultuurgeschiedenis dat het aanzien van de "natuur" in onze provincie in belangrijke mate bepaald heeft.'⁴² Er is niet alleen aandacht voor zijn oeuvre maar ook voor de persoon Roodbaard als tuin- en landschapsarchitect naast zijn werkzaamheden als hovenier.⁴³ Zijn opleiding, die hij vanaf 1807 aan de Groningse Tekenacademie heeft gevolgd, is essentieel voor zijn loopbaan geweest. Deze stelde hem in staat om in 1814 zijn beroep als hovenier te beëindigen om zich als portretschilder in te schrijven en zich vanaf 1823 als architect te vestigen in Leeuwarden. Over de opleiding en de kennis die Roodbaard heeft kunnen vergaren met betrekking tot zijn ontwerpstyl, tekentechniek, vormprincipes en de architectuur van zijn landschapsparken is vooralsnog weinig bekend. In eerdere publicaties wordt als zijn handelsmerk de regelmatig gebogen lijnen en de straalsgewijze lijnenbundels, ook wel 'kattensnorren' genoemd. Over de wijze waarop hij de lijnen en lijnenbundels heeft vormgegeven en onderdeel maakte van de compositie, ontbreekt een nadere toelichting.

Zoals Van der Wyck in het nawoord van zijn publicatie uit 1982 al aangaf is het van belang om onderzoek te doen naar de essenties van de oude parken en tuinen aan de hand van oude kaarten en tekeningen om daarmee de kennis over de aanleg van historische parken en tuinen en de historische landschappelijke structuren uit te breiden en de ensembles voor het nageslacht te kunnen behouden.⁴⁴ Door de vergelijking van oude kaarten en tekeningen met de huidige situatie kan de aanleg van historische parken en tuinen in het omgevende (historische) landschap in beeld worden gebracht en kan de relatie met het historische landschap worden geduïd.⁴⁵ Met het begrip 'historisch landschap' doelde Van der Wyck op de directe relatie tussen de buitenplaats als geheel van huis, tuin en park met het omringende landschap. Uit zijn woorden is af te leiden dat aan de hand van oude kaarten en tekeningen het inzicht in de aanleg van de landschapsparken kan worden vergroot en de betekenis voor het huidige Nederlandse cultuurlandschap kan worden bevestigd.

De oude topografische kaarten, maar vooral de ontwerptekeningen van Roodbaard zelf vormen een unieke bron voor het uitvoeren van een tuinarchitectonisch onderzoek naar zijn oeuvre.

⁴¹ Radetzky (2021). 159.

⁴² Boschma e.a. (1979). 1. Lucas Pieters Roodbaard, architect van buitengoederen. De catalogus geschreven bij de tentoonstelling die in 1979 is gehouden in het Fries Museum te Leeuwarden en georganiseerd is door de Rijksuniversiteit van Groningen.

⁴³ Van der Laan-Meijer en Ottens (2013). 18-22. Het gaat om de Academie van Teken-, Bouw- en Scheepvaartkunde te Groningen.

⁴⁴ Van der Wyck (1984). 593. Nawoord.

⁴⁵ Van der Wyck (1984). *De Nederlandse buitenplaats. Aspecten van ontwikkeling, bescherming en herstel*.

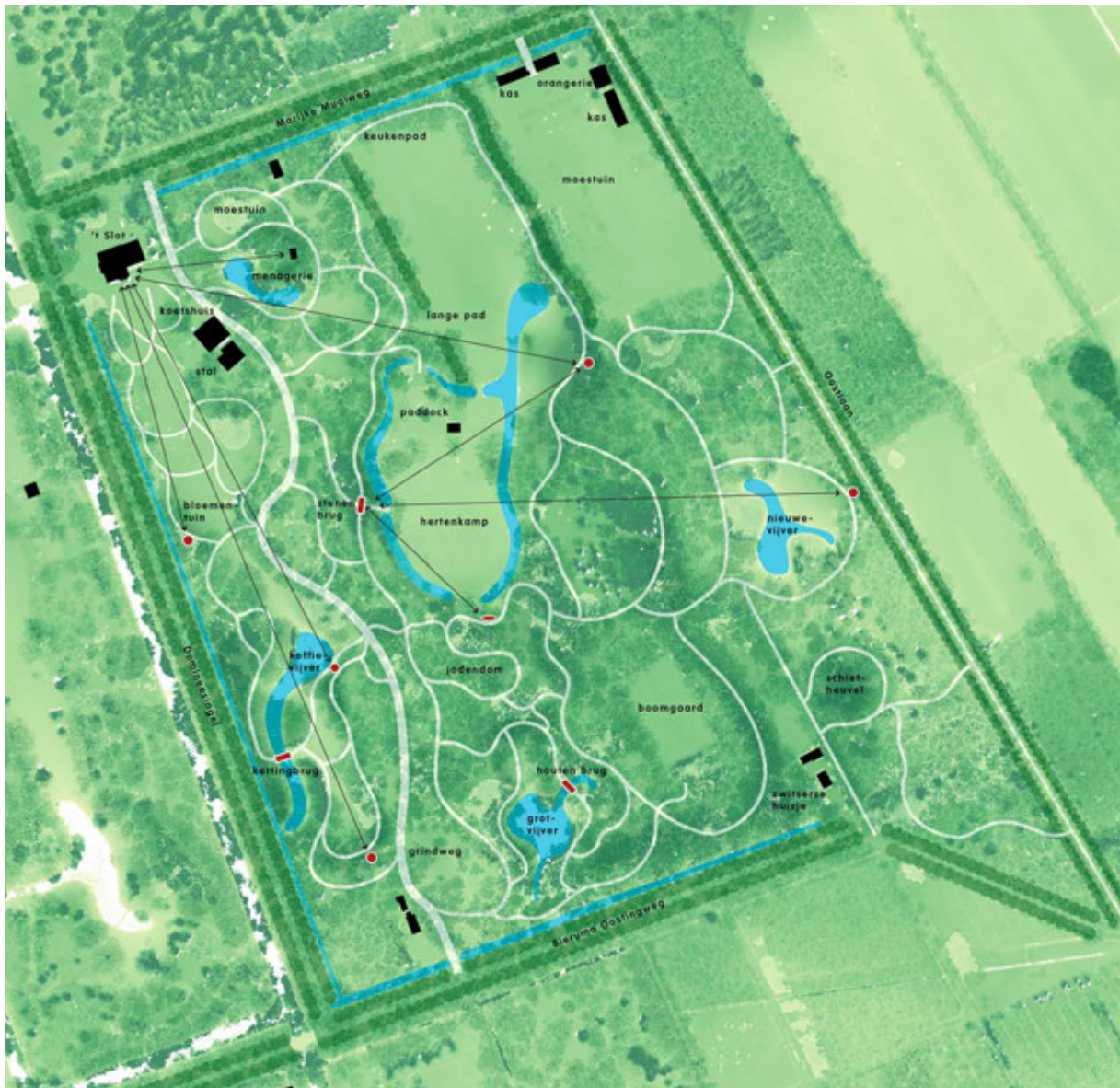

FIG. 1.8 Ruimtelijke karakteristieken van het ontwerp voor Oranjestein te Oranjewoud, aanleg van het landschapspark vanaf 1821, Van deze aanleg is geen originele ontwerp-tekening beschikbaar (Bron: NOORDPEIL, 2017).

1.3 Probleemstelling en stand van kennis

In 1981 constateerde Erik de Jong dat uitgebreid onderzoek naar deze 19e-eeuwse tuinarchitectonische kenmerken van landschapsparken en de landschapsstijl in Nederland op basis van de cartografische informatie van ontwerp-tekeningen vrijwel niet was uitgevoerd.⁴⁶ Ook in de jaren daarna zijn er geen publicaties op basis van dergelijk onderzoek verschenen. Dit blijkt onder andere uit de publicatie uit 2017 over het oeuvre van drie generaties Zochers in Zuid-Holland,

⁴⁶ De Jong (1981). 397.

waarin geen uitwerking is gegeven van de ontwerpprincipes en legenda's op basis van de nog 21 beschikbare tekeningen van de verschillende Zochers. Gesteld werd dat de nog beschikbare tekeningen daarvoor onvoldoende inzicht geven. Voor de ontbrekende legenda's werd geen verklaring gegeven.⁴⁷

Het blijkt dat door gebrek aan archiefmateriaal van een groot aantal parken in Noord-Nederland niet kon worden vastgesteld of ze aan Roodbaard kunnen worden toegeschreven, terwijl de tuinarchitectonische kenmerken daar wel aanleiding toe geven. Omdat de legenda bij zijn ontwerptekeningen ontbreekt, is er op dit moment onvoldoende kennis over de verklaring van de gebruikte symbolen.⁴⁸ Over het algemeen heeft Roodbaard steeds dezelfde symbolen gebruikt, zodat met behulp van tekstanalyse de beschrijvingen als verklaring kunnen worden toegevoegd. De tekeningen met de aanwijzende teksten kunnen ook informatie geven over het ontwerp van bestaande parken waarvan de ontwerptekening niet beschikbaar is.

1.4 Doel- en vraagstelling van het onderzoek

De focus van dit onderzoek ligt op het herkennen van het handschrift, de ontwerpprincipes van een tuinarchitect in het algemeen en in het bijzonder van Lucas Pieters Roodbaard. Zoals er bijvoorbeeld in de schilderkunst criteria zijn om 'een echte Rembrandt' of in de architectuur 'een echte Rietveld' te herkennen, zal door middel van dit tuinarchitectonisch onderzoek een aantal criteria worden opgesteld om 'de echte Roodbaard' te kunnen identificeren. Hierdoor kan het oeuvre van Roodbaard als relevante collectie van de landschapsparken in Noord-Nederland worden bepaald en kan de connectie worden gelegd tussen deze parken met het historische cultuurlandschap. Op basis van dit onderzoek zal het mogelijk zijn om de huidige landschapsparken op lokaal niveau, in samenhang met de omgeving op regionaal niveau en in relatie tot het historische Noord-Nederlandse cultuurlandschap op bovenregionaal niveau te registreren.

Tevens is het doel van dit onderzoek om voor bestaande tuinen en parken, waarvan originele ontwerptekeningen of andere relevante bronnen ontbreken, de compositie van de aanleg te herleiden om zo nodig een reconstructie van het ontwerp te maken. Dat wordt steeds relevanter vanwege de actuele conditie van veel tuinen en parken: ze zijn volgroeid en zijn toe aan groot onderhoud en gehele of gedeeltelijke reconstructie. Voorliggend landschapsarchitectonisch onderzoek gaat in essentie over het samenstellen van een werkwijze om het handschrift, de ontwerpprincipes van Roodbaard, te bepalen en daarmee zijn oeuvre te registreren. Het leidt tot de volgende onderzoeksvraag:

Welke ontwerpprincipes voor de Noord-Nederlandse landschapsparken zijn te herleiden uit de tekeningen van Lucas Pieters Roodbaard?

Het kwalitatieve onderzoek naar het handschrift van Roodbaard is een tuinarchitectonisch speurtocht naar de ontwerpprincipes die ten grondslag liggen aan de aanleg van de landschapsparken. Het bestaat uit een literatuurstudie naar de vakkennis van Roodbaard en een tuinarchitectonische analyse van zijn ontwerptekeningen. In dit onderzoek gaat het met name om de Nederlandse en in het bijzonder de Noord-Nederlandse situatie. Daar waar ontwikkelingen in

⁴⁷ Aschman (2017). 37.

⁴⁸ Aschman e.a. (2017). 39.

Nederland zijn beïnvloed door Europese ontwikkelingen worden deze behandeld. Volgend op de onderzoeksvraag wordt antwoord gegeven op de volgende deelvragen:

- Wat zijn de algemene ontwerpprincipes voor Europese en Nederlandse landschapsparken uit de eerste helft van de 19e eeuw? (hoofdstuk 2)
- Welke tuinarchitectonische analysemethode voor ontwerptekeningen van landschapsparken als primaire bron geeft inzage in het instrumentarium om de ontwerptekening te kunnen samenstellen? (hoofdstuk 3)
- Welke vakkennis en tekentechniek heeft Roodbaard toegepast bij het maken van de ontwerptekeningen? (hoofdstuk 4)
- Welk ontwerpinstrumentarium van Roodbaard kan worden herleid aan de hand van de ontwerptekeningen van vijf nog bestaande landschapsparken? (hoofdstuk 5)
- Welke ontwerpprincipes van Roodbaard zijn onderscheidend om landschapsparken waarvan relevante archivalia ontbreken als onderdeel van zijn oeuvre te identificeren en daarmee zijn oeuvre in het Noord-Nederlandse cultuurlandschap te kunnen registreren? (hoofdstuk 6)
- Kan op basis van het handschrift van Roodbaard een hypothetisch ontwerp worden herleid voor een park waarvan de ontwerptekening ontbreekt? (Epiloog)

1.5 Opbouw van het onderzoek

Dit tuinarchitectonisch onderzoek bestaat uit drie delen. Het eerste deel betreft de historiografie met een weergave van de algemene ontwerpprincipes van Europese landschapsparken en de methodologie met een overzicht van de gebruikte bronnen en begrippen. Roodbaards ontwerptekeningen van openbare parken, landschapsparken bij buitenplaatsen en landschapstuinen bij (stads)villa's vormen de primaire bron voor dit deel van de rapportage. De catalogus van bijlage 1 omvat alle beschikbare ontwerptekeningen met een transcriptie van zijn handgeschreven aanwijzingen op de tekeningen.

Het tweede deel geeft inzage in Roodbaards vakkennis en tekentechniek. De nadruk ligt daarbij op de ontwikkeling van zijn kennis en vaardigheden op het gebied van schilderkunst, tuinkunst en tuinbouwkunde. Daarbij is aandacht voor de vakken die hij volgde aan de Academie voor Teken-, Bouw- en Zeevaartkunde te Groningen en de netwerken die van invloed waren op zijn ontwikkeling als architect en aanlegger van landschapsparken. Dit vormt de opmaat voor een casestudie met een tuinarchitectonische analyse van Roodbaards ontwerptekeningen voor vijf nog bestaande landschapsparken. Een samengestelde analysemethode brengt zijn vorminstrumentarium in beeld, een meetkundige gereedschapskist die Roodbaard toepaste bij het samenstellen van zijn ontwerpen.

Op basis van dit vorminstrumentarium wordt in het derde deel Roodbaards karakteristieke handschrift verder gespecificeerd door zijn kenmerkende ontwerpprincipes te herleiden. Deze worden vervolgens toegepast om zijn oeuvre te identificeren. In bijlage 2 is een overzicht gegeven van zijn bestaande, deels bestaande en verdwenen landschapsparken in Noord-Nederland. Dit overzicht vormt de basis voor de registratie van Roodbaards oeuvre, dat in bijlage 3 in kaart is gebracht. Deze bijlage bestaat uit een kaart op de schaal van Noord-Nederland en een aantal regionale kaarten in de gebieden waar sprake is van een concentratie van Roodbaards

landschapsparken. Vervolgens is in bijlage 4 een alfabetisch overzicht op plaatsnaam gegeven van de openbare parken in stedelijke gebieden en de landschapsparken bij de buitenplaatsen waarvan de aanleg zichtbaar is op de Topographische Militaire Kaart van het Koninkrijk der Nederlanden, verkend tussen 1854 en 1864. De vele landschapstuinen bij de (stads)villa's zijn in dit overzicht niet meegenomen, omdat deze relatief klein van aard zijn en de landschappelijke aanleg niet op kaart herkenbaar is.

Als epiloog is op basis van Roodbaards vorminstrumentarium en ontwerpprincipes een proeve van een reconstructie van de ontbrekende ontwerptekening gemaakt voor het landschapspark van De Braak te Paterswolde.

FIG. 1.9 Schematische opbouw van het onderzoek (Bron: auteur).

2 Ontwerpprincipes van landschapsparken

Om de ontwerptekeningen van de landschapsparken van Roodbaard in een breder perspectief te beschouwen zijn deze geplaatst in de context van de verschillende perioden uit de landschappelijk vormgegeven tuinkunst. In de literatuur is nog geen consensus te vinden over de verschillende stijlperioden met de bijbehorende stijkenmerken.⁴⁹ Publicaties over historische landschapsparken en -tuinen hebben uiteenlopende invalshoeken: vanuit het landschapsontwerp als kunstvorm, als historisch maatschappelijk fenomeen, als botanische verzameling en vanuit het vakgebied van de tuinaanleg.⁵⁰ Een synthese voor deze verschillende benaderingen gaf Erik de Jong al in 1993, toen hij de vergelijking maakte tussen de tuin als 'een architectonisch ontwerp, als product van horticulturele techniek en wetenschap, als object van literaire beschrijving, als voorwerp van allegorische (red. symbolische of theologische en filosofische aspecten) of politieke betekenis, als laboratorium van experimenten en als verlangen naar de ideale natuur.'⁵¹

In dit proefschrift over de ontwerpprincipes van een tuinarchitect ligt de focus niet op de filosofische en kunsthistorische aspecten, maar op de beginselen en werkwijzen van het tuinarchitectonisch ontwerp zelf. De historiografie richt zich daarom op de tuinarchitectuur aan de hand van publicaties over ontwerptekeningen van Engelse, Franse, Duitse en Nederlandse landschapsparken. Met deze voorbeelden wordt een beeld geschetst van de ontwerpprincipes die zijn toegepast bij de landschapsparken uit de eerste helft van de 19e eeuw in Europa en in Nederland. Het vormt een theoretisch begrippenkader van de generieke ontwerpprincipes met betrekking tot landschapsparken in Nederland om als onderlegger van de ontwerpprincipes van Roodbaard.

2.1 Landschapsparken in de geschiedenis van de tuinkunst

De landschappelijke aanleg, die in Engeland tot grote wasdom kwam, vormde een scherp contrast met de rechtlijnige barokke tuinaanleg die daarvóór *en vogue* was. Voor deze aanleg wordt het begrip 'landschapsstijl' gehanteerd. Toch kan er geen eenduidige definitie voor deze aanleg worden gegeven.⁵² Er bestaan namelijk zowel overeenkomstige als onderscheidende kenmerken van de landschappelijke aanleg van de parken en tuinen. Overeenkomstig zijn de natuurlijk ogende slingervormen van de tuinaanleg, die de associatie met natuur stimuleren, gevat in een plattegrond van een 'eindeloze' wandeling. In Nederland werd voor het eerst met de vroege landschappelijke

⁴⁹ Rijken (2005). 17.

⁵⁰ De Jong (1985).

⁵¹ De Jong (1993). 12.

⁵² Van Driessche en Van den Brecht (2015). 85. Voor de zogenoemde landschapsstijl zijn in Europa per land verschillende publicaties uitgegeven, zoals onder andere voor Engeland vele publicaties met name over Lancelot Capability Brown en Humphry Repton, voor Frankrijk *Architectes et ingénieurs au siècle de Lumières* (A. Picon, 1988), voor België *Het park Wespelaar. De Engelse tuin in België*. (X. Duquenne, 2001), voor Duitsland *Geschichte der deutschen Gartenkunst III, Der Landschaftsgarten* (D. Hennebo en A. Hoffmann, 1963) en voor Nederland *De Nederlandse landschapsstijl* (Tromp, 2012).

aanleg geadverteerd in de 's Gravenhaegse Courant van 1764. Aangeboden werden 'Parterres in de Fransche en Engelsche smaak'. Het ging nog uitsluitend om de parterres, een vaak rechthoekig tuingedeelte als onderdeel van de formele aanleg.⁵³

In eerste instantie werden de geometrische lanen onderdeel van de landschappelijke aanleg. In een latere periode verdwenen de lanen en werden deze parken geopend naar het omringende landschap. Symmetrische en geometrische vormen kwamen niet langer voor in dergelijke aanleg. Slingerende paden, golvende randen van beplanting en glooiende oevers van het water werden de kenmerkende elementen..

In Engeland kende men de zogenoemde 'serpentine-stijl, waarmee de 'ideale' slingerlijn' werd aangeduid.⁵⁴ De invloedrijke William Hogarth (1697-1764) beschreef in 1753 zijn opvattingen over de ideale lijn in *The analysis of Beauty. Written with a view of fluctuating Ideas of Taste*.

FIG. 2.1 De serpentine lijn van schoonheid van William Hogarth (bron: Hogarth, W. (1753).

In de Europese tuinarchitectuurgeschiedenis worden verschillende stijlperiodes en -kenmerken onderscheiden.⁵⁵ De publicatie van Thomas van Driessche en Paul van den Brecht uit 2015, *Methodologie voor het beheer van historische tuinen en parken in Vlaanderen* geeft een beknopt overzicht van de ontwikkeling in de tuinkunst vanaf 1600 tot 1900 in Europa. Daarin wordt zowel het

⁵³ Tromp (2012). 11. In 1764 wordt in een advertentie aangeboden om parterres te maken in 'de Fransche en Engelsche smaak'.

⁵⁴ Hogarth (1753). Hierin beschrijft hij de serpentine lijn van schoonheid, de S-gevormde curve. Zie ook Rutherford, S. (2016). *Capability Brown And His Landscape Gardens*. 17.

⁵⁵ Oldenburger (1998). 18-33. Deze indeling vormt de basis voor de beschrijving van de ontwikkeling van de Nederlandse tuinarchitectuur.

begrip 'tuinkunst', als het begrip 'tuinstijl' gebruikt.⁵⁶ In dit onderzoek schetsen we een zeer compact beeld van het historische tuinontwerp, zoals de symmetrische aanleg van classistische parken en tuinen, de geometrische aanleg van formele parken en tuinen, de landschappelijke aanleg van romantische parken en tuinen en de eclectische of gemengde aanleg van de gardeneske parken en tuinen. We willen Roodbaards oeuvre immers positioneren in de geschiedenis van het tuinontwerp.

De symmetrische aanleg van de Italiaanse renaissance tuinkunst bouwde voort op de middeleeuwse kloostertuinen. Kenmerkend voor deze tuinen is een rationele vormgeving. De basis bestond uit een symmetrische compositie met een denkbeeldig assenkruis waardoor een min of meer evenwichtige indeling tot stand kwam.⁵⁷ De geometrische tuinen van de in Leeuwarden geboren architect Hans Vredeman de Vries (1527-1609) zijn hiervan een Noord-Nederlands voorbeeld. Het accent van zijn tuinen lag op de onderlinge verhoudingen en afmetingen van de vlakverdeling volgens de architectuurtheorie van Vitruvius.

In tegenstelling tot de renaissance tuin stond het huis in het (Hollands) classicisme in de hoofdas van de tuin. Kenmerkend voor de Franse barokke tuinaanleg was de middenas als belangrijkste hoofdas, waarbij de twee tuinen aan weerszijden van de hoofdas als het ware elkaars spiegelbeeld vormden. Deze geometrische compositie vormde de driedimensionale expressie van een orthogonaal patroon. Op de kruising van de assen werden tuinornamenten geplaatst, waaronder fonteinen en beelden. Het wildbos werd in de tuinen geïntegreerd in de vorm van het bosquet.⁵⁸ Deze kregen een regelmatige, geometrische plattegrond en werden omgeven door hagen. Als reactie op de geometrische strakke vormen van de formele barok kwam de rijk geornamenteerde rococo tot bloei met verfijnde details en schelpvormige motieven.⁵⁹ Ingrid Dennerlein stelt in haar proefschrift *Die Gartenkunst der Régence und des Rokoko in Frankreich* uit 1981 dat vanaf circa 1735 veranderingen in de tuinkunst kunnen worden toegeschreven aan de stijlperiode van de rococo, vooral herkenbaar aan de sjabloonmatige kronkelpaadjes.⁶⁰ Een van de vroegste Noord-Nederlandse voorbeelden van de geometrische aanleg is de parkaanleg van Heremastate te Joure.⁶¹ Deze aanleg is door Willem Loré, de hoogleraar in vestingwerken, omstreeks 1735 in kaart gebracht.⁶² Een ander voorbeeld is het park van Oranjewoud gelegen in het gelijknamige Oranjewoud, ontworpen vanuit de symmetrie en monumentaliteit door de Franse hofarchitect en tuinarchitect Daniel Marot (1661-1752). Zijn zoon Jacob Marot (1695-1761) ontwierp de geometrische aanleg van Groot Terhorne te Beetgum. Ook de Prinsentuin te Leeuwarden werd aangepast met stijlkenmerken van de rococo. De rijke versiering van schelpvormige motieven in de plattegrond werd in 1760 in kaart gebracht door de Duitse hovenier Johann Hermann Knoop (circa 1700-1768).⁶³ Karakteristiek voor deze tuinaanleg zijn de sterrenbossen, doolhoven, berceaux (loofwerken), hagen, wildbossen, bosschages als boskettes, boomgaarden, moestuinen, slangenmuren en colonnades (zuilengang).

⁵⁶ Van Driessche en Van den Brecht (2015).

⁵⁷ Fuhring (2002).

⁵⁸ Van Driessche en Van den Brecht (2015). 83. Het Franse woord *bosquet* is ontleend aan het Italiaanse *boschetto* (klein bos). Ze werden ook 'cabinets' (kabinet), 'salons' (salon), of 'salles' (zaal) genoemd en werden gebruikt om er te wandelen maar ook feesten te houden of als theater te gebruiken.

⁵⁹ Het hoogtepunt van de rococo lag tussen 1730 en 1760. Het woord rococo is afgeleid van het Franse woord *rocaille*, een asymmetrisch schelpmotief. Zie voorbeeld van de verschillende stijlperiodes van de Prinsentuin, p.60.

⁶⁰ Dennerlein (1981).

⁶¹ Mulder-Radetzky (1987). 35-36.

⁶² NOORDPEIL (2013).

⁶³ Ratting en de Vries (2016). 7-12. Hij was werkzaam als hovenier vanaf 1732 aan het Leeuwarder hof van Hessen-Kassel.

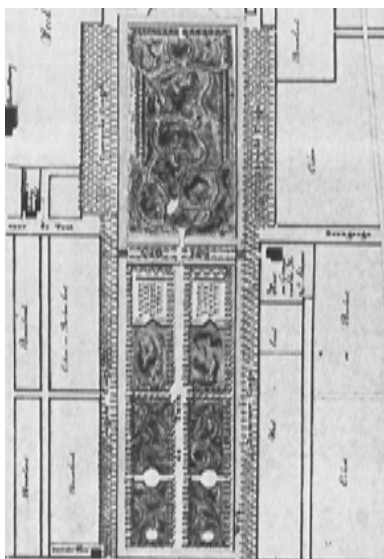

FIG. 2.2 De symmetrische aanleg van het park Oranjestad aan het begin van de 18e eeuw van de Franse architect en tuinarchitect Daniel Marot (door C. Boling, 1813) (Bron: Mulder-Radetzky en De Vries (1989) 49).

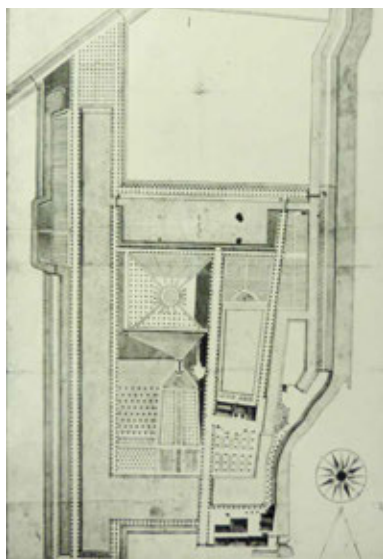

FIG. 2.3 De symmetrische aanleg van het park Heremastate te Joure van Willem Loré uit 1735 (Bron: Tresoar 323-01 - 1242).

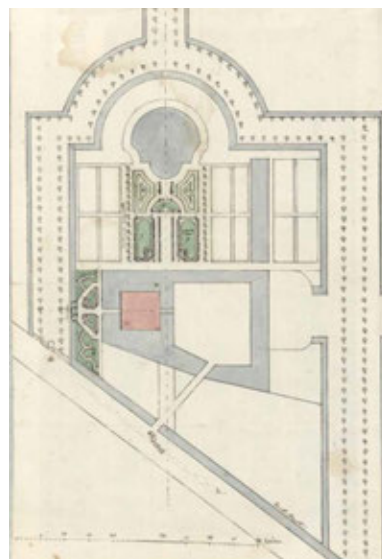

FIG. 2.4 De symmetrische aanleg van het park Groot Terhorne te Beetgum na 1736 van de zoon van Daniel Marot, Jacob Marot (1695-1761) (Bron: Tresoar 326 - 4032).

2.2 Landschapsparken in Europa

De Europese tuinarchitecten, die de landschapsstijl als nieuwe stijl introduceerden, werden allereerst geïnspireerd door de ontwikkeling van de Engelse parken waarna ook landschapsparken in Frankrijk, Duitsland en Nederland werden aangelegd.⁶⁴ Behalve de opdrachtgevers had ook de contextuele situatie van het historische cultuurlandschap met markante bouwwerken uit de omgeving invloed op het ontwerp.⁶⁵ Het is daarom van belang onderscheid te maken tussen Europese landschapsparken, in het veelal uitgestrekte glooiende landschap en Nederlandse landschapsparken, gesitueerd in het vlakke cultuurlandschap met percelen omsloten door wegen en water.⁶⁶ Het vijfdelige boek *Theorie der Gartenkunst* van de Christian C. L. Hirschfeld (1779-1785) beschouwt de landschapsstijl als onderdeel van het natuurlijke landschap.⁶⁷

⁶⁴ Tromp (2012). 34.

⁶⁵ Steenberg en Reh (2003). 237-238. Het concept van de landschappelijke compositie.

⁶⁶ Verschuure-Stuip (2019).

⁶⁷ Hirschfeld (1779-1785).

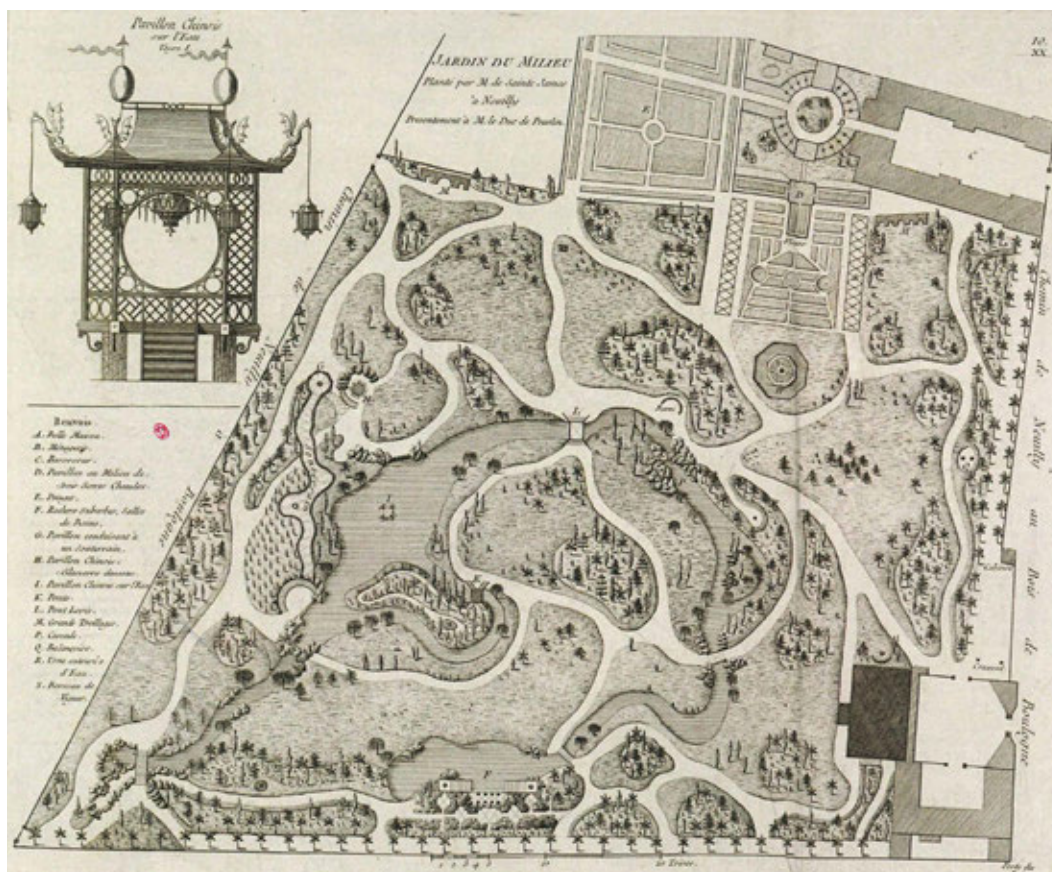

FIG. 2.5 Beleving van kunst en natuur, het 'decoratieprogramma' van gebouwtjes of fabriekjes in een areaal van Chinese of 'Anglo-Chinois' architectuurvormen (Bron: Georges-Louis Le Rouge, Jardin Occidentale de Neuilly, Parijs. Uit: *Jardins Anglo-Chinois*, cahier XX, 10 (1788)).

Tromp beschrijft de landschapsparken meer vanuit de belevingswereld van de 18e eeuw. Hij legt daarbij de relatie met de invloeden vanuit Engeland, Frankrijk en Duitsland.⁶⁸ Naast elementen als slingerbossen en -paden noemt hij het 'decoratieprogramma' van kleine gebouwen of 'fabriekjes' in een areaal van Chinese of 'Anglo-Chinois' architectuurvormen een belangrijk onderdeel van deze belevingswereld. Tromp onderscheidt de vroege periode van de 'landschapsstijl' als samenhangend verschijnsel' waarbij de aanleg van glooiende, reliëfrijke gazons met grote slingervijvers nog niet of nauwelijks werd toegepast.⁶⁹

Een veelzijdig perspectief op de zogeheten landschapsstijl geeft Tom Williamson in *Polite Landscapes. Gardens & Society in Eighteenth-Century England*. Hierin stelt hij dat de aanleg van landschapsparken in de 18e eeuw als natuurlijk werd ervaren. Ook positioneert hij de landschapsparken in de context van andere veranderingen die zich in het 18de-eeuwse landschap voordeden en besteedt hij aandacht aan de rol van de landeigenaren.⁷⁰ Gesteld wordt dat de sociale ontwikkeling van deze landeigenaren als opdrachtgevers onlosmakelijk verbonden was aan

⁶⁸ Tromp (2012). 15-34.

⁶⁹ Tromp (2012). 34.

⁷⁰ Williamson (1996). 1-18.

de ontwikkeling van de tuinarchitectuur in de tweede helft van de 18e eeuw.⁷¹ Ook Lucia Albers refereerde in haar dissertatie uit 1987 al aan de status en levensbeschouwing van de landeigenaar, die herkenbaar is in de aanleg van de landschapsparken.

In *Architectuur en Landschap, het ontwerpexperiment van de klassieke Europese tuinen en landschappen* van Clemens Steenbergen en Wouter Reh uit 2003 worden de Engelse landschapsparken als 'architectuur van het picturale landschap' en aan de hand van de 'dynamiek van de landschapstransformatie' uiteengezet.⁷² Als voorbeeld wordt een tiental Engelse landschapsparken beschreven vanuit een geometrische grondvorm met een ontwerpmatrix, die volgens de auteurs ten grondslag lag aan elk ontwerp. Opvallend is dat niet wordt gesproken van een landschapspark, maar van 'het parklandschap van Brown' en 'het Stourhead landschap'. Wel wordt de letterlijke vertaling gebruikt van het Engelse woord 'landscape garden', als landschapstuin.⁷³ Steenbergen en Reh onderscheiden drie perioden in de tuinarchitectuur: Renaissance (Italië), Barok, (Frankrijk) en Verlichting (Engeland).⁷⁴ Voor de laatste periode van de Verlichting wordt de compositie van de 18e-eeuwse landschapstuin geassocieerd met de schilderkunst, het picturesque waaraan de perspectiefconstructie ten grondslag lag.⁷⁵ Steenbergen en Reh interpreteren de onderdelen van het tafereel als componenten in een monumentaal architectonisch verband, met verwijzingen naar de Griekse, Romeinse, Turkse en Chinese architectuur als iconografie van de landschapstuin.⁷⁶ Zij hanteren een morfologische, esthetische benadering, die in veel mindere mate de natuurbeleving en de symboliek van de tuinarchitectuur centraal stelt.

Pas een halve eeuw geleden werden in Nederland publicaties uitgebracht waaruit het besef blijkt dat de landschapsparken uit de late 18e eeuw en de eerste helft van de 19e eeuw integraal onderdeel zijn van het cultuurlandschap.⁷⁷ In 1974 schreef Van der Wyck dat de Nederlandse buitenplaats onderdeel is van het historische landschap, waarbij de ontwikkeling van de 19e-eeuwse buitenplaats met de 'landschapsstijl' als internationaal fenomeen wordt beschreven.⁷⁸ Er waren volgens Van der Wyck slechts enkele historisch geografen, zoals Hans Harten, al vroeg doordrongen van de relatie tussen de aanleg van historische parken en tuinen en de cultuurlandschappen.

Uit de publicaties blijkt dat voor de ontwerpers en de makers het omringende landschap van grote invloed was op de aanleg van de landschapsparken in Europa en Nederland. De fysieke kenmerken van het landschap, het water en reliëf, de openheid van weilanden en de beslotenheid van bossen, vormden inspiratie voor de tuinarchitecten. Ze maakten gebruik van de potenties van de verschillende topografische kwaliteiten van de locatie met de omgeving. De afgeleide vormtaal van de landschapsparken en -tuinen sprak blijkbaar brede groepen (opdrachtgevers) aan en werd later standaard toegepast bij de ontwerp van publieke parken.

⁷¹ Van Den Broeke (2016). 22.

⁷² Steenbergen en Reh (2014). 223-365.

⁷³ Steenbergen en Reh (2014).

⁷⁴ Steenbergen en Reh (2003). 12. De termen rationeel, formeel en pittoresk zijn dubieus en hierbij weggelaten.

⁷⁵ Het begrip 'pittoresk' kan in deze context vertaald worden als het verbeelden van het natuurlijke, boerenleven en 'picturesk' als onderdeel van de perspectiefwerking in de schilderkunst.

⁷⁶ Steenbergen en Reh (2003). 238-239.

⁷⁷ De Jong (1983). 142.

⁷⁸ Van der Wyck (1974).5. Voorwoord, 223. Introductie en ontwikkeling van de landschapsstijl.

Ontwerptekeningen van Europese tuinarchitecten tot 1850

Een overzicht van diverse ontwerptekeningen uit verschillende Europese landen geeft inzicht in de ontwerpprincipes van landschapsparken. De landschappelijke aanleg begint in Engeland en kent voorbeelden van ontwerptekeningen van bekende (tuin)architecten als Charles Bridgeman (1690–1738), William Kent (ca. 1685-1748), Lancelot Brown (1716-1783), Robert Adam (1728-1792) en Humphry Repton (1752-1818). Als Frans voorbeeld geldt de ontwerptekening voor het park ‘Ermenonville’ met het iconische eiland met Italiaanse populieren van de Franse architect René de Girardin (1735-1808), geïnspireerd door de filosoof Jean Jacques Rousseau (1712-1778) en later gekopieerd in onder andere Wörlitz. Voor Duitsland zijn de tekeningen geselecteerd van de architectenfamilie Sckell, de familie Bosse in het Noord-Duitse Oldenburg en omgeving, van de tuinkunstenaar Fürst von Pückler-Muskau (1785-1871), de architect van ‘Branitz’, een van de grootste landschapsparken van Europa en van de Pruisische tuinarchitect Peter Lenné (1789-1866), bekend van de ‘Berliner Tiergarten’. Tot slot is er een tekening opgenomen van het park ‘Bagno’ te Steinfurt, gelegen bij de Nederlandse grens, dat tot het begin van de 19e eeuw als het belangrijkste landschapspark van Westfalen werd beschouwd.⁷⁹

De wandeling is een van de belangrijkste ontwerpprincipes van de eerste Engelse tuinontwerper en pionier van de landschapsparken Charles Bridgeman (1690–1738).⁸⁰ Een rondwandeling langs waterpartijen met zicht op het landschap staat centraal in het landschapspark Claremont in Surrey uit 1715. Hier werden bestaande formele elementen zoals lanen, parterres en de geometrisch gevormde waterpartijen evenals nutstuinen tot onderdeel van de wandeling gemaakt. Nieuwe landschappelijke elementen zoals de ha-ha, verborg de grens van de tuin naar het weiland met het vee als een natuurlijk decor, de zogenoemde ‘*jardin anglais*’.⁸¹

De ontwerptekening toont slingerpaden door beboste gebieden, ook wel de wildernis genoemd, een belangrijk onderdeel van de Engelse landschapstuin. Kenmerkend voor het ontwerp is het pad, de zogenoemde *Bridgeman’s Walk* vanaf de ijskelder naar het amfitheater, gelegen aan een grote vijver.⁸²

⁷⁹ Tromp (2012). 32-33.

⁸⁰ Chessum (2000). 4-7.

⁸¹ Jellicoe e.a.(1986). Bridgeman’s oeuvre is in de Engelse tuinarchitectuur enigszins overschaduwd door het werk van zijn meer bekende opvolgers, William Kent en Lancelot Brown.

⁸² Jellicoe e.a. (1986). 72.

*The route from
Newcastle's house to
the pleasure ground
(detail from the
1738 Rocque plan)*

- 1 House
- 2 Cyprus Temple
- 3 North Terrace
- 4 Simor's Park
- 5 Ice-house and Pond
- 6 Bridgeman's Walk
- 7 Amphitheatre
- 8 South Terrace
- 9 View Walk

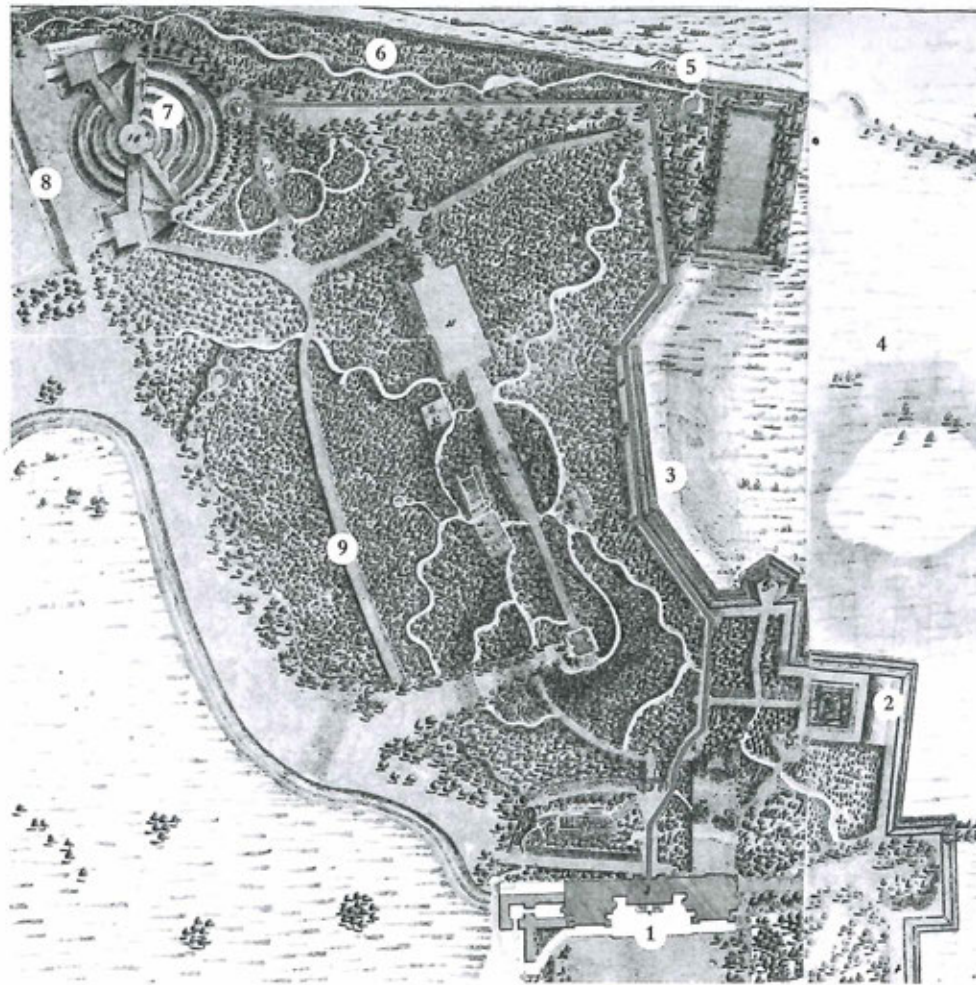

FIG. 2.6 Bridgeman's wandeling als onderdeel van het landschapspark Claremont te Surrey , detail van het Rocque plan uit 1738 (Bron: The National Trust (2000). 7).

FIG. 2.7 De Palladiaanse brug van Stowe, ontwerp van William Kent of James Gibbs (c. 1685-1748) (Foto: Peter Dean, 2005).

William Kent (ca. 1685-1748) heeft vanaf 1730 als pionier de landschappelijke aanleg met picturale beelden als een Palladiaanse stijl geïntroduceerd.⁸³ De reputatie van Kent wordt in een brief over de nieuwe tuinaanleg in 1734 voor het Carlton House, een Londense residentie, in opdracht van de Prins of Wales als volgt omschreven:

‘There is a new taste in gardening just arisen, which has been practised with so great success at the Prince’s garden in Town, that a general alteration of some of the most considerable gardens in the Kingdom is begun, after Mr. Kent’s notion of gardening, viz., to lay them out, and work without either level or line when finished, it has the appearance of beautiful nature, and without being told, one would imagine art had no part in the finishing, and is, according to what one hears of the Chinese, entirely after their models for works of this nature, where they never plant straight lines or make regular designs’. Met zijn uitspraak ‘*all gardening is painting*’ legde Kent als landschapsschilder de relatie met de teken- en schilderkunst. Hij gebruikte dit in zijn composities, met een voor-, midden- en achtergrond, in de toepassing van perspectief, licht en schaduw en bij de ruimtelijke inscenering tot een nieuw picturesk beeld.⁸⁴

Met ‘*a new taste of gardening*’ wordt de nieuwe stijl van de tuinaanleg in het Engelse Koninkrijk geïntroduceerd. Hoewel de letterlijke vertaling van het woord ‘gardening’ tuinieren is, heeft het in deze context een bredere betekenis. Het betreft ook de tuinbouw, zoals het verbouwen van groenten en granen en de fruitteelt, zoals de boomgaarden als onderdeel van de nieuwe, natuurlijke tuinaanleg. Het werd de kunst om deze aanleg in een natuurlandschap zodanig te creëren, dat het leek alsof er geen mensenhand aan te pas was gekomen. In de brief over Carlton wordt verwezen naar de tuinaanleg in China, waarin geen rechte lijnen of symmetrie zou voorkomen.

⁸³ William Kent (c. 1685 – 1748) was een leeftijdgenoot van Bridgeman en zowel een prominent architect, landschaps- en interieurarchitect als theaterontwerper uit de eerste helft van de 18e eeuw. Hij is de architect van onder ander Chiswick House te Londen, Stowe in Buckinghamshire en Rousham in Oxfordshire. De Palladiaanse brug van Stowe is kenmerkend voor zijn bouwwerken.

⁸⁴ De Jong e.a. (2008). 66-67.

FIG. 2.8 Ruimtecreatie voor het ideale parklandschap van Lancelot Brown (1716-1783) (Bron: Steenbergen en Reh (2003). 310).

Place-making of ruimtecreatie staat centraal in het ideale parklandschap van de beroemde Lancelot (Capability) Brown (1716-1783). Zijn naam 'Capability' dankte hij aan zijn uitspraken over de mogelijkheden die hij in het typische Engelse landschap zag om het te transformeren naar een landschapspark. Een belangrijk principe van Brown was de beleving van het park vanaf de grenzen van het terrein door een rondweg (*beltwalk*) aan te leggen met zicht op verschillende boomgroepen of *clumps*. Tevens vormde hij het natuurlijke water om tot een meer of rivier, die hij voorzag van een schilderachtige brug. Brown gaf op zijn ontwerptekeningen met stippellijnen de structuren van de oude aanleg weer.⁸⁵ Een verklaring voor Brown's ontwerpprincipes bieden zijn brieven en herinneringen aan gesprekken. Zo herinnerde Hannah More haar gesprek in 1783 met Brown - kort voor zijn overlijden - als aangename lessen, waarin hij sprak over zijn kunst en zienswijze op de tuinaanleg:

⁸⁵ De Jong e.a. (2008). 66-67. Lancelot Brown (1716-1783) is vanaf 1741 als 25-jarige als leerling en tot 1748 als medewerker van Kent werkzaam geweest op Stowe House in Buckinghamshire

'Now there', said he, pointing his finger, I make a comma, and there, 'pointing to another spot, 'where a more decided turn is proper, I make a colon; at another part, where an interruption is desirable to break the view, a parenthesis; now a full stop, and then I begin another subject.

Met enkele zinspelingen maakte Brown de vergelijking tussen de functie van het gebruik van verschillende leestekens, zoals de komma, dubbele punt en het haakje en de compositie van zijn ontwerp in relatie tot het verloop van paden en de vormgeving van belangrijke bochten, uitzichtpunten en kruisingen. Brown verwoordde zijn ontwerpprincipes in een brief uit 1775 aan Thomas Dyer, die hem vroeg om een ontwerp te maken voor een landgoed van een onbekende Franse opdrachtgever.⁸⁶ Als toelichting op het ontwerp schreef Brown:

"I have made a Plan..... as well as I could, from the survey and description you sent me... In France they do not exactly comprehend our ideas on Gardening and Place-making which when rightly understood will supply all the elegance and all the comforts which Mankind wants in the Country and (I will add) if right, be exactly fit for the owner, the Poet and the Painter. To produce these effects there wants a good plan, good execution, a perfect knowledge of the country and the objects in it, whether natural or artificial, and infinite delicacy in the planting, etc., so much Beauty depending on the size of the trees and the colour of their leaves to produce the effect of light and shade so very essential to the perfecting of a good plan; as also the hideing of what is disagreeable and shewing what is beautifull, getting shade from the large trees and sweets (i.e perfumes) from the smaller sorts of shrubbs etc. I hope they will soon find out in France that Place-making, and a good English Garden, depend entirely upon principle and have very little to do with fashion; for it is a word that in my opinion disgraces Science wherever it is found."

Brown gaf daarmee aan dat hij op basis van een opmeting van het terrein en de omschrijving van het omringende landschap zo goed mogelijk de situatie interpreteerde om zo de mogelijkheden van de locatie en het landschap optimaal te kunnen benutten. Hij was afhankelijk van de lokale topografie en maakte gebruik van de rijke ruimtelijke variatie van het Engelse landschap. Hij ontwierp 'de sierlijke stijl en het gewenste comfort' niet alleen voor de eigenaar, maar ook voor de dichter en de schilder. Brown twijfelde eraan of men in Frankrijk wel begrip had voor de Engelse ideeën over '*Gardening and Place-making*'. Hij sprak de wens uit dat de Fransen spoedig zouden beseffen dat de aanleg van een goede Engelse tuin geen tijdelijk modeverschijnsel was, maar geheel afhankelijk was van 'eeuwige' ontwerpprincipes.

Hij kwalificeerde een goed ontwerp door de gewenste effecten op een juiste wijze uit te voeren. Daarbij achtte hij de volmaakte kennis over het natuurlijke landschap en de situatie van de verschillende kunstmatige objecten als noodzakelijk. Ook de kennis over de schoonheid van de beplanting was van belang. Daarbij verwees hij naar visuele overwegingen zoals de kleuren van de bladeren en de omvang van de bomen en het daardoor te bereiken 'effect van licht en schaduw'. Hij was zich bewust van de kunst van het verhullen en benadrukken. Onaangename zaken werden verborgen, terwijl al het mooie werd getoond, zoals de schaduw van de grote bomen en de geuren van kleinere soorten struikgewassen.

⁸⁶ Turner (1985). 78-79. en Phibbs (2017). 1. In deze brief gebruikt Brown de woorden '*Gardening and Place-making*', die in de publicatie van Phibbs in 2017 als belangrijkste begrippen nader worden verklaard.

FIG. 2.9 Croome Court bij Worcester, het eerste landschapsonwerp van Lancelot Brown, circa 1759. (Bron: Phibbs (2017). 232).

FIG. 2.10 Een ontwerp-tekening van Pirton, een van de drie parken van Croome Court bij Worcester van L. Brown, ongedateerd en ongesigneerd maar onmiskenbaar toegeschreven aan het werk van Brown. Het reliëf van de waterpartij is als 'geveerd' symbool aangegeven. (Bron: Phibbs (2017). 151).

Het geometrische ritme van Croome Court, het eerste landschapsonwerp van Brown uit circa 1759, is zichtbaar op een latere ongedateerde tekening. Deze geometrische structuur van het park was ook bepalend voor de landschappelijke compositie, waarbij de vijverpartij centraal gelegen is te midden van de vier delen van het park.⁸⁷

⁸⁷ Turner (1985). 172-197. Overzicht van Brown's oeuvre, zoals onder andere Chatsworth bij Derbyshire (1761), Bowood bij Derry Hill (1763), interieur van Robert Adams en Blenheim Palace bij Woodstock (1769), huis van Winston Churchill.

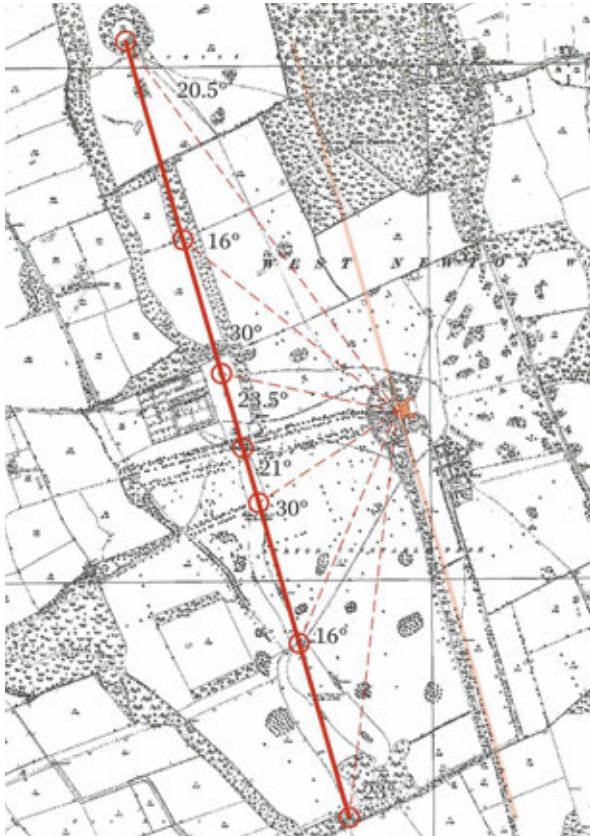

FIG. 2.11 Het landschapspark bij Burton Constable in Yorkshire is door Brown aangelegd tussen 1772 en 1782. (Bron: Phibbs, (2017). 236).

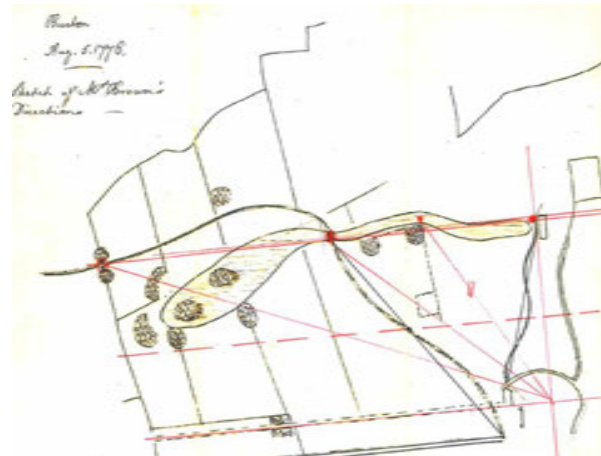

FIG. 2.12 Het reliëf van de waterpartij bij Burton Constable, getekend door John Raise op aanwijzing van Brown in 1776. (Bron: Mr. Browns Directions; Hints from Mr. Brown, 1772-1782, bewerking rode lijn door auteur).

Burton Constable in Yorkshire, gelegen ten noordoosten van Hull, is een van de meest uitgebreid gedocumenteerde parken van Brown. Een schets uit 1776 geeft de richting aan van de slingerende waterpartij met de positie van de ronde, ovale, komvormige en boonvormige boomgroepen.⁸⁸ Het reliëf rond de vijver gaf Brown met een 'geveerd' symbool weer. Daarmee werd aangegeven dat het grondwerk op een kunstmatige wijze werd aangelegd. Het resultaat is nauwelijks van het natuurlijke glooiende landschap te onderscheiden. John Raines, rentmeester van Burton Constable, maakte tussen 1772 en 1782 notities en een schets van de aanwijzingen van Brown voor de aanleg, die hij tijdens zijn acht bezoeken aan het park gaf.

In de uitgebreide publicatie uit 2017 *Place-making, the art of Capability Brown* stelt auteur John Phibbs op basis van een interpretatie dat er aanwijzingen zijn voor een van te voren geprojecteerd geometrisch grondplan als basis voor het ontwerpen van de Engelse landschapsparken.⁸⁹

⁸⁸ Mr. Browns Directions; <https://theonepoint.co.uk/mrbrownsdirections/directions.html>.

⁸⁹ Phibbs (2017). 232-241.

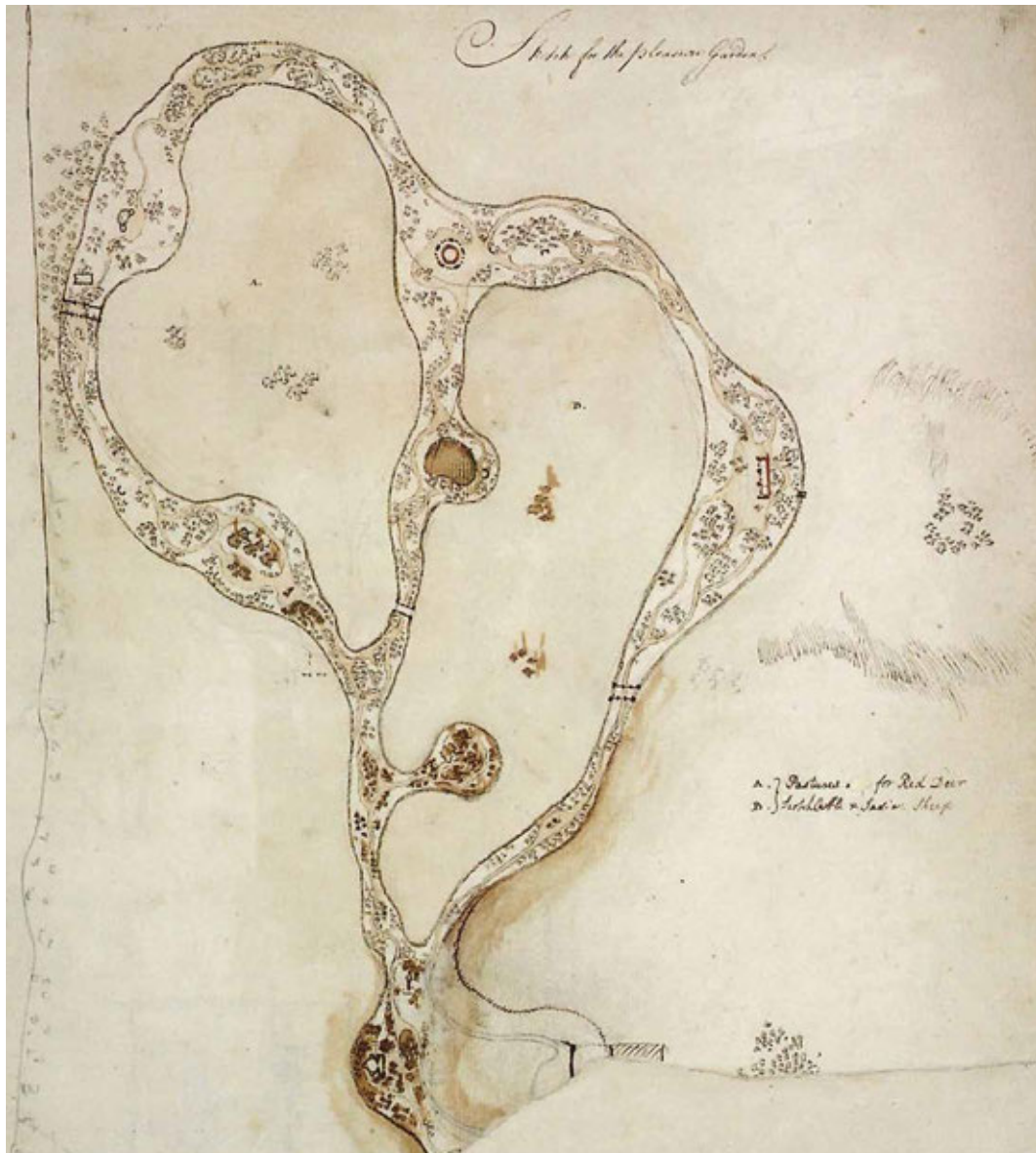

FIG. 2.13 Kedleston Hall in Derbyshire van Robert Adam, 1760 (Bron: Rutherford (2016). 166).

De gedetailleerde omzoming van Kedleston Hall in Derbyshire is kenmerkend voor de architect Robert Adam (1728-1792).⁹⁰ Op de ontwerptekening is deze omzoming van de twee weilanden met bosschages, slingerpaden, kleine waterpartijen en enkele boomgroepen voorzien van details. Zo zijn de cirkelvormige schelpmotieven zichtbaar als onderdeel van Adam's vormprincipes. Adam ontwierp in 1760 zowel het gebouw met interieur als het park. Hij behoorde tot een van de grootste Georgiaanse architecten van de 18de eeuw en was de naamgever van de zogenoemde 'Adamstijl', die zich kenmerkt door het nastreven van symmetrie, de juiste verhoudingen en een verfijnde detaillering en motieven.

⁹⁰ Rutherford (2016). 166-167. Robert Adam ontwierp zowel gebouwen als interieurs en liet ruim 8.000 tekeningen na. Gezamenlijk met zijn broers John, William en James vormden ze de grootste Schotse bouwfirmen van die tijd.

FIG. 2.14 De tekening voor Leigh Court te Bristol markeert de radiaire uitzichtpunten met tekstregel als een toelichting over het uitzichtpunt (Bron: Mayer (2014). 43).

Met de belijning op zijn tekeningen gaf Humphry Repton (1752-1818) betekenis aan de verschillende uitzichtpunten in de landschapsparken.⁹¹ De tuinarchitect en landschapsschilder maakte deze tekeningen voor zijn opdrachtgevers en bond ze samen in zijn zogenoemde 'Red Books', in bruinrood leer ingebonden aquarellen van de oude en nieuwe situatie. Vanaf 1789 had Repton grote invloed op de ontwerpprincipes van de Engelse landschapsparken. Voor hem was het overgangsgedebiet tussen het 'kunstmatige' huis (*pleasure-ground*) met het 'natuurlijke' park van belang. Die overgang maakte hij zichtbaar met behulp van architectonische elementen, zoals terrassen en balustraden.⁹² Hij behoorde tot een van de eerste architecten die een bepaalde mate van symmetrie opvoerde in zijn vormgeving en stond daarmee aan het begin van de 'hybride stijl' die in de Victoriaanse tijd veel gebruikt werd. Hij paste dit met name toe in de omsloten tuingedeelten. In zijn ontwerpen maakte hij onderscheid tussen de meer symmetrisch aangelegde bloementuin bij het huis en de glooiende tuin als onderdeel van het park.⁹³ Kenmerkend voor zijn werk is het accent op de verticale belijning van de gotische architectuur in combinatie met zuilvormige en opgaande bomen. Repton wist de vormgeving van de tuin bij het huis te verweven met het pittoreske, schilderachtige landschap door bijvoorbeeld het hek te vervangen door de zogenoemde ha-ha, een muur in een greppel als veekering.⁹⁴ Hij hechtte grote waarde aan de aanleg van wegen als nieuwe landschapsbeleving van de natuur en het agrarische landschap.⁹⁵

⁹¹ Mayer (2014). 43.

⁹² Zijlstra (1986). 7. en Mayer (2014). 14-26.

⁹³ Mayer (2014). 42-43.

⁹⁴ De Jong e.a. (2008). 72.

⁹⁵ Daniels (1999). 29. Repton's Roundsway in Wiltshire (1794), de oude en de nieuwe situatie.

Behalve de *Red Books* legde Repton, geassisteerd door zijn zoon John Adey Repton, in 1816 zijn ideeën over de landelijke architectuur vast in een publicatie *Fragments on the Theory and Practice of Landscape Gardening. Including some remarks on Grecian and Gothic Architecture*, (...). Hierin maakte hij onderscheid tussen de Griekse en gotische architectuur, de verschillende sferen van het mooie, liefelijke cultuurlandschap en het ruige, meer dramatische natuurlandschap.⁹⁶

FIG. 2.15 De Griekse en Gotische stijl volgens Repton (Bron: *Fragments on the Theory and Practice of Landscape Gardening. including some remarks on Grecian and Gothic Architecture* (1816). 5.)

Aan de hand van voorbeelden illustreerde Repton verschillende thema's en ontwerpprincipes, zoals de symmetrie in de omgeving van het huis, de tuin bij het huis en het plaatsen van bouwwerken en verborgen hekwerken. Ook besteedde hij aandacht aan klimatologische effecten, zoals de windrichting en de oriëntatie ten opzichte van de zon. Verder schreef hij over de beleving van het park vanuit het huis en het belang van het raam met het zicht op het landschapspark. De beleving en het benaderen van het huis vanaf de weg vormde voor hem het belangrijkste aspect van het ontwerp. Hij toonde aan dat het om een wisselwerking tussen beide ging: niet alleen het zicht vanaf de weg naar het huis was van belang, maar juist ook om het zicht vanuit het huis naar de tuin en de omgeving. Om deze reden moest het tracé van de toegangsweg naar het huis perfect zijn. Dat kwam tot uiting in de juiste verhouding tussen de curve en de lengte als een 'ideale' lijn. De glooiingen van de aanleg en constructie van fraaie doorzichten moesten de illussie geven van een natuurlijk gevormde aanleg.⁹⁷ De wandeling met verschillende rustpunten (zichtpunten) vormde de essentie van de aanleg. Als belangrijk aandachtspunt gold daarom de verwijdering van bomen, die het zicht belemmerden. In het hoofdstuk over het planten van bomen kwam Repton tot een vergelijking tussen een schilder en een tuinarchitect: '(...) the eyes of a Painter and a Landscape Gardener: the former sees things as they are, the latter as they will be.'⁹⁸ Hij illustreerde het effect van schaduw van bomen, van naald- en loofhout, de kleuren en vormen van bladeren, de textuur en de omvang van bomen. Water was voor hem het belangrijkste element van de landschappelijke aanleg, als een imitatie van de natuur en als een kunstvorm van architectuur.⁹⁹

⁹⁶ Repton (1816). 3-4.

⁹⁷ Repton (1816). 62-67.

⁹⁸ Repton (1816). 65.

⁹⁹ Repton (1816). 116.

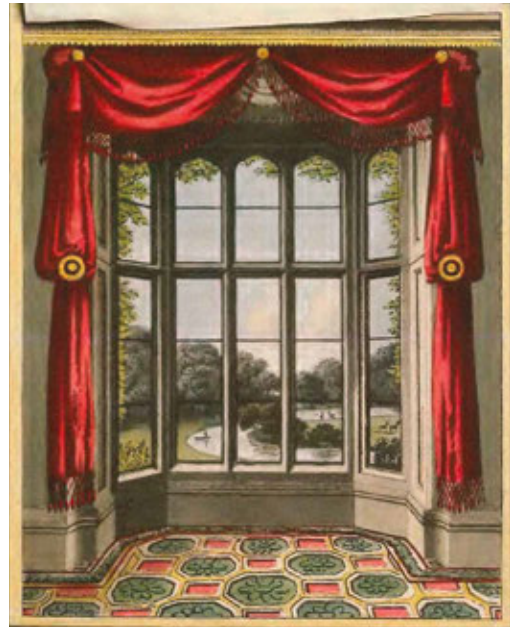

FIG. 2.16 Het raam met zicht op de landschapstuin (Bron: *Fragments on the Theory and Practice of Landscape Gardening, including some remarks on Grecian and Gothic Architecture* (1816).

Repton maakte onderscheid tussen de tuin bij het huis, de pleziertuin en het omringende parkbos.¹⁰⁰ Als pictureske enscenering achtte hij alle elementen van belang voor een bijdrage aan de beleving van het scenario.¹⁰¹

In *Sketches and Hints on Landscape Gardening* uit 1795 gaf Repton een viertal basisprincipes aan, die volgens hem relevant waren voor het ontwerp van een landschapstuin, te weten (1) de natuurlijke schoonheid en in elke situatie verrassende natuurlijke effecten, (2) een gevoel van vrijheid zonder grenzen of zichtbare hekken, (3) nieuwsgierige en onverwachte effecten van kunst of, indien te kostbaar, een enscenering van een natuurlijke compositie en (4) het verwijderen of verbergen van alle bouwwerken voor gemak en comfort, die ongeschikt zijn om als ornament te dienen of niet de juiste onderdelen bevatten.¹⁰²

Tom Williamson maakt in zijn publicatie *Humphry Repton. Landscape Design in an Age of Revolution* uit 2020 een vergelijking tussen de ruimtecreatie (*place-making*) van Brown en de schilderachtige tegenstellingen en enscenering (*picturesque controversy*) van Repton.¹⁰³ Daarbij concludeert Williamson dat Repton kiest voor een pittoreske schoonheid van de omgeving van het huis in combinatie met het grote gebaar en de minimalistische eenvoud van de ruimtecreatie van Brown.¹⁰⁴

¹⁰⁰ Repton (1816). 162-174.

¹⁰¹ Repton (1816). 217.

¹⁰² Williamson (2020). 12-13. Williamson verwijst naar de publicatie van Repton uit 1795: *Sketches and Hints on landscape Gardening*, 43.

¹⁰³ Williamson (2020). 10.

¹⁰⁴ Williamson (2020). 255.

FIG. 2.17 Een opengeslagen bladzijde van de *Red Books* van Repton (Bron: The Flora Journal).

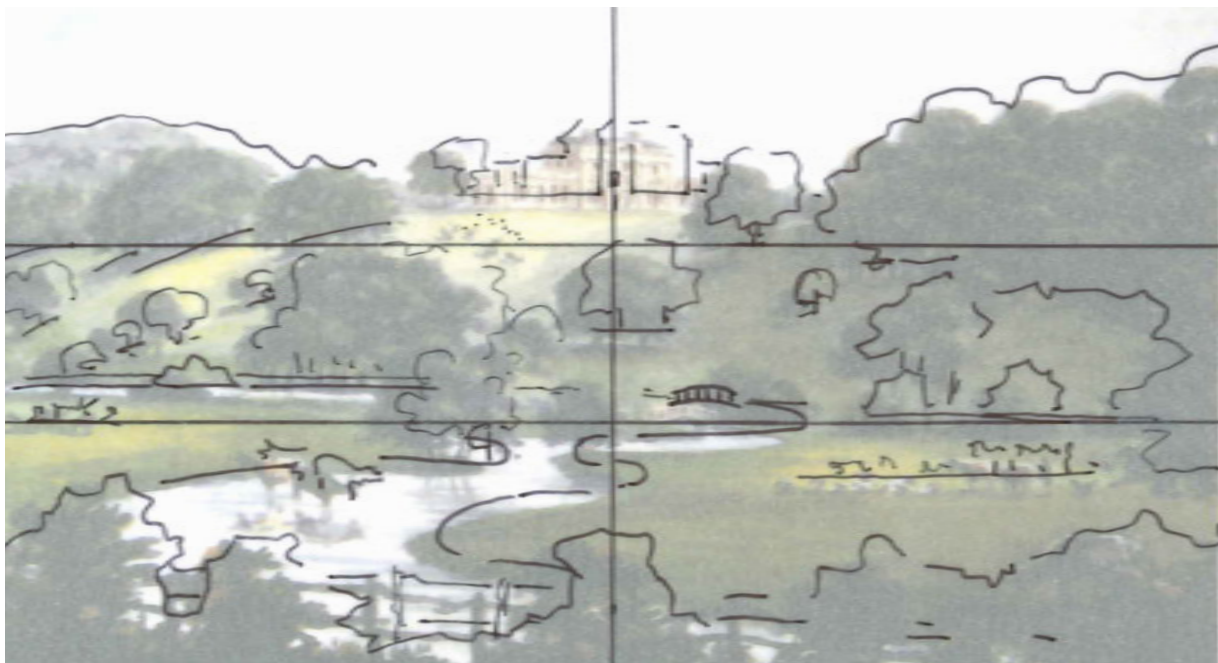

FIG. 2.18 Repton's pittoreske ideeën benadrukt: de compositie van een landschapspark met een voorgrond, het middendeel en de achtergrond slingerende waterpartij (bewerking door auteur).

FIG. 2.19 Het eiland met de groep Italiaanse populieren van het Parc Jean-Jacques Rousseau te Ermenonville van René de Girardin (1735–1808) dateert uit 1762. De kopieën van dit eiland in Wörlitz en Staverden zeggen iets over de waardering voor de natuurfilosofie van Rousseau. (Foto: Parisette 2006).

Picturale perspectieven met zuilvormige populieren op het eiland van 'Parc Jean-Jacques Rousseau' te Ermenonville geven een iconisch beeld, dat de inspiratie is geweest voor vele Europese tuinarchitecten bij het ontwerpen van een landschappelijke aanleg. René Louis de Girardin (1735–1808) liet zich beïnvloeden door de beschrijvingen van de bekende filosoof en natuurliefhebber Jean-Jacques Rousseau (1712–1778) van het idyllische landschap, bij het ontwerp in 1764 van dit eerste landschapspark van Frankrijk ontworpen.¹⁰⁵ Rousseau behoorde tot de schrijvers uit de periode van de Verlichting en het begin van de Romantiek. Hij bezocht vele tuinen in Engeland, waaronder Stowe in 1762. Na zijn overlijden in 1778 werd hij begraven op het markante eiland in het park van Ermenonville.

¹⁰⁵ Zijlstra (1986). 21–29. De trots op de Franse, barokke parken leidde ertoe dat het omvormen van de formele aanleg in de nieuwe landschappelijke aanleg later op gang kwam.

FIG. 2.20 Landschapspark van het kasteel 't Hooghe met de vele fabriques, aanleg van omstreeks 1770, gewassen tekening van Séraphin Vermote, begin 19e eeuw (Bron: Klooster van Pittem, scan Heemkundige Kring ten Mandere)

Het het landschapspark van het kasteel 't Hooghe te Kortrijk uit 1770 is een van de vroegste voorbeelden uit België. Dit landschapspark is vooral bekend door de veelheid aan bouwwerken, de zogenoemde fabriques of fabriekjes zoals grotten, tempels en paviljoenen met literaire inscripties, die vaak een symbolische betekenis hadden.¹⁰⁶ Het begrip 'Engelse tuin' werd gedurende de eerste helft van de 19e eeuw steeds meer vervangen door het woord 'landschapspark' (*parc paysager*).¹⁰⁷

¹⁰⁶ Heyde e.a. (2014). 73.

¹⁰⁷ Heyde e.a. (2014). 85.

FIG. 2.21 Ontwerptekening van de Englischer Garten te München van Friedrich Ludwig von Sckell, 1807 (Bron: Bayerische Staatsbibliothek)

De ontwerptekening voor het ‘Engelse park’ in München is een voorbeeld van een vroeg Europees volkspark. Hofgardenier Friedrich Ludwig von Sckell (1750-1823) kreeg hiervoor in 1804 de opdracht.¹⁰⁸ Kenmerkend voor zijn stijl is de schilderachtige sfeer van de verschillende parkdelen. De ontwerptekening uit 1807 laat zien dat Sckell met name aan de randen van de oorspronkelijke formele aanleg de landschappelijke aanleg toepaste. Rechte lanen werden gecamoufleerd door boomgroepen. De aanwezige tuinsieraden zijn klassieke stenen bouwwerken naar het voorbeeld van Stowe.

Friedrich Ludwig von Sckell bezocht, als eerste belangrijke Duitse architect, in de jaren 1773 tot 1777 Engeland om de daar aanwezige landschapsparken te bestuderen.¹⁰⁹ In 1818 schreef hij het eerste Duitstalige leerboek *Beiträge zur bildenden Gartenkunst für angehende Gartenkünstler und Gartenliebhaber*.¹¹⁰ Von Sckell kwam uit een familie van garderniers en architecten. Zijn vader Johann Friedrich (1725-1810) was samen met diens broer Johann Wilhelm (1722-1792) werkzaam als hofgardenier en tuinarchitect aan het Hof van Prins Carl August von Nassau-Weilburg.¹¹¹ Aan dit hof werkten ook de ouders van tuinarchitect Georg Anton Blum (1765-1827), die een vriendschappelijke band onderhielden met de familie Sckell.¹¹²

¹⁰⁸ De Jong e.a.(2008). 76-77.

¹⁰⁹ Zijlstra (1986). 15.

¹¹⁰ Sckell (1818). Dit boek is ongetwijfeld bekend geweest bij Georg Anton Blum (1765-1827).

¹¹¹ Ottens, van der Laan-Meijer en Bevaart (2019). 28. Sinds 1777 woonde de oudste broer van Georg Anton, Johann Georg in Den Haag. Nader onderzoek moet uitwijzen of er een relatie was tussen de verhuizing van de familie Blum en de hofhouding van Vorst Karel Christiaan van Nassau-Weilburg (1735-1788) en Carolina, prinses van Nassau en Oranje (1743-1787) naar Den Haag. De hofgardenier Friedrich Sckell (1725-1810) was werkzaam aan het Hof van Nassau-Weilburg en Philip Willem Schonck (1735-1807) was vanaf 1765 de hofarchitect van zijn zwager Prins Willem V (1748-1806). Het is mogelijk dat Schonck naar de Duitse vorstenhoven is gezonden om praktijkervaring op te doen en er onderling contacten zijn geweest tussen hem en Sckell (Tromp, 2012. 200). Het kan een verklaring zijn voor het vertrek van Georg Anton Blum naar zijn broer in Den Haag, mogelijk na het overlijden van zijn vader in 1782 en het feit, dat hij zich als tuinarchitect heeft kunnen ontwikkelen.

¹¹² Ottens, van der Laan-Meijer en Bevaart (2019). 28. In de geboortekaarte uit 1760 van een neef van Georg Anton Blum, Friedrich Christiaan Blum, wordt Johann Friedrich Sckell vermeld als peetoom (Kerkelijk Archief Weilburg).

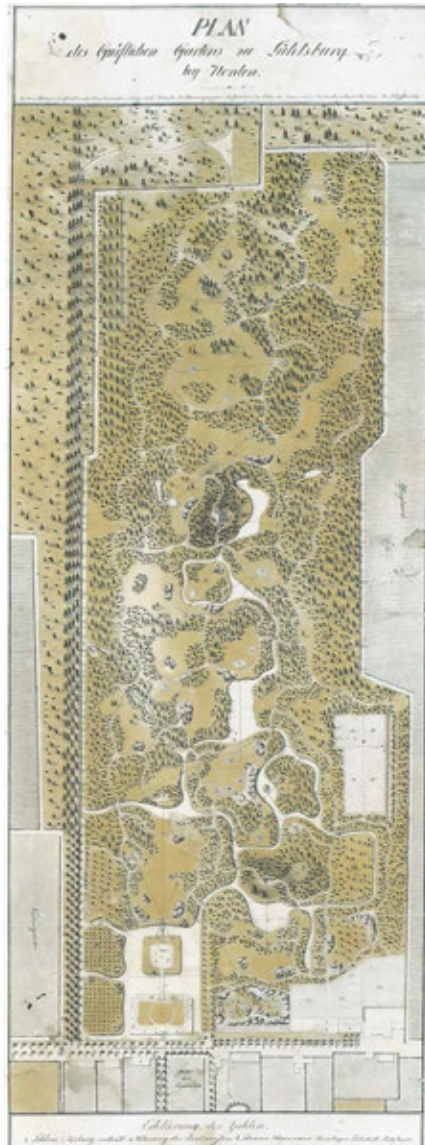

FIG. 2.22 Ontwerptekening voor Schloss Lütetsburg in Norden (D), 1813-1814, toegeschreven aan Christian Ludwig Bosse (Bron: Schloss Lütetsburg)

De eerste ontwerptekening voor het landschapspark van Lütetsburg is in 1801 gemaakt in opdracht van Edzard M. Zu Inn- und Kniphausen, die vanaf 1790 opdracht gaf tot de transformatie van de vervallen barokke aanleg naar een landschappelijke aanleg.¹¹³ Een ongedateerde tekening 'Plan des Gräflichen Gartens zu Lütetsburg bey Norden aufgenommen und gezeichnet von J. Bosse' is vermoedelijk omstreeks 1813- 1814 gemaakt door Julius Friedrich Wilhelm Bosse (1788-1864).¹¹⁴ Kenmerkend van de aanleg is een regelmatig patroon van slingerende paden, zonder dat er sprake was van een grote open ruimte of grote partijen. Met relatief korte lijnen zijn de zichtrelaties gemarkeerd tussen de ruim twintig tuinsieraden, die in het park zijn geplaatst.¹¹⁵

¹¹³ Van der Laan-Meijer en Ottens (2016). 22-24.

¹¹⁴ Kehn en Alberts (1998). 37-41, 63-67. Julius Friedrich is de zoon van Carl Ferdinand Bosse (1755-1793). Na zijn overlijden in 1793 heeft zijn jongere broer Christian Ludwig Bosse (1771-1831) zijn werk voortgezet en vermoedelijk de tekening in 1801 gemaakt. Hij is zowel de oom als stiefvader van Julius, nadat zijn moeder is hertrouwd met Christiaan Ludwig.

¹¹⁵ De schaal van de ruimtes en slingerpatroon komt overeen met de tekeningen van Grohmann (1796-1797).

FIG. 2.23 Kleurrijke bloemmotieven (Bron: Pückler-Muskau, *Andeutungen* (1834) XIII).

In *Die Gartenlandschaften des Fürsten Pückler in Muskau, Babelsberg und Branitz* (2016) beschrijft Hermann Fürst von Pückler-Muskau (1785-1871) de kleurrijke bloemmotieven. Geïnspireerd door zijn reizen en in 1815 zijn verblijf in Engeland raakte Pückler onder de indruk van de landschapsparken van onder andere Repton, die hij aanpreeft als een *ausgezeichneten Gartenkünstler*.¹¹⁶ Het inspireerde hem om vanaf 1815 het 'Fürst-Pückler-Park' aan te leggen in Muskau, een heerlijkheid die hij van zijn moeder had geërfd. De dagelijkse leiding was in handen van de hofgardenier Jacob Heinrich Rehder (1790-1852). De latere tuin- en landschapsarchitect Eduard Petzold (1815-1891) kwam in 1831 als leerling in dienst bij de vorst.¹¹⁷ Pückler werkte 30 jaar lang aan Muskau totdat in 1845 financiële noodzaak hem verplichtte het aan Prins Willem Frederik van Oranje-Nassau te verkopen. De laatste 25 jaar van zijn leven wijdde hij aan het familiebezit Branitz, dat eveneens een nieuwe parkaanleg kreeg.¹¹⁸ Branitz is met een omvang van 880 ha. het grootste Europese grensoverschrijdend landschapspark.

¹¹⁶ Zijlstra (1986). 16. Zijlstra verwijst naar het boek van Hermann Fürst von Pückler-Muskau (1834) *Andeutungen*, 97 en 129.

¹¹⁷ Rohde (1998). Petzold erkende dat hij veel van zijn inzichten heeft ontleend aan de prins.

¹¹⁸ Kunst- und Ausstellungshalle der Bundesrepublik Deutschland (2016).

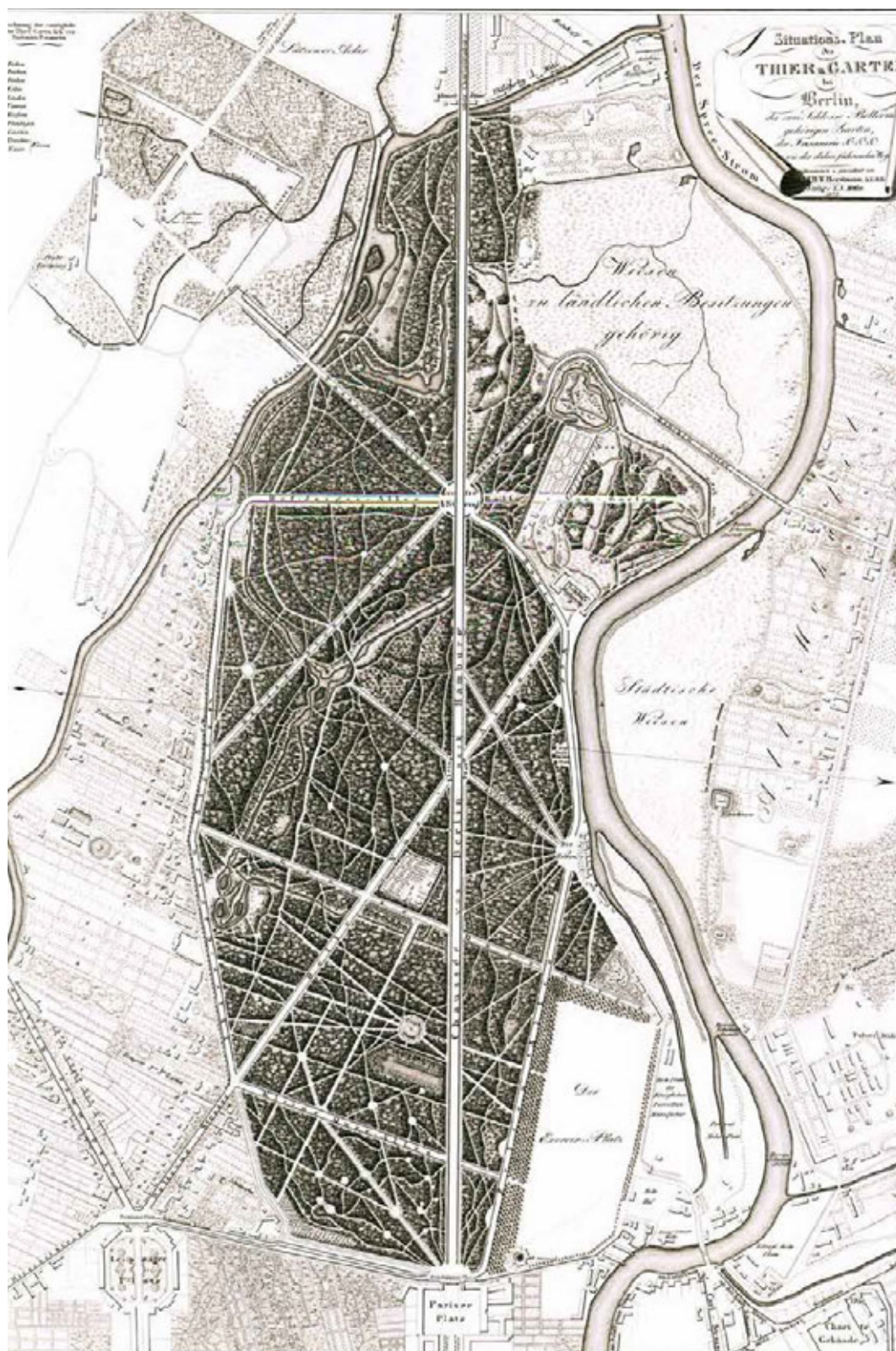

FIG. 2.24 Ontwerptekening voor het Park Berliner Tiergarten Berlin (1832). J. Lenné (Bron: Wimmer, 2016).

Het ontwerp voor het landschapspark van de 'Tiergarten' in Berlijn is van de hand van de Pruisische hof tuinier en architect Peter Joseph Lenné (1789- 1866).¹¹⁹ Kenmerkend voor zijn ontwerpstijl zijn de fraaie uitzichten over de waterpartij met glooiende oevers. Opvallend is dat in het ontwerp uit 1832 nog sprake is van een verweving van het barokke lanenstelsel met de landschappelijke aanleg. In die periode was over het algemeen de barokke structuur geen onderdeel meer van het ontwerp.

FIG. 2.25 Het Bagno-park met onder ander het grafeiland van Rousseau, Burgsteinfurt (Bron: *Jardins Anglo-Chinois*, cahier XXI, 4, 1789).

¹¹⁹ Wimmer (2016). Als directeur-generaal van de koninklijke Pruisische paleizen en parken in Potsdam en Berlijn, kan zijn werk als voorbeeld worden gezien voor de ontwikkeling van 19e-eeuws Duits tuinontwerp in de neoklassieke stijl.

De indrukwekkende aanleg van Bagno in Burgsteinfurt werd vanaf 1770 getransformeerd in een landschapspark met de levensreis als een van de belangrijkste thema's.¹²⁰ Het *Plan Général du Bagno* van 1787 geeft de grillige structuur van de vijverpartij weer met verschillende eilanden, waarbij de grote waterpartij overgaat in een slingerende beek. Vooral de kleinschaligheid van de aanleg met een veelheid aan bouwwerken in een variatie aan architectuurstijlen werd tijdens een bezoek door menigeen op een verschillende wijze beoordeeld. Dat blijkt onder andere uit een gedicht uit 1826, waarin het Bagno-park als 'kunstgewrocht' wordt omschreven en de natuurlijke aanleg van Roodbaard, die de combinatie legt tussen het 'nuttige met het vermakelijke' wordt geroemd. Het gedicht is een lofzang op de parkaanleg van Roodbaard voor Vredenwoud, nu het Koepelbos bij Olderberkoop in Friesland, dat destijds in opdracht van de grietman van Ooststellingwerf Jan Albert Willinge (1776-1839) is aangelegd.¹²¹ Hoewel we van de dichter alleen de initialen L.V. kennen, geeft het gedicht aan dat hij bekend was met de aanleg van Bagno-park en het, ondanks de grote afstand tussen het Friese Olderberkoop en het Duitse Steinfurt, weet te vergelijken. Er is zeker een gelijkenis tussen de vormtaal van de vijverpartij met eiland van het Bagno-park en de slingerende beek van het Koepelbos.

(...)

*Laat anderen Banyo's trotsch' pragtige aanleg roemen.
En 't heir van kunstgewrocht waar 't oog zich aan verraad
Ik wil den bastaard smaak van anderen niet doemen.
Aan mij bevalt veel meer natuur in 't feestgewaad.
Hier waar natuur door kunst meer cieraad heeft bekomen
Daar zij uit een moeras een smaakvol eijland schiep.
En met een spiegelend vlak dat eijland deed omzomen
Waar nooit zich 't oog verraad aan 't luisterrijk verschiet
Waar men al dwalende langs kronkelende dreven
Langs beek en bosch-warand den fraaijen aanleg schouwt
En 't dartelend vischje in den helderen beek ziet sweeven.
Waar 't schuwe haasje langs den zoom der bosschen houdt
Hier eert men Roobaards kunst in niets te evenaaren
Die 't nuttige steeds met 't vermaarklijke wist te paaren.*

(...)

L.V.¹²²

¹²⁰ Tromp (2012). 32-33. Het ontwerp is in opdracht van de graaf van Bentheim uitgevoerd.

¹²¹ Van der Laan en Ottens (2013). Jan Albert Willinge, de eigenaar en opdrachtgever van Vredenwoud, was de neef van Jan Hendrik Willinge (1772-1813), de eigenaar van de Koppelpaarden in Assen, die het keuterhuisje verhuurde aan de vader van Roodbaard.

¹²² Radetzky (2021). 341. Gedicht van L.V. over het Vredenwoud (Koepelbos) te Oldeberkoop, 1826. Afkomstig uit: dorpsarchief Oldeberkoop, archief familie Willinge-Prins.

1 Bagno-park te Burgsteinfurt (D)

2 Koepelbos te Oolderberkoop

FIG. 2.26 Een vergelijking met 1 het Bagno-park te Burgsteinfurt (D) en 2 het reconstructieplan voor 'Vredewoud', tegenwoordig het Koepelbos geheten (bron: NOORDPEIL, 2011)

Volgens Moes werd het ontwerpen en aanleggen van tuinen in de 19e eeuw in Nederland nauwelijks als een zelfstandige kunstbeoefening gezien.¹²³ Men beschouwde het vak als onderdeel van de bouwkunst of van het hoveniers- en kwekersvak. Het was Leonard Anthony Springer (1855-1940) die het ontwerpen van historische tuinen en parken voor het eerst in Nederland door de ogen van de tuinarchitect bekeek. Hij gaf systematisch inzicht in de historische tuinarchitectuur met mathematische maatvoeringen en traditionele ontwerpregels.¹²⁴ In zijn eerste artikel '*De Geschiedenis der Tuinaanlegkunst*', gepubliceerd in 1885 in het vakblad voor kwekers en tuinlieden *Het Nederlandse Tuinbouwblad* noemde Springer de 'kennis over de tuinaanlegkunst' als een van de middelen om het ontwerpen en aanleggen van tuinen tot een kunstvorm te verheffen in plaats van het kopiëren uit de voorbeeldboeken, zoals in de 18e en 19e eeuw gebruikelijk was. In hetzelfde blad publiceerde Springer in 1888 zijn visie op de landschapsparken, waarbij hij onderscheid maakte tussen de slingerlijnen van de vroege en de late landschapsstijl. De vroege landschapsstijl met geometrische cirkelvormen keurde Springer af als doelloos en onnatuurlijk.¹²⁵ De late landschapsstijl met een meer natuurlijk karakter van slingerlijnen prees hij, verwijzend naar de 'grootseid van de lijn'.¹²⁶ Springers *Bibliografisch overzicht van geschriften, boek- en plaatwerken op het gebied van de tuinkunst* uit 1936 geldt nog altijd als een standaardwerk, waarin ook de ontwikkeling van de tuinkunst in grote lijnen wordt geschetst.¹²⁷ In 1937 werden zijn belangrijkste artikelen uitgegeven door de Bond van Nederlandsche Tuinarchitecten (BNT) onder de titel *Oude Hollandse Tuinen*. Het boek *Oude Nederlandsche Tuinen* (1943) van Bienfait kwam enkele jaren later uit. De verschillende publicaties geven een globaal overzicht van de ontwikkeling van de tuinarchitectuur en bevatten beschrijvingen van de landschapsparken, zonder verder in te gaan op tuinarchitectonische aspecten.

Kunstverzamelaar, schrijver en liefhebber van de tuinkunst Catharinus H.C.A. van Sypesteyn (1857-1937) publiceerde in 1910 de monografie *Oud-Nederlandsche tuinkunst Geschiedkundige overzicht van de Nederlandsche Tuinarchitectuur van de 15de tot de 19de eeuw*. Hij beschrijft hierin late geometrische tuinen en de landschapsstijl. Hiervoor gebruikte hij de wandeling, aan de hand van een aantal plattegronden van landschapsparken, waarvan de locatie onbekend blijft. Sypesteyn merkte op dat hij de schoonheid van de landschapsstijl met de vele tuinornamenten niet kon waarderen.¹²⁸

In een kort citaat schreef de lector Tuinkunst aan de Landbouwhogeschool te Wageningen, Jan T.P. Bijhouwer (1898-1974) in 1943 over de landschapsstijl: 'Met den invloed van Versailles was de verwording ingeluid, de plattegronden werden hoe langer hoe gecompliceerder en hoe wonderlijker om de veelheid van tuinornamenten te kunnen bergen, slangenlijntjes deden hun intrede. Deze rococostijl ging kort voor de Franse Revolutie over in een romantischen landschapsstijl die ons land omstreeks 1810 bereikte, en zich onder Engelschen invloed langzaam ontwikkelde tot den grooten landschapsstijl van de 19e eeuw, den stijl van Petzold, van de Zochers en van Leonard

¹²³ Moes (2002). 108.

¹²⁴ Moes (2002). 107.

¹²⁵ Springer (1889).

¹²⁶ Van der Laan en Ottens (2013). 27. Citaat over Lyndensteyn, waarbij Springer Roodbaard roemt over de grootseid van de lijn.

¹²⁷ Springer (1936).

¹²⁸ Sypesteyn (1910). 174-176.

A. Springer.¹²⁹ Bijhouwer sloot zich in grote lijnen aan bij de kritische mening van Sypesteyn over de landschapsstijl met de gecompliceerde plattegronden, slingerlijnen en een veelheid aan tuinornamenten. Hij kwalificeerde de landschapsstijl als een romantische stijl die zich langzaam ontwikkelde tot de 'grote' landschapsstijl. Hij dateerde de overgang van de rococostijl naar de romantische landschapsstijl met het jaartal 1810. Daarbij noemde hij hofarchitecten als Johan David Zocher jr. (1791-1870) en zijn zoon Louis Paul Zocher (1820-1915), de Europese tuinarchitect Eduard Petzold (1815-1891) en de tuinarchitect en dendroloog Leonard Springer (1855-1940) als belangrijkste adepten.

Begin negentiger jaren van de 20e eeuw verschenen er meerdere publicaties over de Nederlandse landschapsstijl. Daarmee kwam de tuingeschiedenis op als zelfstandige tak van de architectuurgeschiedenis, met publicaties van onder andere Lucia Albers, Erik de Jong en Heimerick Tromp. In de *Tuinengids van Nederland* bracht Carla Oldenburger-Ebbers in 1989 onderscheid aan tussen de vroege en de late landschapsstijl in de periode van 1750 tot 1870.¹³⁰ Voor de overgang van de vroege naar de late landschapsstijl worden verschillende jaartallen genoemd, zowel 1800 als tussen 1810 en 1815.¹³¹ Tromp hanteerde het einde van de formele, geometrische stijl als het begin van de landschapsstijl. Hij noemde daarbij de vroege 18e-eeuwse landschapsparken, zonder deze vroege landschapsstijl expliciet als stijlperiode te onderscheiden. Om de landschapsstijl in een breder perspectief te plaatsen nam Tromp de belevingswereld als uitgangspunt. Met begrippen als slingerbossen en Engelse Bossen legde Tromp de relatie met de tuinarchitectuur.¹³²

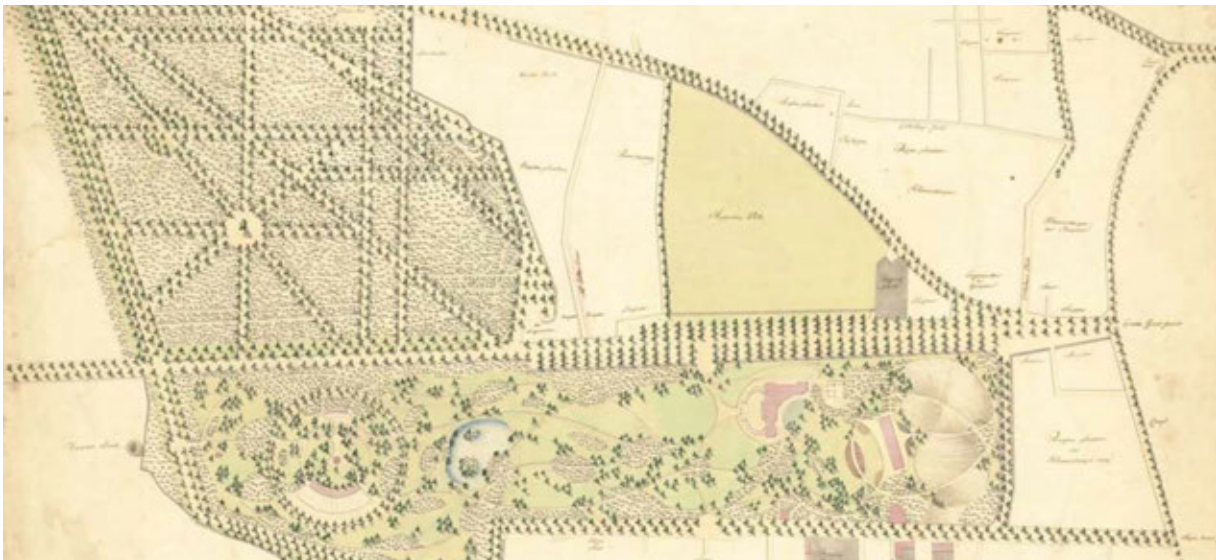

FIG. 2.27 Studieontwerp voor een reorganisatie van het Haarlemmerhout door J.D. Zocher jr. in 1809. Het onderste gedeelte in landschapsstijl is opnieuw ontworpen (Coll. Noord-Hollands Archief, inv. nr. NL-HlmNHA_51000742).

¹²⁹ Bijhouwer (1943). 30.

¹³⁰ Oldenburger (1989). 24-30.

¹³¹ Oldenburger (1989). 37-46.

¹³² Tromp (2012). 47.

Vroeg landschappelijke aanleg van circa 1750 tot circa 1815

In Nederland bevestigde Oldenburger het onderscheid tussen de vroege en de late aanleg van de landschapsparken en -tuinen.¹³³ Met de eerste wordt een periode aangeduid van voor en na de Franse tijd, die van invloed was op de Nederlandse tuinkunst.¹³⁴ Bij de vroege landschapsparken staat het boerenleven, gevat in een pittoreske sfeer, centraal in de natuurlijke, landschappelijke omgeving met slingerende beken en rivieren en kronkelende paden.¹³⁵ Tromp gebruikte het begrip *ferme ornée*, waarmee het boerenleven met de nutsgronden, zoals akkers en weilanden wordt bedoeld. Deze periode van de Verlichting, een intellectuele stroming in Europa, stond in het teken van natuurbeleving en het denken over religie, filosofie, kunst, wetenschap en politiek. In de architectuur liet men zich inspireren door de vormprincipes en verhoudingen van de Griekse en Romeinse bouwkunst, hetgeen zichtbaar is in de neoclassistische en Palladiaanse bouwwerken als tuinsieraden, die een belangrijk onderdeel zijn van de parkaanleg.¹³⁶ De Palladiaanse stijl, afgeleid van de ontwerpen van de Italiaanse architect Andrea Palladio, wordt gekenmerkt door eenvoud en harmonie en werd vooral toegepast in de Noordelijke Nederlanden, Frankrijk en Noord-Duitsland. Het begrip 'pittoresk' of schilderachtig kwam vanaf 1770 tot uiting in de aanleg van de landschapstuin met dramatische effecten van omgevallen bomen, grotten en steilranden.¹³⁷ Aan de natuurlijke aanleg van het landschapspark werd na 1800 de bloementuin of parterre rondom het huis toegevoegd.¹³⁸

Over een van de eerste landschapsparken in Nederland in de vroege landschapsstijl, 'Beeckestijn' te Velzen, zijn verschillende publicaties verschenen. In het artikel 'De tuinarchitectuur van Johann Georg Michael (1738-1800)' lichtte Oldenburger de ontwerpprincipes van de uit Duitsland afkomstige tuinarchitect J. G. Michael toe, die de geometrische vormen van met name het achterpark heeft omgevormd.¹³⁹ Hierin stelt ze dat hij ruimte creëerde door de aanleg van een grote open weide met daaraan grenzend een slingerende beek met een glooiende bosrand en slingerpaden, het zogenoemde slingerbos. Het begrip 'slingerbos' werd aanvankelijk gebruikt in de rococo-tuinen om op variatie en beslotenheid van bosschages te duiden.¹⁴⁰ In de terminologie veranderde 'slingerbos' in 'slinger- en Engelse bossen' en van het laatste decennia van de 18e eeuw in 'Engelse slingerbossen', 'Engelse Bossen' of 'Engels hout of partij'.¹⁴¹ Met 'Engelse partij' werd tevens de nadruk gelegd op het beplantingsassortiment van geïmporteerde, kleurrijke exoten, die in ook in Nederland gekweekt werden voor de aanleg van de landschapsparken.¹⁴²

¹³³ Oldenburger e.a. (1995). 37-47.

¹³⁴ In 1814 is het Verdrag van de Vrede in Parijs gesloten, waarmee een einde kwam aan de Franse Tijd. Het vormde het begin van de Verenigde Nederlanden.

¹³⁵ Tromp (2012).

¹³⁶ Cosgrove (1993).

¹³⁷ Repton (1816). 3-4.

¹³⁸ Tromp (2012). 11.

¹³⁹ Oldenburger-Ebbers (1991).

¹⁴⁰ Tromp (2012). 49.

¹⁴¹ Tromp (2012). 47. Als voorbeeld kan worden genoemd de vermelding van het 'Engelsche Bosje' in 1800 bij Fogelsanghstate te Veenklooster (zie Van der Laan en Ottens (2018). 19.

¹⁴² Tromp en Oldenburger (2003). 59.

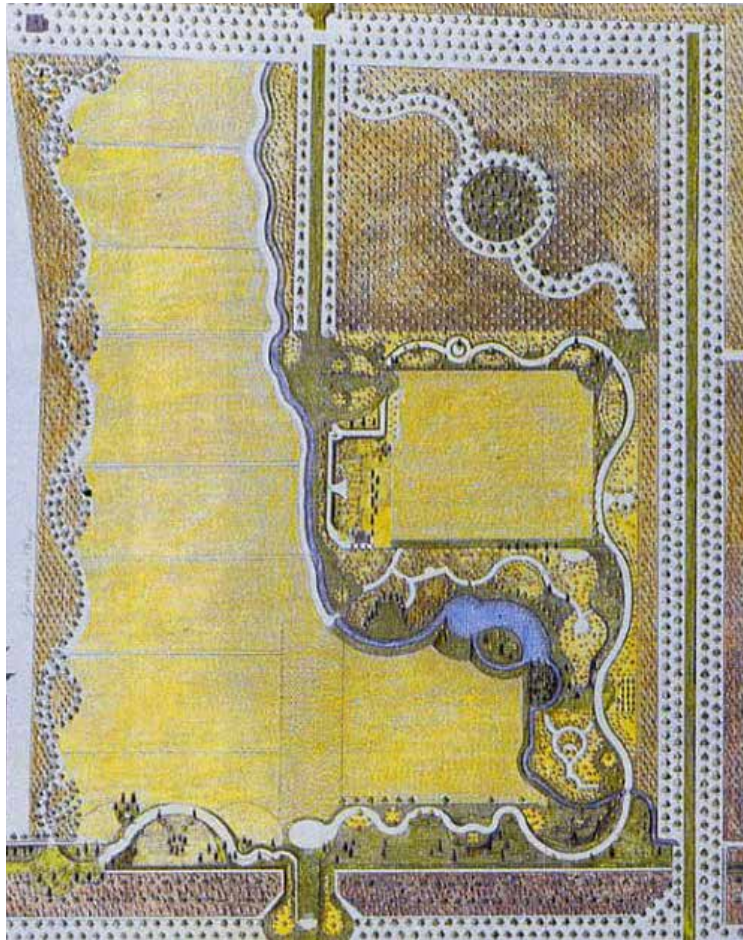

FIG. 2.28 Detail van het park van Beekestijn, ontwerp van J.G. Michael (1738-1800), (Noord-Hollands Archief, inv.nr. NL-HlmNHA_1098_KNA001016248).

De kopergravure van het park 'Beekestijn' te Velsen, gemaakt naar de ontwerp-tekening van Johann Georg Michael (1738-1800), is de enige belangrijke bron van de aanleg uit omstreeks 1770.¹⁴³ Deze kopergravure uit 1772 komt grotendeels overeen met het ontwerp uit 1770.¹⁴⁴ De tekst, die op de gravure staat, vertelt iets over de totstandkoming van de ontwerp-tekening; *Gemeeten, Geteekend en in dese stand gebragt, door den Architect, J.G. Michael, 1772*. Interessant is dat de architect Michael zowel wordt aangeduid als landmeter, ontwerper en als hovenier. Opvallend zijn de uit cirkeldelen opgebouwde vloeiende vormen van de paden en de waterpartijen. De cirkelsegmenten van deze slingerringen zijn op een geometrische wijze vormgegeven met als basis een rechte lijn. Zichtbaar is dat de lijn van de middenas is gebruikt om het slingerpad te construeren en het belangrijke aspect van het reliëf met als hoogtepunt het bergje. De profielschetsen geven de essentie aan van de glooiende oevers met flauwe en steile taluds. Het effect van licht en schaduw is van belang voor de beleving.

¹⁴³ Tromp (2012). 216-221.

¹⁴⁴ Renes (2013).

In deze vroege periode is in Nederland nog in geringe mate sprake van de aanleg van reliëf en glooiingen. Cirkelvormige perken en paden als onderdeel van het formele lanenstelsel kenmerken deze nieuwe stijl, waarbij het padenverloop vaak is opgebouwd uit cirkelvormen en rechte lijnen. Dit staat in contrast met het vloeiende lijnenspel van de slingerende paden en waterpartijen met golvende bosranden, zoals die in dezelfde periode in Engeland al zichtbaar waren.¹⁴⁵

Als exponenten van de vroege landschapsstijl noemt Oldenburger Philip Willem Schonck (1735-1823), Johann Georg Michael (1738-1800), Harmen de Vries (1753-1837), Johan Philip Posth (1763-1831), Johan David Zocher sr. (1763-1817) en George Anton Blum (1765-1827).¹⁴⁶

Late landschappelijke aanleg vanaf circa 1815 tot 1870

Het accent bij de late landschappelijke aanleg ligt op de picturale tuinkunst, waarbij de perspectiefwerking van iconische panorama's in combinatie met de vele tuinsieraden werden toegepast. Deze aanleg valt grotendeels samen met de tijd van de Romantiek, ongeveer vanaf het einde van de 18^e eeuw tot het midden van de 19^e eeuw.¹⁴⁷ De Romantiek komt vooral tot uiting in de architectuur, beeldende kunst en tuinkunst. Romantische bouwwerken en tuinsieraden in de vorm van bijvoorbeeld hermitages of kluizenaarshutten doen hun intrede in de tuinkunst. Elementen van de geometrische aanleg, zoals hagen en waterbassins worden verwijderd en lanen worden omgevormd tot boomgroepen om het effect van licht en schaduw te versterken. Het creëren van doorzichten naar de in het landschap gelegen bouwwerken zoals een kerktoeren of een boerderij, is een belangrijk kenmerk van deze stijl.

Karakteristiek is de 'gardeneske' aanleg van kleurrijke perken met bloeiende exotische planten, soms individueel opgesteld tussen lagere bloemrijke soorten en met een sierlijke afrastering.¹⁴⁸ De gardeneske tuinkunst is onlosmakelijk verbonden aan een rijke toepassing van een exotisch plantenassortiment.¹⁴⁹ Er bestaat een duidelijk onderscheid tussen de gecultiveerde tuin bij het huis (*pleasure-ground*) met een soortenrijke exotische beplanting en de overgang naar het natuurlijke landschap met de rondwandeling (*beltwalk*), waar hoofdzakelijk met inheemse soorten voorkomen.¹⁵⁰ Aandacht is er voor de vorm van bomen, zoals de zuilvorm (Italiaanse populier) en de hangende vorm (treurwilg), de bloeitijd en bloeiwijze, alsmede de bladkleur en -vorm. Het individuele karakter van de bomen komt tot uiting door de solitaire plaatsing in het park. Naast de solitaire bomen zijn ook de boom- en heestergroepen belangrijke elementen, ook wel boskettes of 'boomboeketten' genoemd.¹⁵¹

Kenmerken van de late landschappelijke aanleg zijn natuurlijke, vloeiende vormen, slingerende paden als eindeloze wandeling, grote waterpartijen als rivieren en slingerende beken, kunstmatig opgeworpen niveauverschillen zoals een berg, golvende bosranden, vergezichten over de grote open weiden, hakhoutbossen, glooiende graspartijen, slingerbos, Engelse partijen met bloeiende

¹⁴⁵ Rijken (2005). 45.

¹⁴⁶ Oldenburger (1996). 281-289.

¹⁴⁷ Oldenburger (1995). 71. Noot 52: Het werd ook wel de romantische landschapsstijl genoemd. Als periode wordt 1815 aangehouden als het nieuwe bestuurlijke tijdperk. De overgang van de landschappelijke aanleg naar de meer eclectische aanleg vormt 1850 tot 1870 de overgangperiode.

¹⁴⁸ Holwerda en Meulenkamp (2015).

¹⁴⁹ Kamphuis (2014). 11-13.

¹⁵⁰ Meyer (2010). 101. en Nijhuis (2015). 17. Nijhuis noemt de verschijningsvorm en vorm van de wandeling (*walkscapes*) als onderdeel van de compositie.

¹⁵¹ Maes (2011).

heesters, toepassing van bloemperken met bloeiende planten en het ontbreken van lanen uit de formele aanleg. Een belangrijk onderdeel van de landschappelijke aanleg is de toepassing van tuinsieraden. In uiteenlopen bouwstijlen komen verschillende bouwwerken met en zonder functie voor, waaronder neoclassistische en neogotische tuinhuisen en orangerieën, dierenverblijven in Zwitserse chaletstijl, Chinese, Turkse bouwwerken en bruggen, ruïnes, hermitages, prieëlen en tuinkoepels, bootjes en grafmonumenten.

Nederlandse tuinarchitecten, die werkten in de periode van de overgang van de vroege naar de late landschapsstijl zijn onder andere: Hendrik van Lunteren (1770-1848), Lucas Pieters Roodbaard (1782-1851) en J(oh)an David Zocher (1791-1870) en zijn jongere broer Karel Georg Zocher (1796-1863). Daar waar de Engelse architect Brown streefde om van het bestaande landschap een groots arcadisch landschapspark te maken, lag de uitdaging voor de Nederlandse tuinarchitecten om van een relatief klein en vlak perceel een natuurlijk ogend landschapspark te construeren. Het kleinschalige en relatief vlakke Nederlandse landschap verschilde van andere Europese landschappen, die over het algemeen een andere schaal hadden en meer hoogteverschillen.

FIG. 2.29 Ontwerptekening van Hendrik van Lunteren voor Vollenhove, De Bilt, ca. 1828 (Bron: Beeldbank RCE 510403).

Voorbeeld van de ontwikkeling van de tuinaanleg bij Prinsentuin te Leeuwarden

Drie voorbeelden van ontwerpen voor de Prinsentuin in Leeuwarden illustreren de ontwikkeling van de landschappelijke aanleg in de verschillende perioden van de tuinkunst. Het eerste voorbeeld is de inmeettekening naar ontwerp van de architect en tuinarchitect Philip Willem Schonck (1735-1807).¹⁵² Deze aanleg met slingerpaden dateert uit 1803 en is een voorbeeld van een slingerbos. Vervolgens zijn in opdracht van het gemeentebestuur van Leeuwarden in 1820 twee ontwerpen voor de Prinsentuin als wandelpark gemaakt.

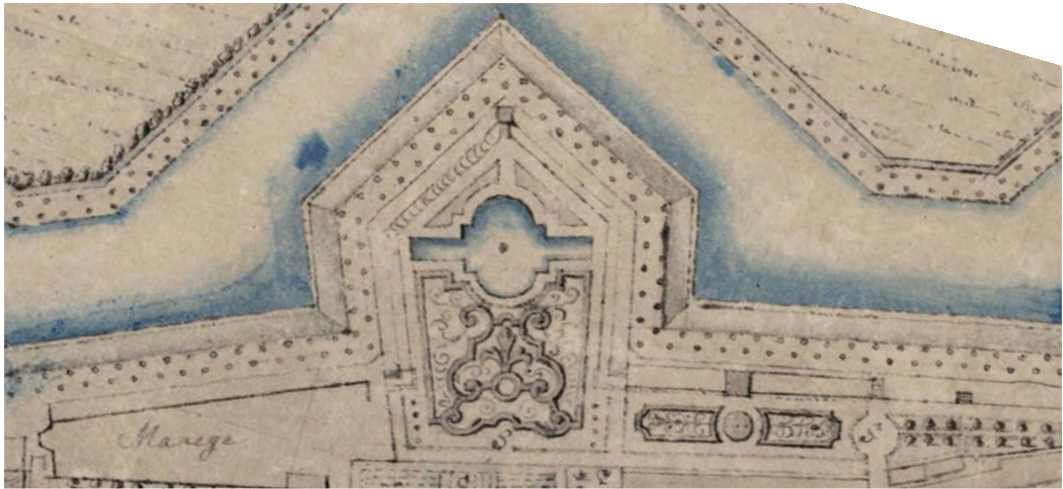

FIG. 2.30 De schelpvormige motieven in de Prinsentuin omstreeks 1760, ontworpen door de uit Duitsland afkomstige Johann Hermann Knoop (Bron: HCL THAD051).

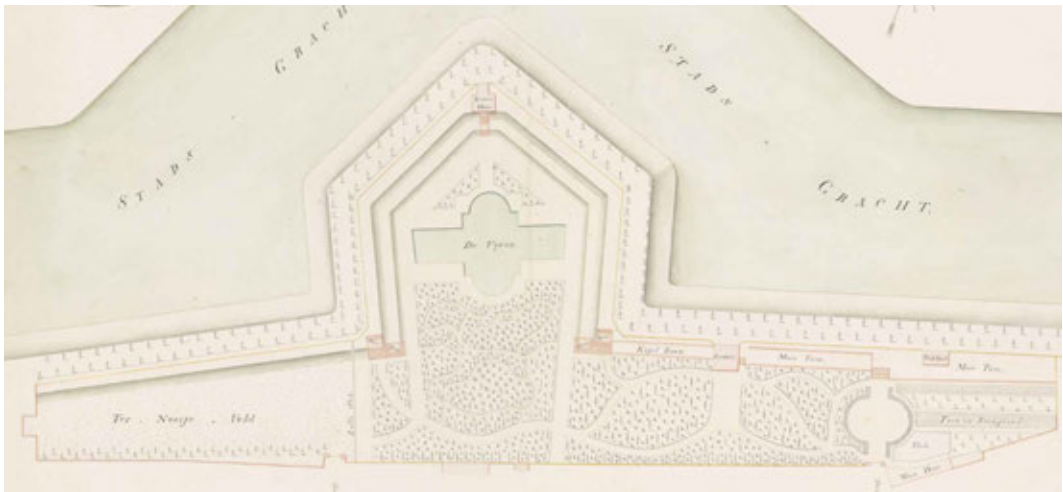

FIG. 2.31 De Prinsentuin met de slingerpaden, aangelegd in de 1803 naar ontwerp van Philip Willem Schonck (1735-1823) volgens de opmetingstekening uit 1820 van A. Hansum (Bron: HCL THAD111).

¹⁵² Tromp (2012). 200, Het is mogelijk dat Schonck, in opdracht van Prins Willem V naar zijn zwager vorst Karel Christiaan van Nassau-Weilburg is gezonden om praktijkervaring op te doen met de nieuwe aanleg, die daar werd uitgevoerd door de Lustgärtner Johann Friedrich Sckell. Zie ook noot 113 voor mogelijke relatie tussen Sckell en Blum.

De 67-jarige architect en meester-schilder Harmen de Vries (1753-1837) uit Weesp kreeg samen met zijn zoon de opdracht om hiervoor een ontwerp te maken.¹⁵³ De Vries was een leeftijdgenoot van Zocher sr. en behoorde tot de ontwerpers van de 'vroege landschapsstijl'. Kenmerkend voor zijn werk zijn de enigszins stijve cirkelvormige slingerpaden in een bosachtige omgeving met enkele open ruimten. Daarmee lijkt hij de aanleg van Schonck te hebben willen behouden. Ook de toen 38-jarige hovenier en tuin- en landschapsarchitect Roodbaard kreeg een opdracht voor het maken van een ontwerp. Hij combineerde in zijn ontwerp cirkelvormige perken en paden met een vloeiend lijnenspel. Hij creëerde ruimte door het pleksgewijs toepassen van boomgroepen. In het ontwerp is duidelijk afstand genomen van de aanleg van Schonck en zijn al meer de kenmerken van de 'late landschapsstijl' verwerkt.

FIG. 2.32 Ontwerptekening voor de Prinsentuin te Leeuwarden uit 1820 van Harmen de Vries, niet uitgevoerd (Bron: HCL THAD069).

FIG. 2.33 Ontwerptekening voor de Prinsentuin te Leeuwarden uit 1820 van Lucas Pieters Roodbaard (Bron: HCL THAD070).

¹⁵³ Does (2013). 11-19. Harmen de Vries (1753-1837) werd in 1753 in Baambrugge geboren als zoon van een niet onbemiddelde huisschilder en glazenmaker. Na zijn huwelijk vestigde hij zich in Weesp als architect en meester-schilder. Tot 1841 beschikte hij over een schilders- en glazenmakersbedrijf H. de Vries & zn. In een verkoopadvertentie uit 1807 voor het buiten Hilverbeek te 's-Gravenland staat hij vermeld als 'Architect der Plantsoenen' te Weesp. Van 1816 tot 1824 bekleedde hij de functie als burgemeester van Weesp, vervolgens wethouder en vanaf 1832 tot zijn overlijden in 1837 wederom burgemeester.

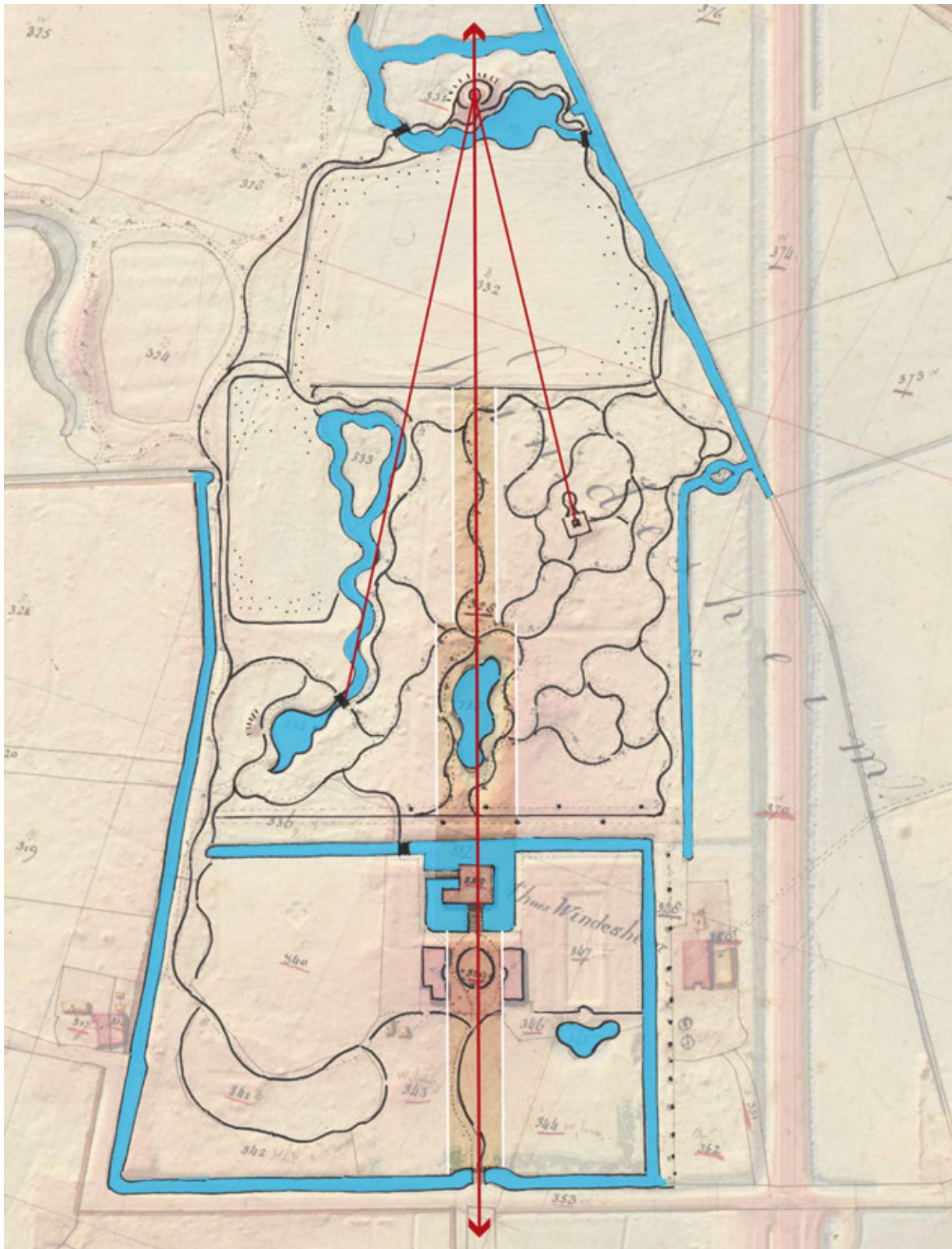

FIG. 2.34 Interpretatie van de regelmatige slingerringen van het landschapspark Windesheim te Zwolle naar een beschrijving in een brief uit 1789 van de architect Jacob Otten Husly (Bron: Ottens, van der Laan-Meijer en Bevaart (2019)).

Ontwerptekeningen van Nederlandse landschapsparken tot 1850

Aan de hand van een aantal ontwerptekeningen wordt een beeld geschetst van de verschillende Nederlandse landschapsparken. Op basis hiervan kan een toegespitste omschrijving definiëring worden gegeven van een aantal ontwerpprincipes en karakteristieken van de Nederlandse landschapsparken.

Allereerst de landschappelijke aanleg van Windesheim te Zwolle. Kenmerkend is de geometrische indeling vanuit de formele aanleg, waarbij het achterste deel van het park is omgevormd tot een grote ruimte in de vorm van een weiland met schelpvormige bosranden en geometrische gevormde cirkelvormige paden.¹⁵⁴ Het ontwerp bestaat uit een combinatie van elementen uit de rococo en uit de vroege aanleg van de landschapsparken, waarbij de oudere lanenstructuur van de geometrische aanleg is behouden. De wandeling langs het achterste deel van het park voerde langs de slingerende beek. De colonnade vormde het eind van de wandeling, vergelijkbaar met de aanleg van het Engelse park van Stowe.¹⁵⁵ De tekening geeft informatie over zowel de dragende kenmerken van de aanleg als de toegepaste vormen en verhoudingen.¹⁵⁶

Een interessante beschrijving voor de aanleg van het landschapspark te Windesheim staat in de bestekbrief van de Amsterdamse architect en stucwerker Jacob Otten Husly (1738-1796).¹⁵⁷ Hierin benadrukt hij dat de wandeling de essentie is van de aanleg. Hij beschrijft het belang en de locatie van de zichtpunten en rustplaatsen uitvoerig.¹⁵⁸ Zijn nadrukkelijke aanwijzingen betreffen onder andere 'de accurate naavolging van dezelfde slingerringen'. Husly schreef deze brief als toelichting op het ontwerp en voegde aanwijzingen toe voor de aanleg aan de heer Braam, zwager van de opdrachtgevers, de heer en mevrouw Plettenberg-Feith. Hoewel de ontwerptekening niet meer beschikbaar is, kan het ontwerp worden herleid aan de hand van de combinatie van het Actueel Hoogtebestand Nederland en het Kadastraal Minuutplan (verkend in 1822), waarin met een grote mate van nauwkeurigheid de paden zijn ingemeten.¹⁵⁹

¹⁵⁴ Oldenburger (1991). 73-79.

¹⁵⁵ De Duitse hovenier Michael kwam in 1758 naar Nederland. Vervolgens heeft hij op verzoek van Boreel een bezoek aan Engeland gebracht en daarbij Stowe bezocht. In de vormgeving van Michael is zowel de Duitse geometrische stijl te herkennen als de vormtaal van de Engelse aanleg.

¹⁵⁶ Jaarboek Monumentenzorg (1998). 60.

¹⁵⁷ De Jong (1990). Een interpretatie van de bestekbrief van Husly. Zie voor de originele brief: HCO 0.285.1-248.

¹⁵⁸ De Jong (1990).

¹⁵⁹ Ottens, van der Laan-Meijer en Bevaart (2019). 27.

FIG. 2.35 Ontwerptekening van het landschapspark van het huis Verwolde, ongedateerd vermoedelijk omstreeks 1795 en gesigeneerd door J.P. Posth (bron: Gelders Landschap & Kastelen GK 12489).

In de ontwerptekening van het landschapspark bij het Huis Verwolde in Laren is de veelheid aan cirkel- en druppelvormige perken opvallend. De tekening toont het behoud van delen van de formele lanen met cirkelvormige paden, bosranden en watervormen. Dankzij de toegevoegde legenda is duidelijk dat een groot deel van het park uit moestuinen en boomgaarden bestaat.¹⁶⁰ De perken werden ingevuld met bloeiende heesterpartijen en bloemen, de zogenoemde Engelse parterres.

De uit Duitsland afkomstige tuinarchitect Johan Philip Posth (1763-1831) maakte vermoedelijk omstreeks 1795 deze ontwerptekening. Grote bekendheid kreeg hij toen hij vanaf 1807 als hofarchitect van Het Loo werkte aan de uitvoering van een ontwerp, dat al in 1773 door Philip Willem Schonck (1735-1807) werd gemaakt. De tekening van Huis Verwolde toont een voorbeeld van een 'slingerbos', dat vanaf ca. 1730 op kaarten en ontwerptekeningen werd geïntroduceerd.¹⁶¹ Zichtbaar zijn de vele slingerpaden en een aantal kleine waterpartijen uit de formele aanleg, die

¹⁶⁰ Oldenburger- Ebbers, Backer en Blok (1996). 284-285. De schaalaaanduiding is in Rijnlandse Roeden.

¹⁶¹ Tromp (2012). 38.

vergraven werden tot meer natuurlijke ronde vormen. Een aantal formele lanen van de eerdere aanleg vormt onderdeel van het ontwerp, zoals dat ook bij het ontwerp van Michael voor Beeckestijn het geval was. Enige vorm van reliëf of een spel van hoogteverschillen ontbreekt nog dit ontwerp.

FIG. 2.36 Ontwerptekening voor het Middenpark van de Fraylemaborg te Slochteren, gedateerd 1802 en ongesigneerd, toegeschreven aan G.A. Blum (Bron: particulier archief).

De ontwerptekening voor het Middenpark van de 'Fraylemaborg' te Slochteren dateert uit 1802 en is niet gesigneerd. Het ontwerp vertoont een gelijkenis met de tekening van Posth, zoals in het behoud van de lanen en in de vormgeving van de cirkelvormige paden en bosranden. In het verleden werd deze tekening wel toegeschreven aan Johan David Zocher sr. (1763-1817). Dankzij de aanwezigheid van een door Georg Anton Blum (1765-1817) gesigioneerde ontwerptekening van het Achterpark van de Fraylemaborg, bestaat het vermoeden dat ook de tekening van het Middenpark aan hem kan worden toegeschreven.¹⁶² Wel is sprake van een afwijkende tekenstijl met een drietal tekeningen, die van Blum's hand zijn, te weten 'De Gunne' te Heino en het 'Huis Almelo'.¹⁶³ Blum was een leeftijdgenoot van Posth en Zocher sr., en was eveneens uit Duitsland afkomstig.¹⁶⁴ Nader onderzoek moet uitwijzen of deze toeschrijving met zekerheid kan worden toegeschreven aan Blum.

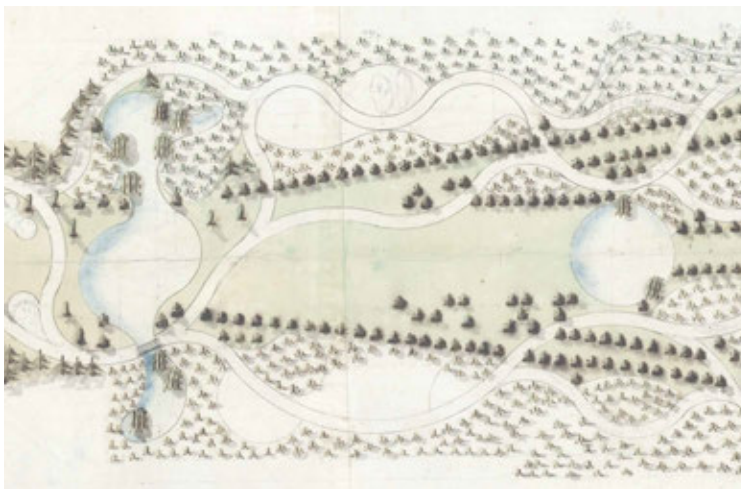

FIG. 2.37 Detail van de ontwerptekening voor het Middenpark van de Fraylemaborg te Slochteren, gedateerd 1802 en ongesigneerd, toegeschreven aan G.A. Blum (Bron: particulier archief).

¹⁶² Harten- Boers (1999).

¹⁶³ Ottens, van der Laan-Meijer en Bevaart (2019). 176-179, 204-205. Ontwerptekening van De Gunne te Heino, ongedateerd, vermoedelijk omstreeks 1823-1824 en het Huis Almelo, ongedateerd.

¹⁶⁴ Ottens, van der Laan-Meijer en Bevaart (2019). 28-29. Blum's ouders woonden aan het Hof van het Huis Weilburg-Nassau en waren bevriend van de bekende architectenfamilie Sckell.

FIG. 2.38 Ontwerptekening voor het Achterpark van de Fraeylemaborg te Slochteren, ongedateerd, vermoedelijk omstreeks 1805 en gesigneerd door G.A. Blum (Bron: particulier archief).

Zoals de naam al doet vermoeden ligt het Achterpark op ruim 500 meter van het huis. In het ontwerp staat niet het huis centraal maar de tuinkoepel, gelegen op de bijna vijf meter hoge berg bij de Slingervijver. Daarvanuit zijn straalsgewijs vele zichtlijnen gecreëerd, zoals die naar de driearmige brug, die doorgaat in de richting van de kerktoeren van Slochteren met zicht over de weilanden. Het thema boerenleven is in dit ontwerp letterlijk vertaald door een aantal korenvelden op te nemen in het park. De rondwandeling voert langs deze korenvelden, de Slingervijver als slingerende rivier met zicht op de hoger gelegen tuinkoepel en langs diverse fraaie bruggetjes, gemaakt van boomstammen. De watervormen en de paden zijn opgebouwd uit aaneen geregen cirkelvormen vergelijkbaar met de regelmatige cirkelringen die Husly in zijn brief beschreef.

De aanleg van dit landschapspark van de Fraeylemaborg heeft plaatsgevonden tussen 1805 en 1810, zoals uit kasboeken van de familie Hora Siccama-de Sandra Veldtman blijkt.¹⁶⁵ Deze familie gaf tuinarchitect G.A. Blum opdracht om het ontwerp te maken en aan te leggen. Blum maakte twee tekeningen van het Achterpark, een detailtekening en een uitvergroting op de schaal van '40 Roeden Rhijnl.'. De verschillen tussen deze tekeningen zijn minimaal en betreffen slechts een arcering van een perk. De tekenstijl van Blum is figuratief, de symbolen voor de bomen zijn ruimtelijk weergegeven, en gericht vanuit het zicht op de berg over de korenvelden en grasperken met bomen. Dit ontwerp heeft ten grondslag gelegen aan het ontwerp dat Roodbaard tientallen jaren later maakte.

¹⁶⁵ Aanleiding voor deze aanleg is vermoedelijk het huwelijk tussen Hermanna Louisa Christina de Sandra Veldtman en Johan Hora Siccama dat plaats vond in 1810.

Het overzicht van ontwerptekeningen van Europese en Nederlandse landschapsparken geeft inzicht in de onderliggende ontwerpprincipes. Voor het bepalen van deze principes wordt onderscheid gemaakt tussen de landschappelijke context, de compositorische samenhang en de opeenvolging van natuurlijke en culturele taferelen. De relatie met het omringende historische cultuurlandschap en de rondwandeling die kan worden gemaakt vormen de basis voor de opzet van de tuin of het park. Bij de compositorische samenhang gaat het om het ritme van de programmatische driedeling, de regelmaat van de ideale lijn, het reliëf als driedimensionaal decor en de ruimtecreatie voor het panoramische perspectief.

De begrippen 'landschapspark' of de kleinere vorm 'landschapstuin' (*landscape-garden*) worden gebruikt voor parken en tuinen, die dateren vanaf de tweede helft van de 18e eeuw tot het laatste kwart van de 19e eeuw. Het zijn natuurlijk ogende parken en tuinen met nutsvoorzieningen en bloemenperken bij het huis en een pleziertuin met slingerende waterpartijen, gecombineerd met het reliëf van glooiende oevers, heuvels en kronkelende paden. De buitenrand van het park bestaat uit golvende bosranden van hakhout of dichte beplanting van sparren en dennen. Het zijn parken van 'lust en nut', waarbij de nutstuinen, zoals de boomgaarden en moestuinen met eetbare gewassen, onderdeel zijn van de natuur- en cultuurbeleving tijdens de wandeling.

A. Tuin en nutstuin	voorgedeelte	cultuur/ details	holle, bolle perken
B. Pleziertuin	middengedeelte	cultuur/ lange lijnen	glooiingen, berg, water
C. Park- of wildbos	achtergedeelte	natuur / lange lijnen	houtwal, natuurlijk bos

FIG. 2.39 De programmatische driedeling van een landschapspark (Bron: auteur).

Een belangrijk doel van de landschapsparken is de beleving van een arcadisch of idyllisch landschap, als ware het een reis door de wereldgeschiedenis in een decor van wereldse architectuur, een rijk areaal aan verschillende bouwwerken als 'tuinsieraden' met verwijzingen naar Europese en Oosterse landen, ook wel follies of fabriekjes genoemd.¹⁶⁶ Het wereldse karakter wordt versterkt door de toepassing van exotische plantensoorten met een kleurrijke schakering, ook wel aangeduid als 'gardeneske' beplanting. Dit in tegenstelling tot de meer natuurlijke of 'pittoreske' beplanting die bestaat uit inheemse soorten. Voor de beplanting werden ook de begrippen als 'Engels plantsoen' of 'Engels Bosch' gehanteerd. Zogenaamde 'boskesttes' laten zich omschrijven als bloemrijke heestergroepen. Daarnaast is het begrip 'wildbos' bekend, bos dat van nature voorkomt, met hierin aangelegde slingerpaden. Naast de beleving van het gecreëerde arcadische landschap was de beleving van het schilderachtige boerenlandschap, de boerderijen met het agrarische landschap, een belangrijk element van de landschapsparken.¹⁶⁷ Het landschap gold als inspiratiebron en het landschapspark was een onlosmakelijk onderdeel van het historische cultuurlandschap.¹⁶⁸

¹⁶⁶ Louwerse (1979).

¹⁶⁷ Tromp (2012). 34.

¹⁶⁸ Aben en de Wit (1998). 98.

In het 'handschrift' van een tuinarchitect komt tot uiting hoe de ontwerper in een context van verschillende gegevenheden, beperkingen en mogelijkheden een compositie heeft gemaakt met behulp van elementen water, reliëf en paden, artefacten en beplantingen. Ontwerpprincipes beschrijven de beginselen van het 'handschrift'. Op basis van deze principes kunnen niet alleen de generieke, maar ook de specifieke tuinarchitectonische kenmerken van een tuinarchitect worden onderscheiden.¹⁶⁹

Uit het hierboven gepresenteerde repertoire van Europese en Nederlandse vroeg- en laat-landschappelijke tuinarchitectuur is een aantal generieke ontwerpprincipes van de landschapsparken en -tuinen te herleiden. We behandelen ze als zelfstandige componenten.

Ritme van het geometrische grondplan

Zowel de beschrijving van de ontwerptekeningen van Brown als de analysemethoden van Steenbergen en Reh geven aan dat bij het maken van het ontwerp van landschapsparken en -tuinen gebruik is gemaakt van een dragende middenlijn, die lang niet altijd gematerialiseerd is.¹⁷⁰ Dat geldt in ieder geval voor de bewerkingen en transformaties van oorspronkelijke barokke parken en dat lijkt ook een belangrijk hulpmiddel te zijn bij de opzet van nieuwe landschapsparken. Deze middenlijn, vergelijkbaar met de formele middenas, loopt vanuit het midden van het hoofdgebouw en verdeelt de plattegrond in twee delen. Daarmee wordt de oriëntatie van het hoofdgebouw centraal gesteld in de compositie. De middenlijn vormt de basis voor een ontwerpmatrix of maatraster in een evenredige vlakverdeling met een denkbeeldig assenkruis. De verhoudingen van lengte- en breedteverdeling van de plattegrond van het park vormen hierbij een belangrijk onderdeel. Op basis van dit schema is een indeling te geven van de verschillende programmaonderdelen van het landschapspark, zoals (A) de tuin en moestuin bij het hoofdgebouw of huis, (B) de pleziertuin met de waterpartijen en de folies en (C) het (wild)bos of de wildernis. Deze indeling werd door onder andere Repton toegepast voor het introduceren van de goede verhoudingen tussen een (1) voorgrond, (2) middendeel en (3) achtergrond van het landschapspark.

Regelmaat van de ideale lijn

Dit betreft de situering, groepering en vormgeving van de fysieke structuurelementen, zoals het water en het reliëf, de paden en de beplanting langs een lijn die de compositie draagt. Hogarth gaf met het begrip 'serpentine lijn' aan dat deze organische lijn de schoonheid van het ontwerp symboliseert.¹⁷¹ Otten Husly benadrukte de 'accurate slingerringen'.¹⁷² Daarmee legde hij de associatie met de geometrische, schelpvormige motieven uit de rococo.

In de ontwerptekeningen van landschapsparken is zichtbaar dat beide vormen, de organische serpentine-lijn en de meer geometrische slingerringen, zijn toegepast. Ook Roodbaard gaf in handgeschreven aanwijzingen op een aantal van zijn tekeningen een verklaring voor de vormen die hij toepaste. Deze omschrijvingen laten zien dat lijnen niet recht mochten zijn. Ze moesten een vloeiende, gebogen vorm hebben.¹⁷³

¹⁶⁹ Steenbergen en Reh (2003). Zij gebruiken het begrip 'ontwerpprincipe' hier niet. Wel hanteren ze de begrippen, landschapsarchitectonische compositie, - grammatica, - ontwerp, ontwerpmatrix en vormsysteem. Aschman e.a. (2017). 21. Hier wordt bij de analyse van de ontwerptekeningen van Zocher gebruik gemaakt van de begrippen 'ontwerpstijl', 'werkmethode' en 'vormtaal' en 'inrichtingsaspecten'.

¹⁷⁰ Reh (1996). Steenbergen en Reh (2003).

¹⁷¹ Turner (1985). 78-79. William Hogarth, *The Analysis of Beauty* (1753).

¹⁷² De Jong (1990).

¹⁷³ Zie hoofdstuk 3, aanwijzende teksten op tekeningen

Reliëf als driedimensionaal decor

Het reliëf, met een variatie van kunstmatige hoogteverschillen met geprononceerde glooiingen, bewerkstelligen het beoogde effect. In combinatie met waterpartijen werden oevers afwisselend hol (concaaf) en bol (convex) aangelegd om een natuurlijk ogend park te realiseren. Deze kunstmatige hoogteverschillen werden aangelegd om het zicht op de bouwwerken of tuinsieraden te vergroten, als een belangrijk onderdeel van de panoramische taferelen en als driedimensionale decor.

Ook de beplanting was een belangrijk onderdeel van het driedimensionale decor. Met de keuze van het assortiment kon de afwisseling van het culturele en natuurlijke effect worden bereikt. Het ging daarbij om solitaire bomen, boomgroepen, boskettes van bloemrijke heesters, perken en partijen van gras met bloembedden. De beplanting werd gekozen om het effect van de kleur van het blad of om de kroonvorm van de bomen, zoals een treur- of zuilvorm met als iconisch voorbeeld het toepassen van de Italiaanse populieren op het eiland van Rousseau in Ermenonville.

Als optisch effect, belangrijk voor de beleving van het park, werd het reliëf ook toegepast voor de afwisseling van licht en schaduw, zoals dat ook in de schilderkunst werd toegepast.¹⁷⁴

Ruimtecreatie met het panoramische perspectief

Met de perspectiefwerking wordt een belangrijke relatie gelegd tussen het 'interieur' en het 'exterieur' van de landschapsparken. Bedoeling was het creëren schijnbare oneindigheid en het gevoel van de onbegrensde ruimte.¹⁷⁵ In Engeland wordt het begrip *place-making* gebruikt, dat letterlijk kan worden vertaald als 'ruimtecreatie'. Het gaat om de zichtlijnen van het 'picturale perspectief', een toegepaste techniek vanuit de schilderkunst. Steenbergen, Reh en Nijhuis leggen een relatie tussen het picturale perspectief en het meetkundige of geometrische grondplan in het daarmee samenhangende compositieschema.¹⁷⁶

De kunst van het ontwerpen van de perspectiefwerking is om vanuit een plat vlak, de ontwerptekening, een werkelijkheid weer te geven en daarbij diepte te scheppen met het effect van kleurnuances en de afwisseling van licht en schaduw (*clair-obscur*). De beleving van het picturale perspectief is mogelijk vanuit een plek, bijvoorbeeld een bouwwerk zoals het hoofdgebouw of een brug. Dit is ook wel het zogenoemde statische perspectief.

Rondwandeling als cultuur- en natuurbeleving

De rondwandeling is de essentie van het landschapspark. Er is sprake van het zogenoemde dynamische perspectief, waarbij de objecten steeds weer vanuit een ander standpunt het decor vormen.¹⁷⁷ Een zorgvuldige tracering biedt de suggestie van eindeloos dwalen voor een optimale en afwisselende natuur- en cultuurbeleving. De slingerpaden vormen daarbij als het ware de 'belevingsaders'. De rondwandeling wordt gecreëerd door het padenverloop, dat slingerend is uitgelijnd langs de waterpartijen en de randen van het park, de *beltwalk* met het zicht op het agrarisch cultuurlandschap. De *détour*, na een splitsing van paden, biedt de mogelijkheid om een keuze te maken tussen verschillende ervaringen. De lengte van de wandeling en de waarneming van de verschillende panoramische perspectieven zijn bepalend voor de beleving van de gardeneske beplanting met de bouwwerken als tuinsieraden.

¹⁷⁴ Het optische effect van licht en donker wordt in hoofdstuk 4 uitgewerkt.

¹⁷⁵ Aben en de Wit (1998). 98.

¹⁷⁶ Reh (1996). Steenbergen en Reh (2003). Nijhuis (2015).

¹⁷⁷ Nijhuis (2015).

Relatie met het historische cultuurlandschap

Het leggen van een selectieve relatie met de omgeving van het landschapspark als onderdeel van het ontwerp is een belangrijk ontwerpprincipe. Daarbij worden de landschapsparken in de context van het historische cultuurlandschap geplaatst. De locatie van het park bepaalt of het gaat om glooiende landschappen zoals in Engeland en Duitsland en deels ook in Nederland, zoals onder andere de Veluwe. Indien het gaat om een vlak, open landschap zoals in een groot deel van Nederland en met name Noord-Nederland dan is de relatie gericht op bouwwerken in de omgeving, onder andere op de kerktorens en molens. De *beltwalk* is hoofdzakelijk gericht op het zicht in de richting van deze bouwwerken, gelegen in een landelijke omgeving. Daarbij staat de verbinding met het boerenleven centraal.

1.	RITME VAN HET GEOMETRISCHE GRONDPLAN
2.	REGELMAAT VAN DE IDEALE LIJN
3.	RELIËF ALS DRIEDIMENSIONAAL DECOR
4.	RUIMTECREATIE MET HET PANORAMISCHE PERSPECTIEF
5.	RONDWANDELING ALS CULTUUR- EN NATUURBELEVING
6.	RELATIE MET HET HISTORISCHE CULTUURLANDSCHAP

FIG. 2.40 Overzicht van algemene ontwerpprincipes van Europese en Nederlandse landschapsparken (Bron: auteur).

3 Tekeningen en kaarten als bron voor onderzoek

Om Roodbaards ontwerptekeningen als primaire bron te kunnen gebruiken is het van belang om het doel en de nauwkeurigheid daarvan te kunnen vaststellen, evenals de aanvullende informatie zoals de schaalbalken en de betekenis van de andere lijnen. Het gaat om de interpretatie van de tekeningen, op welke wijze deze tot stand zijn gekomen, welke kennis daarvoor nodig was en voor welke locaties de tekeningen destijds zijn gemaakt. Niet alleen de ontwerptekeningen geven informatie over Roodbaards ontwerpprincipes, ook de aanwijzende teksten die hij op een aantal schreef, vormen een belangrijke informatiebron.¹⁷⁸

Naast de tekeningen is een aantal oude kaarten relevant voor dit onderzoek, zoals de Franse Militaire Kaart, verkend vanaf 1811 en 1813, het Kadastraal Minuutplan (KMP), verkend tussen 1811-1832 en de Topografische en Militaire Kaart van het Koninkrijk der Nederlanden (TMK), verkend tussen 1845-1869. Het KMP, waarbij op basis van een nauwkeurige meting de belastingaanslagen werden bepaald, geeft inzicht in het grondgebruik en de eigenaar van de grond. Deze kaarten geven aanvullende informatie over de contextuele situatie van het ontwerp, de vaak middeleeuwse ontginningen, bos- en landbouwpercelen, bebouwing, wegen en water, van belang voor de bereikbaarheid en voor de wateraanvoer van de vijverpartijen. De TMK geeft een impressie van de periode waarin de landschapsparken van Roodbaard zijn aangelegd. Hoewel deze kaarten slechts een globale weergave van de park- of tuinaanleg zelf bieden, kan hieruit wel de contextuele situatie zoals de ligging van bospercelen, weilanden en lanen worden afgeleid.

FIG. 3.1 Kadastraal Minuutplan (KMP) 1811-1832 De Braak te Paterswolde, verkend in 1827. (Bron: RCE).

FIG. 3.2 Topografische en Militaire Kaart van het Koninkrijk der Nederlanden (TMK) 1852 met De Braak te Paterswolde (Bron: Esri Nederland, Kadaster).

¹⁷⁸ Roodbaard maakte onderscheid in de tegenwoordige aanleg (oorspronkelijke situatie voor de aanleg) en de nieuwe aanleg na de realisatie van het ontwerp.

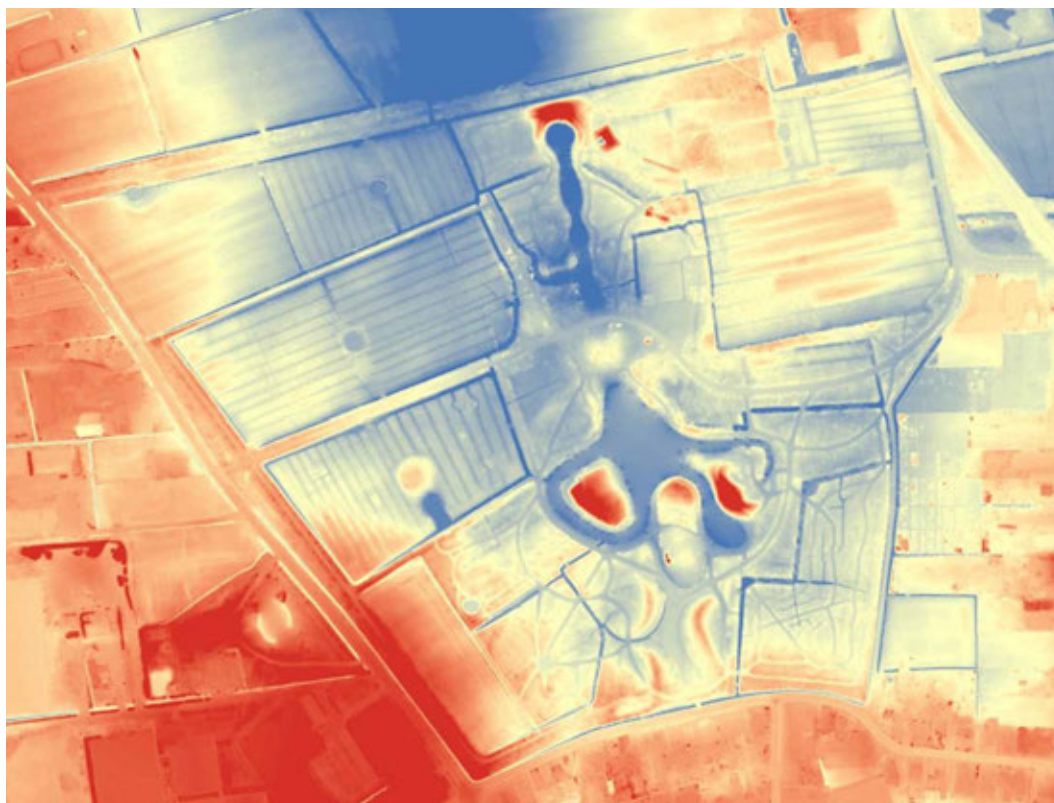

FIG. 3.3 Actueel Hoogtebestand Nederland (AHN) van De Braak te Paterswolde. (Bron: AHNviewer).

Een belangrijke eigentijdse digitale bron is het Actueel Hoogtebestand Nederland (AHN), dat nauwkeurige informatie geeft over het huidige reliëf. Het is een bron die naast de informatie over de vorm van waterpartijen en padenverloop inzage geeft in hoogteverschillen, zoals destijds zijn aangelegd.¹⁷⁹ Met dit digitale bestand kan de informatie over het reliëf aan de ontwerptekening worden toegevoegd.¹⁸⁰

3.1 Het doel en de nauwkeurigheid van ontwerptekeningen en kaarten

Om de nauwkeurigheid van de ontwerptekeningen te kunnen vaststellen, worden deze vanuit drie invalshoeken benaderd; (1) de nauwkeurigheid van de topografische elementen, zoals de waterlopen en wegen, (2) de geometrische nauwkeurigheid van de gebouwen en de perceelgrenzen en (3) de chronometrische nauwkeurigheid van de datering van de elementen die op de kaart staan.¹⁸¹

Daarnaast is het belangrijk te realiseren dat de ontwerptekeningen het idee van de ontwerper weergegeven en deze niet altijd met de werkelijkheid overeenkomt of als zodanig is uitgevoerd. In dit onderzoek wordt de nauwkeurigheid van de ontwerptekeningen bepaald aan de hand van het

¹⁷⁹ Ottens, van der Laan-Meijer en Bevaart (2019). De toepassing van het AHN in combinatie met het KMP is voor de landschapsparken tot 1830 in Overijssel uitgewerkt.

¹⁸⁰ Röell (2010). 11-14.

¹⁸¹ Overmars (2020).

KMP, een kadastrale inmeting van de situatie tussen 1811 en 1832 en het Actuele Hoogtebestand Nederland. Daarmee kan worden vastgesteld of er een afwijking bestaat tussen de huidige situatie van de omgeving met waterlopen en wegen en de situatie zoals die op het KMP of de ontwerptekening is vastgelegd.

De in het kader van dit onderzoek verzamelde ontwerptekeningen zijn gemaakt in de eerste helft van de 19e eeuw om de oorspronkelijke situatie voor de aanleg, de ‘tegenwoordige’ aanleg – zoals Roodbaard die weergeeft – en de nieuwe aanleg, de realisatie van het ontwerp weer te geven. Naast de originele ontwerptekeningen is er een aantal tekeningen die later door vakgenoten van Roodbaard als studiemateriaal zijn gekopieerd. Ook deze tekeningen vormen een bron in dit onderzoek.

3.2 Roodbaards ontwerptekeningen als primaire bron

Over tuinarchitectonisch onderzoek met ontwerptekeningen als primaire bron is relatief weinig bekend. De relatie tussen architectuurtekeningen en het architectuurhistorisch onderzoek is door Eva Röell in haar proefschrift *Tekenen ter Verlichting, architectuurtekeningen in de achttiende eeuw* in 2010 gelegd. Zij maakt onderscheid tussen het werkveld van de makers en de gebruikers, het leren tekenen vanuit de praktijk en theorie van het onderwijs, de architectuurtekeningen als materieel object en de tekenpraktijk van architecten.¹⁸² Uitgebreid wordt ingegaan op de lessen in onder andere tekenkunde, tekentechniek en bouwkunde, die destijds werden gegeven aan verschillende tekenacademies in Nederland.¹⁸³ Ze zet uiteen dat deze lessen niet alleen bestonden uit de cartografische visualisering van de fysieke situatie, maar ook uit de tekentechniek, de mathematische kennis over verhoudingen, perspectief en vormgeving.¹⁸⁴ Deze techniek komt in verschillende publicaties terug, zoals van de bekende 18e-eeuwse wetenschapper en in Leeuwarden wonende hovenier en mathematicus Johann Herman Knoop.¹⁸⁵ Behalve architecten beschikten cartografen, landmeters, ingenieurs, graveurs, houtsnijders en uitgevers in de eerste helft van de 19e eeuw over de kennis om een plattegrond te construeren.¹⁸⁶ Afhankelijk van het doel van de kaart en de opdracht aan de kaartenmaker werd een kartering uitgevoerd.¹⁸⁷ Ook Roodbaard maakte in opdracht plattegronden met als doel om de oorspronkelijke situatie vast te leggen en aan de hand daarvan een tweedimensionale weergave voor de nieuwe, driedimensionale werkelijkheid te maken.¹⁸⁸ De cartografische en de mathematische kennis van Roodbaard en de lessen die hij daarvoor heeft moeten volgen, worden in hoofdstuk 4 uiteengezet.¹⁸⁹ In bijlage 1, Catalogus van ontwerptekeningen, zijn de gekleurde presentatietekeningen en potloodschetsen weergegeven en beschreven.

¹⁸² Röell (2010). 10-11.

¹⁸³ Röell (2010). *Tekenen ter Verlichting* geeft inzage in een aantal academies in Nederland.

¹⁸⁴ De Jong (2008). 9-13.

¹⁸⁵ Wagenaar (2016).

¹⁸⁶ Het vak tuinarchitect bestond in die tijd nog niet.

¹⁸⁷ Van der Laan en Ottens (2012). 45. Het perspectief van de cartografie wordt hier door Nel de Vink, cartograaf, beschreven.

¹⁸⁸ Van der Laan en Ottens (2012). 45. Het verschil tussen een kaart en een plattegrond zit voornamelijk in de schaal en de legenda.

¹⁸⁹ Zie hoofdstuk 4.

Richtlijnen voor ontwerptekeningen

Voor de grafische verbeelding van een ruimtelijk ontwerp golden in de eerste helft van de 19e eeuw bepaalde richtlijnen.¹⁹⁰ De minimale eisen aan een goede kaart of ontwerptekening waren een titel, een schaalbalk of schaalstok, de noordpijl, een verklaring van symbolen of legenda en de tekstuele data, zoals een jaartal, bron, gegevens en de naam van de architect of landmeter.¹⁹¹

Roodbaard hanteerde verschillende titels, maar noteerde op de meeste tekeningen geen titel. Op een aantal tekeningen staat de titel vermeld zoals 'Projecttekening van den aanleg' of 'Plan van den Aanleg' als het gaat om een presentatietekening, 'Schetstekening van de beplantingen' als het gaat om een potloodschets van een beplantingsplan. In een aantal gevallen wordt de titel 'Copi' of 'Copij' gebruikt waaruit kan worden afgeleid dat er sprake was van een eerdere tekening, die vervolgens werd gekopieerd.¹⁹²

De ontwerptekeningen hebben verschillende betekenissen. Slechts in een aantal gevallen heeft Roodbaard de betekenis van de tekeningen ook aangeven, zoals een plan of projecttekening voor presentatietekeningen en een schetstekening voor een potloodschets. De schetstekeningen geven informatie over de uitvoering.¹⁹³ Deze schetstekeningen zijn gemaakt om de maatvoering en beplanting te kunnen aangegeven, zoals voor de Wirdumer- en Hoeksterpoorten (1831) het Oldehoofdsterkerkhof (1837) te Leeuwarden, de schetstekeningen van Groot Terhorne te Beetgum van omstreeks 1821 en 1843, de schets voor de aanleg van het achterste bos bij de Fraeylemaborg te Slochteren, omstreeks 1841, de bloementuin bij het Poptaslot (omstreeks 1842) te Marssum, de vijver met hoogteverschillen bij Vijversburg (omstreeks 1844) te Tietjerk en de aanleg voor Jagtlust (omstreeks 1847) te Oudeschoot. Daarnaast bestaat het oeuvre van Roodbaard uit ruim twintig ingekleurde presentatietekeningen, die gemaakt zijn om de opdrachtgever een indruk te geven van de nieuwe situatie, of om na aanleg te kunnen bewaren. Schetstekeningen stonden aan de basis van de presentatietekeningen. Tevens is er een tweetal tekeningen, die deels als presentatietekening zijn bedoeld, maar nog deels schetsmatig van opzet zijn. Dit geldt voor de derde tekening van Stania State (omstreeks 1834) te Oenkerk en de tekening uit 1842 voor de Prinsentuin en de Oldehoofdsterdwinger te Leeuwarden. Tot slot bestaan er twee ingekleurde uitvoeringstekeningen die informatie geven over maatvoering en beplanting en tevens als presentatietekening zijn ingekleurd. Dit zijn de tekeningen van de Algemene Begraafplaats (1830) en het Tournooiveld (1841) beide te Leeuwarden.

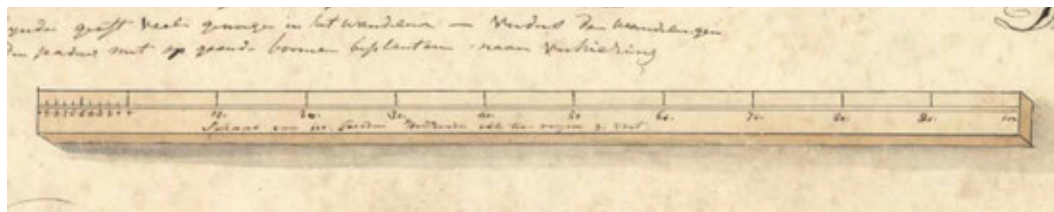

FIG. 3.4 3D Schaalbalk op de ontwerptekening van Ekenstein, 1819. (Bron: Groninger Archief, NL-GnGRA_1536_6819)

¹⁹⁰ Geevers (2014). 232.

¹⁹¹ Kraak (2014).

¹⁹² Röell (2020). 98. Voor het kopiëren bestonden verschillende technieken, zoals een glasraam of het overnemen van de lijnen met een passer en een verdeling in vierkanten met diagonalen.

¹⁹³ De tekst op de tekening voor Ropta State geeft aan dat de tekening is gemaakt na de aanleg om in huis te bewaren.

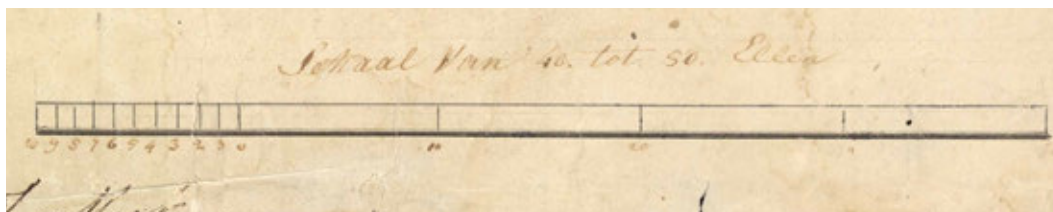

FIG. 3.5 2D Schaalbalk op de ontwerp-tekening van de tuin bij Lyndenstein, 1821 (Bron: Tresoar 349-412).

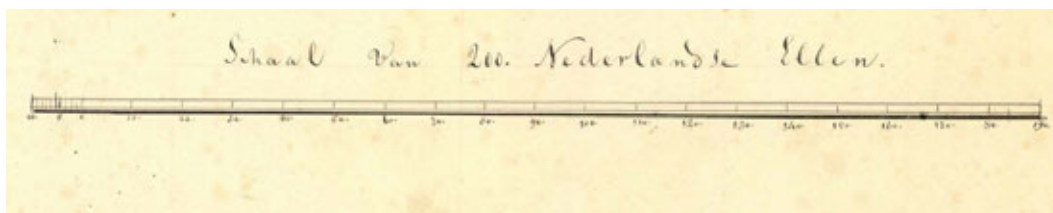

FIG. 3.6 2D Schaalbalk op de presentatietekening van de overtuin bij Lyndenstein, omstreeks 1825 (Bron: Tresoar 349-414).

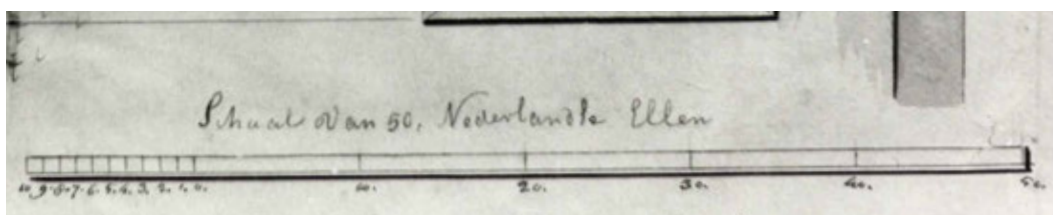

FIG. 3.7 2D Schaalbalk op de tekening van het voorterein bij Lyndenstein, omstreeks 1837 (Bron: Tresoar 349-413).

Schaalbalk of schaalstok

Roodbaard paste een schaalbalk of schaalstok op diverse wijze toe. Op zijn eerste tekeningen, daterend van omstreeks 1819 tot 1821, werkte hij met een driedimensionale schaalbalk. Bij alle latere tekeningen is een schaalstok weergegeven, waarvoor geldt dat de maat van het papier bepalend was voor de lengte van de schaalbalk. De schaal werd aangegeven in Rijnlandse Roeden, Treden of Passen en later in Nederlandsche Ellen en Ellen Nederlands. In die tijd werd geen gebruik gemaakt van schaalverhoudingen, als schaal 1:500, zoals dat thans gebruikelijk is.

In 1820 is het Nederlandse metrieke stelsel ingevoerd waarbij één Nederlandse El overeenkomt met één meter, een schaalbalk met Nederlandsche Ellen werd in die tijd gebruikelijk.¹⁹⁴ Roodbaard positioneerde de schaalbalk op de tekening over het algemeen haaks op of evenwijdig aan de middenlijn, de denkbeeldige lijn vanuit de middenas van het huis. De positie van de schaalbalk werd weloverwogen gekozen. De relatie tussen de middenlijn en de positie van de schaalbalk creëerde namelijk een maatraster, bepalend voor de verhouding bij de inrichting van het terrein. Opmerkelijk is dat bijvoorbeeld de schaalbalk onderaan de tekening van Ropta State over de gehele lengte van het park is geprojecteerd. Deze wijze van positioneren van de schaalbalk komt bij meerdere tekeningen voor. Het maatraster was tevens een hulpmiddel voor het overzetten van de maten in het terrein naar een tekening op schaal, de zogenaamde maatzet of modulenschaal. Een moduul is een relatieve eenheid die ten grondslag ligt aan de belangrijkste dimensies in het ontwerp. Het kwam voor dat de moduulmaat gelijk werd gesteld aan de lengtemaat van de schaalbalk.¹⁹⁵ De wijze waarop

¹⁹⁴ De Nederlandse El maakt deel uit van het tiendelige stelsel met meters, kilo's en liters. Een el is een oude lengtemaat en bedroeg (althans in Nederland) circa 69,4 cm. De maat werd lokaal, in ieder belangrijk handelscentrum, vastgesteld waardoor er verschillen optraden: 1 el is ca. 0.68 m., 1 roede is ca. 3,7 meter, 1 treede is synoniem 1 pas en meet ca. 0.75 m.

¹⁹⁵ J.H. Knoop gaf in *Jongemans Onderwyser* (1756) het advies om bij het vergroten en verkleinen de tekeningen in een raster te verdelen.

Roodbaard de schaalbalk op de ingemeten plattegrond plaatste, kan een verklaring zijn voor het feit dat hij bekend was met deze techniek en deze heeft kunnen toepassen.

Op de meeste plattegronden heeft Roodbaard geen noordpijl aangegeven. Een uitzondering is de simpele noordpijl op de tekening van de Verswatervijver te Leeuwarden. Ook op de twee tekeningen voor de Algemene Begraafplaats in Leeuwarden prijken noordpijlen. Hiervan heeft hij kleine miniatuur kunstwerkjes gemaakt, waarbij de richting een kwartslag van elkaar verschilt. Het lijkt erop dat Roodbaard meer aandacht had voor de weergave dan voor de richting van de noordpijl.

Een legenda ontbreekt bij architectuur- en ontwerptekeningen uit de eerste helft 19e eeuw.¹⁹⁶ In plaats daarvan wordt met (hoofd)letters of cijfers verwezen naar aanwijzende teksten. De letterverwijzingen in Roodbaards tekeningen geven een aanwijzing over bepaalde onderdelen van het ontwerp. Helaas is van een aantal tekeningen de aanwijzende tekst niet meer beschikbaar, in deze tekeningen is alleen nog de letter zichtbaar.¹⁹⁷

Jaar	Ontwerptekening	Schaalbalk	Weergave	Signering
Eerste periode				
1819	Trommishof	Schaal van 30. a 40. Treden van meer dan 3. voet per tree	3D	geen
1819	Ekenstein	Schaal van 100 Treden Houdende elk tree (?) 3. Voet	3D	L.P. Roodbaard. Inventr
1820	Prinsentuin	Schaal van 30 Rijnlandsche Roeden	gedrukt	L.P. Roodbaard. Inv
1821	Stania State, voorterrein	Schaal van 100 Passen	3D	L.P. Roodbaard
1821	Stania State, achterterrein	Schaal van twee hondert Treeden	schaduwrant	L.P. Roodbaard.
1821	Groot Terhorne	Schaal van 200 Treden. De Tre 3 Voet Vrieze M.	schaduwrant	geen
1821	Lyndenstein, tuin met moestuin	Schaal van 40. tot 50. Ellen	afwijkend	L.P. Roodbaard. Inventr
1821	Lyndenstein, nutsuin	Schaal van Ellen	schaduwrant	L.P. Roodbaard
1821	Poptaslot, moestuin en boomgaard	Schaal van 50 Ellen	schaduwrant	L.P. Roodbaard. Inventr
Tweede periode				
1825	Lyndenstein, overtuin	Schaal van 200 Nederlandse Ellen	schaduwrant	L.P. Roodbaard.
1826	Verswatervijver	geen		geen
1827	Ekenstein	Nederlandse Elle	schaduwrant	L.P. Roodbaard.
1829	Algemene Begraafplaats	Schaal van hondert vijfzig Nederlandsche Ellen	schaduwrant	L.P. Roodbaard.
1830	Algemene Begraafplaats, detail	Schaal van 40. Nederlandsche Ellen	schaduwrant	L.P. Roodbaard.
1830	Guyotpark	Schaal van 40. Nederlandse Ellen	schaduwrant	L.P. Roodbaard. Inventr
1830	Het Witte Huis	Schaal van 50 Ellen	gedrukt	geen
1831	Hoeksterpoortdwinger	geen		geen
1831	Wirdumer- en Hoeksterpoorten	geen		L.P. Roodbaard.
1832	Ropta State	Schaal van 320. Nederlandsche Ellen	schaduwrant	L.P. Roodbaard. Inventr
1833	Huize Voormeer	Nederlandsche Ellen	schaduwrant	L.P. Roodbaard.
1833	Tuin Riedel	Schaal van 15. Nederlandsche Ellen	schaduwrant	L.P. Roodbaard.
1834	Stania State, voor- en achterterrein	Schaal van tweehondert Treden van groot 3. Voet elk Tree	simpel	L.P. Roodbaard.
1835	Grietenijtuin Stellingweren	Schaal van Nederlandse Ellen	schaduwrant	geen
1835	Ontwijk en Brouwershave	Schaal van 100. Nederlandsche Ellen	schaduwrant	L.P. Roodbaard. Inventr
1837	Lyndenstein, voortuin	Schaal van 50. Nederlandse Ellen	schaduwrant	geen
Derde periode				
1837	Fockensstate	Schaal van 100 Ellen Nederlands.	schaduwrant	L.P. Roodbaard.
1837	Oldehoofsterkerkhof	Schaal van Ellen Nederl.	schaduwrant	L.P. Roodbaard.
1840	Fraeylemaborg, achterbos	Schaal van zeven hondert zestig Ellen Nederlands	schaduwrant	L.P. Roodbaard.
1841	Fraeylemaborg, schets	Schaal van 100 Ellen	simpel	geen
1841	Tourmooveld	Schaal van Treden Nagenoeg den Ellen Nederlands	schaduwrant	L.P. Roodbaard.
1842	Prinsentuin en Oldenhoofsterdwinger	Schaal van 100. Ellen Nederlands	schaduwrant	L.P. Roodbaard.
1842	Koepel in de Prinsentuin	Ellen NdrI	afwijkend	geen
1842	Poptaslot, bloementuin	Schaal van 50 Ellen Nederlands	simpel	L.P. Roodbaard.
1843	Groot Terhorne, bloementuin	Schaal van Ellen Nederl	simpel zonder indeling	geen
1844	Vijversburg	afwijkend	geen bijschrift	L.P. Roodbaard.
1847	Jagtlust	Schaal van Ellen Nederlands	schaduwrant	geen
1846	Verlaatsdwinger	Schaal van van 100. Ellen Nederl.	simpel	L.P. Roodbaard.

FIG. 3.8 Schematisch overzicht van de datering van ontwerptekeningen in drie perioden (Bron: auteur). Cursieve aanduiding van het jaar is een indicatie op basis van diverse bronnen.

¹⁹⁶ Aschman e.a. (2017). 39.

¹⁹⁷ Een voorbeeld van de letterverwijzingen is het *Magazijn van Tuinsieraden* van Gijsbert van Laar, 1802.

Datering van tekeningen

Roodbaard heeft alleen de tekeningen van Leeuwarden gedateerd, voor alle andere tekeningen kan slechts een indicatie van het jaartal worden gemaakt op basis van kadastrale minuutplannen, archivalia, zoals onder andere geschreven bronnen, verbouwingen of aanleg van bouwwerken in de tuin en beschrijvingen over de tuin.

Een hulpmiddel voor het dateren van de ontwerptekeningen van Roodbaard is de maatvoering die destijds werd toegepast. Voor de maatvoering zijn in eerste instantie Treden, Passen en Ellen gebruikt. Zo werd bij de voorgedrukte plattegrond van de Prinsentuin de maatvoering van Rijnlandse Roeden toegepast.¹⁹⁸ Nadat vanaf 1821 het metrieke stelsel werd ingevoerd, werd de schaalbalk ingedeeld in Nederlandse Ellen, die overeenkomen met een meter.¹⁹⁹ Om niet verklaarbare reden gebruikte Roodbaard na ongeveer 1835 de aanduiding 'Ellen Nederlands'.²⁰⁰

De tekeningen, die tot Roodbaards eerste periode gerekend kunnen worden, gaf hij in Treden, Passen en Ellen aan.²⁰¹ Deze tekeningen voorzag hij van een gedetailleerde driedimensionale schaalbalk, zoals bij Trommushof te Groningen (schaal van 30. A 40. Treden van meer dan 3. Voet per tree), het voorpark van Stania State (schaal van 100 Passen) en Ekenstein (Schaal van 100 Treden elk tree moyen 3. voet). De tekeningen zonder driedimensionale schaalbalk en die nog in Treden en Ellen zijn weergegeven betreffen het Achterpark van Stania State ('Schaal van Tweehonderd Treden'), Lyndenstein ('Schaal van 40 tot 50 Ellen') en Groot Terhorne ('Schaal van 200 Trede. De Tre 3 Voet Vrieze M').²⁰² Het ontwerp voor de Prinsentuin werd op een voorgedrukte ondergrond getekend, waarop landmeter A. van Hansum de schaalbalk heeft weergegeven in de 'Schaal van 30. Rijnlandsche Roeden'. De tekeningen van de tuin bij het huis van Lyndenstein is weergegeven in 40 tot 50 Ellen, vermoedelijk ingemeten door de tuinman K. Mook, zoals onder aan de tekening vermeld staat.

De tweede periode omvat de tekeningen met de maatvoering van 'Nederlandse Ellen'. Opvallend is dat de maatvoering van de eerste tekening voor Ekenstein nog in 100 Treden is weergegeven en de tweede tekening in Nederlandse Ellen, hetzelfde geldt voor Lyndenstein. De maatvoering voor de laatste tekening van Stania State, die gedateerd wordt op 1834, heeft Roodbaard niet omgezet naar Nederlandse Ellen. De eerste twee tekeningen zijn in Treden weergegeven, waarbij de opmerking is gemaakt dat 108 Treden overeenkomst met 100 Nederlandse Ellen. In de derde periode gebruikte Roodbaard de maatvoering 'Ellen Nederlands'.

¹⁹⁸ Deze tekening is door de landmeter A. van Hantum vervaardigd.

¹⁹⁹ Berends (2017).

²⁰⁰ Berends kon geen verklaring geven voor het feit dat de maatvoering op deze wijze is aangegeven.

²⁰¹ Per mail heeft Gerrit Berends, auteur van *Punt tot Mijl* aangegeven dat de tekeningen met Treden, Passen en Ellen zeer waarschijnlijk dateren van voor 1821. In dit onderzoek zijn ze gedateerd op 1821.

²⁰² De tekening voor de bloementuin van Groot Terhorne is wel weergegeven in Nederlandse Ellen en wordt vanwege schaal aanduiding en de bouw van de bloemenkas gedateerd op 1843.

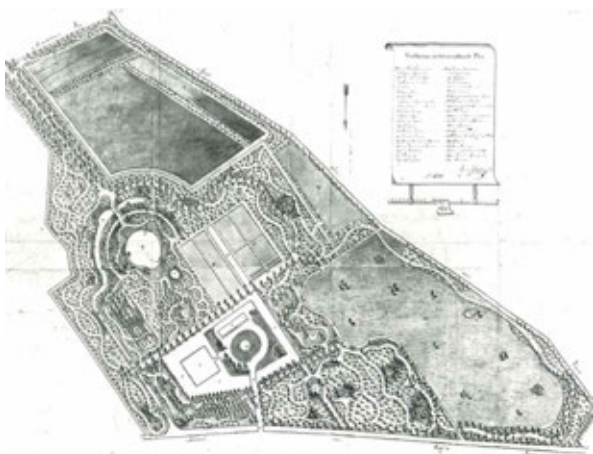

FIG. 3.9 Opmetingskaart van Groot Terhorne, getekend door Hendrik van Zutphen, 1820 (Bron: Tresoar 326-4032).

FIG. 3.10 'Kaart van de Boschen, Tuinen en Landen behorende bij het Slot groot Terhorne', gedateerd 1866, niet gesigeneerd (bron: Mulder-Radetzky en De Vries (1984)).

FIG. 3.11 Schetstekening van L.P. Roodbaard (schaal van 200 Treden) ongedateerd (omstreeks 1821) (Bron: Tresoar 326-4032).

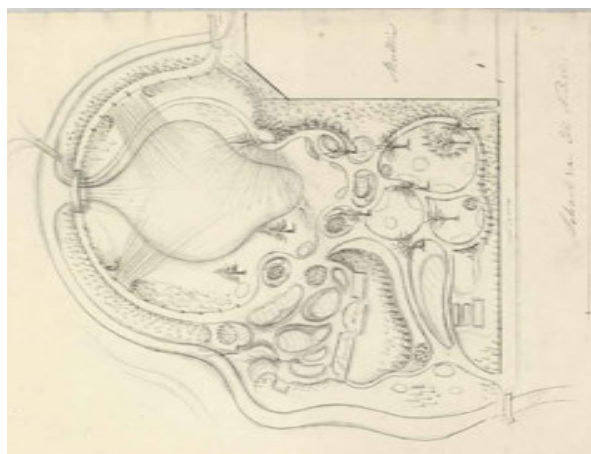

FIG. 3.12 Schetstekening van de bloementuin door L.P. Roodbaard, vermoedelijk gemaakt voor de aanleg bij de vernieuwde kas in 1843 (schaal van Ellen Nederlands) ongedateerd (omstreeks 1843) (Bron: Tresoar 326-4032).

Als voorbeeld voor de datering worden twee tekeningen van Groot Terhorne in Beetgum onder de loep genomen. De maatvoering van de eerste tekening voor Groot Terhorne is in Treden. De tweede tekening, een ruwe schets van de bloementuin, is daarentegen in Ellen Nederlands weergegeven. Hoewel beide tekeningen niet zijn gesigeneerd en gedateerd zijn, kan uit een tweetal opmetingskaarten en een aantal leveranties van de Firma Krijns te Joure de datering worden herleid. In 1820 maakte landmeter Hendrik van Zutphen een opmetingskaart van het landschapspark van Groot Terhorne.²⁰³ De tekening van de nieuwe aanleg dateert van omstreeks 1821, waarbij kan worden opgemerkt dat volgens het KMP de waterpartij voor 1823 is uitgevoerd. De tweede tekening is na 1835 gemaakt, vermoedelijk rond de bouw van de kas in de bloementuin in 1843. Een jaar later werd een nieuwe landschappelijke aanleg door Roodbaard getekend, die volgens de kaart uit

²⁰³ Hendrik van Zutphen, afkomstig uit Zutphen was een landmeter, die onder andere in 1812 de geometrische kaart van de Hofstede Elswout bij Overveen maakte met het tempelfront, de grot, de hermitage en de vele kassen en broeibakken. Ook heeft hij de kaart voor Hartekamp en Beeklust bij Bennebroek gemaakt heeft in 1820

1866 slechts deels is uitgevoerd. Op de kaart wordt een aantal jaartallen genoemd, die relevant zijn voor de aanleg. De Firma Krijns uit Joure leverde zowel in 1819 als in 1821 de beplanting. Het is daarom aannemelijk dat het om de schetstekening, schaal van 200 Treden gaat, die gedeeltelijk is uitgevoerd. De tweede tekening heeft een schaal van Ellen Nederlands en kan na 1835 worden gedateerd, in de periode dat in 1843 de kas werd gebouwd. Tot slot geeft de kaart uit 1866 een beeld van de aanleg van het landschapspark met de bloementuin en de vijverpartij en de wandeling om de weiden (*beltwalk*) in 1823, de bouw van de orangerie in 1824, het graven van de ronde kom tot een vijver in 1827 en het hertenkamp in 1830.²⁰⁴

FIG. 3.13 Presentatietekening boomgaard van het Poptaslot te Marssum (schaal van 50 ellen) omstreeks 1821 (Bron: Poptagasthuis).

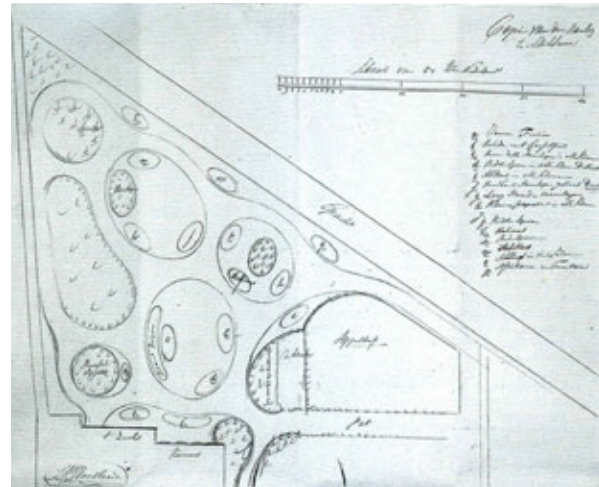

FIG. 3.14 Potloodschets van de bloementuin (schaal van 50 Ellen Nederlands) omstreeks 1842 (Bron: Poptagasthuis).

De twee tekeningen van de tuinen bij het Poptaslot (Heringastate) te Marssum gelden als tweede voorbeeld. Het betreft een ontwerp-tekening voor de moestuin met boomgaard, aangegeven in de schaal van 50 Ellen. Dit duidt erop dat de tekening al in Roodbaards eerste periode omstreeks 1821 is gemaakt. Ambrosius Ayso van Boelens (1766-1834) van Slot Boelens te Olterterp was op dat moment één van de voogden van het Poptaslot.²⁰⁵ De tweede tekening betreft een schets voor de bloementuin bij het huis met een schaalbalk van 50 Ellen Nederlands. Deze schets wordt gedateerd na 1835, vermoedelijk omstreeks 1842. In de periode was Jan Hendrik van Boelens (1792- 1865), neef van Ayso, een van de voogden van het slot. Poptaslot en Groot Terhorne liggen op een steenworp afstand van elkaar. Het is mogelijk dat Roodbaard in hetzelfde jaar de opdracht voor beide ontwerpen heeft gekregen.²⁰⁶

²⁰⁴ Mulder-Radetzky en De Vries (1984). Hoewel alleen de waterpartij van het park nog aanwezig is, geeft het archief van Groot Terhorne veel informatie over de wijze waarop kaarten en tekeningen voor de aanleg van het landschapspark zijn gemaakt. Voor de datering van de schetstekeningen van Roodbaard gaat het ook hier om een aanname, die onderbouwd wordt vanuit de werkzaamheden die in de tuin plaatsvinden.

²⁰⁵ Oldersma (2012). 100. Ambrosius Ayso van Boelens was voogd van de periode van 1804 tot zijn overlijden in 1834. Slot Boelens is tegenwoordig bekend als Huize Olterterp van It Fryske Gea.

²⁰⁶ Jan Boelens was ook opdrachtgever voor het ontwerp van Stania State. Van 1840 tot 1851 bekleedde hij de functie van burgemeester te Leeuwarden. In deze periode kreeg Roodbaard ook nog diverse opdrachten voor het bolwerk van de stad.

jaar	locatie	tekening	omschrijving
A Openbare parken			
Leeuwarden			
1820	Prinsentuin	presentatietekening	Plan van den vernieuwende Aanleg
1831	Wirdumer- en Hoeksterpoorten	schetstekening	Schetsteekeningen van de beplantingen
1831	Hoeksterpoortdwinger	presentatietekening	Projectteekening van den Aanleg
1837	Oldehoofsterkerkhof	schetstekening	
1841	Tournooiveld	uitvoeringstekening	Plan der verlegging en beplanting van het Tournooiveld
1842	Prinsentuin en Oldehoofsterdwinger	schets-, presentatietekening	Plan van den Aanleg
1842	Koepel in de Prinsentuin	schetstekening	Een ruwe schets of bijdraage tot het bijwerk van de koepel
1846	Verlaatsdwinger	presentatietekening	Plan van het 6. gedeelte van het Bolwerk
1826	Verswatervijver	schetstekening	Teekening van de Stads Verswatervijver
1829	Algemene Begraafplaats	presentatietekening	Eerste niet aangenomen Projectteekening
1830	Algemene Begraafplaats (detail)	uitvoeringstekening	Tweede hoofdzakelijk gevolgde projectteekening
Groningen			
1830	Guyotpark	presentatietekening	
Wolvega			
1835	Grietenijtuin Stellingwerven	presentatietekening	
B Landschapsparken			
1819	Ekenstein	presentatietekening	Copi van Ekenstein
1827	Ekenstein	presentatietekening	
1840	Fraylemaborg, achterbos	presentatietekening	
1841	Fraylemaborg, schets	schetstekening	
1821	Groot Terhorne	schetstekening	
1843	Groot Terhorne, bloementuin	schetstekening	
1821	Poptaslot, moestuin en boomgaard	presentatietekening	Copi van den aanleg te Marssum
1842	Poptaslot, bloementuin	schetstekening	
1821	Lyndenstein, tuin met moestuin	presentatietekening	
1821	Lyndenstein, nutstuin	schetstekening	
1825	Lyndenstein, overtuin	presentatietekening	
1837	Lyndenstein, voortuin	presentatietekening	
1835	Ontwijk en Brouwershave	presentatietekening	
1847	Jagtlust	schetstekening	
1833	Tuin Huize Voormeer	presentatietekening	
1832	Ropta State	presentatietekening	De tegenwoordig aangeleide plaats
1821	Stania State, voorterrein	presentatietekening	Copij van Reinstein
1821	Stania State, achterterrein	presentatietekening	
1834	Stania State, voor- en achterterrein	schets-, presentatietekening	
1844	Vijversburg	schetstekening	
C Landschapstuinen			
1837	Fockensstate	presentatietekening	
1833	Tuin Riedel	presentatietekening	
1819	Tuin Trommushof	presentatietekening	
1830	Tuin Witte Huis	presentatietekening	

cursieve aanduiding van het jaar is een indicatie op basis van bronnen

FIG. 3.15 Systematische classificatie van de presentatie- en schetstekeningen van Roodbaard, zie bijlage 1. Catalogus van ontwerptekeningen (Bron: auteur).

Signeren van de tekeningen

Roodbaard heeft de meeste ontwerptekeningen gesigneerd. Over het algemeen schreef hij links onderaan de tekening in sierlijke letters zijn naam in verschillende varianten, waaronder 'L.P. Roodbaard' of 'L.P. Roodbaard. Inventeur'. Hiermee verduidelijkt hij zijn rol als de ontwerper. Ongesignde tekeningen die op basis van archiefgegevens wel aan hem kunnen worden toegeschreven, zijn alle schetstekeningen. Het zijn de potloodschetsen voor de Verswatervijver en de Hoeksterpoortdwinger in Leeuwarden, de twee schetsen voor Groot Terhorne, de schets voor Jagtlust, voor de Fraylemaborg en voor de voortuin van Lydenstein.

Rubricering van de ontwerptekeningen

De ontwerptekeningen zijn onderverdeeld in presentatie-, schets- en uitvoeringstekeningen en gerubriceerd in de categorieën: (1) openbare stads- of utilitaire parken, (2) landschapsparken bestaande uit een (bloemen)tuin met moestuin, een pleziertuin met waterpartijen en een boswal of een (wild)bos en (3) landschapstuinen met bloemperken en in combinatie met een moestuin of perken met groenten.

De eerste rubriek betreffen ontwerptekeningen voor openbare parken. Een groot deel hiervan is gelegen in Leeuwarden, zoals de diverse dwingers en poorten van het Stadsbolwerk met de Prinsentuin, de Algemene Begraafplaats en de Verswatervijver. In Groningen gaat het om de ontwerptekening voor het Guyotpark, gelegen aan de Ossenmarkt en in Wolvega om de tekening van de Grietenijtuin, die overigens niet werd uitgevoerd.

De tweede rubriek betreffen de landschapsparken, aangelegd bij buitenplaatsen en landgoederen op het platteland. Het gaat om een vijftal nog bestaande landschapsparken, te weten Lydenstein te Beetsterzaag, Ropta State te Wijnaldum en Stania State te Oenkerk en in de provincie Groningen, Ekenstein te Appingedam en de Fraylemaborg te Slochteren. Tevens behoren tot deze categorie tekeningen van deels aanwezige of verdwenen parken, waaronder Groot Terhorne te Beetgum, Ontwijk Brouwershave en Jagtlust, beide in Oranjewoud te Heerenveen en Vijversburg te Tietjerk en Huize Voormeer te Heerenveen.

De derde rubriek betreffen ontwerptekeningen voor landschapstuinen, die in de stedelijke omgeving bij stadsvilla's werden aangelegd. te weten Fockensstate te Beetsterzwaag, Trommishof te Groningen, Het Witte Huis te Assen, de tuin van de Apotheke Riedel te Kollum.

Kopieën van ontwerptekeningen, gemaakt na 1850

Er bestaan verschillende kopieën van de ontwerptekeningen van Roodbaard. Het gaat onder meer om een tekening voor Lydenstein en een tekening voor Oosterbroek te Eelde, beide getekend door Leonard Antony Springer (1855-1940). Een andere kopie is die van een stadstuin gemaakt door de tuinarchitect Jan Vroom (1855-1932). Bijzonder aan deze tekening is de uitgebreide toelichting die Roodbaard destijds bij deze relatief kleine opdracht als aanwijzing heeft meegegeven en die Vroom eveneens heeft gekopieerd. Het is een interessante aanvulling op de aanwijzende teksten van de nog aanwezige tekeningen van Roodbaard.²⁰⁷ Bovendien geldt voor zowel deze tuin, als voor de tekening van Oosterbroek dat de originele ontwerptekening van Roodbaard niet bekend is. Springer gebruikte de tekeningen als studiemateriaal om in de eerste decennia van de 20e eeuw aangepaste ontwerpen te maken voor parken die Roodbaard eerder voorzag van zijn ontwerpen. Behalve Lydenstein en Oosterbroek gaat het onder meer om Vijversburg bij Giekerk en het Sterrenbos in Winschoten.²⁰⁸

²⁰⁷ Van der Laan-Meijer en Ottens (2013). 26,27. Zie ook Radetzky (2021). 304, 309. De tekening wordt ten onrechte aan Melle Vroom toegeschreven.

²⁰⁸ WUR Springer-archief. Sterrebos Winschoten (1902) inv.nr. 01.540.01 map A28, S670; Lydenstein Beetsterzwaag (1913-1916) map B12, S633 en map A5, S634, inv.nr. 01.092.01; Oosterbroek Eelde (ongedateerd) inv.nr. 01.2175.01 map b67, S1091; Vijversburg Tietjerk (1916) inv.nr. 01.092.01 map b52, S833 en 844.

Daarnaast bestaan er twee ongesigneerde tekeningen, nagetekend door onbekenden, te weten de tekening van de Algemene Begraafplaats te Leeuwarden en het deel Ontwijk te Oranjewoud van de ontwerp-tekening Ontwijk en Brouwershave.

FIG. 3.16 'Plan van Aanleg door L.P. Roodbaard', Schaal van 10 tot 80 Nederlandsche Ellen, gedateerd omstreeks 1827.²⁰⁹ Nagetekend door Jan Vroom in 1880 (bron: Special Collections, Wageningen University & Research – Library; GA—20200527-FT3A8870)

²⁰⁹ Vermoedelijk tuin Servatius, Vaart Zuidzijde te Assen, zie ook Radetzky (2021). 304.

Presentatietekening van een landschapstuin, gedateerd tussen 1821 en 1835, nagetekend door Jan Vroom sr. (1855-1923)

- A. Een waterpartij voor goudvisschen met verdwijnende beek, (...) zien door digtbeplanting van sparren en treurwilgen versierde wandeling over de berg gaat bergachtig op naar leyprieel van Italiaanse populieren
- B. Digtbeplanting van fijnen sparren of ander hout
- C. Drie grootbladige plantanen
- D. Een populus Catolina? (*cordifolia*)
- E. Deze groep allen voor heesters
- F. Een partij voor pruimen, 15 stuks en daaronder aalbessen
- G. A; deze partijen voor appelen en peeren: (...) daar 68 geplant worden van fijne en grove soort voor versiering. Op die plaatsen waar G. met een kruisje gemerkt is, (...) voor een grove soort derwyl ik daarvoor grootere ruimte gelaten heb.
- H. Eene ronde partij voor halfstamde kersen in eene ronde groep, hier in 5 linieen, waarop de boomen geplant worden. De lijnen 3 van elkaar en vervolgens de lijn met roode aalbessenaanplanten. Zonder de 5 donkere streepen pad blijft (?) laten alzoo 4 streepen voor lagere groenten over of aardbeien. Deze kersengroep (zou ook bessen kunnen staan) is 't best geschikt om onder een net te bewaren. 15 stuks.
- J. De geschikste plaats voor de broeijing in twee of drie kribben, ligt daar warm op het zuiden. De roode streep aan de westkant van de breijerijen bedoel ik een houten heining voor perziken en abrikozen, derwyl zulks de volle morgenzon heeft. De beheining achter de broeijerijdie in een rechte lijn met de schuur is gebouwd is vlak op het zuiden en dus het best voor perzikken en druiven; ook is de muur van de oostkant van de schuur voor fijnen vruchten en abrikozen, brusselsche peeren zeer geschikt.
- K. Voor bloemen die allen in het gazon uitkomen, meer bloemen kunnen hier wel geplaatst worden maar de grootheid wordt hierdoor te veel benadeeld en weinig en goed is fraaijer dan veel en slecht. Het partijtje aan de schuurkant is goed voor maartrozen om des winters in de grond laten door afsnijden en dekken bewaren

Omliggende paden van dezen aanleg van 2 ½ tot 3 Ned. Ellen breed en zonder onderscheid alle met een streep van graszoode omboord, zonder deze is spoedig alles verloren.

De gazons of grasperken kunnen wel met witte klaver bezaaid worden.

De paden moeten van achteren haar uitwatering hebben in de goedvissenvijver, dus van achteren 't laagst zijn.

Hier langs gelijk aan de westkant gezegd is het wild bosch aanplanten scheiding oostkant

De rijbaan naar het land

Langs de zijde wild bosch van Els, Eiken, Haagdoorns en Lijsterbessen, alles door elkaar en

haagachtig planten

Sloot van scheiding

A. Vijver

Hier aan pad Witte Acacia's

Moestuin

Gazon

Bleek

Walnoten

Larix

Witte Acacia's

FIG. 3.17 Ontwerptekening van Huize Oosterbroek te Eelde naar ontwerp van L.P. Roodbaard, getekend door L.A. Springer (Bron: Special Collections, Wageningen University & Research 01.2175).

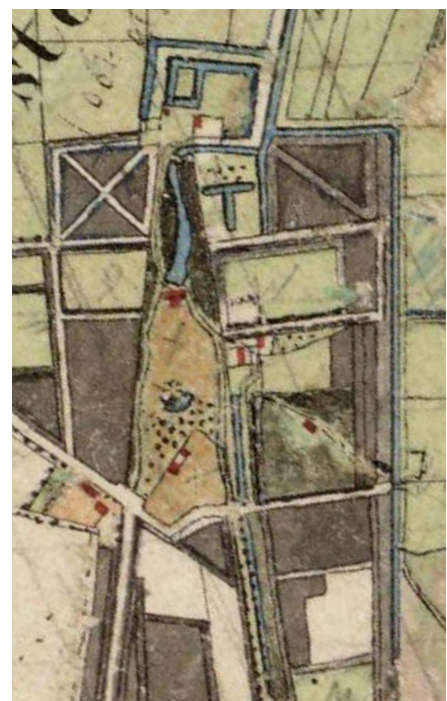

FIG. 3.18 Topographische en Militaire Kaart van het Koninkrijk der Nederlanden (TMK) 1852 Oosterbroek te Eelde (Bron: Esri Nederland, Kadaster).

De tuinarchitectuur beschikt over verschillende methoden om stilistische analyses te maken van historische ensembles of terreinen, bijvoorbeeld om vast te stellen tot welke periode of stroming een plan behoort. Ook individueel werk van landschapsarchitecten is onderhevig aan vergelijking en duiding. Maar een systematische methodologie gericht op het doorgronden van de professionele en ambachtelijke kenmerken van één landschapsarchitectonisch oeuvre is nog niet ontwikkeld. Om op basis van ontwerptekeningen de ontwerpprincipes van één tuinontwerper te bepalen bleek het in dit onderzoek nodig om aan de hand van een aantal bestaande werkwijzen en resultaten een nieuwe analysemethode samen te stellen.

Een ontwerptekening is een belangrijk communicatiemiddel tussen de opdrachtgever als belanghebbende en de tuinarchitect. Het is hét middel om het gedachtegoed te analyseren en de tweedimensionale weergave op papier met de driedimensionale werkelijkheid te vergelijken. De tekeningen maken de ontwerpprincipes in meer of mindere mate expliciet. Daarnaast geven de tekeningen inzage in de tekenstijl van een architect, in de wijze waarop met behulp van compositorische beslissingen het effect van licht en donker is geregisseerd en dieptewerking met voorgrond en achtergrond worden toegepast. Bij elke tekening hoort een legenda, een verklaring voor de gebruikte lijnen en symbolen.

De ontwikkelde analysemethode bevat een stappenplan om (ontwerp)tekeningen als primaire bron voor onderzoek te kunnen gebruiken.²¹⁰ Vanuit de cartografie onderschrijft Hans Renes het belang van de benodigde kennis voor het maken van de tekeningen, om de werkelijke, driedimensionale situatie te verschalen naar een tweedimensionale tekening, afhankelijk van de omvang van het terrein en de grootte van het papier.²¹¹ Vanuit een vergelijkend onderzoek op het gebied van de regionale tuin- en landschapsarchitectuur en de biohistorie geeft Carla Oldenburger in 1998 een analyse van de ontwerptekening van Beeckestijn te Velzen van de tuinarchitect J.G. Michael. De TU Delft heeft in een viertal onderzoeken tussen 1990 en 2015 een analysemethode ontwikkeld gericht op het expliciet maken van het 'vorminstrumentarium' van landschapstuinen en -parken. In 2017 is op basis van verschillende ontwerptekeningen van de drie generaties tuinarchitecten van de familie Zocher, onderzoek verricht naar de ontwerpstijl. Tot slot geeft de RCE in de *Richtlijnen voor tuinhistorisch onderzoek* uit 2012 een aantal handreikingen aan, die relevant zijn in het tuinhistorisch onderzoek en zo mogelijk de richtlijnen te specificeren als het gaat om het oeuvre van een tuinarchitect.

Oude kaarten en tekeningen als bron voor onderzoek

Vanuit de cartografie onderscheidt Hans Renes (2003) vier stappen voor het gebruik van oude kaarten en tekeningen als bron voor onderzoek.²¹² De eerste stap is de waarneming van de kaartmaker, die de locatie en het omliggende landschap als oorspronkelijke werkelijkheid in ogenschouw neemt. De tweede stap is de codering, het maken van de kaart of tekening, waarbij de kaartmaker de informatie van de complexe werkelijkheid vereenvoudigt door middel van een classificatie in de vorm van een legenda. De derde stap is de decodering, het lezen en interpreteren van de kaart of tekening, waarbij het doel van de kaart of tekening essentieel is. Als voorbeeld haalt Renes de kopergravure uit 1772 naar een ontwerptekening van de landschappelijke aanleg van

²¹⁰ Van Bergeijk en Riedijk (2014). 11-13.

²¹¹ Renes (2003). 89. Gebruik van kaarten voor historisch onderzoek.

²¹² Renes (2003). Cartografie, kaarten en tekeningen als bron voor onderzoek.

Beeckestijn te Velzen aan, van de ontwerper J.G. Michael.²¹³ Daarbij schetst hij een beeld van de context voor het maken van de kaart, waarbij de kopergravure aanleiding was om de interpretatie van de tekening in een kritisch daglicht te plaatsen. De vierde en laatste stap betreft het definiëren van het gebruik en het bepalen van de betrouwbaarheid van de kaart of tekening.

Methode

Aangezien de tekeningen in dit proefschrift de primaire informatiebron zijn, worden de vier bovengenoemde stappen van deze methode onderdeel van een nieuwe samengestelde onderzoeksmethode. Het gaat om (1) de contextuele situatie, waarneming van de locatie in het landschap, (2) de cartografische informatie van de 'nieuwe werkelijkheid' met een legenda, (3) de ruimtelijke interpretatie van de informatie van de tekening en tot slot (4) de landschappelijke registratie in de huidige situatie, de tekening als eigentijdse werkelijkheid. De methode van Renes geeft geen stappen om de cartografische informatie te vertalen naar een ruimtelijke interpretatie van het tuinarchitectonische ontwerp. Deze wordt wel gevonden bij de Cascade-methode, een vergelijkend onderzoek naar de tuinarchitectuur en biohistorie, van Carla Oldenburger-Ebbers.²¹⁴

Cascade-methode, vergelijkend onderzoek naar de tuinarchitectuur

Voor de ruimtelijke interpretatie van het tuinarchitectonische ontwerp is door Carla Oldenburger-Ebbers in 1998 de zogenoemde Cascade-methode geïntroduceerd. Het is een methode om de waardestelling voor het historische groen te kunnen bepalen. Het bestaat uit een vergelijkend onderzoek op het gebied van de regionale tuin- en landschapsarchitectuur aan de hand van de eerder genoemde ontwerp-tekening van Beeckestijn de tuinarchitect J.G. Michael. Daarbij worden de karakteristieke kwalitatieve kenmerken onderscheiden van: (1) de plaats en tijd (*genius loci et temporis*), (2) het werk van tuinarchitecten en de toegepaste vormprincipes (*canon auctoris*) en (3) het toegepaste plantassortiment (*historia plantarum*).

Karakteristieke kwalitatieve kenmerken

Het eerste onderdeel van de Cascade-methode, de karakteristieke kwalitatieve kenmerken van plaats en tijd, komt overeen met de eerste stap van Renes, de contextuele situatie van de locatie. Het tweede onderdeel, de karakteristieke kenmerken van het werk van een tuinarchitect en de toegepaste vormprincipes wordt in de Cascade-methode niet verder uitgewerkt.²¹⁵ De toegepaste vormprincipes worden in de analysemethode van de TU Delft verdere uitgewerkt als vormsysteem. Alleen de Cascade-methode schenkt ook aandacht aan het toegepaste beplantingsassortiment.

²¹³ Renes (2016). 170, 171. *Gebruik van kaarten voor historisch onderzoek*.

²¹⁴ Oldenburger-Ebbers (1998).

²¹⁵ Nijhuis (2016). 17. De methode voor landschapsonwerpanalyse, beschreven door Steenbergen en Reh.

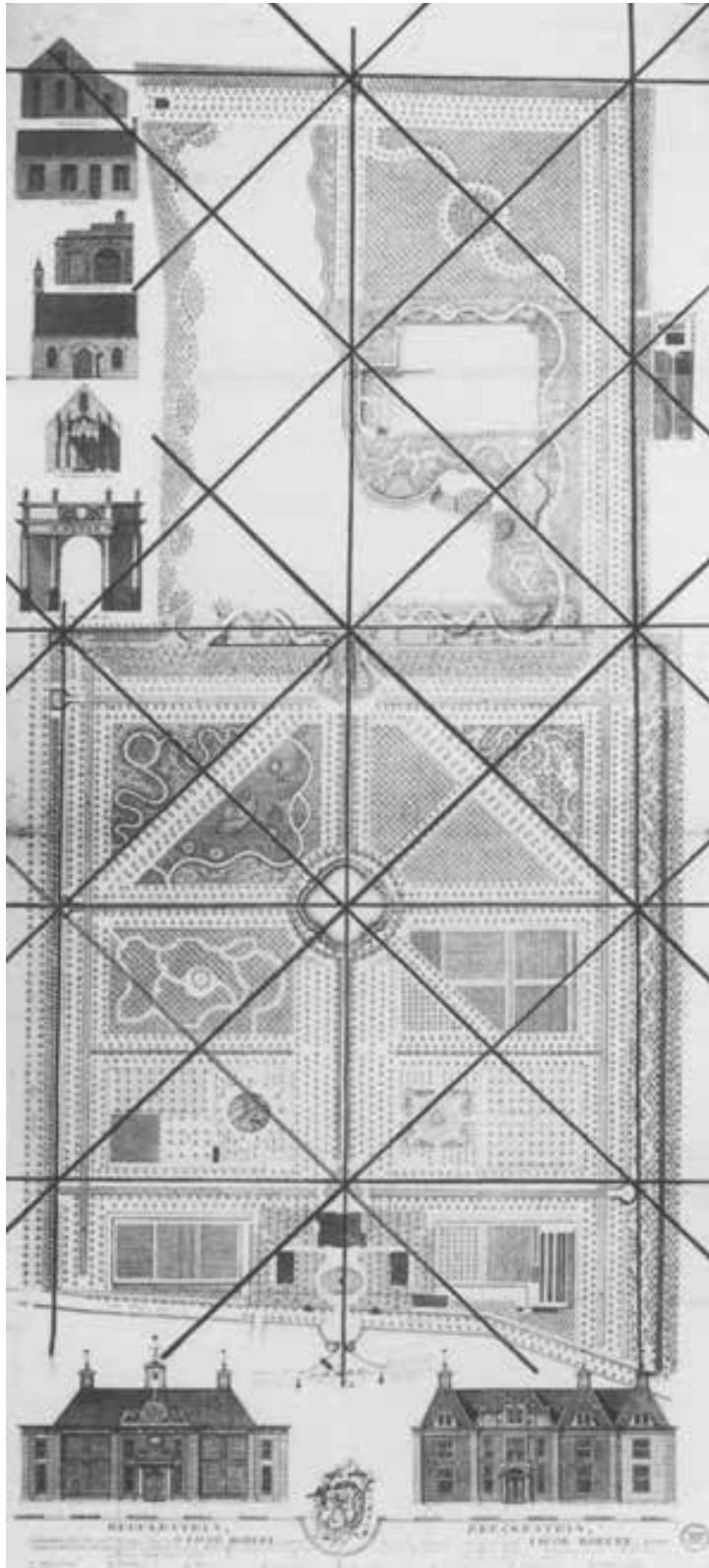

FIG. 3.19 Cascade-methode op basis van een detail van de ontwerptekening voor Beeckestijn met geometrische verhoudingen (Bron: Oldenburger-Ebbers (1998)).

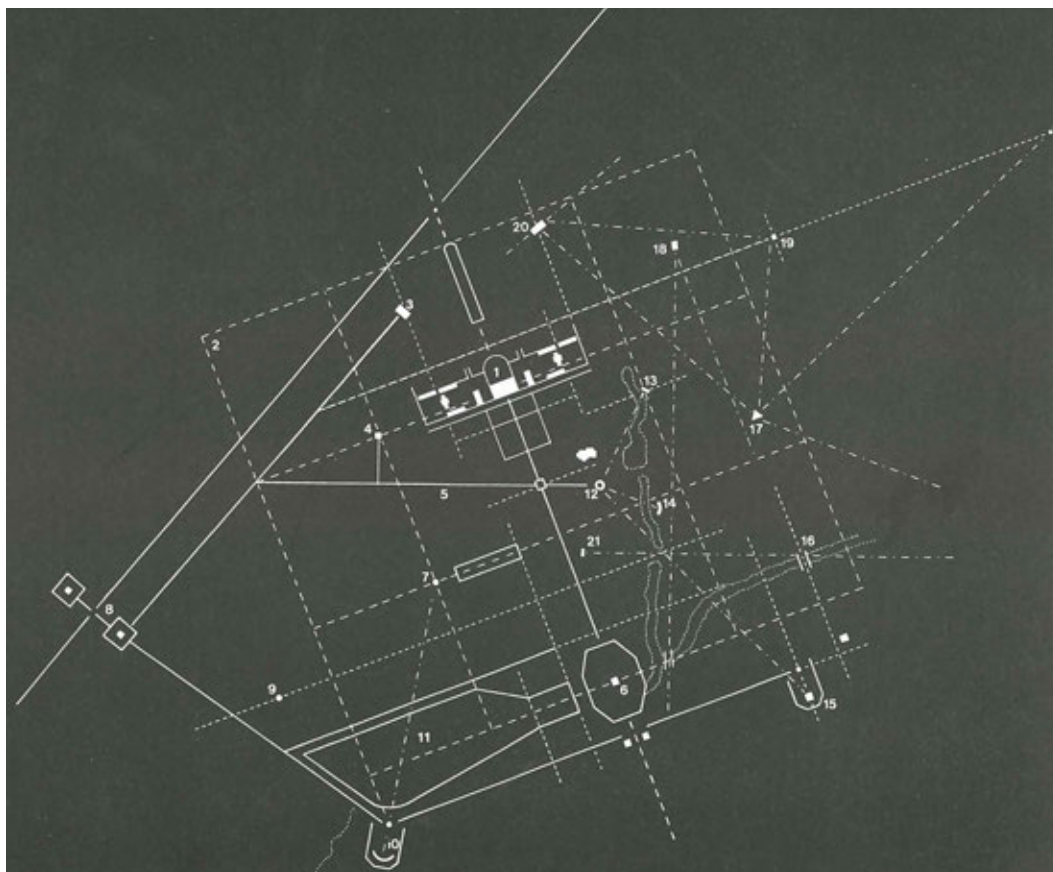

FIG. 3.20 Basisvorm als onderdeel van het vormeninstrumentarium, de constructielijnen van het grondplan van Het Home Park, ongeveer 1734 (bron: Reh (1995). 166).

Tuinarchitectonische analysemethode van het vormsysteem en compositie van landschapsparken

In 1990 heeft Clemens Steenbergen in zijn proefschrift *De stap over de horizon, een ontleding van het formele ontwerp in de landschapsarchitectuur* een theoretisch vorminstrumentarium ontwikkeld.²¹⁶ Dit instrumentarium is vijf jaar later verder uitgewerkt door Wouter Reh. In *Arcadia en Metropolis, het landschapsexperiment van de verlichting* geeft hij onder andere een overzicht van de compositie van de aanleg, de constructielijnen van het grondplan en de verborgen meetkunde van het panorama en picturale compositieschema's.²¹⁷

Vorminstrumentarium

Het vormeninstrumentarium is in 2003 verder uitgewerkt in *Architectuur en Landschap, ontwerpexperiment van de klassieke Europese tuinen en landschappen*. Daarbij zijn historische parken en tuinen verbeeld als landschapsarchitectonisch object in drie delen (1) de poëzie van het rationele perspectief, (2) de illusie van het formele decor en (3) de architectuur van het picturale landschap en de dynamiek van de landschapstransformatie. Deze methode biedt een theoretisch kader voor de vorminstrumenten voor de compositieanalyse van het

²¹⁶ Steenbergen (1990).

²¹⁷ Reh (1995). 99, 166, 197.

tuinarchitectonisch ontwerp van klassieke tuinen.²¹⁸ De theoretische methode van Steenbergen en Reh voor de landschapontwerpanalyse biedt vier architectonische vorminstrumenten, te weten de basisvorm (grondplan), programmavorm (functies), de beeld- of structuurvorm (picturale- en structuurelementen) en de ruimtevorm (compositie).

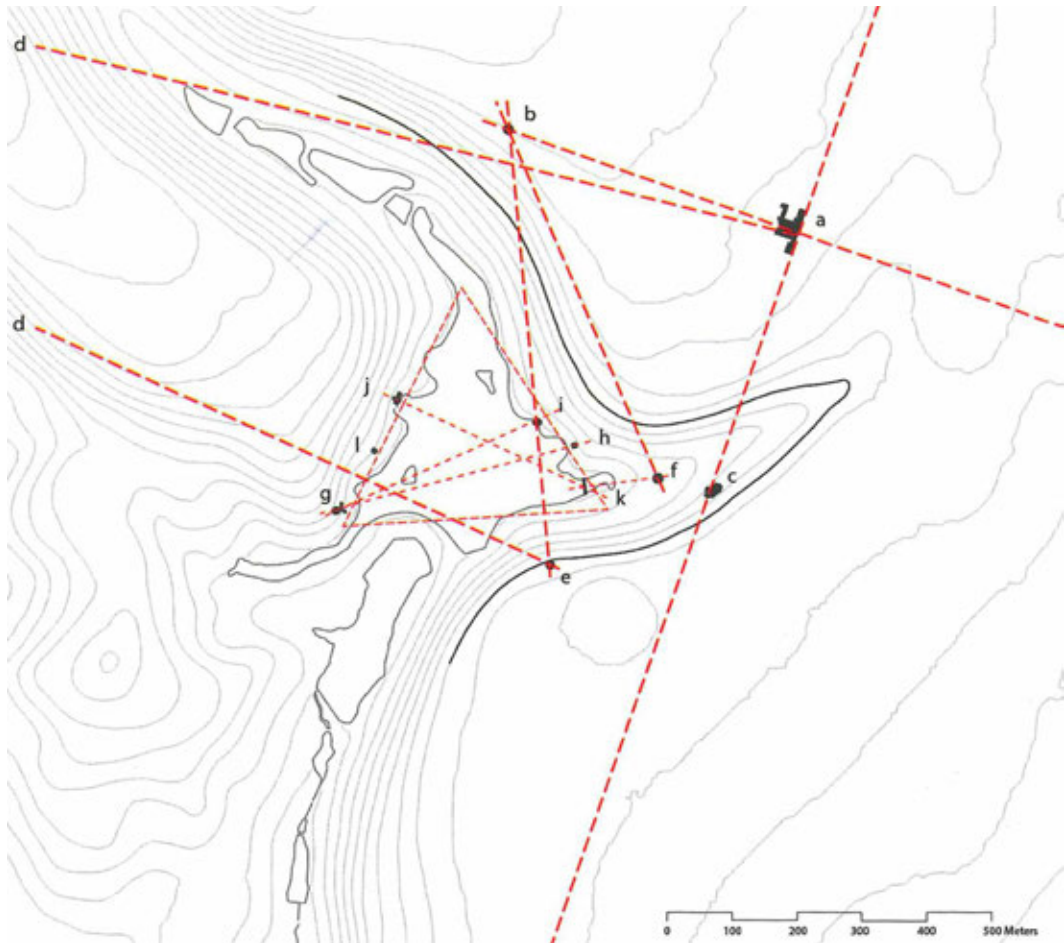

FIG. 3.21 Vormeninstrumentarium, interpretatie van de basisvorm (bron: Nijhuis (2016). 187).

In 2016 verscheen het proefschrift van Steffen Nijhuis. Hij voegde in zijn onderzoek *GIS-based landscape design research, Stourhead landscape garden as a case-study* een vijfde vorminstrument toe. Dit is gericht op het interpreteren en begrijpen van de compositie van het ontwerp en gebaseerd op de visuele en kinetische aspecten, de waarneming als belevingsvorm vanuit een bron. Het gaat daarbij om het perspectief, vanuit de wandeling, het dynamische perspectief (*walkscapes*).²¹⁹

Het instrumentarium is voor dit proefschrift van belang aangezien Roodbaard in de aanwijzende teksten op de tekeningen de relevantie van de wandeling aangeeft en de zichtpunten, lijnenbundels vanuit een bron als statische perspectief heeft aangegeven.

²¹⁸ Steenbergen en Reh (2003, 8e druk 2009). 17.

²¹⁹ Nijhuis (2016). 17, 204.

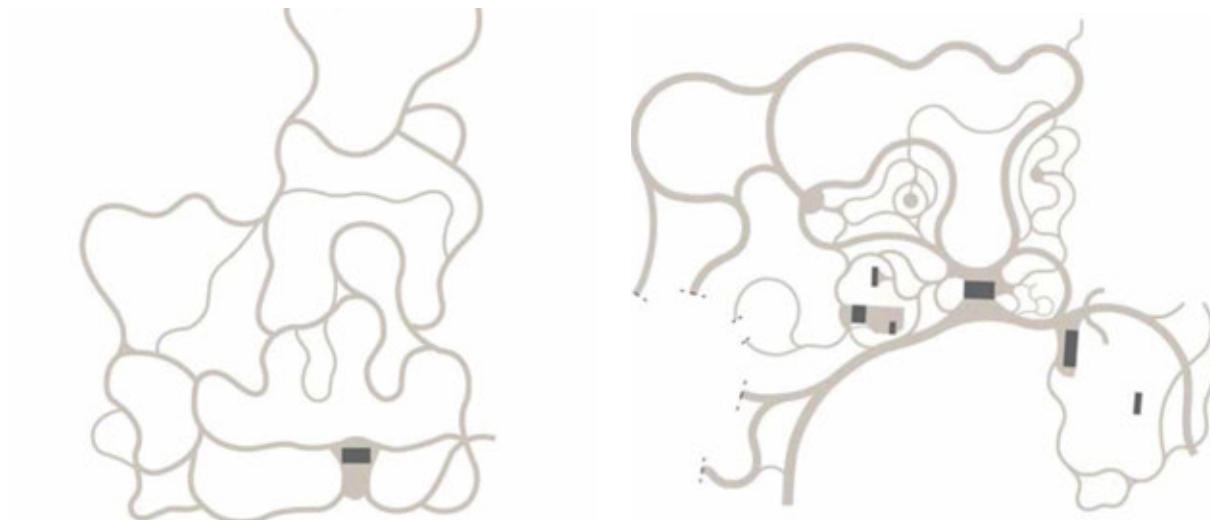

FIG. 3.22 Lagenbenadering van de structuurelementen wegen en paden (Bron: Aschman e.a., 2017)).

Analyse van het tuinarchitectonische ontwerp van de Zocher familie

In 2017 is door Aschman en anderen een analyse van de ontwerpstijl van de landschapsparken van de Zocherfamilie opgesteld, *Zogher de fameuse aanlegger. Kwaliteitsimpuls Zocherparken in de landgoederenzone Zuid-Holland*. In deze handreiking voor het beheer en herstel van de parken wordt de ontwerpstijl volgens een lagenbenadering geanalyseerd, die bestaat uit de structuurelementen water, reliëf, paden, bouwwerken en het groen, zoals beplanting, bomen en gras.²²⁰ De handreiking geeft aan dat een aantal elementen niet op de ontwerptekeningen is vermeld, zoals de architectuur van de tuinsieraden, het reliëf met de hoogteverschillen en de zichtlijnen met de perspectivische taferelen.²²¹ Deze laatste twee zijn in de ontwerptekeningen van Roodbaard wel aangegeven. Met name in de methode van Nijhuis worden de perspectivische taferelen onderscheiden als het mathematische of statische perspectief. Daarbij wordt de mathematische samenstelling van het perspectivische tafereel vertaald naar een compositieschema.²²²

²²⁰ Aschman e.a. (2017). *Zogher, de fameuse aanlegger. Kwaliteitsimpuls Zocher-parken in de Landgoederenzone Zuid-Holland. Handreiking bij het beheer en herstel*.

²²¹ Aschman e.a. (2017). 39.

²²² Steenbergen en Reh (2003). 164. Juist die elementen heeft Roodbaard wel aangegeven. Deze zijn kenmerkend voor zijn ontwerpprincipes. Roodbaard geeft de zichtlijnen aan in de vorm van lijnenbundels vanuit een object, vaak het hoofdgebouw.

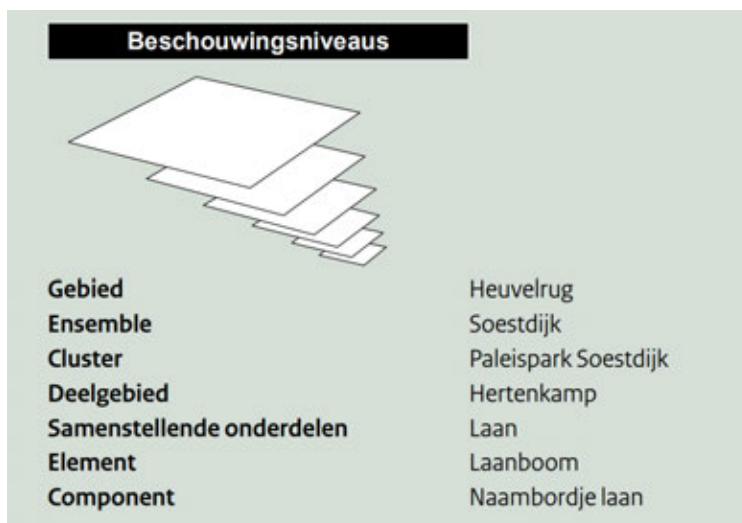

FIG. 3.23 Beschouwingsniveaus en stappen van het tuinhistorisch onderzoek (bron: RCE, 2012)

Richtlijnen voor tuinhistorisch onderzoek, waardestelling van groen erfgoed

In 2012 zijn de *Richtlijnen voor tuinhistorisch onderzoek, waardestelling van groen erfgoed* gepubliceerd door de Rijksdienst voor het Cultureel Erfgoed (RCE).²²³ In de richtlijnen worden zes beschouwingsniveaus onderscheiden, te weten het gebied (omgeving), het ensemble met het gebouw (landschapspark), het cluster (het voor-, midden- of achterpark), de ruimte (de functie van het deelgebied, bijvoorbeeld moestuin), de elementen (water en reliëf, paden en bouwwerken en groen) en componenten (materiaal).²²⁴ Deze beschouwingsniveaus zijn relevant voor dit proefschrift als het gaat om de contextuele situatie en landschappelijke registratie (samenhang met het historische cultuurlandschap), om de cartografische informatie (ensemble, cluster, deelgebied en elementen) en om de ruimtelijke interpretatie (gebied, ensemble, cluster, deelgebied en elementen). In de richtlijnen wordt onderscheid gemaakt tussen verschillende waarden, zoals algemene historische waarde, ensemblewaarden, tuinhistorische waarden en waarden vanuit de gebruikshistorie, gerelateerd aan het object van onderzoek.²²⁵ Voor het bepalen van de waarden wordt per onderdeel een aantal aspecten beschreven, zoals het ensemble als onderdeel van het historische cultuurlandschap.

Voor dit proefschrift zijn de tuinhistorische aspecten relevant, die worden onderverdeeld in tuinarchitectuurhistorische en tuintechnische aspecten, zoals de toegepaste beplanting en materialen. Als tuinarchitectuurhistorische aspecten worden genoemd: de geschiedenis van de tuin- en landschapsarchitectuur, het oeuvre van de tuin- en landschapsarchitect, het idee achter de aanleg (ontwerpprincipes), het motief van de opdrachtgever, de afleesbaarheid van de historische gelaagdheid, de esthetische kwaliteiten van het ontwerp, de ruimtelijke en compositorische aspecten en de samenhang tussen aanleg en gebouw. In de richtlijnen van de RCE wordt voor het bepalen van de tuinarchitectuurhistorische aspecten, met name voor de ontwerpprincipes en het oeuvre van een tuin- en landschapsarchitect, geen methode aangereikt.²²⁶

²²³ Rijksdienst voor het Cultureel Erfgoed (2012).

²²⁴ Deze beschouwingsniveaus komen overeen met de *Richtlijnen voor bouwhistorisch onderzoek* (2009).

²²⁵ Rijksdienst voor het Cultureel Erfgoed (2012). 28.

²²⁶ Hendriks en van der Hoeve (2009). 9. In tegenstelling tot de *Richtlijnen voor Bouwhistorisch onderzoek*, waarbij juist wel een onderscheid wordt gemaakt tussen de bouwhistorie en de architectuurhistorie.

In dit proefschrift worden de waarneembare, karakteristieke componenten van de landschapsparken en -tuinen in Europa en Nederland herleid. Op basis van bestaande werkwijzen is daarvoor een nieuwe methode samengesteld. De generieke ontwerpprincipes van de landschapsstijl zijn met behulp van een nieuw samengestelde analysemethode gespecificeerd naar de voor Roodbaard specifieke ontwerpprincipes.

De interpretatie van de cartografische informatie van de ontwerptekeningen wordt samengesteld aan de hand van een vijftal bestaande methoden, te weten het gebruik van oude kaarten en tekeningen als bron voor onderzoek vanuit de historische cartografie (Renes, 2003); de CASCADE-methode, een vergelijkend tuinarchitectonisch onderzoek voor de regionale tuin- en landschapsarchitectuur op basis van de karakteristieke kwalitatieve kenmerken van de plaats en tijd, de vormprincipes en de biohistorie (Oldenburger-Ebbers, 1998); de analysemethoden van de TU Delft op basis van het vorminstrumentarium zoals het landschapsarchitectonisch onderzoek van landschapstuinen (Reh, 1995), het landschapsonwerponderzoek met vier vorminstrumentaria (basisvorm, programmavorm, beeldvorm, ruimtevorm) voor historische tuinen (Steenbergen en Reh, 2003), het landschapsonwerponderzoek (basisvorm, programmavorm, beeldvorm, ruimtevorm en belevingsvorm) voor het landschapspark Stourhead in Engeland (Nijhuis, 2015); de analyse van de structurelementen (structuurvorm) als basis voor de ontwerpkenmerken van de Zocher-parken (Aschman e.a., 2017) en het beschouwingsniveau volgens de richtlijnen voor tuinhistorisch onderzoek van de Rijksdienst voor het Cultureel Erfgoed (2012).

STAP 1 Contextuele situatie

De contextuele situatie is een weergave van de betreffende locatie met de omgeving, zoals Roodbaard die destijds aantrof. Aan de hand van oude kaarten, zoals het Kadastraal Minuutplan, verkend tussen 1811 en 1832, kan een impressie worden gegeven van de karakteristieken van de locatie in de context van het historische cultuurlandschap. Naast de ruimtelijke contextuele situatie is ook het opdrachtgeverschap van belang om inzage te hebben in de opdracht die werd verstrekt om een ontwerptekening te maken.²²⁷

STAP 2 Cartografische informatie

De cartografische informatie, de betekenis van de lijnen op de tekeningen, heeft betrekking op het grondplan en de structurelementen. Op basis van deze feitelijke informatie is onderscheid gemaakt tussen meetlijnen of constructielijnen, de lijnen van de structurelementen (1) water en reliëf, (2) paden en bouwwerken en (3) beplanting en de lijnenbundels of vista's. Aan de hand van de meetlijnen kan worden herleid op welke wijze de tuinarchitect het grondplan van de locatie heeft geconstrueerd. Veelal met rode lijnen en in een aantal gevallen ook met een beschrijving kan de oorspronkelijke aanleg worden weergegeven.²²⁸

De informatie over het reliëf is deels uit de tekening te herleiden en kan, indien de aanleg nog aanwezig is, met het Actueel Hoogtebestand Nederland (AHN) nauwkeurig in beeld worden gebracht. Het AHN is een digitale hoogtekaart met gedetailleerde en precieze hoogtegegevens van de situatie van 2020. De combinatie van de oude ontwerptekeningen met de AHN geeft inzage

²²⁷ Albers (1987).

²²⁸ In de tekening voor Lyndenstone en Stania State geeft Roodbaard de formele aanleg van de waterbassins aan met rode lijnen.

in het effect van hoog en laag, licht en donker en de vormgeving van de glooiingen, één van de belangrijkste kenmerken van ontwerpprincipes voor landschapsparken. Dankzij de toevoeging van de reliëfkaart kan een relatie worden gelegd tussen de vorm van het water, de slingerende vijverpartijen en het reliëf van glooiende oeverranden en heuvels. Dit geldt ook voor de relatie tussen het padenpatroon en de situering van de bouwwerken, zoals een hoogte met een tuinhuis. Voor de karakteristieke kenmerken van de beplanting, zoals het (hakhout)bos, bomen, bosschages, boskettes en bloemperken, wordt alleen de feitelijke informatie van de tekening gebruikt. De informatie over het beplantingsassortiment betreft het architectonische effect van de beplanting, de vormen van de bomen en de verschillende kleuren van bloeiende heesters, bloemperken en de bladkeur van bomen.

STAP 3 Ruimtelijke interpretatie

De feitelijke informatie van STAP 2 (het grondplan, de structuurelementen en de lijnenbundels) vormt de basis voor de ruimtelijke interpretatie.

De grondvorm (1) geeft het ritme aan van het maatraster met de middenlijn, die Roodbaard vanuit de schaalbalk en de meetlijnen construeerde tot een geometrisch grondplan.

De programmavorm (2) bestaat uit de programmatische indeling van het voor-, midden- en achterpark.²²⁹ Het betreft de verhoudingen tussen de verschillende parkdelen, zoals het voorpark met de tuin bij het huis, de moestuin met de bleek, boomgaarden; het middenpark met de vijverpartijen en de tuinsieraden en het achterpark, een parkbos met de hakhout- en wildbossen.²³⁰

De structuurvorm (3) betreft de stilistische, regelmatige (cirkel)vormen van de structuurelementen water en reliëf, paden, bouwwerken en beplanting op basis van het maatraster met de middenlijn. Het geeft inzage in Roodbaards vormgeving en in de wijze waarop hij enerzijds details van kleine perken en anderzijds lange lijnen van paden en beplanting toepaste.²³¹

De beeldvorm (4) geeft inzage in de toepassing van de panoramische taferelen van het driedimensionale decor van bouwwerken en beplanting. Ook het effect van licht en donker is te herleiden uit het reliëf. De lijnenbundels op de tekeningen geven informatie over de panoramische taferelen. Deze lijnen zijn aangegeven als een panorama vanuit een vast punt, over het algemeen vanuit het huis of een tuinhuis als een statisch perspectief.

De ruimtevorm (5) wordt weergegeven door het compositieschema, dat Roodbaard heeft toegepast om de verschillende elementen van de bouwwerken en de beplanting te ordenen.

Onderdeel van het compositieschema is het picturale perspectief, de zichtlijnen naar de verschillende tuinsieraden en solitaire bomen of boskettes van bloemrijke heesters en de dieptewerking van de voorgrond met middendeel en de achtergrond.

De belevingsvorm (6) ten slotte heeft Roodbaard in zijn aanwijzingen op de ontwerptekeningen beschreven. Als voorbeeld gelden de perspectivische taferelen, te beleven tijdens de wandeling. Hij benadrukte in zijn aanwijzing dat de licht- en schaduwwerking een belangrijk onderdeel is van de beleving is.²³²

De integratie van het vormsysteem is het compositieschema, dat voor elk park uniek is en voor elke consistente tuinarchitect herkenbaar is.

²²⁹ Aben en De Wit (1998). 100.

²³⁰ Volgens de beschouwingsniveaus van de richtlijnen voor tuinhistorisch onderzoek wordt onderscheid gemaakt tussen gebied, ensemble, cluster, deelgebied, elementen en componenten.

²³¹ Van der Laan-Meijer en Ottens (2013).

²³² Hiermee kan inzage worden verkregen in Roodbaards vakbekwaamheid als portretschilder en de toepassing van deze kennis in zijn parkontwerpen, zoals dat in de schilderkunst wordt beschreven als het effect van licht en donker, het 'clair/obscur'.

STAP 4 Landschappelijke relatie

De beschrijving van ontwerptekeningen uit de periode van de landschapsstijl heeft aangetoond dat er een relatie bestaat tussen de ruimtelijke compositie van het park en het historische cultuurlandschap, waarneembaar door onder andere de *beltwalk*, de rondwandeling langs de rand van het park. Op basis van het Kadastrale Minuutplan en het Actueel Hoogtebestand Nederland wordt een kaartbeeld samengesteld, waarmee de ruimtelijke kenmerken van Roodbaards oeuvre in het Noord-Nederlandse historische cultuurlandschap kan worden vastgelegd.²³³

Deze samengestelde tuinarchitectonische analysemethode wordt toegepast voor een aantal ontwerptekeningen van nog bestaande parken. Naast deze analyse van Roodbaards tekeningen rijst de vraag over welke vakkennis en tekentechniek deze 'architect van buitenplaatsen' beschikte, waarmee hij in de eerste helft van de 19^e eeuw in de drie noordelijke provincies veel opdrachten wist te vergaren.

²³³ Van der Wyck (1982). Hij benadrukt in zijn nawoord de relevantie van het registreren van de aanleg van de landschapsparken in de context het cultuurhistorische landschap.

STAP 1. CONTEXTUELE SITUATIE

- **Basisvorm** grondplan van de locatie met de omgeving

STAP 2. CARTOGRAFISCHE INFORMATIE

- **Structuurvorm** structuurelementen
 - water en reliëf
 - paden en bouwwerken
 - beplanting en zichtlijnen

STAP 3. RUIMTELIJKE INTERPRETATIE

- **Grondvorm** geometrisch grondplan met maatraster en middenlijn
- **Programmavorm** bloemen- en/of moestuin, pleziertuin en parkbos
- **Beeldvorm** vormen van de stilistische structuurelementen
- **Belevingsvorm** statisch en dynamisch perspectief, reliëf als 3D decor
- **Ruimteform** compositieschema, compositie

STAP 4. LANDSCHAPPELIJKE RELATIE

- **Registratievorm** samenhangende structuur met het historische cultuurlandchap

FIG. 3.24 Schema van de samengestelde tuinarchitectonische analysemethode naar het vorminstrumentarium als gereedschapskist voor het ontwerp van een landschapspark (Bron: auteur).

4 Van hovenier tot architect

Roodbaard kon zijn vakkennis en tekentechniek ontwikkelen in de drie noordelijke provincies en met name de drie hoofdsteden van deze provincies. Niet alleen speelde zijn tekenopleiding daarbij een grote rol, ook het netwerk van zijn potentiële opdrachtgevers, dat hij gedurende zijn leven zelf opbouwde, was daarbij van groot belang. Bovendien kon hij zich dankzij de nabijheid van proeftuinen ook toeleggen op kennis over de landhuishoudkunde, het beheren van nutstuinen en het toepassen van tuinbouwgewassen als onderdeel van een landschapspark. Hij benutte zijn ervaring als hovenier door niet alleen het ontwerp, de inmeting en de tekening te maken, maar door ook bij de uitvoering daarvan aanwezig te zijn. In een aantal gevallen was hij de aanlegger van het park, hij verhuurde zijn eigen kruiwagens om samen met arbeiders het grondwerk en de glooiingen in het terrein vorm te geven.

4.1 Hovenier, portretschilder, aanlegger en architect van landschapsparken

Lucas Pieters Roodbaard werd gedoopt op 20 januari 1782 te Rolde, de hoofdplaats van het toenmalige Landschap Drenthe. Als zoon van hovenier Pieter Harms Roodbaard (1744-1822) en tuindersdochter Hillechien Lucas Enting (1741-1824) verhuisde hij met zijn ouders naar Assen.²³⁴ Zijn vader huurde een keuterhuisje aan de Markt in Assen, behorend bij het logement De Koppelpaarden, dat destijds tevens de stopplaats voor de postkoets naar Groningen was. Onder leiding van verschillende regenten, waaronder de families Oosting en Hofstede, ontwikkelde Assen zich tot vanaf het einde van de 18e eeuw tot een stedelijk gebied van allure. Contacten met onder andere de bestuurder, jurist en belastingontvanger Jan Haak Oosting (1749-1828) van landgoed De Eerste Steen te Assen waren van grote invloed op de ontwikkeling van Roodbaard.²³⁵ Uit een briefwisseling tussen vader Oosting en zijn zoon Johannes Bieruma Oosting over de aankoop en aanleg van Oranjestein te Oranjewoud tussen 1820 en 1823 blijkt hun beider bijzondere waardering voor het werk van Roodbaard.²³⁶ Deze contacten zullen er toe bijgedragen hebben dat Roodbaard zich op 25-jarige leeftijd kon inschrijven aan de Academie van Teken-, Bouw-, en Scheepvaartkunde aan de Rozenstraat, nabij de Oude Kijk in 't Jatstraat in Groningen.²³⁷ Hij kreeg de mogelijkheid om gratis lessen tekenen te volgen.²³⁸ Over de idealistische opzet van de academie om gratis lessen aan te bieden werd met zekere regelmaat in de *Groninger Courant* en de *Ommelander Courant* melding gemaakt. De gratis lessen in de 'opgemelde' vakken liggen aan de basis van Roodbaards ontwikkeling als architect.²³⁹

²³⁴ Van der Laan-Meijer en Ottens (2013). 12. Roodbaard was in dienst van Jonkheer Jan Ernst Willem van Gesseler (1767-1833) en Hermanna Cornelia Keizer (1770-1840) op de buitenplaats Zandvoort ten zuiden van de stad Groningen.

²³⁵ Van der Laan-Meijer en Ottens (2013). 34. Hendrik Jan Oosting (1787-1879) trouwde in 1809 met Maria Hofstede (1790-1869), dochter van Petrus Hofstede gouverneur van Drenthe en eigenaar van Boschlust en Vredeveld.

²³⁶ Merthens (1986). 185. Voor de Eerste Steen heeft Roodbaard vanaf 1819 ontwerpen gemaakt en voor Oranjestein vanaf 1821.

²³⁷ Holwerda (2012). 57-61.

²³⁸ Groninger Archiven. Academie Minerva (1), 1797-1932), 1448 - 1 Motulen van de hoofddirectie, 1797-1828. In de Notulen van de hoofddirectie 1802-1814 wordt Roodbaard twee keer vermeld, in 1810 en in 1813.

²³⁹ Van der Laan-Meijer en Ottens (2013). 12. Tekst in de notulen van de vergadering van de hoofddirectie van de Academie van 17 november 1807, zie ook Holwerda (2012).

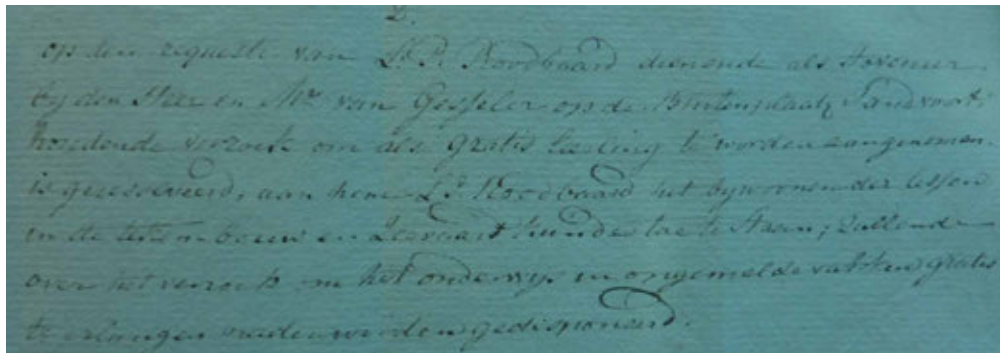

FIG. 4.1 In de notulen van de vergadering an de hoofddirectie van de Academie staat op 17 november 1807 het volgende bericht: "Op den requeste van L.P. Roodbaard dienende als Hovenier bij den Heer en Mr Van Gesseler op de Buitenplaats Sandvoort houdende verzoek om als gratis leerling te worden aangenomen is geresolveerd, aan hem L.P. Roodbaard het bijwoonen der lessen in de teeken- bouw en Zeevaartkunde toe te staen; zullende over het verzoek om het onderwijs in opgemelde vaken gratis te erlangen nader worden gedisponeerd."

FIG. 4.2 Ommelander Courant, 20 juli 1810, p.1

Bij zijn inschrijving is vermeld dat Roodbaard als hovenier werkte voor de adellijke familie J.E.W. van Gesseler, op de buitenplaats Zandvoort gelegen aan het Winschoterdiep ten zuiden van de stad Groningen. Vanaf 1810 betrok de familie van Gesseler het buiten Brinkhoven, bij Eelde-Paterswolde.

Eind december 1813 trad Roodbaard in het huwelijk met de tuindersdochter Hillegien Deddes. Bij zijn huwelijk gaf hij nog als beroep hovenier op.²⁴⁰ Enkele maanden later, bij de geboorte van hun eerste dochter Hilda, vermeldde hij tapper. Daaruit mag worden geconcludeerd dat hij vanaf 1814 niet meer als hovenier werkzaam was, althans niet als zijn hoofdberoep. In 1816, bij de geboorte van hun tweede kind Johanna, vermeldde hij als beroep portraitschilder. Twee jaar later, bij de geboorte van zijn zoon Pieter Herman, volgde het beroep 'portraitteur'. Uit die periode is een aantal portretten van hem bekend. Vanaf 1816 tot 1822 vermeldden verschillende overlijdensakten van Roodbaards kinderen de beroepsaanduidingen portraitschilder, portraitteur, kunstschilder en schilder.²⁴¹ Hij zal in deze periode waarschijnlijk meerdere schilderijen hebben gemaakt. In ieder geval deed Roodbaard in 1814 mee aan een expositie in Amsterdam met het schilderij 'Adam en Eva'.²⁴²

²⁴⁰ In de geboortektes van zijn dochters in 1814 en 1816 blijkt hij met zijn gezin in de Oude Boteringestraat te wonen en geeft hij als beroep tapper (1814) en (portret)schilder (1816 tot 1824) op. Informatie afkomstig via allegroningers.nl. Er is een aantal schilderijen van hem bekend, zoals onder andere het portret van Anna Plenter en Jurjen Walles.

²⁴¹ Roodbaard maakte in de periode 1821 en 1824 een zware tijd door in verband met het overlijden van drie van zijn vier kinderen in 1821, zijn vader in 1822 en zijn moeder in 1824. Zie ook overlijdensaktes via: allegroningers.nl en allefriezen.nl.

²⁴² Radetzky (2021). 75-78. In verband met het formaliseren van het voogdijschap van een zoontje uit de vorige relatie van Hillegien.

FIG. 4.3 Portret Anna Plenter (Bron: privéarchief).

FIG. 4.4 Portret Jurjen Walles (organist) (Bron: privéarchief).

FIG. 4.5 Portret Anna Habina Alberda van Menkema (1797-1856) omstreeks 1818 (Bron: RKD 86736).

Zijn inkomen was in ieder geval voldoende om zonder hypotheek voor 1400 gulden in januari 1817 een huis aan de Oude Kijk in 't Jatsstraat te kunnen kopen.²⁴³ Het huis, nummer 19, lag op een steenworp afstand van het Academiegebouw in een straat die destijds werk en huisvesting bood aan verschillende hoveniers en tuinmannen.²⁴⁴ Het stelde hem in de gelegenheid om naast het schilderen nog lessen bij de academie te blijven volgen. Hoewel zijn naam na 1813 niet meer gevonden is in de archieven van de Groningse Academie, kon hij in die periode zijn vakkennis als 'architect van buitenplaatsen' verder ontwikkelen. Zijn eerste ontwerpen van landschapstuinen en -parken dateren vanaf omstreeks 1819. De 'architect in spe' had blijkbaar in 1820 al voldoende naamsbekendheid en waardering om door het Leeuwarder stadsbestuur te worden geselecteerd voor een belangrijke ontwerpprijsvraag, de aanleg van de Prinsentuin als stadswandelpark.²⁴⁵ Deze prijsvraag betrof de omvorming van de voormalige hoftuin op het Leeuwarder Bolwerk tot openbaar wandelpark. Met deze opdracht in 1820 verwierf hij een positie als 'architect en aanlegger van buitengoederen en buitenplaatsen' in Groningen, Friesland en Drenthe.²⁴⁶

²⁴³ Radetzky (2021). 79-80.

²⁴⁴ Van der Laan-Meijer en Ottens (2013). 14.

²⁴⁵ Cremers e.a. (1981). 93-105. Roodbaard was daarmee naast de bekende architect Jan David Zocher (1791-1870) één van de eerste architecten in Nederland die de bolwerken omvormde tot stadswandelparken.

²⁴⁶ Van der Laan-Meijer en Ottens (2021), Boschma e.a. (1979). 26. Aan de prijsvraag hebben zowel Roodbaard als H. de Vries (1753-1837) en zijn zoon Pieter de Vries (1784-1860) deelgenomen.

Opvallend is dat het nog drie jaar duurde, alvorens hij zich architect en aanlegger van buitenplaatsen zou noemen in plaats van kunstschilder.²⁴⁷ Ondanks vele opdrachten waaraan hij vanaf 1819 in Friesland werkte, niet alleen de Prinsentuin maar ook grotere opdrachten voor Stania State (Oenkerk), Oranjestein (Oranjewoud), Groot Terhorne (Beetgum), Lyndenstein (Beetsterzwaag) en het Poptaslot (Marssum), verhuisde hij met zijn gezin pas in 1823 naar Leeuwarden. Mogelijk heeft in de jaren vanaf 1817 tot de verhuizing in 1823 nog lessen kunnen volgen, in onder andere mathematica en perspectiefleer aan de Groningse Tekenacademie. Daarmee kon hij zijn getuigschriften behalen, waarmee hij zich een vakbekwaam architect mocht noemen.²⁴⁸ De gratis lessen aan de Tekenacademie in de 'opgelde vakken' waren voor Roodbaard bepalend om de essentie van het perspectief en lijnenspel te beheersen.²⁴⁹

Er is nog weinig bekend over de invloed van het onderwijs in het begin van de 19e eeuw op de architectuur van de landschapsparken. Welke lessen kon Roodbaard volgen? Daarnaast is het van belang te weten welk netwerk hem inspireerde en wie zijn leermeesters waren. Ook essentieel was de rol van zijn opdrachtgevers, zoals de bestuurders van Friese steden en grietenijen, de elite van de Groningse hoofdstad, adel uit de Ommelanden, notabelen uit het Drentse Assen en vermogenden uit Eelde-Paterswolde, een van de regio's waar de Noord-Nederlandse elite zich vestigde.

²⁴⁷ Holwerda (2012). In de geboorteaktes van zijn dochters in 1814 en 1816 blijkt Roodbaard met zijn gezin in de Oude Boteringestraat te wonen en geeft hij als beroep tapper (1814) en (portret)schilder (1816 tot 1824) op.

²⁴⁸ Hoewel de getuigschriften niet in archieven aanwezig zijn, was het in die tijd wel gebruikelijk om aan te kunnen geven dat de kennis om het vak 'architect' uit te oefenen aanwezig was.

²⁴⁹ Van der Laan-Meijer en Ottens (2013). 12. Conform de tekst in de notulen van de vergadering van de hoofddirectie van de Academie van 17 november 1807, Holwerda (2012). Zie ook noot 238.

TEKENONDERWIJS TIJDENS DE VERLICHTING

Het tekenonderwijs in relatie tot de ontwikkeling van de landschapsstijl heeft zijn oorsprong in Haarlem en Amsterdam.²⁵⁰ Vader en zoon Zocher speelden hierin een belangrijke rol. Omstreeks 1780 kwam de toen 17-jarige hovenier Johan David Zocher (1763-1817) uit Thurgau (Saksen, Duitsland) via Straatsburg naar Nederland. Hij trad in dienst van de eveneens uit Duitsland afkomstige Johann Georg Michael (1738-1800).²⁵¹ Vanaf 1772 had de 'boschgardenier' Michael op Beekestijn te Velsen, ten noorden van Haarlem, één van de eerste landschapsparken van Nederland ontworpen en aangelegd.²⁵² Zocher werd in 1789 als enige architect lid van het St. Lucasgilde in Haarlem. Om tot het gilde toegelaten te worden, moest hij in de voorafgaande jaren een opleiding gevolgd hebben. Hij was in ieder geval in de gelegenheid om de lessen aan de Haarlemse Tekenacademie te volgen.²⁵³ Op basis van de tekenstijl van Zocher sr. wordt vermoed dat hij kennis had van mathematica. Hij beheerste de tekenkunst en paste de techniek toe van het trekken van lijnen, cirkels en perspectief.²⁵⁴

Haarlem was in de tweede helft van de 18e eeuw een belangrijk centrum van kunst, architectuur, wetenschap en onderwijs. In deze florerende stad werd het intellectuele leven mede bepaald door de 'Hollandsche Maatschappij van Wetenschappen', opgericht in 1752 te Haarlem.²⁵⁵ Voor het bevorderen van de kunst vervulde de vermogende bankier, zakenman en filantroop Pieter Teyler van der Hulst (1702-1778) een belangrijke rol. In 1772 stelde hij zijn voormalige woonhuis in Haarlem ter beschikking aan de nieuwe Tekenacademie. Voor het onderwijsprogramma werkte de Tekenacademie samen met Amsterdam waarbij de bekende familie Husly Viervant betrokken was.²⁵⁶ De Teylersstichting, die na de dood van Van der Hulst werd opgericht, gaf in 1779 aan de architect, meubelmaker en steenhouwer Leendert Viervant (1752-1801), een neef van architect en stucwerker Jacob Otten Husly (1738-1798) opdracht voor de bouw van de bekende Ovale Zaal in het huidige Teylers Museum.²⁵⁷ Otten Husly was één van de directeurs van de Amsterdamse Stadstekenacademie, opgericht in 1765.²⁵⁸ Hij bezat een groot aantal boeken over de schilderkunst, het perspectief en de tekenkunde.²⁵⁹ Medicus en wetenschapper Petrus Camper (1722-1782) was als beschermheer van de Stadstekenacademie nauw betrokken bij het onderwijs en de oprichting

²⁵⁰ Roëll (1973). 40-57.

²⁵¹ Oldenburger-Ebbers (1990). 9-13. J.D. Zocher sr. trad in 1788 in het huwelijk met Maria Christina Michael, dochter van zijn baas en leermeester Johann Georg Michael, vanaf 1806 stond hij ingeschreven bij de Amsterdamse Vrijmetselaarsloge 'La Charité'.

²⁵² Oldenburger-Ebbers (1991). 73-79. Op de tekening van Beekestijn uit 1772 staat vermeld 'gemeten, getekend en tot stand gebracht' waarmee Michael zijn vak als landmeter, cartograaf, architect/ontwerper en hovenier aangaf.

²⁵³ Sliggers (1990). 10, Om als een zelfstandig kunstenaar te kunnen opereren was het lidmaatschap aan het St. Lucagilde een vereiste.

²⁵⁴ NOORDPEIL (2009). 21. De opvallende gelijkenis tussen de tekenstijl van J.D. Zocher (1763-1817) en de eveneens uit Duitsland afkomstige Georg Anton Blum (1765-1827) doet vermoeden dat er sprake is van eenzelfde tekenopleiding. Dat verklaart de eerdere toeschrijving van de tekening voor de Fraeylemaborg uit 1802 aan J.D. Zocher, terwijl nu blijkt dat er twee tekeningen voor de Fraeylemaborg gesigneerd zijn door G.A. Blum en de ongesigneerde tekening uit 1802 nu ook aan hem wordt toegeschreven.

²⁵⁵ Kox (1990). 10. Martinus van Marum 1750-1837, en 118. het intellectuele leven was een rede voor onder andere Martinus van Marum (1750-1837), leerling van Petrus Camper, om zich in 1776 in Haarlem te vestigen.

²⁵⁶ Sliggers (1990). (noot 52), 17.

²⁵⁷ De moeder van Leendert Viervant, Catharina Maria Otten (1718-1786) is de oudste zus van Jacob Otten Husly.

²⁵⁸ Röell (2010). 55-56. Otten Husly was in 1758 één van de medeoprichters van de maatschappij 'Vriendschap vereenigt de Kunsten'.

²⁵⁹ Röell (2010). 69.

van de verschillende tekenacademies.²⁶⁰ Hij steunde Husly met zijn leerplan en gaf daarbij duidelijk blijk van verlichtingsdenken.²⁶¹ Husly en hij waren zeer waarschijnlijk bekend met de publicaties van de in Leeuwarden wonende Knoop en zijn wereld van wetenschap, kunst, architectuur en onderwijs. Camper werd in 1749 benoemd voor de leerstoel wijsbegeerte te Franeker en woonde aldaar op het buiten Klein Lankum. Van 1763 tot 1773 was hij hoogleraar te Groningen in geneeskunde, anatomie, chirurgie en botanie. Camper nam mede het initiatief voor een prijsvraag in 1782 voor het stadhuis in Groningen. De jury, waaruit Camper deel maakte, koos voor het neoclassistische ontwerp van Jacob Otten Husly.²⁶²

Amsterdam, Haarlem en Velsen zijn de plaatsen waar aan het eind van de 18e eeuw niet alleen de tekenkunst en -techniek, maar ook de architectuur en ontwerpprincipes van de landschapsstijl werden ontwikkeld. Het is niet onwaarschijnlijk dat de leeftijdgenoten Jacob Otten Husly en Johann Georg Michael elkaar hebben ontmoet tijdens één van de vele, vaak wetenschappelijke bijeenkomsten en dat ze op de hoogte waren van elkaars denkbeelden. De kennis over de ontwerpprincipes van de landschapsstijl wordt door Otten Husly bevestigd in zijn eerder aangehaalde brief uit 1789, waarin hij uitgebreid zijn landschappelijke parkontwerp voor Windesheim te Zwolle beschrijft.²⁶³ Hierin beschreef hij de aanleg in de landschapsstijl met glooiingen en decors als onderdeel van de eindeloze wandeling. Naast de kennis van de neoclassicistische architectuur beschikte hij dus ook over kennis van de romantische landschapsstijl.²⁶⁴ Zijn instructie met schetsen in briefvorm geven inzage in de opvattingen van de nieuwe 'Engelsche' stijl aan het eind 18e eeuw.²⁶⁵

FIG. 4.6 Wybrand Hendriks. *Het Teekencollegie van Haarlem in 1799* (Bron: Collectie Teylers Museum).

²⁶⁰ Von der Dunk en Schmidt (2001). 158-177. Petrus Camper en Jacob van Campen, Een polemieek met Cornelis Ploos van Amstel inzake het Stadhuis van Amsterdam uit 1767.

²⁶¹ Zijn interesse in architectuur, tekenen, wiskunde en beeldhouwkunst, gold niet alleen voor Amsterdam. Hij was ook geïnteresseerd in Duitsland (Düsseldorf) en Engeland (London). Naast het tekenen aan de hand van bestaande prenten en pleisterbeelden zou er twee maal per week les moeten worden gegeven in mechanica, architectuur en perspectief.

²⁶² Na de dood van Husly is in 1810 het stadhuis gereed, gebouwd naar een eenvoudiger ontwerp dat hij in 1792 heeft moeten maken als gevolg van geldgebrek.

²⁶³ De Jong (1990). Zie voor de brief Historisch Centrum Overijssel, archief: Vereenging tot beoefening van Overijsselsch Regt en Geschiedenis, collectie Archivalia 0285.1-248.

²⁶⁴ De brief is gericht aan Jacob Pieter Braam, de zwager van de uit Leeuwarden afkomstige eigenaar van Windesheim Baron Joachim van Plettenberg (1739-1793). Jacob Pieter Braam (1737-1803) was gehuwd met Ursula Martha Feith (1750-1780), zuster van Cornelia Charlotte Feith (1744-1812), die na het overlijden van haar eerste man hertrouwde met Joachim van Plettenberg.

²⁶⁵ Tromp (2012). 75.

FIG. 4.7 Kadastraal Minuutplan Groningen, sectie K (verkend in 1821), met perceelnummer 242; eigenaar Lucas Pieters Roodbaard. (Bron: RCE).

Tekenonderwijs in Franeker

Over de tekentechniek werd in de 17e en 18e eeuw veel gepubliceerd.²⁶⁶ Onder meer door de hovenier Johann Hermann Knoop (ongeveer 1706- ongeveer 1769) die naast zijn studies in botanica en pomologia ook mathematicus was en liefhebber van kunsten.²⁶⁷ Hij was zich bewust van het belang van de tekentechniek.²⁶⁸ De geometrie en cartografie waren voor hem geliefde thema's, waarover hij tussen 1744 en 1760 in verschillende boeken publiceerde.²⁶⁹ De twee delen van *Jongmans Onderwyzer* uit 1756 zijn vier maal herdrukt. Het tweede deel bevat ruim honderd pagina's over architectuur en geeft een breed beeld van de architectuur en bouwkunst in Europa. Hij benoemde in het boek de geometrie als 'de Ziel van alle Konsten en Wetenschappen' en gaf daarmee het belang aan van de kennis van kunstenaars en architecten over geometrie. Dankzij zijn publicaties maakte hij de kennis over de landmeetkunde en de cartografie, die beide medio 18e eeuw een belangrijke ontwikkeling doormaakten, voor een groter publiek toegankelijk.²⁷⁰ Knoop was hovenier en tuinarchitect en opereerde op het snijvlak van de wetenschap, zoals wiskunde, landmeetkunde, cartografie, natuurkunde en plantkunde of botanie. Zijn boeken waren ongetwijfeld bekend bij de oprichters en directeurs van de tekenacademies in de tweede helft van de 18e eeuw, zoals bij Petrus Camper, die vanaf 1750 verbonden was aan de Universiteit van Franeker en nauw betrokken was bij de oprichting van de Academie van Teken-, Bouw- en Zeevaartkunde in Groningen.²⁷¹

De lessen in handtekenen en de tekenkunst betekenden het samengaan van kunst en wetenschap. Dat er sprake was van samenwerking tussen de verschillende tekenscholen en -academies van Haarlem en Franeker en Leeuwarden wordt door de werkzaamheden en brieven van de bekende schilder Willem Bartel van der Kooi (1768-1836) bevestigd. In 1798, een jaar na de oprichting van de academie in Groningen, werd hij als lector in de tekenkunst aangesteld aan de Hogeschool van Franeker.²⁷² In 1809 werd hij benoemd tot correspondent van de vierde klasse (voor schone kunsten) van het Koninklijke Instituut van Wetenschap, Letterkunde en Schone kunsten in Amsterdam, waarvan ook de zoon van Zocher, Jan David Jr. (1791-1870) vanaf 1822 lid was.

²⁶⁶ Wolff (1739).

²⁶⁷ Wagenaar (2016). 132-145.

²⁶⁸ Wagenaar (2016).136.

²⁶⁹ Belangrijke publicaties zijn onder andere: *De beknopte huis- houdelijke Hovenier, ...* (Leeuwarden 1752) en de *Beschouwende en werkdadige hovenier-kunst of inleiding tot de waare oeffening der planten ...* (Leeuwarden 1753)

²⁷⁰ Wagenaar (2016). 142-144.

²⁷¹ Von der Dunk en Schmidt (2011).

²⁷² Boschma (1978). 24.

Tevens was Van Der Kooi vanaf 1826 lid van het Tekengenootschap in Groningen.²⁷³ In 1813 verhuisde hij naar Leeuwarden en ging tekenles geven aan de Stadstekenschool, gevestigd in de Latijnse School, het latere Stedelijk Gymnasium.²⁷⁴ Uit de uitgebreide briefwisseling tussen 1812 en 1815 met Adriaan van der Willigen (1766-1841), die vanaf 1807 één der directeurs van het Haarlems Tekencollege is, kan worden herleid dat er in die tijd contacten zijn tussen het Haarlemse Tekencollege, de Leeuwarder Tekenschool en het tekengenootschap in Groningen.²⁷⁵

Als kunstschilder hechtte Van der Kooi belang aan de mathematische kennis voor geometrie, optica en perspectief zoals hij schreef in een brief aan Van der Willigen, d.d. 15-12-1821. Bij deze brief hoorde een bijlage met de door Van der Willigen gevraagde beschrijving van het leven van Van der Kooij. Hierin gaf Van der Kooi het belang van perspectief aan: *'(...) niet geheel onkundig in de Geometrie en Optica, bevatte ik, met weinig moeite de regels van de Perspectief (...).'*²⁷⁶ Naast het contact met de kunstschilder Van der Kooi had Van der Willigen ook nauwe banden met de Zochers.²⁷⁷ Het is mogelijk dat de Zochers Van der Kooi hebben ontmoet tijdens één van hun bezoeken aan hun dochter, respectievelijk oudste zuster, die vanaf 1811 in Leeuwarden woont.²⁷⁸ Na zijn buitenlandse studiereis gemaakt tussen 1809 en 1815, stond Zocher jr. in 1816 ingeschreven bij de Lutherse gemeente in Leeuwarden.²⁷⁹ Vervolgonderzoek naar de netwerken van de tekenacademies, -colleges en -scholen en de uitwisseling van kennis tussen kunstschilders en (tuin)architecten zal meer inzicht geven in de wijze waarop het tekenonderwijs aan het begin van de 19e eeuw werd gegeven en de invloed van het onderwijs op de architectuur (neoclassicisme) en tuinarchitectuur (landschapsstijl).

In 1814 werd door het Koninklijk Instituut voor Wetenschappen (KNIW) een tentoonstelling gehouden in Amsterdam. Op de 'Lijst der kunstwerken van nog in leven zijnde Nederlandsche Meesters welke zijn toegelaten tot de Algemene Tentoonstelling' van 1814 staat een werk van Van der Kooi.²⁸⁰ Ook prijkt het werk 'Adam en Eva' van Roodbaard op deze lijst. Roodbaard woonde in dat jaar in Amsterdam. Twee bekende schilders uit Leeuwarden, die io de lijst voorkomen zijn de doofstomme schilder Eelke Jelles Eelkema (1788-1839) en Wilhelmina Geertruida van Idsinga (1788-1819), dochter van jonkheer Johan Idsinga, een van de voogden van het Poptaslot te Marssum. Roodbaard kreeg rond 1821 een opdracht voor het ontwerp van een boomgaard.²⁸¹

²⁷³ Boschma (1978). 21. Opmerkelijk is dat het portret van Jan Haak Oosting in 1819 wordt geschilderd door Willem Bartel van der Kooi en niet door Roodbaard. Van der Kooi was een bekend portretschilder en was verbonden aan de Stadsacademie van Leeuwarden (Boschma 1978 (noot 45))

²⁷⁴ Nader onderzoek moet uitwijzen of Gerrit van der Wielen (1767-1858), die van 1813 tot 1843 de functie van stadsarchitect van Leeuwarden bekleedde, ook betrokken was bij de Tekeningen in Leeuwarden. Van der Wielen werkte van 1820 veel samen met L.P. Roodbaard bij opdrachten van het stadsbestuur van Leeuwarden en in opdracht van onder andere de families Cats en Oosting.

²⁷⁵ Van der Heijden (1995). 34. Adriaan van der Willigen, die vanaf 1805 in Haarlem woonde, was literator van de vrijmetselaarsloge en had daardoor een groot netwerk. Zo kende hij Zocher sr. (lid vanaf 1806) en J. Michael jr. (lid vanaf 1803)

²⁷⁶ Boschma (1978). 134-139.

²⁷⁷ Sliggers (1990). 35. Een schilderij van 'Directeuren en werkende leden van het Haarlems Tekencollege' (1799) waarop ze beiden zijn afgebeeld.

²⁷⁸ Smit (2008). 18. Zocher jr. werd in 1822 lid van de Koninklijke Instituut van Wetenschap, Letterkunde en Schone kunsten in Amsterdam, het Koninklijke Instituut van Wetenschap, Letterkunde en Schone kunsten is in 1808 opgericht en vormt nu het huidige KNAW.

²⁷⁹ Smit (2008). 18. Zocher jr. stond in 1816 ingeschreven bij de Evangelisch Lutherse gemeente als belijdend lidmaat en werd in 1817 overgeschreven naar Haarlem. Hij werkte in 1816 aan zijn eerste bouwopdracht aan de Nieuwstad 150 te Leeuwarden voor jonkheer Vegelin van Claerbergen.

²⁸⁰ Radetzky (2021). 77, 78.

²⁸¹ Zie ook de paragraaf Regionale netwerken, omgeving van Groot Terhorne.

FIG. 4.8 Het voormalige *akademiegebouw* te Groningen op een steendruk van P. Börger (voor 1846) (Bron: Groninger Archieven NL-GnGRA_1536_3810)

4.2 Opleiding aan de Academie voor Teken-, Bouw- en Zeevaartkunde

In 1797 werd in Groningen de Academie van Teken-, Bouw- en Zeevaartkunde opgericht.²⁸² Het tekenonderwijs en de kwaliteit van tekenen kwamen ten tijde van de Verlichting tot ontwikkeling, om de talenten van de jeugd uit de verschillende lagen van de burgerij een kans te geven. Het vormde een goede basis voor kunst en ambacht en moest toegankelijk zijn voor onder andere (kunst) schilders, architecten, stucwerkers en ook hoveniers.²⁸³

De lessen waren gericht op de tekenkunst en de zuivere en toegepaste wiskunde.²⁸⁴ De lessen in de tekenkunst bestonden uit het handtekenen en natekenen van prenten en modellen en uit het meetkundig tekenen van lijnen, cirkels en ovalen en het perspectief.²⁸⁵

Voor het vak tekenkunde en schilderkunst werd als eerste instituteur (directeur) de Vlaamse kunstschilder Gerardus Xaverius de San (1754-1830) aangesteld.²⁸⁶ Deze lessen werden geven in vier klassen: Klasse 1, beginselen in rood-aarde; Klasse 2 naar gips of pleister; Klasse 3 naar 't leven of naakt mensbeeld en Klasse 4 compositie.²⁸⁷ Klasse 1 bestond uit drie orders, te weten kleine en grote koppen en naakte figuren. De opleiding in deze klasse duurde drie jaren, waarna in het vierde jaar naar gips of pleister getekend kon worden.²⁸⁸

De tekenopleiding van Roodbaard zal bij benadering ruim zes jaar geduurd hebben. Aangezien hij in de vergadering van november 1807 werd ingeschreven, heeft hij zijn getuigschriften vermoedelijk in de loop van 1814 gekregen.²⁸⁹

²⁸² 'Verzameling van stukken betrekkelijk tot de Academie van Teken-Bouw- en Zeevaartkunde in Groningen, 1798'.

²⁸³ Röell (2010). 57.

²⁸⁴ De gratis lessen in de klasse van het rood-aard werden van oktober tot april gegeven, elke avond van 18 tot 20 uur. Dat verklaart dat Roodbaard de tekenlessen naast zijn werk als hovenier heeft kunnen verrichten.

²⁸⁵ Röell (2010). 53.

²⁸⁶ De Gavere (1798). 12.

²⁸⁷ De Gavere (1798). 47. Deze bestonden uit vier klassen, te weten 'de beginselen van rood-aard' (tekenen met rood natuurskrijt); kleine en grote koppen en naakte figuren (Klasse 1), tekenen van gips en pleisterbeelden met schaduwwerking (Klasse 2), het tekenen 'naar 't leven of naakt mensbeeld' (Klasse 3) en de compositie (Klasse 4).

²⁸⁸ De Gavere (1798). 45.

²⁸⁹ Roodbaard wordt vermeld in de notulen in 1810 voor het toekennen van het getuigschrift voor 3e Klasse naar 't Leven en in 1813 voor de 2e Klasse naar 't Gips. Zie GA 1448-1.

Grondbeginselen van de mathematische wetenschappen

De grondbeginselen van de mathematische en wiskundige wetenschappen werden uitgewerkt door de instituteur K. J. Koers, leraar in de 'Bouw- en Zeevaartkunde en in alle andere takken der Wiskunde'.²⁹⁰ Deze vakken bestonden uit gezichtskunde (optica), perspectief (perspectiva), spiegelkunde (catoptria) en vergezichtskunde (dioptrica).²⁹¹ In zijn publicatie uit 1798 beschreef Koers het onderwijs, met een uiteenzetting van de algebra en meetkunde.²⁹² De mathematische aanpak bestond uit het tekenen van lijnen, parallellogrammen, driehoeken en cirkels.²⁹³ Daaruit blijkt dat Roodbaard naast de vakken in tekenkunst ook de eerste, tweede en derde klassen van de wiskunde heeft gevolgd.

In het archief van de Academie is een lijst van beroepen opgenomen met per beroep een overzicht van de verschillende relevante wiskundevakken. Voor het beroep hovenier waren dit de vakken aritmetica (rekenkunde) en algebra (eerste jaar), en geometrie en trigonometrie (tweede jaar). Voor het beroep schilder golden hiernaast voor derde jaar vakken als gezichtskunde (optica), perspectief (perspectiva), spiegelkunde (catoptria) en vergezichtskunde (dioptrica).²⁹⁴

Een onderdeel van de wiskundelessen was de driehoeksmeting. Dit gold als een belangrijke methode voor landmeters, waarmee ze de werkelijke situatie als methode op papier konden vastleggen. Uit de beschrijving kan worden geconcludeerd dat het tekenonderwijs in Groningen zich richtte op het opmeten en uitzetten van de aanleg van tuinen en parken bij de buitenplaatsen. Dankzij de lessen in 'de werkdadige driehoeksmeting' heeft Roodbaard zijn plattegronden kunnen samenstellen.

III De werkdadige driehoeksmeting (...)

3. Van enkele en zamengestelde meetingen.

- a. Van het trekken en afmeten van rechte lynen, hoeken, lood- en evenwijdige lynen op het veld,
- b. Het meeten van Buitenplaatsen en afteeken van Plans enz.,
- c. van toeganglyke en ontoeganglyke voorwerpen,
- d. Het meeten van hoogtens'.

FIG. 4.9 Onderdelen van de 'Platte driehoeksmeting en werkdadige meetkunst' zijn het meten van buitenplaatsen en het maken van plattegronden met hoogtes. (Bron: Koers (1798) 12.)

Over het perspectief schreef Koers: 'De Perspectif, welke ene schoone kunst is zy't met welke een vermaak en onuitspreeklyk genoeg beschouwen wy een fraai Tafereel, waar in haare juiste regelen zyn in acht genomen, dikwyls kunne wy ons in het zien niet genoeg verzadigen, en hoe behaagt het ons, wanneer wy het juiste licht en schaduw in een stuk ontwaren? Integendeel, wanneer dit alles ontbreekt, is 't onaangenaam, en verwekt af keerigheid, hoe ook de kunst des penceels het moge opgesierd hebben. De Perspectief is niet alleen voor den Schilder, maar ook voor een ieder die een ontwerp moet maken, onontbeerlyk.'²⁹⁵

²⁹⁰ Lottman (1985). 429-430.

²⁹¹ De Gavere (1798). 58-60.

²⁹² Koers (1798). 24-28. Zie voor de grondbeginselen: GA 1448-12.

²⁹³ Koers (1798). 12.

²⁹⁴ De Gavere (1798). 58-60.

²⁹⁵ Koers (1798). 25-26.

Uit de stukken kan verder worden afgeleid dat Roodbaard naast lessen in tekenkunde van de portretschilder De San ook lessen kreeg in tekentechniek. Hierbij kan gedacht worden aan het trekken en afmeten van rechte lijnen, hoeken, lood- en evenwijdige lijnen in het terrein (landmeten), het inmeten van buitenplaatsen en het tekenen van plattegronden en het meten van hoogtes en het toepassen van perspectief.

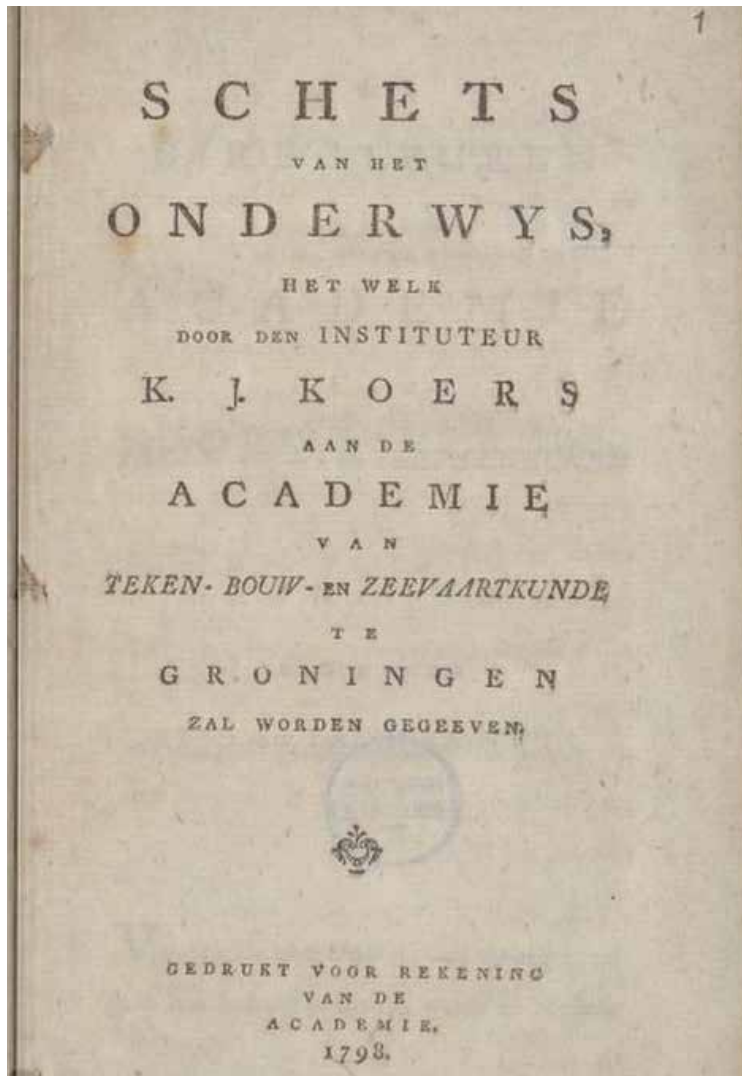

FIG. 4.10 Voorblad *Schets van het Onderwijs*, het welk door den instituteur K.J. Koers aan de Academie van Teeken- Bouw- en Zeevaartkunde te Groningen zal worden gegeven (1798). (Bron: GA 1448-12, Academie Minerva).

III. De werkdaadige driehoeksmeting.

1. Van de Instrumenten om hoeken te meten.
2. De beproeving en onderzoeking der Instrumenten.
3. Van de enkele en zamengefelde meetingen.
 - a. Van het trekken en afmeten van regte lynen, hoeken, lood- en evenwydige lynen op het veld.
 - b. Het meten van Buitenplaatsen en afsteecken van Plans enz.
 - c. van toeganglyke en ontoeganglyke voorwerpen.
 - d. Het meten van hoogtens.

IV.

FIG. 4.11 Over de 'werkdaadige driehoeksmeting' in: *Schets van het Onderwijs* (Bron: GA 1448-12).

(13)

- IV. Het Kaarten-tekenen, als copiëeren, vergrooting en verkleining, verven, wasfen en afzetten.
- V. Van het meten in het groot, en het verbeteren van onvermydelyke mislagen, die by het meten van diergelyke voorwerpen begaan worden.
- VI. Van het meten met de Meet-Tafel (*Planchet*) en Compas (*Boussole*.)
- VII. Het waterpassen (*Nivelleeren*.)
 1. De gronden van het waterpassen.
 2. De Instrumenten, welke men by het waterpassen gebruikt.
 3. Van het enkelvoudig en zamengefeld waterpassen.

FIG. 4.12 Pagina 13 uit *Schets van het Onderwijs* (Bron: GA 1448-12).

‘In die dagen – 1815 – werd van regeringswege voorgeschreven, dat studenten in de theologie ook de lessen in de landhuishoudkunde dienden te volgen, om later als predikant de boeren te kunnen voorlichten. (...).

Was het een wonder, dat Ds. Uilkens, zoon van den Professor, die zich zoveel voorstelde van het nieuwe leervak, de landhuishoudkunde, te Wehe, een bloeiend landbouwdorp, de idealen van z’n vader trachtte te verwezenlijken!

Ds. Uilkens had den grooten pastorietuin aldaar bijzonder prachtig en interessant ingericht. Hier en daar stond een aardig zomerhuisje, terwijl bovendien eenige vijvers met pittoreske brugjes alles een eenigzins romantisch aanzicht gaven. Het achterste gedeelte van den tuin, later als begraafplaats aangelegd, was meer voor de praktijk bestemd. Hier vond men een soort proeftuin, waar allerlei gewassen met zorg en toewijding werden gekweekt, waar vele en velerlei proeven op landbouwgebied werden genomen.’²⁹⁶

De vakkennis van Roodbaard was niet alleen te danken aan de lessen van de Tekenacademie. Ook de ontwikkelingen van de tuin- en landbouwwetenschap aan de Universiteit van Groningen aan het begin van de 19^e eeuw zijn zeker van invloed geweest. Om deze wetenschap verder te ontwikkelen werd in 1818 besloten om achter het Academieggebouw een stuk grond te huren en daar een zogenoemde ‘oeconomische’ tuin aan te leggen.²⁹⁷ Deze proeftuin was bedoeld om te experimenteren met de teelt van tuin- en landbouwbouwgewassen die winst opleverde voor burgers en boeren.²⁹⁸ Deze tuin lag op een steenworp afstand van Roodbaards huis aan de Oude Kijk in ‘t Jatstraat. Hierdoor kon hij in de praktijk kennis vergaren over het verbouwen van groenten en telen van fruit.

De proeftuin werd aangelegd in opdracht van de bekende natuurkundige en theoloog Jacobus Albertus Uilkens (1772-1825), een van de belangrijkste grondleggers van de tuin- en landbouwwetenschap in Nederland. Uilkens was vanaf 1815 als hoogleraar landhuishoudkunde aan de Universiteit van Groningen aangesteld.²⁹⁹ In zijn landhuishoudkundig handboek uit 1819 gaf hij een verklaring voor het begrip ‘huishoudkunde of oeconomia’ als ‘eene wetenschap, welke leert de huislijke werkzaamheden te bezorgen, en van alles door eene doelmatige bestiering de meeste voordelen te erlangen. (...) om bezitting te verkrijgen, te behouden en te vermeerderen.’³⁰⁰ Naast deze oeconomische tuin beschikte de universiteit al over een kruidentuin, de Hortus Medica, gelegen aan de Rozenstraat ten noorden van de stad. In hetzelfde jaar als de aanleg van de Oeconomische Tuin werd wegens ruimtegebrek een ‘nieuw vertrek in de Academie Kruidtuin aan de westzijde van het Laboratorium Chemicum’ gebouwd voor lessen in kruidkunde.³⁰¹ Daarmee bezat de universiteit naast de Hortus te Haren ook in de stad Groningen een kruidentuin en een oeconomische tuin voor wetenschappelijke doeleinden.

Vanaf 1806 werd de uit Duitsland afkomstige Jacob Pieter Leichtenberg (1780-1827) aangesteld

²⁹⁶ Artikel van de Sociëteit ‘De Uitspanning’ te Wehe, 1843-1933 in het *Nieuwsblad van het Noorden*, ter verpoozing, editie no. 575, vijfde blad van zaterdag 25 februari 1933.

²⁹⁷ Andreas (1976). 138.

²⁹⁸ Botke (2002). 256-262.

²⁹⁹ Veel (2018). Zie ook *Almanak der Akademie van Groningen voor het Jaar 1826*. Redevoering van professor S. Stratingh, Ez. Gehouden op den 28 september 1825 bij de opening der lessen van het Natuur- en Scheikundig Genootschap van Groningen, ter plechtige nagedachtenis van wijlen Professor J.A. Uilkens.

³⁰⁰ Uilkens (1819). 1. Landhuishoudkunde, oeconomia ruralis.

³⁰¹ Andreas (1976). 134. Volgens een bouwbestek uit 1818.

als hortulanus van de Groningse Universiteitstuin.³⁰² Behalve hortulanus was hij vanaf 1818 ‘oppasser’ van de oeconomische tuin en amanuensis bij de professor in de landhuishoudkunde. Naast zijn functie als hortulanus handelde Leichtenberg volgens de *Prijs-courant van tuin- moes- en veldzaden* uit 1815 ook in planten en zaden, fruitbomen, bessenstruiken, bloembollen, 200 ‘differente soorten Engelsche heesters’ en 70 ‘differente soorten Engelsche rozen’ naast het gewonere plantgoed van bomen en heesters. In 1820 verscheen zijn *Index plantarum* met een overzicht van alle planten die beschikbaar zijn in de periode dat Roodbaard zijn carrière als tuinarchitect begon.

Dat Leichtenberg bij dezelfde kweker als Roodbaard zijn beplanting bestelde, blijkt uit een bestellijst van 1819 voor de leverantie van beplanting door de Firma W. Krijns te Joure.³⁰³ Roodbaard werkte vanaf 1819 samen met Wybren Krijns, zoals uit de dagelijkse notities van deze kweker blijkt.³⁰⁴ Op 3 November 1819 leverde Krijns een bestelling aan zowel de hortulanus Leichtenberg, als aan de Groninger apotheker Herman Christiaan Reinders (1789-1868) voor zijn tuin van Huis De Duinen te Eelde, waarvoor Roodbaard een ontwerp had gemaakt.³⁰⁵ Op 28 mei 1823 wordt aan Roodbaard een bedrag van f 230,- uitgekeerd, zoals uit het kasboek van Oranjestein blijkt. Op dezelfde dag werd een bedrag van f 13.85 aan Leichtenberg verrekend voor de leverantie van bloemen.³⁰⁶ Roodbaard was niet alleen een bekende van de hortulanus Leichtenberg, ook de zoon van professor Uilkens liet in zijn publicaties weten onder de indruk te zijn van Roodbaards werk.

FIG. 4.13 *Prijscourant van tuin- moes- en veldzaden*, J.P. Leichtenberg uit 1815 (bron: CASCADE weblog, Jan Holwerda, 28 januari 2018)

FIG. 4.14 *Groninger Courant* van 2 december 1827 (Bron: delpher.nl).

³⁰² Holwerda (2018). Leichtenberg is geboren in Ebersdorf bij Wenen als zoon van een hortulanus. De twee pagina's tellende courant, archief Universiteit Utrecht. <http://www.cascade1987.nl/u-moet-de-groenten-van-leichtenberg-hebben>.

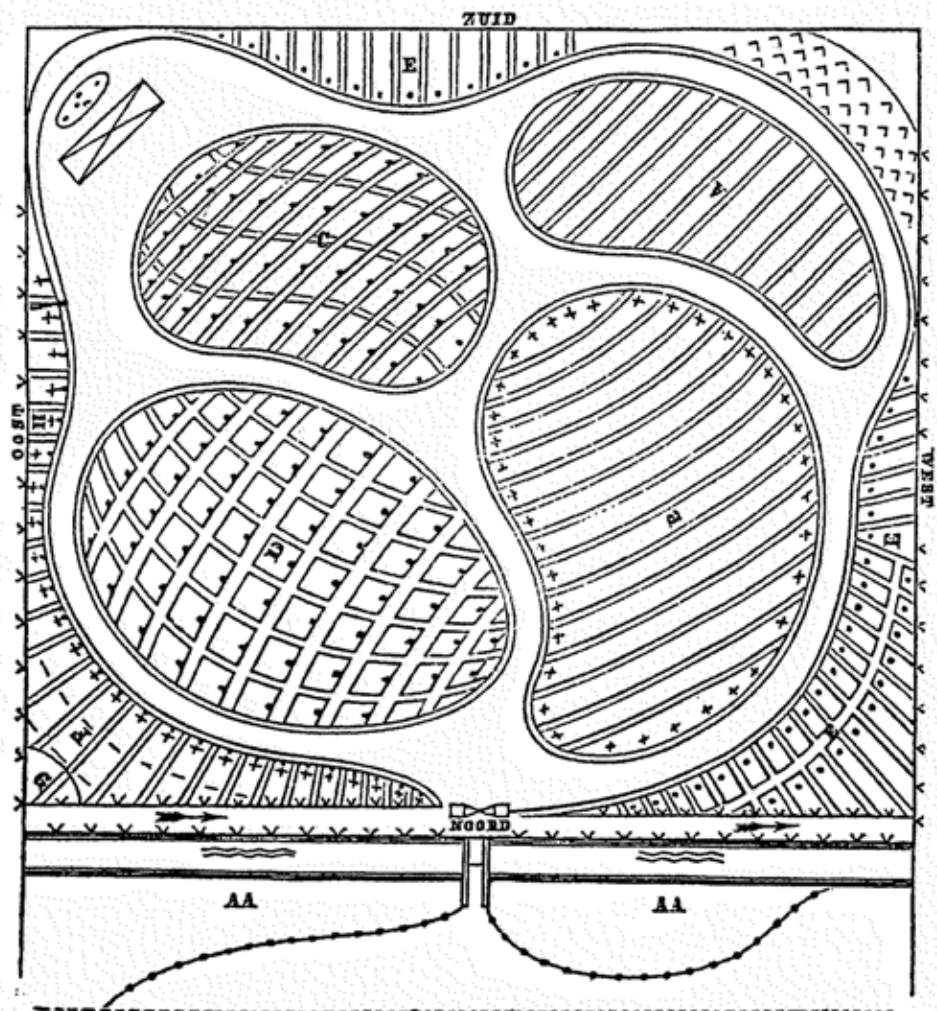
³⁰³ Van der Spoel (2012).

³⁰⁴ Van der Laan-Meijer en Ottens (2013).26.

³⁰⁵ Mulder-Radetzky (1999). 56.

³⁰⁶ Mehrkens (1986). 16-17.

Plattegrond van den Proeftuin bij de Maatschappij van Land- en Tuinbouw de Marne, gevestigd te Wehe.

A. Aspersie-kultuur.	× Graansoorten.
B. Verschillende koolgewassen.	— Vruchtboomen.
C. Knol- en wortelgewassen, alsmede peulvruchten.	. Nummerhoutjes.
D. Verschillende gewassen voor den grooten en kleinen bouw.	∨ Grof plantsoen.
E. Aardappelen.	→ Publiek wandelpad.
F. Stamboonen.	~ Gracht.
G. Kalebassen enz.	AA. Tuin van den Heer Uil-
H. Komkommers.	kens.
	⊠ Oostersche tent, waar-
	achter een bed met bloemen.

FIG. 4.15 'Plattegrond van den Proeftuin bij de Maatschappij van Land- en Tuinbouw de Marne, gevestigd te Wehe' (Bron: GA 2643-47 bijlagen Th. F. Uilkens pastorietain en ontwerp, 1860).

Proeftuin te Wehe als landschapstuin

Theodorus Frederik Uilkens (1812-1890), predikant te Wehe en Zuurdijk, legde in 1854 aan de achterzijde van de pastorietaan in Wehe een proeftuin aan ter grootte van een halve bunder.³⁰⁷ In hetzelfde jaar richtte hij in Wehe de Maatschappij van Tuinbouwkunde de Marne op.³⁰⁸ Uilkens had zowel aan verschillende nationale als internationale congressen op tuinbouwgebied deelgenomen en correspondeerde met tuinbouwkundigen uit België, Frankrijk en Duitsland.³⁰⁹ Bijzonder is de aanleg van de proeftuin in Wehe als landschapstuin. Dat Roodbaard naar alle waarschijnlijkheid voor zijn dood in 1851 al het ontwerp voor de proeftuin heeft gemaakt kan worden afgeleid uit een publicatie van Uilkens jr. in 1854, hetzelfde jaar als de aanleg van de proeftuin. Daarin gaf hij een handleiding over de aanleg van bloementuinen en parken. Over Roodbaard schreef hij: 'Het was zekeren ROODBAART, aan wien ons vaderland te dezen opzigte de grootste verplichting heeft, en wiens onuitputtelijk vernuft zoo lang geroemd zal worden, als deze wijze van aanleggen wederom voor eene andere plaats gemaakt zal hebben.'³¹⁰

In 1855 schreef Uilkens in de *Geschiedenis van de tuinbouw in Nederland*: 'Van al die kunst is men evenwel in het begin dezer eeuw bij ons langzaam overgegaan tot eenen aanleg, waarin de natuur meer tot model genomen was, welke van Engeland tot ons overgekomen is en van daar de benaming Engelsche tuinen, hoewel zij oorspronkelijk meer van Chineschen oorsprong zijn. De eerste, die daaromtrent een werk heeft in het licht gegeven, dat eenigzins aan de behoefte van dien tijd konde voldoen, was G. VAN LAAR, wiens werk onder den titel *Magazijn van Tuin-Sieraden* enz. te Amsterdam in 1802 in het licht verschenen. Later werden wel afzonderlijke stukken daarover in verschillende werken en tijdschriften uitgegeven, doch zoo verre mij bekend niet eene volledige handleiding, en waarom ik dan ook besloten heb, een werkje onder den titel: *Over het aanleggen van parken en bloementuinen te schrijven*(....)'.³¹¹ Daarmee gaf Uilkens in zijn inleiding het belang aan van het publiceren over de vormgeving van de tuinen en de aanleg van de bloementuinen en parken te publiceren.

Zijn handleiding kan worden gezien als een weergave van de aanleg van een landschapstuin of -park, in de periode tot 1850. Uilkens gaf daarmee inzage in een aantal begrippen en maakte onderscheid tussen de vormgeving van de tuinen met een regelmatige of onregelmatige aanleg. Over de 'Engelsche, Chinese of onregelmatig aangelegde tuinen' schreef hij: 'Onder zulken munten in Frankrijk die van Mouleaux en Chavilles uit, en in ons vaderland die, welke in der tijd hun bestaan aan Roodbaard verschuldigd zijn.' Uit dit citaat is af te leiden dat Uilkens de aanleg van twee proeftuinen in Frankrijk en één in Nederland bijzonder vond, waarbij hij refereerde aan zijn eigen proeftuin in Wehe, waarvan de aanleg aan Roodbaard te danken was.³¹²

³⁰⁷ Uilkens (1855). 45. Uilkens woonde vanaf 1836 in de pastorie te Wehe. Vermoedelijk is er in die periode al een ontwerp gemaakt voor de landschapstuin met de proeftuin.

³⁰⁸ Veel (2018). 27. Naast zijn functie als predikant was hij president van de maatschappij en tevens directeur van het kabinet.

³⁰⁹ Veel (2018). 28. In een circulaire over de proeftuin uit 1858 blijkt dat er met 80 organisaties in binnen- en buitenplan werd gecorrespondeerd. Uilkens werd correspondent van het tuinbouwkundige genootschap te Meaux in Frankrijk.

³¹⁰ Uilkens (1854). 3.

³¹¹ Uilkens (1855). 10-11.

³¹² Uilkens (1854). 6.

FIG. 4.16 Kerk met pastoriëtuin en proeftuin te Wehe, Kadastraal Minuutplan 1811-1832 (Bron: RCE, bewerkt door auteur).

De proeftuin bestond uit verschillende percelen, ook wel partijen genoemd. Er was ruimte voor de asperge-cultuur, verschillende koolgewassen, knol- en wortelgewassen alsmede voor peulvruchten, voor verschillende gewassen voor de grote en kleine bouw, aardappelen, stambomen, kalebassen, komkommers, grassoorten, vruchtbomen en grof plantsoen. De proeftuin bevatte tevens een oosterse tent met daarachter een bed van bloemen en uitzicht over de weilanden.³¹³

³¹³ Scholtens (2004). 32-33.

FIG. 4.17 Zwitserse brug, getekend door Th. F. Uilens (1812-1890)
(Bron: Uilkens, 1854)

FIG. 4.18 Zwitserse brug, getekend door Gijsbert van Laar (1768-1820) (Bron: Magazijn der Tuinsieraden, plaat XXIX)

In zijn handleiding uit 1854 voor de aanleg van bloementuinen en parken gaf Uilkens een indeling voor moes- of huishoudelijke tuinen, vrucht- en boomgaarden, kruidkundige tuinen voor onderwijs en medicinaal gebruik en lusthoven of tuinen van vermaak.³¹⁴ Tevens maakte hij onderscheid tussen de verschillende wijze van tuinaanleg, de regelmatig aangelegde tuinen, de Engelse, Chinese of onregelmatig aangelegde tuinen en de tuinen, die de natuur ten grondslag hadden (*Jardins des Paysages*).³¹⁵ Interessant is vooral zijn meer programmatische onderverdeling in nutstuinen, gemengde tuinen en lusttuinen. Deze onderverdeling zien we ook terug in de parken en tuinen van Roodbaard.

I.	Nutstuinen, die alleen voor nuttige doeleinden zijn aangelegd, zoals de moestuinen, vruchtuinen, boomgaarden, kruidentuinen voor de artselij.
II.	Gemengde tuinen, waarin het nuttige met het aangename wordt gecombineerd, zoals de bloemen- en moestuinen. Het zijn de moestuinen in een Engelse partijen ontworpen, afgewisseld door grote en kleine wildbossen met uitheemse heesters en bomen en met slingerende wandelpaden.
III.	Lusttuinen, regelmatig of losse, landelijke aanleg, openbaar, prive en alleen natuur of natuur en kunst.

FIG. 4.19 De onderverdeling van Th. F. Uilkens uit 1854.

³¹⁴ Uilkens (1854). In hetzelfde jaar liet Uilkens de proeftuin bij de pastorie in Wehe aanleggen.

³¹⁵ Uilkens (1854). 6-9.

De drie provinciale hoofdsteden Assen, Groningen en Leeuwarden waren van grote invloed op Roodbaards vakontwikkeling. Zowel bestuurlijke en stedelijke ontwikkelingen speelden een rol, alsmede het netwerk dat hij in deze omgeving kon opbouwen, om zijn kennis te vergroten en nieuwe opdrachten te vergaren. In de periode waarin het Franse bestuur eindigde, waren er nieuwe bestuurders die de opdrachten bepaalden. Aan de hand van verschillende 19e-eeuwse stadplattegronden is deze 'groene' ontwikkeling en daarmee het oeuvre van Roodbaard zichtbaar.

In zowel de stedelijke als in de landelijke omgeving werden nuts-, gemengde en lusttuinen aangelegd. Openbare stadswandelparken werden in opdracht van een stadsbestuur ontwikkeld, om een bijdrage te leveren aan het welzijn van de bewoners. In de stad lieten notabelen, gefortuneerde kooplieden en edellijke lieden vaak bij hun woning een landschapstuin aanleggen. Ook hun landhuis, buitenplaats, of landgoed buiten de stad werd voorzien van een aanleg.

FIG. 4.20 Plattegrond van de 'Stad Assen met dezelfde omgelegen tuinen, landen en Bosschen, Opgenomen en vervaardigd op order van het Departementaal Bestuur en ten dienste van den Architect Guidici (...)', 1809, P.A.C. Buwama Aardenburg (Bron: DA OSA 1552).

FIG. 4.21 Detail van de kaart van de Stad Assen met een gedeelte van de daar onder gelegene landerijen. Geformeerd bij de opzichter bij de waterstaat C.F. Seidel, 1825 (Bron: DA TA 105, bewerking auteur, groen landschapstuinen, rood keuterhuisje van gezin Roodbaard, aan de Markt gelegen).

Assen, van een dorp naar de hoofdstad van Drenthe

Roodbaard bracht zijn jonge jaren in Assen door. Hij leerde er het hoveniersvak van zijn vader. Assen was halverwege de 18e eeuw nog een klein dorp. Oude kaarten illustreren de situatie van Assen, dat onder leiding van Wolter Hendrik Hofstede (1725- 1796) aan het einde van de 18e eeuw uitbreidde met de aanleg van de Drentse Hoofdvaart en het Asserbos als openbaar wandelpark. Na een bezoek van Koning Lodewijk Napoleon aan Assen besloot deze om het dorp te ontwikkelen als hoofdstad van Drenthe.³¹⁶ Hij had bovendien grootse plannen met de Drentse plaats. Hoewel het stedenbouwkundig plan van de architect Guidici niet werd uitgevoerd, is er uit de eerste helft van de 19e eeuw een aantal interessante kaarten. Ruim zestien jaar na de inmeting van de eerste gedetailleerde stedenbouwkundige plattegrond met nog formele tuinen, werd door C.F. Seidel, opzichter van de Waterstaat, een nieuwe meting gedaan. Bijzonder aan deze kaart is de nauwkeurige weergave van alle percelen met de aanleg van de landschapstuinen. Deze zeer gedetailleerde kaart laat de ontwikkeling tussen 1809 en 1825 van de landschappelijke aanleg van de stadstuinen in Assen zien.

Roodbaard groeide op in een van de huisjes voor tuinarbeiders aan de Vaart waar zijn vader in dienst was van advocaat Petrus Hofstede (1755-1839).³¹⁷ Vanaf 1806 woonde het gezin Roodbaard aan de Markt in het keuterhuisje bij de Koppelpaarden.³¹⁸ Dit pand werd volgens de verkoopakte in 1806 gekocht door de procureur-generaal van het Departementaal Gerechtshof Drenthe, Jan Hendrik Willinge (1772-1813).³¹⁹ Mede dankzij deze relaties werd het voor Roodbaard mogelijk om zich begin 1800 in het Groningse Helpman te kunnen vestigen als hovenier op het buiten Zandvoort.

³¹⁶ Van der Woud (1987). 311-312. Lodewijk Napoleon liet een ambitieus stedenbouwkundig plan maken door C.G.F. Giudici.

³¹⁷ Radetzky (2021). 65. Omstreeks 1812 liet jurist en bestuurder Sibrand Gratama (1784-1858) daar een nieuw huis bouwen, nu bekend als het Gratemahuis.

³¹⁸ Radetzky (2021). 66.

³¹⁹ Van der Laan-Meijer en Ottens (2013). 11.

FIG. 4.22 Stadsparken en – tuinen in Assen met hun eigenaren (Bron: Van der Laan-Meijer en Ottens (2012). 195.)

ASSEN

132	Tuin W.H. Hofstede	vrederechter
133	Tuin J.W. van der Veen	bode
134	Tuin Het Witte Huis	H.J. Oosting
135	Tuin G. van der Feltz	griffier
136	Tuin R. van Holthe tot Echten	gedeputeerde
137	Tuin S. Gratama	rechter
138	Tuin N.G. Servatius	controleur
139	Tuin A. Homan	notaris
140	Ontvangershuis	
141	De Brink	
142	Gouverneurstuin	
143	Overcingel	
144	Hertenkamp	
145	Wandeling in het Asserbos	
146	Oude Vijver	
147	Boschlust	
148	De Eerste Steen	
149	Vredeveld (Valkenstein)	
150	Huize Nassau	
151	Zaag-, Pel en korenmolen; in eigendom van A.W. van Holthe, burgemeester v Dwingeloo	
	Molenaar: Harm Pieters Roodbaard (1779-1860)	

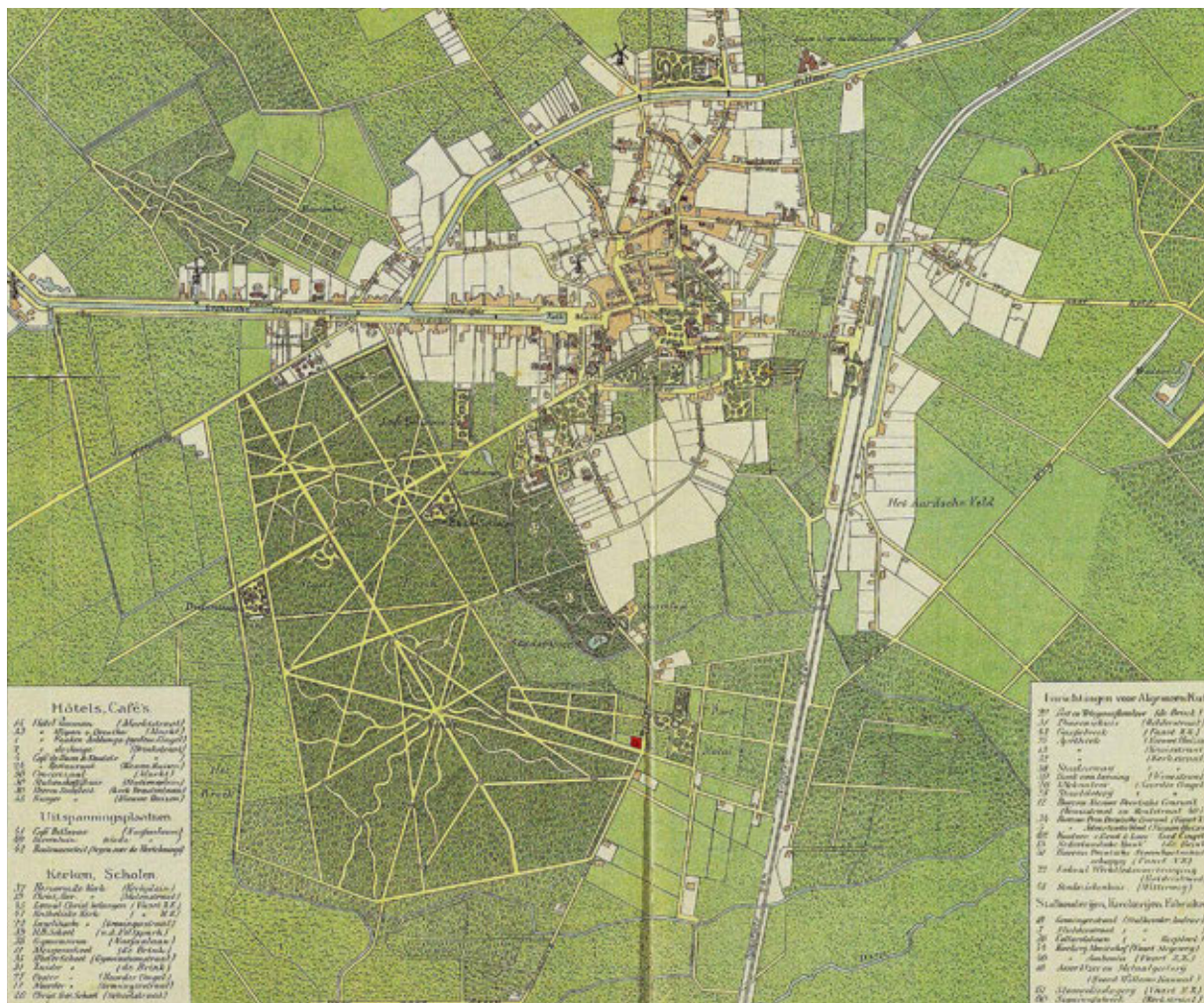

FIG. 4.23 Plattegrond van Assen met het stadsbos en de wandelpaden, F.R.N. Hoogendoorn, schaal 1:30.000, uitgever Gebr. Born te Assen, circa 1890, rood boswachterswoning ouders Roodbaard na 1813 bij De Eerste Steen (weergegeven door auteur). (Bron: DA TA 481).

Een laat 19e-eeuwse plattegrond van Assen maakt de groene omgeving van de stad zichtbaar, met het omvangrijke stadsbos, de stadparken en de contouren van de landschapstuinen. De voorname Asser families Oosting en Van Lier met hun private bezittingen en bestuurlijke invloed, waren belangrijk voor Roodbaards ontwikkeling tot tuinarchitect. Bepalend waren de opeenvolgende bestuurders van Assen: J.H. van Lier, in de periode tussen 1809 en 1811, en zijn opvolger Isaäc Collard (1774-1828) in 1812 en 1813 tot 1817. In de tijd van het burgemeesterschap van Hendrik Jan Oosting (van 1831 tot 1856) werd onder andere aan Roodbaard de opdracht verstrekt voor de aanleg van de Brink.

Op basis van een overlijdensadvertentie uit 1822 is herleid dat de vader van Roodbaard woonachtig was aan de Beilerweg 24, de boswachterswoning van landgoed De Eerste Steen, dat in eigendom was van de belastingontvanger Jan Haak Oosting (1749-1828). Een dag na het overlijden memoreerde Oosting dit in een brief aan zijn zoon Johannes Bieruma, die op dat moment Roodbaard een park bij zijn buiten in Oranjewoud liet aanleggen. Dit geeft een beeld van de hechte relatie tussen de familie Oosting en de familie Roodbaard.³²⁰

³²⁰ Van der Laan-Meijer en Ottens (2013). 12.

FIG. 4.24 De plattegrond van de Stad Groningen in 1857, getekend door W. Tietsema (Bron: GA NL-GnGRA_817_4044).

1. Huis Roodbaard Oude Kijk in 't Jatstraat (vanaf 1817)
2. Euconomische tuin bij de Academie
3. Guyotpark
4. Tuin Willem Hora Siccama (1763-1844), één van de oprichters van de Academie
5. Hortus Media
6. Nieuwe Kerkhof
7. Martinikerkhof
8. Tuin Trommiushof (1819)

FIG. 4.25 Stadsparken en – tuinen in Groningen (Bron: Van der Laan-Meijer en Ottens (2013). 177).

Groningen, de academische stad

In Groningen werkte Roodbaard als hovenier. Ook was het de stad waar hij zijn opleiding tot portretschilder en architect kon volgen. In tegenstelling tot het kleinschalige Assen was Groningen een academische stad met een omgracht centrum en een omvangrijk vestingwerk bestaande uit 17 dwingers. Deze verdedigingsstructuur werd relatief laat ontmanteld, pas enige jaren nadat de vestingwet van 1874 werd aangenomen. De aanleg voor een stadswandelpark kwam pas op gang nadat de stadsbolwerken uit de militaire functie werden ontheven. Tussen 1874 en 1912 werd door onder andere de Utrechtse tuinarchitect Hendrik Copijn (1842-1923) het ontwerp voor het Noorderplantsoen gemaakt.

De stadsplattegrond van Groningen, gemaakt in 1857, geeft de groenstructuur van de stad weer. De aanleg van de Groningse parken en tuinen had een belangrijke relatie met de wetenschap, zoals de kruidentuin, de Hortus Medici en de tuin met tuin- en landbouwgewassen, de Euconomsiche tuin. Het is onbekend welke landschapstuinen voor 1850 in de stad zijn aangelegd. Wel is bekend welke bestuurders, adel en elite en wetenschappers in deze stad woonden rond 1830.³²¹

Kennis van dit netwerk zegt ook iets over het opdrachtgeverschap aan het begin van de 19e eeuw. Interessant is bijvoorbeeld de familierelatie tussen de burgemeesterszoon van de Zwolse familie Thomassen à Thuessink en zijn zwager Abraham Johan van der Hoop (1775-1826). Van der Hoop, vanaf 1822 een van de vier burgemeesters van Groningen, was eigenaar van Huis de Bult bij Steenwijk (aanleg park door G.A. Blum, 1802) en stiefzoon van Hendrik de Sandra Veldtman, heer van de Fraeylemaborg (aanleg park door G.A. Blum, 1805 tot 1810).³²² De aanleg van deze landschapsparken en -tuinen kunnen een inspiratiebron voor Roodbaard zijn geweest.

Ook andere Groninger burgemeesters speelden een rol in het leven van Roodbaard. Zo verkocht Franciscus Johannes Cremers (1779-1845; burgemeester tussen 1816 en 1824) in 1817 zijn huis aan de Oude Kijk in 't Jatsstraat aan Roodbaard.³²³ Het enige openbare wandelpark dat Roodbaard in 1830 mocht ontwerpen in de stad werd in opdracht van het in 1790 opgerichte Doveninstituut Henri Daniel Guyot uitgevoerd, waarvan Willem Hora Siccama (1763-1844) (burgemeester van 1803-1808), heer van Harkstede (Klein Martijn) mede oprichter en directeur was.

Ondanks het feit dat Roodbaard geen grootse opdrachten van het stadsbestuur kreeg, waren er ongetwijfeld vele opdrachten voor stadstuinen. Daarvan is slechts het ontwerp van de Trommushof bewaard gebleven. Een overzicht van de eigenaren van de verschillende grotere panden gelegen aan onder andere de Oude Ebbingestraat en de Oosterstraat geeft een beeld van de tuinen die voor 1850 aanwezig waren. De eigenaren hadden vaak buiten de stad nog een landhuis, buitenplaats of borg, zoals de familie Gessler (Zandvoort en Brinkhoven), wonende aan de Oosterstraat en de apotheker Reinders (Huis de Duinen) aan de huidige Lemferdingelaan.

³²¹ Zie hiervoor de Oorspronkelijk Aanwijzende Gegevens (OAT) bij het Kadastraal Minuutplan, verkend in 1821, beschikbaar via RCE.

³²² Evert Jan Thomassen à Thuessink (1762- 1832) was de zoon van David Thomassen à Thuessink (1734 - 1817), burgemeester te Zwolle.

³²³ Van der Laan-Meijer en Ottens (2013). 14.

FIG. 4.26 Parken en – tuinen in Eelde-Paterswolde (Bron: Van der Laan-Meijer en Ottens (2013). 63.

Leeuwarden en de stadsarchitect Gerrit van der Wielen

De stad Leeuwarden was belangrijk voor de ontwikkeling van de carrière van Roodbaard. Een grote betekenis had de samenwerking met de stadsarchitect van Leeuwarden, Gerrit van der Wielen (1767-1858). De monografie over Van der Wielen, van Martine van der Wielen-de Goede uit 2021, geeft inzage in de relevantie van de samenwerking tussen de 'architect van buitengoederen' en de stadsarchitect, die in de periode van 1812 tot 1843 een belangrijke rol had bij het stadsherstel van de Friese hoofdstad.³²⁴

³²⁴ Van der Wielen-de Goede (2021). 10-11.

FIG. 4.27 Inmeettekening van Leeuwarden in 1822, A. Hansum (Bron: HCL THAD052).

Gerrit van der Wielen heeft zich vanuit het vakmanschap van timmerman en metselaar kunnen ontwikkelen tot architect. Daarmee is zijn carrière vergelijkbaar met die van Roodbaard, die zich vanuit het vakmanschap van hovenier ontwikkelde tot ‘architect van buitenplaatsen’.

Na het huwelijk van Gerrit betrof hij tussen 1792 en 1796 met zijn vrouw een huis, dat in bezit was van de erven Heringa. Naast dit huis woonde de weduwe Heringa met haar dochter Rinske Heringa, die in 1789 was getrouwd met Pieter Cats. Het echtpaar Cats onderhield een vriendschappelijke relatie met het echtpaar van der Wielen.³²⁵ Hier komen veel dwarsverbanden samen. Zo trouwde de dochter van Rinske en Pieter, Sjuwke Cats in 1815 met de uit Assen afkomstige Johannes Haak Oosting, zoon van Jan Haak Oosting, de eigenaar van het landgoed De Eerste Steen waar vanaf 1813 de ouders van Roodbaard woonden.³²⁶ Ook deze beide families Oosting en Roodbaard onderhielden een goede relatie. Bijzonder is daarnaast dat Gerrits zoon, Jaane Gerrits van der Wielen (1797-1872) vanaf 1822 werd aangesteld als directeur van de Leeuwarder Stadstekenschool.³²⁷ Om die aanstelling te krijgen diende men aan de wettelijke eisen voor tekenscholen en in het bijzonder voor bouwkunde te voldoen, zoals vastgelegd in het Koninklijke Besluit uit 1817.³²⁸

³²⁵ Van der Wielen-de Goede (2021). 74.

³²⁶ Mehrrens (1986). Hierin wordt verwezen naar de briefwisseling tussen vader en zoon Oosting over de aanleg van Roodbaard voor Oranjestein te Oranjewoud en De Eerste Steen in Assen. Zie ook: HCL 1764-9, 1764-39.

³²⁷ Boschma (1978). 96 en Van der Wielen-de Goede (2021). 74.

³²⁸ Van der Wielen-de Goede (2021). 74.

Hoewel dit niet met archiefstukken onderbouwd kan worden, is het aannemelijk dat Jaane in de periode tussen 1817 en 1821 zijn opleiding aan de Groningse Academie voor Teken-, Bouw- en Scheepvaartkunde volgde. Uitgaande van deze veronderstelling, is het aannemelijk dat hij Roodbaard in deze periode ontmoette.

Er bestaan geen bronnen waarin iets vermeld wordt over de samenwerking van Roodbaard met de stadsarchitect Gerit van der Wielen. Toch mag verondersteld worden dat deze van invloed was op de opdrachten die Roodbaard van het stadsbestuur van Leeuwarden kreeg.

De schenking van de Prinsentuin in 1819 door het Stadhoudelijk hof aan de bewoners van Leeuwarden leidde ertoe dat deze hoofdstad als een van de eerste steden in Nederland een stadswandelpark in de nieuwe landschappelijke aanleg kon realiseren.³²⁹ De Friese hoofdstad kende een lange traditie van de aanleg van historische parken en tuinen. Buiten Leeuwarden is de parkaanleg van de Oranjes te Oranjewoud bekend.

Voor 1820 was er sprake van een aantal omvangrijke historische parken van onder andere Groot Terhorne en Heremastate te Joure, die door de Friese elite werden ontwikkeld. Na het vertrek van de Oranjes uit Friesland waren met name de bestuurders van de Friese steden en grietenijen tezamen met de oude elite uitermate belangrijk voor de ontwikkeling van Roodbaards opdrachtenportefeuille.

FIG. 4.28 Plattegrond van Leeuwarden van D. Vonk uit 1877 (Bron: HCL THAD.I.007).

³²⁹ Van der Laan en Den Dulk (2019). 160.

Een belangrijk vast punt in de Leeuwardense elite vormde het in 1814 opgerichte administratiekantoor van 'het grootboek der nationale schuld' van de politicus en koopman Thijs Feenstra (1766-1840), burgemeester te Leeuwarden. Met zijn vrouw Rinske Allards Scheltinga (1764- 1829) woonde hij op de Schierstins te Veenwouden, die ze sinds 1814 in eigendom hadden. In 1822 lieten ze hier een tuin aanleggen naar ontwerp van Roodbaard. Samen met de koopman Pieter Cats (1763-1832, stadstuin te Leeuwarden en Oranjestein te Oranjewoud) en vredesrechter Johannes van der Veen (1770-1850, stadstuin te Leeuwarden en Lindenoord te Wolvega) was Feenstra verantwoordelijk voor de werkzaamheden van het administratiekantoor. De zeer gefortuneerde Pieter Cats kocht in 1820 Oranjestein uit een verdeelde boedel van Oranjewoud, dat hij samen met zijn zoon Adrianus Heringa Cats (1798- 1826) en dochter Sjuwke Cats (1795-1871) als buitenplaats voor zijn gezin wilde gebruiken.³³⁰ Twee zusters van Pieter Cats hadden ieder een eigen buitenplaats in eigendom. Taetske Cats, getrouwd met Klaas Medendorp, bezat Stania State (Reinstein). Hun dochter Christina Medendorp (1791-1859) trouwde met Jan Hendrik van Boelens (1792-1865), die na het overlijden van zijn schoonvader de financiële bewindvoerder werd en daarmee de opdrachtgever van Roodbaard.³³¹ Een andere zuster, Anna Cats (1761-1843) had Welgelegen te Deinum in eigendom, waarvoor Roodbaard eveneens een landschappelijke aanleg ontwierp.

Een van de rijkste inwoners van Friesland was Bernhardus Buma (1770-1838), van 1813 tot 1815 burgemeester van Leeuwarden en getrouwd met de Groningse Rolina Maria Hora Siccama (1773-1826). Hij liet al rond 1819 de parkaanleg van Borniastate te Weidum door Roodbaard ontwerpen, daarmee was Buma een van zijn eerste opdrachtgevers in Friesland.³³² Dat gold ook voor de grietman van Opsterland, Frans Godard van Lynden, die in 1821 bij zijn nieuwe huis een landschapstuin liet aanleggen.

Thijs Feenstra was vanaf 1824 tot kort voor zijn overlijden in 1840 burgemeester van Leeuwarden. In deze periode zijn de vele ontwerpen voor de dwingers, de Algemene Begraafplaats en de Verswatervijver gemaakt. Zijn opvolger, de bij Bremen geboren Jan Hendrik van Boelens (1792-1865) gaf opdracht voor een nieuw ontwerp voor de Prinsentuin met de Oldehoofsterpoortdwinger uit 1842 en voor een ontwerp voor de Verlaatsdwinger in 1846. Omstreeks 1842 was Van Boelens tevens opdrachtgever voor het ontwerp van de bloementuin van het Poptaslot te Marssum, waar hij een van de voogden was. Hij volgde hier zijn oom Ambrosius Ayso van Boelens (1766-1834) op, die in 1821 de opdracht voor de boomgaard met moestuin voor het Poptaslot had gegeven, nadat hij eerder al een landschapstuin bij zijn Slot Boelens (nu Huize Olterterp) had laten aanleggen.³³³

Archivaris en uitgever Wopke Eekhoff (1809-1880) liet omstreeks 1845 een kaart van Leeuwarden maken. Het is interessant om deze kaart te vergelijken met de inmeettekening van landmeter A. Hansum uit 1822. Dan wordt duidelijk wat de betekenis van Roodbaards ontwerpen was op het aanzicht van de stad.

³³⁰ Dankzij dit huwelijk kreeg Bieruma Oosting, die ruim twintig jaar jonger was dan zijn echtgenoot, toegang tot de bestuurlijke en politieke kringen van Friesland.

³³¹ Na de verkoop van Stania State in 1832 werden ze eigenaar van Oldersma State bij Hallum.

³³² Radetzky (2021). 96.

³³³ Van der Laan-Meijer en Ottens (2013). 131.

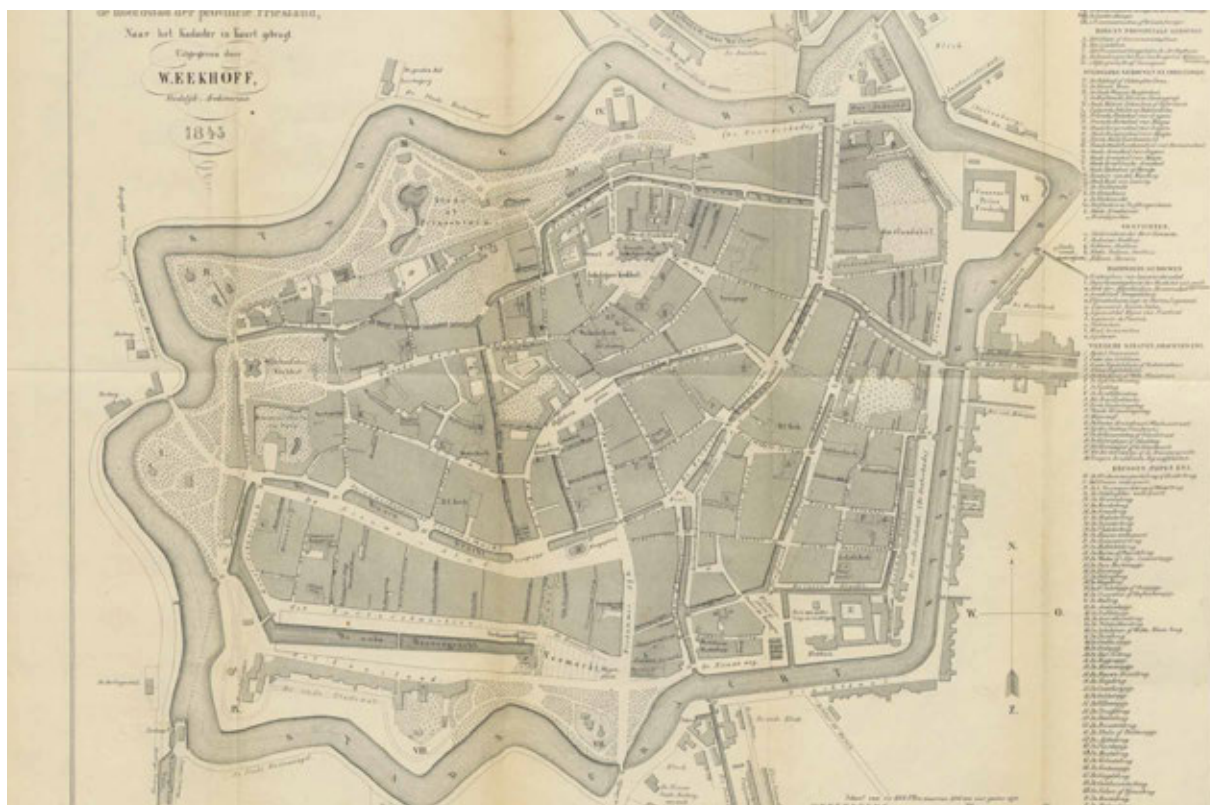

FIG. 4.29 Plattegrond van Leeuwarden van landmeter J. Sickler, uitgegeven door W. Eekhoff, 1845 (Bron: THAD059).

- 9 Here Feddema
- 52 De stad Leeuwarden
- 53 De stad Leeuwarden
- 54 De stad Leeuwarden
- 55 De stad Leeuwarden
- 56 De stad Leeuwarden
- 57 De stad Leeuwarden
- 80 Coenraad Westeburg
- 84 Herman Robben
- 98 Israëlitische gemeente
- 102 Julius Vitringa Coulon
- 106 erven Bonifacius van der Haer
- 110 erven Bonifacius van der Haer
- 115 erven Bonifacius van der Haer
- 207 wed. Ds. N. Bouwink
- 208 erven Bonifacius van der Haer
- 213 erven R.L. van Andringa de Kempnaer
- 214a W.C.G. van Welderen baron Rengers
- 220a douaniëre O.E.G.G. van Limburg Stirum
- 230 Hijkje Wijtzes Blom
- 231 Lollius Adama
- 234 Asuerus Questius
- 235 Willem Alberda
- 255 De stad Leeuwarden
- 305 Israëlitische gemeente
- 311 Bauke Douwes Camstra
- 360 Eeltje Jelles Molenaar
- 361 Eeltje Jelles Molenaar
- 362 Sytze Greidanus
- 363 Sytze Greidanus
- 364 Eeltje Jelles Molenaar
- 364a De stad Leeuwarden
- 365 De stad Leeuwarden
- 405 wed. Valentijnus Slothouwer
- 414 De stad Leeuwarden
- 419 Dodoneus Pierius van Kolde Renema
- 429 Nederduitsche Herformde Diacony
- 430 St. Antonie Gasthuis
- 439 Z.M. de Koning der Nederlanden
- 680 wed. Bauke Alberts Wijsma
- 769 wed. Simon Pieters van der Zwaan
- 782 Idsert Aebinga van Humalda
- 783 Idsert Aebinga van Humalda

FIG. 4.30 De Prinsentuin, plaisiervuinen, tuinen en zomerhuizen afgebeeld op het kadastraal minuutplan uit 1825. (Bron: RCE, bewerking door NOORDPEIL, 2021).

Behalve stadsparken en -tuinen zijn er vele landschapsparken aangelegd in de drie noordelijke provincies. De regio Eelde-Paterswolde, ten zuiden van de stad Groningen, speelde een belangrijke rol voor de ontwikkeling van Roodbaard. Hier werden al in de vroege 19e eeuw veel parken aangelegd door verschillende eigenaren, die onderling of aan andere opdrachtgevers gerelateerd waren.

Brinkhoven behoorde tot het eigendom van jonkheer Jan Ernst Willem van Gesseler (1767-1836) en zijn vrouw Hermanna Cornelia Keizer (1770-1840).³³⁴ De aanleg van de verschillende kleine waterpartijen van Brinkhoven, zijn zichtbaar op de Franse kaart (1811-1813) en het Kadastraal Minuutplan, verkend in 1818 en 1827.³³⁵

FIG. 4.31 Parken en –tuinen in Eelde-Paterswolde (Bron: Van der Laan-Meijer en Ottens (2013). 185.

³³⁴ Van der Laan-Meijer en Ottens (2013). 17-18. Voor 1810 huurde het echtpaar het buiten Zandvoort, gelegen aan het Winschoterdiep, vanaf 1810 hadden zij Brinkhoven in eigendom. Ze behoorden tot de elite van Groningen.

³³⁵ Het buiten Brinkhoven werd na het overlijden van jonkheer Van Gesseler in 1836 afgebroken.

Ten noorden van De Braak ligt Noordwijk, waar tussen 1808 tot 1812 de Duitse hovenier Arnoldus Helmantel (1755-1822) in dienst was bij de eigenaar Adriaan Joseph Trip (1755-1833).³³⁶ De landschappelijke aanleg dateert naar alle waarschijnlijkheid uit die periode. Trip had Noordwijk sinds 1794 in eigendom en woonde na zijn tweede huwelijk in 1797 met Sibilla Catharina Sichterman op Noordwijk.³³⁷ Dankzij zijn eerste huwelijk met Theodorica Hinriëtta baronesse von Rheden (1745-1780) raakte hij verbonden aan Hendrik de Sandra Veltman van de Fraeylemaborg. Trip werd wellicht geïnspireerd door zijn zwager, die al vanaf 1780 met de landschappelijke aanleg van de Fraeylemaborg te Slochteren was gestart.³³⁸ Hij liet het Slochterbos, het noordelijke deel van het park, tussen 1805 en 1810 ontwerpen en aanleggen door de Zwolse tuinarchitect Georg Anton Blum (1765-1827).³³⁹ Het is een van de omvangrijkste landschapsparken uit het vroege begin van de 19e eeuw uit Noord-Nederland.³⁴⁰ Of de Duitse Blum ook betrokken was en samenwerkte met de eveneens uit Duitsland afkomstige Helmantel bij de aanleg van Noordwijk is niet bekend.

Niet alleen Trip raakte rond de eeuwwisseling geïnspireerd door de nieuwe tuinstijl. Dat gold ook voor luitenant-generaal Jean Baptiste Dumonceau (1760-1821), eigenaar van het landgoed Lemferdinge. Sinds 1796 had hij het in eigendom en met behulp van Bataafse soldaten liet hij zowel het huis als de omringende tuinen verbouwen en verfraaien.³⁴¹ Vanaf 1811 werd het landgoed wegens geldgebrek in verschillende percelen verkocht, onder andere aan Adriaan Joseph Trip. Het huidige Huis De Duinen verkocht Trip op zijn beurt weer in 1815 aan de Groninger apotheker en amateurschilder Herman Christiaan Reinders (1789-1868). Reinders liet, blijkens een bestek uit 1819, een huis laten bouwen en nam Roodbaard in de arm om het rondom gelegen landschapspark aan te leggen.³⁴² In dezelfde periode liet de toenmalige eigenaar van Vennebroek, de heer Gijsbertus Lambertus Gasinjet (1789-1858) een vijver aanleggen, die qua vorm overeenkomt met de noordelijke vijver van De Braak. Na de aanleg van het park op landgoed De Braak kreeg Roodbaard een opdracht voor een nieuwe aanleg op Oosterbroek, eigendom van Wiardus Hora Siccama (1775-1849) en Anna Maria Catharina Modderman (1788-1841), die de havezate Oosterbroek in 1814 had geërfd van haar vader Tonco Modderman (1745-1803).³⁴³

³³⁶ Van 1799 tot 1809 woonde hij in Uithuizen, waar hij wellicht werkte op de Menkemaborg. De aldaar wonende familie Alberda van Menkema is verwant aan de familie De Hertoghe van Feringa in Lutjegast. Van 1809 tot 1812 werkte hij in Paterswolde voor jonkheer Adriaan Joseph Trip. Hij woonde in de tuinmanswoning van de buitenplaats. Huisnummer 111. Zie Van der Laan-Meijer en Ottens (2013). 18-19. Helmantel was eerder werkzaam op de Rikkerdaborg te Lutjegast, die werd bewoond door Anna Habyna Alberda van Menkema, geportretteerd door Roodbaard omstreeks 1818.

³³⁷ Ten Pas (2010). Zie ook DA; Schultengerechten Eelde, inv.nr. 256/2.fol. 58.

³³⁸ Van der Laan (2015).

³³⁹ Ottens, van der Laan-Meijer en Bevaart (2019). 28-31. Hierin een korte biografie van G.A. Blum.

³⁴⁰ Harten-Boers (2002).

³⁴¹ Van der Laan-Meijer en Ottens (2013). 192. Dumonceau was vanaf 1795 in dienst van de nieuwe Bataafse Republiek. Als luitenant-generaal kreeg hij het bevel over de Bataafse troepen in Groningen, Friesland en Drenthe. Hij vestigde zich in de stad Groningen, waar hij in 1802 het zogenaamde Schimmelpenninck Huys kocht in de Oosterstraat. In 1796 kocht hij Lemferdinge als buitenplaats.

³⁴² Van der Laan-Meijer en Ottens (2013). 192. Het jaartal 1819 wordt in verband gebracht met de dagboeknotities van firma Wybren Krijns en Co, de leverancier van beplanting, waar Roodbaard veel mee samenwerkte. Zie ook Van der Spoel-Walvius (2012). *Klanten Wybren Krijns & co.*

³⁴³ Ten Pas (2010). Volgens Ten Pas zou dit omstreeks 1830 zijn geweest. Aangezien het echtpaar al in 1814 Oosterbroek erfde kan de aanleg ook van eerdere datum dateren.

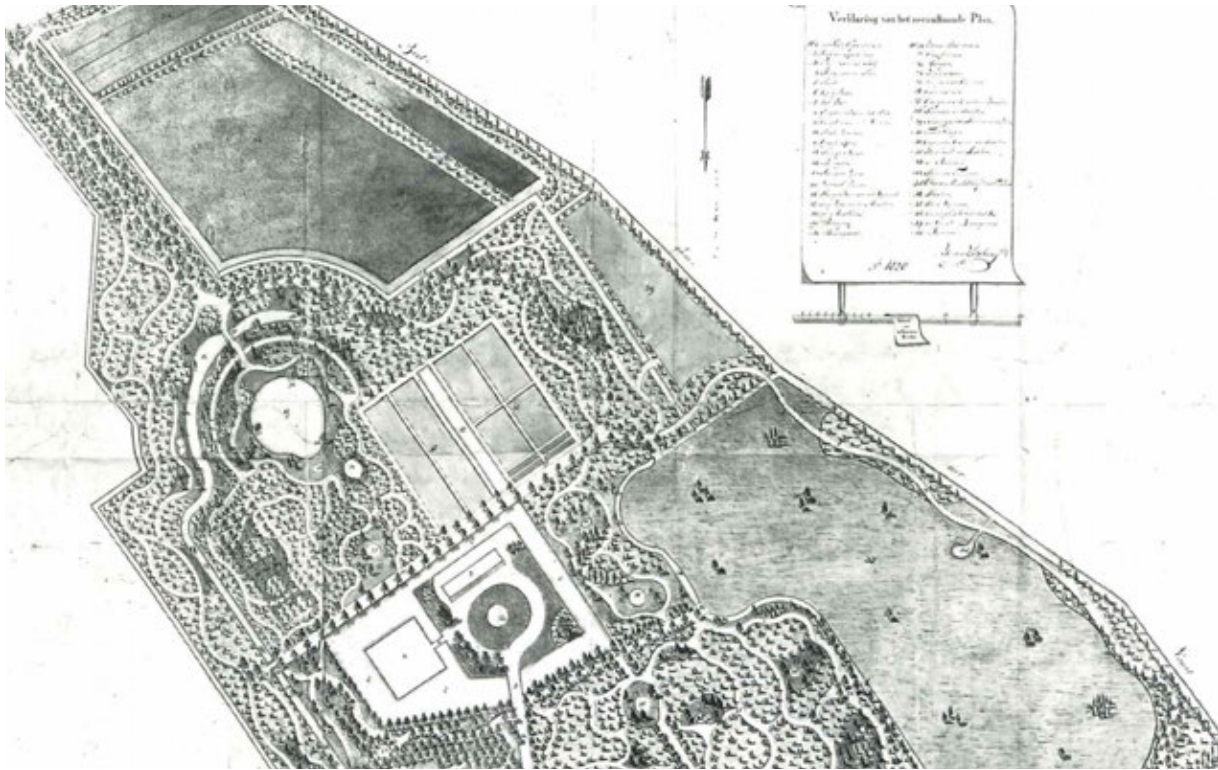

FIG. 4.32 'Gezicht van het huis Groot Terhorne gelegen tot Beetgum in Friesland.' Opmetingskaart door Hendrik van Zutphen, gedateerd 1820 (Bron: Tresoar 326-4032).

Groot Terhorne

De verschillende perioden van de landschappelijke tuinaanleg in Noord-Nederland en de inbreng van de kennis van Roodbaard, kan aan de hand van een aantal fraaie kaarten en tekeningen van Groot Terhorne in Beetgum (Friesland) gedetailleerd in beeld worden gebracht. De vroegste aanleg, daterend uit de eerste helft van de 18e eeuw, bestond uit een slingerbos aan de noordzijde van het huis. Het maakte onderdeel uit van een indrukwekkende, formeel lanenstelsel met rechthoekige percelen naar ontwerp van Jacob Marot (1697-1761).³⁴⁴ Het slingerbos werd aan het begin 19e eeuw uitgebreid met een landschappelijke parkaanleg rondom een waterpartij, de zogenoemde Ronde Kom met de rechthoekige gracht en de vierkante moestuin.³⁴⁵

Groot Terhorne is een van de eerste landschapsparken in Friesland, waarvoor in 1736 een opmeting werd gemaakt.³⁴⁶ De kaart is gemaakt door de in Beetgum geboren landmeter Nicolaas Ypey (1714-1785). Een tweede kaart werd in 1820 gemaakt door de Haarlemse landmeter Hendrik van Zutphen (1757-1830), die het plan als een presentatietekening heeft getekend. De ronde vormen en de aanwezigheid van een groot aantal details refereren aan een ontwerp van J.D. Zocher sr., die in 1817 was overleden. Zijn dochter woonde in deze periode in Friesland. Bovendien werkte Van Zutphen vaker met de familie met de familie Zocher.

³⁴⁴ Mulder- Radetzky en De Vries (1984). 47-67. De architect Jacob Marot heeft voor Groot Terhorne een ontwerp en een aantal detailtekeningen gemaakt met bloemrijke parterres, die Nicolaas Ypey vervolgens in 1736 in kaart heeft gebracht.

³⁴⁵ Vermoedelijk is de aanleg in de periode van 1816 tot 1819 gerealiseerd, conform een leverantie van beplanting van de Firma Wybren Krijns en co uit Joure, van 23 november 1819. Zie Van der Spoel-Walvius (2012). *Klanten Wybren Krijns & co.*

³⁴⁶ Vergelijkbaar is de opmetingskaart voor de Fraeylemaborg in 1821 door H. van Hulten (Particuliere collectie).

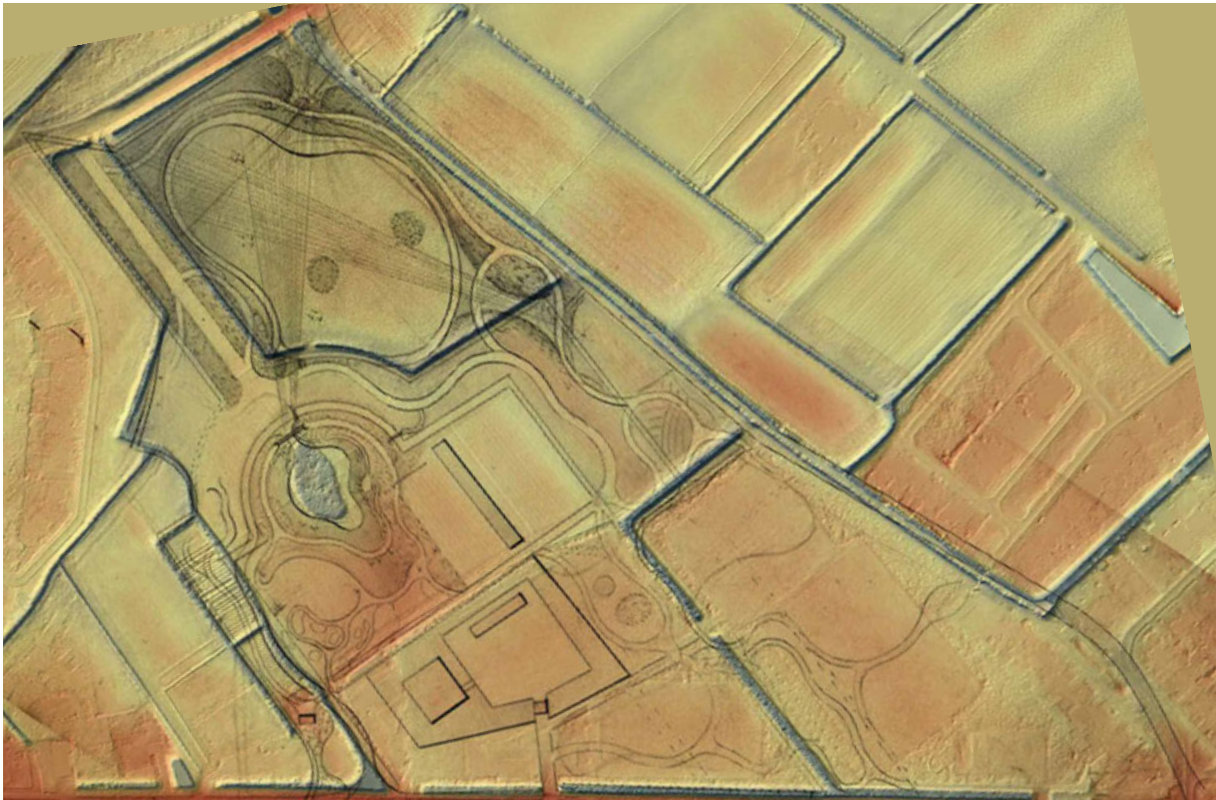

FIG. 4.33 Combinatie van de schetstekening voor Groot Terhorne van L.P. Roodbaard, 1821 met het Actueel Hoogtebestand Nederland (AHN) (bron: auteur)

Een jaar later, in 1821 kreeg Roodbaard de opdracht om een schets te maken voor een nieuwe, uitgebreide landschappelijke aanleg van het park.³⁴⁷ Op basis van deze tekening werd de centrale Ronde Kom vergraven tot een landschappelijke vijver, zoals ook is aangegeven op het Kadastrale Minuutplan, verkend in 1823.³⁴⁸ Hoewel eigenaar, Georg Frederik (III) thoe Schwartzenberg en Hohenlandsberg (1791-1868) nog in 1820 een fraaie tekening liet maken door Van Zutphen kreeg Roodbaard al in 1821 de opdracht voor een ontwerp van het park. Jaren later volgde de opdracht voor een schetstekening van de bloementuin bij de kas. Twee jaar voor de dood van Georg Frederik, in 1866, werd nog een fraaie presentatietekening gemaakt van de aanleg met de verschillende parkelementen. Hiervan is de kaartenmaker onbekend. Niet alle gegevens op de kaart blijken juist te zijn, zo is het vergraven van de Ronde Kom is niet in 1827 maar voor 1823 gerealiseerd. Hoewel Roodbaard geen presentatietekening voor Groot Terhorne heeft gemaakt, geeft de reeks van fraaie tekeningen inzage in zijn ontwerpprincipes. De schets van de bloementuin, die na 1837 wordt gedateerd (omstreeks 1843), komt overeen met de kaart uit 1866.³⁴⁹

³⁴⁷ Mulder- Radetzky en De Vries (1984). De beplanting voor de aanleg werd op 1 december 1821 geleverd door Firma Krijns, zoals eiken, beukenpopulieren, abelen, kersen-, pruimen-, peren-, en notenbomen. Tevens is er een bestelling op 21 februari en 7 maart 1822 en in 1823. Zie ook Van der Spoel (2012). Waarbij leveranties in 1822 (heesters), 1825 (pompebladen) en 1831 (teelaarde) werden gedaan.

³⁴⁸ De tekening is aangegeven in de schaal van 200 Treden, waardoor de datering van voor 1822 kan worden aangenomen. Zie hoofdstuk 3, datering van tekeningen.

³⁴⁹ De schaalbalk is aangegeven in Ellen Nederlands, waarmee de kaart wordt gedateerd na 1837. Het kan zijn dat de schets is gemaakt in 1843, in het jaar dat de bloemenkas wordt gemoderniseerd.

Opvallend zijn de regelmatige slingerringen en de kleine boonvormige en ovale waterpartijen en perken. De verklarende beschrijving geeft aan dat het om een tuin met moestuin en diverse boomgaarden gaat. De pleziertuin bestond uit 'grasstukken' en bloemperken, boskettes met bloeiende of 'Engelse' heesters, groepen sparren, Italiaanse populieren en solitaire bomen als treurwilgen.³⁵⁰ Ook de waterpartijen, zoals de vissenkom, worden aangegeven in combinatie met 'bergen', hoogtes, die functioneren als uitzichtpunten. Belangrijk onderdeel is het weiland met een drinkplaats voor vee, vergelijkbaar met het ontwerp voor Windesheim. Rondom het weiland waren de hakhoutbossen gesitueerd. Aan de westzijde van het park is een *beltwalk* gesitueerd, de rondwandeling om het weiland met boomgroepen en zicht op het omringende (boeren)landschap en richting Franeker.

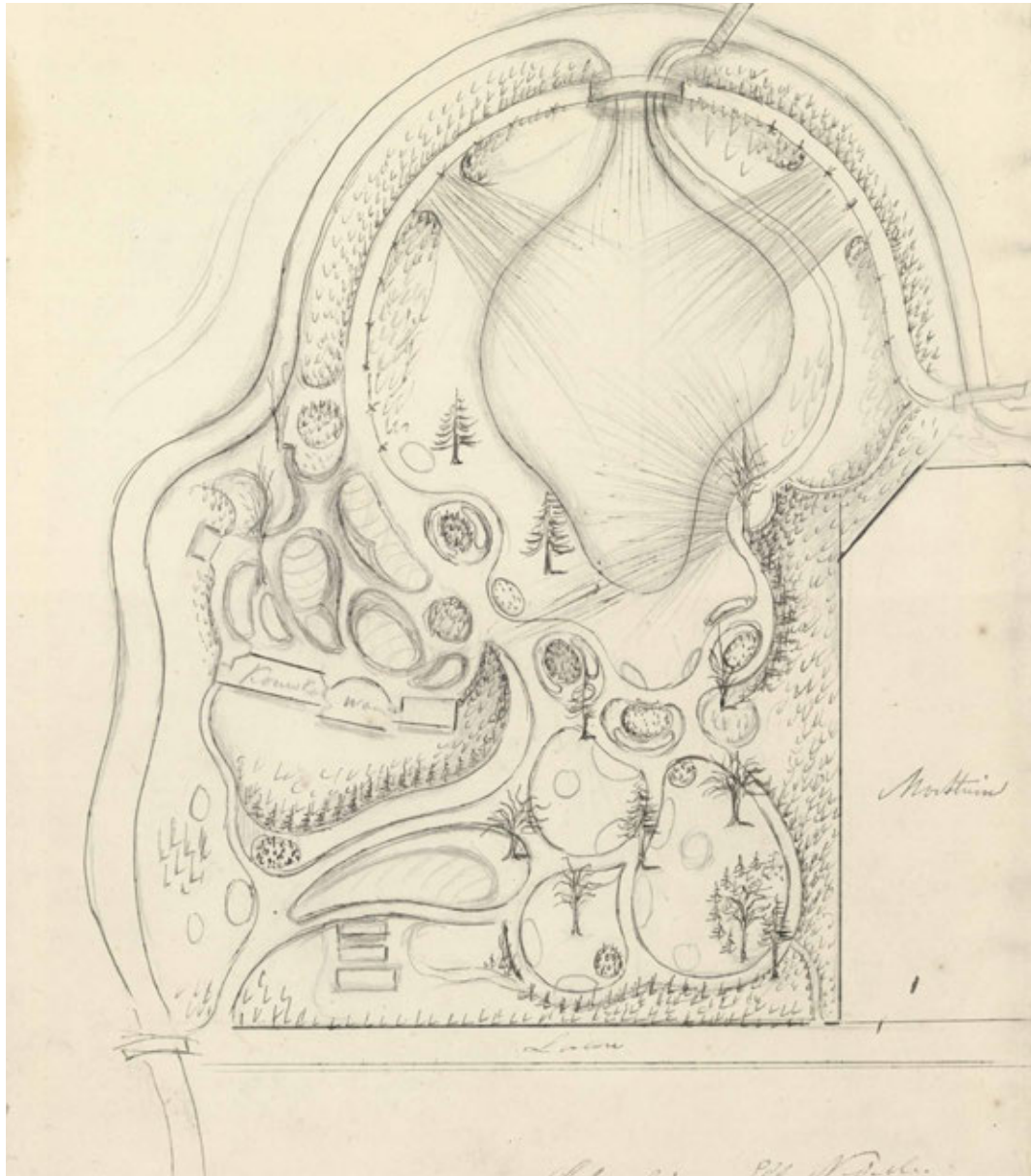

FIG. 4.34 Schetstekening voor de bloementuin van Groot Terhorne van L.P. Roodbaard, ongedateerd, vermoedelijk 1843 (Bron: Tresoar 326-4032)

³⁵⁰ Mulder- Radetzky en De Vries (1984). Bijlage 6, beplantingslijst uit 1821.

De kaart uit 1866 geeft in detail de landschappelijke aanleg weer. Deze bestond uit een fraaie bloementuin bij het huis met kassen en een grote moestuin. De brede, lange toegangslaan vanaf de rijweg naar Menaldum liep om de moestuin naar de zuidzijde van het huis, langs de gracht richting de poort over de gracht. Daardoor was het mogelijk om een rijtoer door het park te maken en alle onderdelen, waaronder de vijver, moestuinen met boomgaard, het hertenkamp, de bloementuin en het omgrachte huis met het poortgebouw te kunnen ervaren. Vanuit het huis was er zicht op het hertenkamp met een wildhuisje, dat omstreeks 1830 werd aangelegd. Het hertenkamp werd aangelegd op een deel van een voormalig eikenbos. Een slingerend kastanjelaantje begrensdde het hertenkamp en het noordelijke weiland. De rondwandeling, die Roodbaard om het noordelijke weiland ontwierp, werd niet op deze wijze uitgevoerd.

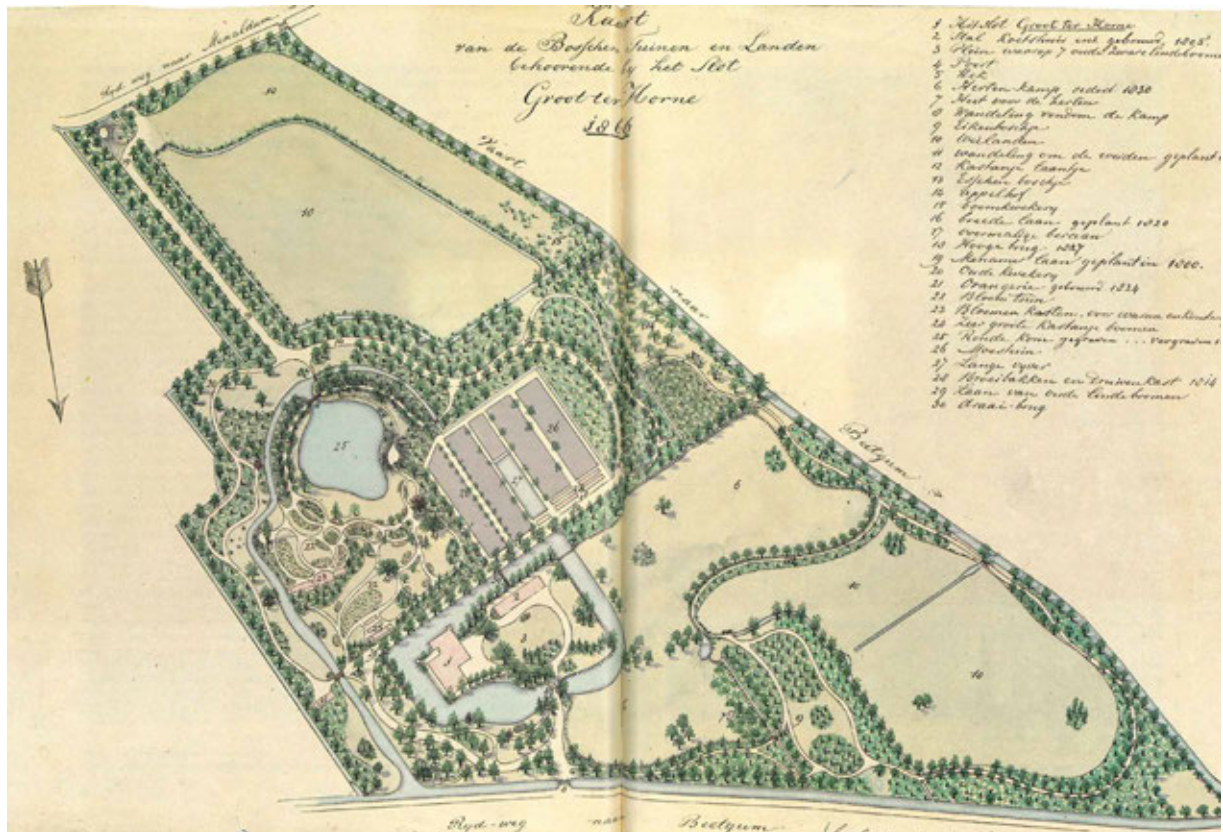

FIG. 4.35 'Kaart van de Bosschen, Tuinen en Landen behorende bij het Slot Groot Ter Horne', 1866 (bron: Mulder-Radetzky en De Vries (1984)).

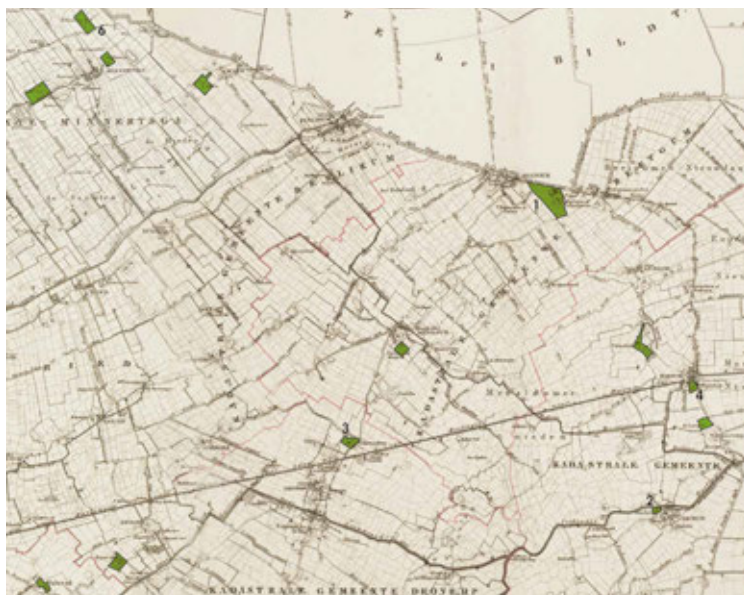

FIG. 4.36 Buitenplaatsen met landschapsparken in de omgeving van Groot Terhorne en Popta Slot weergegeven op de kaart van Menaldumadeel uit de Atlas van Eekhoff 1849-1859, bewerkt door de auteur (Bron: Tresoar 11-3823).

Omgeving van Groot Terhorne en het Popta Slot (Heringastate)

Naast de Drents-Groningse regio Eelde Paterswolde heeft Groot Terhorne in het Friese Beetgum een belangrijke rol gespeeld in de ontwikkeling van Roodbaards ontwerpideeën. De omvangrijke aanleg die Roodbaard in 1820 aantrof heeft Henrik van Zutphen in een gedetailleerde kaart in beeld gebracht. Roodbaard heeft twee niet voltooide potloodschetsen gemaakt, een van de gehele aanleg in 1821, overeenkomstig de bestellijst van de Firma Krijns te Joure en een detail van de bloementuin, vermoedelijk rond 1843.

De opmetingskaart uit 1820 van Hendrik van Zutphen voor Groot Terhorne laat zien dat in opdracht van G.F. thoe Schwartzenberg Hohenlandsberg al sprake was van een indrukwekkende landschappelijke aanleg.

Hendrik van Zutphen maakte behalve voor Groot Terhorne in 1819 ook al een kaart voor de even ten noorden gelegen buitenplaats Klein Hermanna bij Minnertsga, dat in eigendom was van de grietman van Barradeel C. AE. Collot d'Escury (1779-1826).³⁵¹ Tussen 1819 en 1822 zijn voor dit buiten betalingen aan onder andere J.P. Leichtenberg te Groningen bekend, voor geleverde sparren, Italiaanse populieren en andere bomen. Voor het ontwerp van het gebouw en de hekwerken werd in 1818 de stadsarchitect Gerrit van der Wielen ingeschakeld.³⁵² Hoewel archiefstukken ontbreken, is op basis van dit netwerk de betrokkenheid van Roodbaard bij de landschappelijke aanleg van Klein Hermanna aannemelijk.

³⁵¹ Kuiper (2020) CASCADE. 197. Volgens een nota van ruim 167 gulden.

³⁵² Kuiper (2020) CASCADE. 201.

Ook het netwerk van de voogden van het nabijgelegen Popta Slot te Marssum. Zo behoorde Johan G.C. Idsinga (1751-1842) vanaf 1786 tot zijn dood in 1842, een periode van 56 jaar, tot de voogden van het Poptaslot.³⁵³ Idsinga bezat behalve zijn buiten Pongastate in Marrum een huis met tuin in Leeuwarden, gesitueerd naast het huis van de stadsarchitect Gerrit van der Wielen, grenzend aan de Westerkerk.³⁵⁴ Hij behoorde tot de voogden die Roodbaard omstreeks 1820 een opdracht voor het ontwerp van een boomgaard gaf. Andere voogden waren op dat moment onder andere: Martinus van Vierssen (1763-1837), getrouwd met Johanna Maria van Haersma (1763-1830) wonende te Groot Haersmastate te Oudega bij Drachten en Ambrosius Ayso van Boelens (1766-1834), wonende Slot Boelens.³⁵⁵ Ambrosius was omstreeks 1820 opdrachtgever voor Roodbaard om de aanleg van zijn tuin bij het Slot Boelens te ontwerpen.³⁵⁶ Voogd Bonifacius van der Haer (1778-1827) bezat in Leeuwarden in de omgeving van de Oldenhove een pleziertuin met waterpartij, die op basis van dit netwerk aan Roodbaard kan worden toegeschreven.³⁵⁷

Via de voogd Jacobus Moorman Bouwmeester (1733-1801) is er een relatie te leggen met de landschappelijke aanleg van Roodbaard voor Uniastate te Marssum. De zuster van deze Jacobus Bouwmeester, Anna Maria Catharina, erfde de buitenplaats via Jacob's vrouw Sara Margaretha van Jongestal. Zij was getrouwd met Frederik Johan Chr. van Poppenhuizen. Hun zoon, Emile Frederik van Poppenhuizen (1776-1822) woonde op Uniastate, toen in 1808 diens echtgenote Jacoba Johanna de Kempenaer daar overleed.³⁵⁸ Emile Frederik gaf vermoedelijk omstreeks 1820 de opdracht aan Roodbaard voor de omvangrijke landschappelijke aanleg.³⁵⁹ In 1831 stond er in de *Arnhemse Courant* een advertentie waarin een bekwame tuinman werd gevraagd, voor informatie kon men zich tot Roodbaard wenden.³⁶⁰

Door de voogden van het Popta Slot werd omstreeks 1842 een tweede opdracht aan Roodbaard gegeven voor de aanleg van een bloementuin bij het slot.³⁶¹ Hierbij was Idsinga betrokken, evenals onder andere Jan Hendrik van Boelens (1792-1865), de schoonzoon van Ambrosius.³⁶²

³⁵³ Oldersma (2012). 98-103.

³⁵⁴ Van der Wielen-de Goede (2021). 14-15. Via Van der Wielen was hij op de hoogte van het werk van Roodbaard.

³⁵⁵ Groot Haersma vererfde in de 19e eeuw in de vrouwelijke lijn van de familie van Vierssen. Grietman Hector Livius Haersma van Vierssen woonde er tot zijn overlijden in 1839. In 1841 werd besloten tot verkoop van de state en het bijbehorende land. De state werd afgebroken, delen ervan werden gebruikt door Martinus Manger Cats voor de bouw van Haersma State in Drachten, voor wie Roodbaard tevens het ontwerp voor het park maakte. NOORDPEIL (2016).

³⁵⁶ Van der Laan-Meijer en Ottens (2013). 130, 131.

³⁵⁷ Van der Laan-Meijer en Ottens (2021). 40-41.

³⁵⁸ <https://www.genealogieonline.nl/west-europese-adel/I256159.php>

³⁵⁹ In de omgeving werden in dat jaar meerdere opdrachten aan Roodbaard gegeven, zoals onder andere Groot Terhorne.

³⁶⁰ Radetzky (2021). Naar informatie van Jan Holwerda, zie ook advertentie in *Arnhemse Courant* 31-5-1831, via delpher.nl. Emile's oudste zoon Johan (1796-1866) bleef tot zijn dood op Uniastate wonen, waarna het in 1869 werd afgebroken.

³⁶¹ In dezelfde periode werd de bloementuin bij Groot Terhorne aangelegd.

³⁶² Jan Hendrik van Boelens was de opdrachtgever van Roodbaard in 1821 voor Stania State. Ook werkte hij in 1842 als burgemeester van Leeuwarden, toen Roodbaard de opdracht kreeg voor het maken van een nieuw ontwerp voor de Prinsentuin.

De loopbaan van L.P. Roodbaard kwam tot bloei kort na de Franse Tijd in de periode van de Romantiek. In de eerste jaren van het Koninkrijk der Nederlanden werd een nieuwe elite gevormd door de aanstelling van nieuwe bestuurders en de benoeming van nieuwe adel. De opdrachtgevers van Roodbaard behoorden tot deze gegoede maatschappelijke bovenlaag, die bestond uit adel, patriciërs, wetenschappers, bestuurders en gefortuneerde burgers. Zij gaven hem zowel opdrachten voor de aanleg van parken bij hun buitenplaatsen en tuinen bij de stadswoningen, als voor de aanleg van openbare (wandel)parken.

De woonplaatsen van Roodbaard, respectievelijk Assen, Groningen en Leeuwarden staan symbool voor zijn ontwikkeling. De eerste opdrachten kreeg hij via zijn Drentse en Groningse netwerk. In Leeuwarden kwam zijn loopbaan definitief tot bloei. Belangrijk hiervoor waren de opdrachten die hij van het stadsbestuur van Leeuwarden kreeg. Dankzij deze opdrachten kreeg hij een naamsbekendheid, die hij in Groningen en Drenthe met de opdrachten voor relatief kleinere parken en (stads)tuinen niet had kunnen opbouwen.

Zijn ontwikkeling als architect en aanlegger van landschapsparken startte in Assen. Als zoon van een hovenier leerde hij daar het ambacht van tuinknecht. De periode in Groningen was vervolgens van grote betekenis voor zijn kennisontwikkeling. In deze academiestad volgde hij als hovenier gratis tekenlessen aan de Academie van Teeken-, Bouw- en Zeevaarkunde en werd professioneel portretschilder. Hij kon zich verder specialiseren door eveneens gratis meetkundige vakken te volgen bij de Afdeling Bouwkunde. Ook kwam hij hier in aanraking met actuele ontwikkelingen op het gebied van land- en tuinbouwkunde, zoals het gebruik van tuinbouwgewassen.

Roodbaard was actief in meerdere rollen. Hij benutte zijn meetkundige kennis om buitenplaatsen in te meten en plattegronden te maken. Hij gebruikte de kennis van perspectiefleer om zijn ontwerptekeningen te construeren en beschikte over de tekentechniek om de ontwerptekeningen een ruimtelijk effect te geven.

Hij noemde zich zowel architect als aanlegger van buitengoederen. Illustratief is de rekening uit 1826-1827 voor Kingma State te Zweins waaruit kan worden afgeleid dat Roodbaard vooral voor zijn werkzaamheden als 'aanlegger' inkomsten declareerde. In deze rol hield hij toezicht op de uitvoering van de aanleg, met name van de waterpartijen met glooiende oevers. Ook zorgde hij bij een groot aantal opdrachten voor de bestelling van de beplanting. Hij had - in tegenstelling tot collega-tuinarchitecten uit die periode - geen eigen kwekerij, maar werkte intensief samen met de Firma Wijbren Krijns & Co.

Roodbaard kreeg dus opdrachten als architect om een ontwerptekening te maken of als architect én aanlegger. Vanaf 1827 tot 1838 liet hij zich zelfs als 'aanlegger van buitengoederen' vermelden. Hij signeerde zijn tekeningen niet als architect maar als 'inventeur', als de bedenker van het ontwerp en als aanlegger van landschapsparken en -tuinen. Zijn brede vakkennis stelde hem in de gelegenheid een eigen, herkenbare 'gereedschapskist' te ontwikkelen om ontwerptekeningen met een ruimtelijke compositie te construeren.

in 1826.

Wiltlemen Heer van Heer in Van Bynen op Kingma
Staten. Debet aan L. P. Roodbaard in Looiswade wegen
Aanleggen van de Koning's gronden.

	Over oprechten en Koning's gronden	45	10
	Van den inkeinde de de Dingenbeel	75	10
For	Van den 3. tot den 4. November 5. dagen	22	10
Van	Van den 6. tot den 11. 6. dagen	27	10
	Van den 13. tot den 16. 6. dagen	27	10
	Van den 20. tot den 25. 6. dagen	27	10
	Van den 27. tot den 2. Desember 6. dagen	27	10
Debet	Van den 4. tot den 9. 6. dagen	27	10
	Van den 11. tot den 16. 6. dagen	27	10
	Van den 18. tot den 23. 6. dagen	27	10
	Van 27. 28. 29. en 30. 4 dagen	18	10
	De 30. Inbrek van dag Van den 1. Januarij	4	10
	De 31. Inbrek 4 dagen	18	10
	Van den 15. tot den 20. 6. dagen	27	10
Maakt	Van den 6. tot den 11. 6. dagen	27	10
	Van den 12. tot den 17. 6. dagen	27	10
	Van den 19. tot den 24. 6. dagen	27	10
	Van den 26. tot den 31. Maart 6. dagen	27	10
Appiel	Van den 2. tot den 7. 6. dagen	27	10
	Van 9. tot den 10. 2 dagen	9	10
	De Koning's gronden op 32. Auk op 11. Aukten	88	10
	De Maakt elke waagen 5. Stuyken	12	10
	Van Koning's gronden 4. gronden	12	10
	Simon	603	10
	Ontvangen	250	10
	Resterende nog	353	10

Wiltlemen
L. P. Roodbaard.

FIG. 4.37 Rekening van Roodbaard voor de aanleg van Kingmastate in Zweins, 1826-1827 (Tresoar, Toegang 319, FA van Beyma thoe Kingma, inv. nr. 334), zie ook Radetsky (2021). 358.

5 Tuinarchitectonische analyse van Roodbaards ontwerptekeningen

De tuinarchitectonische analyse bestaat uit twee onderdelen. Ten eerste gaat het om de interpretatie van zijn handgeschreven aanwijzingen op de tekeningen over zichtlijnen, reliëf, water, paden, bouwwerken, beplanting en nutstuinen. Deze geven een verklaring voor de door Roodbaard toegepaste symbolen en vormen daarmee de legenda van zijn ontwerptekeningen. Ten tweede gaat het om de tuinarchitectonische analyse van de ontwerptekeningen voor een vijftal bestaande landschapsparken aan de hand van de samengestelde methode, die in hoofdstuk 3 is uitgewerkt. Deze analyse geeft antwoord op de vraag, welk vorminstrumentarium Roodbaard als 'gereedschapskist' toepaste om ontwerptekeningen te kunnen samenstellen.

5.1 Aanwijzingen op de ontwerptekeningen

Met de handgeschreven aanwijzingen op de ontwerptekeningen gaf Roodbaard niet alleen inzage in de informatie die hij aan de opdrachtgever heeft willen geven. De teksten bieden ons meer inzicht in zijn ontwerpideeën. In een aantal gevallen gaf Roodbaard ook het doel van de tekeningen aan. De presentatietekeningen werden zowel gemaakt vóór de aanleg, om met de tekening in de hand de nieuwe aanleg te kunnen aanschouwen (Lyndenstein, 1825), als na de aanleg waarbij de tekening van de gerealiseerde aanleg bedoeld was om als 'schonen' tekening in het huis te bewaren. (Ropta State, 1832). Voor Stania State maakte Roodbaard omstreeks 1834 een derde ontwerptekening: *Copij van Reinstein, Zo als dezelfde op heden na den nieuwe aanleg bevindt*. Ook daaruit kan worden afgeleid dat hij de tekening na de aanleg heeft gemaakt. Deze tekening is deels als ingekleurde presentatietekening uitgewerkt, deels als schetstekening, niet bedoeld om de uiteindelijke aanleg volledig te presenteren.

Ook de naam van de eigenaar heeft hij een enkele keer vermeld op de tekening, zoals op de ontwerptekening voor Ontwijk en Brouwershave, respectievelijk de heer van Engelen en de heer Brouwer, professor te Groningen en op de tekening voor Lyndenstein 'het Huis van de Heer van Lynden'. Hierop wordt zelfs de naam van de tuinbaas vermeld, de heer Mook.

Ontwerpideeën

De handgeschreven aanwijzingen op de tekeningen geven inzage in Roodbaards ontwerpideeën en ontwerpvocabulaire. Hij sprak zich uit over een aantal belangrijke aspecten, te weten de zichtlijnen aangegeven met lijnenbundels, het reliëf aangegeven als glooiingen, het water, de paden en de bouwwerken. Daaruit blijkt dat hij belang hechtte aan dat het ruimtelijke aspect en de beleving van de aanleg. Voorbeelden zijn de verdwijnende beek, het effect van licht en donker en de glooiende taluds langs de waterpartijen met steile en flauwe taluds. Daarnaast gaf hij uitgebreide aanwijzingen over de beplanting en de nutstuinen. In het algemeen liet Roodbaard de tuinman vrij in de keuze van het assortiment, dat geschikt moet zijn voor de betreffende locatie. Wel maakte hij duidelijk onderscheid tussen schaduwrijke beplanting en de kleurschakering van naald- en loofhout. Voor

hem was ook de vorm van de boom van belang, bijvoorbeeld de zuilvormige Italiaanse populier die hij veelvuldig als accent toepaste en de hangende vorm van treurbomen langs de waterpartijen. Roodbaard onderscheidde zich door zijn gedetailleerde aanwijzingen voor de aanleg van vruchtboomgaarden in combinatie met bessenstruiken, vaak gecombineerd met moestuinen met de broeierijen (koude en warme kassen). Herkenbaar zijn deze gemengde tuinen, waarin het nuttige, de moestuinen en boomgaarden, met het aangename, de plezier- en bloementuinen, werd gecombineerd.

Roodbaards ontwerpvocabulaire is te herleiden naar eigentijdse begrippen, zoals het woord 'verbuigingen' dat werd gebruikt voor de 'slingeren'. Daarmee werd bedoeld dat er geen sprake was van een rechtstand. De aanwijzingen duiden op de wijze waarop hij ruimte creëerde, de optische vergroting van een perceel. Daarnaast benoemde hij op meerdere tekeningen de (lommerrijke) wandeling met de afwisseling van dichte beplanting van bossen met open plekken, die ter verfraaiing werden beplant met verschillende soorten bomen. Onderdeel van de wandeling waren de zitplaatsen met zichtpunten waar vandaan de perspectivische effecten waarneembaar zijn.

Weinig en goed is fraaier dan veel en slecht

Het optisch vergroten van het perceel, door het creëren van ruimte, was een belangrijk aspect voor Roodbaard. Dat blijkt onder andere uit een tweetal citaten die gaan over de 'grootheid' van de aanleg. Zo schrijft hij bij het ontwerp voor de onbekende tuin, (kopie Jan Vroom) dat er wel meer bloemen geplaatst kunnen worden maar dat daarmee de 'grootheid' te veel benadeeld wordt en weinig en goed is fraaier dan veel en slecht.

Een tweede voorbeeld is de aanwijzing bij het ontwerp van het Guyotpark te Groningen uit 1830. Blijkbaar werd er door de opdrachtgever veel waarde gehecht aan het bestaande carré van een dubbele lindelaan aan de rand van het park. Roodbaard schreef vervolgens dat hij de vierkante rondgaande wandeling niet heeft kunnen behouden, omdat het binnengedeelte dan te klein zou worden om er een fraai geheel van te kunnen maken. Hij nam de vrijheid om voor het gehele perceel een nieuwe wandeling te creëren, waarbij hij zich ervan bewust was dat er oude bomen dienden te verdwijnen.

Wandeling als een goed geheel

De wandeling is het uiteindelijk doel van de aanleg. Zo verlegde Roodbaard bewust het vierkante carré van het Guyotpark om een fraaie wandeling te kunnen maken via een boog naar het instituut zonder een omweg. Op de tekening van de Verlaatsdwinger gaf hij aan een ontwerp voor een 'smaakvolle verbinding' te maken, zodat de Leeuwarder wandeling een goed geheel zou vormen. Roodbaard gebruikte hier het begrip 'lage wandeling' waarmee hij doelde op het laaggelegen pad langs het water. Daarmee ontstond een nieuwe mogelijkheid om het effect van het water te kunnen beleven. Dit stond in contrast met de 'hoge' wandeling, die hij op de tekening van Ekenstein (1819) weergaf. Deze wandeling op de 'berg' kon op twee manieren worden gemaakt en van beide zijden worden gestart. De wandeling werd door het schaduwrijke lommerrijke bos afgewisseld met open stukken die ter verfraaiing en versiering van de wandeling beplant werden met verschillende boomsoorten, waaronder fijne dennen, sparren en treurwilgen.³⁶³

³⁶³ Zie bijvoorbeeld de ontwerp-tekening van Ekenstein uit 1819, waarop Roodbaard geschreven heeft: 'Lombardijse populieren, dit geeft namelijk dadelijk lommer'.

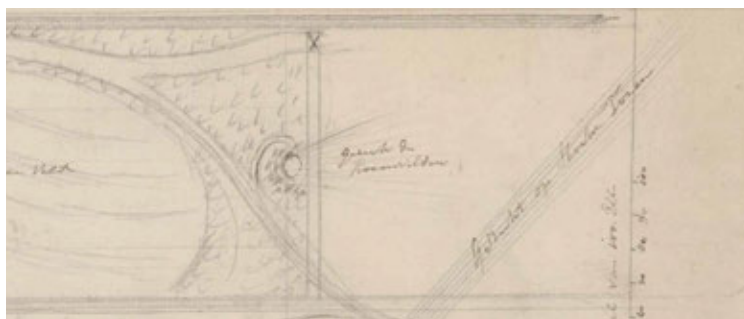

FIG. 5.1 Lijnenbundels van de schets van de Fraylemaborg (1841), gezicht op de Slochter Toren en naar de korenvelden. (Bron: particulier archief).

Lijnenbundels als perspectivische vergezichten

De opvallende lijnenbundels op Roodbaards tekeningen zijn een 'handelsmerk'. In een aantal gevallen beschreef hij ook de reden, of het beoogde uitzichtpunt. Dat geldt bijvoorbeeld voor de schets van de Fraylemaborg (1841): *Gezicht op de Korenvelden (2x)*, *Gezicht op de Slochter Toren* en *Gezicht op den plaats van den heer Goslinga*. Hiermee gaf hij de relatie aan met bijzondere objecten in de omgeving. Door de korenvelden zowel in het park, als het zicht op de korenvelden buiten het park aan te geven, wordt duidelijk dat Roodbaard het boerenland in dit ontwerp een prominente plaats wilde geven.

Opvallend is het woord *Perspectief* dat hij toevoegde aan de presentatietekening voor Stania State (1834). Het lijkt erop dat hij wilde benadrukken dat de begrenzing van een open ruimte bepaald werd door de bos- en heesterranden met het zicht op het aan de overzijde gelegen bouwwerk, vermoedelijk een badhuis. Deze compositie van golvende bos- en heesterranden als begrenzing van de gras- en waterpartijen met de perspectivische vergezichten kan exemplarisch worden genoemd voor zijn ontwerpen.

FIG. 5.2 Uitsnede van de presentatietekening van Stania State (1834) (Bron: Fries Museum 286-024).

Aanwijzingen over de aanleg van reliëf, water, paden en bouwwerken

Roodbaards ontwerpideeën kunnen worden herleid uit de aanwijzingen over de aanleg, zoals de begrenzing van het eigendom en de functionele indeling. De teksten hebben onder andere betrekking op de vormgeving van het reliëf (glooiwallen, bergje, berg), het water (slingervijver, slingerbeek, kom, (vis)vijver), de paden (rijweg, pad, paadje) en de bouwwerken (huis, bijgebouwen, brug, tuinhuis, prieel).

Begrenzing en de functionele indeling

De tuin bij het huis bestond in de meeste gevallen uit een voorplein met bloemenperken, een moestuin met broeierij, vruchtboomgaard bevattende appel-, peren-, kersen- en gemengde soorten. In dit tuingedeelte werd ook een bleekveld en incidenteel een ijskelder gesitueerd. Water werd in

de pleziertuin weergegeven als water voor vermaak, of als visvijver of vissenkomp. In de pleziertuin werden eveneens de tuinsieraden afgebeeld, zoals bouwwerken in de vorm van een tempel, koepel of prieel en een grot. Deze tekende hij, net als de bruggen, vaak op driedimensionale wijze.

Het reliëf, de schakering van licht en donker

Met de 'gloywallen' of 'glooiingen' gaf Roodbaard het effect van het reliëf aan. Het reliëf werd op verschillende manieren in zijn ontwerp toegepast. Met korte aanwijzingen als 'hier hol of bol' vestigde hij de aandacht op het belang van de afwisseling. Ook gaf hij aanwijzingen over de mate van hoogteverschillen, zoals bij Ekenstein (1819): 'De glooiingen of wallen van dit waterdeel moeten zeer vlak geglooid worden'.

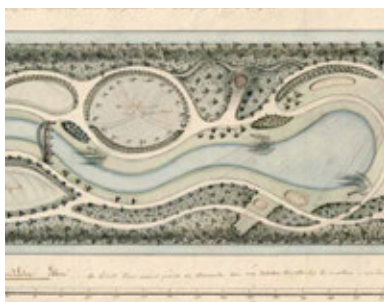
FIG. 5.3 Uitsnede van de schetstekening van Vijversburg (ongedateerd, 1844) (Bron: Fries Museum 289-017)

Roodbaard hechtte er veel belang aan om het ruimtelijk effect vorm te geven, zoals duidelijk wordt uit de schetstekening van Vijversburg (1844). Deze tekening bevat veel informatie over de hoogtes die hij toepaste in zijn ontwerp. Het eiland moest '2 ½ voet boven water' aangelegd worden.³⁶⁴ Met 'hoog', 'weinig hoog', en 'klimmende wat hoog' gaf hij de verschillende glooiingen langs de oeverwallen aan. De groep bomen bij de vijver plaatste hij op een heuvel, die 1.20 meter boven het water.

Ook op de tekening voor het Tournooiveld gaf Roodbaard uitgebreid informatie over de verschillende hoogtes. Met 'uitstolpend hol' bedoelde hij het geprononceerde reliëf. Of hij combineerde holle en bolle vormen. Met de 'aflossing van het hol na het bol' doelde Roodbaard juist op variatie, zoals hij dat veelvuldig toepaste bij de oevers langs de waterpartijen: de binnenrand iets lager en meer hol en de buitenrand juist bol en hoger. Hierdoor kon het meanderende effect van de slingervijver worden bereikt.

Over de grasperken op de tekening van Fockensstate (1837) schreef hij: 'Alle groene gazons worden min of meer bol bewerkt en een uitschulpende vorm. De groepen bomen staan alle op een hoogte.' Dit uitgangspunt gold voor al zijn ontwerpen. Bij grotere waterpartijen ontwierp hij een berg, zoals op de schets voor de Fraeylemaborg (1841): 'Top van den Berg'. Een lagere uitvoering komt voor op de tekening van de overtuin van Lyndenstein (1825). Hierop is een 'bergje' aangegeven, waarop een Griekse Tempel is afgebeeld, die hoger werd gesitueerd dan het huis om zo het fraaiste effect te krijgen. Roodbaard streefde zo naar een vanuit het huis zichtbare schakering van licht en donker en een afwisseling van 'dalende en stijgende glooiwallen' langs de slingervijver. De schaduwwerking gaf hij zowel op tekening weer, als in zijn aanwijzingen. Hieruit kan worden geconcludeerd dat dit effect van licht en donker een belangrijk aspect was van zijn ontwerpen.

³⁶⁴ Een voet kan zowel een lengtemaat als een oppervlaktemaat zijn. Het exacte formaat is afhankelijk van de locatie, het is ongeveer 0.30 meter.

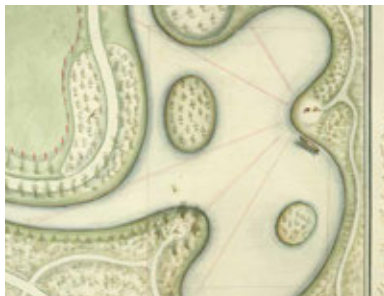
1 Slingervijver als rivier

2 Slingerbeek met gecamoufleerd einde

3 Vissenkom

4 Vijver voor vermaak

5 Eiland in een rivier

6 Sloop

FIG. 5.4 Water op de ontwerptekeningen van Ropta State (1), Ekenstein (2, 6), Lyndenstein tuin en moestuin bij het huis (3). Stania State achterterrein (4), Stania State voor- en achterterrein (5).

Water

In zijn aanwijzingen laat hij zien welk effect met het water moet worden bereikt. Dit geldt bijvoorbeeld voor het effect van de 'verdwijnende' beek. Deze beek markeerde hij vervolgens met een brug, zoals bijvoorbeeld bij Ekenstein (1819): 'In dit deel kan de beek een bruggetje hebben met paaltje met kettingen of touwen'.

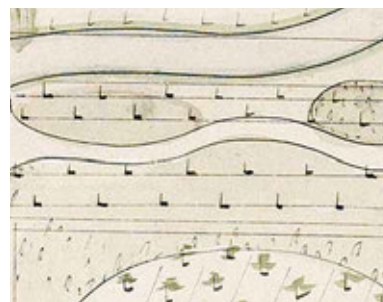
Vijverpartijen konden meerdere functies hebben, voor nut en voor plezier. Zo waren er vijvers voor vissen (Lyndenstein, 1821): 'waterpartij voor goudvissen' en 'goudvissenkom'. Daarnaast was het water bestemd voor vermaak, of als vaarwater.

1 Voorplein

2 Rijweg, met een breedte van 3 tot 3,5 m.

3 Paden, wandelpaden van 1,5 tot 2,5 m.

4 Paadje, smal pad als verborgen route

5 Paadje, doodlopend

6 Détour, splitsing van paden

FIG. 5.5 Rij- en wandelpaden op de ontwerptekeningen van Lyndenstein (1), Stania State (2, 3), Ropta State (4, 5), Lyndenstein, overtuin (6).

Rij- en wandelpaden

De paden zijn een essentieel onderdeel van de aanleg. Roodbaard gaf aan wanneer paden laag moesten worden aangelegd of een hoogte moesten overgaan. Ook maakte hij onderscheid in verschillende breedtes van paden, zoals bij de Algemene Begraafplaats, waar de paden zeer breed en verdiept moesten worden aangelegd met een breedte van 6 tot 7 meter. Voor de andere paden gold een breedte van 2,5 tot 3 meter.

De als rijweg bedoelde paden werden deels verhard met klinkers of 'befloerdsch'. Wandelpaden bestonden uit kleischelpen (Guyotpark). In de praktijk is te zien dat de parken die op de zandgronden liggen uit leemhoudend zand bestaan, dit is overigens niet uit zijn teksten te herleiden.

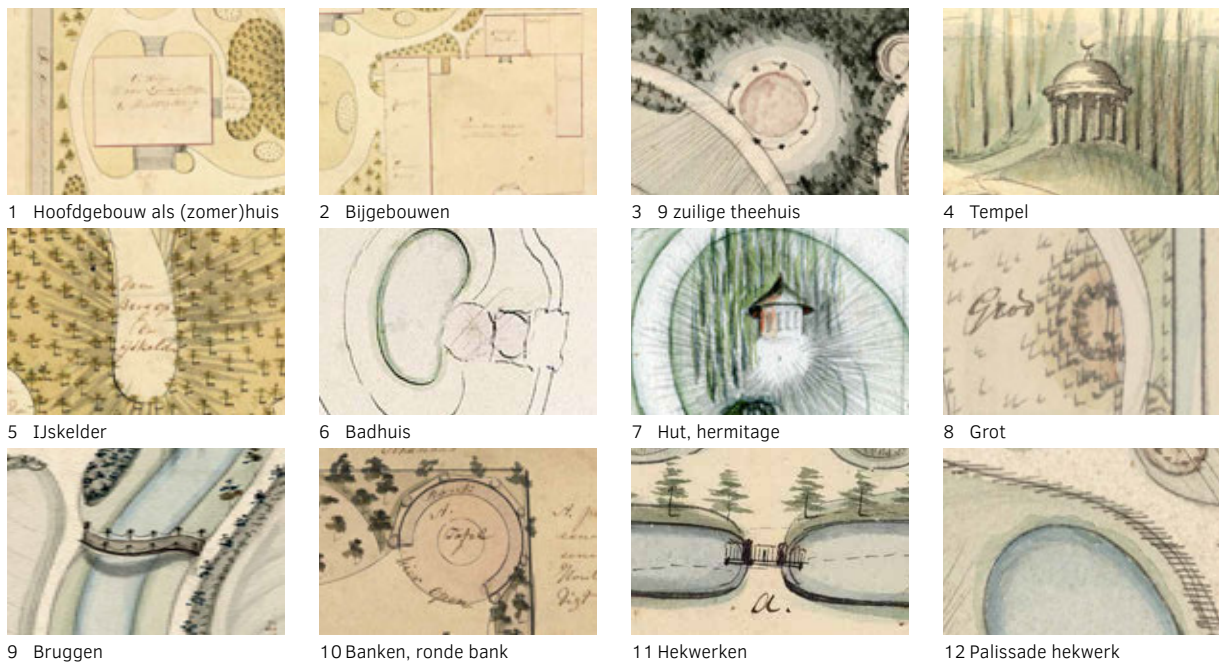

FIG. 5.6 Bouwkundige werken op de ontwerptekeningen van Lyndenstein tuin en moestuin (1, 2, 5), Ropta State (3, 9, 12), Lyndenstein overtuin (4), Stania State voor- en achterterrein (6), Stania State voorterrein (7), Fraylemaborg (8), Tuin Riedel (10), Algemene Begraafplaats (11).

Bouwkundige werken

Het belangrijkste bouwwerk is het hoofdgebouw (het huis of zomerhuis). De tuinsieraden, die Roodbaard in zijn ontwerpen positioneerde, werden vaak niet in de aanwijzingen genoemd maar als een driedimensionaal object getekend. Een uitzondering is de tekening van Lyndenstein, waarop zowel in beeld als in de tekst een tempel is aangegeven, die voor zover bekend niet is gebouwd. De ijskelder bij het huis heeft Roodbaard alleen met tekst aangegeven.

Op de tekening voor Ontwijk en Brouwershave is de zitplaats gemarkeerd met het zicht op het huis van Brouwer. Als bijzondere zitplaats in de tuin (locatie onbekend) accentueerde Roodbaard zelfs een 'leyprieel van Italiaanse populieren', een vondst die hij vaker toepaste. Ook de grot tekende hij vaker als symbool en voorzien van tekst, zoals zichtbaar bij de Fraylemaborg en Stania State.

Aanwijzingen over de beplanting

In zijn aanwijzingen besteedde Roodbaard uitgebreid aandacht aan de beplanting, het bos of wildbos, de bomen en boomgroepen, de boskettes en de bloemenperken. De specifieke keuze van het assortiment liet hij vervolgens de opdrachtgever of tuinbaas bepalen. Zo gaf hij op de tekening van Lyndenstien aan dat men de beplanting vrij kon invullen afhankelijk van de plaats en van wat men voor handen had. Ook voegde hij enkele keren een advies toe voor bodemverbetering.

*De Heer Mr. G. J. G. van der Grintman, Rijk in
Baron Thoe Schwartzberg en Hohenlandberg
te Beetgum.*

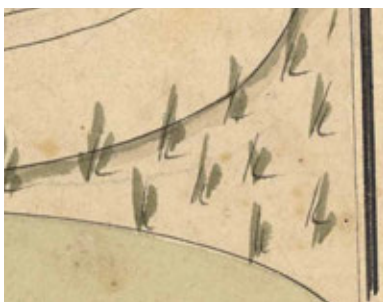
Debet aan Wijbren Krijns en Comp. te Joure

<u>1021</u>	40 Stam eik ≈ 101 - - - -	35 - - -
1 Decbr	35 Stam Beuk ≈ 81 - - - -	34 - - -
	54 Canadache populier ≈ 61 - - -	16-4 - -
	39 Stam abelij ≈ 121 - - -	23-0 - -
	20 Italiaanse populier ≈ 41 - - -	4 - - -
	24 Dito Swaarder ≈ 61 - - -	7-4 - -
	10 hal v Stam kerk en	
	10 Dito pruim ≈ 101 - - -	10 - - -
	4 Dito peer ≈ 121 - - -	2-0 - -
	3 grote Noot ≈ 301 - - -	4-10 - -
	50 Jonge eik ≈ 21 - - -	5 - - -
	30 Swaer Lijsterbei ≈ 101 - - -	15 - - -
	1 treurwilg ≈ 101 - - -	4 - - -
	5 populier Heterophylla ≈ 121 - - -	3 - - -
	1 treurw. sch. - - - - -	1-10 - -
	6 gouden Reegen ≈ 161 - - -	4-16 - -
	25 en gelde vlamboos - - -	"-13 - -
	6 grote vogelkerst ≈ 121 - - -	3-12 - -
	2 populier Cordifolia ≈ 141 - - -	1-0 - -
	46 Diverse Heester ≈ 101 - - -	23 - - -
	aan Zandige aarde voor - - -	2 - - -
<u>1022</u>		
21 februarij	120 driejarige aspergeplanten - - -	3-4 - -
7 maart	2 Leider perzik ≈ 801 - - -	5 - - -
	2 Dito abricoot ≈ 401 - - -	4 - - -
	3 Dito peer ≈ 161 - - -	2-0 - -
	65 bei in voorten ≈ 21 - - -	6-10 - -
	53 vlamboos - - - - -	1-6 - -
	Transporters - - - - -	213-1 - -

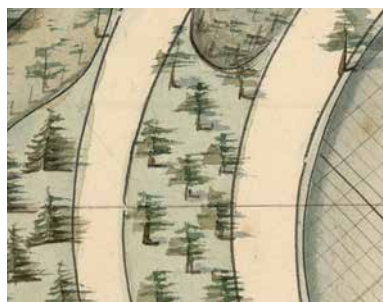
FIG. 5.7 Rekening van Wijbren Krijns en Compagnon te Joure voor Georg Frederik baron thoe Schwartzberg en Hohenlandberg wegens de leverantie van diverse bomen en struiken (Bron: Tresoar FA Thoe Schwartzberg en Hohenlandberg toe. nr. 326 inv. nr. 781-20, Mulder-Radetzky, 1984, bijlage 6, 110).

1 Bos

2 Wildbos

3 Opgaand hout

4 Akkermaals-, hak-, of kaphout

5 Hakhoutsingels

6 Open plekken in bos

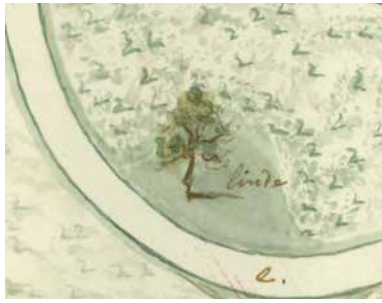
FIG. 5.8 Bos, wildbos en hakhout op de ontwerptekeningen van Stania State achterterrein (1, 6), Tuin Riedel (2), Algemene Begraafplaats (3), Ekenstein (4, 5).

Bos, wildbos en hakhout

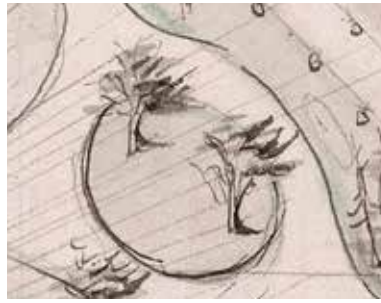
Voor de randen van zowel de landschapstuinen als -parken paste Roodbaard een dichte beplanting toe als beschutting tegen de wind. Hij noemde dit afwisselend bos, dichtbos of wildbos. Het laatste kan vermoedelijk duiden op bos dat al van nature voorkomt en dat in het ontwerp werd ingepast, in de bestaande bosrand. Het wildbos kon onder andere bestaan uit elzen, zomereiken, beuken, iepen, essen, esdoorns, populieren, wilgen meidoorns en lijsterbessen. Als soorten voor de dichte beplanting noemde hij sparren en treurwilgen (onbekende tuin).

Met dicht bos of kreupelbos werd ook wel hakhout bedoeld, soorten die na enkele jaren werden gesnoeid om vervolgens weer als dichte struikvorm uit te lopen. Roodbaard gaf op de tekening van Ekenstein hiervoor een uitvoerige beschrijving: 'Doch aangezien de westkant van de aanleg zeer smal is moet men veel kreupel eiken planten om het zicht dicht te krijgen'. Een dicht kreupelbos van door elkaar geplant els, eiken en esdoorn zorgde op de klei voor goed hakhout. Berkwas hier niet aan te raden. Ook gaf hij aan dat kleine groepjes hakhout juist voor een mooie overgang naar het bos konden zorgen.³⁶⁵

³⁶⁵ Zie bijvoorbeeld de ontwerptekening van Ekenstein uit 1819, waarop Roodbaard geschreven heeft: 'Losse groepjes hakhout om een zachte overgang naar het Bosch te maken'.

1 Linde

2 Witte acacia

3 Piramidale populier

4 Treurboom

5 Den of spar

6 Vruchtboom (appel)

FIG. 5.9 Solitaire bomen op de ontwerptekeningen van Stania State achterterrein (1), Prinsentuin (2, 4), Lyndenstein tuin en moestuin (3), Algemene Begraafplaats (4), Trommiushof (6).

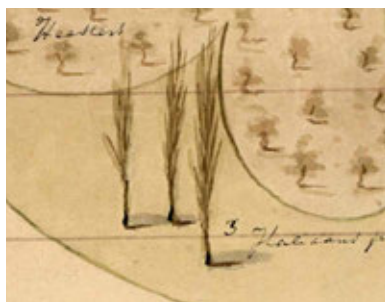
Solitaire bomen

Bomen hadden meerdere functies in het ontwerp. Ze dienden als beschutting tegen de wind zoals bij Lyndenstein: 'Alle lindebomen aan de westkant van de vijvers moeten blijven staan, ter dekking van de wind'. Of ter verhulling van het zicht op de omgeving, zoals bij Fockensstate: 'De groepen bomen willekeurig wat de soort is dienen om de achterste terreinen uit het zicht te onttrekken en om vanaf de weg niet gezien te worden.'

Daarnaast dienden bomen ter verfraaiing van het driedimensionale decor, waarbij Roodbaard onderscheid maakte tussen verschillende soorten 'fijne en grove soort voor versiering' (onbekende tuin). Over het algemeen plaatste hij de bomen als een driedimensionaal sieraad in zijn tekeningen. Vaak voegde hij als toelichting de soortnaam toe, zoals zichtbaar is op de tekening van de tuin voor Trommiushof (1819). Tot de door hem afgebeelde solitaire bomen of boomgroepen behoren: linde, eik, els, es, (bonte) esdoorn, witte acacia, (bonte) kastanje, gouden regen, grootbladige plataan en rode beuk. Roodbaard hechtte niet altijd belang aan het assortiment van de bomen. Zo gaf hij op de tekening van de Algemene Begraafplaats aan dat daar naar eigen voorkeur kon worden geplant.

1 Groep van dennen of sparren

2 Groep van piramidale populier

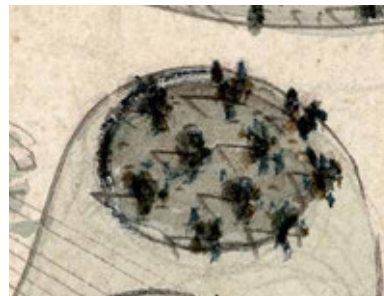
3 Groep van treurbomen

4 Groep van vruchtbomen

5 Perk van bomen

6 Rond perk van bomen

FIG. 5.10 Boomgroepen op de ontwerptekeningen van Ekenstein (1), Trommiushof (2, 4), Algemene Begraafplaats (3), Lyndenstein overtuin (5), Ropta State (6).

Boomgroepen

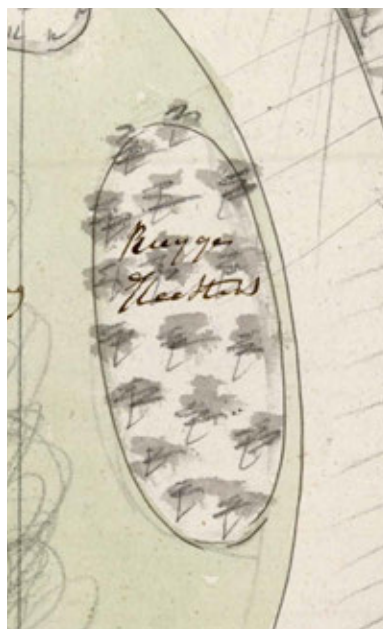
Roodbaard gebruikte zuil- en treurbomen veelvuldig, voor het architectonisch effect. Zo plaatste hij ter markering van de entree bij de Algemene Begraafplaats een perk met Italiaanse populieren. Bij Lyndenstein werd een groep Italiaanse populieren gesitueerd, waartegen de tempel moest uitkomen. De populieren komen ook voor op de tekeningen van Trommiushof, de boomgaard van het Poptaslot (1821), Fockensstate (1837), Stania State (1821), het Guyotpark en het Oldehoofdsterkerkhof. Bij deze laatste ontwerpen is de parallel met het eiland van Rousseau in het park te Ermenonville goed herkenbaar. Hij positioneerde deze zuilvormige bomen bij het monument (Guyotpark) en de Oldehove. Ook gebruikte Roodbaard de populier om een leiprieel te maken (onbekende tuin).

Aan de oevers van het water paste Roodbaard ook veelvuldig de treurvorm toe. Hiermee beoogde hij een dichte beplanting te creëren en streefde hij het effect van het verdwijnende water na.

Roodbaard maakte in zijn ontwerpen gebruik van oude bomen. Op tekeningen gaf hij aan welke behouden moesten blijven. Dit geldt bijvoorbeeld voor de uitgebreide toelichting op de tekening van het Guyotpark: 'Alle grote lindenbomen, die hier op de kaart zijn getekend kunnen blijven staan, maar de bomen met een kruisje aangegeven op de huidige standplaats kunnen naar mijn idee gemist worden', en: 'Wanneer men toch nog enige bomen wil behouden zoals getekend, dan niet men beginnen met kappen van de boom AA BB CC EE FF GG die volstrekt niet kunnen blijven staan.'

1 Partijen en boskettes

2 Bloemperken

3 Gras en grasperken

FIG. 5.11 Partijen en boskettes, bloemperken, gras en perken zoals weergegeven op de tekening van het Tournooiveld.

Partijen en boskettes

Boskettes bestaan uit bomen of bloeiende heestergewassen, die werden ingepast ter begeleiding van de zichtlijnen en de compartimentering van de aanleg als onderdeel van een schilderachtig tafereel, bijvoorbeeld met het witte loof van acacia's

Bloemperken

De bloemperken werden met verschillende bloemgewassen, zowel vast planten als eenjarigen beplant. Ze dienden ter verfraaiing, om een schilderachtig tafereel te creëren.

Gras en grasperken

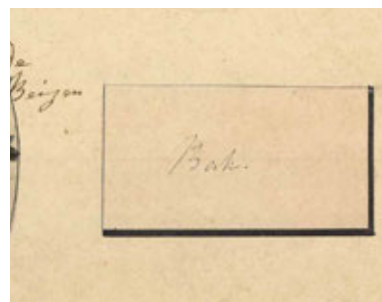
Het gras langs de oevers van de vijverpartijen en de ronde en ovale grasperken vormde een belangrijk onderdeel van de aanleg. Uilkens schreef hierover in zijn publicatie uit 1854 *Aanleg van Parken – Bloemtuinen* dat de grasperken 'nauwlettend onderhouden moeten worden' en vier keer per jaar gemaaid moeten worden. De perken kunnen worden ingezaaid of er kunnen graszoden worden gebruikt, met name voor de meer steile taluds. Naast het gras en de grasperken werden ook de natuurlijke voederkampen beschreven, die 'onontbeerlijk' en net zo belangrijk waren als de grasperken en groene partijen. De weiden verschillen van de voederkampen omdat deze begraasd in plaats van gemaaid werden.

1 Vruchtboomgaard met groentes

2 Aspergeperk

3 Warme en koude kassen of bakken

4 Muur voor leifruit

FIG. 5.12 Moestuin met broeierij op de ontwerptekeningen van Ropta State (1), Lyndensteen overtuin (2), Tuin Riedel (3), Poptaslot (4).

Aanwijzingen over de nutstuinen, de moestuin met broeierij, de boomgaard met vruchtbomen en -struiken

Roodbaard wist in zijn plannen het nuttige met het aangename te verenigen, zoals ook verwoord in het gedicht voor het Koepelbos te Oldeberkoop. Dit krijgt meer betekenis wanneer we zijn aanwijzingen op de tekeningen ontcijferen. Opvallend zijn de zeer uitgebreide aanwijzingen over de nutstuinen, zelfs met de aanduiding van soorten. Dit maakt duidelijk dat Roodbaard over deze specifieke kennis beschikte en het belangrijk vond om nutstuinen onderdeel te laten maken van de landschappelijke aanleg.

Moestuin met broeierij

Het gebruik van verschillende begrippen voor de moestuin, zoals de vroege moestuin (Ekenstein), moestuin voor vroege groentes (Ekenstein), de vruchtentuin (Vijversburg en Ontwijk-Brouwershave) en de vruchten-moestuin (Ekenstein), maakt duidelijk dat dit een belangrijk onderdeel van zijn ontwerp was. Ook vruchtbomen maakten onderdeel uit van zijn ontwerpen, al of niet gegroepeerd in een boomgaard of gecombineerd tot: 'vruchtboomgaard met groentes' (Ropta State). Bij de Fraeylemaborg maakte hij naar het idee van de eerste landschappelijke aanleg van Blum de korenvelden onderdeel van de aanleg.

In het ontwerp voor de overtuin van Lyndensteen gaf hij bij de tuinmanswoningen een perk met asperges aan. Aspergeplanten kwamen voor op de lijst van kwekers als tot de groep 'Beijbomen' zoals witte maanbloeiers of en aardbeienplanten en bessenstruiken als onderdeel van de vruchtentuin met rode bessen, aalbessen en frambozen en pruimen (Tuin Riedel).³⁶⁶

³⁶⁶ Scholtens (2004). 48. Zie hiervoor de lijst de Catalogus van Okke T. Bosgra en zoon, Bergum 1870.

1 Vruchtbomen

2 Vruchtenboomgaard

FIG. 5.13 Boomgaard op de ontwerptekeningen van Poptaslot (1) en Ropta State (2).

Boomgaard

De boomgaard kreeg van Roodbaard in een aantal ontwerpen een prominente plek. Dat geldt bijvoorbeeld voor het ontwerp van Ropta State. Hier maakte hij onderscheid tussen de appelboomgaard, de kersenboomgaard en de vruchtboomgaard met groentes. Voor het Poptaslot maakte hij een ontwerp voor een boomgaard, bestaande uit verschillende perken met vruchtbomen zoals appel en vele perensoorten, waaronder de rietpeer en juttepeer. De lange op het zuiden gelegen fruitmuur was tevens bestemd voor vruchtbomen.

Volgens het plan van aanleg van de onbekende tuin waren drie partijen geschikt voor 15 stuks pruimen met daaronder rode aalbessen, een partij voor appels en peren en een rond perk voor halfstam-kerzen met aalbessen en lage groenten of de witte maandbloeiers zoals aardbeien. De muur bij de broeierij van de onbekende tuin was geschikt voor fijne vruchten zoals abrikozen en Brusselsen peren.

De bestellijst van O.T. Bosgra uit 1870 geeft een onderverdeling van vruchtbomen, waaronder zure en zoete appelbomen, perenbomen en tafelperen, kersenbomen, perzikbomen, abrikozen- en druivenbomen. Onder de categorie 'Beijbomen' of kleinfruit en noten vallen de bessen en frambozen, maar ook mispel, amandel en hazelnoten. Naast de vruchtbomen wordt er onderscheidt gemaakt in onvruchtbare bomen, zoals stambomen als linde, iep, es, eik, esdoorn en populier en het kaphout (hakhout) van eiken, berken, elzen en esdoorn en heggen als liguster, beuk, mei- en veldsesdoorn en iep. Het plantenassortiment dat Roodbaard tot zijn beschikking had, kan worden herleid uit de catalogus die Leichtenberg in 1820 publiceerde.³⁶⁷

³⁶⁷ Leichtenberg (1820).

AANWIJZINGEN OVER ZICHTLIJNEN, RELIEF, WATER, PADEN EN BOUWWERKEN

ZICHTLIJNEN

- Straalsgewijze lijnenbundels als vergezichten
- Lijnenbundels vanuit het huis

RELIEF

- Schakring van licht en donker
- Het eentonige van de platte oppervlakte wegnemen door zachte glooiingen
- Berg of bergje
- Gloomwallen, afwisselend hol en bol

WATER

- Natuurlijker waterpartijen, zoals meren, beken, rivieren en kolken
- Kunstmatige waterpartijen, kommen, vijvers, rivieren, kanalen, sloten en beken
- Slingervijver of slingerbeek waarbij het einde wordt verborgen door bossages
- Eiland omsloten door een rivier, meer of beek

PADEN

- Rijweg met een breedte van 3 tot 3,5 meter
- Paden, wandelpaden van 1.5 tot 2,5 meter
- Paadje, smal pad als verborgen route naar een private zitplek of klein gemak (toilet)

BOUWKUNDIGE WERKEN

- (zomer)Huis als hoofdgebouw
- Bijgebouwen, koetshuis, orangerie
- Tuinsieraden, bouwwerken, bruggen en zitplaatsen

AANWIJZINGEN OVER BEPLANTING

BOS, WILDBOS EN HAKHOUD

- Opgaand hout of akkermaals- of kaphout
- Het inwendige van een bosch is voor versiering vatbaar en zelfs voor grasperken geschikt,

SOLITAIRE BOMEN

BOOMGROEPEN

PARTIJEN EN BOSKETTES

- Schilderachtige partijen, het witte loof van een abeel, brug
- Natuurlijke of landelijke partijen van inheemse beplanting, geboomte of heestergewassen

BLOEMPERKEN

- Bloemperken van bloemgewassen, zowel vaste planten als eenjarigen, en in het midden bloemheesters, regelmatig van hoog in het midden naar laag aan de randen

GRAS

- Graslanden, groene of natuurlijke voederkampen
- Grasperken en groene partijen
- Graszaden mengen met rolklaver, rode of witte klaver, aambeien, crocussen of standelkruiden.
- Graszoden voor het bedekken van glooiingen en het aanleggen van grasboorden langs de bloemperken en boskettes.
- Grasranden of boorden van bloemen of graszoden

AANWIJZINGEN OVER NUTSTUINEN

MOESTUIN

BROEIERIJ

- Warme en koude kassen of bakken

BOOMGAARD

- Vruchtbomen, mogelijk in combinatie met bessenstruiken en groentes

FIG. 5.14 Aanwijzingen van Roodbaard over de structurelementen van landschapstuinen en -parken (Bron: auteur).

De belangrijkste informatiebron voor het vorminstrumentarium zijn de ontwerptekeningen, bestaande uit presentatietekeningen en potloodschetsen van de landschapsparken en -tuinen. Voor de tuinarchitectonische analyse is een aantal parken geselecteerd waarvan de ontwerptekeningen nog beschikbaar zijn en de oorspronkelijke aanleg nog herkenbaar is. Deze combinatie geldt voor slechts vijf parken te weten: Ropta State te Wijnaldum, Lyndenstein te Beetsterzwaag, Stania State te Oenkerk gelegen in de provincie Friesland en Ekenstein te Appingedam en de Fraeylemaborg te Slochteren gelegen in de provincie Groningen. Naast de tekeningen zijn het de oude kaarten, zoals het Kadastraal Minuutplan, verkend tussen 1811 en 1832 (KMP) en de Topografische en militaire Kaart van het Koninkrijk der Nederlanden 1850-1865 (TMK), die de contemporaine situatie van de locatie met de landschappelijke context aangeven. Het tweedimensionale beeld van de tekeningen is de weergave van een driedimensionale werkelijkheid. Het Actueel Hoogtebestand Nederland (AHN) brengt deze driedimensionale weergave van de huidige situatie in beeld. Daarmee kan het reliëf, zoals dat destijds is aangelegd en nu nog aanwezig is, toegevoegd worden aan de informatie van de tekeningen. Om inzicht te krijgen in de huidige situatie van de aanleg en met name van het reliëf is gebruik gemaakt van het AHN in combinatie met oude kaarten. De AHN biedt samen met het KMP, waarop het grondgebruik en de eigenaar op nauwkeurige wijze is vastgelegd, een betrouwbare basis om de karakteristieke kenmerken van het park en de omgeving vast te leggen. Voor een aantal locaties bestaan er kaarten gemaakt door landmeters, waarbij de aanleg nauwkeurig is ingemeten en gekarteerd. Ook aanwezige schilderijen, prentbriefkaarten en foto's geven inzicht in de aanleg. Voor de registratie van de ruimtelijke compositie in het historische cultuurlandschap, vormen het KMP samen met de AHN en de ontwerptekening een betrouwbare bron om de bestaande landschapsparken in het huidige Noord-Nederlandse cultuurlandschap te registreren.³⁶⁸

De bovengenoemde cartografische informatie is de belangrijkste bron voor de tuinarchitectonische analyse naar de karakteristieke kenmerken van Roodbaards vorminstrumentarium. Roodbaard handschrift kan worden herleid aan de hand van zijn gereedschapskist, die wordt bepaald door de vier stappen uit de samengestelde methode, te weten: (1) de contextuele situatie, (2) de cartografische informatie, (3) de ruimtelijke interpretatie en (4) de landschappelijke registratie.³⁶⁹

³⁶⁸ Van der Wyck (1982). 593.

³⁶⁹ Zie hoofdstuk 2, schema van de samengestelde methode voor tuinarchitectonisch onderzoek op basis van oude kaarten en tekeningen.

Lyndenstein, Hoofdstraat 3, Beetsterzwaag (gemeente Opsterland)

De historische buitenplaats (rijksmonument) bestaat uit een neoclassistisch hoofdgebouw uit 1821 met een overtuin, aangelegd tussen 1825 en 1837 met het 18e-eeuwse tuinbeeld Neptunus. De langgerekte slingerende vijver splitst ongeveer halverwege in een zijarm met een brug. Aan het eind van de vijver is een visuele beëindiging in de opgeworpen heuvel waarop het zomerhuis was gesitueerd. Rondom de vijver loopt een wandeling in de vorm van een slingerend pad. Aan weerszijden staan nog enkele oude linden die tot de formele aanleg behoren, de randen van de tuin worden afgesloten door bosschages.³⁷⁰

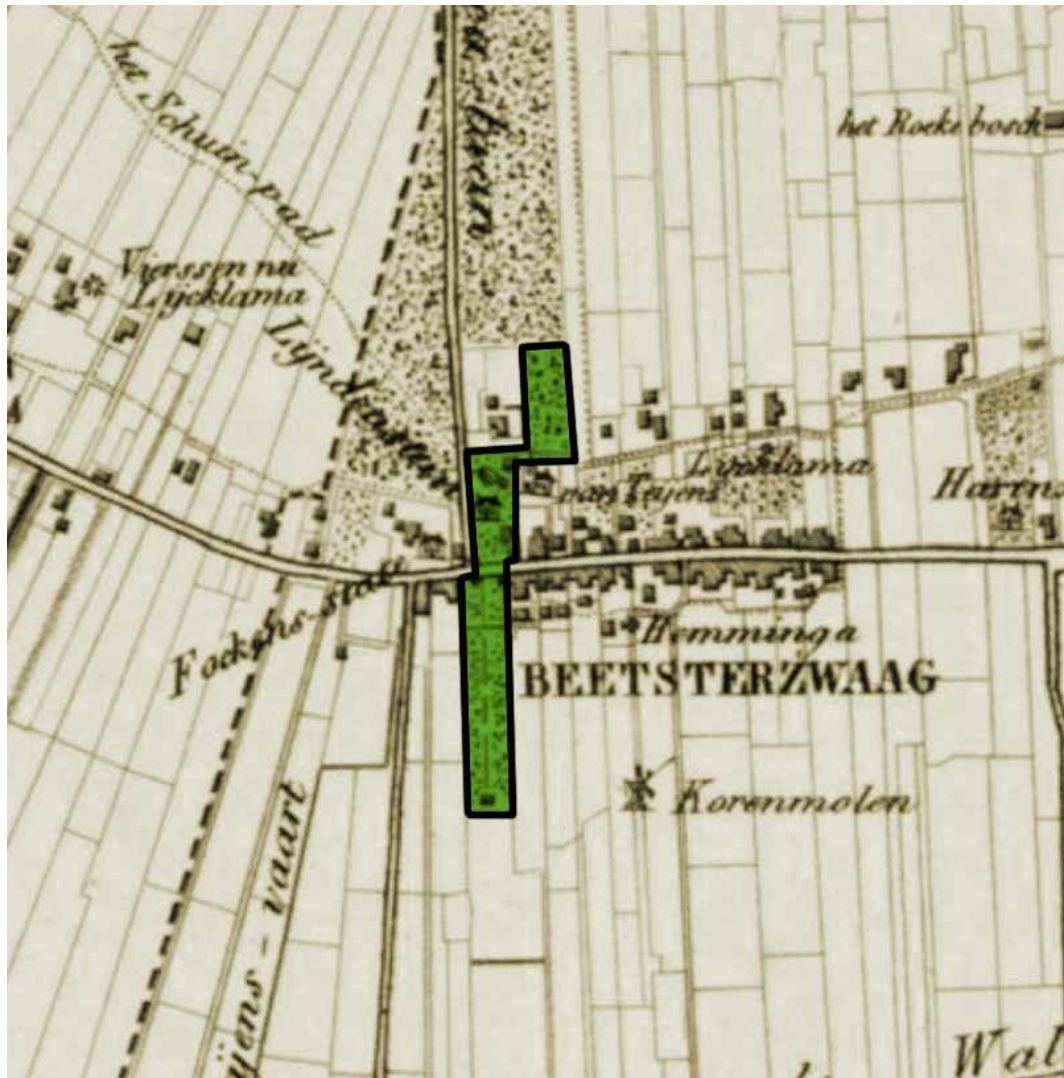

FIG. 5.15 Situatie omstreeks 1850 zoals weergegeven op de kaart van Opsterland, uit de Atlas van Eekhoff 1849-1859, bewerkt door de auteur (Bron: Tresoar 11-3823).

³⁷⁰ Redengevende beschrijving Rijksmonumentenregister, complexnummer 514012.

STAP 1. Contextuele situatie

Lyndenstein ligt aan de westzijde van het dorp Beetsterzwaag ten zuidoosten van Drachten.³⁷¹ Bijzonder aan Beetsterzwaag is het lange lint van vele statige herenhuizen en buitenplaatsen, zoals Fockensstate, Teyenshuis, Huize Bordena, Eysingahuis, Lycklamahuis en richting Olterterp de buitenplaats Harinxmastate en het landgoed van Boelens (nu Huize Olterterp).³⁷² Het lintdorp is gelegen op de hogere zandrug van het beekdal de Tjonger. Zoals ds. J. Craandijk in 1874 schreef 'Beetsterzwaag is een dorp, dat met menig hooggeroemde plaats in 't Geldersche of Utrechtse wedijveren kan.' De Hoofdstraat, in het verleden de Heerenweg geheten, loopt van oost naar west van Beets via Beetsterzwaag naar Olterterp. Aan weerszijden van deze weg ligt de smalle en langgerekte, opstreckende verkaveling. De kerk van Beetsterzwaag staat niet in het centrum, maar aan de westzijde van het dorp iets ten noorden van de Hoofdstraat op de kruising van twee middeleeuwse kerkpaden. In 1660 bouwde grietman van Opsterland, Martinus Fockens het herenhuis 'Nieuw Fockens' naast de kerk. Aan het begin van de 19e eeuw bevond de middeleeuwse kerk in dusdanig slechte staat, dat deze gesloopt en in 1803 als grotere kerk herbouwd werd. Roodbaard trof bij aanvang van zijn opdracht in 1821 op Lyndenstein een formele parkaanleg aan, uit de tweede helft van de 18e eeuw. Achter het huis dat in 1660 was gebouwd, direct gelegen aan de Hoofdstraat, werd de plattegrond uitgezet voor de bouw van het nieuwe huis, die eveneens startte in 1821.³⁷³

FIG. 5.16 Kadastraal Minuutplan met de kerk en korenmolens, verkend in 1827 (Bron: RCE).

³⁷¹ Huisman (1996). Een uitgave van Monument van de Maand, waarin een kilometer adellijke huizen in Beetsterzwaag wordt beschreven.

³⁷² Van Lynden werd in 1828 opgevolgd door Ambrosius Azzo van Boelens (1766-1834), die Slot Boelens aan de oostzijde van Beetsterzwaag in bezit had. Hoewel er geen bronnen beschikbaar zijn, kan de aanleg van de overtuin van Slot Boelens op basis van de ontwerpstyl en vormprincipes worden toegeschreven aan Roodbaard. Vervolgens werd Saco van Teyens in 1834 grietman van Opsterland. Hij woonde op het belendend perceel Fockensstate. Saco gaf Roodbaard omstreeks 1837 opdracht om een ontwerp voor de tuin van Fockensstate te maken, grenzend aan de westzijde van Lyndenstein.

³⁷³ Holwerda (2018). 34. Het nieuwe huis werd in november 1820 aanbesteed, waarna op 11 april 1821 de eerste steen werd gelegd. Deze steen is geplaatst in de gevel van het huis. Voor de oplevering van het huis wordt een datum van 1 januari 1823 genoemd.

FIG. 5.17 De ruimtelijke compositie in de context van het historische cultuurlandschap op basis van het Actueel Hoogtebestand Nederland, het Kadastraal minuutplan, verkend in 1827, en de verschillende ontwerptekeningen die Roodbaard maakte voor Lyndenstien.

FIG. 5.18 De ruimtelijke compositie in de context van het historische cultuurlandschap op basis van het het Kadastraal minuutplan, verkend in 1827, en de verschillende ontwerptekeningen die Roodbaard maakte voor Lyndenstein.

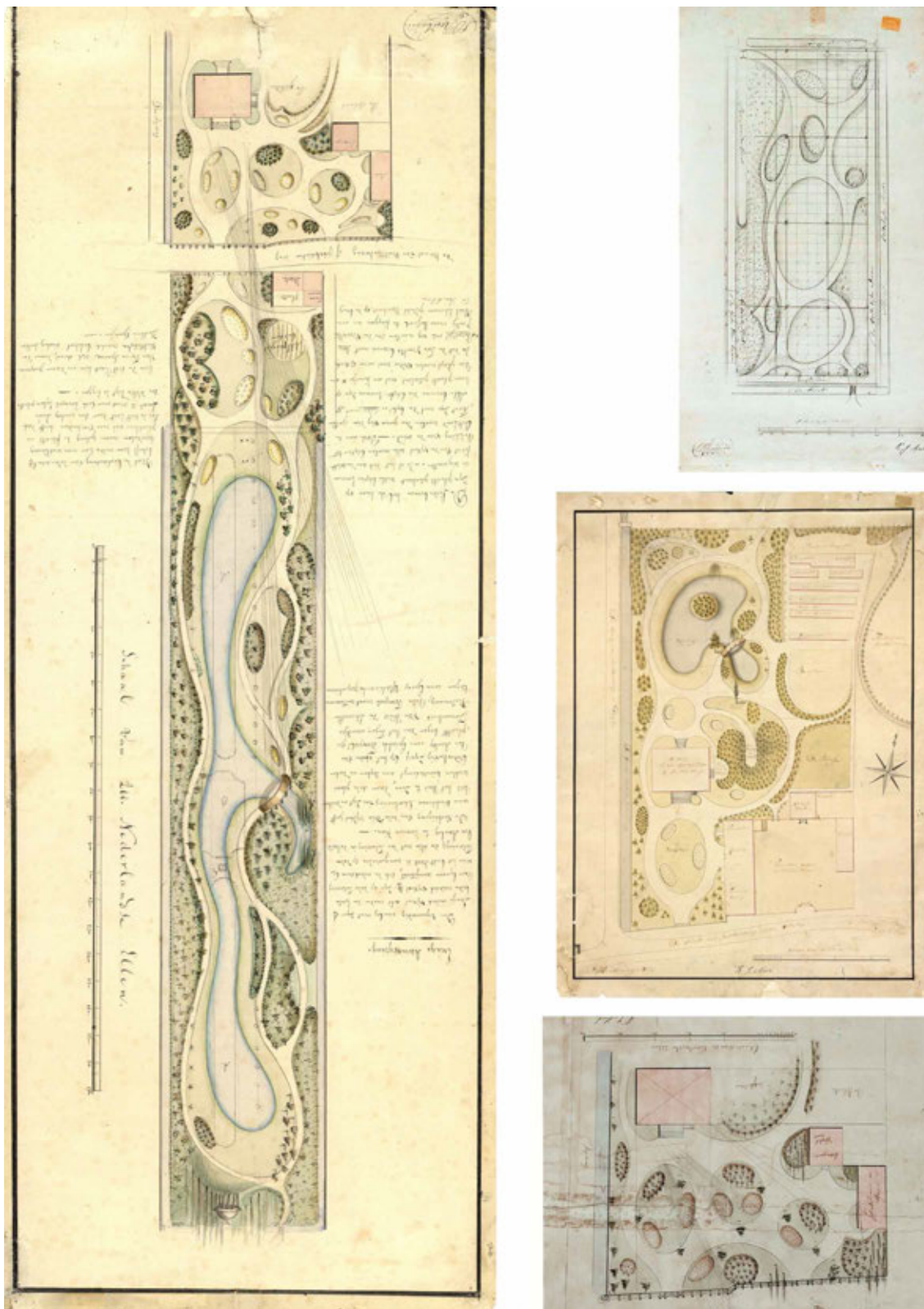

FIG. 5.19 Collage van de vier tekeningen voor Lyndenstein, met links de Overtuin (ongedateerd, vermoedelijk 1825), rechtsboven de Nutstuin (ongedateerd, vermoedelijk 1821), rechtmidden Tuin bij het huis (ongedateerd, vermoedelijk 1821) en rechtsonder de Tuin bij het huis (ongedateerd, vermoedelijk 1837). (Bron: Tresoar 349-412, 349-413, 349-414)

STAP 2. Cartografische informatie

Onder het kopje 'Enige Aanwijzinge' gaf Roodbaard een toelichting op zijn ontwerp.³⁷⁴ Hij lichtte toe dat de drie bestaande vijvers tot een slingerende vijver omgevormd moesten worden met een 'gewenste schakering van licht en donker' door de oevers van de vijver, de 'glooiwallen', te laten stijgen en dalen. Roodbaard achtte het van grond belang dat dit effect vanuit het huis waarneembaar was. Behalve het effect van licht en donker was de positie van bouwwerken van belang, zoals de 'Griekse Tempel' aan het einde van het park. Om deze vanuit het huis te kunnen zien, werd de tempel met een groep zuilvormige populieren hoger geplaatst dan het huis. Zijn aanwijzingen hadden onder andere betrekking op het behoud van oude lindenbomen en het nieuw aan te planten beplantingsassortiment. De bomen aan de westzijde werden behouden ter beschutting tegen de westenwind. Een aantal grote bomen aan de oostzijde diende verwijderd te worden, zodat er een fraaier zicht kon ontstaan vanuit het huis naar de brug. Deze aanwijzingen illustreren de waarde die Roodbaard hechtte aan de optimale beleving van de tuinsieraden en de schakering van licht en schaduw. Vanuit het huis moest er vrij zicht zijn over de slingerend vijver met aan het einde de Griekse Tempel en halverwege de brug over de verdwijnende beek, met het zicht naar het korenvelden en de korenmolen.

Het valt op dat Roodbaard ruimdenkend was over de beplantingskeuze. Over het toe te passen beplantingsassortiment gaf hij aan dat men het naar eigen keuze kon invullen, afhankelijk van de plaats en wat er beschikbaar was. Wel adviseerde hij om in de smalle strook aan de westzijde van de aanleg voornamelijk eikenhakhout ('kreupel eiken') te planten om een winddichte singel te krijgen en aan de oostzijde groepen van fijne sparren tussen het eikenhout. Hij maakte een onderverdeling in de bosgebieden die dicht bebost dienden te worden en het eikenhakhout op de smalle stroken als enige mogelijkheid voor een dichte beplanting, maar liet de keuze van het assortiment verder over aan de tuinman Mook, zoals ook blijkt uit zijn bestelling in 1821 bij de kwekerij van de Fa. Wybren Krijns & Co.

De vier ongedateerde tekeningen van de tuin en overtuin van Lyndenstein geven niet alleen de aanleg van de tuin en de overtuin weer, maar ook de veranderingen aan de gebouwen. Zo werd het hoofdhuis voor de aanleg van de tuin afgebroken om vervolgens op enige afstand van de weg in dezelfde denkbeeldige middenlijn te worden gebouwd. Ook de bijgebouwen, de tuinmanswoning en de orangerie met het koetshuis werden afgebroken. De tuinmanswoning werd verplaatst naar de overtuin, waardoor het hoofdgebouw vanaf de weg goed zichtbaar werd. De eerste ontwerp-tekening maakte Roodbaard met als doel om de noordelijke tuin met een moestuin en de bleek bij het nieuwe huis aan te leggen. De tekening is niet gedateerd, maar aangezien de maatvoering is aangegeven in een schaal 40 tot 50 Ellen, is hij omstreeks 1821 gemaakt.³⁷⁵ De schaal van 40 tot 50 ellen is geen exacte maataanduiding, maar een maatverhouding. Roodbaard gaf deze verhouding met dunne potloodlijnen in de tekening weer, als een maatraster voor zijn ontwerp.

³⁷⁴ De transcriptie is in hoofdstuk 4 opgenomen.

³⁷⁵ Berends (2017). Vanaf 1821 werd de maatvoering in Nederlandsche Ellen aangegeven. Deze maat komt overeen met een meter. Daarmee kan de tekening in ieder geval voor 1822 worden gedateerd.

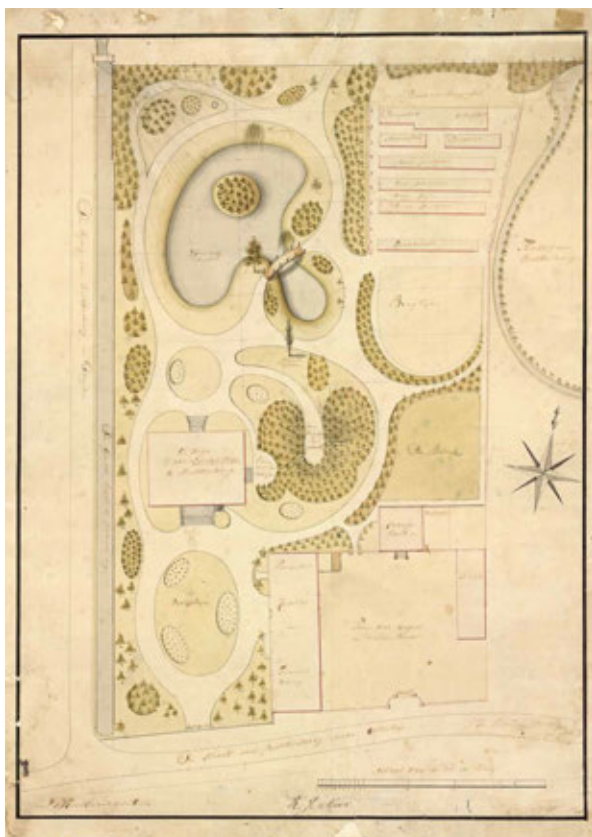

FIG. 5.20 Presentatietekening van de noordelijke tuin, ongedateerd (omstreeks 1821) (Bron: Tresoar 349-412).

FIG. 5.21 Kadastraal Minuutplan 1827, van de noordelijke tuin met tuinmanswoning (detail) (Bron: RCE).

De tuin grenst aan de Heerenweg waardoor het koetshuis, de paardenstal met een plein voor wagens en een hoenderplaats met schuur evenals de tuinmanswoning goed bereikbaar zijn. Ook de sloot om het kerkhof aan de noordwestzijde van de tuin is op de tekening aangegeven. De rijweg van Beetsterzwaag naar Drachten vormt de westelijke grens. Bekend is dat tuinman K.J. Mook op 29 januari 1821 voor de aanleg de kwekerij van Wybren Krijns bezocht om de bomen voor de tuin te bestellen. Deze werden op 10 en 13 maart in Beetsterzwaag geleverd.³⁷⁶ De tuin werd in het voorjaar van 1821 aangelegd, met uitzondering van het voorplein dat pas na afbraak van het oude huis in 1825 kon worden aangelegd.³⁷⁷

³⁷⁶ Van der Spoel-Walvius (2012). 37. [10-03-1821 bomen beladen na Wolvega, en na Beesterzwaag en na Hemrik; besterzwaag], [13-03-1821 berk na Beesterzwaag].

³⁷⁷ Holwerda (2018). 42. In de *Leeuwarder Courant* van 10 juni 1825 worden de afbraakmaterialen van het oude huis 'Nieuw Fockens' te koop aangeboden.

De tweede ontwerptekening betreft de overtuin en het voorplein voor het nieuwe huis en is vermoedelijk in 1825 gemaakt.³⁷⁸ Het betrof niet alleen een ontwerp voor de tuin en de overtuin, maar ook de verplaatsing van de tuinmanswoning van Mook naar de overzijde van de weg bij de toegang van de overtuin. Het koetshuis en de paardenstal werden eveneens verplaatst, waardoor een ruim voorplein voor het nieuwe huis kon worden gecreëerd. Roodbaard beschrijft dat de tekening is gemaakt om een indruk te krijgen van de nieuwe aanleg. Op het Kadastraal Minuutplan, verkend in 1827, is te zien dat de tuinmanswoning inmiddels in de overtuin was gebouwd.³⁷⁹ Als gevolg van het overlijden van Van Lynden in 1828 zou de uitvoering van de aanleg van het park pas jaren later plaatsvinden. Omstreeks 1837 maakte Roodbaard voor het naastgelegen Fockensstate een ontwerp. In die periode zou hij ook weer bij Lyndenstein betrokken zijn geweest.³⁸⁰ De derde tekening is een detail van het voorplein bij het huis en geeft de nieuwe situatie weer bij het Oranjehuis met wasplaats en het nieuwe koetshuis met de stal. De Kadastrale hulpkaart met 'Amotie in 1837' geeft aan dat de tuinmanswoning met koetshuis en stal afgebroken waren en het gebouw bij het Oranjehuis en de Wasplaats vergroot was.³⁸¹ Het is opvallend dat op deze tekening de diagonale meetlijnen vanuit de hoekpunten van de gebouwen zijn getekend. Dat duidt erop dat het gaat om een inmeting van de situatie na afbraak van de oude tuinmanswoning en het koetshuis met de stal. Het is een uitwerking van de ontwerptekening uit 1825 waarbij de perken en paden met de beplanting op een nauwkeurige wijze zijn ingetekend om zo uitgevoerd te kunnen worden. De aanleg van het voorplein zal omstreeks 1839 gerealiseerd zijn.³⁸²

Grondplan met schaalbalk (basisvorm)

Voor het tekenen van de plattegrond van de overtuin heeft Roodbaard een lange schaalbalk evenwijdig aan de kavel geprojecteerd. Deze maatbalk was een hulpmiddel bij de inmeting van het terrein, waarbij de oorspronkelijke aanleg van de formele waterbassins met aan weerszijden lindelane als oriëntatie werd gebruikt. Met dunne potloodlijnen op de tekening zijn deze aangegeven, zoals de lange middenvijvers (a & b) en de middendam met een beeld (c).

Structuurelementen van de aanleg

De structuurelementen van de aanleg zijn op basis van de ontwerptekening van de overtuin getekend en worden onderverdeeld in water met reliëf, paden met bouwwerken en de beplanting van bos, bomen, bosschages, boskettes, bloemperken en gras.

³⁷⁸ De tekening kan gemaakt zijn naar aanleiding van het huwelijk op 16 maart 1825 met Van Lynden en Cornelia Johanna Maria van Borcharen.

³⁷⁹ Het vroegtijdig overlijden in april 1828 van de heer van Lynden op 46-jarige leeftijd was de reden dat de aanleg van de overtuin later werd gerealiseerd. Van der Aa schreef hierover in het *Aardrijkskundig woordenboek der Nederlanden* "voor enige jaren nieuw aangelegde buiten van Mevr. De weduwe van den voormalige Grietman Frans Godard Also Boelens van Linden, Lijndenstein genaamd, met uitmuntende, in het jaar 1839, aanmerkelijk verfraaide bosschen en tuinen..."

³⁸⁰ Van der Laan-Meijer en Ottens (2013). 132. De heer Saco van Teijens van Fockesstate was van 1835 tot 1851 grietman van Opsterland en liet rond 1835 zijn tuin aanleggen door Roodbaard.

³⁸¹ Holwerda (2017). 37-38.

³⁸² Citaat op de tekening van de overtuin.

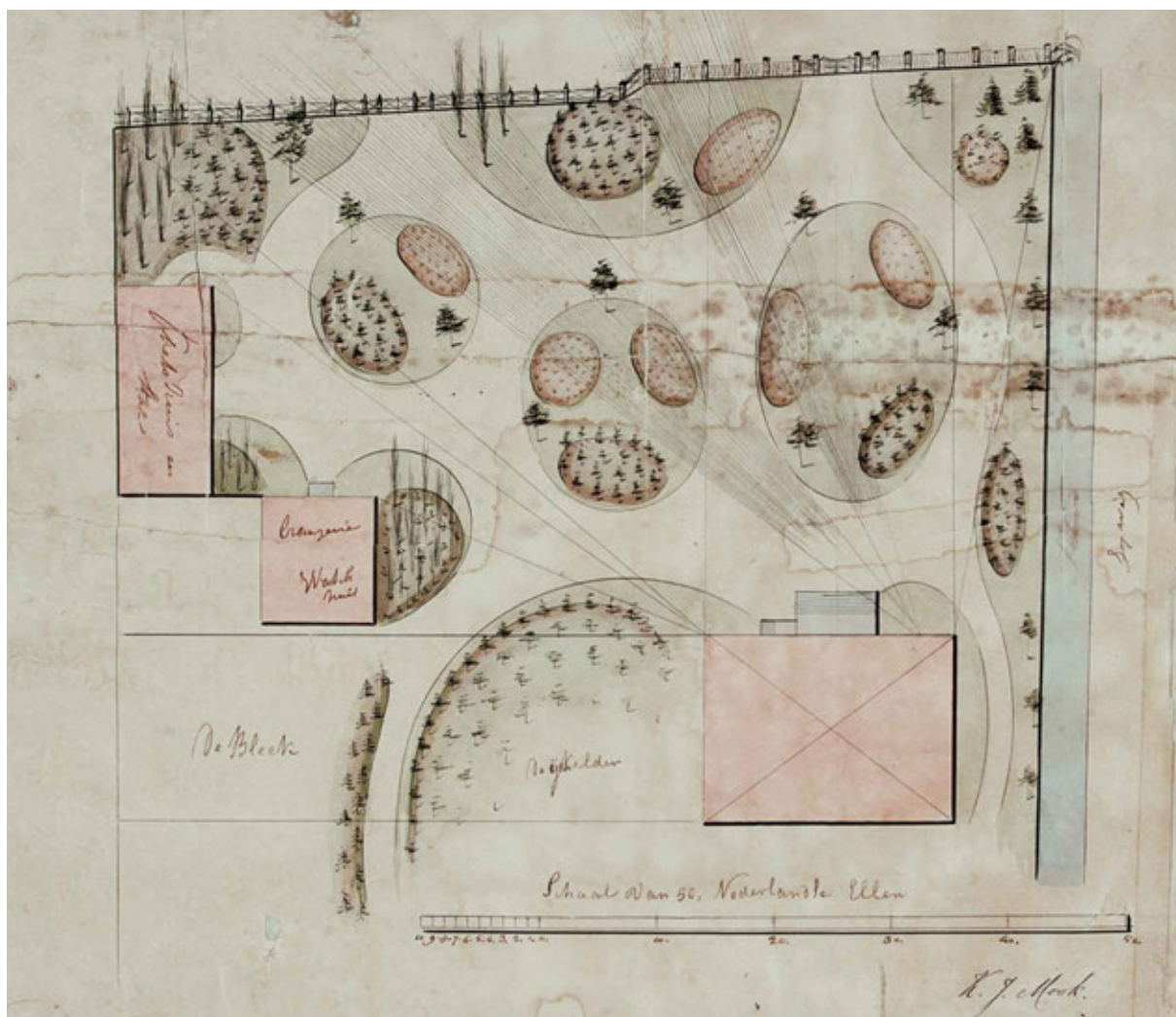

FIG. 5.22 Detailtekening van het voorplein, ongedateer (omstreeks 1837) (Bron: Tresoar 349-414)

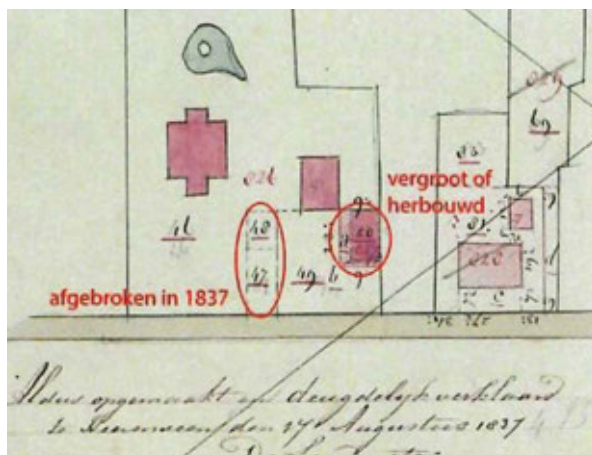

FIG. 5.23 Kadastrale hulppkaart met 'Amotatie in 1837' (Bron: Holwerda (2018). 38.)

FIG. 5.24 Kadastraal Netteplan, verkend in 1887 (Bron: Tresoar).

Water en reliëf

De langgerekte slingervijver is ontstaan vanuit de formele waterbassins met de middenvijver. Omdat er gebruik gemaakt kon worden van de aanwezige waterpartijen was er voor het uitgraven van de slingervijver relatief weinig grondverzet nodig. De westzijde van de vijver lijkt te spiegelen om de denkbeeldige middenlijn van de formele middenvijver. De oostelijke oever van de vijver speelt in op de bredere strook van het terrein. Zicht op het landschap was hier een belangrijk onderdeel. De grond uit de vijver werd gebruikt om het reliëf of 'glooiwallen' te maken. Zoals Roodbaard schreeft: 'De verbuiging van deze drie vijvers geeft eene overschoone schakeering van ligt en donker uit het huis te zien, daar deze glooiwallen beurtelings aan rijzen en dalen onderhevig zijn'.³⁸³ Op de AHN 2019 is het reliëf van de glooiwallen nog goed zichtbaar, de buitenbocht heeft een steiler bolvormig talud en de binnenbocht is flauwer en licht bolvormig of zelfs hol van vorm. Het meanderende karakter van de slingervijver wordt daarmee geaccentueerd. Op twee plaatsen zijn hoogtes aangebracht, de berg bij de brug, begroeid met sparren, en de berg aan het einde van het perceel, waarop de tempel werd geplaatst. Deze tempel werd boven het huis gepositioneerd, om een optimale beleving ('vertoning') vanuit het huis te verkrijgen.

Paden en bouwwerken

De paden op het voorplein kregen een breedte van ongeveer drie meter, die afgestemd werd op het gebruik van koetsen voor het huis en naar het koetshuis. De wandelpaden kregen een gemiddelde breedte van 1,50 meter. In het besloten noordelijke tuingedeelte zijn de paden ontworpen om een korte wandeling te kunnen maken. Het gedeelte bij de tuinmanswoning vormt de overgang vanuit het huis over de weg naar het park, met de slingerende vijverpartij en aan het einde het zicht op de tempel. In dit deel is het alleen mogelijk om een lange wandeling te maken naar de tempel. Aan de oostzijde werden twee komvormige perken aangelegd. Hier kon een keuze worden gemaakt, de zogenoemde 'détour', een omleiding langs de bosrand met zicht op het landschap en de korenmolen, of een wandeling langs de oeverrand van de vijver. De brug zorgde voor de verbinding tussen het parkbos met het meer besloten bospark en leidde naar de tempel.

Beplanting

De beplanting is zeer gedetailleerd uitgewerkt, waarbij onderscheid is gemaakt tussen het hakhout en de bomen in de houtwal, groepen bomen en solitaire bomen. Opvallend zijn de boonvormige boskettes van bloeiend hout, die de zichtlijnen begrenzen. Rondom het huis en in de tuin bij de tuinmanswoning is een groot aantal bloemperken getekend, evenals een perk voor groenten (asperge). Als bomen zijn aangeduid de Italiaanse populier bij de tempel, twee treurwilgen bij een zijarm van de vijver (beek), vele linden, eikenbomen en perken met fijnsparren. De boswal die aan de westzijde geheel gesloten is, zorgde voor beschutting in het park. Smalle, lintvormige stroken van eikenhakhout werden gebruikt om enkele paden door het bos te laten lopen.

Zichtlijnen

Bijzonder zijn de lijnenbundels op de tekening, zowel die van de overtuin als van de tuin voor het huis. Vanuit het oostelijke raam van het huis is de lijnenbundel gericht op de brug in de overtuin, vanuit het westelijke raam is de lijnenbundel gericht op de bouwlanden van het aangrenzende landschap. Roodbaard onderstreepte hiermee het belang van het landelijke karakter van zijn tuinen. Het omringende cultuurlandschap werd meegenomen in zijn ontwerp.

³⁸³ Citaat op de tekening van de overtuin

FIG. 5.25 Ontwerptekening van de overtuin Lyndensteyn (Bron: Tresoar 349-414)

FIG. 5.26 Basisvorm van de locatie met het huidige reliëf (bron: AHN, bewerking door auteur)

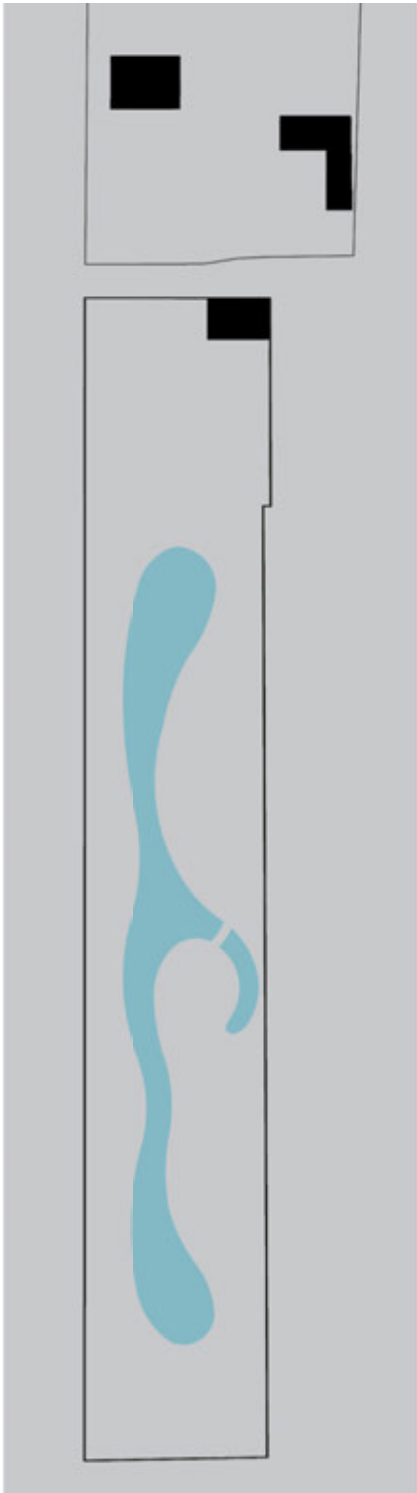

FIG. 5.27 Strukturelementen water

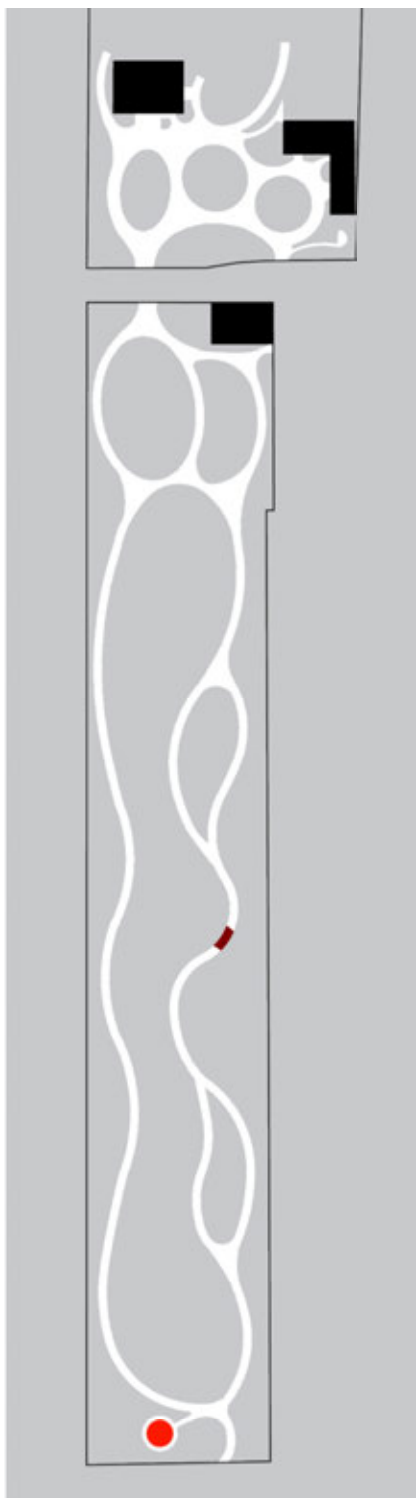

FIG. 5.28 Structuurelementen paden en bouwwerken

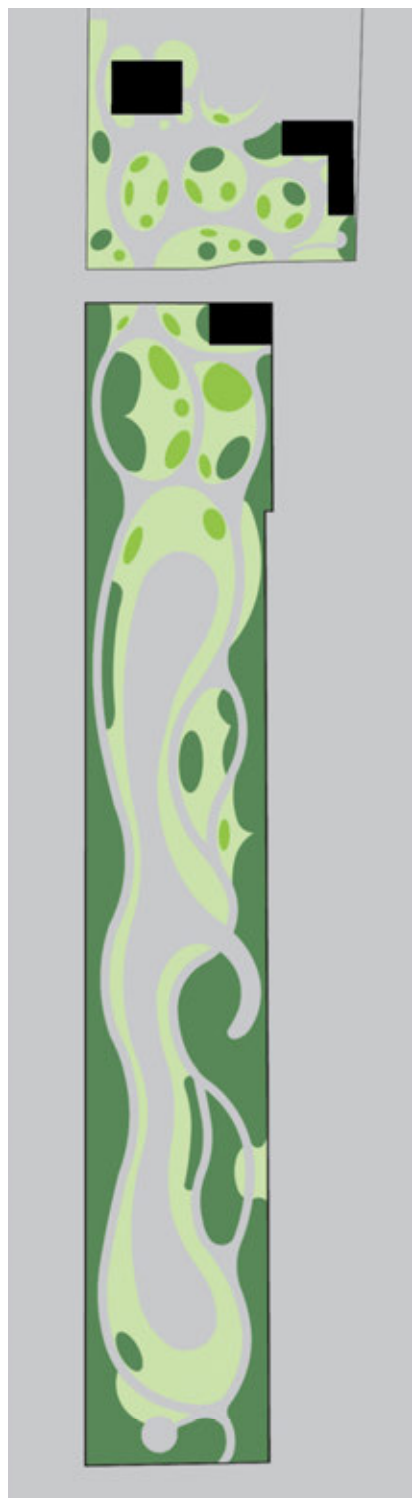

FIG. 5.29 Structuurelementen beplanting

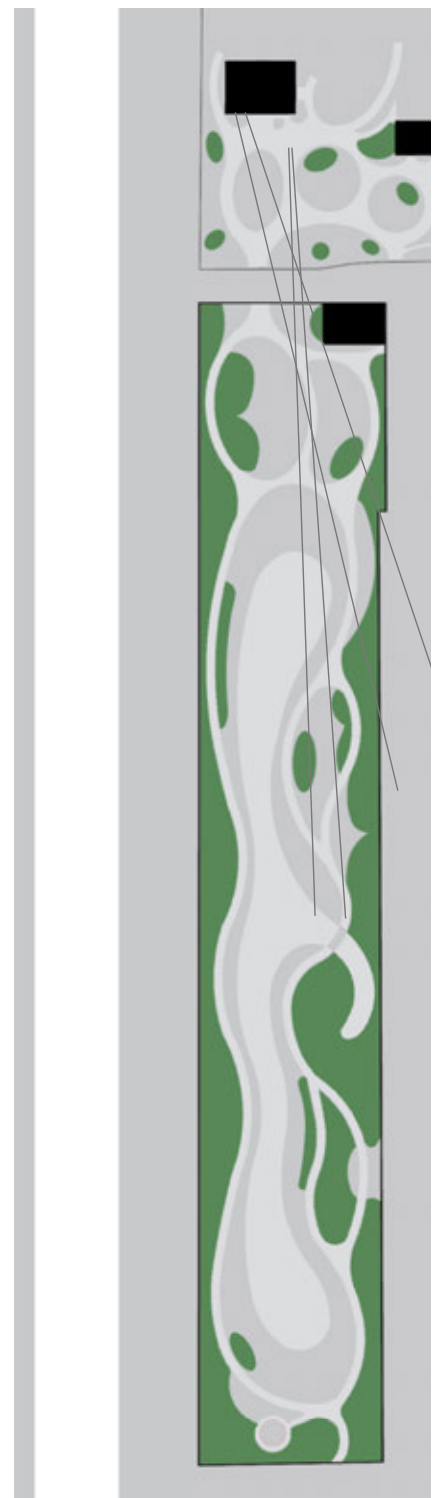

FIG. 5.30 Structuurelementen zichtlijnen

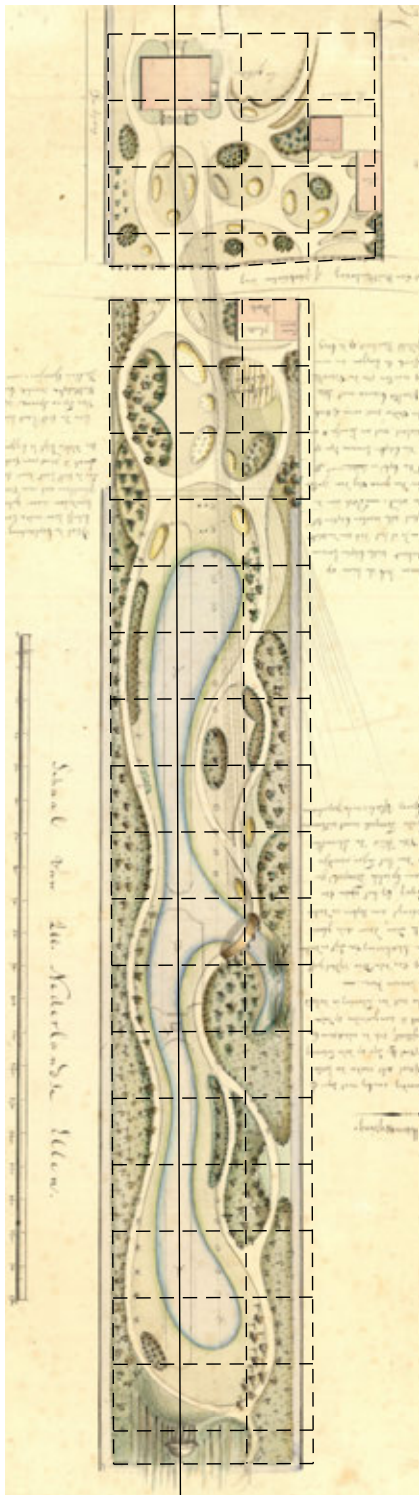

FIG. 5.31 Geometrisch grondplan (maatraster en middenlijn)

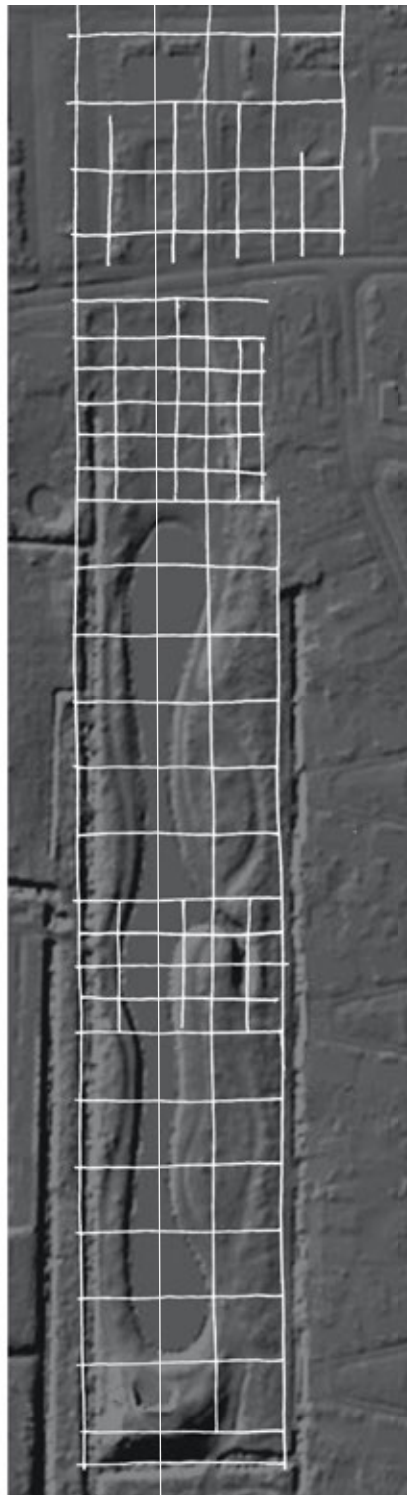

FIG. 5.32 Programmatische driedeling (bloemen- en moestuin, pleziertuin met vijverpartij en parkbos)

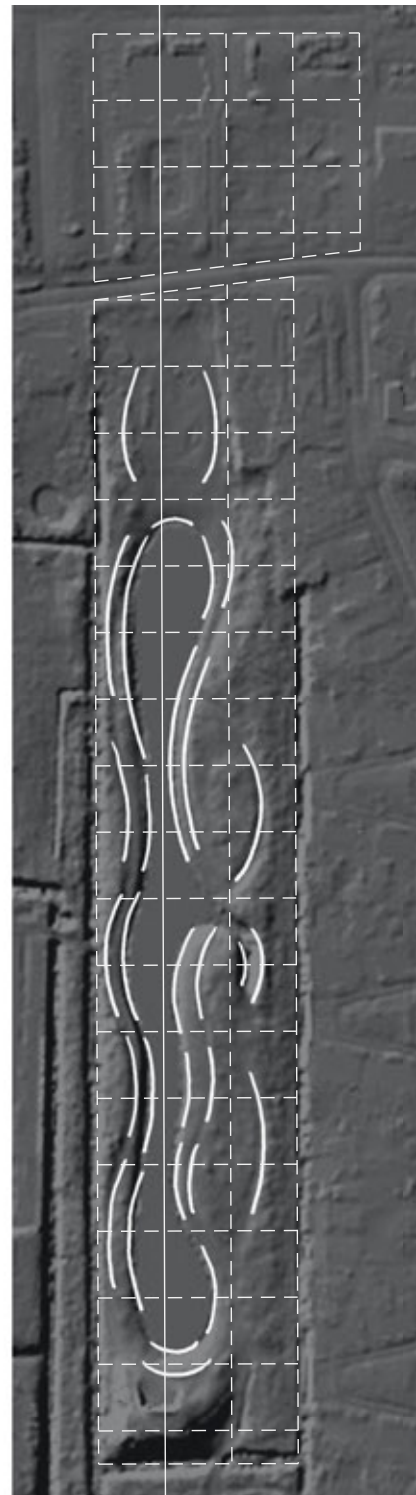

FIG. 5.33 Grafische vorm van de structuurelementen (cirkelsegmenten)

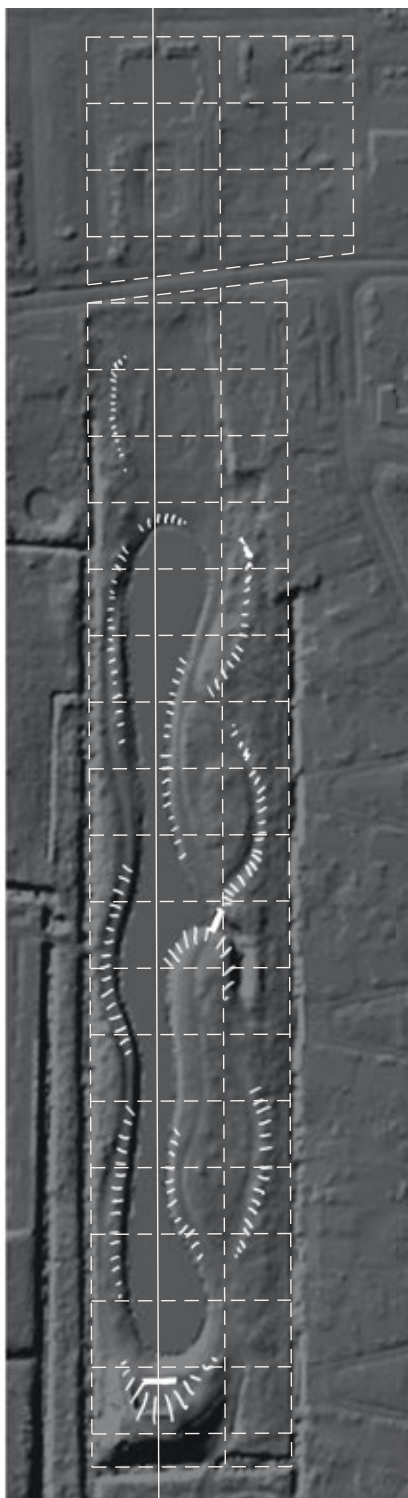

FIG. 5.34 Driedimensionaal effect (clair-obscur, glooiende oevers)

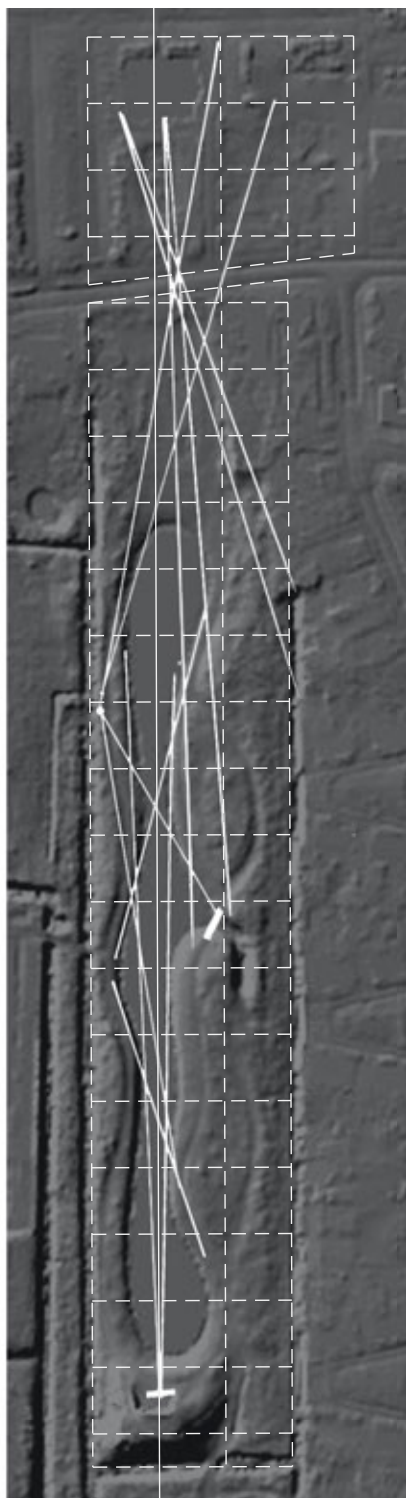

FIG. 5.35 Perspectief (zichtlijnen, dieptewerking)

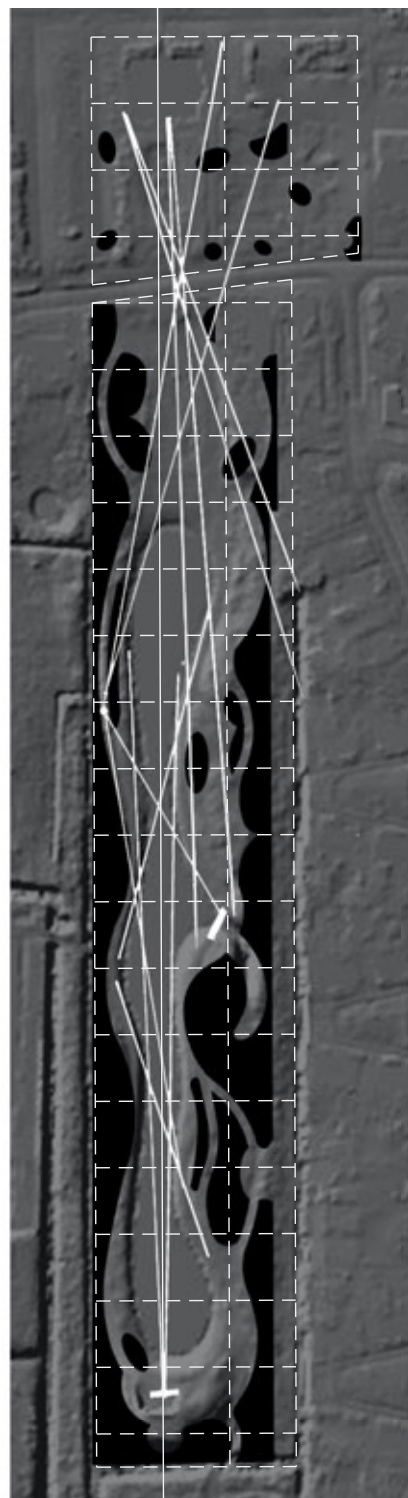

FIG. 5.36 Compositieschema (asymmetrisch en diagonaal)

STAP 3. Ruimtelijke interpretatie

Geometrie van het grondplan (grondvorm)

Aan de hand van de schaalbalk kan het maatraster worden geconstrueerd. De middenlijn komt overeen met de zichtas uit de formele periode. De laanbomen zijn gedeeltelijk gespaard. De lijn waarin deze laanbomen staan vormt een denkbeeldige lijn als onderdeel van het maatraster.

Programmatische driedeling (programmavorm)

Het landschapspark van Lyndenstein kan worden verdeeld in een aantal tuin- en parkdelen, te weten: de noordelijke tuin voor lust en nut met een kleine vijverpartij en de moestuin, de tuin bij het huis met de entree (koetshuis met stal), een gedeelte voor de dagelijkse werkzaamheden (wasplaats met bleek) en de ijskelder en de overtuin bij de tuinmanswoning, bestaande uit het middengedeelte met de pleziertuin en de vijverpartij met de brug en het achtergedeelte met de hoger gelegen houtwal en de tempel.

1a Noordelijke tuin met goudvissenvijver en moestuin

De noordelijke tuin is een deels omsloten tuin van langgerekte, ovale en ronde perken beplant met heesters met opgaande bomen in het gras. Aan de westzijde van het huis lag de ijskelder in de luwte van de beplante berg. Hierdoor was er vanaf de weg geen zicht op de noordelijke tuin met visvijver. Het bruggetje vormde en belangrijk sieraad in deze tuin en vormde een aantrekkelijk decor met het ronde eiland en het bergje in de uiterste noordwestelijke hoek van de tuin. Het grootste gedeelte van de tuin was bestemd als broeituin, een kweektuin voor groenten en vruchten. Deze bestond uit verschillende kasten en bakken, geschikt voor verschillende vruchten zoals perzik, ook was er een ananasbak, een druiven- en oranjekast en een plaats voor broeiaarde en waterbak. De broeituin met de bleek grensde aan het kerkhof van Beetsterzwaag, en werd gescheiden door een muur en een brede sloot.

1b Tuin, bij huis met voorplein, orangerie, koetshuis en stal

Het voorplein had een belangrijke functie als entreegebied met brede paden en een tweetal cirkelvormige graspartijen met perken van eenjarigen en de boskettes van bloeiend hout. Het ovaalvormige voorplein vormde de grootste graspartij. Deze werd enigszins uit de middenlijn van het huis gepositioneerd met drie bomen en drie kleinere perken van eenjarigen en bloeiend hout, die in een kleurrijk beeld resulteerden.

1c Overtuin bij de tuinmanswoning met perk voor asperges

Bij de toegang van de overtuin werd in 1827 de tuinmanswoning gebouwd. Hierbij werden aspergebedden gesitueerd. Het boonvormige en het ovale perk bij de tuinmanswoning hebben dezelfde maatvoering als de perken bij de visvijver in de noordelijke tuin en het voorplein. Dit gedeelte van de overtuin heeft aan de westzijde een besloten karakter, waardoor het vanaf de weg verscholen bleef. Roodbaard schreef hierover: 'Aan de Oostkant hier en daar groepen van Fijne sparren wel daar, door de Westelijke mantel van eikenhakhout beschut weelig zullen groeien'.

2 Pleziertuin met slingervijver (middengedeelte)

Belangrijk element in de pleziertuin is de slingervijver, die halverwege in tweeën splitst. De beek verdwijnt onder de brug in het groen van een groep sparren en twee treurwilgen met doorzicht naar de korenvelden. Het oostelijke gedeelte van het parkbos, kreeg een golvende rand van eikenhakhout met boskettes van bloeiend hout en enkele bloemperken. De zichtlijn vanuit het huis naar de brug werd geflankeerd door een boskette van heesters, waardoor er verschillende kleinere ruimtes ontstonden. Het westelijke gedeelte bestond uit een golvende rand, die beschutting gaf in de tuin en een aangenaam klimaat bood aan de bloeiende planten en heesters.

3 Bospark met de Griekse tempel (achtergedeelte)

Het bospark met de slingerivier bestaat voornamelijk uit dichte bosschages. Een belangrijk element in deze smalle ruimte is de beek, die het parkbos verbond met de hoger gelegen Griekse tempel, omzoomd door een groep van zuilvormige populieren.

Stilistische structuurelementen (beeldvorm)

De cirkels en ovalen met verschillende cirkelsegmenten langs het maatraster vormen een geometrisch ritme. Het middelpunt van de formele aanleg lijkt Roodbaard te hebben gebruikt om het pad langs de westelijke bosrand als een geometrische principe vorm te geven, waarbij de slingerings lijken te spiegelen om het denkbeeldige middelpunt.

Panorama van het perspectief (belevingsvorm)

Met de lijnenbundels of 'kattenorren' gaf Roodbaard aan belang te hechten aan de perspectiefwerking als onderdeel van het ontwerp. De waarneming van perspectief bestaat uit: het statische perspectief, de lijnenbundels die hij vanuit het huis (object) tekende, en het dynamische perspectief, dat tijdens de wandeling ervaren kon worden. Daarnaast was het effect van licht en donker en de eindeloosheid een belangrijk onderdeel van de beleving.

Het statische perspectief is door Roodbaard getekend. Vanuit het hoofdgebouw lopen de vistolijnen naar drie gezichtspunten. De eerste en langste vista loopt vanaf de entree van het huis langs de denkbeeldige middenlijn naar de tempel met de Italiaanse populieren. Een tweede vistolijn loopt vanuit het westelijke raam naast de entree naar de brug, deze vistolijn wordt geflankeerd door een aantal bosschages en gescheiden door een bomengroep van de derde vistolijn. Deze loopt vanaf het oostelijke raam naar een open plek in het park en een doorkijk op het landschap. Dit geldt ook voor de vierde vistolijn, die is gericht op de gebouwen aan de overzijde van de Hoofdstraat. De vier vista's zijn als lijnenbundels getekend vanuit één punt van het huis en gericht op respectievelijk de tuinmanswoning, het landschap met de korenvelden, de brug en de Griekse tempel met de Italiaanse populieren. De wandeling vanuit het huis naar de overtuin loopt langs de tuinmanswoning met de 'Asspergies bedden' en biedt vanaf die locatie zicht op de weilanden. Vervolgens leidt de wandeling in de richting van de brug, waarbij door de splitsing van paden, een zogenoemde détour of omleiding, de keuze gemaakt kon worden om langs het water of in de schaduw van het eikenhakhout te lopen. De brug markeert een open plek met een kleurrijk bloemperk en aan de overzijde van de beek een schaduwrijke bosket van dennen. Het verdwijnen van de beek met twee treurwilgen achter de groep dennen geeft de suggestie van oneindigheid.

Na de brug is het zicht op de hoger gelegen tempel, gemarkeerd met hoog opgaande Italiaanse populieren, om het architectonische accent vanuit huis beter te ervaren. Roodbaard lichtte dat als volgt toe: 'Op het einde van den Aanleg eene Griekse Tempel geplaatst hoger dan het Tegenwoordige Zomerhuis van Huis den schoonste Vertoning; deze Tempel moet uitkomen tegen eene Groep Ytaliaanse populieren.' Vanaf de tempel zag men vervolgens het huis weerspiegeld in de vijver. Na de tempel slingert een pad langs het hakhoutstruweel, deels begeleid door bomen.

Tijdens de wandeling is er zicht op het huis, waarbij deze steeds in een ander perspectief komt te staan. De slingering van het pad zorgt voor een diagonale beleving van het park, zodat er geen besef is van de smalle en langgerekte kavelvorm. De vijver slingert vanaf de tempel door het bospark, langs een schakering van licht en donker naar het huis. Het middendeel van het park tussen de brug en de weg bestaat uit perken met bloeiende eenjarigen en boskettes van hakhout en dennen. De boskettes versterken de perspectiefwerking en het licht en donker effect. De wandeling door de tuin bij het huis gaat langs vele ronde partijen met perken, boskettes en solitaire bomen. De kleinere partijen bij het huis, de grotere partijen van het middendeel en de lange lijnen van het bospark, versterken de perspectiefwerking. Deze opzet is kenmerkend voor de

ontwerpen van Roodbaard. Door de paden langs de kavelgrenzen te leggen, creëerde hij de (illusie van een) eindeloze wandeling. De omvang van de relatief smalle kavel werd optimaal benut door de 'grootheid van de lijn'. Deze lijn, die herleidbaar is tot de kennis van modulmaten en maatritme, vormde de kern van Roodbaards romantische landschapsstijl.

Ruimtelijke compositie (ruimteform)

De ruimtelijke compositie van Lyndenstein is gebaseerd op de geometrie van het lineaire grondplan, de verhouding van de verschillende parkdelen en de ruimtelijke inscenering van de (diagonale) zichtlijnen. Het orthogonale maatraster, gebaseerd op de middenlijn, vormt de onderlegger van het grondplan. Daarmee kunnen de verhoudingen in de compositie worden bepaald, zoals tussen de tuin bij het huis, het voor-, midden- en achterpark van ongeveer 3:9:12 (1:3:4). De brug en de tempel liggen op een afstand vanuit het huis met een verhouding van 1:2. De denkbeeldige middenlijn geeft een asymmetrisch grondplan met een smaller deel aan de westzijde van het park en een breder deel aan de oostzijde van het park in de verhouding van 1:2. De ruimtelijke inscenering met zichtlijnen leidt tot de diagonaal georiënteerde compositie, in samenhang met de grondvorm. Het zicht op de korenmolen en de kerk wordt niet vermeld op tekening, maar is wel te herleiden als wezenlijk onderdeel van de compositie.

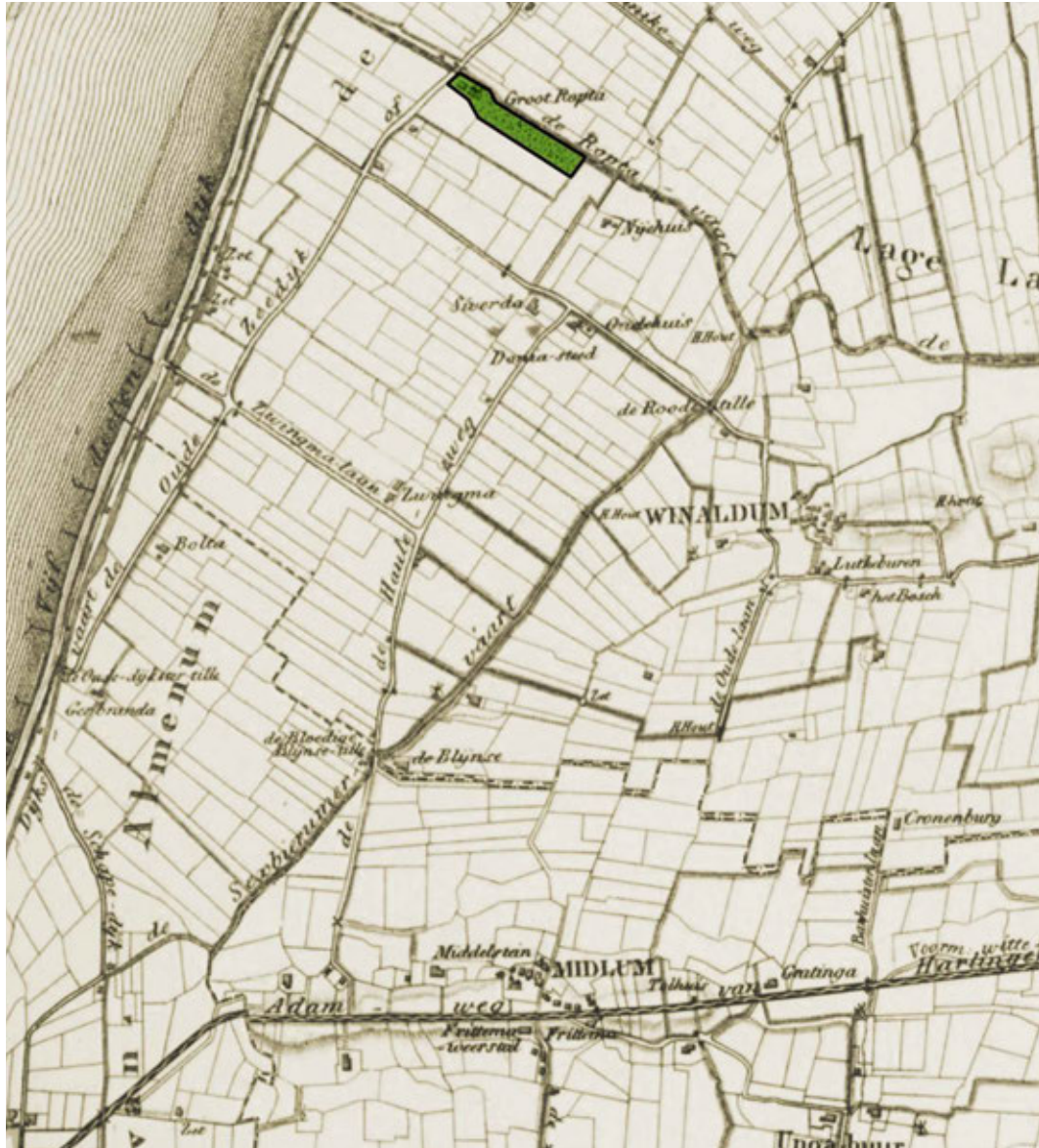
FIG. 5.37 Schilderij met zicht over de vijver naar het huis en de kerk, aquarel van D.H. Andrae 1842 (bron: Fries Museum, PTA 538-018)

Stap 4. Landschappelijke relatie

De relatie van Lyndenstein met het historische cultuurlandschap is onder te verdelen in het lager gelegen beekdallandschap van het Koningsdiep en het hoger gelegen bosgebied op de zandgronden. De langgerekte kavel van de zuidelijke overtuin is georiënteerd op de korenmolen en het oostelijk gelegen open beekdallandschap. De noordelijke tuin met het belendende bosperceel is georiënteerd op de kerk, die ten oosten van het huis ligt. Daarmee vormt de kerk samen met het huis het beeldbepalende element, dat vanuit vele zichtpunten te beleven is.

FIG. 5.38 De ruimtelijke compositie in de context van het historische cultuurlandschap op basis van het Actueel Hoogtebestand Nederland met het Kadastraal minuutplan, verkend in 1827).

STAP 1. Contextuele situatie

Ropta State, of ook Groot Ropta, ligt ten noorden van Harlingen aan de Hoarnestreek te Wijnaldum. Ten noorden ligt de Ropstervaart, die vanaf Wijnaldum naar de Waddenzeedijk loopt en uitmondt in Roptazijl.³⁸⁵ Het landschapspark ligt in het open kleiweidegebied met bouw- en weilanden in afwisselende blokvormige en langgerekte kavels. De Hoarnestreek, afgeleid van 'hoekstreek', is de benaming van enkele verspreid gelegen ^eehuchten langs de oude zeedijk.

Op de kwelderwal tussen Wijnaldum en Pietersbierum richting Minnertsga ontwikkelde zich een reeks van terpdorpen. Op deze vruchtbare grond ontwikkelden diverse staten en grote boerenplaatsen, zoals Liauckemastate bij Pietersbierum.

Ropta State was een boerenplaats, die omstreeks 1823 door verervⁱng in bezit kwam van Anna Pieters Stinstra (1776-1828), gehuwd met de rijke handelaar Jan-Hendrik Sikkes IJzenbeek (1779-1862). In de laatste twee maanden van 1827 kreeg de Firma Krijns de opdracht voor de leverantie van bomen waarmee de aanleg van de 'pleziertuin' naar ontwerp van Roodbaard kon worden voltooid.³⁸⁶ Na he^t overlijden van zijn vrouw in februari 1828 hertrouwde IJzenbeek in 1831 met Geertruida Oosterbaan (1789-1865). Het echtpaar woonde nu permanent op 'Groot Ropta' en liet in 1832 het huis verbouwen tot een groot blokvormig wiⁱgepleisterd huis, vermoedelijk naar ontwerp van de Leeuwarder stadsarchitect Gerrit van der Wielen.³⁸⁷ In hetzelfde jaar werd de tuinmanswoning naast het huis gebouwd en werd de moestuin aangelegd. De presentatietekening is door Roodbaard na dez^e aanleg gemaakt om in het nieuwe huis te bewaren. In 1844 werd volgens de kadastrale hulpkaart de huidige, negen-kantige tuinkoepel gebouwd en ^werd de oude afgebroken.³⁸⁸

FIG. 5.40 De buitenplaats 'Groot Ropta' werd op het Kadastraal Minuutplan, verkend in 1826 en 1827 aangeduid met een 'huis en erf' en een 'plaisiertuin'. Het bouwland van perceel 69 werd omstreeks 1831 omgevormd tot moestuin. (Bron: RCE).

³⁸⁵ De zijl wordt voor het eerst genoemd in een oorkonde van 14 augustus 1424 als den Zyl, dair Fraenkeradeel bicostiget, ende leyt habbit tho Rodberta.

³⁸⁶ Van der Spoel-Walvius (2012). 28.

³⁸⁷ Radetzky (2021). 251. Zie ook Tresoar, Notarieel Archief, toeg. nr. 26, N.A., inv.nr.28025, akte 381. Betreft een schuld in 1834 van J.S. IJzenbeek aan Gerrit van der Wielen.

³⁸⁸ De Kadastrale Hulpkaart uit 1844 geeft een nieuwe tuinkoepel aan en de oude is een streep doorgehaald. Er zijn geen aanwijzingen dat de presentatietekening in 1844 is gemaakt, zoals Radetzky geconcludeerd, zie Radetzky (2021). 251.

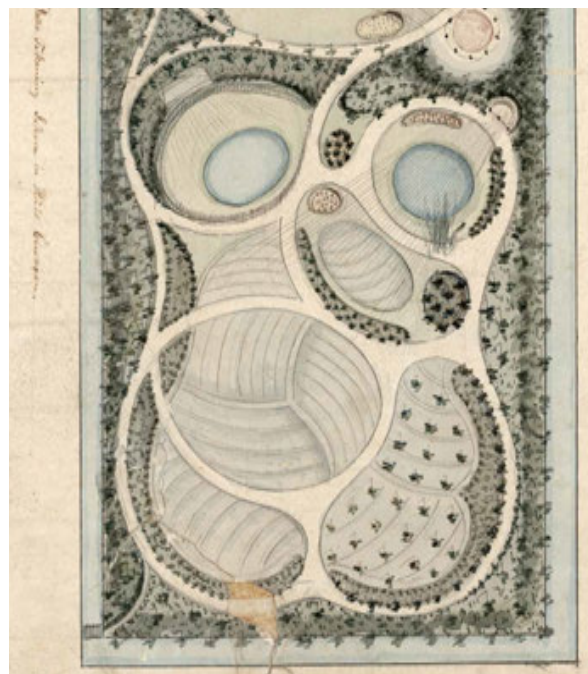
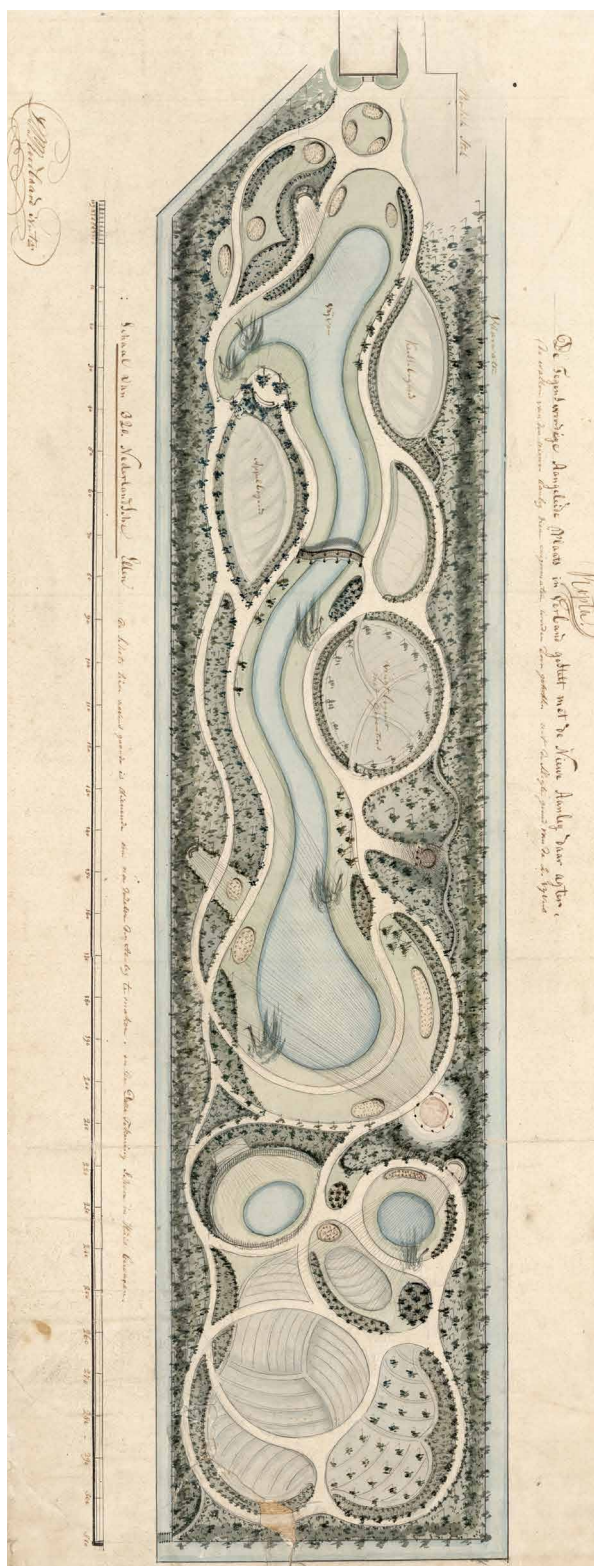

FIG. 5.41 Presentatietekening Ropta State omstreeks 1832 (Bron: privéarchief)

FIG. 5.42 Detail van de moestuin omstreeks 1832

STAP 2. Cartografische informatie

De oorspronkelijke situatie, die Roodbaard aantrof bij het inmeten van het terrein tussen 1823 en 1827, was een eenvoudig boerenerf met weiland, omsloten door de Ropstervaart en kavelsloten.³⁸⁹ In de aanwijzende tekst op de ongedateerde, gesigioneerde presentatietekening schreef Roodbaard met sierlijke letters bovenaan de tekening geschreven 'Ropta, De Tegenwoordige Aangeleide Plaats in Verband gesteld met de Nieuwe Aanleg daar agter.'³⁹⁰ Met de nieuwe aanleg wordt de moestuin bedoeld, die omstreeks 1831 is aangelegd in het verlengde van het park met de vijver en de theekoepel.³⁹¹

FIG. 5.43 Slingervijver met hangbrug omstreeks 1900 (Bron: privéarchief).

FIG. 5.44 Tuinkoepel op de berg omstreeks 1900 (Bron: privéarchief).

Structuurelementen (structuurvorm)

Water en reliëf

De blikvanger van het park is de slingervijver als middelpunt van de langgerekte smalle kavel. Deze is bijna 200 meter lang en heeft een relatief smal profiel van ongeveer 8 meter. Bij het huis splitst de vijver zich in tweeën, waarbij een deel eindigt in een groep treurwilgen. De vijver slingert in een ruime bocht naar het zuiden om vervolgens naar het noorden af te buigen zonder dat het einde van de vijver vanuit het huis waarneembaar is.³⁹² Het einde van de vijver wordt gevormd door een brede kom, waar de hoger gelegen tuinkoepel in spiegelt. De Roptstervaart aan de noordzijde wordt aangegeven als vaarwater, het water in het park wordt aangeduid als vijver.³⁹³

³⁸⁹ In tegenstelling tot andere ontwerptekeningen heeft Roodbaard geen oude aanleg in rode potloodlijnen aangegeven.

³⁹⁰ NOORDPEIL (2018). 6. Uit de aanwijzende tekst is te herleiden dat de moestuin is aangelegd na IJzenbeeks tweede huwelijk in 1831 met Geertruida Oosterbaan (1789-1865). Vanaf die tijd werd het huis door hen permanent bewoond.

³⁹¹ NOORDPEIL (2018). 7. Vermelding in de dagboeknotities van de Firma Wybren Krijns & Co.

³⁹² De vormgeving van deze vijver is vergelijkbaar met die van Lyndenstein en van de Nieuwe Aanleg te Wolvega, waarvan geen ontwerp-tekening meer beschikbaar is.

³⁹³ Tekst tekening: De Nieuwe Aanleg..., zie hoofdstuk 3 noot 193.

FIG. 5.45 Glooiende oeverwallen langs de slingerende vijver (Bron: auteur).

Om beschutting tegen de zeewind te creëren, werd de grond uit de vijver gebruikt voor het ophogen van een naast de watergangen gelegen houtwal. Ook is de grond gebruikt voor een rijk en gevarieerd spel van hoge en lage oevers met bolle en holle taluds langs de slingervijver. Buiten het zicht vanuit het huis werd een hoge berg opgeworpen, waarop de tuinkoepel werd gesitueerd. Rondom de moestuin is de grond uit de ronde vijvers gebruikt om een houtwal aan te leggen.

Paden en bouwwerken

Ondanks de zeer smalle kavel is het ontwerp zo opgebouwd dat er een eindeloze afwisseling van wandelingen ontstond. Aan weerszijden van de oever van de slingervijver zijn paden aangelegd en ook werd een wandeling aangelegd die juist door de beschutte houtwal voerde. Op verschillende plaatsen ontwierp Roodbaard de 'détour': de mogelijkheid om een keuze te maken om langs de vijver te lopen of door de houtwal. Het verloop van de paden vormde tevens de indeling van het park met een drietal boon- en ovaalvormige boomgaarden. Opvallend is dat de tuinkoepel niet vanuit het huis zichtbaar is, maar pas halverwege het park kan worden ervaren. Hierdoor functioneert dit bouwwerk als blikvanger van het achterste deel van het park.³⁹⁴ De hoogte van de tuinkoepel, werd vermoedelijk afgestemd op de hoogte van de zeedijk, zodat vanuit het bouwwerk zich op de vuurtorens van Harlingen, Vlieland en Terschelling ontstond.

Bijzonder is verder de hangbrug, haaks op het tracé van de paden gesitueerd, als ware deze er later ingepast. Dankzij de brug werd het mogelijk om een korte wandeling te maken door het voorste deel van het park. Aan de noordzijde van het park is in de houtwal een bouwwerk getekend, ontsloten door een smal slingerpad. Het is denkbaar dat hier een 'gemak' was bestemd, een toiletvoorziening in de tuin. Overigens kan dit niet worden herleid uit oude afbeeldingen of uit bodemonderzoek, waarbij geen restanten van bouwwerken zijn gevonden.³⁹⁵

³⁹⁴ Wielinga (2016).116-119. Het bouwwerk wordt als theekoepel omschreven. In de beschrijving van het monumentenregister wordt van tuinkoepel gesproken. In dit onderzoek wordt de voorkeur gegeven aan tuinkoepel.

³⁹⁵ Bij de restauratie is een aantal grondboringen gedaan, waarbij geen bouwresten zijn gevonden.

FIG. 5.46 Zicht op de tuinkoepel, geplaatst op de hoogte aan het einde van het park (Bron: auteur).

Beplanting

De beplanting bestaat uit een hoger gelegen hakhoutwal als omzoming van het terrein en ter beschutting tegen de zeewind. Hiervoor werd grond uit de vijver gebruikt. De houtwal is op enkele plaatsen gecombineerd met langgerekte boonvormige perken van hakhout, dat als schaduwrijke beplanting werd geaccentueerd. In zowel de boomgaard **als de moestuin** zijn de perken als ronde, ovale of boonvormige vakken aangegeven. Naast de boskettes met bloemrijke heesters is er een achttal perken bij het huis en een viertal bloemperken bij de tuinkoepel gesitueerd. Roodbaard maakte onderscheid in zijn tekenstijl tussen de solitaire bomen in het gras en langs de paden. Ondanks het smalle perceel is er een vijftal opvallende treurwilgen bij de slingervijver geplaatst. In het ontwerp heeft Roodbaard het 'nuttige met het aangename' weten te combineren door een drietal boomgaarden, een kersenboomgaard, een appelboomgaard en een 'vrugtbogaart met groentens' rondom de vijver te situeren.

Zichtlijnen

De zichtlijnen zijn als lijnenbundels getekend, niet vanuit het huis maar vanaf de tuinsieraden, zoals een ronde bank bij de vijver, een bank op de heuvel met zicht naar het huis. Vanaf de hogere gelegen tuinkoepel is een lijnenbundel getekend naar de daar tegenover gelegen zitplek, die verscholen ligt in de houtwal. Ook vanaf het prieel in de moestuin is een brede lijnenbundel aangebracht over de perken met groenten.

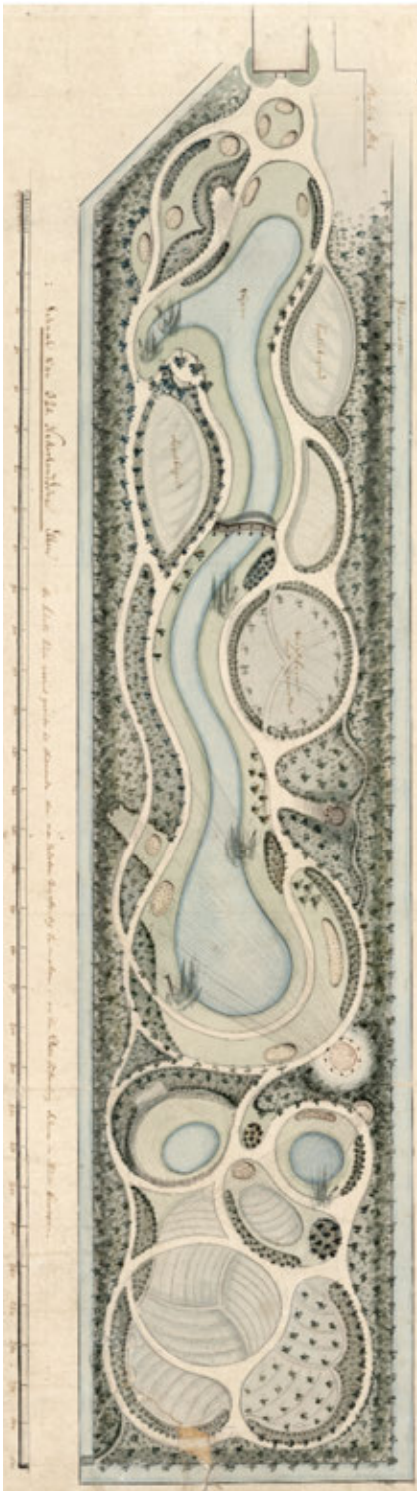

FIG. 5.47 Ontwerptekening Ropta State (Bron: particulier archief).

FIG. 5.48 Basisvorm van de locatie met het huidige reliëf (bron: AHN, bewerking door auteur)

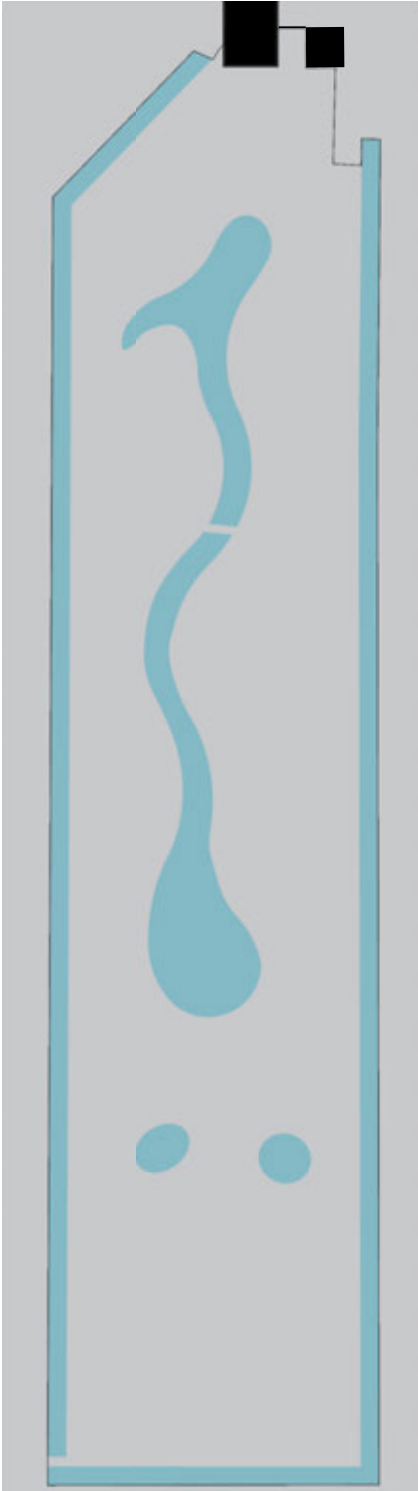

FIG. 5.49 Strukturelementen water

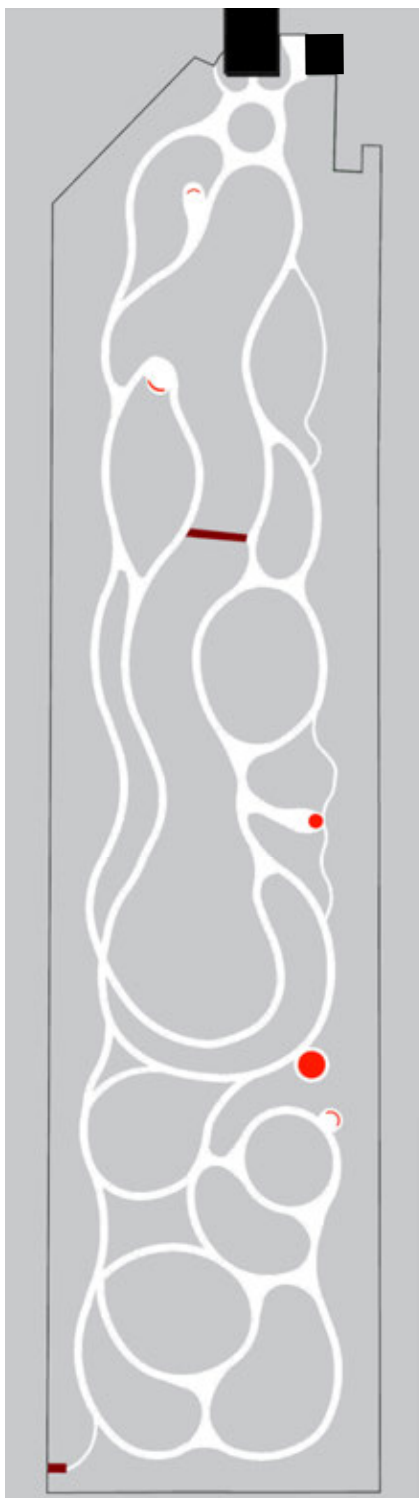

FIG. 5.50 Structuurelementen paden en bouwwerken

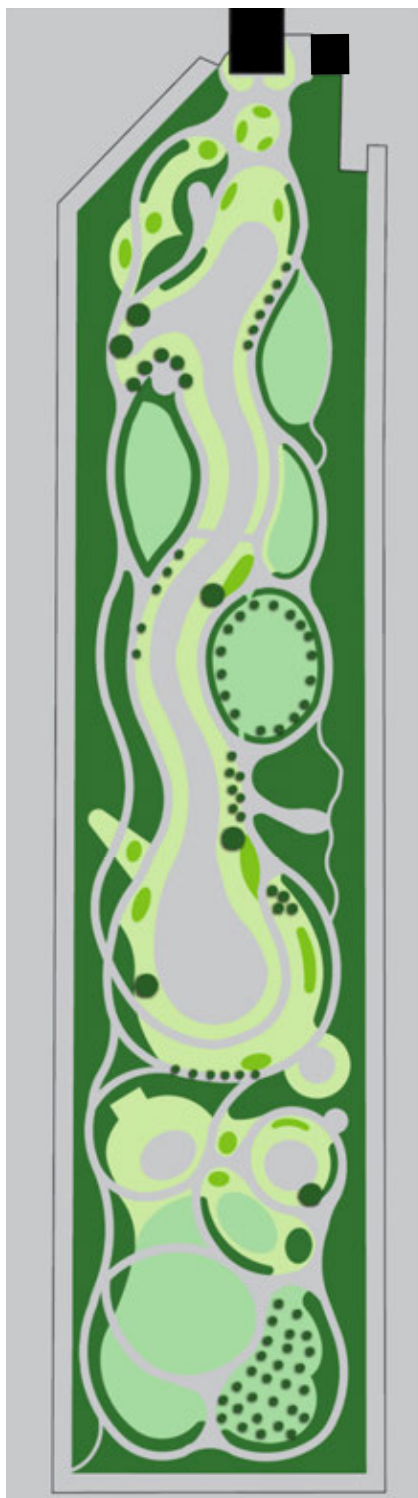

FIG. 5.51 Structuurelementen beplanting

FIG. 5.52 Structuurelementen zichtlijnen

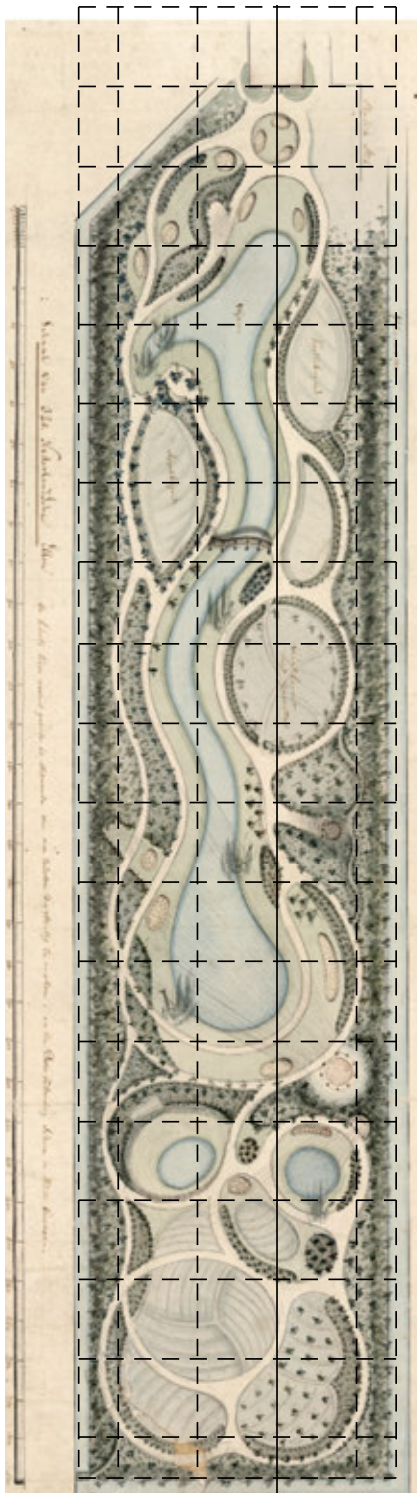

FIG. 5.53 Geometrisch grondplan (maatraster en middenlijn)

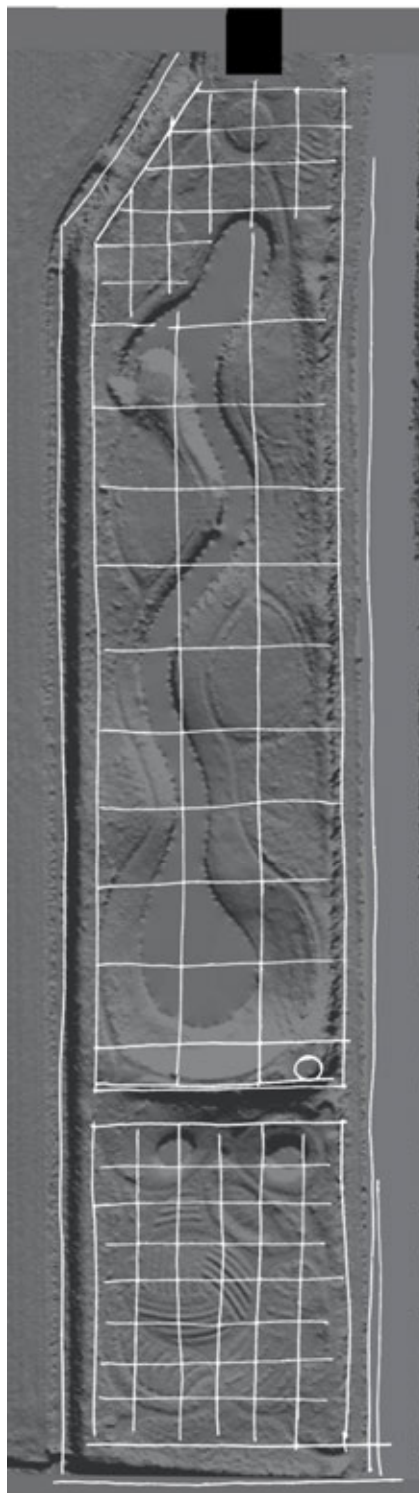

FIG. 5.54 Programmatische driedeling (bloemen- en moestuin, pleziertuin met vijverpartij en parkbos)

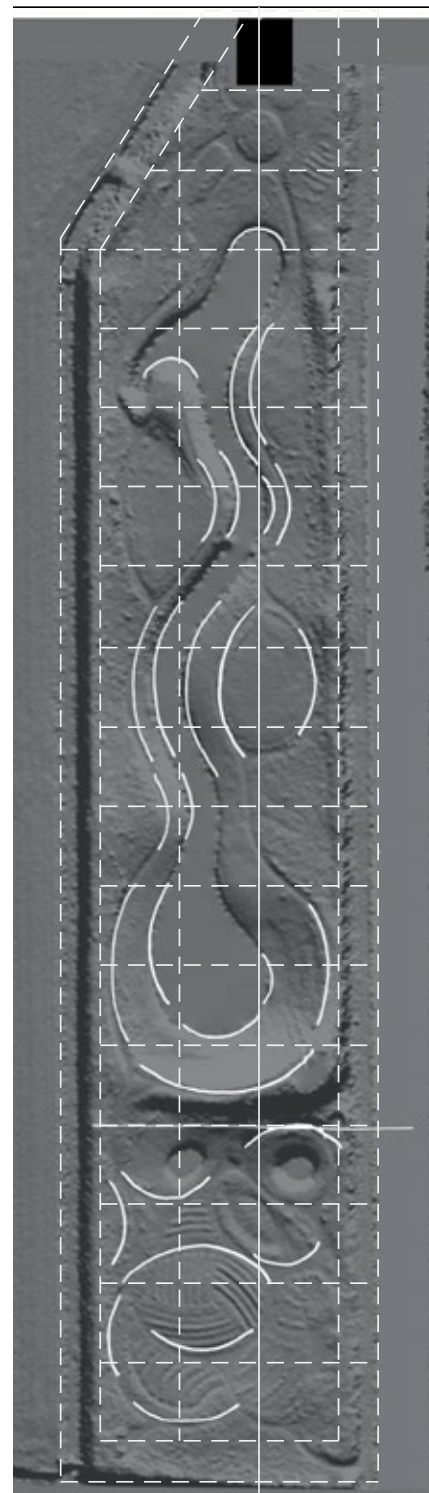

FIG. 5.55 Grafische vorm van de structuurelementen (cirkelsegmenten)

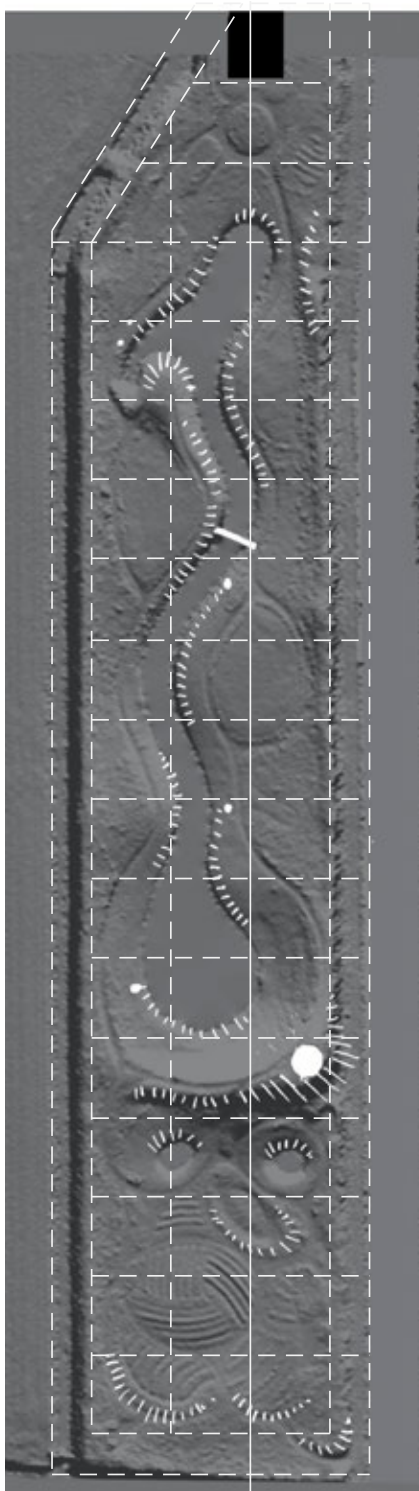

FIG. 5.56 Driedimensionaal effect (clair-obscur, gloeiende oevers)

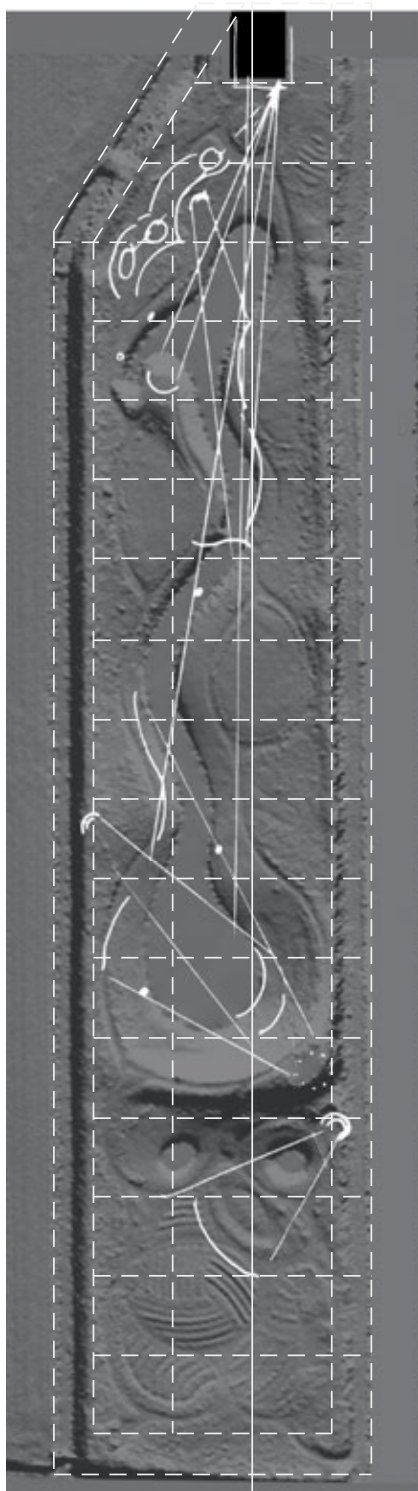

FIG. 5.57 Perspectief (zichtlijnen, dieptewerking)

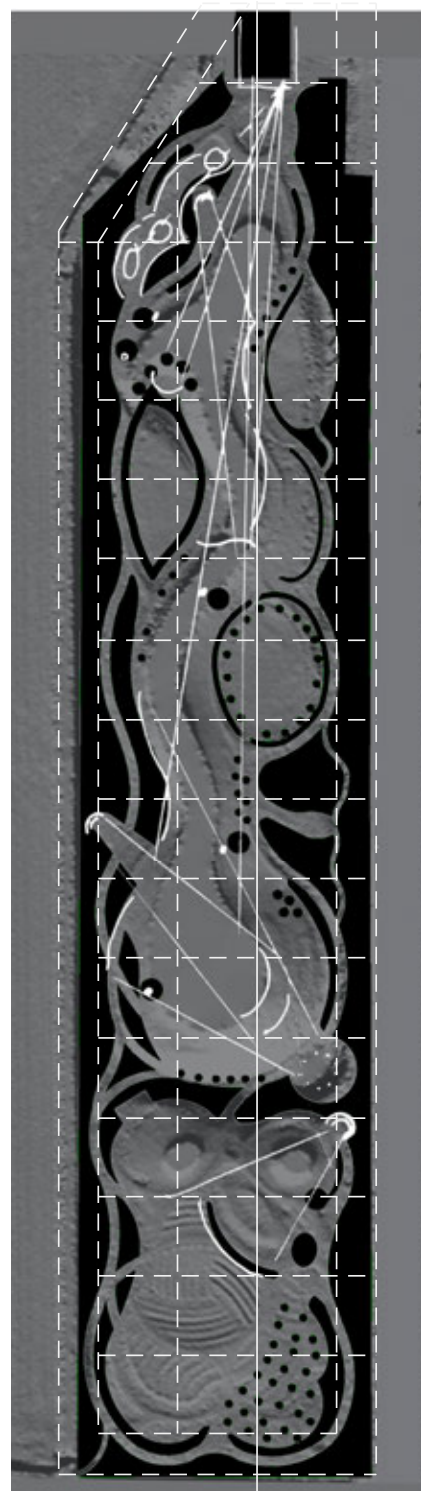

FIG. 5.58 Compositieschema (asymmetrisch en diagonaal)

STAP 3. Ruimtelijke interpretatie

Geometrisch grondplan (grondvorm)

Voor het tekenen van de basisvorm heeft Roodbaard de lange schaalbalk van 320 Nederlandse Ellen (meters) evenwijdig aan de zuidelijke watergang gepositioneerd. De meetlijnen zijn niet op de tekening zichtbaar. Het gaat om een lineaire basisvorm van 70 bij 350 meter met een oppervlakte van circa 2,45 ha. die aan drie zijden omsloten wordt door water. De meetlijnen, die Roodbaard gebruikte om het grondplan te kunnen construeren, zijn nog als dunne potloodlijnen zichtbaar op de tekening.

Het geometrisch grondplan, de grondvorm, kan worden herleid uit de positie en de lengte van de schaalbalk, die evenwijdig aan de basisvorm is getekend. Het vormt een maatraster waarmee de denkbeeldige middenlijn door het huis kan worden geconstrueerd. De schaalbalk verdeelt de grondvorm in vlakken van 20 bij 20 meter. De verhoogde houtwal is als omkadering getekend en maakt onderdeel uit van de vlakverdeling van het grondplan.

Programmatische indeling van voor-, midden- en achtergedeelte (programmavorm)

Het grondplan kan worden onderverdeeld in de tuin bij het huis met het ronde voorplein, de pleziertuin met de slingervijver, hangbrug, de hoger gelegen houtwal met de tuinkoepel op de berg en de daarachter gelegen moestuin.

1. Voorgedeelte, de tuin bij huis met rond voorplein, bloemperken en twee zitplekken.

Vanuit het huis is in een diagonale zichtlijn over de zijarm van de vijver een tweetal zitplekken ontworpen. Dit gedeelte is kleinschalig van opzet door de vele ronde en boonvormige heester- en bloemperken. Het meest opvallende element is de hoogte aan een zijarm van de vijver met een zitplek met een prachtig uitzicht op het huis en de tuinmanswoning.

2. Middengedeelte, de pleziertuin met de slingervijver en de hangbrug

Vanuit het huis bestaat een zichtlijn naar het middengedeelte van het park met de hangbrug over de slingervijver. De hangbrug neemt een centrale plaats in, geprojecteerd in de denkbeeldige middenlijn en gemarkeerd door een treurwilg.

3. Achtergedeelte, de bosrand met de tuinkoepel

Op het hoogste punt van het park werd aan de noordzijde de tuinkoepel gesitueerd, waarbij rekening is gehouden met een aantrekkelijke, beschutte plek om te verblijven. Hier tegenover is een zitplek gesitueerd, verscholen in de houtwal met zicht op de koepel. De hoger gelegen tuinkoepel vormt het achtergedeelte van het park met een diagonale zichtlijn over de vijver en het omliggende landschap, de zeedijk en de vuurtorens van Harlingen en Vlieland.

4. Nutstuin (moestuin en boomgaard)

Aan het einde van het park is in een latere fase een grote moestuin aangelegd als een separate tuin. De vele paden en boonvormige bedden kenmerken dit tuindeel. Een vissenkomp en een eendenvijver maken onderdeel uit van de moestuin.

Stilistische structuurelementen (beeldvorm)

Aan de hand van het maatraster worden de geometrische cirkelvormen en cirkelsegmenten zichtbaar, die Roodbaard gebruikte om de structuurelementen zoals het reliëf, het water, de paden en de beplanting vorm te geven.

Panorama van het perspectief (belevingsvorm)

Het panorama vanuit het huis is niet op tekening aangegeven, maar kan worden herleid door de zichtlijnen te construeren vanuit het midden, de voordeur en de zijramen van het huis naar de diagonale lijnen van de op de berg gelegen zitplek en de diagonale zichtlijn over de bloemperken. Door de slingervijver af te laten buigen na het middendeel van het grondplan, spiegelt de ruimte zich als het ware om de middenlijn, waardoor de relatief smalle kavel niet als zodanig wordt ervaren. Vanuit de tuinkoepel loopt een diagonale lijn, waarbij een relatie is gelegd met de omgeving, het Waddenlandschap en met de vuurtorens van Harlingen en de eilanden. De glooiende oevers langs de slingervijver, die gemarkeerd werden door een vijftal treurwilgen, geven een afwisselend schouwspel van licht- en donker.

Roodbaard creëerde meerdere mogelijkheden om een wandeling door het park te maken, zowel langs het water als langs de houtwal en door de bosschages. De afwisseling van omzoomde boomgaarden en perken met een smalle hakhoutsingel geeft een gevarieerd beeld, waarbij de lineaire kavel niet meer als zodanig wordt ervaren. Op een tiental plaatsen is er sprake van de zogenoemde *détour*, een splitsing van paden, waarbij gekozen kan worden om van de wandeling langs het water af te wijken en het bospad te vervolgen. Alle paden hebben dezelfde breedte, daardoor is er geen hiërarchie. In het gedeelte tussen de brug en de tuinkoepel komen zelfs vier verschillende paden voor, twee aan weerszijden van het water en twee door de houtwal. Er was veel aandacht voor de beleving tijdens een wandeling: het dynamische perspectief van de aanleg.

Ruimtelijke compositie (ruimteform)

De ruimtelijke compositie van Ropta State is gebaseerd op de geometrie van het grondplan en het maatraster, de middenlijn en de onderlinge verhouding tussen de verschillende parkdelen. De verhoudingen tussen de tuin bij het huis en het voor- met midden- en achterpark is ongeveer 3:9:12. De brug en de tuinkoepel liggen op een afstand vanuit het huis met een verhouding van 1:2. De denkbeeldige middenlijn vanuit het huis geeft een asymmetrische indeling met een smaller deel aan de noordzijde van het park en een breder deel aan de zuidzijde van het park, in de verhouding van 1:2.

De ruimtelijke inscenering met behulp van de diagonale zichtlijnen bepaalt de compositie, in samenhang met de grondvorm die voortkomt uit de zichtlijn van de tuinkoepel naar de zitplek, die zich richt naar het omliggende landschap.

STAP 4. Landschappelijke relatie

De landschappelijke relatie betreft de ruimtelijke compositie van Ropta State in het omringende historische cultuurlandschap. Vanuit de hogere gelegen tuinkoepel is een zichtlijn geprojecteerd via de open ruimte in de houtwal naar de zuidelijk gelegen boerderij met bouwlanden. Met deze diagonale zichtlijnen maakte Roodbaard het landschapspanorama van het boerenleven tot onderdeel van het ontwerp.

De tuinkoepel biedt tevens zicht op de noordelijke gelegen kerktoeren van Pietersbierum met het daarbij gelegen Liauckemastate.

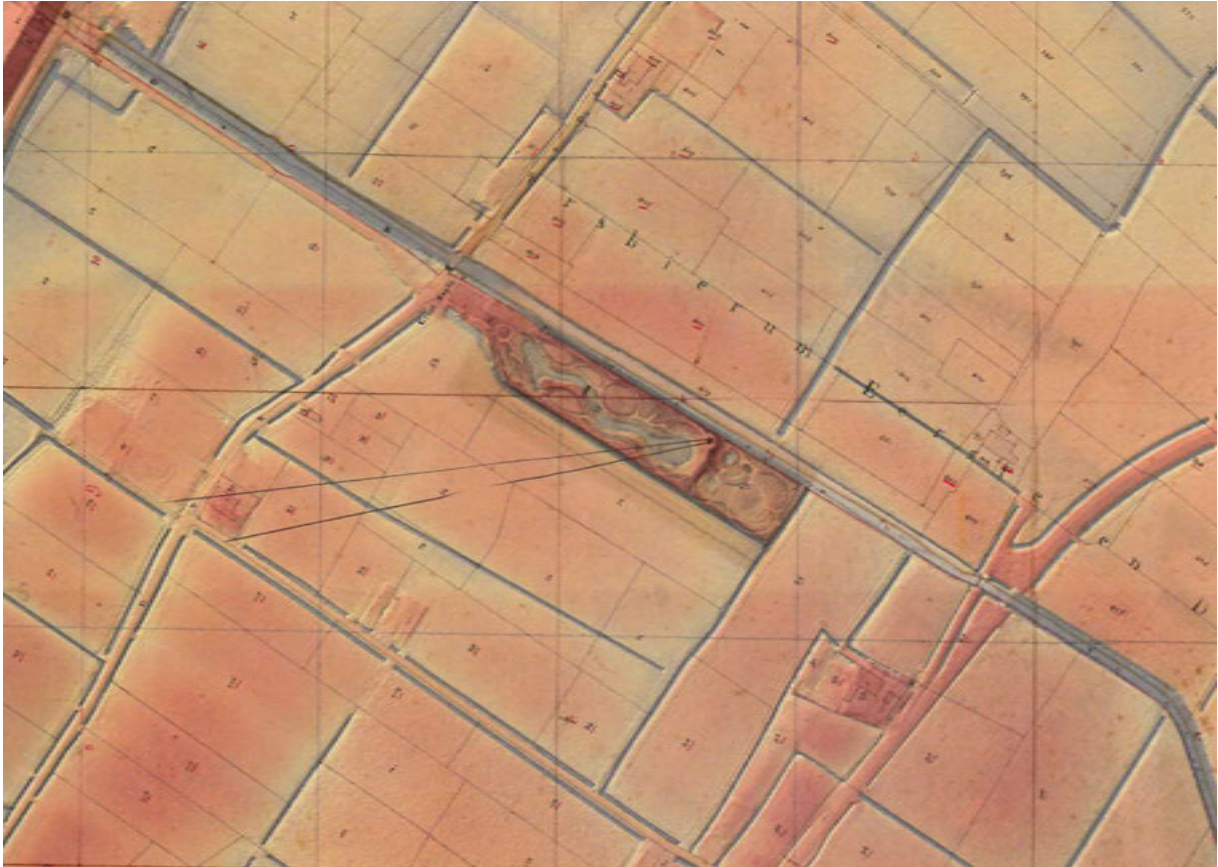

FIG. 5.59 De ruimtelijke compositie in de context van het historische cultuurlandschap op basis van het Actueel Hoogtebestand Nederland met het Kadastraal minuutplan, verkend in 1827 en gecombineerd met de ontwerp-tekening.

Stania State, Rengersweg 98, Oenkerk (gemeente Tytsjerksteradiel)

De historische tuin- en parkaanleg (rijksmonument) bestaat uit verschillende onderdelen, zoals het hoofdgebouw (bouwfasen 1744, 1813, 1854 en 1874) met de tuin en moestuin met oranjeriekas (midden 19e eeuw), een korte kweekbak en een lange (ca. 1930), het koetshuis (1874), voormalige boerderij (ca. 1900?). De tuinaanleg bestaat uit een voorgedeelte met de veelarmige vijver, een driearmige houten brug (begin 19e eeuw) bij de berg, een zandstenen vaas (18e eeuw), een toegangshek aan de Rengerslaan (2e kwart 20ste eeuw). Het achtergedeelte bevat een veelarmige vijver met eilanden, een (inmiddels verdwenen) tuinhuis Arm en Rijk, een tweede toegangshek (uit het tweede kwart van de 19e eeuw), een eendengrot (ca. 1880), hekpijlers en hek (ca. 1900).³⁹⁶

FIG. 5.60 Situatie omstreeks 1850 zoals weergegeven op de kaart van Tietjerksteradeel, uit de Atlas van Eekhoff 1849-1859, bewerkt door de auteur (Bron: Tresoar 11-3823).

396 Redengevende beschrijving Rijksmonumentenregister, complexnummer 519579.

STAP 1. Contextuele situatie

Landgoed Stania State is gelegen in de Trynwâlden, een coulissenlandschap van houtwallen en elzensingels, weidegronden, meren en moerassen. Het behoort tot het Nationaal Landschap Noardlike Fryske Wâlden, dat bestaat uit een gevarieerde ondergrond van verschillende hoger gelegen dekzandruggen en lager gelegen delen van hoog- en laagveen, dat vanaf de 17e eeuw werd verveend. In dit landschap vormden zich lange, smalle percelen met houtwallen en singels. Dit bijzondere landschap werd zeer gewaardeerd door de Friese adel en de elite. Mede dankzij de gunstige ligging ten opzichte van Leeuwarden werden hier vanaf het einde van de 17e eeuw verschillende buitenplaatsen en landgoederen ontwikkeld bij de dorpen Altsjerk (Oudkerk), Oentsjerk (Oenkerk) en Gytsjerk (Tietjerk). Deze ontwikkeling zette zich voort in de 18e en 19e eeuw.

Het 17e-eeuwse landgoed Stania State kwam omstreeks 1730 in handen van jonkheer Johan Hendrick van Haersma (1707-1759), grietman van Oost-Dongeradeel. Hij gaf in 1744 de opdracht voor de bouw van een nieuw huis.³⁹⁷ Johann Hermann Knoop kreeg de opdracht voor de aanleg van de formele tuin. Knoop was onder andere hovenier van Mariënborg te Leeuwarden, dat in bezit was van Maria Louisa van Hessel-Cassel, Prinses van Oranje. Een reconstructietekening van de formele aanleg is aan de hand van een schets uit 1815 gemaakt. Na het overlijden van Van Haersma volgden verschillende eigenaren.³⁹⁸

³⁹⁷ JFA Bouwhistorie (2019). Het middendeel van het huis dateert uit 1744. In 1813 is het buitenhuis -in die periode Reinstein geheten- gedeeltelijk afgebrand en weer herbouwd.

³⁹⁸ NOORDPEIL (2014). 5-7. Naar een plattegrond uit 1815 (Fries Museum, kaartnr. 734, item 537)

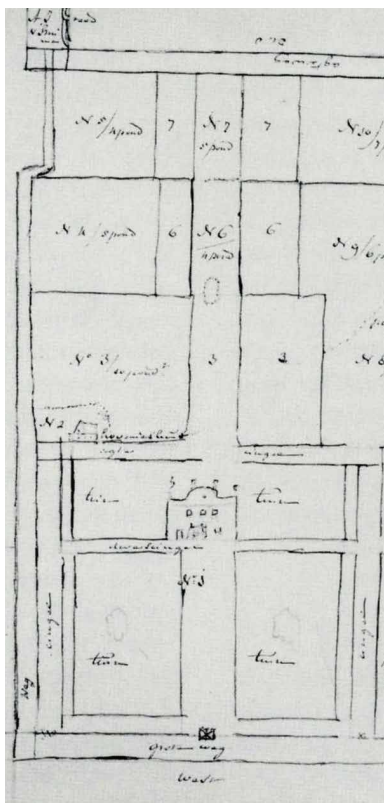

FIG. 5.61 Plattegrond Stania State uit 1815, met oude situatie (Bron: Fries Museum 734-537).

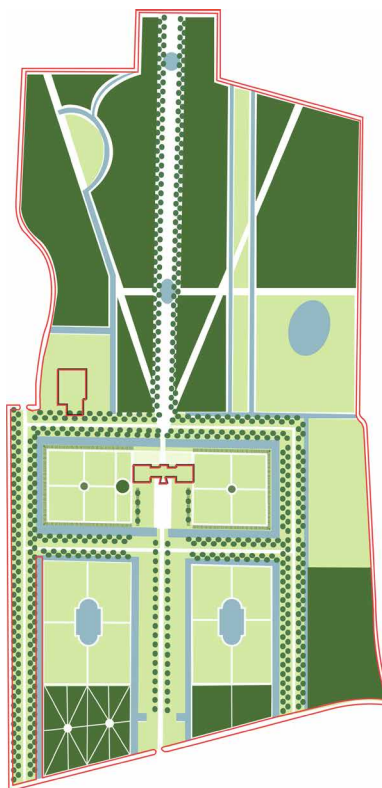

FIG. 5.62 Reconstructie ontwerp J. H. Knoop, 1815 (Bron: bewerking NO.ORDPEIL 2014)

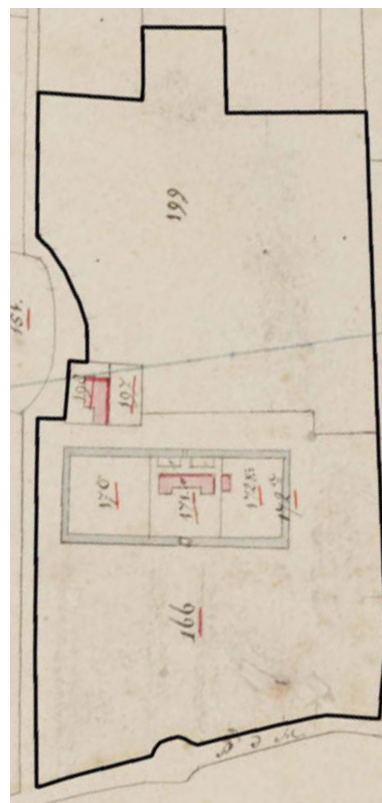

FIG. 5.63 Eigendom van T. Cats, Kadastraal Minuutplan, verkend in 1820 (Bron: RCE, contourlijn auteur).

Het landgoed werd op 24 februari 1821 gekocht door Taetske Cats, weduwe van Klaas Medendorp.³⁹⁹ Hun dochter Christine Medendorp was in 1812 getrouwd met Jan Hendrik van Boelens, die lange tijd de functie van Ontvanger Generaal van Friesland bekleedde en vanaf 1840 tot 1851 was aangesteld als burgemeester van Leeuwarden.⁴⁰⁰ De familie Cats was een welgestelde familie en had vele buitens in bezit.⁴⁰¹ Toen Cats het landgoed kocht kende het nog een formele aanleg met een grachtenstelsel, zoals zichtbaar op het Kadastraal Minuutplan, verkend in 1820. In januari 1834 werd Stania State verkocht aan Theodorus Martinus Theresius Looxma (1807-1876). De koopakte omschreef het landgoed als: een huis met stalling en koetshuis, tuinen en singels, een boerderij, bos met een singel van eiken, bouwland en een weiland met visvijver en watermolen.

³⁹⁹ Zie *Leeuwarder Courant* 15-2-1821 (via delpher.nl) en Van der Spoel-Walvius (2012). 6, 7, op 1-11-1821 vond leverantie plaats van bomen door Firma Wybren Krijns & Co.

⁴⁰⁰ Als burgemeester heeft Van Boelens in de periode van 1840 tot 1850 vele opdrachten aan Roodbaard gegeven, zoals het Tournooiveld (1841), Prinsentuin met de Oldehoofsterdwinger (1842) en de Verlaatsdwinger (1846).

⁴⁰¹ NOORDPEIL (2017). De neef van Taetske Cats, Pieter Cats, kocht in 1820 het buiten Oranjestein bij Oranjewoud. Ook hiervoor verzorgde Roodbaard het ontwerp en de aanleg. Zijn zuster Anna Cats gaf in 1824 een opdracht aan Roodbaard voor haar buiten Welgelegen te Deinum.

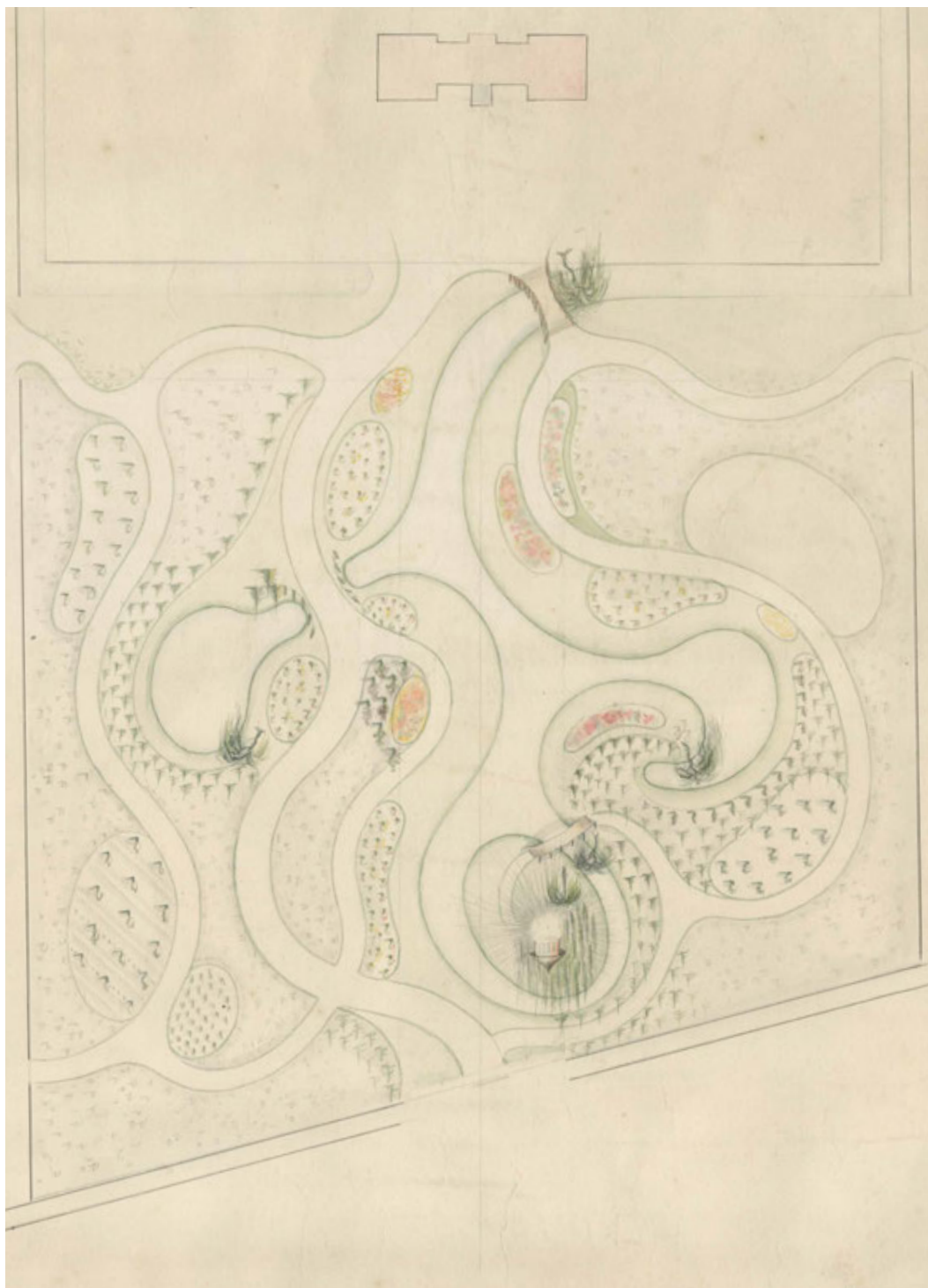

FIG. 5.64 Presentatietekening voorpark, ongedateerd (1821) (Bron: Tresoar 323.1 - 1247).

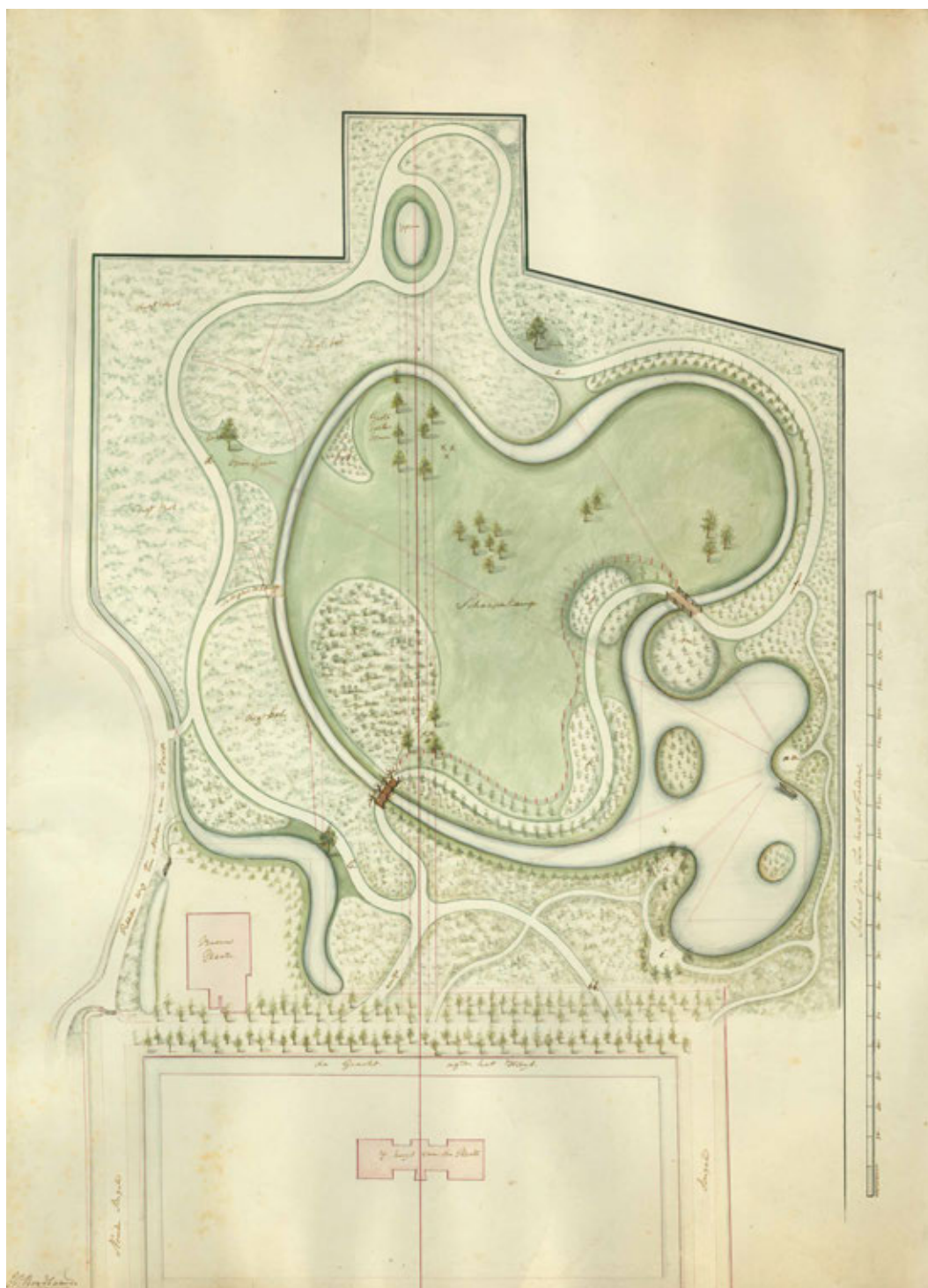

FIG. 5.65 Presentatietekening achterpark, ongedateerd (1821) (Bron: Tresoar 323.1-1247).

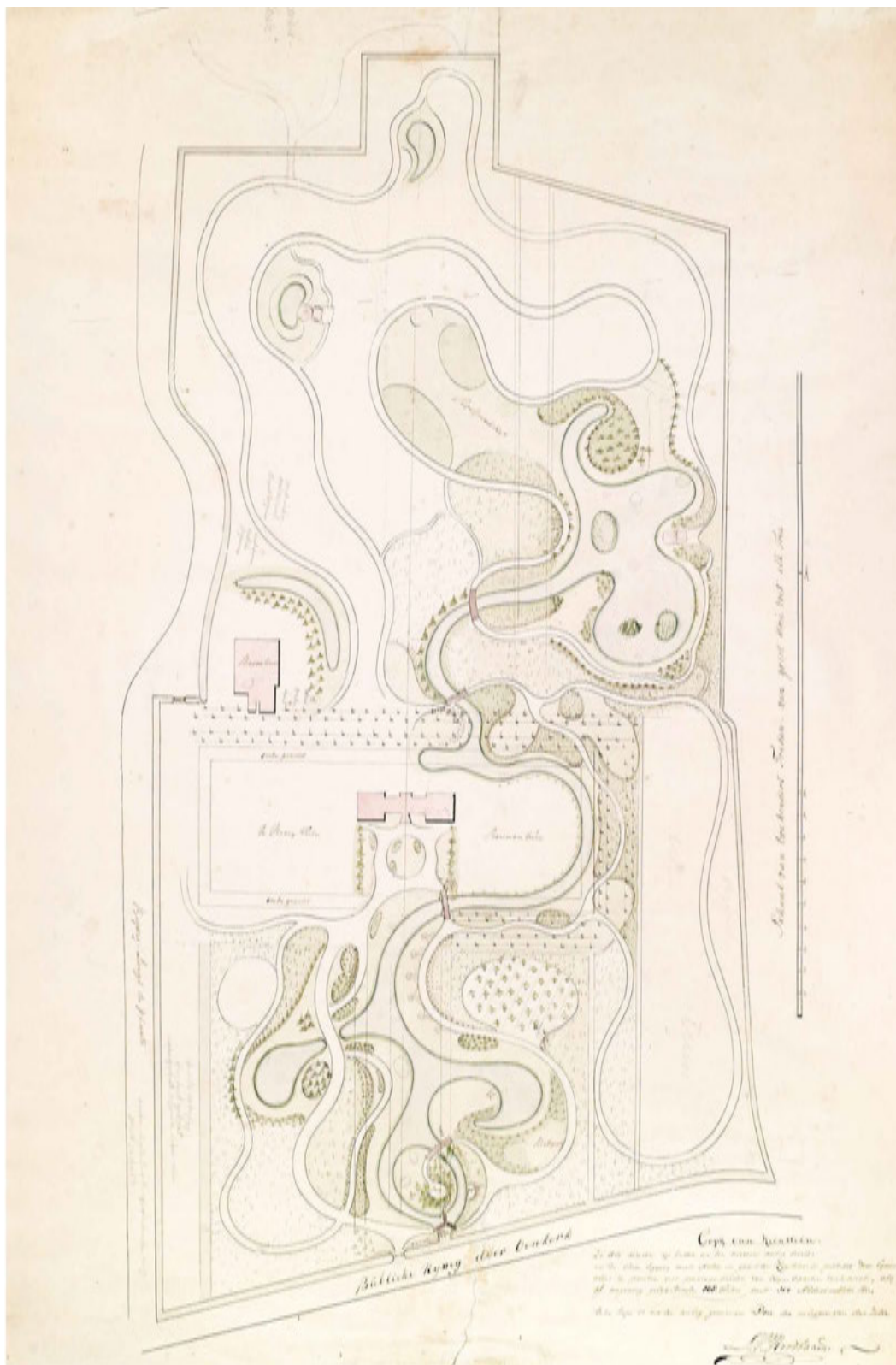

FIG. 5.66 Projecttekening, kopie na de aanleg gemaakt, ongedateerd (1834). (Bron: Fries Museum 286-024).

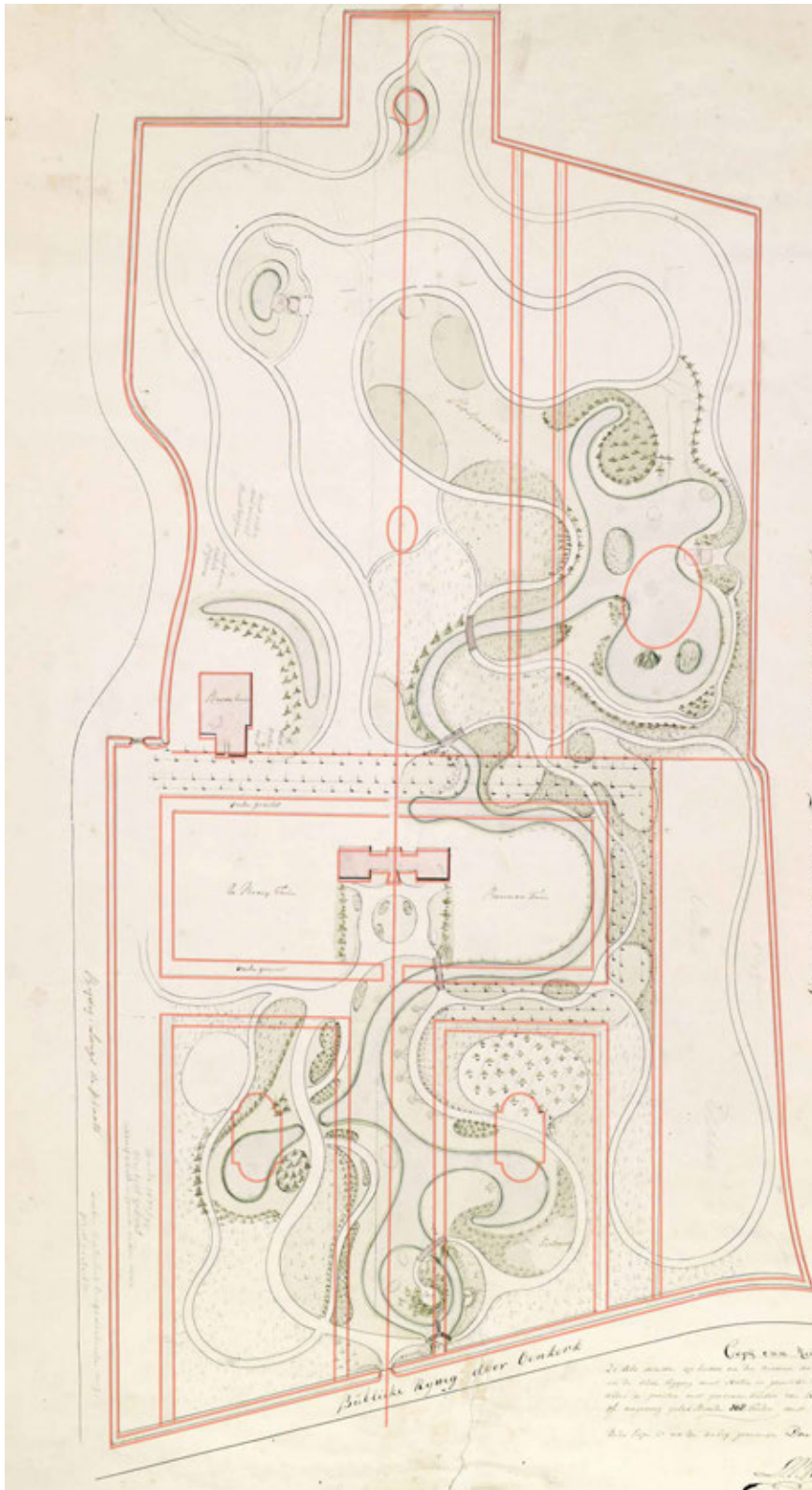

FIG. 5.67 Projecttekening met de weergave van de formele aanleg (bewerking N0.ORDPEIL, 2014)

STAP 2. Cartografische informatie

Voor Stania State zijn vele tekeningen door verschillende (tuin)architecten gemaakt, zowel door Roodbaard als later ook door zijn opvolger Gerrit Vlaskamp.⁴⁰² De drie tekeningen van Roodbaards hand betreffen de aanleg van het voorpark, het achterpark en het gehele park. De tekeningen zijn nauwelijks voorzien van beschrijvingen. De ontwerptekening van het Voorpark dateert uit 1821 en bevat geen tekst. Op de tekening van het Achterpark staat 'dicht bos' (vier keer aangegeven) en 'open groen' (gras met een linde) vermeld.⁴⁰³ Verder komt de aanduiding 'Schaapskamp' voor, als belangrijke open ruimte in het Achterpark. Slechts op twee plekken is een specificatie van de beplanting gegeven (linde en grote beukenbomen). Deze beuken dateren nog uit de formele periode. Roodbaard behield ze in zijn nieuwe ontwerp. In de tekening wordt met letters (a. t/m k. en aa, bb) verwezen naar een beschrijving, die tot op heden niet gevonden is.

Op de ongedateerde tekening, die omstreeks 1834 is gemaakt, staat met grote letters 'Copij van Reinstein. De als dezelve op heden na den nieuwen anleg bevind.' Daaruit kan worden afgeleid dat deze tekening na de aanleg door Roodbaard werd gemaakt. De bestaande sloten en de 'oude gracht' zijn ingemeten, evenals de 'rijweg langs de plaats' en de 'publieke rijweg door Oenkerk'. Binnen de gracht is de 'broeituin' en 'binnentuin' aangegeven. In het Voorpark heeft Roodbaard op deze tekening de berg met de grot en een 'kerstbogaart' aangegeven. Opvallend is de schetsmatige tekenwijze van het Achterpark. Het doet vermoeden dat deze derde tekening niet bedoeld was als presentatietekening. Bijzonder is het woord 'Perspectief', dat op de tekening is geschreven in de open ruimte tussen de grote en kleine boonvormige vijverpartij. Zonder daarbij zijn kenmerkende lijnenbundels te gebruiken, is met dit geschreven woord betekenis gegeven aan het belang van perspectief voor deze ruimte.

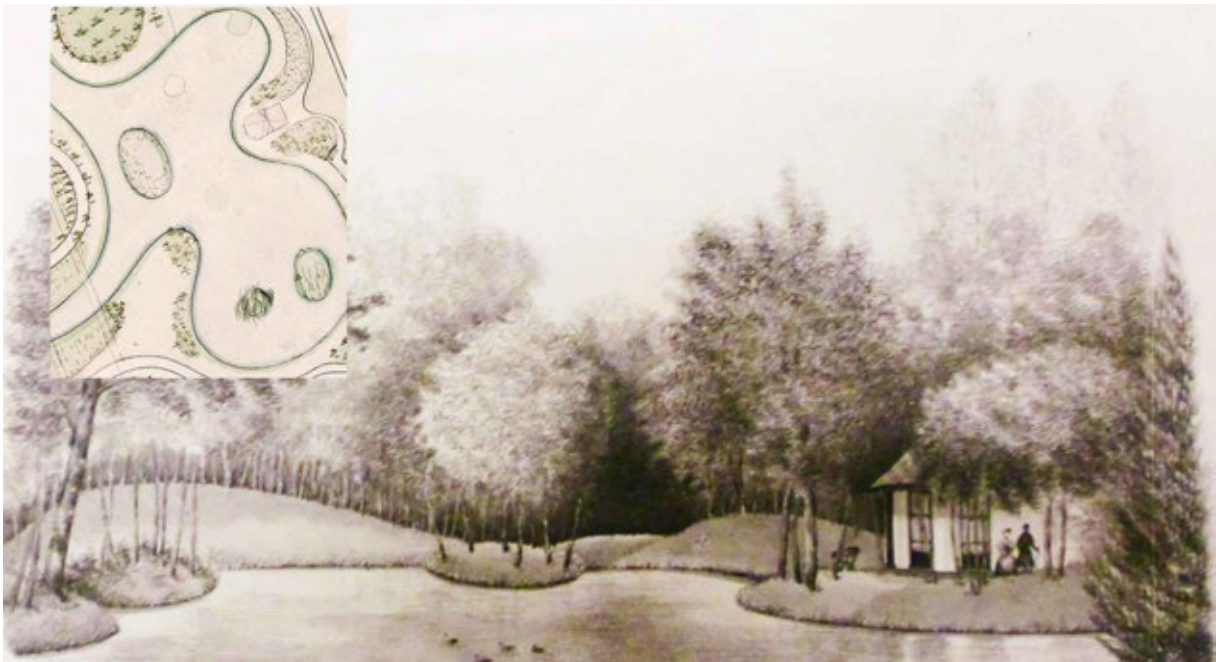

FIG. 5.68 'STANIA-STATE', impressie van het achterpark bij 'Armoede en Rijk', getekend door B.L.W. Mensing op de overzichtskaart van landmeter O.J. Schelfsma in 1843 (Bron: Fries Museum, PTA 286-019), met een inzet van de ontwerptekening, waarop de locatie is weergegeven.

⁴⁰² Ottens (2016). 141-150.

⁴⁰³ Aan de driedimensionale schaalbalk is af te leiden dat deze tekening voor 1821 is gemaakt. Zie hoofdstuk 4, datering van tekeningen.

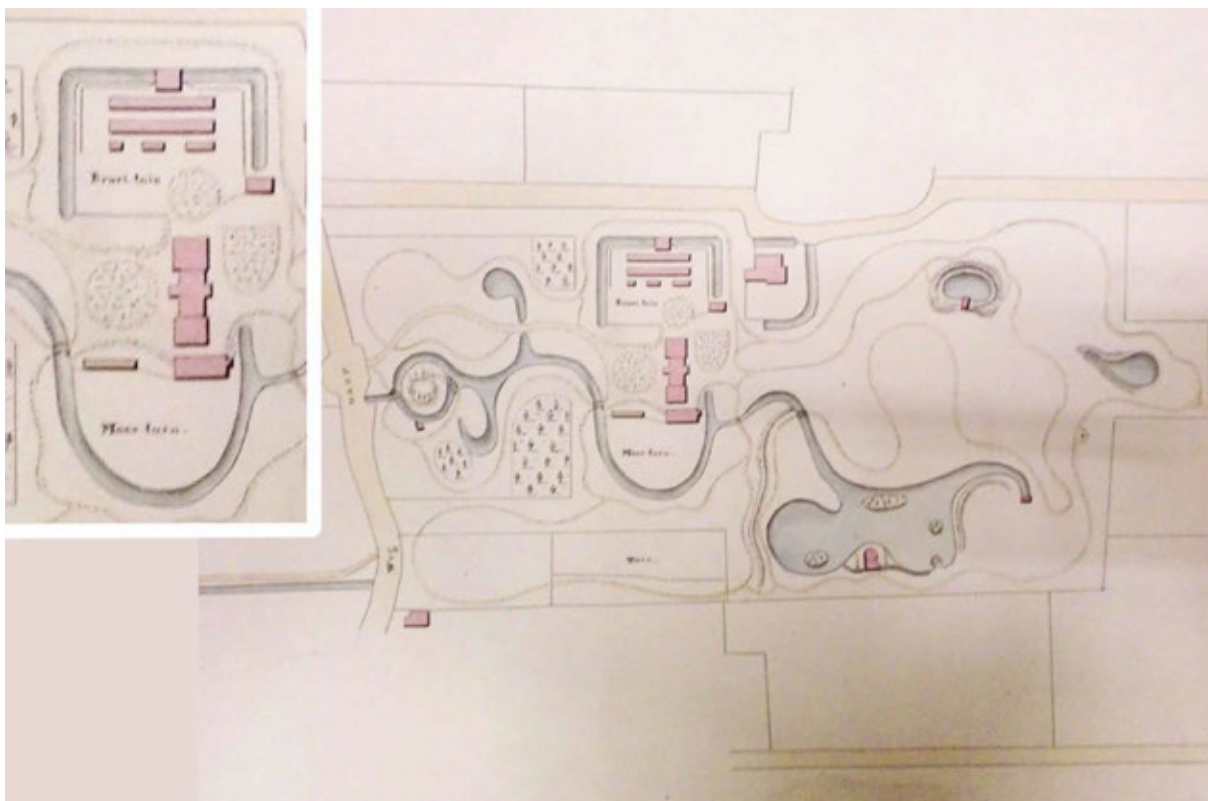

FIG. 5.69 'STANIA-STATE', overzichtskaart 1843 met detail van de moestuin van de landmeter O.J. Schelfsma in 1843 (Bron: Fries Museum, PTA 286-019)

Naast de tekeningen van Roodbaard geeft de kaart uit 1843 van de landmeter O.J. Schelfsma een weergave van de aanleg van het park met de verschillende bouwwerken. De tuin- en parkaanleg komt overeen met de ongedateerde ontwerp-tekening van Roodbaard. Het is geen nauwkeurige weergave van de aanleg, de waterpartij is schetsmatig aangegeven en in het voorpark is een drietal boomgaarden getekend. Opvallend zijn de vele rood gemarkeerde bouwwerken, zoals het huis met de stalling, het koetshuis en de kas met broeikassen aan weerszijden van het huis, de grot bij de hoge berg, waarop een tuinhuis ontbreekt. Dit is in tegenstelling tot de tekening van 1821 van het voorpark, waarop wel een tuinhuis schetsmatig is afgebeeld. De kaart van Schelfsma geeft tevens de boerderij aan met bouwwerken bij de grote vijver, het inmiddels verdwenen prieel 'Armoede en Rijkdom' en het badhuis bij de badvijver.⁴⁰⁴ Schelfsma kreeg de opdracht om een overzichtstekening van het landgoed te maken, in de context met het westelijke weiland en de visvijver met watermolen. Een pentekening uit 1856 geeft het resultaat na de ingrijpende verbouwing van het hoofdgebouw weer, waarvoor Looxma in 1854 de opdracht had gegeven.

⁴⁰⁴ Hoewel er geen beschrijving is, geeft de figuratie dat het om een omwalde vijver gaat met een badhuis, zie daarvoor ook *Magazijn van de Tuinsieraden* (1802). Plaat CLXXVII/

FIG. 5.70 Stania state te Oenkerk in 1856 bewoond door den Heer T.M.T. Looxma, anonieme kunstenaar (Bron: Fries Museum, PTA 286-013)

FIG. 5.71 'STANIA-STATE', impressie van het voorpark vanuit het huis bij 'Armoede en Rijk', getekend door B.L.W. Mensing op de overzichtskaart van landmeter O.J. Schelfsma in 1843 (Bron Fries Museum, PTA 286-019), met een inzet van de ontwerp-tekening.

FIG. 5.72 Locatie van de tekeningen van Gerrit Vlaskamp (Bron: auteur)

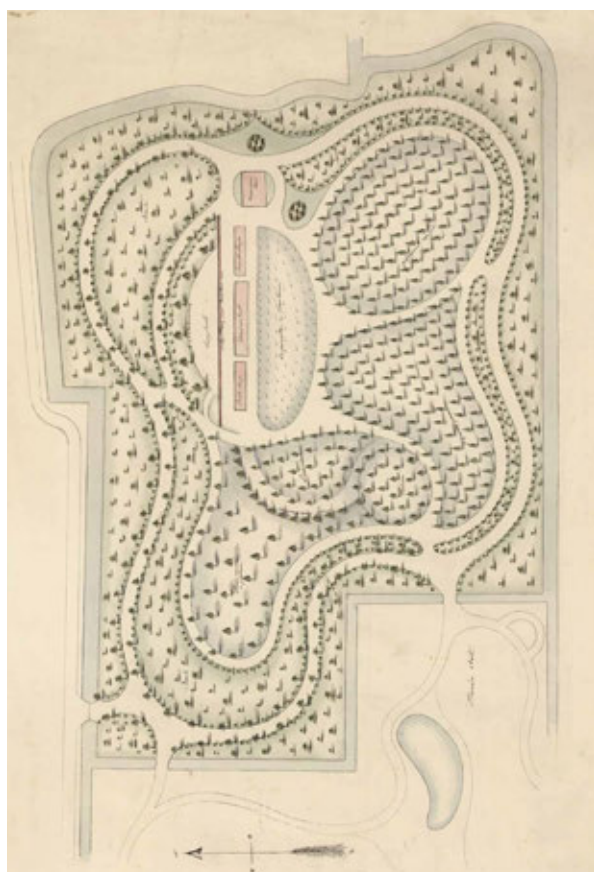

FIG. 5.73 Presentatietekening voor de boomgaard, niet gesigneerd, G. Vlaskamp omstreeks 1874 (Bron: Fries Museum PTA 286-022).

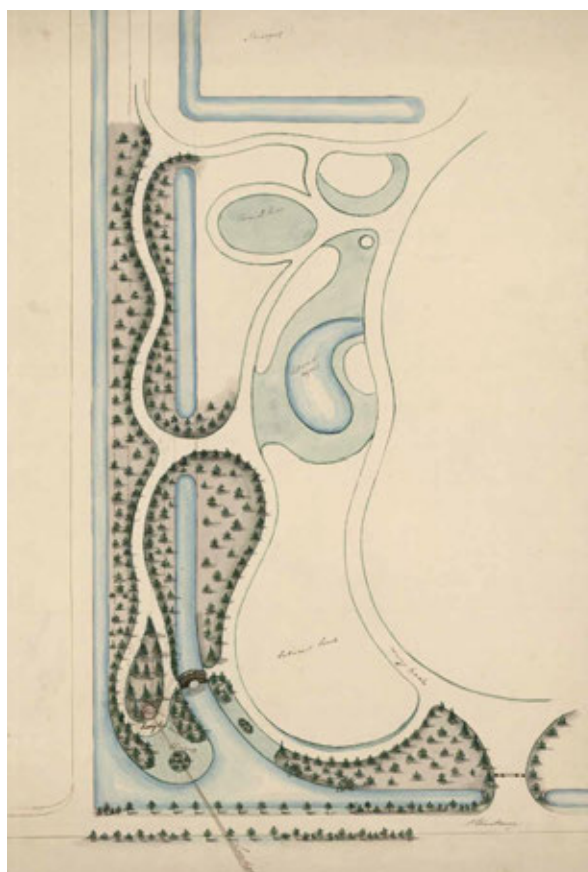

FIG. 5.74 Presentatietekening voor de Noordersingel, niet gesigneerd, G. Vlaskamp omstreeks 1874 (Bron: Fries Museum PTA 286-020).

In een latere periode heeft Gerrit Vlaskamp (1834-1906) na 1874 een tweetal tekeningen gemaakt. Het gaat daarbij om de aanleg van een boomgaard als uitbreiding van het park aan de oostzijde van het bos en een ontwerp voor de noordelijke singel van het voorpark, die niet werd uitgevoerd.⁴⁰⁵

Grondplan van Stania State

Het grondplan van Stania State bestaat uit een langwerpig perceel en wordt omgeven door een watergang. De voorzijde van het huis is gericht op het westelijk gelegen weiland met de visvijver en watermolen. De oostelijke oriëntatie ligt op het parkbos, waarbij de formele middenas als zichtlijn is gehandhaafd.

De schaalbalk is aangegeven 'met gewoonne Treeden van ruym 3 voeten vriese maat, als of nagenoeg gelijk Staande 108 Treeden met 100 Nederlandsche Ellen'. De twee eerdere tekeningen zijn gemeten in Treeden en Passen. Dat kan de reden zijn waarom Roodbaard bij deze beschrijving een relatie legde tussen de inmeting in Treeden en de in 1821 ingevoerde meting in Nederlandse Ellen, die overeenkomen met een meter. In dunne potloodlijnen is de formele aanleg getekend, waarbij de gracht met de twee dubbele rijen van eiken nauwkeurig is weergegeven.

Deze tekening 'Copij van Reinstein' geeft dezelfde aanleg van het voorpark weer als de presentatietekening van 1821. Dat geldt niet voor het achterpark, hiervoor maakte Roodbaard een nieuw ontwerp, dat wel werd uitgevoerd.

Structuurelementen van de aanleg (structuurvorm)

Water en reliëf

De vijver van Stania State is in verschillende delen aangelegd. De vierarmige waterpartij aan de voorzijde is samengesteld uit de twee bestaande formele vijvers. Met de grond uit de vijverpartijen is een bijzonder geheel van glooiende oevers met verschillende taluds gerealiseerd. De smalle uitlopers van de vijver vormen als het ware een slingerende beek, die het schiereiland met de hoge berg omsluit.⁴⁰⁶ De lobbige vijver in het Achterpark is eveneens ontwikkeld uit een al bestaand waterelement. Deze grotere waterpartij met kleine eilandjes is ook onderdeel van het bekenstelsel. De vorm van de vijver in het tweede ontwerp komt overeen met het laatste en gerealiseerde ontwerp, waarbij de zuidzijde van de gracht ook onderdeel is geworden van het bekenstelsel. In het Achterpark liggen nog twee kleine vijvers, de komvormige vijver en de boonvormige vijver. De laatste is door een grondwal omgeven en voorzien van een bouwwerk.

⁴⁰⁵ NOORDPEIL (2014). 58-59. Looxma overleed in 1876. De opdracht aan Vlaskamp werd verstrekt door zijn weduwe Berendina Johanna Willinge (1807-1879). In 1874 werd een tuinschuur gebouwd en in 1877 en 1878 werd de beplanting voor de boomgaard aangelegd.

⁴⁰⁶ Mulder-Radetzky (1988). 52-59.

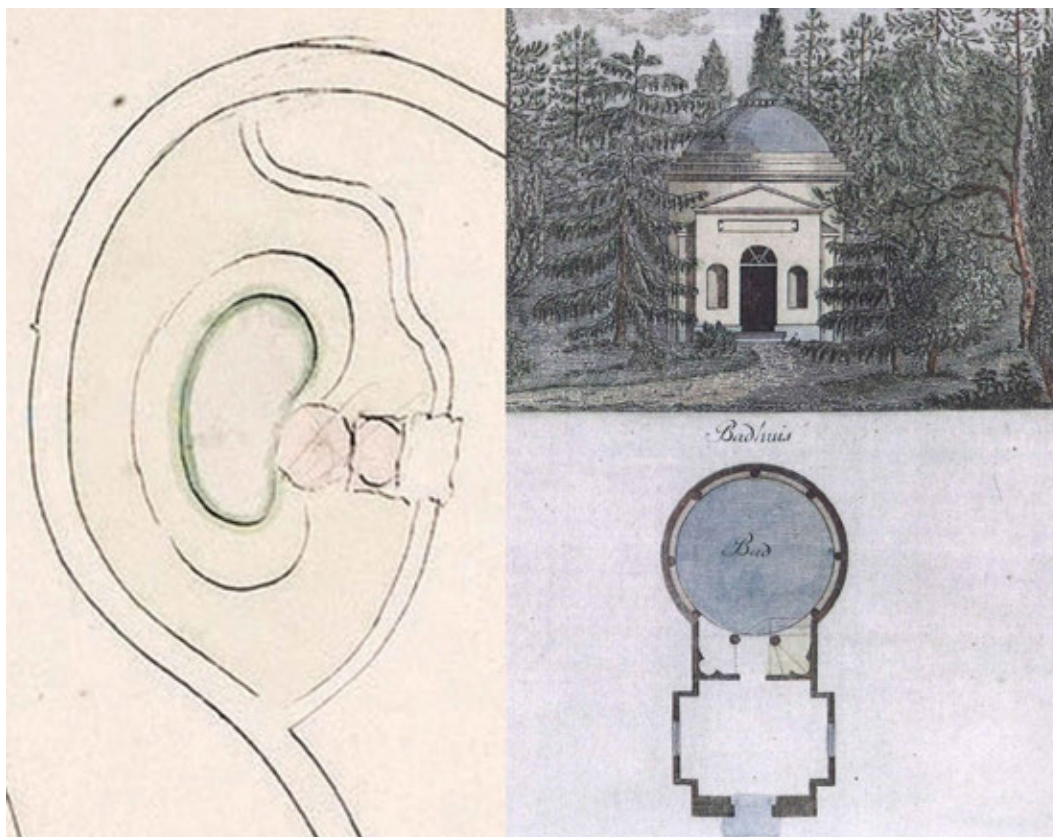

FIG. 5.75 Afbeelding van het badhuis (Bron: Magazijn van Tuin-Sieraden, 1802. PI.CLXXVII) en links een detail van de ontwerptekening met de locatie van het badhuis.

Paden en bouwwerken

Het padenstelsel aan de voorzijde begeleidt voornamelijk de meervormige waterpartij, die slingert naar de hoge berg die via twee bruggen bereikbaar is. De tweede brug is in het laatste ontwerp toegevoegd, waarbij Roodbaard koos voor de driearmige brug, zoals die ook voorkomt bij de Fraeylemaborg. In tegenstelling tot de Fraeylemaborg, waar sprake is van een hoog middendeel op een houten paal, is bij Stania State sprake van een verlaagde brug, zonder dat de constructie zichtbaar is. Bij de hoge berg is ook een grot gesitueerd.

Het padenstelsel van het Achterpark vormt als het ware een labyrint door het bos. Slechts bij de grote vijver volgt het pad gedeeltelijk de oeverlijn, de brug over het water vormt de verbinding tussen de hoge en lagere oevers. Bij de vijver werd het prieel Armoede en Rijkdom gesitueerd met zicht op de overzijde van het park, waar tevens een bouwwerk is getekend. Het symbool van dit bouwwerk in combinatie met de boonvormige vijver doet denken aan een badhuis, zoals die ook voorkomt in het *Magazijn van Tuin-sieraden* van Van Laar (1802).⁴⁰⁷ Over het badhuis als onderdeel van de wandeling schreef Van Laar: "(...)Zeker in een brandend heete zomer vindt het zijne liefhebbers om zich te verfrissen; de natuur eischt alsdan verkoeling en rust. De plaats om hetzelfde te stichten, moet vooral wel uitgekozen worden, dat het water een frissche doorloop heeft, en gestadig van de hitte der zon gematigd door het roosterwerk van het bad in en uit kan doorlopen:

⁴⁰⁷ Van Laar (1802). Plaat CLXXVII.

de late achtermiddagen zijn om zich te baden het best geschikt en het gezondst, omdat het water dan zoo koel niet is dat et ons schaden kan(...)".

Beplanting

De beplanting is op de drie tekeningen verschillend uitgewerkt. Op de tekening van het voorpark zijn verschillende symbolen gebruikt om een variatie aan solitaire bomen met boskettes en bloemperken aangegeven. Deze symbolen komen niet voor op de derde tekening. Het is echter aannemelijk dat de beplanting al wel op deze wijze was aangelegd.

Voor het Achterpark is het laatste ontwerp substantieel veranderd waardoor het niet duidelijk is op welke wijze de beplanting uiteindelijk is aangelegd. Rondom de vijver zijn de boskettes en bomen aangegeven, het overige park is als (wild)bos getekend.

Zichtlijnen

Op de tekening zijn geen lijnenbundels aangegeven. Het woord 'Perspectief', geschreven in de open ruimte tussen de vijver en de noordzijde van het park, geeft het belang aan van de perspectivische werking tussen beide zijden van het park.

Een vergelijking is gemaakt van de ontwerptekeningen van 1821/1824 en 1834. De tekeningen laten de verschillende ontwerpgedachten over de paden- en waterstructuur, de beplanting en tuinsieraden zien. De iconografische weergave en symbolen, en de grafische precisie waarmee alle onderdelen van het park door Roodbaard werden aangeduid, vormen een waardevolle bron voor het opstellen van de legenda.

1. Het gemak

Met bomen en reliëf is in de uiterste hoek van het park een plek gecreëerd, die vermoedelijk een functie voor het 'gemak' heeft gehad. (bron: Magazijn van Tuin-sieraaden, G. van Laar, 1802)

2. Kommavormige vijver

De kommavormige vijver is uitgevoerd met opvallend reliëf. Dezelfde vijvervorm is zichtbaar op de tekening voor het parkbos van de Fraeylemaborg van G.A. Blum, 1802.

3. IJsvijver met functie als badhuis met badvijver

Volgens overlevering is dit een ijsvijver geweest, maar de tekening uit 1834 geeft een plattegrond van een bouwwerk aan dat als badhuis kan worden geïnterpreteerd. (bron: Magazijn van Tuin-sieraaden, G. van Laar, 1802)

4. Middenas als landschappelijke zichtlijn

De formele middenas is in de landschappelijke aanleg als ruimtelijk perspectief ontworpen met een zicht op de zuidelijke vijverpartij

5. Oneindige waterloop

De beëindiging van het water is niet te beleven door de aanwezige beplante hoogtes.

6. Priel met eilanden

Belangrijke plek in het park is het priel aan het water en de beleving van de eilanden.

7. Water als verbinding

Het water vormt de verbinding van het achterpark met het huis, de brug als tuinsierraad in deze zichtlijn.

8. Paden als labyrint

Evenwijdige paden vormen het labyrint, de beplanting tussen de paden is besloten met oeverbegroeiing van hulst.

9. Broeierij

De broeierij is behouden als relict uit de formele aanleg, zowel op de tekening van 1834 en 1843 is de inrichting van deze broeierij aangegeven met houten stek als omheining.

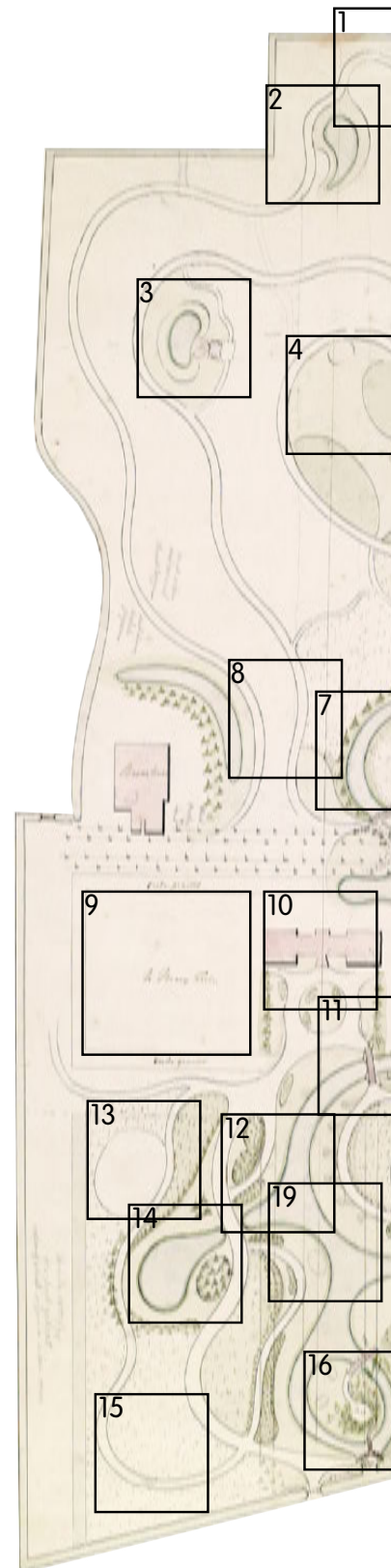
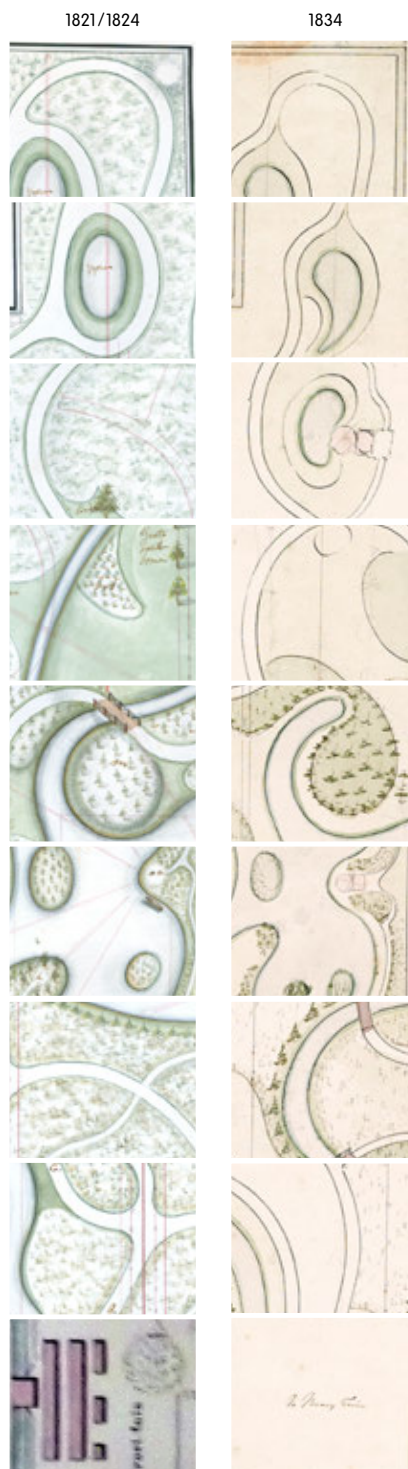

FIG. 5.76 Legenda, verklaring van symbolen

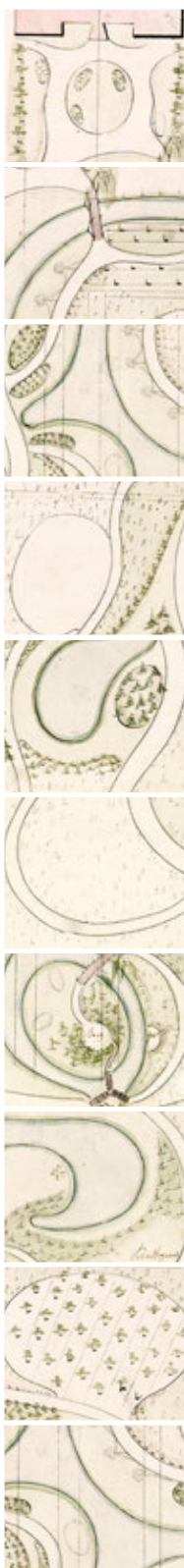

Ontwerptekening Stania State
(L.P. Roodbaard, omstreeks 1834)

1821/1824

1834

10. Hoofdgebouw

Door het verbinden van het voor- en achterterrein krijgt Stania State een kenmerkende entree met rondgang en aansluiting op de naastgelegen tuinen.

11. Gietijzeren brug met treurwilg

Deze brug ligt in een zichtlijn vanaf het huis en vormt de entree naar het park aan de zuidzijde.

12. Solitaire in de middenlijn

In de formele middenas liggen nu kleurrijke perken en eveneens nog monumentale solitaire bomen (rode beuk), daterend uit de formele aanleg.

13. Open plek in bosrand

Deze open plek kan een functie als weiland hebben gehad

14. Vijver met treurwilg

Deze vijver is in 1821 en 1834 op een zelfde wijze aangegeven, de treurwilg heeft aan de westzijde van de vijver gestaan

15. Padenverloop in de hoeken van het park

Opvallend is het feit, dat in de uiterste hoeken van het park geen bijzondere plek of uitzichtpunt is ontworpen

16. De berg met driepuntbrug, brug en treurwilgen en grot

Het meest karakteristieke beeld van Stania State is de berg met driepuntsbrug, houten brug, 2 treurwilgen en de grot.

17. Vijver met treurwilg

Deze vijver lijkt oneindig door te lopen achter de treurwilg en bosschage

18. Boomgaard

Deze open plek in het bos is beplant geweest met vruchtbomen

19. Lijnenspel van water en glooiende oevers

Dit lijnenspel is karakteristiek voor de ontwerpen van Roodbaard, waarbij de solitaire bomen en perken ook de waarde van deze ruimte bepalen

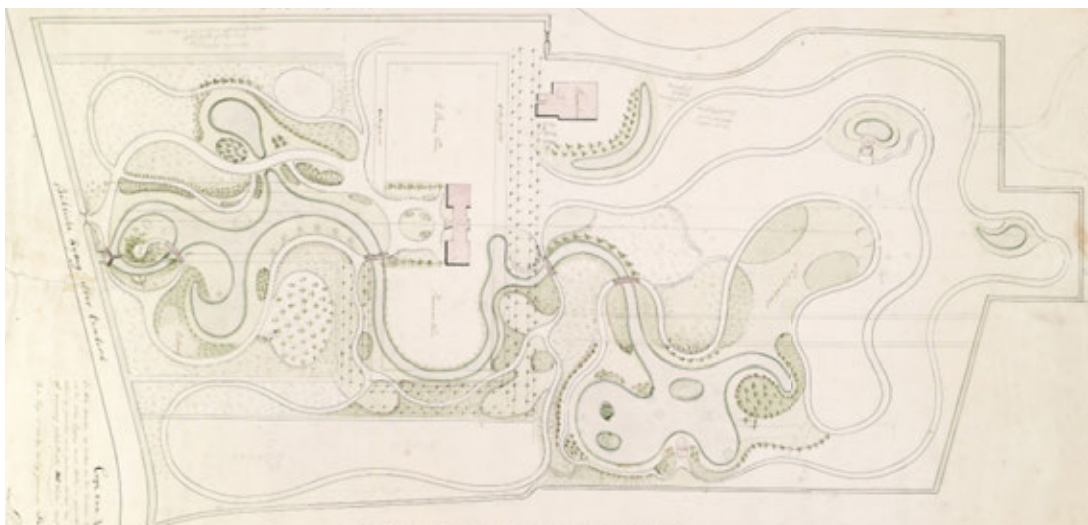

FIG. 5.77 Ontwerptekening Stania State 1834 (Bron: Fries Museum)

FIG. 5.78 Basisvorm van de locatie met het huidige reliëf (Bron: AHN, bewerking door auteur)

FIG. 5.79 Structuurelementen water

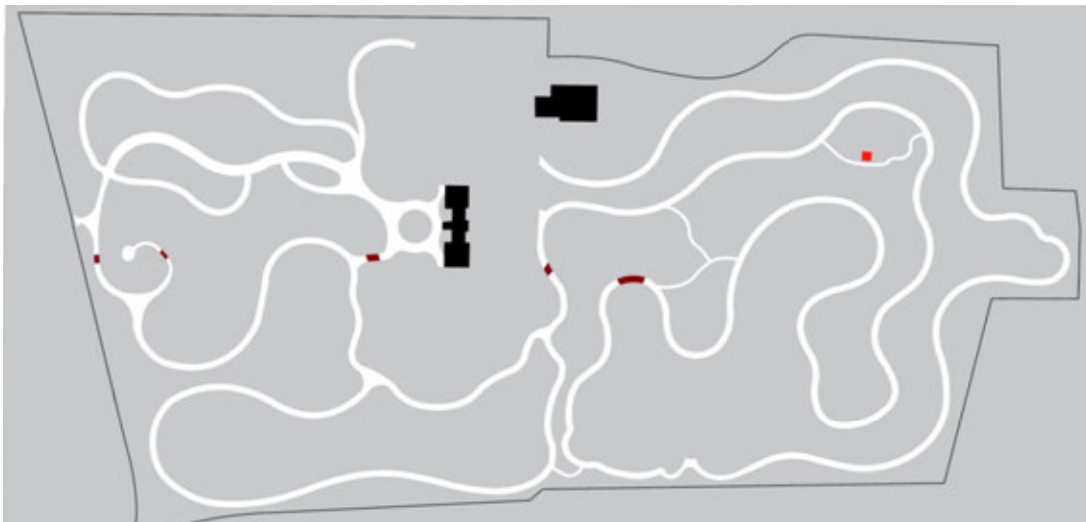

FIG. 5.80 Structuurelementen paden en bouwwerken

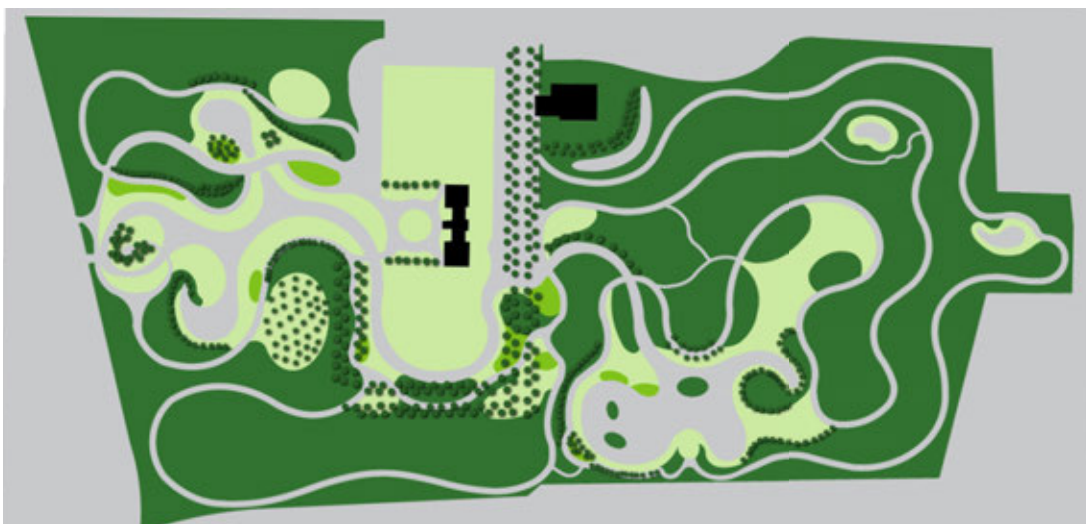

FIG. 5.81 Structuurelementen beplanting

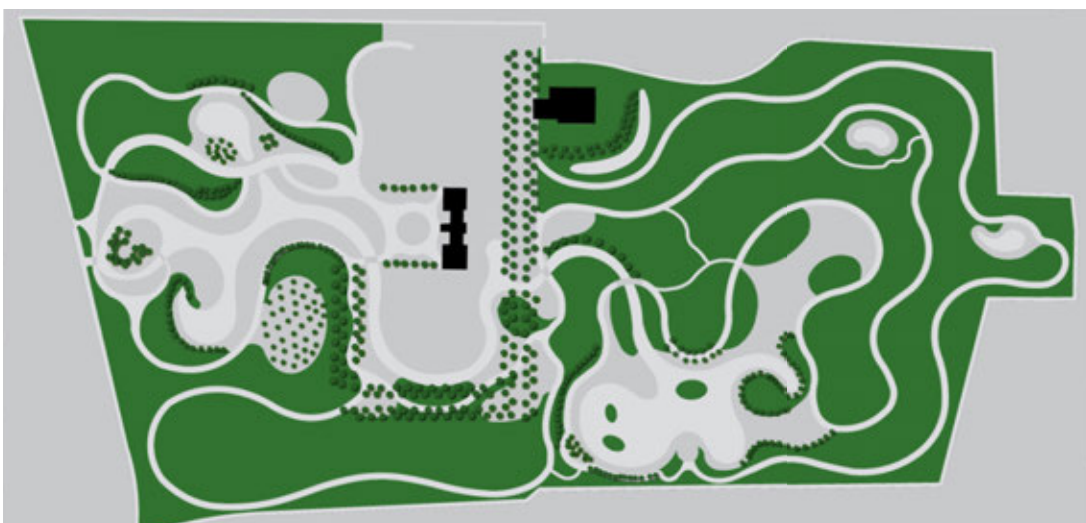

FIG. 5.82 Structuurelementen zichtlijnen

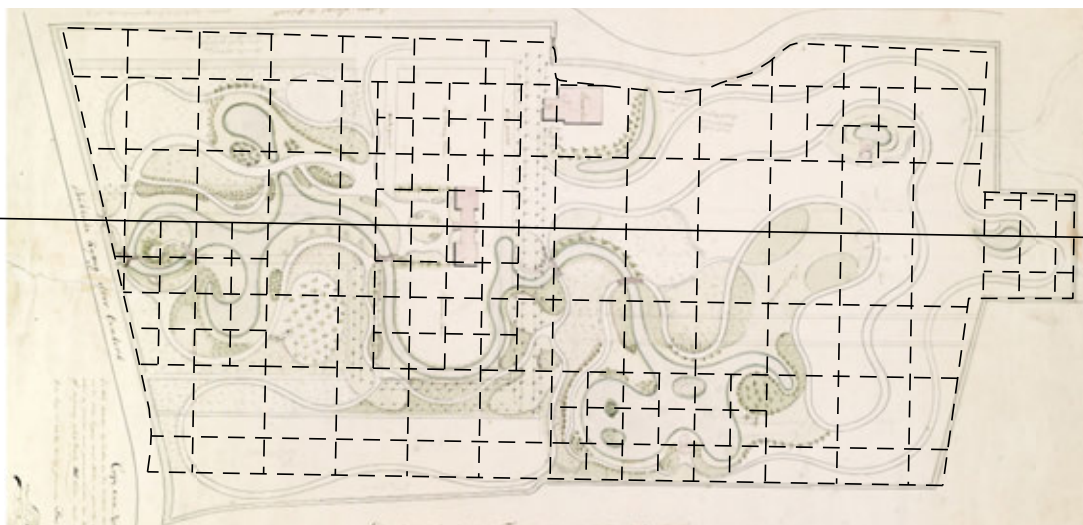

FIG. 5.83 Geometrisch grondplan (maatraster en middenlijn)

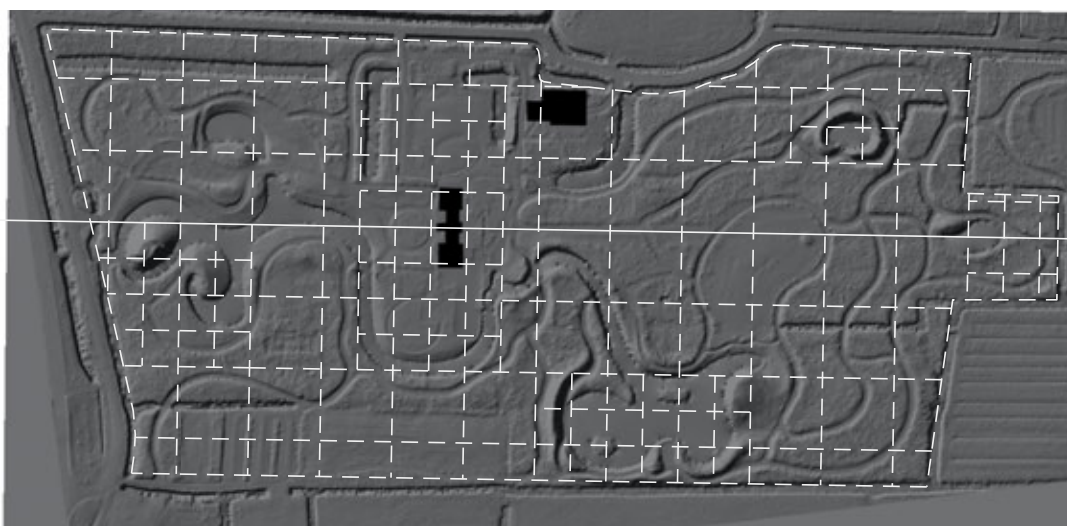

FIG. 5.84 Programmatische driedeling (bloemen- en moestuin, pleziertuin met vijverpartij en parkbos)

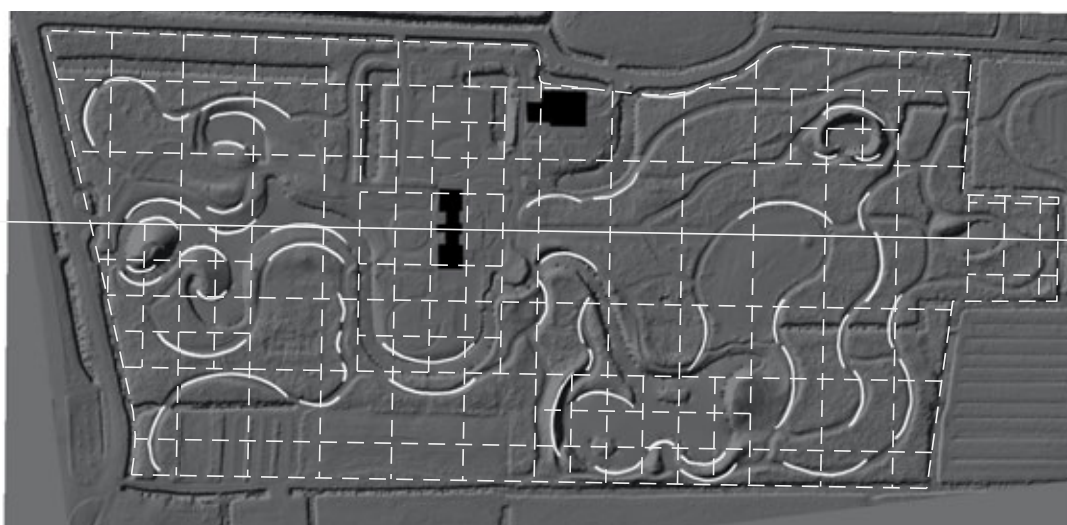

FIG. 5.85 Grafische vorm van de structuurelementen (cirkelsegmenten)

FIG. 5.86 Driedimensionaal effect (clair-obscur, glooiende oevers)

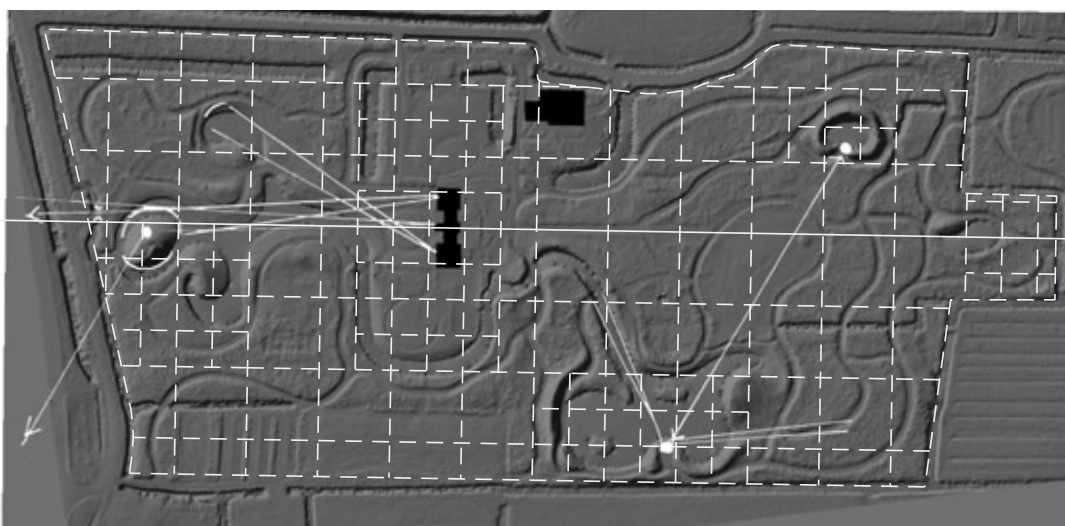

FIG. 5.87 Perspectief (zichtlijnen, dieptewerking)

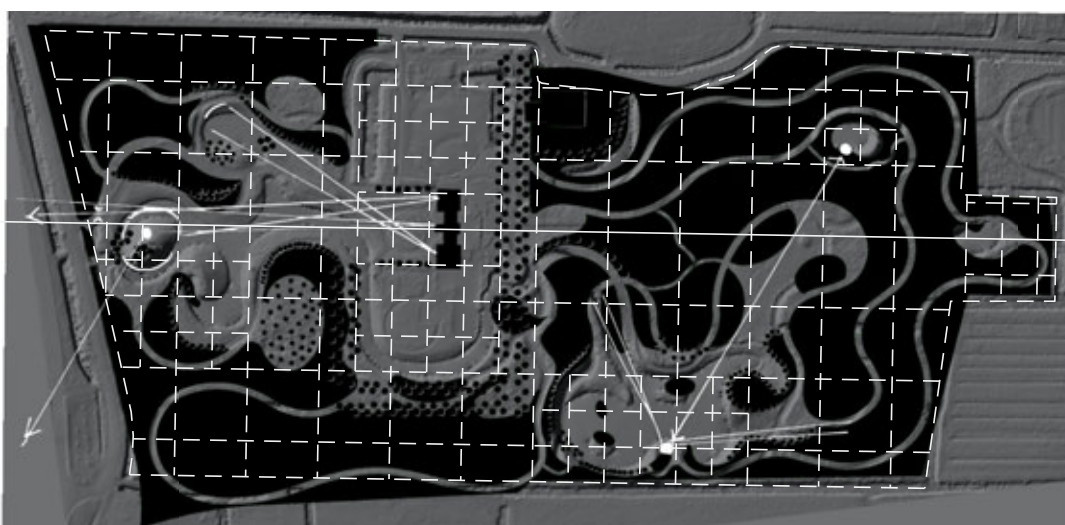

FIG. 5.88 Compositieschema (asymmetrisch en diagonaal)

STAP 3. Ruimtelijke interpretatie

Geometrie van het grondplan (grondvorm)

Het langwerpige grondplan bestaat uit een aantal rechthoekige percelen, waarbij de indeling wordt bepaald door de middenlijn en de gracht afkomstig uit de formele periode. De middenas heeft aan weerszijden een breedte van 20 meter en bepaalt de geometrie van het grondplan. Vanuit de schaalbalk is het maatraster geconstrueerd voor de indeling en verhouding van de percelen. Aan de voorzijde van het huis liggen twee percelen aan weerszijde van de middenas, aan de achterzijde zijn het twee keer twee percelen, die min of meer dezelfde lengte en breedte hebben. Op de tekening zijn geen lijnenbundels aangegeven. Wel geeft de wijze waarop het woord 'Perpectief' op de tekening is geplaatst een diagonale richting aan van het prieel 'Armoede en Rijkdom' naar het badhuis. Deze diagonale lijn kruist de middenlijn op de snijlijn van de twee percelen.

Programmatische dieldeling (programmavorm)

Het landschapspark van Stania State bestaat uit drie delen: de omgrachte tuin met moestuin bij het hoofdhuis, het voorpark met de veelarmige vijver met eiland bij de hoofdentree en het bospark aan de oostzijde van het huis

1. De omgrachte tuin met moestuin

De tuin rondom het huis bestaat uit een moestuin met de broeierij, een kas en een bloementuin, die wordt begrensd door de vergraven gracht, die als een slingerende beek het voor- en achterpark met elkaar verbindt. Met uitzondering van het ronde grasperk bestaande uit drie ovale bloemperken aan de voorzijde van het huis, is de tuin verder niet ingericht met ronde en ovale perken.

2. Voorpark met het veelarmige vijver en driearmige brug en boomgaard

Het voorpark bestaat uit een pleziertuin met een sterk geaccidenteerd terrein rondom de veelarmige vijver, die slingert tussen de verschillende glooiende oevers. De achtergrond vanuit het huis wordt gevormd door de hoge berg met de driearmige brug, die als een picturaal panorama tegen de weg aanligt bij de hoofdentree. De combinatie van de tuin voor lust en nut wordt bevestigd door de drie boomgaarden, die onderdeel uitmaken van dit parkgedeelte

3. Bospark met slingerende beek en veelarmige slingervijver en kleine vijvers

Het bospark bestaat uit vier delen waarvan twee schuin tegenover elkaar gelegen bospercelen met slingerpaden. De pleziertuin ten zuidwesten van het huis gelegen, is rijk geaccidenteerd rondom de veelarmige vijver. De pleziertuin met de vijverpartij is niet vanuit het huis waarneembaar. De formele laan is nog herkenbaar waarbij het spel van licht en donker als landschappelijk thema wel waarneembaar is. Opmerkelijk zijn de twee kleine vijvers, gesitueerd in het bosperceel schuin tegenover de pleziertuin. de opvallend vormgegeven komvormige vijver in de middenlijn van het huis (voormalige formele vijver) en een 'badvijver' met de hoge aarden wal.

Stilistische structuurelementen (beeldvorm)

Uit de tekening van het voorpark is af te leiden dat het vormprincipe van de oeverlijn en de paden is opgebouwd uit cirkelsegmenten. De cirkelsegmenten lijken met een zekere willekeur te zijn gekozen, waarbij de formele vijvers nu onderdeel zijn van de veelarmige vijver. Dat er sprake is van zekere regelmaat van de cirkelsegmenten blijkt als deze worden geplaatst in de context van het maatraster. De vijverpartij in het bospark is tevens een vergraven formele vijver en eveneens op basis van het maatraster vanuit cirkelsegmenten opgebouwd.

Panorama van het perspectief (belevingsvorm)

Het perspectivische tafereel van Stania State wordt met name bepaald door het sterk geaccidenteerde deel van de middenas aan de voorzijde van het park en de omvangrijke vijverpartij, die als een slingerende beek de voor- en achterzijde van het park verbindt.

Het spel van licht en schaduw komt aan de voorzijde optimaal tot uiting door de vele glooiende oevers gemarkeerd met solitaire bomen en boomgroepen.

Hoewel op de tekening geen lijnenbundels zijn aangegeven, creëert de brede middenas het beeldbepalende statische perspectief aan de voorzijde van het huis. Het accent van het water en reliëf ligt in de brede middenas van het voorpark, waardoor dit deel een blikvanger vormt. De tuinsieraden zijn ondergeschikt gemaakt aan dit beeld met het rijke reliëf. De driearmige brug ligt zelfs verscholen aan de rand van het park bij de weg, niet als blikvanger maar als een toevallige verrassing. Vanaf de hoge berg is er zicht op de kerktoren van Oenkerk en de nabijgelegen buitenplaats Eysingastate. Het panorama vanuit het huis naar het bospark lijkt een contramail van de voorzijde. De beslotenheid van de laan is ten dele gespaard, enkele bomen zijn verwijderd waardoor het laanbeeld wordt onderbroken door plaatselijk een lichtinval, daar waar het pad de laan kruist. De laan is hierdoor een zichtlaan geworden, waar het spel van licht en schaduw en de kruisende paden en water het beeld bepalen.

De aangename en eindeloze wandeling waarover Roodbaard schrijft, gaf hij op Stania State een geheel eigen betekenis. In tegenstelling tot het open karakter van het voorpark, nam hij de beslotenheid van het bestaande bos in het achterpark als uitgangspunt. De middenlaan werd ten dele gehandhaafd. De lange slingerende paden door het bospark vormen als het ware een labyrint. Slechts op een drietal plaatsen is een subtiele doorsteek gemaakt met smallere paden. De breedte van deze paden duidt erop dat het de bedoeling was om het gehele labyrint te volgen. Dit leidde vanaf het huis naar het badhuis (1) dat als tuinsieraad verscholen in het bos lag, om vervolgens af te buigen naar de veelarmige vijver (2) met het zicht op de grote vijver met de eilanden. Door het pad wederom af te buigen komt niet het prieel maar het badhuis weer in beeld, nu vanuit een ander perspectief (3). Het pad loopt in een ruime gebogen lijn richting huis en kruist de brede lommerrijke middenlaan (4) met in de verte het huis. Vervolgens leidt het pad naar de grote vijver met het eiland (5) en de slingerende beek. Vanaf de brug (6) is in de verte het prieel te zien. De wandeling wordt aan de overzijde van de beek vervolgd langs het lager gelegen pad, dat bijna de waterlijn raakt. Een hoge wal aan de andere zijde van het pad ontnemt het zicht op het huis en geeft een geborgen gevoel met een verrassende aanblik op het weerspiegelende prieel in de vijver (7), die verscholen gesitueerd was achter de treurwilg op een eilandje. Voor het prieel buigt het pad om de vijver, geflankeerd door een hoge wal en glooiende taluds. Het prieel 'Armoede en Rijkdom' (8) was dichtbij het water gesitueerd, met een schitterend panorama naar de brug, het eiland en het badhuis en de oneindige beek die achter de hoge berg (9) verder lijkt te gaan. De beleving van dit weidse panorama vormt een rustpunt tijdens de wandeling. Vervolgens slingert het pad langs de bosrand naar de komvormige vijver, als een laatste tuinsieraad in het bos verscholen, om langs de bosrand het pad te volgen dat weer naar het huis (10) leidt.

Ruimtelijke compositie (ruimteform)

De ruimtelijke compositie van Stania State is gebaseerd op de geometrie van het grondplan van het voorpark, middendeel en achterpark, de verhouding van de verschillende parkdelen en de ruimtelijke inscenering met behulp van de (diagonale) zichtlijnen. Het orthogonale maastraster, gebaseerd op de middenlijn, draagt de compositie van het grondplan.

De ruimtelijke inscenering van het grondplan bestaat uit de brede middenlaan met de verschillende percelen. De middenlaan in het voorpark is rijk geaccidenteerd evenals het zuidelijke perceel met de hoge berg. Het noordelijke perceel heeft een meer sobere inrichting, waar de slingerende oprijlaan

het belangrijkste element is. De middenlaan van het bospark is sober en hoewel Roodbaard hem niet op tekening heeft aangegeven nog altijd als laan herkenbaar. Het effect van lichte, open plekken in een donkere laan vormt een belangrijk contrast met de voorzijde.

De indeling vanuit het maatraster uit de formele aanleg bepaalt de geometrie van het grondplan. Behalve de middenas met de rechthoekige percelen is de diagonale zichtlijn vanuit een centraal punt, in dit geval het prieel 'Armoede en Rijkdom', onderdeel van het systeem. Deze compositie is een samenstelling van de grondvorm en de diagonale zichtlijn. Met deze diagonale compositie is in het achterpark de middenas minder belangrijk geworden. Het versterkt het gevoel van de wandeling langs het labyrint, het (ver)dwalen door het bos en het kwijtraken van de oriëntatie. Het prieel, badhuis en de brug spelen als tuinsieraden een belangrijke rol in de ruimtelijke compositie.

STAP 4. Landschappelijke relatie

Stania State ligt op de overgang van het open beekdallandschap van De Murk met het Oudkerkster Meer en de hoger gelegen zandgronden aan de oostzijde. De westelijk gelegen voortuin heeft een relatie met dit waterrijke beekdallandschap, waarbij de hoge berg zicht geeft over dit fraaie landschap en tevens op de kerktoren van Oenkerk. De langgerekte visvijver is gelegen in de middenlijn van de parkaanleg.

FIG. 5.89 De ruimtelijke compositie in de context van het historische cultuurlandschap op basis van het Actueel Hoogtebestand Nederland met het Kadastraal Minuutplan, verkend in 1827. Het omgrachte terrein ten noorden van Stania State is Eyzingastate. In het zuiden is de kerk van Oenkerk weergegeven.

Ekenstein, Alberdaweg 70, Tjamsweer (Appingedam)

De historische buitenplaats (rijksmonument) bestaat uit een parkaanleg, een hoofdgebouw (landhuis) met een schathuis, een dienstwoning en een veeschuur.⁴⁰⁸

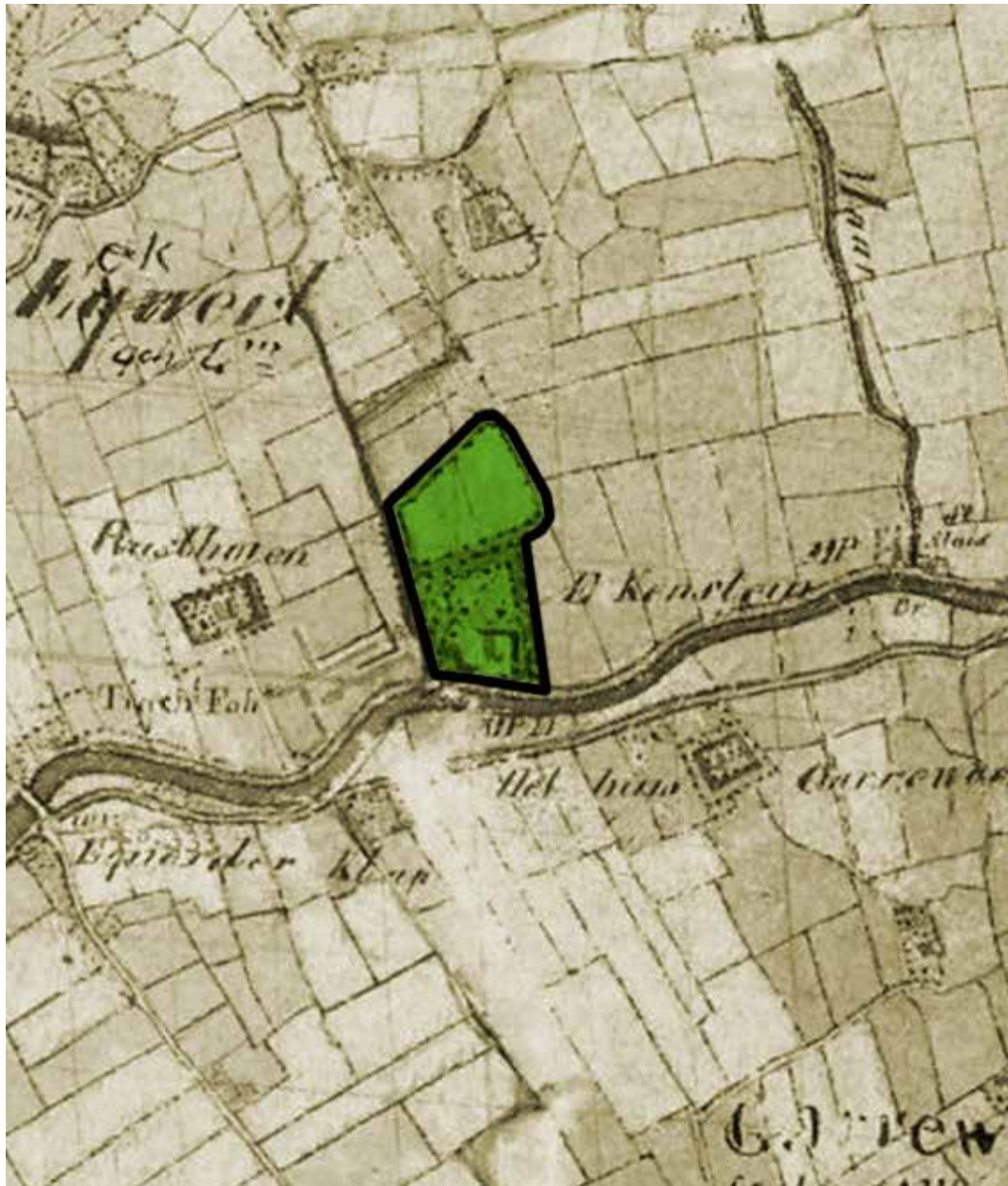

FIG. 5.90 Situatie omstreeks 1850 zoals weergegeven op de Topographische en Militaire Kaart 1854, bewerkt door de auteur.

⁴⁰⁸ Redengevende beschrijving Rijksmonumentenregister, complexnummer 515514.

STAP 1. Contextuele situatie

Ten westen van Appingedam, aan de in 1650 aangelegde Damstertrekvaart, vestigde zich in 1648 Johan Eeck (1600-1663), die onder andere burgemeester van de stad Groningen was.⁴⁰⁹ Ook zijn zoon Johan Eeck (1637-1713) liet een aantal jaren later naast het buitenverblijf van zijn vader de borg 'Rusthoven' bouwen. De trekvaart was lang de belangrijkste verbinding tussen de stad Groningen en Delfzijl, waar vandaan men via de Dollard de Duitse stad Emden kon bereiken. In een verkoopakte uit 1723 werd Ekenstein omschreven als: 'Een fraai huis, onder- en bovenkamers en kelder, aparte kamer, keuken, meierskamer, schuurtje, loopstal, met hoven, grachten, singels, bomen en plantages, konijnholenberg met elderen beplant en de parken in het achterste hof (...)'.⁴¹⁰ Het bezit werd in 1724 door de landmeter J. Tideman opgemeten en in kaart gebracht. De beschrijving toont aan dat de familie van Eeck tijd en middelen besteedde aan de aanleg van het park en specifiek het gedeelte van het achterste hof.

Ruim honderd jaar later staat de gefortuneerde Willem Alberda van Ekenstein (1792-1837) als eigenaar van 'Eikenstein' vermeld. Hij woonde als controleur van de belastingen vanaf zijn huwelijk in 1812 met Catharina de Wendt (1792-1837) in Leeuwarden. Na het overlijden van zijn moeder kreeg hij in 1819 Ekenstein in bezit, als de derde generatie van de Alberda-familie. Dit wordt bevestigd in het Kadastraal Minuutplan, verkend in 1819 met de eigendomssituatie van de bij Ekenstein behorende gronden.⁴¹¹ Afgaande op de oorspronkelijk aanwijzende tafels (OAT) bij de kadasterkaart, bestond het bezit onder andere uit: het 18e-eeuwse rechthoekige omgrachte huisperceel met het noordelijk gelegen vierkante perceel dat de functie (moes)tuin had. Opvallend zijn de bijzonder vormgegeven singels (209bis) ten noorden van de moestuin, die zijn beschreven als 'Gronden voor Vermaack'. Vermoedelijk gaat het om de singel, die ook al in de akte uit 1723 wordt vermeld. Roodbaard trof deze situatie aan, toen hij vermoedelijk in 1819 door de nieuwe eigenaar werd gevraagd om een eerste ontwerp voor het park te maken.

FIG. 5.91 Kaart van Ekenstein en de daarbij behorende landen met konijnenberg aan de Damster trekvaart onder Tjamsweer, opgetekend door J. Tideman in 1724 (Bron: GA NL-GnGRA_817_1191)

FIG. 5.92 Kadastraal Minuutplan 1811-1832, opgemeten en ingetekend in 1819, met de eigendommen van Willem Alberda van Ekenstein (1792 - 1837) (Bron: RCE).

⁴⁰⁹ NOORDPEIL (2018). 4-6.

⁴¹⁰ Gerechtelijke verkoop 1723. Zie Formsma e.a. (1987). 392-393.

⁴¹¹ Willem Alberda van Ekenstein krijgt als derde generatie van zijn familie Ekenstein in bezit in 1819, in tegenstelling tot eerdere bronnen waarvan sprake is dat hij na het overlijden zijn vader in 1821 eigenaar wordt.

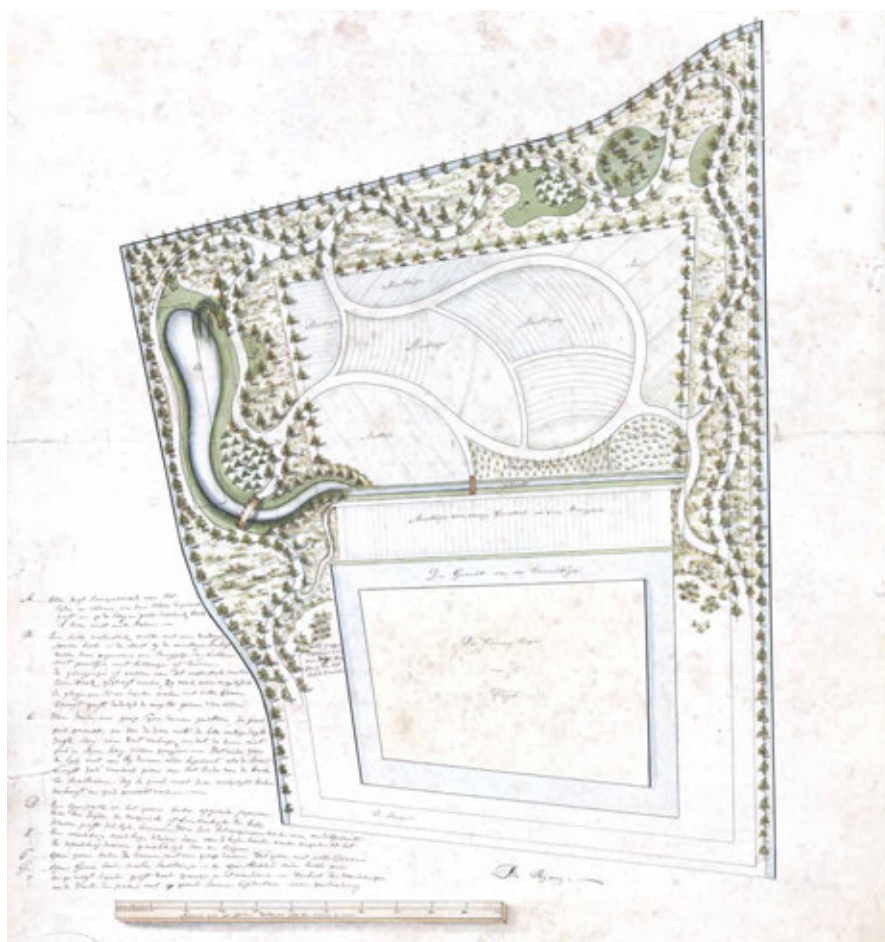

FIG. 5.93 Presentatietekening, datering 1819, niet uitgevoerd (Bron: GA NL-GnGRA_1536_6819)

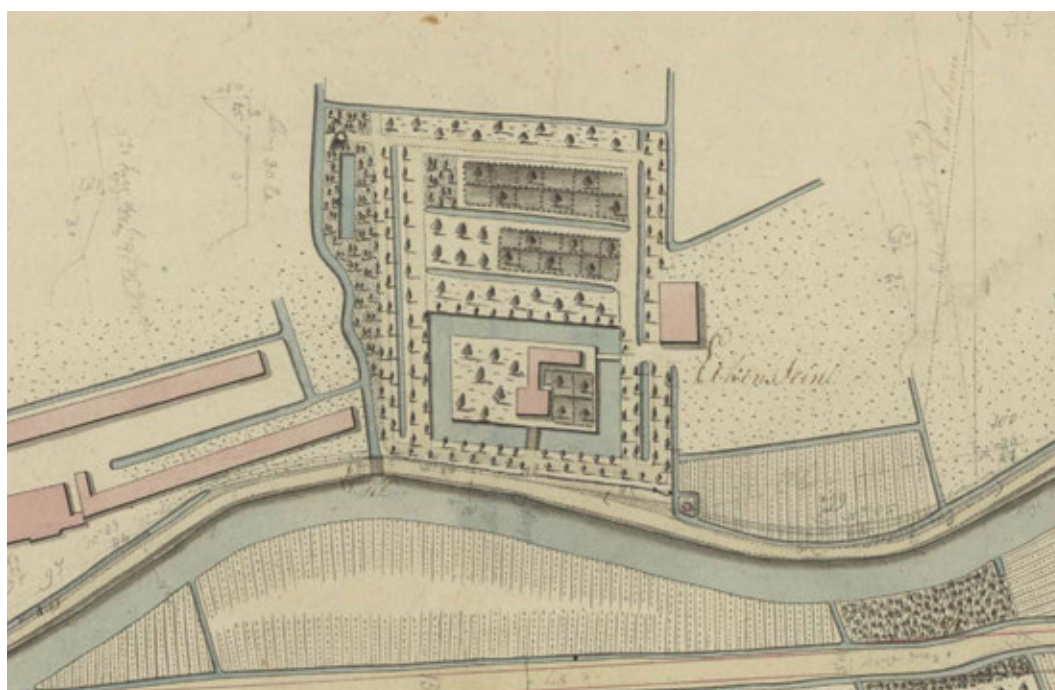

FIG. 5.94 Fragment van de kaart van den Grooten weg (...) naar Delfzijl, opgetekend door W. de Rees, 1820 (Bron: GA NL-GnGRA_817_2531.12)

FIG. 5.95 Presentatietekening, datering 1827 (Bron: GA NL-GnGRA_1536_6820).

STAP 2. Cartografische informatie

Roodbaard maakte twee tekeningen voor Ekenstein. De eerste ontwerptekening omvat een ontwerp voor het deel gelegen ten noorden van het rechthoekig omgracht huisperceel. Het buiten de gracht gelegen park kreeg een landschappelijke ontwerp voor het park, evenals de moestuin met de buitensingel. De 18e-eeuwse singel ten noorden van de buitensingel gaf Roodbaard niet op zijn tekening aan. In 1827 gaf Alberda opdracht om het huis te laten verbouwen. Opnieuw vroeg hij Roodbaard een aangepaste ontwerptekening te maken, en de gracht en het huisperceel als integraal onderdeel op te nemen in zijn ontwerp. De tekening bevat ook een schets in potloodlijnen, waarbij de waterpartij aan de noordzijde van het huis is vergroot. Deze schets van de aanleg dateert van na 1870, na de verbouw van het huis in neogotische stijl. Daarbij werd de schuur vervangen door een tuinkamer met zicht op het park.⁴¹² Deze neogotische verbouwing van het huis is vastgelegd op het hernieuwde Kadastraal Minuutplan verkend in 1881, de aanleg van de uitbreiding van de vijver is nog niet aangegeven.

Dat het tweede ontwerp is uitgevoerd, is te herleiden uit de beschrijving van Abraham Jacob van der Aa in het *Aardrijkskundig Woordenboek der Nederlanden* uit 1843. Van der Aa schreef hierin over Ekenstein: 'Dit buiten beslaat, met de daarbij behorende hoven, bosch en landen, 40 bund. Grond (...). In 1827 is het geheel vernieuwd en het oude plantsoen door nieuw vervangen. Het huis schijnt vroeger tot een ander einde gebezigd te zijn, zoo als voor eenige jaren nog kennelijk zichtbaar was aan een gedeelte der oude gebouwen, tot een schuur en veestallen ingerigt, die door de tegenwoordigen eigenaar, in het jaar 1823, wegens bouwvalligheid gesloopt werden. (...) Thans wordt Ekenstein in eigendom door Jonkheer Mr. Willem Alberda, die des winters te Groningen woonachtig is en door wiens voorouders het reeds der midden vorige eeuw bezeten werd.'⁴¹³

Hoewel de eerste ontwerptekening niet is uitgevoerd, biedt deze tekening veel informatie dankzij de uitvoerige aanwijzingen die Roodbaard aan de linkerkant heeft geschreven.⁴¹⁴ Hiermee gaf hij een toelichting op zijn ideeën met betrekking tot de aanleg van de verschillende onderdelen. Hij schreef over het belang van de omvorming van de rechthoekige gracht tot een slingervijver met een 'verdwijnende' beek, die overgaat in een sloot en eindigt bij de moestuin. Tevens gaf hij een verklaring voor het feit dat de 'glooiwallen' bij deze vijver matig moeten glooien en ingezaaid moeten worden met witte klavers om de mooiste gazons te verkrijgen. Dit beplantingsschema paste hij vaker toe in zijn ontwerpen. De beëindiging van de beek wordt gemaskeerd met een rij dennen. De aanwijzingen hebben ook betrekking op de invulling van de open groene ruimtes rondom de vijverpartijen. In detail gaat hij in op de wijze waarop dennen moeten worden geplant. Om dennen te kunnen planten en schaduw te creëren, adviseerde hij om de grond eerst geschikt te maken met de gewenste grondsoort. Roodbaard benadrukte dat de grond met de beste zachte klei verhoogd en vervolgens goed omgewoeld moest worden, omdat 'de dennen niet goed in zware klei willen groeien'. Hoewel de grondsoort niet geschikt was, paste hij toch groepen van fijne dennen toe. Dicht hakhout of kreupelbos van els, eiken en esdoorn gedijde goed op de klei, berk raadde hij juist af. Het gebruik van losse groepjes hakhout zorgde voor een zachte overgang naar het bos. Uit zijn tekening uit 1827 valt vooral de aandacht voor de moestuin op. Dankzij bijschriften is duidelijk dat er ruimte was voor vroege groentes, de broeierij en 'kastwerk' en een perk voor asperges. Ook fruitsoorten waren aanwezig zoals: een appelhof, perken voor aalbessen en pruimen, Engelse frambozen en druiven.

⁴¹² Monumentenbeschrijving RCE, complexnummer 515514 (515515 huis; 515516 parkaanleg; 515517 schathuis met dienstwoning; 515518 veeschuur).

⁴¹³ NOORDPEIL (2018). 7. Zie ook Forsma e.a. (1987). 391, 394.

⁴¹⁴ Zie hoofdstuk 4 voor de transcriptie van de aanwijzende teksten.

Volgens Roodbaards aanwijzing ontstond een aangename wandeling wanneer het pad langs open plekken in het bos voerde en afwisselend beplant was met wilde kastanjes. 'Een wandeling over de berg kan van beide zijden worden gestart, aangezien dit in de wandeling eenvoudig is ingepast'. Hij stelde geen specifieke eisen aan de beplanting. De keuze voor plantsoorten kon overgelaten worden aan de opdrachtgever of tuinman. Om een aangename zitplaats te creëren in een open plek in het bos adviseerde hij het gebruik van opgaande populieren ('de Lombardije'), die gaven namelijk snel schaduw. Om langer in de tuin te verblijven, waren schaduwrijke zitplekken een voorwaarde. Aan de hand van de tekeningen kan de situatie voor de aanleg worden geconstrueerd, de situatie na aanleg in 1827 en de situatie in 1870 nadat het huis is verbouwd met een tuinkamer die leidde tot de vergroting van de vijver.

Grondplan van de locatie (basisvorm)

Het grondplan van Ekenstein bestaat uit een onregelmatig blokvormig perceel dat omsloten is door een watergang. Het grondplan van de eerste tekening wijkt af van het Kadastraal Minuutplan, verkend in 1819, en van het grondplan van de tweede tekening, dat wel overeen komt met de kadasterkaart.

De driedimensionale schaalbalk van de eerste tekening is aangegeven in treden, waarvan een trede overeenkomt met drie voeten. De schaalbalk is prominent onderaan de tekening geplaatst. Dat geldt niet voor de tweede tekening, waar nauwelijks ruimte was voor een schaalbalk. Deze schaalbalk is weergegeven in Nederlandse Ellen. Ondanks het feit dat er twee verschillende schalen worden gebruikt, hebben de grondplannen van beide tekeningen dezelfde grootte.

Zichtbaar op de tweede tekening zijn de diagonale meetlijnen vanuit de hoekpunten van het huis naar het punt waar de vijver overgaat in de sloot bij de moestuin en de druivenkas bij de broeituin. De vele meetlijnen geven aan dat Roodbaard in tweede instantie het terrein nauwkeurig heeft ingemeten. Het grondplan van de eerste ontwerptekening is niet overgenomen, blijkbaar klopte deze niet met de werkelijke situatie. Een exacte inmeting werd nu mogelijk nadat in 1823 het oude huis was gesloopt en de oude beplanting was gerooid.⁴¹⁵

FIG. 5.96 Vijvervorm in 1827
(Bron: NO.ORDPEIL, 2018)

FIG. 5.97 Vijvervorm op het
hernieuwde Kadastral Minuutplan
1881 (bron: NO.ORDPEIL, 2018)

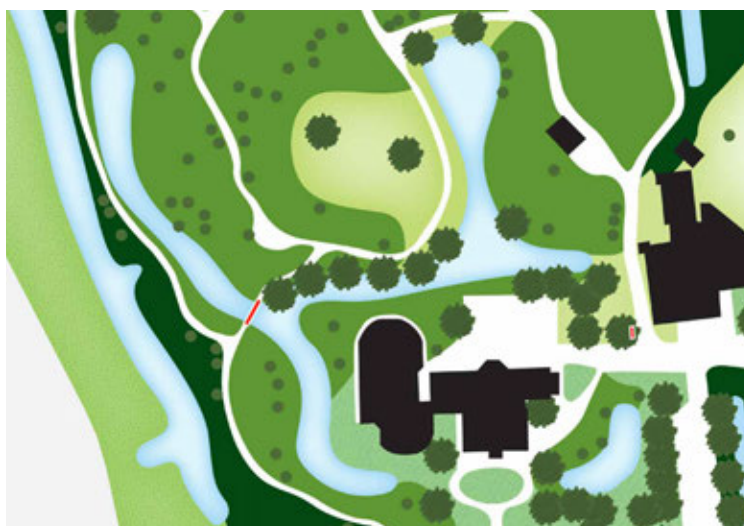

FIG. 5.98 Vijvervorm, huidige
situatie

Struicturelementen van de aanleg (structuurvorm)

Water en reliëf

De slingerende waterpartij ontstond door het vergraven van de min of meer rechthoekige gracht en de langwerpige visvijver, die als een beek om het huis slingerde en vervolgens in het park verdween. Bij de aanleg van de nieuwe waterpartij kwam niet veel grond vrij, omdat de bestaande waterpartijen onderdeel werden van het nieuwe water. Daardoor is het reliëf vrij eenvoudig aangelegd. In de noordwesthoek van het park is aan het eind van de vijver een heuvel opgeworpen.

Paden en bouwwerken

Ondanks de smalle bosstrook ligt er zowel aan de buitenzijde als aan de zijde van de moestuin een pad. Het is een eenvoudig ontwerp waarbij slechts een tweetal bruggen en een prieel de tuinsieraden vormen.

Beplanting en zichtlijnen

Opvallend in het ontwerp is de centrale ligging van de omvangrijke en gehandhaafde moestuin. Deze nutstuin heeft daarmee een prominente plaats gekregen en is als blikvanger gepositioneerd met een rondwandeling zowel om als door de moestuin.⁴¹⁶ Er zijn in de tekening geen zichtlijnen aangegeven.

⁴¹⁶ Opzoeken relatie met Oecumenische tuin van Uilkens

FIG. 5.99 Ontwerptekening
Ekenstein1827

FIG. 5.100 Basisvorm van de
locatie met het huidige reliëf
(bron: AHN, bewerking door
auteur)

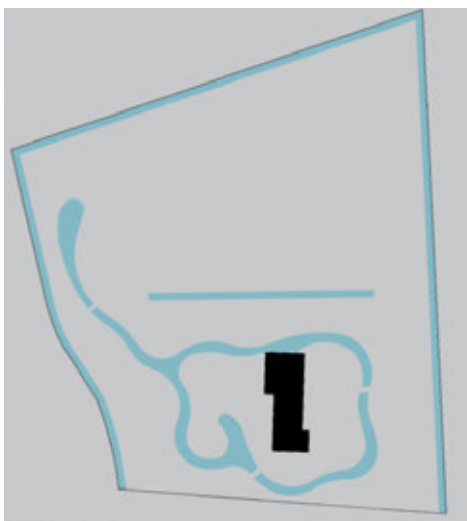

FIG. 5.101 Structuurelementen
water

FIG. 5.102 Structuurelementen
paden en bouwwerken

FIG. 5.103 Structuurelementen
beplanting

FIG. 5.104 Structuurelementen
zichtlijnen

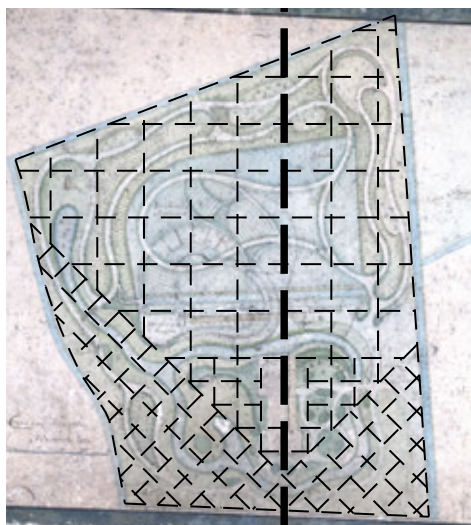

FIG. 5.105 Geometrisch
grondplan (maatraster en
middenlijn)

FIG. 5.106 Programmatische
driedeling (bloemen- en
moestuin, pleziertuin met
vijverpartij en parkbos)

FIG. 5.107 Grafische vorm
van de structuurelementen
(cirkelsegmenten)

FIG. 5.108 Driedimensionaal effect (clair-obscur, glooiende oevers)

FIG. 5.109 Perspectief (zichtlijnen, dieptewerking)

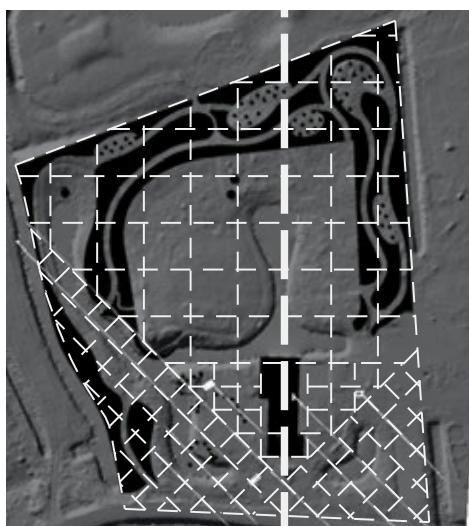

FIG. 5.110 Compositieschema (asymmetrisch en diagonaal)

STAP 3. Ruimtelijke interpretatie

De interpretatie van de ontwerpprincipes van Roodbaard voor Ekenstein zijn gebaseerd op de presentatietekening van 1827. Op de tekening zijn meerdere potloodlijnen zichtbaar, zoals de uitbreiding van de waterpartij aan de zijde van de tuinkamer van het huis. Aangenomen kan worden dat het niet Roodbaard was die deze potloodlijnen heeft aangegeven, maar dat dit omstreeks 1870 is getekend, waarbij ook de nieuwe contouren van het huis zijn aangegeven.

Geometrie van het grondplan (grondvorm)

Het onregelmatige blokvormige perceel heeft tot gevolg dat de middenlijn vanuit het huis niet evenwijdig loopt aan een van de grenzen van het perceel. Het verlengde van de schaalbalk staat loodrecht op de middenlijn van het huis. Het huis heeft aan de zijde van de moestuin een schuur, waardoor er niet echt sprake is van een middenlijn. Het blijkt dat het maatraster niet direct kan worden herleid uit het raster van de middenlijn met de schaalbalk.

De voorzijde van de weg is relatief smal. Vermoedelijk is dat de aanleiding geweest om meer ruimte te creëren door een diagonale steunlijn te construeren onder een hoek van 45 graden. De twee bruggen zijn in het verlengde van de diagonale lijn geplaatst. Deze lijn is als onderlegger gebruikt om de paden en de vijverarm vorm te geven, waarbij een zichtrelatie kon worden gelegd met het naastgelegen Rusthoven. De noord- en westzijde van het grondplan is als basis gebruikt voor het maatraster, waardoor de richting van deze twee zijden van het park extra zijn geaccentueerd.

Programmatische driedeling (programmavorm)

De indeling bestaat uit verschillende delen: de omgrachte tuin bij het huis, de centrale gelegen moestuin, het parkbos met de slingerende beek en als omlijsting een bosstrook met eikenlaan. Het huis vormt geen centraal punt van de aanleg.

1a Tuin bij huis met schiereiland en schuur

Dit deel is kleinschalig van opzet. Het bestaat uit vele bloem- en heesterperken bij de entree en het tuinhuis bij de doodlopende vijver aan de westzijde. Het vormt daarmee een schiereiland.

1b Moestuin met broeierij (vroeg moestuïn)

De bestaande moestuin met de broeierij heeft in dit ontwerp een prominente plaats gekregen, waarbij het slingerende padenstelsel onderdeel is van de moestuin.

2 Plezertuin met de slingerende beek

In de plezertuin ligt het accent op het water met de slingerende beek als blikvanger. De brug die op tweederde vanaf het huis is gelegen, accentueert de oneindigheid van de beek.

3 Bossingel met eikenlaan om de moestuin

De bossingel bestaat uit een dubbel pad dat door een besloten hakhoutbos slingert met een aantal open plekken als aantrekkelijk en schaduwrijk wandelgebied.

Stilistische structuurelementen (beeldvorm)

De interpretatie van de gebogen lijnen met het geconstrueerde maatraster geeft inzicht in de wijze waarop Roodbaard de lijnen traceerde. Ook hier is het gebruik van cirkelvormige segmenten zichtbaar, die de regelmaat van de slingeringen verklaart.

Panorama van het perspectief (belevingsvorm)

Het perspectivische tafereel van Ekenstein is ondanks de relatief kleine omvang van het perceel indrukwekkend te noemen. Bepalend hiervoor is de enorme lengte van de slingerende beek, die om het huis loopt en verdwijnt in de beslotenheid van de bosstrook.

De ruimtelijke encenering aan de hand van de diagonale steunlijn geeft een verrassende dimensie aan de compacte blokvormige kavel. Het effect van licht en schaduw is optimaal benut langs de slingerende beek met de glooiende taluds en de afwisselende bosschages. Zoals Roodbaard in de toelichting heeft aangegeven, zijn ook de open plekken in de bosrand een aangename afwisseling van licht en schaduw.

Aangezien er geen lijnenbundels zijn getekend, is het panorama vanuit het huis waarschijnlijk niet het uitgangspunt van het ontwerp geweest. Het zicht op de slingerende beek is hoogstens waarneembaar vanuit het westelijke zijraam. Daarentegen ligt de kracht van het ontwerp in de mogelijkheid om een eindeloze wandeling te kunnen maken op het relatief kleine perceel. De paden slingeren als een labyrint langs de glooiende oevers van de beek. In de relatief smalle dichte bosstrook is een dubbel pad gesitueerd met op enkele plaatsen een smalle doorsteek. Het wekt de indruk dat het de bedoeling was een lange wandeling te maken over alle paden van het park. Het park heeft een introverte uitstraling, waarbij het tijdens de wandeling niet gaat om het zicht op het huis of de tuinsieraden maar om de beleving van de natuur met de verschillende sferen en plekken om te rusten.

Ruimtelijke compositie (ruimteform)

De ruimtelijke compositie van Ekenstein is gebaseerd op het onregelmatige blokvormige grondplan, de verhouding tussen de verschillende parkdelen en de ruimtelijke encenering langs de orthogonale en diagonale lijnen. Het orthogonale maatraster is gebaseerd op de middenlijn, die overigens niet aansluit op de symmetrie van het huis.⁴¹⁷ Roodbaard heeft op de tekening veel lijnen aangegeven, maar een eenvormig maatraster is daaruit niet te herleiden. Om de slingeringen in de paden, als regelmatige cirkelsegmenten te kunnen ontwerpen, gebruikte hij evenwijdig aan de kavelgrens een maatraster. Voor het ontwerp van de beek is hij uitgegaan van een diagonale steunlijn om daarmee een optimale lengte in het park te kunnen creëren. De combinatie van de orthogonale en diagonale compositie komt voort uit de kenmerken van de kavel, waarbij de lengte van de diagonale lijn de basis is voor het ontwerp van de slingerende beek.

⁴¹⁷ In tegenstelling tot Ropta State, Lyndenstone en Stania State.

STAP 4. Landschappelijke relatie

Ekenstein is gelegen in het open wierdenlandschap aan het Damsterdiep. Het is een omsloten tuin, waarbij aan de westzijde een relatie is gelegd met het wierdedorp Eekwerd, de nabijgelegen borg Rusthoven en de kerktoeren van Wirdum.

FIG. 5.111 De ruimtelijke compositie in de context van het historische cultuurlandschap op basis van het Actueel Hoogtebestand Nederland met het Kadastraal Minuutplan, verkend in 1827)

Fraeylemaborg, Hoofdweg 32, Slochteren (gemeente Slochteren)

De historische buitenplaats is een rijksmonument en bestaat uit een hoofdgebouw, historische tuin en parkaanleg, een boerderij, stookhut, hoofdrijhek, twee 18e -eeuwse vazen met sokkels, twee schathuizen, een duiventoren, houten brug over de gracht, het voorhof met vier 18e -eeuwse vazen op de hoekpunten, twee beelden bij de borg, prieel bij de vijver, twee 18e-eeuwse urnen bij de slotgracht, verschillende beelden (Flora en Pomona) en vazen.

Een aantal beeldbepalende tuinsieraden zoals de driearmige houten brug en de overige houten bruggen in het Achterbosch is niet als rijksmonument beschermd.⁴¹⁸

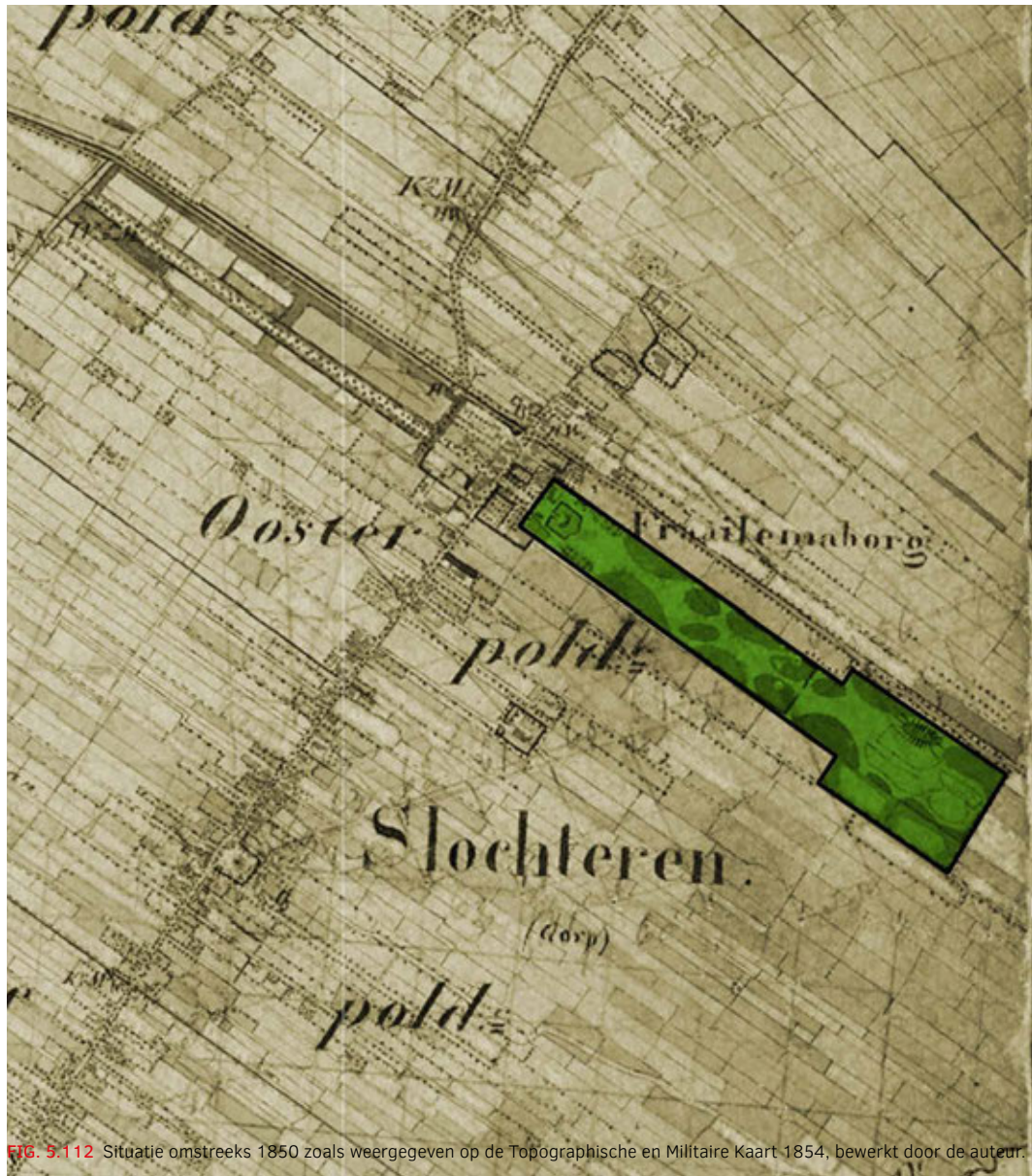

FIG. 5:112 Situatie omstreeks 1850 zoals weergegeven op de Topographische en Militaire Kaart 1854, bewerkt door de auteur.

⁴¹⁸ Redengevende beschrijving Rijksmonumentenregister, complexnummer 46895.

STAP 1. Contextuele situatie

De geschiedenis van de Fraylemaborg gaat terug op in de middeleeuwen. Vermoedelijk was de 13e-eeuwse voorloper van de borg onderdeel van een klooster, gebouwd als een omgrachte lusthof.⁴¹⁹

Het landschap bestaat uit hogere met zand bedekte keileemruggen en lager gelegen veengronden. Het langwerpige kavelpatroon, die ook de Fraylemaborg kenmerkt, is karakteristiek voor dit veenontginningslandschap. Bijzonder is de pingoruïne, die ten noordoosten van het park is gelegen.⁴²⁰ Verondersteld wordt dat de slingervijver in het Achterbos ontstaan is uit een fossiele waterloop van deze pingoruïne.⁴²¹

In de 17e eeuw verloor de borg haar beschermende functie. Na 1690, toe Henric Piccardt de borg aankocht, werd er een formele tuin aangelegd.⁴²² Een kopie van de tekening met deze formele aanleg is bewaard gebleven. Zowel in de architectuur van het huis als in de parkaanleg kan worden verwezen naar de maçonnieke symboliek.⁴²³

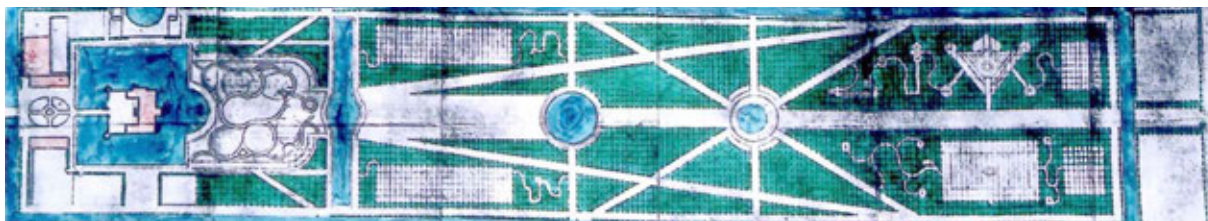

FIG. 5.113 Kopie van de situatie met de formele aanleg omstreeks 1781 (Bron: Stichting Fraylemaborg)

In 1781 brak een nieuwe fase aan op de toen vervallen borg. Hendrik de Sandra Veldtman (1756-1816) kocht het geheel aan en gaf de opdracht om de formele aanleg van het vervallen park aan de oostzijde van de borg als landschapspark in te richten.⁴²⁴ De ongesigneerde ontwerptekening dateert uit 1802 en verbeeldt de aanleg uit het begin van de 19e eeuw.

⁴¹⁹ Battjes en Ladrak (2009).

⁴²⁰ Een pingoruïne is een overblijfsel van een pingo -een heuvel die ontstaan is doordat een ondergrondse ijslens de bodem heeft opgedrukt- waarvan de ijslens is gesmolten en er een holte in het aardoppervlak is ontstaan.

⁴²¹ NOORDPEIL (2015). 10-11.

⁴²² Piccardt was kamerheer van de 'zonnekoning' Lodewijk XIV van Frankrijk en bevriend met Willem III, koning van Engeland en stadhouder van de Nederlanden.

⁴²³ Battjes en Ladrak (2009) en Tromp (2012). 340-341.

⁴²⁴ Harten-Boers (1999). 27-29.

FIG. 5.114 Ontwerptekening van het middenpark, gedateerd 1802, niet gesigneerd en toegeschreven aan G.A. Blum (Bron: particuliere collectie)

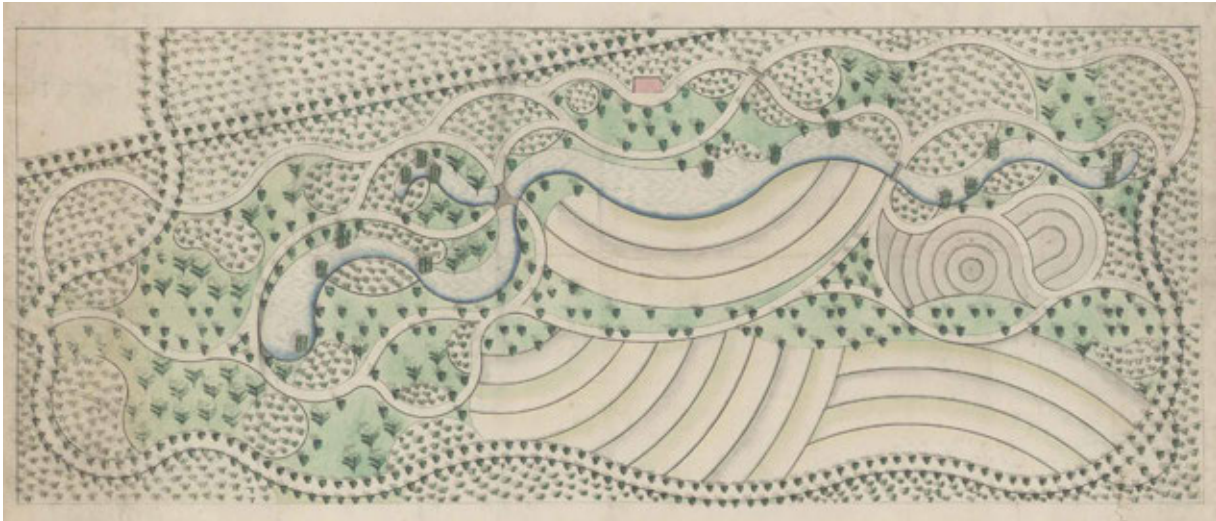

FIG. 5.115 Tekening van het Achterpark, niet gedateerd, vermoedelijk omstreeks 1805, gesigneerd door G.A. Blum (afmeting 380 x 945 mm.) (Bron: particuliere collectie).

FIG. 5.116 Ontwerptekening van het achterpark, niet gedateerd, vermoedelijk omstreeks 1805, gesigneerd door G.A. Blum (afmeting 270 x 540 mm.) (Bron: particuliere collectie).

Van het achterpark zijn twee ontwerptekeningen gemaakt door Georg Anton Blum (1765-1827).⁴²⁵ Hoewel er weinig bekend is wanneer en op welke wijze de aanleg van de landschapsparken heeft plaatsgevonden, is uit de kasboeken af te leiden dat in 1787 extra uitgaven zijn geweest voor de aankoop van plantsoen en tussen 1805 en tot 1809 relatief hoge bedragen werden uitgegeven voor 'extra veranderingen in 't bos'.⁴²⁶ Daarbij zijn de waterpartijen in kaart gebracht en ingekleurd en de paden aangegeven, evenals de verschillende hoogtes van het terrein.

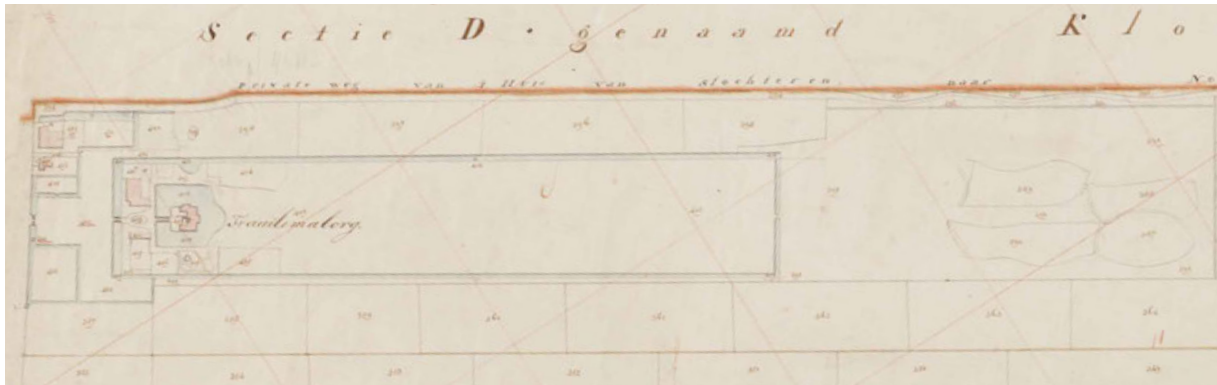

FIG. 5.117 Kadastraal Minuutplan, verkend in 1820 (Bron: RCE).

FIG. 5.118 Detail Kadastraal Minuutplan 1820 (Bron: RCE).

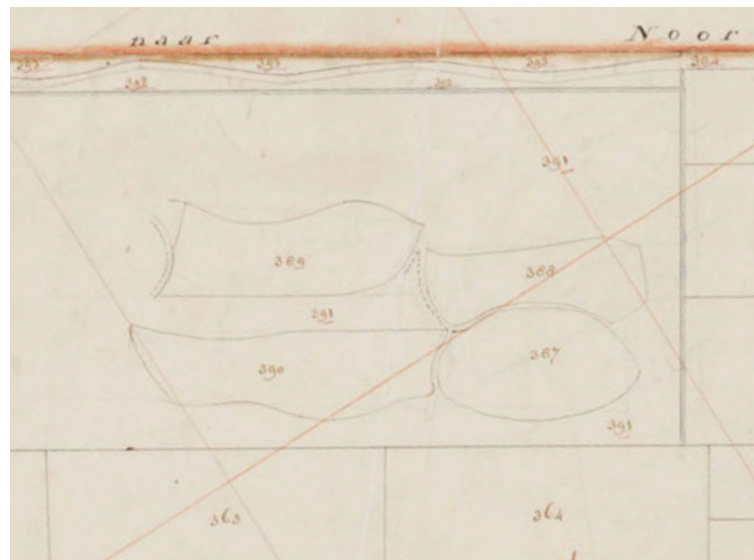

FIG. 5.119 Detail Kadastraal Minuutplan 1820, moestuin (Bron: RCE).

⁴²⁵ Ottens, Van der Laan-Meijer en Bevaart (2019). 28-31.

⁴²⁶ Harten- Boers (1999). 38. Vermoedelijk is de aanleg gereed gekomen voor het huwelijk in 1810 tussen Hermanna Louisa C. de Sandra Veldtman (1789-1847) en Johan de Hora Siccama (1778-1829).

Opvallend is de markering van de verschillende bouwlanden of korenvelden en de grot tussen de ronde kom en de slangenvijver. De grot staat niet op de tekening van Blum, maar wel op de latere tekening van Roodbaard. Na het overlijden van haar vader in 1816 liet Hermanna Louisa Catharina de Sandra Veldtman landmeter Van Hulten de situatie van de parkaanleg in 1821 vastleggen.⁴²⁷

Deze situatie trof Roodbaard jaren later aan toen hij werd gevraagd om een ontwerp voor de uitbreiding van het achterpark te maken. Hij heeft het ontwerp van Blum nauwkeurig kunnen bestuderen. Zelfs al tijdens zijn opleiding aan de Groningse tekenacademie heeft hij vermoedelijk geweten dat het park destijds tussen 1805 en 1809 is aangelegd.⁴²⁸ Of hij in die periode de Fraylemaborg heeft bezocht en de tuinarchitect Blum heeft ontmoet, is niet bekend.⁴²⁹

FIG. 5.120 Presentatietekening Achterbos Fraylemaborg, vermoedelijk omstreeks 1840 (Bron: Particuliere collectie).

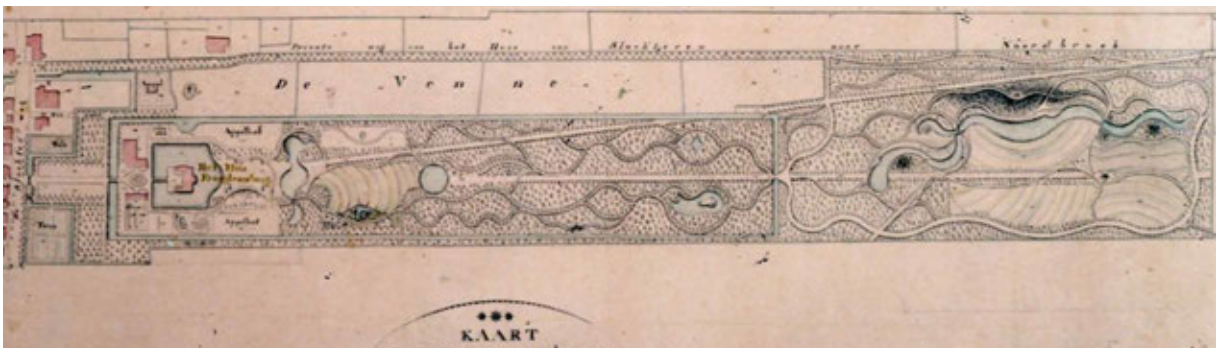

FIG. 5.121 Opmetingskaart van H. van Hulten, 1821 (Bron: particuliere collectie).

⁴²⁷ Twee jaar na het overlijden van Johan Hora Siccama in 1829 trouwde Hermanna met zijn neef Wiardus Hora Siccama (1791-1867), zoon van Willem Hora Siccama (1763-1844), heer van Harkstede, burgemeester van Groningen en mede initiatiefnemer en mededirecteur van het Koninklijk Instituut voor Doven 'H.D. Guyot'. In 1830 maakte Roodbaard in opdracht van dit bestuur een ontwerp te maken voor het Guyotpark te Groningen.

⁴²⁸ Van der Laan-Meijer en Ottens (2013). 12-15. Roodbaard volgde tussen 1807 en 1814 lessen aan de Academie van Bouw-, Tekening en Scheepvaart te Groningen en werkte als hovenier bij de familie Jonkheer J.E.W. van Gesseler (1767-1836) op de buitenplaats zandvoort en later te Brinkhoven.

⁴²⁹ Van der Laan-Meijer (2016). *Noordelijke lustwarande*. 161-170.

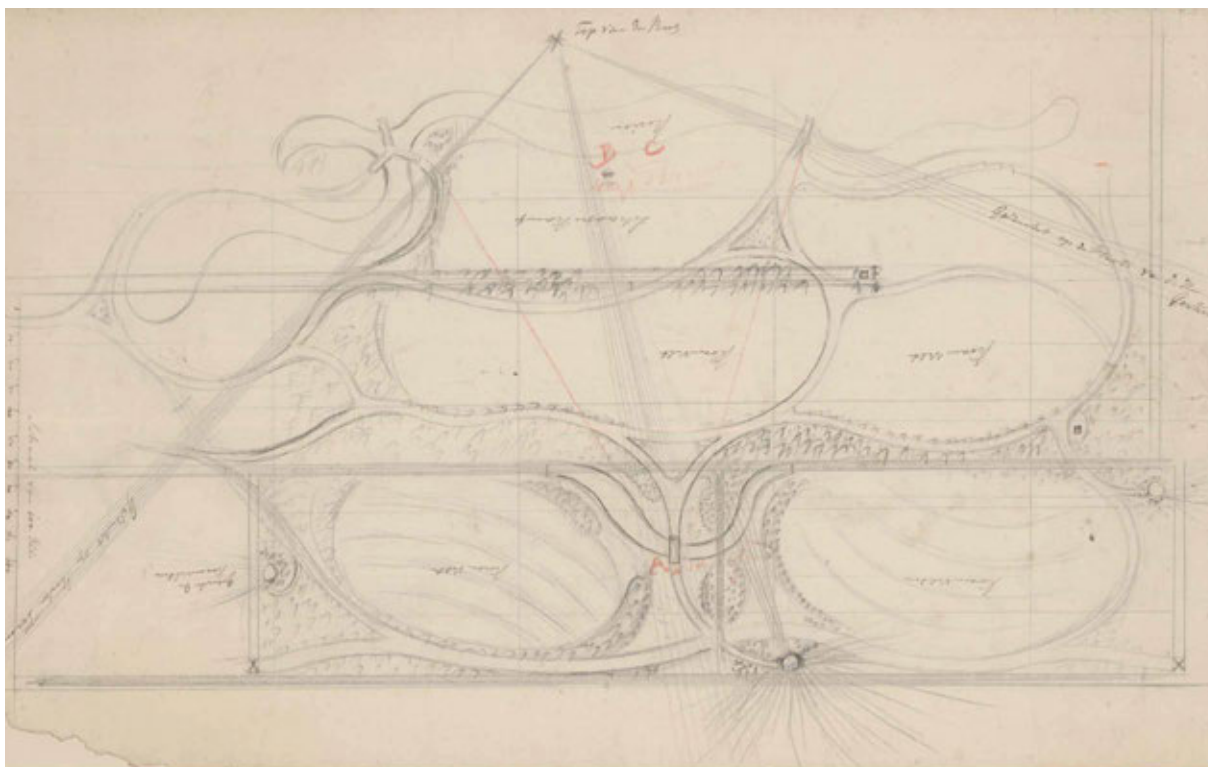

FIG. 5.122 Schetstekening voor een deel van het achterbos, vermoedelijk omstreeks 1841 (Bron: particuliere collectie).

FIG. 5.123 Detail van de presentatietekening Achterbos Fraeylemaborg, vermoedelijk omstreeks 1840 (Bron: particuliere collectie).

STAP 2. Cartografische informatie

Roodbaards eerste tekening van de Fraeylemaborg is een ingekleurde presentatietekening. Deze geeft de uitbreiding van de zuidzijde van het achterpark aan. In potloodlijnen is de middenlaan en de diagonale laan aan de noordzijde getekend, evenals de watergang aan de zuidzijde. De tekening wordt gedateerd rond 1840. Volgens kasboeken is er in deze periode sprake van de aankoop van de grond aan de zuidzijde van het achterpark.⁴³⁰ Het is een zeer gedetailleerde tekening, waarbij het tuinhuis en de bruggen op grafische wijze, driedimensionaal, zijn weergegeven. De driearmige brug is letterlijk overgetekend naar het ontwerp van Blum. De afmeting van de tekening komt in grote lijnen overeen met de kleinste van de twee tekeningen van Blum.⁴³¹ Toch zijn er opvallende verschillen tussen beide tekeningen. Blum gebruikte een schaal in Rijnlandse Roeden, terwijl Roodbaard de schaal van Nederlandse Ellen ('Ellen Nederlands') of meters toepaste. Dat betekent dat Roodbaard de tekening van Blum niet heeft overgetrokken, maar de plattegrond zelf reconstrueerde.

De tweede tekening van Roodbaard betreft een schetstekening in potlood. Blijkbaar was er een reden om het ontwerp op de presentatietekening niet uit te voeren. De schetstekening betreft niet het deel rondom de slingervijver naar het ontwerp van Blum, maar het deel ten zuiden van de middenlaan, waarbij de sloot, grenzend aan het perceel van de uitbreiding op een eenvoudige wijze is gevormd tot ronde landschappelijke contouren. Opvallend in de schetstekening zijn de drie lijnenbundels als vista's naar het omliggende landschap.

De tekst op de presentatietekening is zeer summier, slechts de korenvelden en de grot met de omliggende bouw- en groenlanden worden genoemd. De schetstekening geeft daarentegen informatie. Hieruit blijkt wederom dat Roodbaards belang hechtte aan het uitzicht op de omgeving. Zo beschreef hij de lijnenbundels vanaf de top van de berg met het zicht vanaf het tuinhuis naar de Slochter kerktoeren, het bouwland en naar de plaats van de heer Gockinga, die het landgoed Veenhuizen bij Noordbroek bezat. Alleen bij deze schets heeft Roodbaard expliciet zijn lijnenbundels beschreven als zichtlijn op een punt in de omgeving. Hij beschrijft vier keer de korenvelden, een element dat hij niet eerder toepaste in zijn ontwerpen en dat hij overnam van Blum. Naast de korenvelden is een schapenkamp getekend, grenzend aan de slingervijver, die als een rivier wordt aangegeven. Opvallend in de tekening is de aanduiding van het beeld 'Flora' als onderdeel van de middenlaan. In tegenstelling tot de tekening van Blum en de presentatietekening, waarbij deze laan niet zo zichtbaar is aangegeven, geeft de potloodschets een nauwkeurige weergave van de posities van de bomen.

Uit de kaart van Van Hulten kan worden afgeleid dat het noordelijke deel van het park met de slingervijver aan Blum moet worden toegeschreven en het deel ten zuiden van de hoofdlaan is aangelegd volgens het schetsontwerp van Roodbaard.⁴³²

Aan de hand van de kaart voor het Weerbaarheidsconcorso uit 1870 zijn de rode lijnen en de aanduiding A, B en C zijn te verklaren. Op deze kaart zijn zowel de belangrijkste lijnen van de aanleg getekend als het parcours. Dit parcours is ook op de schetstekening van Roodbaard door derden aangegeven tussen de driearmige brug en de houten brug over de slingervijver en met de schietstand (A), de schijf richting tuinhuis op de berg (B) en de observatiepost (C).

⁴³⁰ Mondelinge mededeling van H. van Harten-Boers. Het is nog niet mogelijk om dit in de archiefstukken te verifiëren, aangezien het om een gesloten particulier archief gaat, dat momenteel wordt geïnventariseerd.

⁴³¹ Er zijn twee tekeningen van Blum voor de Fraeylemaborg bekend, een tekening met afmeting van 27 x 54 en een afmeting van 38 x 94,5 (tekening 5.115 en 5116), particulier archief.

⁴³² Harten-Boers (2002). 4-5.

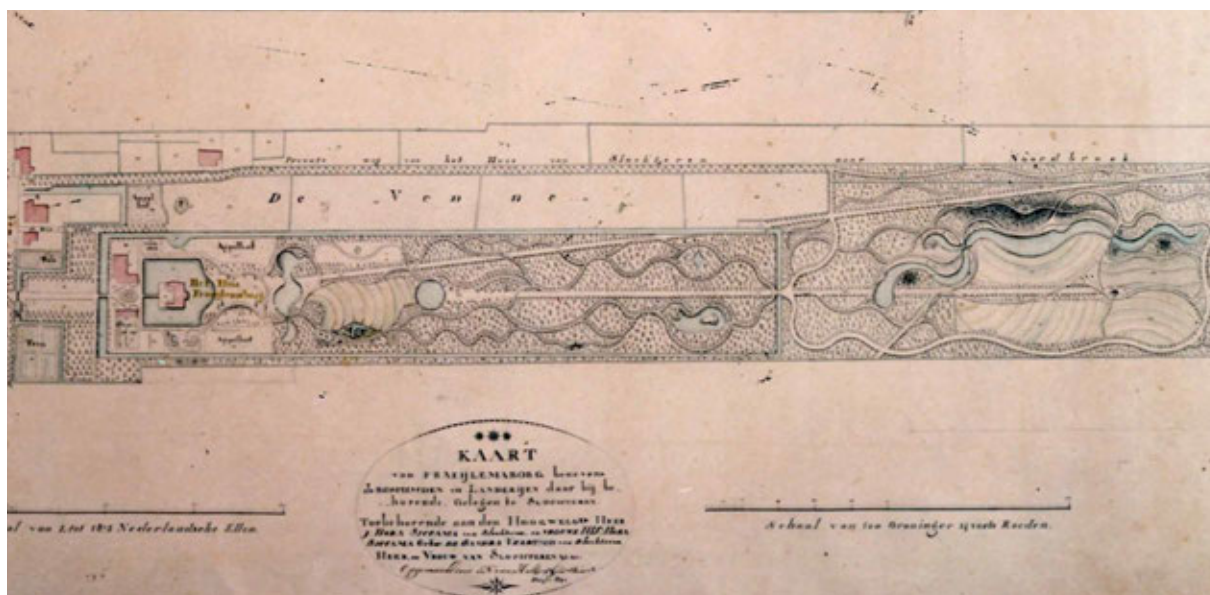

FIG. 5.124 Opmetingskaart van H. van Hulten, 1821 (Bron: particuliere collectie).

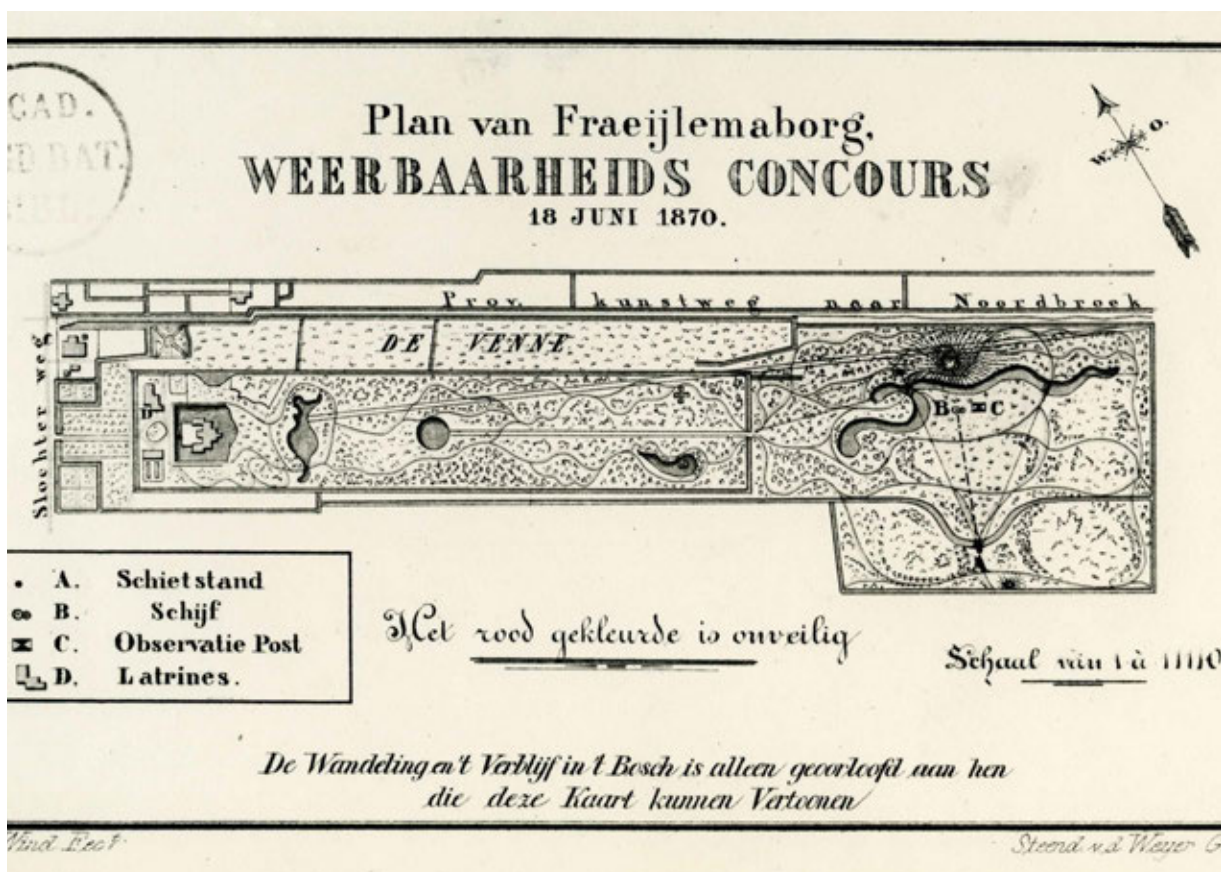

FIG. 5.125 Plan van Fraeijlemaborg, WEERBAARHEIDS CONOURS 18 juni 1870, Schaal van 1 à 11110, gemaakt door Fimo Wind Foto van een lithografie. Originele kaart in Leiden, UB (Coll. Boedel Nijenhuis.) (Bron: Groninger Archief: NL-GnGRA_818_22116)

Het grondplan (basisvorm)

Het grondplan van de presentatietekening betreft een rechthoekige kavelvorm van het oude deel van het park van ongeveer 250 bij 500 meter en een langgerekte kavelvorm van de uitbreiding van ongeveer 100 bij 400 meter. Aan de noordzijde vormt de weg naar Noordbroek de grens, het groen- en het bouwland met watergang begrenst de zuidzijde.

Het grondplan van de tekening betreft de slingervijver met de top van de berg en het zuidelijke deel van het park.

De schaalbalk is zeer royaal opgezet over de gehele tekening met een lengte van 760 Nederlandse ellen of meters. De schaal is weergegeven in Ellen Nederlands, dat aangeeft dat deze tekening tot Roodbaards derde periode behoort en omstreeks 1840 gedateerd kan worden.⁴³³ Op de presentatietekening zijn geen meetlijnen zichtbaar. Dat is wel het geval op de schets, waarop een korte maatbalk van 100 Ellen loodrecht op de schaalbalk is afgebeeld. Op de schets zijn de meetlijnen zichtbaar in het ritme van de schaalbalk op de presentatietekening. Het bevestigt het vermoeden dat de schetstekening tot stand is gekomen door het overtrekken van de presentatietekening. Hoewel het om een schets gaat, bevat deze tekening veel informatie over de werkwijze van Roodbaard.⁴³⁴

Ook wordt duidelijk dat Roodbaard schetsen maakte die hij, naar wens van de opdrachtgever, gebruikte om als presentatietekening uit te werken. Dat verklaart dat hij in een aantal gevallen op de tekening 'Copij van (...)' vermeldde.

Structuurelementen van de aanleg (structuurvorm)

Water en reliëf

De vorm van de slingervijver of rivier, zoals Roodbaard in zijn tekening schreef, werd in 1821 vastgelegd op de tekening van Van Hulten en komt overeen met de presentatietekening van Blum, die omstreeks 1805 gedateerd wordt. Ondanks de gelijkenis van de vijvervorm op de schets van Roodbaard lijkt een groot deel van de oever vergraven te zijn. Daarbij is het deel van de vijverarm ten oosten van de houten brug meer zuidelijk komen te liggen.

De reden om de vijvervorm aan te passen kan verband hebben gehad met het streven naar een gewenst optische effect van de waterpartij en de nieuw gecreëerde zichtlijn vanuit het tuinhuis op de hoge berg.

Om het zuidelijke perceel bij het park te betrekken heeft Roodbaard slechts een klein deel van de grenssloot vergraven en in zuidelijke richting afgebogen. Hierdoor vergrootte het optische effect. Hij legde als het ware een verbinding met het landschap en een accent in de verschillende vista's vanaf de hoge berg. Met het reliëf bij de hermitage heeft Roodbaard een accent in het zuidelijke deel van het park aangebracht.

Het reliëf is op tekening aangegeven met een arcering van lijnen. De lijnen van het reliëf zijn nader uitgewerkt aan de hand van het Actueel Hoogtebestand Nederland, situatie 2019. Karakteristiek is het reliëf aan de noordzijde met de hoge berg naar ontwerp van Blum. De glooiende oeverwallen langs de vijver zijn grotendeels aan Roodbaard toe te schrijven.

⁴³³ Zie hoofdstuk 4, datering van tekeningen. Deze tekening werd in opdracht van Hermanna Louisa C. de Sandra Veldtman en Wiardus Hora Siccama gemaakt.

⁴³⁴ Er zijn zeven potloodschetsen van Roodbaard bewaard gebleven, zoals voor Groot Terhorne te Beetgum (2), Poptaslot te Marssum (2) en Jagtlust te Heerenveen, Vijversburg te Tietjerk en het Oldehoofsterkerkhof te Leeuwarden.

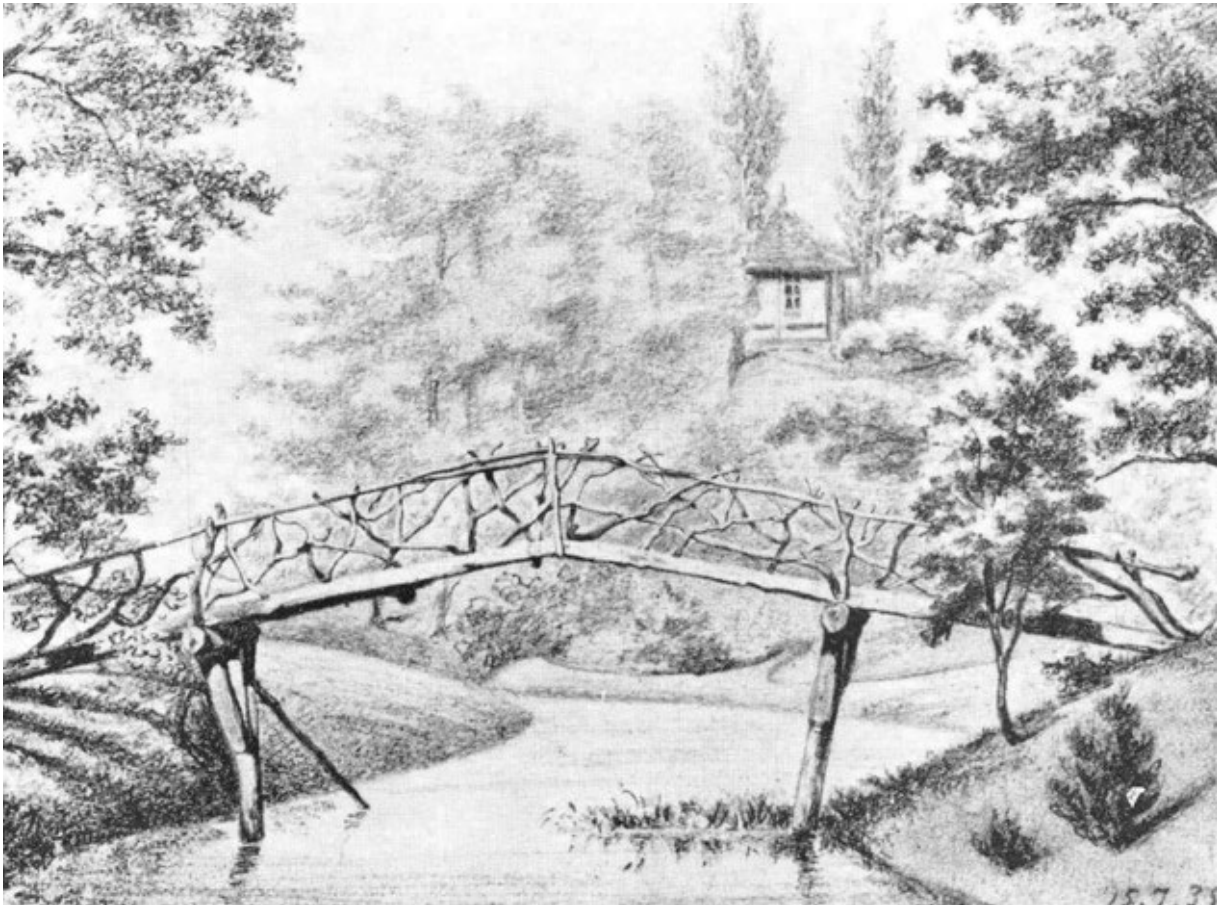

FIG. 5.126 Pentekening van de driearmige brug en op de achtergrond het tuinhuis op de berg tegen Italiaanse populieren, 1835 (bron: particuliere collectie).

Paden en bouwwerken

Het padenstelsel daterend van voor 1821, komt in grote lijnen overeen met de presentatietekening van Blum. Slechts een klein deel van deze aanleg is door Roodbaard gewijzigd om het aan te laten sluiten op het zuidelijke deel van het nieuwe park. Opvallend is de vloeiende cirkelvormige laan die van de houten brug naar het zuiden afbuigt, de middenlaan kruist en uitkomt in deze laan. Deze lange gebogen lijn heeft Roodbaard geïnspireerd om lange vloeiende lijnen in oost-west richting te laten lopen die afbuigen om een korte noord-zuid verbinding te vormen.

De bouwwerken vormen een belangrijk onderdeel met het padenstelsel. Bijzonder is een viertal houten bruggen, waarvan de driearmige brug als kenmerkend voor de aanleg van Blum genoemd kan worden.⁴³⁵ Deze tuinarchitect heeft ook de twee bruggen bij de slingervijver ontworpen, waarvan een het onderliggende pad kruist in de vorm van een 'viaduct'.⁴³⁶ Het bouwwerk op de berg heeft Blum als vierkant aangegeven terwijl de pentekening uit 1835 aangeeft dat het om een tuinhuis gaat. Roodbaard heeft dit tuinhuis, dat onderdeel was van de aanleg van Blum, in zijn presentatietekening driedimensionaal getekend.

⁴³⁵ Ottens, Van der Laan-Meijer en Bevaart (2019). 29. De driearmige brug wordt ook wel driepuntsbrug genoemd. Roodbaard heeft deze brug ook toegepast bij onder andere Stania State te Oenkerk.

⁴³⁶ Dit tuinornament behoort niet tot Roodbaards ontwerpprincipes.

De brug die Roodbaard in het zuidelijke deel van het park heeft ontworpen is eenvoudig vormgegeven als vlonder. Met deze sobere detaillering heeft hij juist het accent willen leggen op het uitzicht over de weiland bij Slochteren, zonder dat de brug daar een nadrukkelijke onderdeel van zou zijn. De hermitage staat niet in deze zichtlijn, maar ligt enigszins verscholen aan de rand van het bos. Daarmee heeft Roodbaard het accent willen leggen op het middendeel van de nieuwe aanleg als onderdeel van het grotere geheel.

FIG. 5.127 Pentekeningen van de hermitage, 1843 (Particuliere collectie)

Beplanting en zichtlijnen

In de presentatietekening heeft Roodbaard met een lichte groene kleur het verschil willen aangegeven tussen het bestaande parkgebied ten noorden van de vijver en van de aanleg aan de zuidzijde van de vijver, die een samenhangende groenstructuur had van (wild)bos met bosschages van bomen en heesters en dennen. Als detaillering langs de randen van de korenvelden liggen de nadrukkelijk vormgegeven boskettes van bomen, heesters en dennen in cirkel of boonvormige perken. Slecht twee solitaire bomen zijn getekend als blikvanger in het park bij het beeld van Flora, dat hij verplaatste buiten de middenlaan. Hoewel dit ontwerp niet is uitgevoerd geeft het meer informatie over de beplanting dan de schetstekening. Daarin is op vluchtige wijze met een losse arcering het bos, de bomen en de contouren aangegeven voor de smalle perken van hakhout en een enkele ovale boskette.

Opvallend zijn de lijnenbundels, zowel op de presentatie- als op de schetstekening. Bij de presentatietekening gaat het om vier lijnenbundels of vista's. Daarvan is de vista naar de kerktoeren van Slochteren overgenomen van de aanleg van Blum. De overige drie zijn gericht op de korenvelden, tevens naar idee van Blum. Blum wist een combinatie te leggen tussen de agrarische sfeer van korenvelden in het park als onderdeel van het boerenleven.

Roodbaard heeft deze combinatie van 'lust en nut' overgenomen en in zijn ontwerp uitgebreid door vijf grotere percelen als korenvelden in te richten. Hij gebruikte in dit ontwerp voor het eerst de korenvelden als onderdeel van zijn vista's. In de schetstekening heeft hij een andere benaderingswijze om de vista's vorm te geven. Niet alleen het zicht op de kerktoeren maar ook op het landgoed Veenhuizen van de familie Gockinga betrok hij als zichtpunt vanaf de hoge berg.⁴³⁷

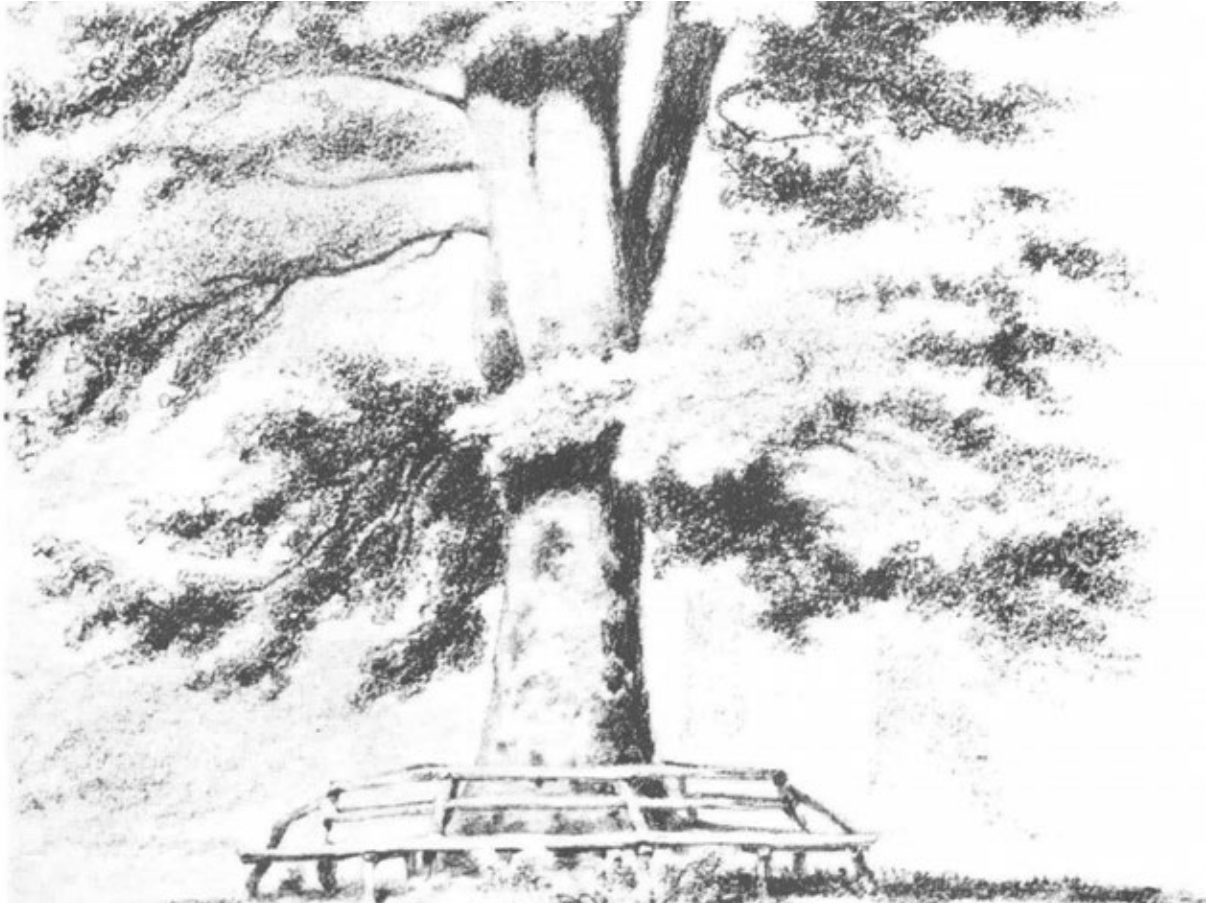

FIG. 5.128 Pentekening van Flora bij de Dikke Boom en bank om Dikke Boom, 1860 (Bron: Particuliere collectie).

⁴³⁷ Zie ook de toelichting op de schetstekening uit omstreeks 1841 (Particuliere collectie).

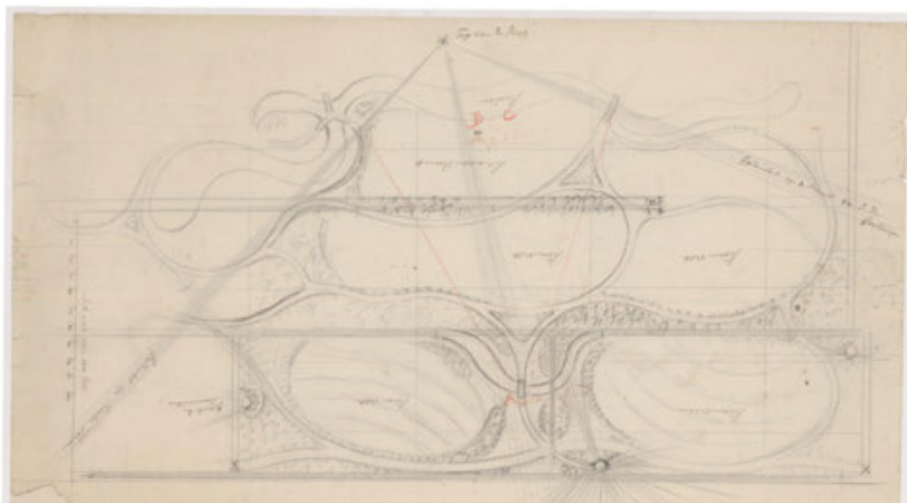

FIG. 5.129 Ontwerpschets Fraylemaborg, omstreeks 1841 (Bron: particuliere collectie).

FIG. 5.130 Basisvorm van de locatie met het huidige reliëf (Bron: AHN, bewerking door auteur).

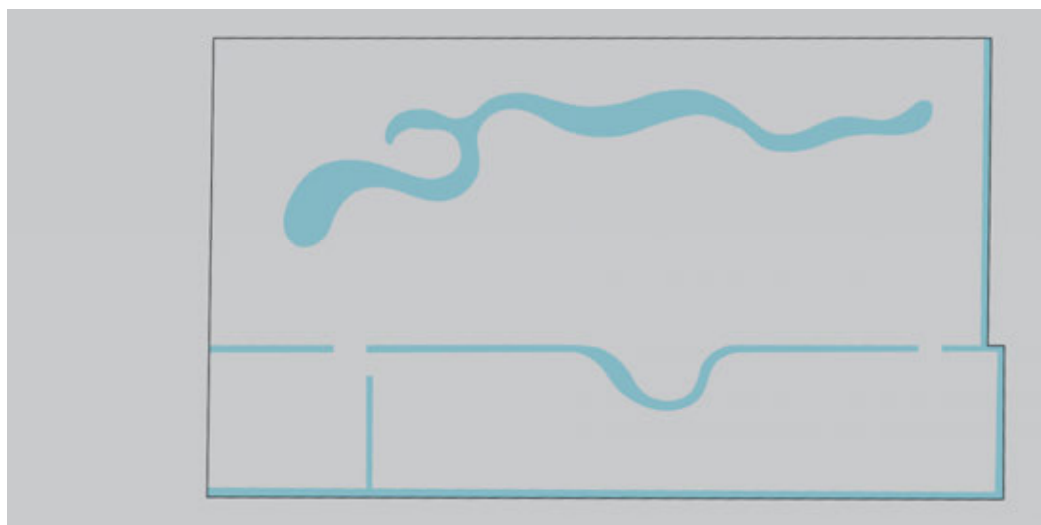

FIG. 5.131 Structuurelementen water

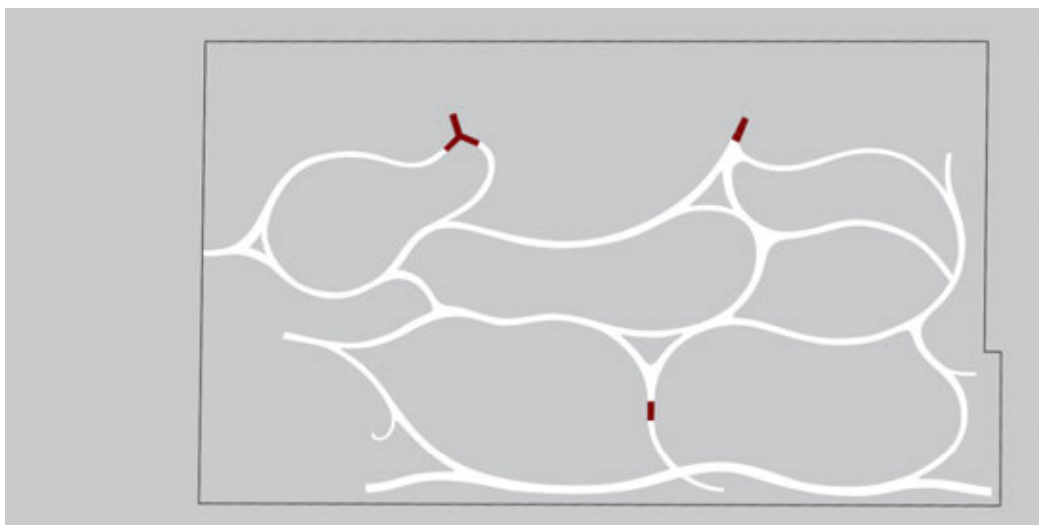

FIG. 5.132 Structuurelementen paden en bouwwerken

FIG. 5.133 Structuurelementen beplanting

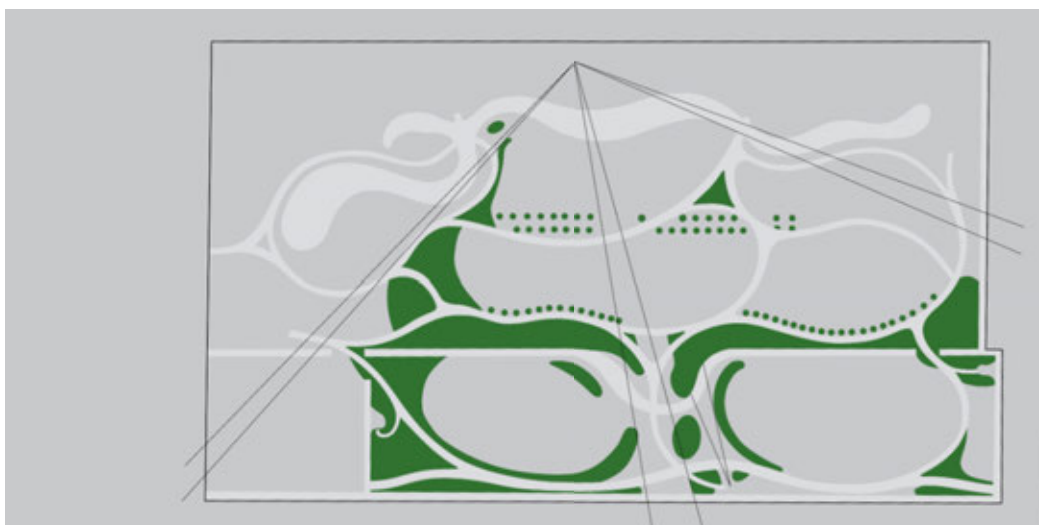

FIG. 5.134 Structuurelementen zichtlijnen

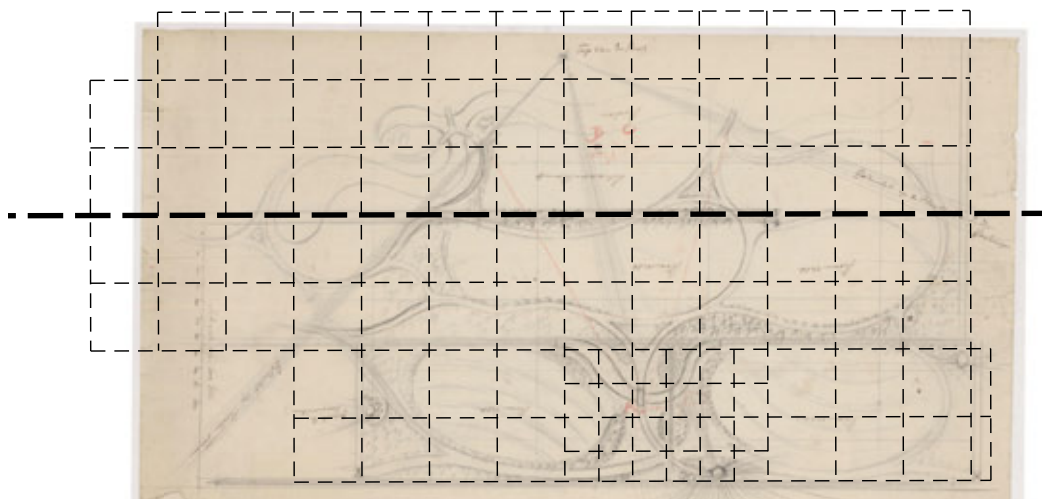

FIG. 5.135 Geometrisch grondplan (maatraster en middenlijn)

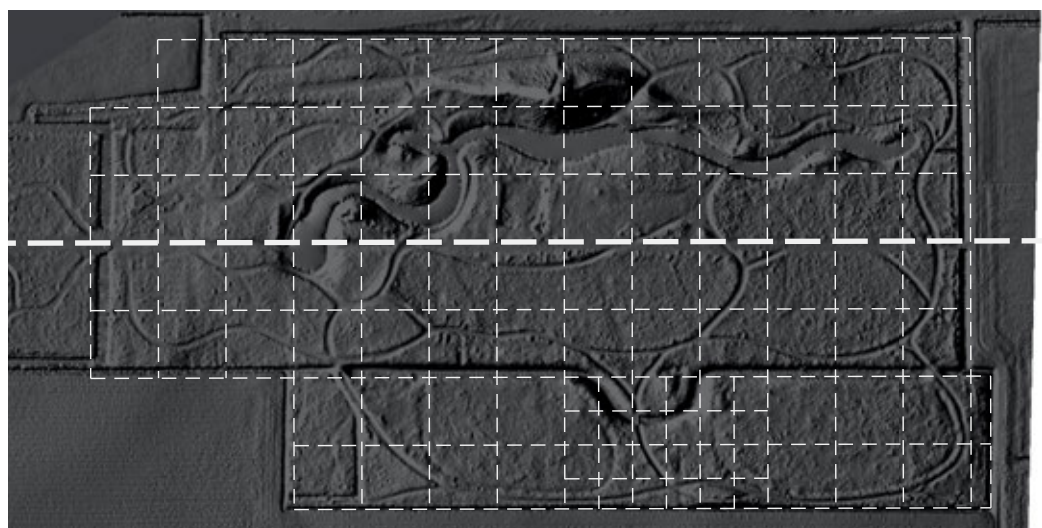

FIG. 5.136 Programmatische driedeling (bloemen- en moestuin, pleziertuin met vijverpartij en parkbos)

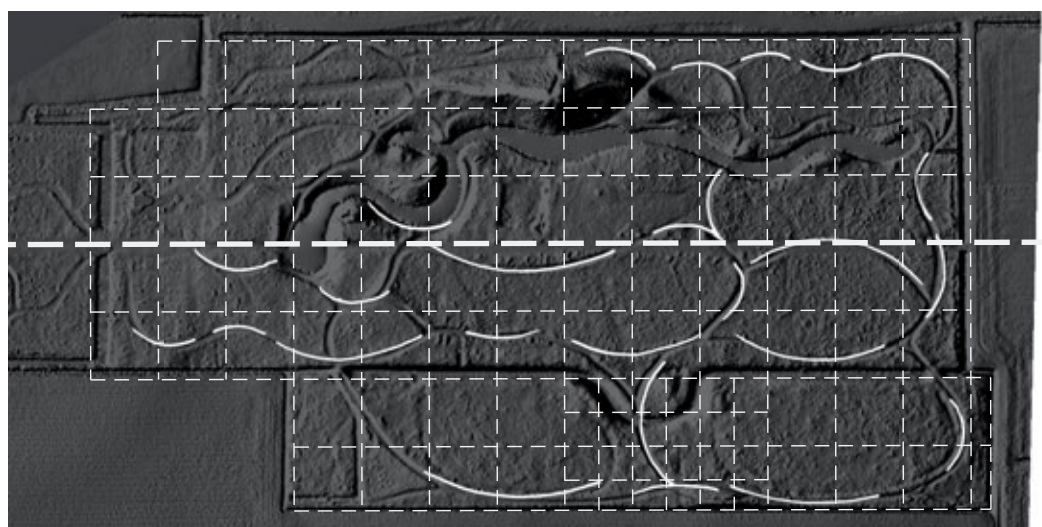

FIG. 5.137 Grafische vorm van de structurelementen (cirkelsegmenten)

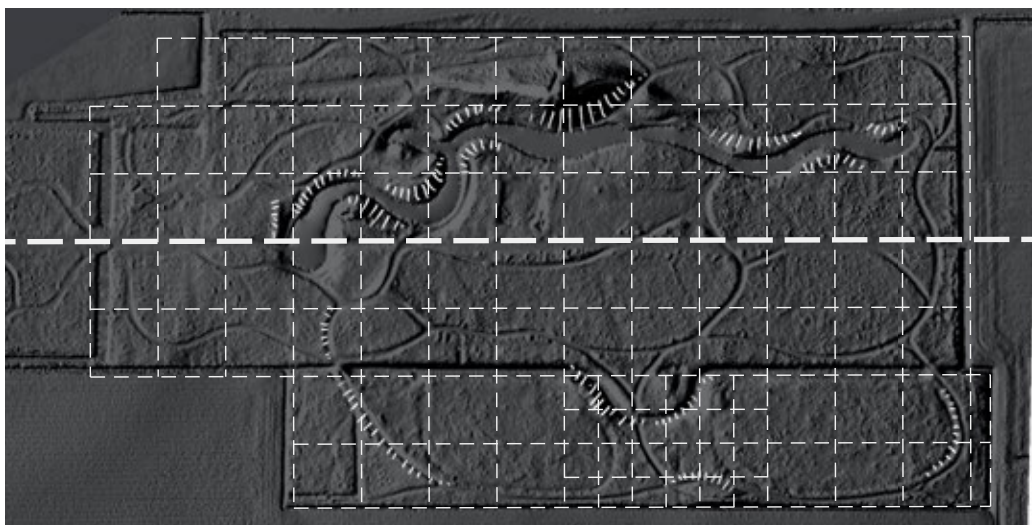

FIG. 5.138 Driedimensionaal effect (clair-obscur, glooiende oevers)

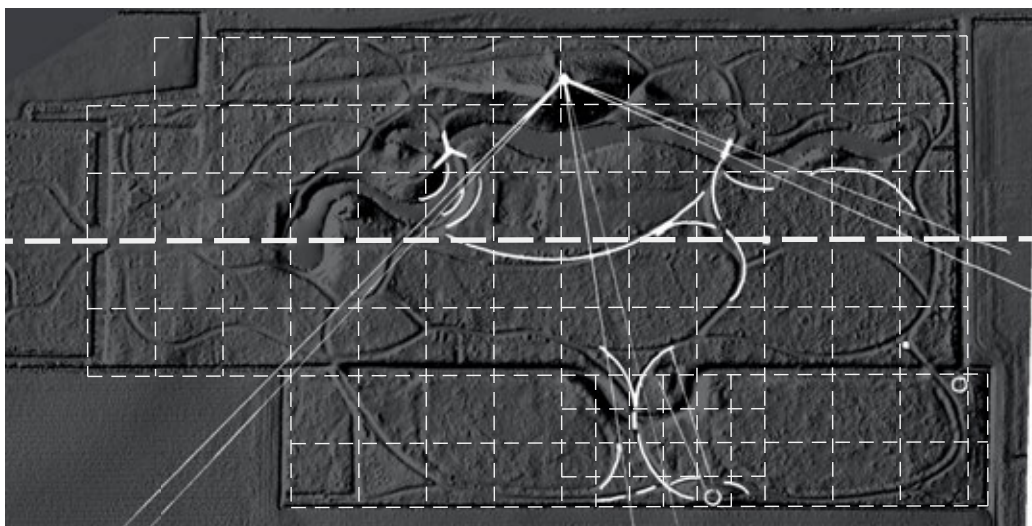

FIG. 5.139 Perspectief (zichtlijnen, dieptewerking)

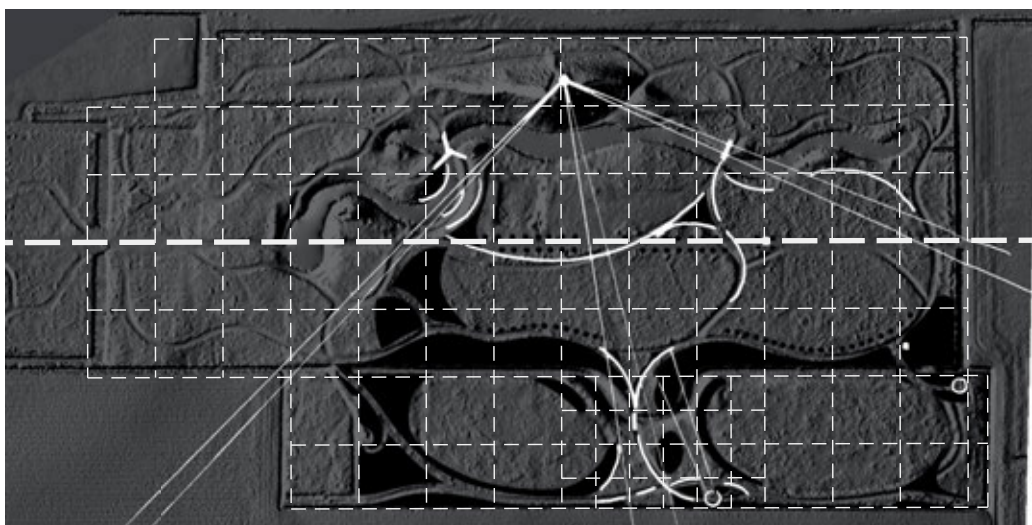

FIG. 5.140 Compositieschema (asymmetrisch en diagonaal)

STAP 3. Ruimtelijke interpretatie

De interpretatie van de ontwerpprincipes van Roodbaard voor de Fraeylemaborg kunnen niet los worden gezien van die van Blum. Roodbaard heeft bij het ontwerp het tuinhuis op de hoge berg als centraal punt genomen. De slingervijver met de schapenkamp vormt daarbij de voorgrond (voorpark), de korenvelden met de middenlaan het middenpark en de korenvelden met de corridor naar het landschap de achtergrond (achterpark).

Geometrie van het grondplan (grondvorm)

Het maatraster is op de schetstekening in dunne potloodlijnen aangegeven met een afstand van 60 en 100 meter. De indeling van het grondplan wordt als diagonale lijnenbundels aangegeven, waarbij het tuinhuis op de hoge berg het centrale punt is. Het cirkelvormige lange pad dat Blum als cirkel door de middenlaan heeft getekend is een inspiratie voor Roodbaard geweest. Hij heeft op eenzelfde wijze vanuit het centrale punt een cirkelvorm geprojecteerd aan de zuidelijke rand om daarmee optimaal van de ruimte gebruik te kunnen maken. De afbuiging van de watergang ligt op exact dezelfde afstand van het centrale punt als de westelijke oever van de slingervijver. Daarmee heeft Roodbaard een nieuwe dimensie aan het park toegevoegd, vanuit het ontwerpprincipe van Blum. Hij paste hier de cirkelvorm letterlijk toe. De verschillende afstanden tussen de drie bruggen, respectievelijk de driearmige brug, de hoge houten brug en de lage brug, tot het centrale punt hebben een verhouding van 3:4:8.

Programmatische driedeling (programmavorm)

Het achterpark bestaat uit drie lineaire delen. Het noordelijke deel met de hoge berg, de slingervijver en het schapenkamp, het middendeel met de middenlaan en de korenvelden en het zuidelijke deel met de korenvelden, de corridor naar het landschap en de hermitage. Het maakt onderdeel uit van het landschapspark, dat uit verschillende delen bestaat. De lange barokke middenlaan van een kleine kilometer en de diagonale laan maken onderdeel uit van het samenhangende structuur. Het centrale punt in het achterpark is niet het huis, maar het tuinhuis op de hoge berg. Daarom wordt er een indeling gemaakt op basis van de voorgrond, het middendeel en de achtergrond.⁴³⁸

1. Voorgedeelte met slingervijver en de houten bruggen

Dit deelgebied is het meest geornamenteerde deel van het park. Het tuinhuis op de hoge berg wordt omsloten door een dichte bosrand met een sterk geaccidenteerd terrein. Het hoogteverschil tussen het tuinhuis en de slingervijver bedraagt ruim acht meter met het decor van de driearmige en houten brug. De middenlaan met een aantal openingen, waaronder de omgeving rond het beeld 'Flora', begrenst de schapenkamp.

2. Middengedeelte met het schapenkamp en de korenvelden

Het middendeel is eenvoudig van opzet en bestaat uit een schapenkamp als dierenweide met korenvelden, die omsloten worden door een bosrand. Bijzonder is het pad door de korenvelden als verbinding tussen het voor- en achterdeel. Daarmee heeft Roodbaard het accent willen leggen op het middendeel van de nieuwe aanleg als samenhangend onderdeel van het ensemble en daarmee de sfeer van het landelijke leven in het park willen benadrukken.

⁴³⁸ Hetzelfde ontwerpprincipe heeft Roodbaard eerder toegepast bij het tuinhuis van Ropta State te Wijnaldum omstreeks 1828 en is gebaseerd op de toegepaste techniek uit de schilderkunst.

3. Achtergedeelte van twee korenvelden en de hermitage, gelegen in bosschage met een ~~coulis-~~ coulisse naar het landschap

Hoewel Roodbaard in eerste instantie in zijn niet uitgevoerde ontwerp een opvallende watervorm wilde realiseren, heeft hij in de schetstekening gekozen voor een geheel andere ensemble als achtergrond. Het bestaat uit twee gescheiden korenvelden die omsloten worden door een houtwal en een eikenlaan. Tussen deze korenvelden heeft hij de coulisse vormgegeven, bewust gecomponeerd als onderdeel vanuit de zichtlijn van het tuinhuis.

Daarmee heeft hij een geheel nieuwe achtergrond aan het park toegevoegd.

Stilistische structuurelementen (beeldvorm)

Voor de structuurvorm van de waterlijn, de paden en de beplantingsvakken is gebruik gemaakt van de cirkel en cirkelsegmenten als vormprincipes. Door het gebruik van deze cirkelsegmenten voor de verschillende structuurelementen ontstaat er visuele samenhang in de voorgrond, het middendeel en de achtergrond.

Panorama van het perspectief (belevingsvorm)

Het panorama van het achterpark is een gezamenlijk ontwerp van Blum en Roodbaard, waarbij Blum het tuinhuis op de hoge berg als object voor het statische perspectief heeft ontworpen. Bijzonder is, zeker voor de periode uit het vroege begin van de 19e eeuw, dat Blum de in de verte gelegen kerktoeren van Slochteren onderdeel heeft gemaakt van het panorama.

Roodbaard heeft dat thema verder uitgewerkt door een zichtlijn over de slingervijver met de hoge brug te creëren naar de buitenplaats Veenhuizen, eigendom van de heer Gockinga.

Een bewuste keuze heeft hij gemaakt voor de situering van het derde panorama. Daarbij is exact tussen de beide zichtlijnen onder een hoek van ieder 55 graden een corridor naar het landschap gemaakt, waarbij over de bosschages van hakhout zicht was op de hermitage.

Het effect van licht en schaduw is zowel waarneembaar langs de slingervijver met de hoge en lage taluds als bij de grote open ruimten van de schapenkamp en de korenvelden met de beslotenheid van de bosranden en de middenlaan, die gedeeltelijk nog bewaard is gebleven vanuit de formele aanleg.

Vanaf de paden, die slingeren langs het water met de schapenkamp, door de korenvelden en langs de bosranden is het gevoel van een eindeloze wandeling gecreëerd. Daarbij is steeds weer vanuit verschillende punten het zicht op de tuinsieraden, zoals het tuinhuis, de houten bruggen en de hermitage, onderdeel van het dynamische perspectief. Tezamen met het zicht op de kerktoeren en het park van Veenhuizen vormt dit een rijk tafereel.

Ruimtelijke compositie (ruimtevorm)

Deze radiale compositie bestaat uit een drietal vistolijnen, die vanuit het tuinhuis straalsgewijs lopen naar het omliggende landschap. De eerste vistolijn, al eerder ontworpen door Blum, is gericht op de kerktoeren van Slochteren. De tweede vistolijn, geprojecteerd te midden van de eerste en derde vistolijn, is gericht op de korenvelden. Het pictureske panorama van de hermitage met de omgevallen boom en begroeide laagten bij het water is onderdeel van het natuurlijke decor. De derde vistolijn volgt de slingerende rivier met houten Zwitserse brug. Deze is gericht op het buiten van de familie Goslinga met een uitgestrekte parkaanleg en boscomplexen als fraai contrast met de open weides en akkerlanden. Roodbaard heeft met deze landschapspanorama's een belangrijk ontwerpprincipe toegevoegd aan het ontwerp van Blum, dat voor 1810 is aangelegd.

FIG. 5.141 Situering van Fraeylemaborg te Slochteren met ten noorden Wijchgelshem in Schildwolde en ten zuidoosten de borg van Goslinga gelegen in het buurtschap Stootshorn bij Noordbroek (bron: detail Topographische kaart, bewerking auteur).

STAP 4. Landschappelijke relatie

Fraeylemaborg ligt op een hogere zandrug in het veenweidelandschap, met de kenmerkende langgerekte opstreckende verkaveling. Het park heeft aan de zuidwestzijde een relatie met het agrarische boerenland en de korenvelden, de kerktoren van Slochteren en de buitenplaats Veenhuizen van de familie Gockinga met een uitgestrekt landschapspark, aangelegd omstreeks 1800.

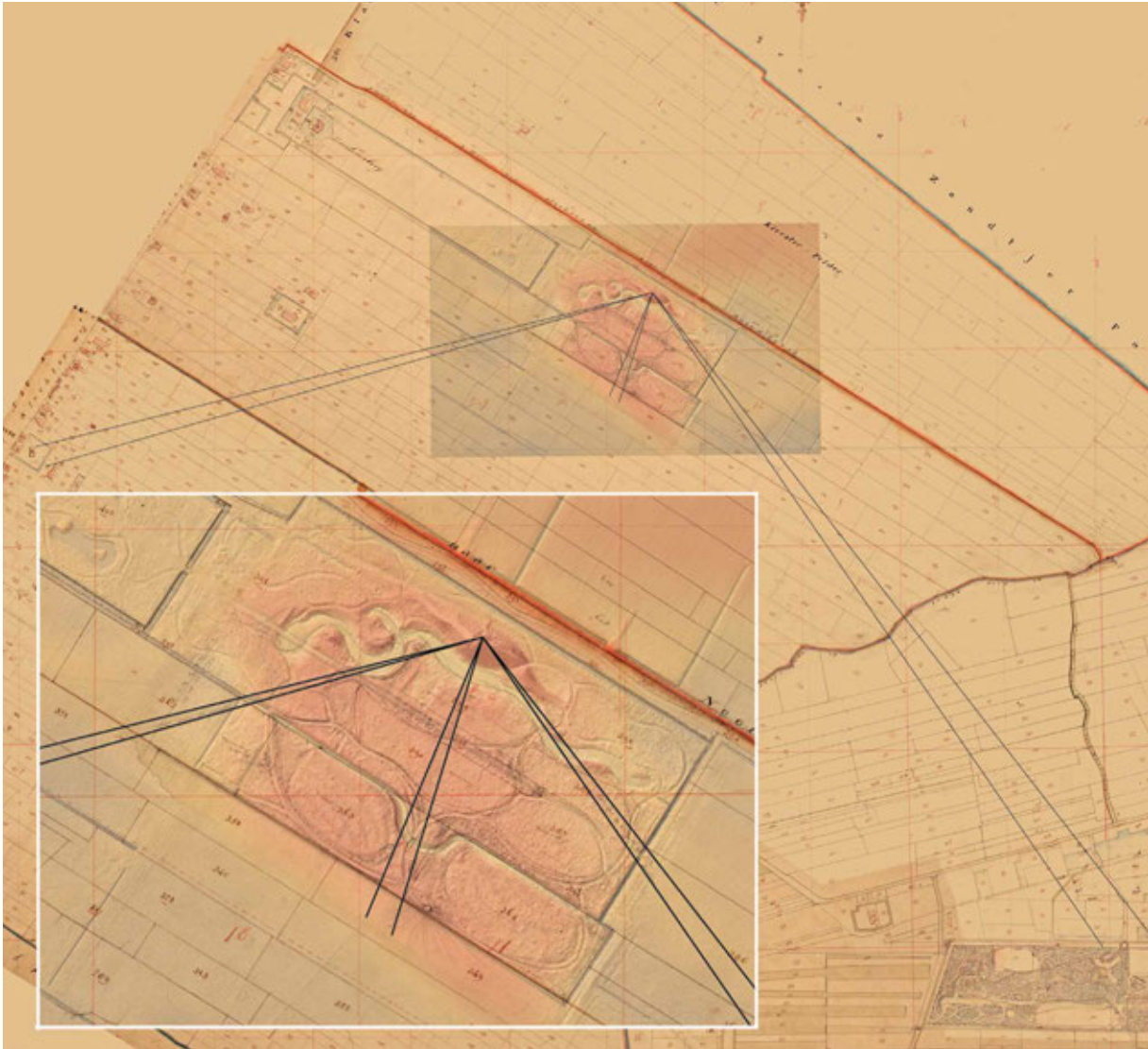

FIG. 5.142 Ruimtelijke compositie in de context van het historische cultuurlandschap op basis van het Actueel Hoogtebestand Nederland met het Kadastraal Minuutplan, verkend in 1827).

De tuinarchitectonische analyse geeft inzage in het meetkundig vorminstrumentarium van Roodbaard. Zijn handgeschreven aanwijzingen op de ontwerptekeningen geven inzage in zijn ontwerpvocabulaire. Hieruit blijkt dat hij niet alleen als tuinarchitect, maar ook als kunstschilder zijn ontwerptekeningen samenstelde.

Het geometrisch grondplan, bestaande uit een maatraster met een middenlijn, vormde van zijn vorminstrumentarium de basis voor zijn ontwerpen. Hiermee kon hij vervolgens de verhoudingen van de programmatische driedeling bepalen met een voorgrond, middengedeelte en achtergrond. Hij maakte onderscheid tussen de kleinschalige details van (bloem)perken in de (nuts)tuin bij het huis, de langere lijnen in de pleziertuin met waterpartijen en een rijke schakering aan glooiingen en de meer natuurlijke rand van het park- of wildbos. Het maatraster van het geometrisch grondplan gebruikte hij ook om de grafische vorm van de structuurelementen te bepalen. Roodbaard paste cirkelsegmenten toe waarmee hij waterstructuren met het reliëf, paden en de beplantingsvakken vormgaf. De repeterende, sjabloonachtige cirkelvormen werden in bepaalde verhoudingen geconstrueerd. Met kennis verkregen uit de schilderkunst wist hij ruimte te creëren. De gewenste driedimensionale effecten bestonden onder meer uit glooiende oevers. Roodbaard kenmerkende reliëf was opgebouwd uit geprononceerde hoogten en laagten met holle en bolle taluds van afwisselende steilheid. Dankzij de combinatie van het reliëf met solitaire bomen of boomgroepen en exotische bouwwerken ontstond zo ook een optimale afwisseling van licht en schaduw (clair obscur).

Het geometrisch grondplan diende eveneens voor de zorgvuldige opbouw van zichtlijnen, waardoor er verrassende perspectieven ontstonden. Roodbaard werkte met statische en dynamische perspectieven. Het statische perspectief is opgebouwd uit lijnenbundels (zichtlijnen) op of vanuit een bouwwerk, het huis, een brug of een tuinhuis, als een pittoresk tafereel. Het dynamische perspectief werd niet op de ontwerptekening vastgelegd, maar kan worden afgeleid vanuit het ontwerp. Het is waarneembaar vanuit de slingerende paden, die bepalend zijn voor de veranderende kijkrichting tijdens een wandeling.

Een belangrijk door Roodbaard toegepast instrument, tot slot, is de ruimtelijke compositie. Deze wordt bepaald door de massa van de beplanting, het reliëf en de ruimte van het water met de graspartijen. De ruimtelijke compositie kan worden herleid tot compositieschema's bestaande uit asymmetrische, diagonale, radiale composities. In de schema's van de vijf centraal gestelde ontwerptekeningen maakte Roodbaard gebruik van een diagonale compositie, zowel vanuit het hoofdgebouw als vanaf de bouwwerken, zoals de zitplaatsen en bruggen. Kenmerkend zijn de diagonale lijnenbundels op de ontwerptekeningen, zoals vanuit de tuinkoepel van Ropta State. Bij de Fraeylemaborg is sprake van een radiale compositie, die straalsgewijs vanuit cirkelvormen is opgebouwd vanuit het tuinhuis, dat op de hoge berg is gelegen.

6 Het handschrift van Roodbaard

In dit proefschrift staat het oeuvre van de 'architect van buitenplaatsen' L.P. Roodbaard centraal, waarbij gebruik is gemaakt van een bijzondere collectie ontwerptekeningen als primaire bron voor het onderzoek (bijlage 1). Op basis van een nieuwe, samengestelde tuinarchitectonische analysemethode is inzichtelijk gemaakt dat Roodbaard een specifiek vorminstrumentarium heeft gebruikt, een meetkundige gereedschapskist om de configuratie van landschappelijke structuurelementen, water en reliëf, paden, bouwwerken en beplanting vorm te geven. Met deze gereedschapskist heeft hij de compositorische samenhang van de aanleg ontworpen in relatie met de landschappelijke context.

Tot zijn handschrift behoort de architectonische ordening, de toepassing van de gemengde tuinen. Het is zijn combinatie van de tuinkunst, de pleziertuinen om te wandelen en te verblijven met de tuinbouwkunde zoals de moestuinen met de broeierijen en de boomgaarden, die in bijna elk ontwerp voorkomen.

In dit hoofdstuk worden de zes generieke ontwerpprincipes van Europese landschapsparken aan de hand van enkele voorbeelden naar de voor Roodbaard specifieke ontwerpprincipes vertaald. Op grond van deze inzichten is het oeuvre aangevuld met een aantal landschapsparken, die in *Roodbaards Rijkdom* uit 2013 niet of als vermoedelijk behorend tot zijn oeuvre waren geregistreerd. Tot slot zijn in de epiloog het vorminstrumentarium en de ontwerpprincipes toegepast om de ontbrekende ontwerptekening voor het landschapspark De Braak te Paterswolde te reconstrueren. Daarbij is de creativiteit en kennis van een tuin- en landschapsarchitect nodig om op basis van het AHN de ruimtelijke interpretatie van Roodbaards ontwerpprincipes in een ontwerptekening te vertalen.

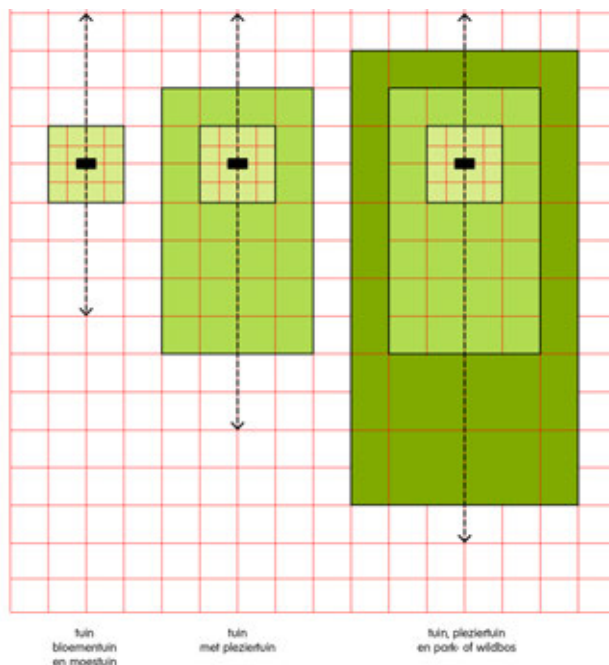

FIG. 6.1 Schematische weergave van de programmatische dieldeling opgebouwd uit: (bloemen- en moes)tuin bij het huis, de pleziertuin met de waterpartijen en het park- of wildbos (Bron: auteur).

Kenmerkend voor Roodbaard is een meetkundige werkwijze, de toepassing van een formeel instrumentarium om compositorische samenhang te creëren. In de volgorde waarin deze compositie is samengesteld zijn dit de programmatische driedeling gedragen door de ideale lijn, het driedimensionale decor en het panoramische perspectief. Met behulp van een maatraster met middenlijn stelde hij de programmatische driedeling samen, opgebouwd uit: de kleinschalige bloemen- en nutstuin bij het huis, de meer grootschalige pleziertuin rondom vijverpartijen en het grootschalige park- of wildbos. Aan de hand van het maatraster bepaalde hij tevens de regelmaat volgens de ideale lijn, met de grafische opbouw van cirkelsegmenten die verbonden worden door vloeiende lijnen. Deze grafische cirkelsegmenten accentueren onder andere de vorm van het reliëf, van de glooiende oevers langs de waterpartijen met grotendeels evenwijdig lopende paden. Dit kenmerkende reliëf, zichtbaar op het AHN, vormt het driedimensionale decor voor de tuinsieraden, bestaande uit opvallende bouwwerken zoals tuinkoepels en bruggen, en de beplanting met bijzondere bomen of boomgroepen. Tot slot heeft Roodbaard het effect benut om het perceel optisch te vergroten door gebruik te maken van het panoramische perspectief. Vanuit belangrijke zichtpunten, zoals het huis of tuinkoepels of -priëlen, zijn lijnenbundels geconstrueerd. Naast deze vier compositorische aspecten behoren tot Roodbaards ontwerpprincipes de beleving van cultureel en natuurlijke scenario's van de rondwandeling en de samenhang van het ontwerp met het omliggende cultuurlandschap.

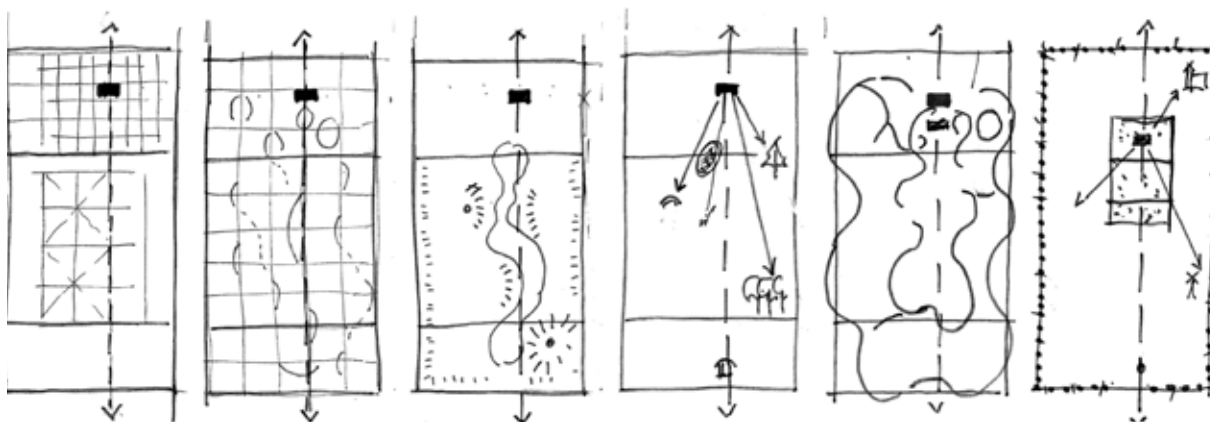

FIG. 6.2 Schematische weergave van Roodbaards ontwerpprincipes

1. Verhoudingen van de programmatische driedeling (ritme)

De programmatische driedeling wordt weergegeven door de verhoudingen en het ritme van het onderliggende maatraster met de middenlijn. Dit meetkundige grondplan bestaat uit een kleinschalige vakindeling bij de bloemen- en nutstuin bij het huis, een grotere vakindeling voor de pleziertuin en een grootschalige indeling voor het park- of wildbos.

Driedeling van bloemen- en nutstuin, pleziertuin en (wild)bos

Bij de driedeling is sprake van verschillende schaalniveaus: de kleinschalige tuin bij het huis met de bloemperken, de 'tussenschaal' van het middengedeelte van de pleziertuin met de waterpartijen en de grotere schaal van het park- of wildbos als overgang naar het landschap.⁴³⁹

Gemengde tuinen van lust en nut

Kenmerkend voor Roodbaard zijn de zogenoemde gemengde tuinen, de tuinen en parken van 'lust en nut'. Het zijn combinaties van de bloemen- en pleziertuinen met nutstuinen en boomgaarden.

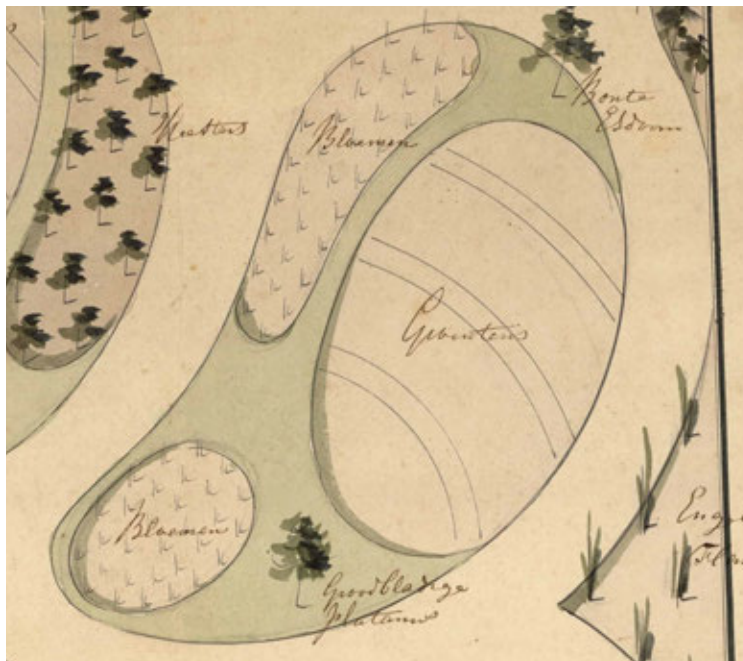

FIG. 6.3 Detail van het gemengde perk met bloemen en groenten (tuin Riedel) (Bron: Tresoar).

⁴³⁹ Steenbergen en Reh (2003). 386.

2. Ideale lijn van schoonheid (regelmaat)

De 'ideale' lijn, het symbool van schoonheid, bestaat uit geconstrueerde cirkelsegmenten als onderdeel van het maatraster. Deze cirkelsegmenten zijn verbonden met vloeiende lijnen en vormen een regelmatig patroon. Dit bestaat uit een repeterende, grafische vorm van de structuurelementen reliëf en water, paden en beplanting. Kenmerkend zijn de ronde, ovale en boonvormige perken als onderdeel van een vormencatalogus.

De regelmaat van de structuurelementen geeft inzage in de toepassing van de 'ideale lijn' op basis van Roodbaards mathematische aanpak.⁴⁴⁰ Het lijkt erop dat Roodbaard geïnspireerd is geraakt door Husly, die de toepassing van de regelmatige slingeringen heeft beschreven voor het ontwerp van Windesheim bij Zwolle.⁴⁴¹

Toepassing van cirkelsegmenten

Voor de plaatsing van de structuurelementen paste Roodbaard cirkelsegmenten toe als onderlegger voor de slingerende vormen van water, paden en plantvakken. Hierdoor bereikte hij het effect van een 'regelmatige slingering'. Voor hem bestaat de 'ideale lijn' uit een regelmatige curve waarbinnen delen van cirkelsegmenten in het stramien van het maatraster zijn gebruikt.⁴⁴² Deze samengestelde cirkelsegmenten verbeelden een grafische vorminstrument voor de compositie van het water met het reliëf, de paden, het gras en de beplanting.

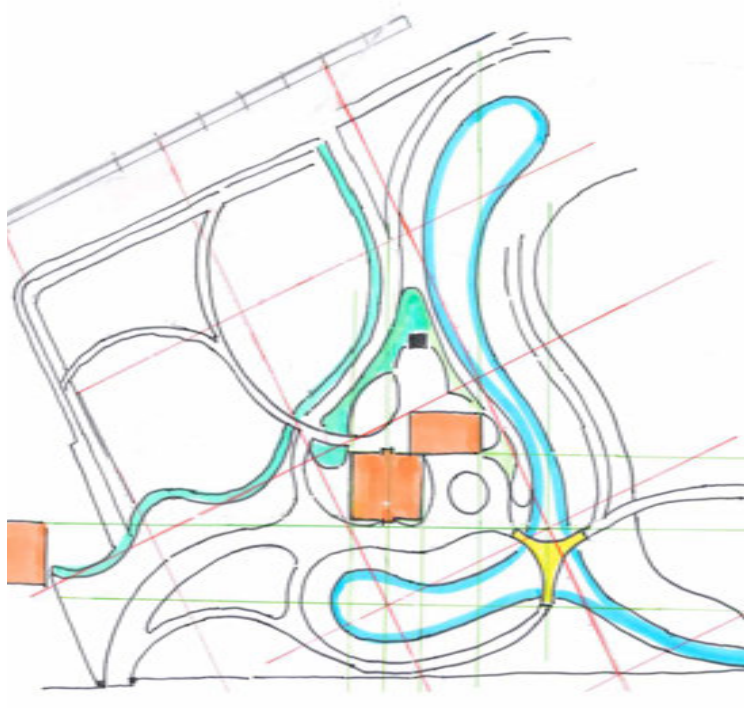

FIG. 6.4 Grafische vormgeving van structuurelementen met het maatraster, geconstrueerd vanuit de schaalbalk van het ontwerp voor de Grietenijtuin te Wolvega (Bron: auteur).

⁴⁴⁰ Zie hoofdstuk 2, Hogarth.

⁴⁴¹ Zie hoofdstuk 2.

⁴⁴² Zie brief Husly, noot 159.

[illegible]

Patroon van repeterende sjabloonachtige vormen (vormencatalogus)

260 Het handschrift van L.P. Roodbaard

3. Driedimensionaal decor met bouwwerken en beplanting (reliëf)

Het geprononceerde reliëf, de glooiende oevers langs het water en de verschillende hoogtes vormen het driedimensionaal decor voor de verschillende bouwwerken (tuinsieraden). Ook de solitaire bomen, boomgroepen en bosschages maken onderdeel uit van het decor, waarin het effect van licht en donker en de variatie van kleuren belangrijk zijn.

Met behulp van het AHN is het reliëf in beeld gebracht. Dit resulteert in een driedimensionale toevoeging aan de tweedimensionale tekeningen.

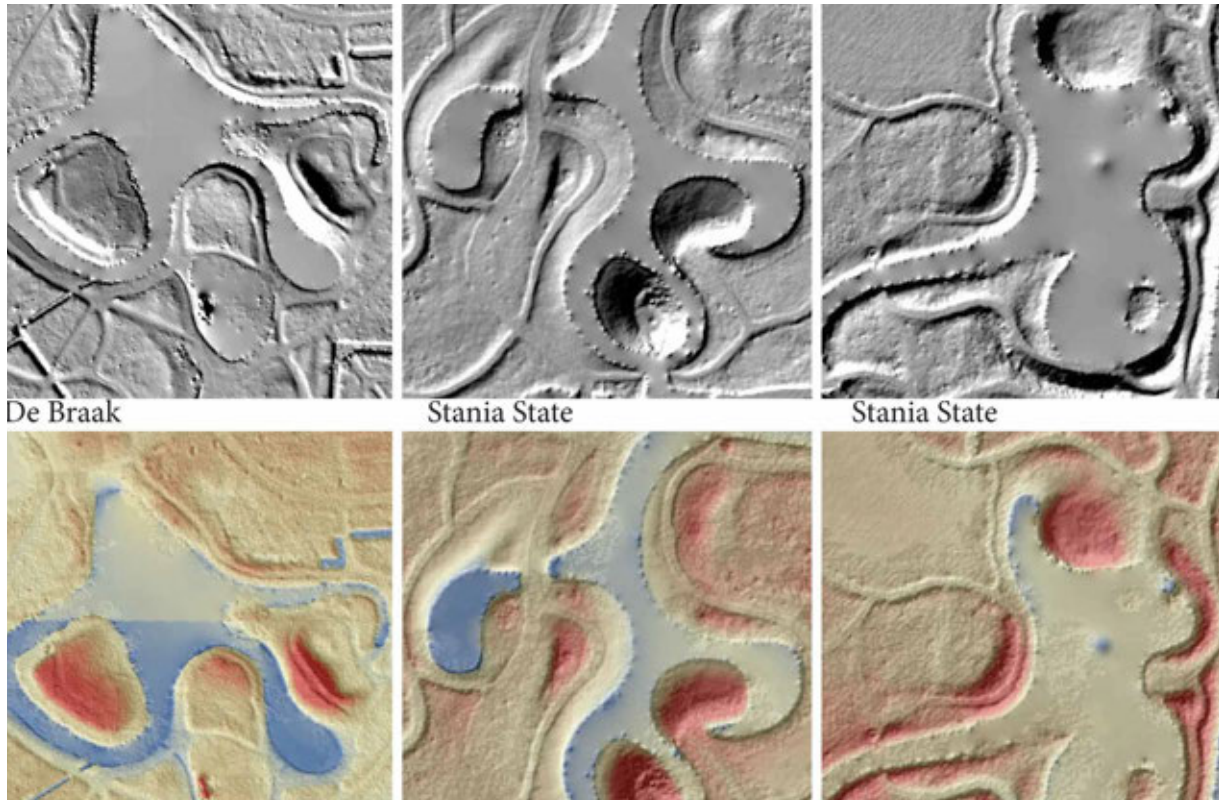

FIG. 6.6 Het reliëf en vijervormen

Geprononceerd reliëf langs het water

Door de toepassing van geprononceerd reliëf bestaande uit verschillende hoogten en laagten met holle, convexe en bolle, concave randen van afwisselende steilheid creëerde Roodbaard een reeks van ruimtelijke decors. De combinatie van het reliëf met andere driedimensionale elementen, zoals beplanting en bouwwerken resulteerde in panoramische taferelen. Deze waren opgebouwd uit: een afwisseling van golvende vijverranden en glooiende graspartijen, weidse gazons met iets hoger gelegen boomgroepen of ‘clumbs’ en slingerende paden die de tuinsieraden verbinden. Het ontwerp voor Vijversburg brengt dit duidelijk in beeld.

FIG. 6.7 Detail van de vijver bij Vijversburg met de glooiingen (bron: Fries Museum).

1

2

FIG. 6.8 Voorbeeld van de hoge berg met een bouwwerk, de tempel van Lyndenstein(1), ontwerp-tekening van de overtuin (1825) en de tuinkoepel van de Fraeylemaborg (2), ontwerp-tekening van het Achterbos (1840).

Glooiingen en hoogtes met bouwwerken en beplanting

Met de aanduiding van glooiingen en hoogtes gaf Roodbaar inzage in de wijze waarop hij het reliëf als derde dimensie toepaste voor het decor van tuinsieraden als koepels, prieëlen en bruggen en de inheemse of exotische beplanting. Kenmerkend in zijn ontwerp is de aanwezigheid van de steile 'berg' van gemiddeld 3 tot 4 meter boven het peil van een waterpartij. Een dergelijke heuvel accentueerde hij bovendien veelal met een tuinkoepel van waaruit men een aantrekkelijk uitzicht op de aanleg en de omgeving had.

1

2

3

4

FIG. 6.9 Voorbeelden van tuinsieraden, die Roodbaard heeft toegepast naar afbeeldingen van Gijsbert van Laar (1802). De wereldse architectuur van de Chinese brug van Heremastate te Joure (1), prieel van Oranjestein te Oranjewoud (2), de natuurlijke architectuur van de hermitage van de Fraeylemaborg te Slochteren van omstreeks 1840 (3) en de stobbenpoort voor De Eerste Steen te Assen (4).

Tuinsieraden van wereldse of natuurlijke architectuur

De tuinsieraden zijn bepalend voor het pittoreske decor van het ontwerp. Roodbaard maakte gebruik van zowel de Griekse en wereldse architectuur in de benadering van het liefelijke cultuurlandschap. In het meer dramatische natuurlandschap werd vaker gekozen voor de Gotische architectuur. Zoals gebruikelijk was, werden de voorbeelden voor de architectuur meestal gekozen uit het *Magazijn van Tuin-Sieraden*. In deze keuze moet invloed van de opdrachtgever niet onderschat worden.⁴⁴³ Dat geldt onder meer voor toepassing van de wereldse architectuur van de Chinese brug bij Heremastate te Joure.⁴⁴⁴

Kenmerkend is dat Roodbaard daarnaast meerdere malen gebruik maakte van goedkopere bouwwerken uit de natuur, bestaande uit stobben, boomwortels, veldstenen, turf, mos of riet. Uilkens beschreef dit gebruik al in 1848.⁴⁴⁵ Voorbeelden hiervan zijn de grot en de hermitage, (een kluizenaarshut) zoals aangeven is op de tekeningen van de Fraeylemaborg. Bijzonder is ook de stobbenpoort in zijn ontwerp voor De Eerste Steen in Assen. Een ander voorbeeld is 'de kloof', opgebouwd uit twee hoge aarden wallen van boomwortels en mos met een schaduwrijk pad daartussen. Dit bouwwerk werd toegepast op Oranjestein te Oranjewoud en Huize Olterterp (Slot Boelens).

⁴⁴³ Van Laar (1802), Tromp (2012) 280-290 en Holwerda (2021).

⁴⁴⁴ NOORDPEIL (2013).

⁴⁴⁵ Uilkens (1848). 372-375.

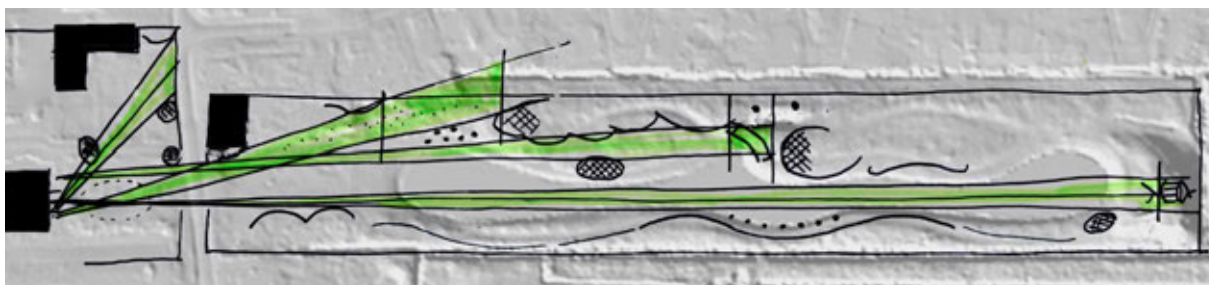

FIG. 6.10 De voortuin en overtuin bij Lyndenstein, met de lijnenbundels tussen de boskettes van heesters, waarbij de perken en solitaire bomen onderdeel zijn van het uitzicht vanaf het huis (Bron: auteur).

Bomen en beplanting als ruimtelijk decor

Kenmerkend is de veelheid aan beplantingselementen. Zo onderscheiden zich kleinschalige bloemperken met kleurrijke eenjarige planten, glooiende graspartijen ingezaaid met witte klaver, bosschages en boskettes van bloemrijke heesters, solitaire bomen en boomgroepen met onder andere treur- en piramidale kroonvormen.⁴⁴⁶ De bosrand bestond in de regel uit hakhout ter beschutting van het park. Roodbaard gebruikte smalle hakhoutpartijen om de overgang van het park naar de boswal te verzachten.

Beplantingsgroepen, boskettes van bloemrijke heesters, vakken van dennen en sparren, een groep Italiaanse populieren of fijnsparren, of solitaire bomen, zoals de treurwilg vormen een belangrijk onderdeel van het ruimtelijk decor.

Lijnenbundels voor het panoramische perspectief

Kenmerkend zijn de lijnenbundels op de tekeningen die zichtlijnen of vergezichten aangeven vanuit een vast punt. Als voorbeeld geldt het hoofdgebouw waarvan uit zicht is op ornamentele gebouwtjes zoals bruggen en tuinkoepels. Het gaat hierbij om het statische perspectief vanuit een object, waaronder het huis of verschillende zitplekken in de tuin. Onderscheidend is de toepassing van de perspectivische effecten. Vanuit het huis zijn er bijvoorbeeld veelal driezichtlijnen: de middenlijn voor de dieptewerking en twee diagonale lijnen met een verschillende lengte, de *patte d'oie* of ganzevoet. Opmerkelijk zijn de vele lijnenbundels getekend vanuit de ramen van het huis, vergelijkbaar met de wijze waarop Repton dat in 1816 illustreerde.

Bij een groot aantal parken, waar Roodbaard bij betrokken was, is tijdens de aanleg sprake van de verbouwing of zelfs nieuwbouw van het huis. Zo is bij Lyndenstein het oude huis gesloopt om plaats te maken voor een nieuw huis met een betere positie in de tuin, een voortuin en een overtuin aan weerszijde van de weg. Vanuit de ramen van het nieuwe huis zijn vele zichtlijnen geprojecteerd. Bijzonder is het panoramische balkon op de eerste verdieping met een prachtig zicht op de overtuin. Daarbij is er sprake van een optisch bedrog, de smalle en langgerekte kavelvorm van de overtuin lijkt breder en minder diep dan in wekelijkheid het geval is.

⁴⁴⁶ De begrenzing van de parken van Roodbaard met de hakhoutwallen kunnen worden vergeleken met de buitenranden van de parken van Brown (de *belt* met de *beltwalk*).

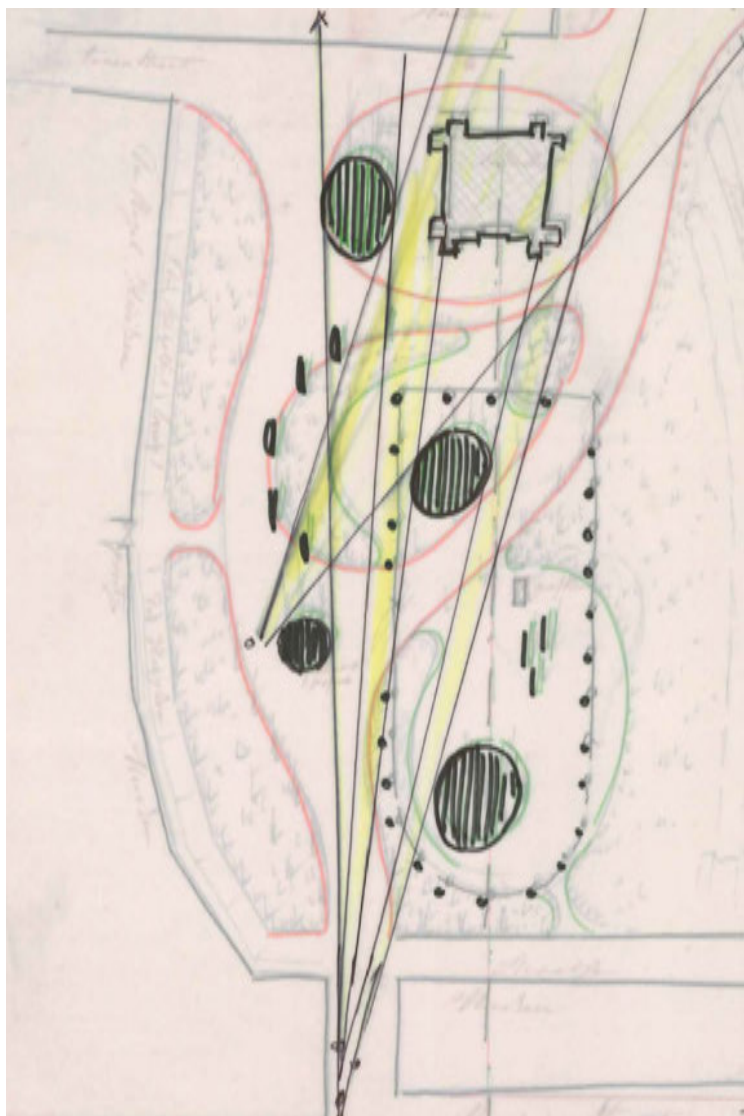

FIG. 6.11 Perken met piramidale populieren en boskettes als architectonisch element, zoals bij het ontwerp voor het Oldehoofsterkerkhof te Leeuwarden (bewerking: auteur).

Perken met piramidale populieren en boskettes als onderdeel van het perspectief

Een opvallend kenmerk van Roodbaards handschrift is de toepassing van de vele Italiaanse populieren in zijn ontwerp. Deze hoog opgaande accenten werden toegepast om het ruimtelijke effect te benadrukken van onder andere de hoger gelegen tuinkoepels. Een voorbeeld is het ontwerp van het Oldehoofsterkerkhof. Hier markeerde Roodbaard de toren van de Oldehove door de positionering van solitaire bomen en vele perken met 5 tot 12 van deze piramidale populieren.

Boskettes als onderdeel van het perspectief

De boskettes die tussen twee lijnenbundels zijn gesitueerd vormen een essentieel onderdeel van het ruimtelijke perspectief voor het effect van dieptewerking en oneindigheid. De vele ronde en ovale perken zijn kenmerkend voor Roodbaard. Naast de bloemperken waren het de boskettes, bestaande uit bloeiende heester of boomgroepen.

FIG. 6.12 Afwisseling en dieptewerking van licht en schaduw als onderdeel van het driedimensionale decor (bron: auteur).

Licht en schaduw, variatie in vorm en kleur

De basis voor het creëren van dieptewerking is het contrast tussen en de schakering van licht en donker, vergelijkbaar met het 'clair-obscur' uit de schilderkunst. Ook de kunstmatige, maar natuurlijke ogende hoogteverschillen van holle en bolle glooiingen met convexe en concave vormen versterken dit effect. In de toelichtende teksten gaf Roodbaard het belang aan van de afwisseling van glooiingen en het contrast van licht en donker.

Dieptewerking met de voorgrond, het middendeel en de achtergrond

Voor de dieptewerking heeft Roodbaard technieken uit de schilderkunst benut.⁴⁴⁷ Het voorpark benaderde hij als voorgrond bestaande uit een kleinschalige, gedetailleerde aanleg van perken gesitueerd bij het huis. Het middenpark werd als middendeel ingericht met tuinsieraden, zoals bruggetjes, en solitaire bomen zoals treurwilgen. Het achterpark accentueerde Roodbaard als achtergrond met veelal een heuvel of berg, waarop een tuinhuis werd gesitueerd omringd door een groep zuilvormige Italiaanse populieren.

⁴⁴⁷ Zie hoofdstuk 2, het voorbeeld van Humphry Repton.

4. Panorama van het perspectief (ruimtecreatie)

Het panoramisch perspectief ondersteunt de ruimtecreatie, het optisch vergroten van de aanleg met de zichlijnen. Deze perspectiefwerking is op tekeningen aangegeven met lijnenbundels, die zijn herleid vanuit het maatraster als basis voor het compositieschema. Het gaat daarbij om de indeling in drie sferen, het effect van dieptewerking en de ordening van bouwwerken en beplanting. Het spiegeleffect van het water is van belang voor het effect van eindeloosheid.

Onderscheidend is Roodbaard in het creëren van ruimte met een groots optisch effect. Op relatief kleine percelen komt zijn creatie overeen met een schilderachtig geconstrueerd parklandschap, opgebouwd uit kleinere en grotere ruimten met een aantal tuinsieraden. Het panoramische perspectief is samengesteld uit vele hoogteverschillen en gebogen lijnen van water met glooiende oevers en paden. Van belang bij de compositie is het effect van licht en donker, zowel langs de oevers als gevormd door de afwisseling van schaduwrijke beplanting.

FIG. 6.13 Spiegeleffect van het water, detail van een schilderij van het zomerhuis, spiegelend in de slingerende vijver van De Braak (bron: Olieverf van A.J. van Prooijen, 1852).

FIG. 6.14 Het spiegelende effect in de Prinsentuin (bron: HCL, detail van een schilderij door Isaac Reinders, 1849)

Spiegeleffect van water

Roodbaard wist het spiegeleffect van het water optimaal te benutten. De weerspiegeling van het hoofdgebouw kon vaak tot in het achterste deel van het park worden waargenomen. Daarnaast zorgde het water voor dieptewerking in het voor-, midden- en achtergedeelte van het park. Het schilderachtige effect werd al in de 19e eeuw door verschillende kunstenaars vastgelegd. Dat geldt bijvoorbeeld voor een schilderij uit 1849 van De Prinsentuin, gemaakt door de Leeuwarder lithograaf en schilder Isaac Reinders (1809-1873). Ook het schilderij van A.J. van Prooijen uit 1852 van De Braak is hiervan een duidelijk voorbeeld.

FIG. 6.15 Detail van Lyndenstein (Bron: Tresoar).

FIG. 6.16 Detail van Ropta State (Bron: particulier archief).

Eindeloosheid van de verdwijnende beek

Roodbaard stelde in veel parken het water centraal in het ontwerp. Hij paste verschillende vijervormen toe, afhankelijk van de perceelsvorm van het park. Zo komen grote meerlobbige vormen met uitlopers als oneindig ogende beken onder andere voor bij Stania State, De Braak en Oranjestein. Bij de smalle en diepe percelen ontwierp Roodbaard water als een slingerende rivier, zoals bij Ropta State en Lyndenstein.

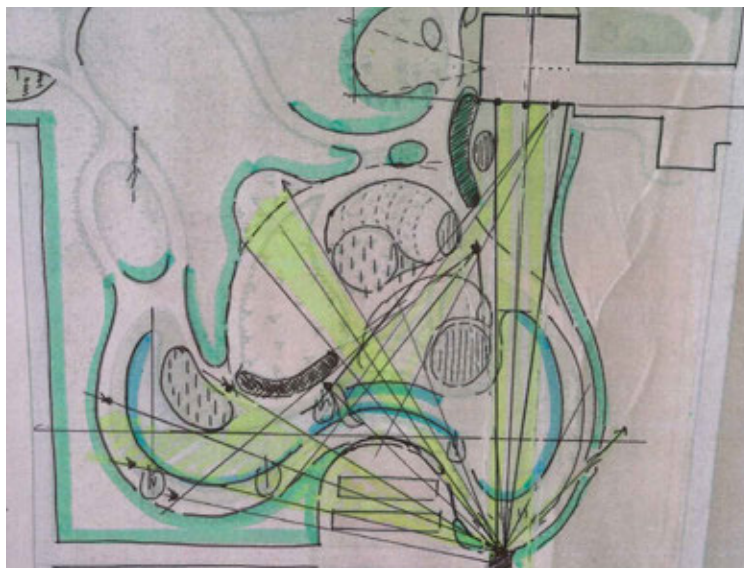

FIG. 6.17 Interpretatie van de panoramische taferelen vanuit de grot van Huize Voormeer te Heerenveen (Bewerking: auteur).

Panoramische taferelen

De panoramische taferelen heeft Roodbaard in zijn tekeningen aangegeven door middel van lijnenbundels. Deze zijn altijd geprojecteerd vanuit een bouwwerk, het hoofdgebouw, een tuinhuis en/of een brug, het zogenoemde statische perspectief. Onderdeel van de panoramische taferelen zijn de afwisseling van licht en schaduw, die hij meerdere malen omschrijft in zijn aanwijzende teksten. Een voorbeeld is het eerder genoemde ontwerp voor Huize Voormeer te Heerenveen. De reconstructie van het panoramische tafereel geeft aan dat dit is opgebouwd uit radiale zichtlijnen onder een hoek van ongeveer 90 graden. Deze zijn gericht op het huis, een open plek in de bosrand en een boomgroep aan de vijverkant.

<u>object</u>	<u>effect</u>
huis	centraal punt
(bloem)perken	kleuraccent
vijver	spiegeleffect, effect van eindeloosheid
tuinsieraad	panorama, blikvanger
boskettes	optisch effect zichtlijnen, kleuraccent
groep bomen	schaduweffect, ruimtelijk accent
glooiingen	licht en donker
berg	accent als zitplek of met bouwwerk met verschillende vista's
boswal	begrenzing, relatie landschap, beslotenheid
(wild)bos	natuur met open ruimten naar het landschap

FIG. 6.18 Overzicht van gebruikte objecten met de ruimtelijke effecten (Bron: auteur).

5. Beleving van culturele en natuurlijke taferelen (rondwandeling)

De essentie voor de cultuur- en natuurbeleving tijdens de rondwandeling is het tracé van slingerende paden, die als het ware een labyrint vormen door de verschillende parkdelen. Daarbij zijn de keuzemogelijkheden (*détour*) tijdens een wandeling tweeledig: of langs de lager gelegen waterpartij met reliëf en tuinsieraden, of langs de hoger gelegen natuurlijke boswal met het zicht op het omliggende agrarische landschap.

De cultuur- en natuurbeleving kan als een van de essenties van het ontwerp worden gezien. Roodbaard streefde naar het ideaal beeld van het 'arcadische' landschap met het contrast van de wereldse cultuur met gardeneske exoten versus het pittoreske boerenlandleven. Hij legde daarmee de relatie tussen de kunstmatige tuin en het aangrenzende natuur- of cultuurlandschap met zicht op een kerktoeren, molen, of een nabijgelegen landgoed.

De natuur- en cultuurbeleving werd geënceneerd door middel van een uitgebreid padenstelsel, dat zich door het park slingerde als ware het een labyrint. De rondwandeling bestond uit een aantal routes, langs de waterpartijen van de pleziertuin met zicht op verschillende tuinsieraden en langs de bosrand, de *beltwalk* met zicht op het landschap.⁴⁴⁸ De paden zijn zodanig vormgegeven dat men steeds vanuit een ander perspectief het huis, de tuinsieraden of het zicht op het omliggende landschap kon ervaren. Roodbaard gaf als een van de weinige tuinarchitecten de beleving van deze pittoreske scenario's met lijnenbundels aan. Hij maakte gebruik van het dynamische perspectief dat tijdens een rondwandeling werd ervaren.

⁴⁴⁸ Zie hoofdstuk 2, Landschapsparken van Europese architecten. Dit is vergelijkbaar met de *beltwalk* van Capability Brown.

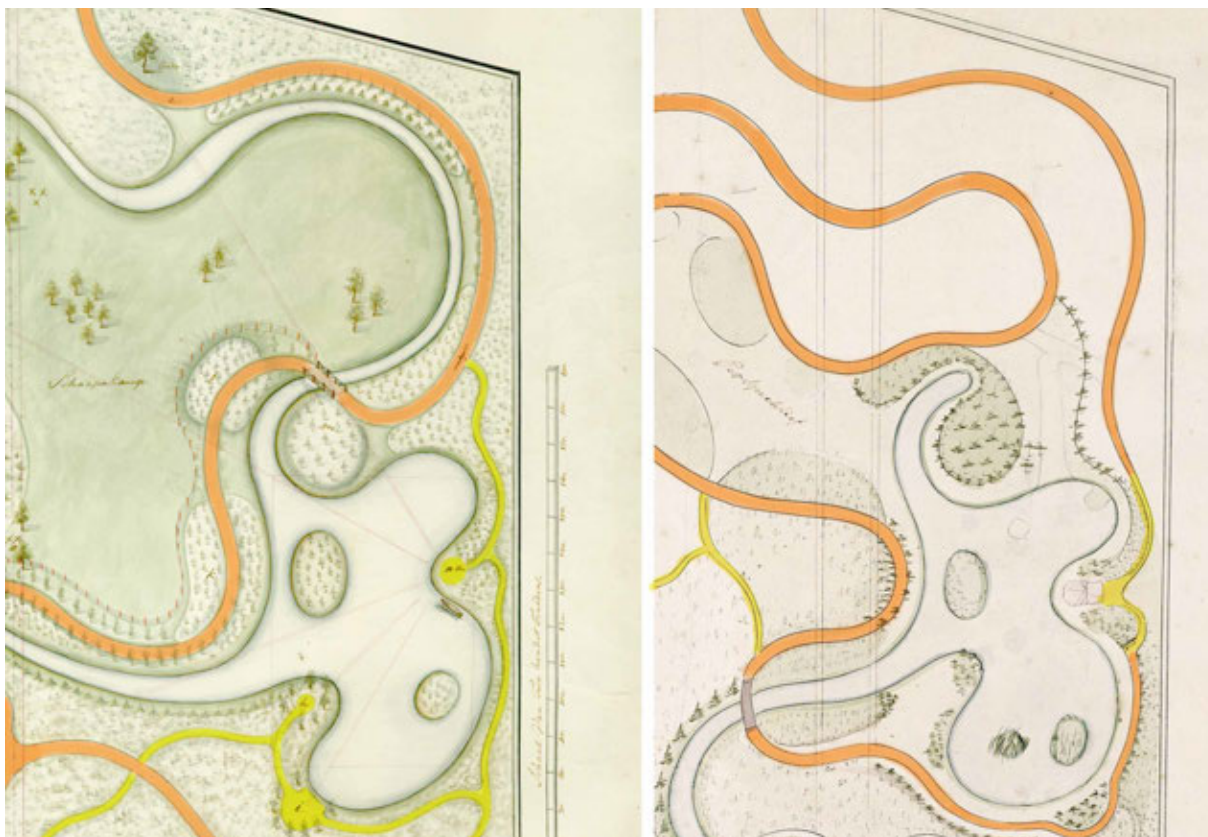

FIG. 6.19 De rondwandeling met het 'verborgen pad' langs wandelroute langs de Grote vijver van Stania State (ontwerp 1821) met de lange route en de 'verborgen pad' als onderdeel van de rondwandeling (ontwerp Stania State 1834, bewerking: auteur).

Verborgen wandeling

Roodbaard gaf soms aanwijzingen in welke richting men het beste kon lopen, in de vorm van een geprogrammeerde wandeling, of hij liet de keuze aan de wandelaar om beide richtingen te kiezen. Het vloeiende padenverloop vormde een natuurlijke aanwijzing voor de route die men moest volgen. Tijdens de wandeling had men de keuze bij een splitsing van paden, de zogenoemde 'détour'. Deze kruising werd gemarkeerd door beplanting. De padbreedte bepaalde de 'hoofdroute'. Smallere paden, veelal verborgen in het groen leidden naar bijzondere plekken in het park, zoals een stilteplek aan de vijver of een uitzichtplek over het landschap. In een aantal gevallen leidde een smal pad naar een uithoek van het park. Vermoedelijk werd hier aldaar een 'gemak' opgenomen, een buitentoilet, zoals ook in het *Magazijn van Tuin- Sieraden* is afgebeeld.

6. Samenhang met het historische cultuurlandschap (relatie)

Het omliggende cultuur(historische) landschap is onderdeel van het park met de illusie van oneindigheid en van een onbegrensd parklandschap. Het landschapspanorama is een systematisch onderdeel van het park als decor van het boerenleven. Dit kan zowel tijdens een wandeling beleefd worden, als vanuit de vele gezichtspunten vanuit het huis en vanaf de tuinsieraden.

Pittoreske taferelen in de landschappelijke context

Net als voor zijn tijdgenoten vormde voor Roodbaard het historische cultuurlandschap het ruimtelijke decor van het ontwerp. De topografische kenmerken van het landschap waren bepalend voor het opbouwen van zijn ontwerp. In tegenstelling tot bijvoorbeeld het heuvelachtige landschap van Engeland, waardoor onder andere Capability Brown en Humphry Repton zich lieten inspireren, was het vlakke, vaak open Noord-Nederlandse landschap de inspiratie voor Roodbaard. De landelijke sfeer van het boerenleven met de akker- en hooilanden en de karakteristieke bouwwerken zoals kerktorens en molens zijn onderdeel van het ruimtelijk decor. Hij maakte dit decor onderdeel van zijn ontwerp om daarmee het park optisch te vergroten en het boerenleven te kunnen ervaren. Het ontwerpprincipe van het landschapspanorama is gericht op de schaalvergroting van het park, waarbij het agrarische cultuurlandschap visueel onderdeel wordt van het landschapspark.

Landschapspanorama

Met het landschapspanorama maakt Roodbaard het omliggende cultuurlandschap onderdeel van het driedimensionale decor. De lijnenbundels zijn buiten de begrenzing van het park geprojecteerd, waarmee hij de schilderachtige elementen uit de omgeving, zoals kerktorens, molens maar ook het agrarische landschap met het boerenleven onderdeel maakte van zijn compositie.

FIG. 6.20 Landschapspanorama van de Fraaylemaborg met drie vista's naar op het historische cultuurlandschap (combinatie van het Actueel Hoogtebestand Nederland met het Kadastraal Minuutplan 1827, bron: auteur)

Het 'geleende' landschap

Het ontwerpprincipe van het 'geleende' landschap berust op de integratie van landschap als onderdeel van het ontwerp vanuit het idee van het onbegrensde landschap. Het begrip 'geleend' landschap is afgeleid van *borrowed scenery* en komt voort uit de traditionele Oost-Aziatische tuinkunst.

Enkele voorbeelden in Roodbaards ontwerpen zijn de korenvelden en de schapenkamp bij de Fraeylemaborg en een hertenkamp bij Oranjestein, waarvan geen ontwerptekening meer beschikbaar is. Een ander fraai voorbeeld is het ontwerp van Groot Terhorne, dat Roodbaard in zijn beginperiode heeft gemaakt.

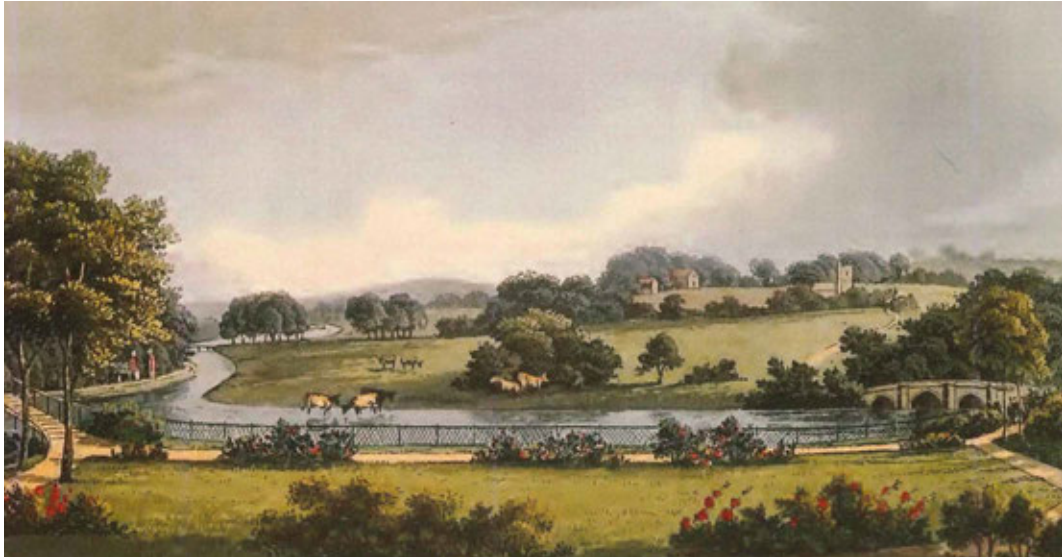

FIG. 6.21 Zicht op de dierenweide van House Dorset, Zuid Engeland (bron: Repton, 1816)

FIG. 6.22 Principe van het 'geleende' landschap, de dierenweide van Groot Terhorne te Beetgum, Friesland (bron: auteur)

VERHOUDING VAN DE COMPOSITORISCHE SAMENHANG

1. **Programmatische driedeling (ritme)**
 - . Driedeling van bloemen- en nutstuin, pleziertuin en (wild)bos
 - . Gemengde aanleg van lust en nut
2. **Ideale lijn van schoonheid (regelmaat)**
 - . Toepassing van cirkelsegmenten
 - . Grafische vormgeving van de structuurelementen
 - . Patroon van regelmatige, repeterende vormen (vormencatalogus)
3. **Driedimensionaal decor (reliëf)**
 - . Geprononceerde reliëf langs het water
 - . Glooiingen en hoogtes met tuinsieraden
 - . Tuinsieraden van wereldse of natuurlijke architectuur
 - . Bomen en beplanting als ruimtelijk decor
 - . Perken met piramidale populieren
 - . Licht en schaduw, variatie in vorm en kleur
4. **Panoramisch perspectief (ruimtecreatie)**
 - . Asymmetrische, diagonale en radiale composities
 - . Dieptewerking met de voorgrond, het middendeel en de achtergrond
 - . Lijnenbundels voor het panoramische perspectief
 - . Boskettes als onderdeel van het perspectief
 - . Spiegeleffect van het water
 - . Eindeloosheid van de verdwijnende beek
 - . Panoramische taferelen
5. **Beleving van culturele en natuurlijke taferelen (rondwandeling)**
 - . Verborgene wandeling
 - . Landschappelijk decor van de Beltwalk
6. **Samenhang met het historische cultuurlandschap (relatie)**
 - . Landschapspanorama
 - . 'Geleende' landschap

FIG. 6.23 Roodbaards ontwerpprincipes voor landschapsparken (bron: auteur)

Voor het identificeren van Roodbaards oeuvre – indien relevante archivalia ontbreken – zijn met name de compositorische ontwerpprincipes richtinggevend. Dit overzicht is een aanvulling op de werkenlijst, zoals die in 2013 in *Roodbaards Rijkdom* is gepubliceerd. Hierin werd voor een aantal parken en tuinen het vermoeden van zijn betrokkenheid aangegeven.

In bijlage 1 is het overzicht van ontwerptekeningen voor de openbare wandelparken en de landschapsparken en -tuinen weergegeven. Onderscheid is gemaakt tussen aanwezige parken (A), deels aanwezig (DA) en verdwenen parken (V) of parken waarvan bekend is dat het ontwerp niet is uitgevoerd (N).⁴⁴⁹

In bijlage 2 is het overzicht gegeven van de openbare wandelparken en landschapsparken waarvan de ontwerptekening ontbreekt, maar waarvan de aanleg met behulp van oude kaarten te herleiden is.⁴⁵⁰ Een compleet overzicht van zijn landschapstuinen bij (stads)villa's is nauwelijks te maken omdat deze aanleg over het algemeen niet op kaarten is aangegeven. Op het KMP worden ze omschreven als pleziertuinen (en water) voor vermaak veelal met een zomerhuis of tuinkoepel.⁴⁵¹ Om een meer compleet beeld te geven van de vele pleziertuinen bij de (stads)villa's die aan Roodbaard kunnen worden toegeschreven, zal nader onderzoek moeten worden gedaan. Hierin speelt het netwerk van opdrachtgevers een belangrijke rol. Verondersteld kan worden dat een aantal eigenaren van landschapsparken bij buitenplaatsen bij hun stadswoning ook een tuin door Roodbaard liet aanleggen.⁴⁵²

Voor de landschapsparken geldt dat indien de ontwerptekening ontbreekt, er sprake moet zijn van een registratie van de aanleg op kaart (K), zoals het Kadastraal Minuutplan (KMP) verkend vanaf 1811 tot 1832 of de Topographische Militaire Kaart (TMK), verkend tussen 1851 en 1856. Indien de aanleg van de parken nog (deels) aanwezig is, is het Actueel Hoogtebestand Nederland (AHN) gebruikt om het reliëf, water en de paden in beeld te brengen. Op basis hiervan is een impressie gegeven, die inzage geeft in Roodbaards ontwerpprincipes. Om de parken zonder ontwerptekening te identificeren is een aantal criteria opgesteld zoals (a) beschikbare archivalia of literatuur waaruit zijn betrokkenheid blijkt, (b) betalingen aan of facturen van Roodbaard, (l) leveranties van beplanting van de Firma Krijns, (n) netwerk van opdrachtgevers en relatie met familieleden en (s) samenwerking met de stadsarchitect. De toeschrijving is tevens mogelijk op basis van (h) het handschrift of de ontwerpprincipes van Roodbaard en met name de ruimtelijke compositie van de aanleg. Op basis van deze criteria kan een aantal parken aan Roodbaard worden toegeschreven.⁴⁵³

⁴⁴⁹ Dat geldt onder andere voor het Grieternijntuin Weststellingwerf te Wolvega en het ontwerp voor Vijversburg te Tietjerk. Ook blijkt dat na Roodbaards overlijden in 1851 nog een aantal van zijn ontwerpen is uitgevoerd, zoals onder andere de proeftuin te Wehe en de aanleg van Vijversburg, die afwijkt van de ontwerptekening en een omvangrijker perceel betreft.

⁴⁵⁰ In bijlage 1 gaat het om 23 presentatietekeningen en 14 overige tekeningen en schetsen opgenomen. Het betreft 12 tekeningen van de openbare wandelparken, 19 tekeningen van landschapsparken bij buitenplaatsen en 6 tekeningen van landschapstuinen bij de stadsvilla's.

⁴⁵¹ Zie hoofdstuk 4, Zoals onder andere de pleziertuin met vijverpartij van I. A. van Humalda ten zuiden van de Oldehove.

⁴⁵² Zoals onder andere het boerenerveldzicht te Leeuwarden van Taetske Cats, tevens eigenaresse van Stania State te Oenkerk.

⁴⁵³ Radetzky (2021). 158-163. Ontwerpen die, door gebrek aan archivalia definitief nu aan Roodbaard kunnen worden toegeschreven zijn Overcingel te Assen, Haersmastate te Buitenpost, Martenahuis te Franeker, Westerbroek te Paterswolde, Harinxmastate te Beetsterzwaag, Haersmastate te Drachten, Rinia State te Oudemirdum, Schatzenbrug te Dronrijp (voortuin) en Nienoord te Leek (vijver bij hertenkamp).

Op basis van deze criteria zijn in dit onderzoek een drietal landschapsparken aan Roodbaards oeuvre zoals dat in 2013 is gepubliceerd, toegevoegd. De focus van dit onderzoek ligt op de ontwerpprincipes van landschapsparken, om die reden zijn in dit overzicht de vele tuinen die hij heeft ontworpen niet opgenomen. In bijlage 2 is voor alle landschapsparken een impressie gemaakt van de aanleg op basis van oude kaarten. Van de nog bestaande landschapsparken is deze samengesteld met behulp van het AHN gecombineerd met het KMP of de TMK. Bij de verdwenen landschapsparken is de aanleg alleen weergegeven op een van deze 19e-eeuwse kaarten. Klein Hermana te Minnertsma is een van de verdwenen parken, die aan het oeuvre-overzicht is toegevoegd. Uit de publicatie van Yme Kuiper in 2019 blijkt dat stadsarchitect Gerrit van der Wielen betrokken was bij de ontwikkeling van dit landgoed, dat in eigendom was van de grietman van Baarderadeel. Op het KMP, verkend in 1826 -1827 en diverse pentekeningen is de regelmatige slinger van de waterpartij herkenbaar, een van Roodbaards kenmerkende ontwerpprincipes.

De aanleg van de buitenplaats Haersmastate te Buitenpost van de grietman van Achtkarspelen, Sybrand Haersma, is zichtbaar op het KMP, verkend in 1826. De aanleg van het smalle perceel tussen het huis en de weg met de lange regelmatige slingerende waterpartij en de berg aan de wegzijde met de tuinkoepel komt overeen met de ontwerpprincipes van Roodbaard, zoals de ruimtecreatie voor dit smalle perceel. De tuinkoepel op de berg bij de weg komt overeen met het ontwerp voor Huize Olterterp (Slot Boelens). Op basis van deze kenmerken kan de aanleg definitief aan zijn oeuvre worden toegevoegd.⁴⁵⁴

Tot slot is aan het oeuvre toegevoegd de aanleg van het landschapspark van de grietman van Stellingwerven, Nicolaas van Heloma. Deze aanleg is zichtbaar op de kaart van Eekhoff en het KMP, verkend in 1827. De regelmatige slingerende waterpartij met de twee vijvers aan de wegzijde verraden Roodbaards handschrift. Hij kreeg in 1830 de opdracht om een ontwerp te maken voor het park bij het grieternijhuis. Een kopie van deze ontwerp-tekening is nog beschikbaar, de originele tekening is niet meer in het archief aanwezig. Dit ontwerp werd overigens niet uitgevoerd. Uit deze toeschrijvingen blijkt dat de burgemeesters en de Friese grietmannen belangrijke opdrachtgevers waren voor Roodbaard. Vervolgonderzoek naar de burgemeesterswoningen in Noord-Nederland, die voor 1850 werden gebouwd, kan meer inzage geven in de aanleg van landschapstuinen of -parken bij de huizen van deze bestuurders. Hetzelfde geldt voor de pastoriewoningen. De proef- en pastorietaan van dominee Uilkens in Wehe is hiervan een interessant voorbeeld. Om inzage te krijgen in het oeuvre van Roodbaards landschapstuinen zal een verkenning moeten worden gedaan naar de bouw van deze woningen vóór 1850.

⁴⁵⁴ Van der Laan-Meijer en Ottens (2013). 154.

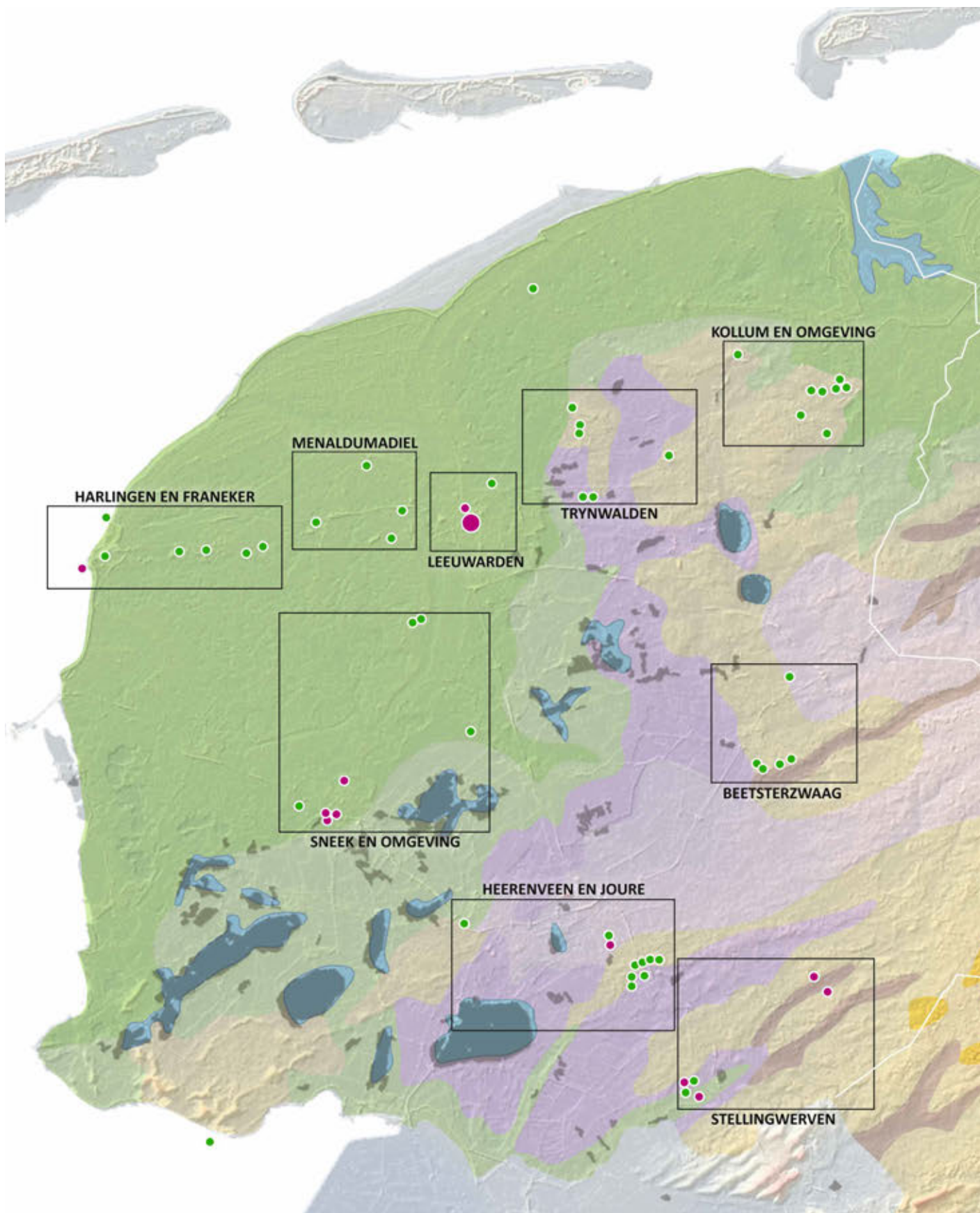
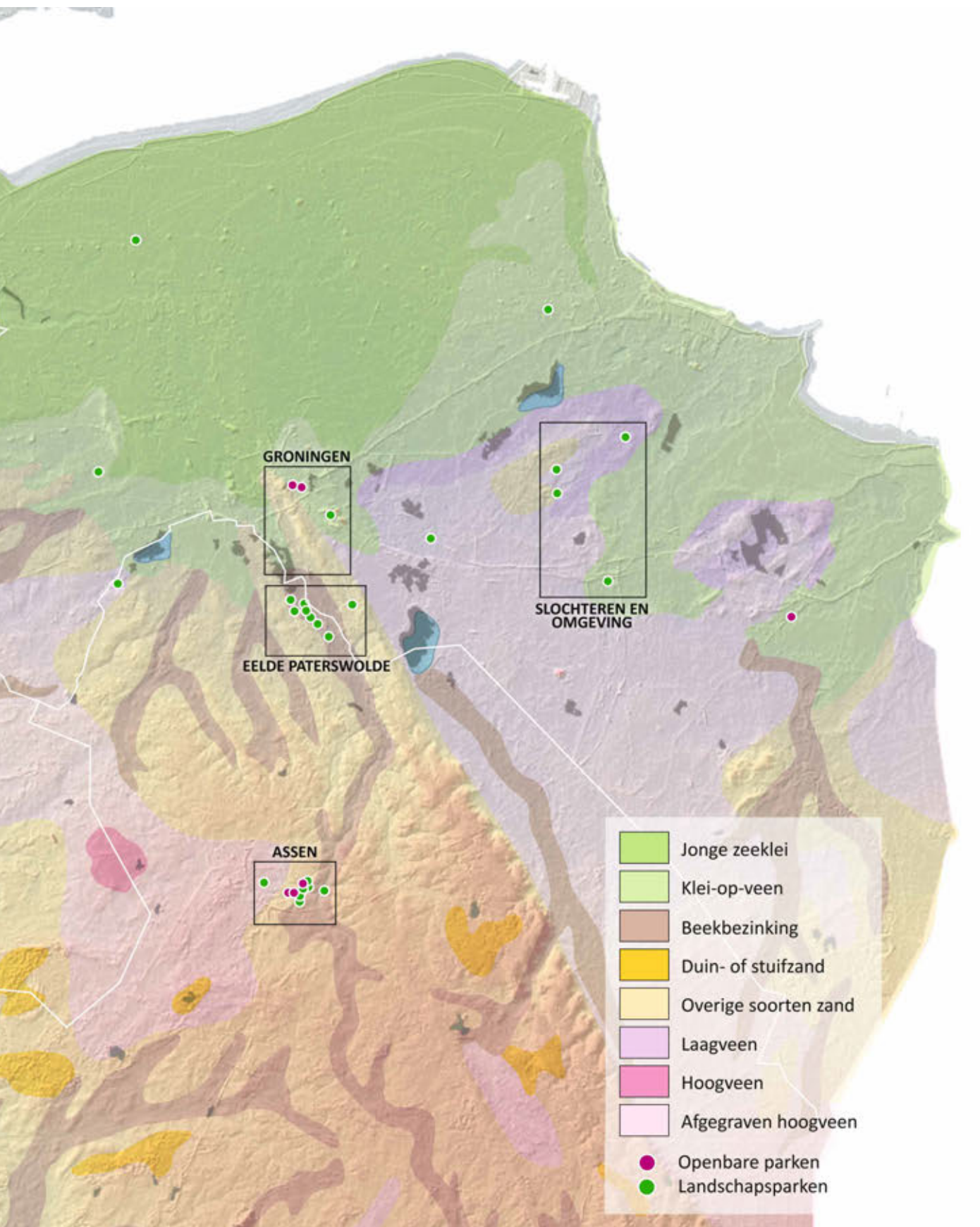

FIG. 6.24 Regionaal overzicht van Roodbaards oeuvre in Noord-Nederland

In bijlage 3 is een regionaal overzicht van de landschapsparken bij buitenplaatsen gegeven om zijn werk in de context van het Noord-Nederlandse historische cultuurlandschap vast te leggen. Het verbeeldt 'de aanleg van de buitenplaats in de connectie tot zijn landschappelijke omgeving,' zoals Van der Wyck in een eerder aangehaald citaat uit 1982 deze relevantie markeerde. Het overzicht geeft een beeld van de Noord-Nederlandse buitenplaatslandschappen, die voor 1850 zijn ontwikkeld en waarbij sprake is van een onderlinge relatie en samenhangende structuur tussen de verschillende buitenplaatsen die door zichtlijnen met elkaar waren verbonden.⁴⁵⁵ Het brengt verschillende Friese, Groningse en Drentse regio's in beeld waar meerdere landschapsparken van Roodbaards hand zijn aangelegd.

Openbare (wandel)parken

Naast de betekenis van Roodbaards oeuvre op het Noord-Nederlandse cultuurlandschap heeft hij met zijn openbare wandelparken ook invloed gehad op de stedelijke groenstructuur van met name Leeuwarden en in mindere mate Assen. Hij maakte voor zeven Friese grietenijen (gemeenten) ontwerpen voor openbare wandelparken. De gehele stedelijke groenstructuur van Leeuwarden rond 1850 kan aan hem worden toegeschreven. Daarbij was de samenwerking tot 1843 met stadsarchitect Gerrit van der Wielen en na 1843 Thomas Romijn van grote betekenis. In de Friese hoofdstad ontwierp Roodbaard de landschappelijke aanleg van het stadsbolwerk, de begraafplaats en stadsverswatervijver tussen 1820 en 1848. Of er bij de andere openbare wandelparken sprake was van een samenwerking met stadsarchitecten is onbekend. In Sneek maakte hij in 1841 een ontwerp voor het Oude Kerkhof (Martinikerkhof), gevolgd door de ontwerpen voor de Ooster- en Noorderpoort in respectievelijk 1843 en 1844. Ook kan de tuin bij het Tolhuis in Scharnegoutum uit 1844 aan Roodbaard worden toegeschreven. In Harlingen ging het om een ontwerp uit 1843 voor de Engelse Tuin op het bolwerk.

In de stad Groningen gaat het slechts om het Guyotpark in 1830 en het Oude Kerkhof in 1840. De ontmanteling van de Groninger stadsbolwerken vond pas na 1875 plaats. In het kader van een werkgelegenheidsproject werd tussen 1826 en 1827 in Winschoten het Sterrenbos aangelegd, dat anders dan de naam doet vermoeden een landschappelijke aanleg heeft. Het initiatief werd genomen door de dominee, de aanleg kan deels aan Roodbaard worden toegeschreven. Tot slot heeft ook het stadsbestuur van Assen verschillende opdrachten aan Roodbaard gegeven, zoals voor de Oude Vijver in 1836, De Brink in 1841 en het ontwerp voor het Hertenkamp omstreeks 1842 en de aanleg in 1850.

Naast deze stedelijke wandelparken werden er openbare wandelparken aangelegd in Oldeberkoop, Wolvega en Heerenveen. In Oldeberkoop betrof dit het Koepelbos (Vredewoud) en Molenbosch, aangelegd tussen 1825 en 1830. In Wolvega kwam als werkgelegenheidsproject in 1837 de Nieuwe Aanleg tot stand. Ook maakte Roodbaard een ontwerp voor het Grieternijhuis Weststellingwerf, dat niet werd uitgevoerd. In Heerenveen betrof het de tuin bij het Grieternijhuis Schoterland.

Parklandschappen van Roodbaard

De regionale registratie geeft inzicht in de situering van de landschapsparken in het Noord-Nederlandse landschap. Het gaat dan om zowel landschapsparken bij solitair in het landschap gelegen buitenplaatsen, als om de parken die tot bepaalde parklandschappen kunnen worden gerekend. Om inzicht te geven in de landschapsparken die worden toegeschreven aan Roodbaard

⁴⁵⁵ Verschuure-Stuip (2020).

is bijlage 4 een alfabetisch overzicht op plaatsnaam gegeven aan de hand van de aanleg omstreeks 1850 op een uitsnede van de TMK (1854).

Deze aanleg is een nadere uitwerking van het regionale overzicht van bijlage 3. De belangrijkste parklandschappen van Roodbaard zijn: Eelde-Paterswolde (met Vennebroek, Lemferdinge, Huis De Duinen en Oosterbroek), Beetsterzwaag (met Fockensstate, Lyndenstein, Harinxmastate, onbekend en Huize Olterterp), Oranjewoud en Heerenveen (met Oranjestein, Jagtlust, Huize Voormeer, Brouwershave en Ontwijk, Veenwijk, Oenemastate), de Trynwâlden en het gebied ten noorden van Leeuwarden (met: De Klinze, Stania State, Heemstra State, Vijversburg, Toutenburg en Poelzicht) en Kollumerland (met: Fogelsanghstate, Vaartzigt en de Schierstins). Ook in de regio van Menaldumadeel is sprake van een omvangrijke aanleg in de eerste periode van Roodbaards werkzaamheden, zoals bij Klein Hermana in Minnertsga (omstreeks 1819), Uniastate (omstreeks 1820), het Popta Slot (Heringastate) (omstreeks 1821 en 1842) te Marssum en Groot Terhorne (omstreeks 1821 en 1843) te Beetgum.

Naast de cultuur- en kunsthistorische betekenis krijgt Roodbaards oeuvre een extra dimensie door de connectie te leggen tussen de aanleg van deze Noord-Nederlandse landschapsparken voor 1850 en het omliggende historische cultuurlandschap. Met name de (tuin)architectonische en historisch geografische aspecten van de Noord-Nederlandse landschapsparken als integraal onderdeel van de nog aanwezige structuren in het huidige cultuurlandschap zijn hierbij relevant. Zoals Van der Wyck in 1982 bepleitte, gaat het om de samenhangende structuur van de landschapsparken met het historische cultuurlandschap. Met recht kan er in Noord-Nederland gesproken worden over de 'Parklandschappen van Roodbaard', gelegen op de overgang van het kleiweidegebied langs de Waddenzee en de veenflank naar de hoger gelegen zandplateau van Noord-Nederland en Noordwest-Duitsland. Het gaat om de buitenplaatslandschappen, zoals ook in verschillende regio's van Nederland zijn aan te treffen.⁴⁵⁶ Het gaat hierbij niet zozeer om het in beeld brengen van de individuele locaties, maar om de landschappelijke samenhang binnen de verschillende regio's. Daarbij speelt ook de samenhangende structuur van waterwegen, tramlijnen en straatwegen als vestigingsfactoren voor buitenplaatsen een rol.

Kenmerkend is Roodbaards scenario van cultuurlijke en natuurlijke taferelen en de combinatie van 'lust en nut', van tuinkunst en tuinbouw, die de herkenbaarheid en betekenis van zijn oeuvre bevestigt en daarmee de Noord-Nederlandse cultuurlandschappen uniek maakt. Dit 'parkachtige' landschap maakt onderdeel uit van de Noordelijke Lustwarande.⁴⁵⁷

Roodbaards buitenplaatsenlandschap bij Eelde Paterswolde

Als voorbeeld van een buitenplaatsenlandschap geldt het gebied bij Eelde Paterswolde, gelegen op een hogere zandrug tussen het beekdal van het Peizerdiep en de Drentse Aa en Hoornse Diep. Dit historische cultuurlandschap van de Drentse Aa werd ook in het verleden hoog gewaardeerd. Het deed welgestelde burgers van Groningen besluiten om daar buitenplaatsen te ontwikkelen.⁴⁵⁸ Op de Franse Militaire Kaart, verkend in 1811-1813, is te zien dat in dit gebied een groot aantal buitenplaatsen is gelegen. Opvallend is de cartering van de parkaanleg van landgoed Noordwijk, dat een omvangrijke landschappelijke aanleg omvatte. Ook bij Brinkhoven en Lemferdinge zijn slingerende waterpartijen gekarteerd. Bij De Braak is nog een formele lanenstructuur te zien, evenals bij Vennebroek en Oosterbroek. Deze zes buitenplaatsen delen hetzelfde decor van het landschap dat op de overgang van de zandgronden naar de lager gelegen broeklanden ligt.

⁴⁵⁶ Verschuure-Stuij (2019). 416-417. Belangrijke factoren en motieven.

⁴⁵⁷ www.lustwarande.eu

⁴⁵⁸ Het is sinds 2011 het Nationale Park Drentsche Aa.

Bijzonder is dat voor vijf van de zes buitenplaatsen de aanleg van Roodbaard op basis van dit onderzoek kan worden vastgesteld. Hij was in de periode van de aanleg van deze landschapsparken werkzaam als hovenier bij de buitenplaats Brinkhoven, gelegen aan de oostzijde van De Braak.⁴⁵⁹ Zowel Vennebroek, Lemferdinge en vanaf 1819 het Huis De Duinen en later Oosterbroek zijn allen ontworpen door Roodbaard. Opvallend is dat van geen van deze parken nog de originele ontwerp-tekening beschikbaar is. Alleen dankzij een latere tekening van de tuinarchitect Leonard Anthony Springer (1855-1940) is er een kopie beschikbaar van het park van Huize Oosterbroek naar het voorbeeld van de originele tekening van Roodbaard.⁴⁶⁰ Bij Noordwijk kan zijn betrokkenheid (nog) niet worden vastgesteld, aangezien de aanleg al vóór 1813 plaatsvond en Roodbaard nog niet als ontwerper werkzaam was. Ondanks dat kan met recht kan gesproken worden over een parklandschap. In navolging van de Franse Kaart is de aanleg en ontwikkeling van verschillende landschapsparken in dit gebied te volgen op de Topografische Militaire Kaart van 1850-1864.

FIG. 6.25 Franse Militaire kaart, verkend tussen 1811-1813, laat zien dat er sprake is van een landschappelijke aanleg bij Noordwijk, Vennebroek, Brinkhoven en Lemferdinge (Bron: detailkaart van De Man, verkend in 1820-1824)

1. Noordwijk, vermoedelijk tussen 1810 en 1818
2. De Braak, vanaf 1827
3. Vennebroek, omstreeks 1819
4. Brinkhoven, vanaf 1810 (verdwenen in 1836)
5. Lemferdinge, vanaf omstreeks 1805 tot 1811
6. Huis De Duinen, vanaf 1819
7. Oosterbroek, omstreeks 1820 en 1836

⁴⁵⁹ Zie hoofdstuk 3. Brinkhoven werd in 1836 afgebroken.

⁴⁶⁰ Zie hoofdstuk 3, ontwerpen van Roodbaard getekend door latere tuinarchitecten, zoals Springer, Vroom en Vlaskamp.

7 Epiloog

De Braak, een landschapspark zonder ontwerptekening

Nu we zicht hebben op het handschrift van Roodbaard kunnen we bij wijze van proefneming stap voor stap een reconstructie samenstellen van de ontbrekende ontwerptekening voor het bestaande landschapspark van De Braak te Paterswolde. Het geeft een nieuw en verbeterd inzicht ten opzichte van de tekening uit 1998, die destijds op basis van oude kaarten door de auteur werd opgesteld in opdracht van de Natuurmonumenten. In 2020 was deze vereniging 100 jaar eigenaar van De Braak en vanwege dit jubileum is het boek *Landgoed De Braak, twee eeuwen cultuur- en natuurbeleving* gepubliceerd.⁴⁶¹

FIG. 7.1 Renovatieplan De Braak, opgesteld in 1998 (bron: NO.ORDPEIL).

De Groninger ondernemer Abraham Derks Hesselink (1787-1858) gaf Roodbaard in 1827 de opdracht voor de omvorming van de formele aanleg naar een landschappelijke aanleg. Het park van bijna 10 hectare behoort tot een van de meeste omvangrijke landschapsparken uit het oeuvre van Roodbaard.

De reconstructie van de ontwerptekening is gebaseerd op Roodbaards ontwerpprincipes voor de compositorische samenhang en met oog voor de landschappelijke context met de culturele en natuurlijke scenario's. Ook zijn vaardigheden als kunstschilder vormen belangrijke componenten voor het samenstellen van het compositieschema waarmee de grafische lijn vastgesteld kan worden om de structurelementen water en reliëf, paden en beplanting en de zichtlijnen vorm te geven. Daarbij kan gedacht worden aan het clair-obscur en de perspectiefwerking. De reconstructie is samengesteld op basis van de topografische informatie uit de periode dat de ontwerptekening werd gemaakt.

⁴⁶¹ Van der Laan-Meijer en Purmer (2021).

FIG. 7.2 Franse Militaire Kaart, vermeld in 1811-1813 (Bron: Versfelt 2010).

FIG. 7.3 Kadastraal Minuutplan, vermeld in 1818 en 1827 (Bron: RCE).

FIG. 7.4 Topografisch Militaire Kaart, vermeld omstreeks 1850 (Bron: Esri Nederland, Kadaster).

FIG. 7.5 Topografische kaart 1930 (Bron: Topotijdreis.nl)

De relevante topografische informatie wordt gevormd door de Franse Militaire Kaart, vermeld in 1811-1813, waarop nog een formele aanleg zichtbaar is en het Kadastraal Minuutplan (KMP), vermeld in 1818 en 1827, de Topographische Militaire Kaart (TMK), vermeld tussen 1851 -1855 en de Topografische kaart of Bonneblaadje van 1930, die allemaal de landschappelijke aanleg tonen. De TMK geeft een impressie van de aanleg van De Braak omstreeks 1850 met de contouren van de grote en kleine vijver en van paden en beplanting. Hoewel de kaart vanwege de schaal niet erg gedetailleerd is, kunnen wel globale contouren van beplanting worden afgeleid. Deze zijn ook herkenbaar op de kaart uit 1930.

De begrenzing van het grondplan wordt bepaald door de eigendommen van Hesselink, die gebaseerd zijn op informatie uit het KMP. Roodbaard maakte zijn ontwerp ontwerp voor een meervormig terrein. Hij verplaatste de toegang van het terrein van de westzijde aan de Hooiweg naar de Vennerstraat, een kleine straat aan de zuidzijde van het landgoed. Deze toegang is gelegen in de middenas van de formele aanleg en is op het KMP nog aangegeven als laan.

Voor het construeren van de structuurelementen, water en reliëf, paden en de bouwwerken is een combinatiekaart gemaakt van het Actuele Hoogtebestand Nederland, waar zeer nauwkeurig het huidige reliëf te herkennen is. De combinatie met het Kadastraal Minuutplan, waarop de contouren zijn aangegeven van de gebouwen, de waterpartijen en de paden geeft inzicht in de situatie uit die periode. De lijnen van het Kadastraal Minuutplan wijken enigszins af van de contouren van het reliëf ter hoogte van de vijverpartij. Verondersteld kan worden dat het huidige reliëf niet is gewijzigd ten opzichte van de oorspronkelijke aanleg en dat de inmeting door de landmeters in die tijd niet heel nauwkeurig is gedaan. In tegenstelling tot de perceelgrenzen, die in grote lijnen overeenkomen met de kavelsloten, die nu nog zichtbaar zijn.

FIG. 7.6 Strukturelementen water en reliëf, paden en bouwwerken, beplanting aan de hand het AHN (2020) en het KMP 1818-1827 (Bron: NOORDPEIL, 2020).

Een combinatie van het KMP en het AHN geeft op nauwkeurige wijze de huidige situatie weer met het kenmerkende reliëf en het padenverloop, zoals Roodbaard dat aan het begin van de 19e eeuw ontwierp. Aanvullend zijn de Kadastrale hulpkaarten uit 1865, die inzicht bieden in de aanwezige bebouwing. Aan de hand van deze kaarten is de situering van het zomerhuis met de bijgebouwen bepaald. In 1889 werden een zomerhuis en bijgebouwen afgebroken. Hiervoor in de plaats werd de Gele Koepel gebouwd, die uiteindelijk omstreeks 1960 werd afgebroken.

FIG. 7.7 Detail van de kadastrale hulpkaart uit 1863 voor de bouwwerken (Bron: Drents Archief, dankzij J. Holwerda).

FIG. 7.8 Detail van de kadastrale hulpkaart uit 1888 met de vijverpartij (Bron: Drents Archief, dankzij J. Holwerda).

FIG. 7.9 A.J. van Prooijen, *Zicht op het huis van De Braak*, 1853 (Bron: verzameling Gemeente Tynaarlo).

FIG. 7.10 A.J. van Prooijen, *Zicht op de Grote Vijver van De Braak*, 1853 (Bron: verzameling Gemeente Tynaarlo).

FIG. 7.11 Slingerende waterpartij met het effect van licht en donker, op een schilderij van A.J. van Prooijen van De Braak, 1853 (Verzameling Gemeente Tynaarlo).

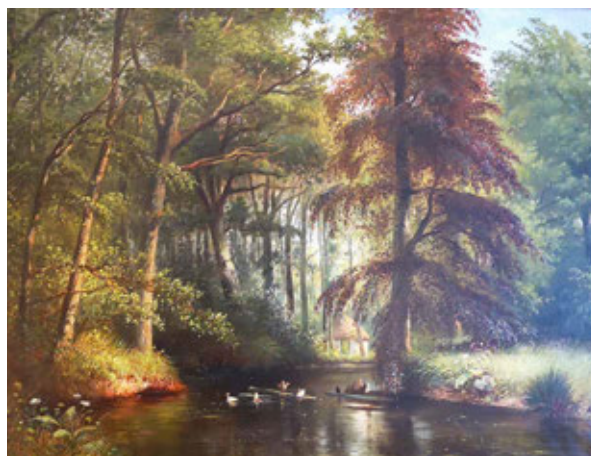

FIG. 7.12 De grote vijver bij het huis met het eiland en de koepel, op een schilderij van A.J. van Prooijen van De Braak, 1853 (Verzameling Gemeente Tynaarlo).

Compositorische samenhang in de landschappelijke context

Op basis van de topografische informatie kan het maatraster met de middenlijn worden geconstrueerd met de verhoudingen van de programmatische driedeling, bestaande uit een kleinschalige indeling met bloemenperken en de moestuin bij het huis, de afwisseling van kleinschalige perken en de lange lijnen van de pleziertuin en de meer grootschalige opzet van het park- of wildbos met de houtsingel.

De zichtlijnen vanuit het huis op de tuin, de zogenoemde 'panorama-ramen' waarover Repton in 1816 schreef, bepalen het panoramische perspectief, ook wel het statische perspectief. Het dynamische perspectief bestaat uit verschillende perspectivische panorama's, die tijdens een wandeling worden ervaren. Tezamen met de vier schilderijen Van Prooijen zijn de driedimensionale beelden herleid tot een tweedimensionale plattegrond. De schilderijen van de Groningse kunstschilder Albert Jurardus van Prooijen (1834-1898) geven een impressie van de solitaire bomen, de heestergroepen en de bloemrijke perken rondom de grote vijver. Deze bestond uit een bosschage van bomen, een kleurrijk perk van heesters in groene en rode tinten, inclusief een aantal dennen of sparren. De schilderijen dateren van 25 jaar na de aanleg en zijn daarmee een zeer interessante bron. Ze tonen een bospark met solitaire bomen en schaduwrijke plekken.

Gegevens over de beplanting kunnen worden herleid uit het huidige assortiment van bomen, dat inmiddels bijna 200 jaar oud is. Daarnaast kan de beplanting worden geconstrueerd aan de hand van het ontwerpprincipe dat Roodbaard hanteerde voor de opbouw van zijn beplanting: het creëren van een effect van licht en schaduw en het toepassen van bloemrijke heesters en -perken met hakhoutstruweel voor een dichte bosschage. Dit onderdeel is bij de tuinarchitectonische interpretatie verder uitgewerkt.

Het compositieschema is samengesteld uit karakteristieken van zijn handschrift: de massa van bomen en andere beplanting en de ruimte van graspartijen en water in combinatie van het reliëf ter versterking van het effect van licht en donker. Tot slot is de landschappelijke context met de culturele en natuurlijke taferelen in beeld gebracht, zoals onder andere het zicht op de buiten de landgoedgrenzen gelegen weilanden aan de oost- en westzijde.

FIG. 7.13 Geometrisch grondplan, maatraster met de middenlijn met de programmatische driedeling

- . Maatraster en middenlijn
- . Driedeling van bloemen- en nutstuin, pleziertuin en (wild)bos
- . Gemengde aanleg van lust en nut

1. Programmatische driedeling en ritme

Roodbaard maakte zijn ontwerp voor een meervormig perceel, bepaald door de eigendommen van Abraham Hesselink. Met een denkbeeldige, noord-zuidgerichte lijn – die door het midden van het kleine zomerhuis loopt – gaf hij dit bouwwerk een centrale positie in het ontwerp. Ook paste Roodbaard hier de principes van de schilderkunst toe om dieptewerking te creëren, door het opnemen van een voorgrond, een middendeel en een achtergrond. De voorgrond bij het huis bestaat uit een voorplein met veel kleinschalige ronde of boonvormige gras- en bloemperken. Onderdeel van deze bloementuin is de nutstuin met de moestuin, broeierij en een boomgaard. Het middendeel, de pleziertuin, bestaat uit de vijverpartijen met sterk geaccidenteerde oevers en heuvels, gedecoreerd met tuinsieraden, waaronder bruggen, tuinhuizen en prieëlen of tuinbanken. De kleurrijke beplanting in de pleziertuin is afgewisseld met solitaire bomen en boskettes, ovaalvormige of boonvormige perken van bloemrijke heesters. De noordelijke pleziertuin is aangelegd op een langgerekt perceel en bestaat grotendeels uit de Kleine - of Slingervijver. De zuidelijke tuin omvat de meest omvangrijke waterpartij, de veelarmige Grote Vijver met een eiland en sterk geaccentueerde oevers en hoogtes.

De achtergrond van het park, dat de grens naar het omliggende landschap vormt, bestaat uit een parkbos met langgerekte slingerpaden en hakhoutpercelen met afwisselend perken van hakhout of bloemrijke boskettes. Het weiland met zicht op het omliggende landschap en het gras- en akkerland, gelegen aan de oost en westzijde van het huis, maken hiervan onderdeel uit.

FIG. 7.14 Ideale lijn van schoonheid en regelmaat

- . Toepassing van cirkelsegmenten
- . Grafische vormgeving van de structuurelementen
- . Patroon van regelmatige, repeterende vormen (vormencatalogus)

2. Ideale lijn van schoonheid en regelmaat

Roodbaard gebruikte het maatraster ook om de regelmaat van de gebogen lijnen door middel van 'slingerringen' te kunnen samenstellen.⁴⁶² Deze cirkelsegmenten kunnen worden geconstrueerd aan de hand van het maatraster, waarmee Roodbaard de regelmaat van het lijnenspel bepaalde. Het vormt de basis voor de afwisseling van de kleinschalige, ronde vormen bij het huis en de grootschalige, lange lijnen in de pleziertuin en het parkbos. Dit grafische vormprincipe paste hij zowel toe in de vormgeving van de paden en de waterpartijen als in de vormgeving van de contouren van het reliëf en de beplanting. Herkenbaar zijn de verschillende cirkelsegmenten waarmee de 'ideale' lijn van vloeiende slingerende lijnen kon worden samengesteld, zonder dat een rechtstand gebruikt is. Deze herhaling van regelmatige vormen geldt met name voor de ronde en boon- en wormvormige perken en kleine waterpartijen.

FIG. 7.15 Detail van de 'Kaart der Stad Haarlem, vervaardigd naar de kadastrale meting in het jaar 1822' met de plattegrond van de privétuin van de familie Zocher met de kwekerij Rozenhagen te Haarlem, gemaakt door F.J. Nautz en W.C. van Baarsel in 1829. Hierop zijn vergelijkbare sjabloonachtige vormen zichtbaar (bron: collectie Noord-Hollands Archief, inv. nr. NL-HlmNHA_51000390-4_G).

FIG. 7.16 Detail van de boonvormige vijverpartij volgens het KMP op de Braak (Bron: RCE).

⁴⁶² Dat de regelmaat van de 'slingerringen' van belang is blijkt ook uit de brief van Jacob Otten Husly uit 1789 met zijn ideeën voor het ontwerp van het landschapspark voor Windesheim bij Zwolle, zie noot 159.

FIG. 7.17 Driedimensionaal decor met het reliëf

- . Geprononceerde reliëf langs het water
- . Glooiingen en hoogtes met tuinsieraden
- . Tuinsieraden van wereldse of natuurlijke architectuur
- . Bomen en beplanting als ruimtelijk decor
- . Perken met piramidale populieren
- . Licht en schaduw, variatie in vorm en kleur

3. Driedimensionaal decor met het reliëf

Het reliëf is aan de hand van het AHN in beeld gebracht. Daarmee wordt inzicht verkregen in een belangrijk principe van de aanleg, namelijk het driedimensionale decor van de beplanting en de bouwwerken.

Het reliëf rondom de veelarmige waterpartij van De Braak kan als een van de meest karakteristieke decors van de Noordelijke landschapsparken worden getypeerd.⁴⁶³ De omvangrijke Grote Vijver splitst zich in een viertal zijarmen: aan de westzijde in de vorm van een beek, die rondom een groot eiland loopt en aan de oostzijde in een verdwijnende beek en een grotere vijverarm in de vorm van een slingerende rivier. Het rijke geaccidenteerde reliëf met vele hoogtes en glooiende taluds is te verklaren uit het feit dat bij de formele aanleg geen vijver kende. Bij het graven van de Grote Vijver kwam veel grond vrij, die verwerkt werd aan de randen van de vijver. Daarbij is aan de oostzijde een hoge berg gerealiseerd, van waaruit men zicht had op het huis en de oprijlaan. De hoge berg is gelegen aan een grotere vijverarm, die ten noorden van de berg loopt en grenst aan een kleinere vijverarm, die uitmondt in een verdwijnende beek. Het KMP geeft ook een tweede eiland weer, het is niet bekend wanneer dit verdween.

De noordelijk gelegen 'Kleine Vijver' is in de middenlijn van het huis gesitueerd. De slingerende vorm is opgebouwd uit smalle en brede watervlakken. Het KMP toont nog twee kleinere, boonvormige vijvers, die niet meer aanwezig zijn.

⁴⁶³ Er is een vergelijking te maken met de grotvijver van Oranjestein, die dateert uit de periode 1842-1844 (zie figuur 1.8) en met de veelarmige van Stania State, die Roodbaard omstreeks 1824 heeft ontworpen.

FIG. 7.18 Panoramisch perspectief als ruimtecreatie

- . Asymmetrische, diagonale en radiale composities
- . Dieptewerking met de voorgrond, het middendeel en de achtergrond
- . Lijnenbundels voor het panoramische perspectief
- . Boskettes als onderdeel van het perspectief
- . Spiegeleffect van het water
- . Eindeloosheid van de verdwijnende beek
- . Panoramische taferelen

4. Panoramisch perspectief als ruimtecreatie

Op De Braak wist Roodbaard ook op welke wijze hij optimale ruimte kon creëren binnen relatief kleine en smalle percelen. De totale omvang van het park was ongeveer 10 hectare en was opgebouwd uit verschillende kleinere percelen. Het stelsel van zichtlijnen was belangrijk voor de ruimtecreatie. Op De Braak zullen de zichtlijnen zeker vanuit het zomerhuis zijn gesitueerd. Een driesprong van zichtlijnen vanuit het huis vormt als het ware een ganzenvoet, het zogenoemde *patte d'oie*-perspectief.⁴⁶⁴ Vanuit de middenlijn was zicht op de Kleine en de Grote Vijver en de toegang van het park.

Het westelijke deel van het park met het eiland is meer besloten met verschillende bosschages. Het oostelijke deel van het park is opener met vele lichtschakeringen langs de oevers van het water en met een doorkijk naar de weg. De gazons, al of niet ingezaaid met witte klaver, vormen een belangrijke schakel in de samenhang van zijn ruimtecreatie.⁴⁶⁵ De openheid van de oever van de Grote Vijver was essentieel om dit optische effect te kunnen beleven.

Daarnaast heeft Roodbaard vanaf verschillende locaties in het park diagonale zichtlijnen geprojecteerd. Een indrukwekkend zichtpunt is gelegen aan de rand van de Grote Vijver bij het huis. Vanuit deze locatie heeft Van Prooijen het zicht op de Grote Vijver geschilderd. De contouren van de bosschages zijn af te leiden uit een situatiekaart van omstreeks 1922. Hoewel deze kaart ruim 100 jaar na de aanleg is gemaakt, schematisch van opzet is en geen nauwkeurige inmeting betreft, geeft het een goed beeld van de golvende bosranden en de openheid aan de oevers van de Grote Vijver. De wandelkaart geeft in combinatie met het AHN een vrij nauwkeurige beeld van de indeling van het massa-ruimte effect van de bosschages in combinatie met de zichtlijnen. Deze massa-ruimte verdeling geeft aanvullende informatie over de panoramische effecten in de parkaanleg. Voorbeelden zijn het zicht op de bruggen en de kleine tuinkoepel op het eiland. Het accent van de aanleg ligt op de veelarmige waterpartij met het rijke reliëf, de verschillende hoogtes en de kleurrijke en gevarieerde beplanting. Zover we weten heeft er een bouwwerk gestaan op de berg. Het kan gaan om een prieel van gevlochten houten delen.

⁴⁶⁴ Dit ontwerpprincipe komt uit de formele aanleg en bestaat uit meerdere rechte zichtlijnen of paden, die vanuit een centraal punt uitlopen. Hier op is de vergelijking met de ganzenpoot gebaseerd.

⁴⁶⁵ Roodbaard schreef hierover in het ontwerp van de Verlaatsdwinger van het Leeuwarder Bolwerk: (...) zo veel mogelijk gazons in het plan dat alles een smaakvolle verbinding (...).

FIG. 7.19 Pittoreske taferelen tijdens de rondwandeling

- . Verborgene wandeling
- . Landschappelijk decor van de 'Beltwalk'

5. Culturele en natuurlijke scenario's tijdens de rondwandeling

Het kunnen maken van een eindeloze wandeling vormde een belangrijk doel van de landschappelijke aanleg: het dwalen in een labyrint van slingerende paden. Onderdeel van de wandeling waren de plekken om uit te rusten en van het uitzicht te genieten. Deze 'lommerrijke rustplaatsen' zijn in de aanleg nog altijd herkenbaar, bijvoorbeeld langs de Grote Vijver, op de berg met zicht naar het huis, maar ook tussen het huis en het eiland. Deze locatie gold als een van de mooiste om het spel van licht en donker en de dynamiek van de panoramische taferelen te ervaren.

Naast het maken van een wandeling was er de mogelijkheid om een rijtoer te maken. Ook op deze wijze kon de bezoeker de rijkdom van de afwisselende natuur en cultuur ervaren. Hiervoor diende de oprijlaan aan de Vennersteeg. Deze ligt in de middenlijn van het huis en buigt af naar de oostzijde om te vervolgen langs het grote eiland en door te lopen via een bestaande laan naar de zijkant van het huis. Een tweede pad buigt af in oostelijke richting naar de hoge berg. Dankzij de aankoop van het Huis te Paterswolde in 1854, dat ten noorden van De Braak lag, kon een smalle oostelijke ingang worden gerealiseerd. Dit werd in 1856 de officiële hoofdingang, voorzien van een monumentaal hekwerk.⁴⁶⁶

⁴⁶⁶ De toegangspoort is een rijksmonument en dateert volgens het monumentregister (515637) uit 1856.

FIG. 7.20 Samenhang en relatie met het historische cultuurlandschap

- . Landschapspanorama
- . 'Geleende' landschap

6. Samenhang en relatie met het historische cultuurlandschap

Hoewel de huidige stedelijke omgeving van Paterswolde anders doet vermoeden lag dit landgoed in een aantrekkelijk landschap tussen wei- en hooilanden in het westen en eikenlanen en bospercelen van verschillende landgoederen in het oosten. Aan de zuidzijde was het landschap open met zicht op de kerktoeren van Eelde, terwijl de noordzijde zicht had op het Huis Paterswolde en Noordwijk. Deze landgoederen behoorden eveneens lang tot het bezit van de familie Hesselink. Bijzonder is de oost-westelijke relatie met het landschap, die nog vrijwel geheel behouden is gebleven. De twee graslanden aan weerszijde van het huis zijn zo ontworpen dat het boerenleven én de relatie met Vennebroek en Huis te Paterswolde onderdeel werd van het zicht vanuit het huis.

FIG. 7.21 Oostelijk toegangshek aan de Hoofdweg te Paterswolde uit 1856 (Gemeente Tynaarlo) met pijlers van baksteen, natuurstenen dekplaten en smeedijzeren hekken (Bron: Groninger Archieven).

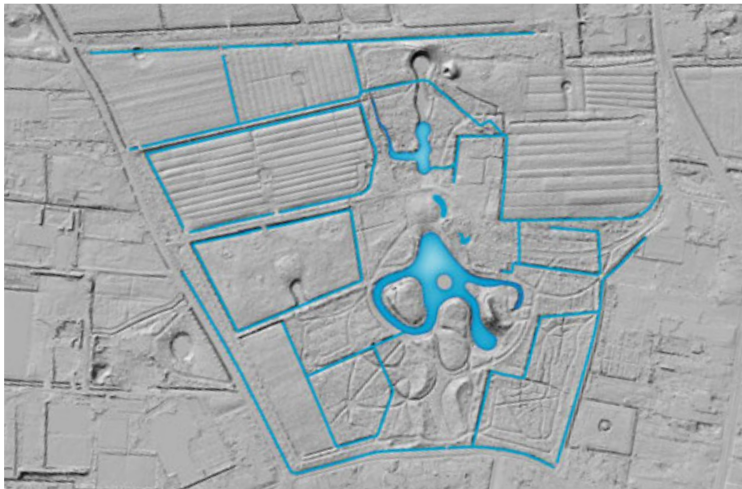

FIG. 7.22 Structuurelementen water en relëf (bron: auteur)

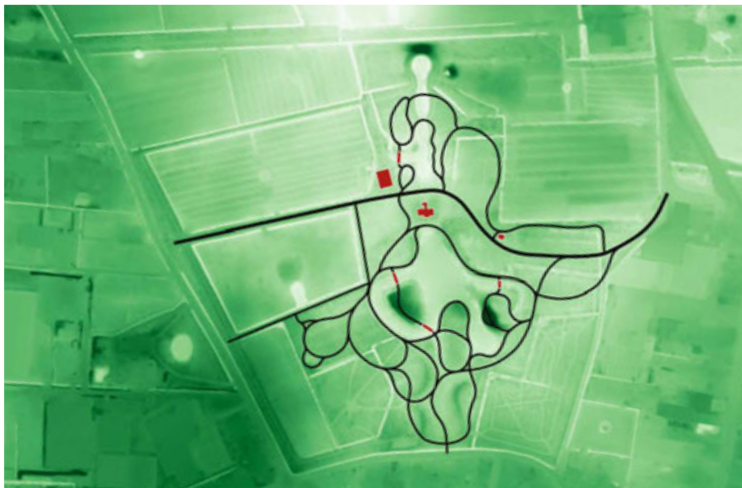

FIG. 7.23 Structuurelementen paden en bouwwerken (bron: auteur)

FIG. 7.24 Structuurelementen beplanting en bouwwerken (bron: auteur)

Herleiden van de grafische vormgeving van de structurelementen

Water en reliëf

Bijzonder aan De Braak is de combinatie van de verschillende waterpartijen, de grootste als een blikvanger met een rijk reliëf, de slingervijver verscholen in een bosrijke omgeving en de boonvormige vijvers als waterelementen bij de bloementuin van het huis.

De vormgeving van het reliëf met de glooiingen langs de vijverranden geldt als een van de meest herkenbare principes van Roodbaard. De combinatie met het KMP, waarop de contouren zijn aangegeven van de waterpartijen en de paden met bouwwerken, geeft inzicht in de historische aanleg van De Braak. Opvallend is dat de contouren van de Grote Vijver op het KMP enigszins afwijken van de contouren van het AHN. Verondersteld kan worden dat het huidige reliëf niet is gewijzigd ten opzichte van de oorspronkelijke aanleg en dat de inmeting door de landmeters destijds niet nauwkeurig is gedaan. Dit in tegenstelling tot de perceelgrenzen, die nog geheel overeenkomen met de huidige perceelsgrenzen.

Paden en bouwwerken

Het relatief kleine zomerhuis heeft in het ontwerp een centrale plaats gekregen tussen de westelijke oprijlaan, de zuidelijke entree en de oostelijke hoofdingang. Vanuit het huis is zicht op de noordelijke tuin met de Lange vijver en de zuidelijke tuin met de Grote vijver. Behalve een aantal bruggen, zoals de kettingbrug en twee bruggen naar het eiland, zal er vermoedelijk op de berg ook een theekoepel of een prieel hebben gestaan. Bij de moestuin heeft een kas gestaan.

Een tweetal foto's geeft een beeld van de rijk gedecoreerde bruggen met leuning van boomstammen bij het eiland. De langste brug heeft een overspanning van ongeveer 18 meter en wordt door vier palen ondersteund. De kleinere brug staat op 2 pijlers en heeft een lengte van ongeveer 8 meter. Deze bruggen zijn niet meer aanwezig. Een derde brug, die op een foto uit het begin van de 20ste eeuw is vastgelegd, is de kettingbrug gelegen over de verdwijnende beek van de Grote Vijver. Een vierde brug is aangegeven op een wandelkaart omstreeks 1900. Er is geen afbeelding bekend van deze brug over de Kleine Vijver. Het is opvallend dat op de schilderijen van Van Prooijen alleen een koepel staat afgebeeld, verscholen in de bosschages van het eiland.

Beplanting en zichtlijnen

Een belangrijk aspect is de variatie van beplanting, zoals het eikenhakhout aan de randen en bloemrijke heesters en perken met eenjarigen bij het huis. Een impressie van de bomen en de beplanting heeft A.J. van Prooijen 25 jaar na de aanleg van De Braak gegeven. De vier schilderijen geven een indruk van de parkaanleg met een rijke schakering aan lichte en schaduwrijke plekken. Bijzonder is het kleurgebruik van de solitaire bomen met een rode en gele bladkleur, de bloemrijke heestergroepen en perken rondom de Grote Vijver. De rode bladkleur van de beuken staat in contrast met de donkere dennen of sparren en de dichte bosschage van het hakhoutstruweel. Tot de soorten die Roodbaard gebruikte behoren: fijne dennen, sparren en lariks, eik, es en esdoorn, linde, tulpenboom, gele kastanje, ruige heesters als meidoorn, vogelkers, rododendron, bonte es, esdoorns, eiken en iep, witte acacia's, grootbladige platanen, linden en populieren en met name de karakteristieke zuilvorm de Italiaanse populier.

In zijn ontwerp voor De Braak zal hij ongetwijfeld de oude bomen uit de formele aanleg op tekening hebben aangegeven, zoals hij dat ook bij andere ontwerpen deed. Daarbij maakte hij een onderscheid in de bomen die behouden konden blijven en bomen die verwijderd moesten worden omdat ze nieuwe doorzichten en glooiingen belemmerden.

Reconstructie van de ontwerptekening

De reconstructie van de ontwerptekening is herleid op basis van het AHN en geeft op nauwkeurige wijze de huidige situatie weer met het kenmerkende reliëf, de grafische vormgeving van het water en het padenverloop.

FIG. 7.25 Reconstructie van de ontwerptekening voor De Braak te Paterswolde, situatie omstreeks 1850 (bron: auteur)

Tuin en moestuin bij het huis (voorgedeelte)

1. Zomerhuis
2. Plein met rijweg en lommerrijke bomen
3. Tuinmanswoning
4. Schuur
5. Kleine waterpartij
6. Boonvormige vijver
7. Perken of partijtjes voor bloemen en kleinblijvende bloeiende struikjes
8. Partij van lage heesters
9. Partij van hooggroeiende, bloeiende en bontbladige heesters
10. Vruchtboomgaard met moestuin
11. Grasveld als weiland met witte klaver en losse groepen bomen, zoals bijzondere pijnbomen en andere groen blijvende bomen en heesters

Pleziertuin bij de Lange en Grote Vijver (middendeel)

12. Lange- of Slangevijver
13. Houten brug
14. Hoger gelegen zitplaats aan het water
15. Partij van hooggroeiende, bloeiende en bontbladige heesters
16. Pad langs vijver met afwisselingen van holle en bolle oevers
17. Boorden van de oevers zijn beplant met treurwilgen, dennen of andere bomen
18. Grote Vijver
19. Hoger gelegen zitplaats aan het water met vele zichtpunten
20. Eiland met lage struiken beplant, zodat het zicht niet wordt gehinderd
21. Lange, ruwe houten brug naar het eiland
22. Korte , ruwe houten brug naar het eiland
23. Klein eiland met hakhout
24. Lager gelegen zitplaats met vele gezichtspunten
25. Hoger gelegen zitplaats met zicht op het zomerhuis
26. Rond perk van dennen of pijnbomen
27. Lage oever met pad langs het water, waarbij de glooiingen niet te steil mogen zijn
28. Berg omzoomd door waterpartij, hoger gelegen zitplaats, grotere hoogte waarop een gebouwtje zeer wel zou staan
29. Rond perk van rododendron
30. Verdwijnende beek met hangbrug met kettingen
31. Groep van dennen of sparren als beëindiging van de beek

Parkbos en weilanden (achtergedeelte)

32. Straatweg naar Groningen
33. Oostelijke ingang bij de straatweg naar Groningen (breedte 6 meter)
34. Zuidelijke ingang bij de Vennersteeg
35. Hakhout van eik, esdoorn en els
36. Wandelpad langs weiland
37. Een aantrekkelijke plaats voor een badhuis, omzoomd door een groep dennenbomen en verschillende soorten heesters met een badvijver (geheim gemak)
38. Eikenhakhout gemengd met dennen
39. Open groen onder de bomen met een groep dennen en witte klaver (perspectief)
40. Bos of wildebos
41. Westelijke ingang bij de Hooiweg

De ontwerptekening van een landschapspark in een nieuw perspectief

Deze reconstructie van de ontwerptekening voor De Braak beoogt een nieuw perspectief te bieden op de ontwerpprincipes van de landschapsparken uit de eerste helft van de 19e eeuw. Het geeft een bredere kijk op de 'Engelse' landschapsstijl als aanleg met het schilderachtige effect, de illusie van ruimtelijke onbegrensdeheid en de wandeling als boeiend geheel van emoties en geheimzinnigheid met het omringende landschap als decor.

De ruimtelijke samenhang en compositie van formele parken zijn relatief eenvoudig te herleiden, dit in tegenstelling tot de landschapsparken met slingerende paden en waterpartijen met glooiende oevers. Dit verhaal laat de relevantie van oude kaarten zien die het mogelijk maken om ontwerpprincipes van de historische aanleg te kunnen begrijpen en herleiden. Ook de toepassing van de reliëfkaart, het AHN als 'röntgenfoto' van de huidige aanleg, brengt ons dicht bij het oorspronkelijke ontwerp. Zelfs als archivalia ontbreken is het mogelijk om inzage te krijgen in de karakteristieke kenmerken van het ontwerp van een tuinarchitect. Het gaat juist om ordeningsprincipes als ritmering en hiërarchie die bepalend zijn voor de ruimtelijke geleiding. Van belang zijn de ontwerptechnische begrippen van de tuinarchitectuur zoals het compositieschema met de ideale lijn en de ruimtecreatie met het panoramische perspectief. Deze geven inzage in het meetkundig vorminstrumentarium voor het tuinarchitectonisch ontwerp en de beleving van het culturele en natuurlijke landschap in de eerste helft van de 19e eeuw. In het vlakke Noord-Nederlandse landschap met veelal rechte sloten werd ingrijpend grondwerk verricht om met kunstmatige hoogteverschillen het natuurlijke landschapsbeeld na te bootsen. Naast het ontwerp op papier, was zeker ook de aanleg in de praktijk van belang. Ook bij dit driedimensionale, 'hand-made' effect is de hand van de meester zichtbaar.

Het is te eenvoudig om te constateren dat een ontwerp werd opgebouwd met het kopiëren van een vormtaal, zoals voor de verschijningsvorm van de gebouwde elementen, de tuinsieraden, werd gedaan aan de hand van het voorbeeldboek *Magazijn van Tuin-sieraden*. Voor de compositie van het ontwerp was namelijk vakkennis nodig. Juist publicaties zoals die van Humphry Repton uit 1816 zijn bepalend geweest en verdienen meer aandacht in vervolgonderzoek naar ontwerpprincipes van landschapsparken in Nederland.

De focus op deze ontwerpprincipes en de wijze waarop nutstuinen destijds onderdeel waren van de pleziertuinen verdiept onze kennis over de tuingeschiedenis en de tuinarchitectonische kenmerken uit de eerste helft van de 19e eeuw. De betekenis die landbouwgewassen kregen in de academische omgeving van Groningen en het belang dat aan deze nutsfuncties in (gemengde) tuinen werd gehecht, geeft een nieuwe kijk op de tuinen van lust en nut, die door Roodbaard in Noord-Nederland zijn aangelegd en door Th. Uilkens in 1854 zijn beschreven.

De historische topografie van de eerste aanleg vinden we in de huidige situatie nog terug in de structuurelementen, de gelaagdheid van water en reliëf, paden en bouwwerken, beplanting en zichtlijnen. Deze laatste elementen zijn het meest veranderlijk: bomen worden groot en gaan dood en zonder intensief onderhoud verdwijnt het ruimtelijke effect. Boeiend zijn de dilemma's waarvoor we bij het beheer, een reconstructie of een restauratie komen te staan. Halen we latere toevoegingen weg en maken we het verleden weer zichtbaar of kiezen we voor het natuurlijke proces waarbij het compositieschema van de architect niet langer leidend is als toekomstperspectief van het landschapspark?

Bijlage 1

Catalogus ontwerptekeningen

A - Openbare parken

B - Landschapsparken bij buitenplaatsen

C - Landschapstuinen bij (stads)villa's

A. OPENBARE PARKEN

Plaats	Park	Adres	Jaartal	Aanwezig	Toeschrijving	Regio
Leeuwarden	Prinsentuin	Groeneweg	1820	A	T	Leeuwarden
Leeuwarden	Wirdumer- en Hoeksterpoorten	Wirdumer- en Hoeksterpoort	1831	NA	T	Leeuwarden
Leeuwarden	Hoeksterpoortsdwinger	Hoekstersingel	1831	NA	T	Leeuwarden
Leeuwarden	Oldehoofsterkerkhof	Groeneweg	1837	NA	T	Leeuwarden
Leeuwarden	Tournooiveld	Groeneweg	1841	A	T	Leeuwarden
Leeuwarden	Prinsentuin en Oldehoofsterdwinger	Groeneweg en Noorderplantage	1842	A	T	Leeuwarden
Leeuwarden	Koepel Prinsentuin	Groeneweg	1842	NA	T	Leeuwarden
Leeuwarden	Verlaatsdwinger (Hof van Justitie)	Willemskade	1846	NA	T	Leeuwarden
Leeuwarden	Verswatervijver	Vijverstraat	1826	DA	T	Leeuwarden
Leeuwarden	Algemene Begraafplaats	Spanjaardslaan	1829	A	T	Leeuwarden
Leeuwarden	Algemene Begraafplaats (detail)	Spanjaardslaan	1830	A	T	Leeuwarden
Wolvega	Grietenijtuin Stellingwerven	niet uitgevoerd	1835	NA	T	Stellingwerven
Groningen	Guyotpark	Ossenmarkt	1830	NA	T	Groningen

B. LANDSCHAPSPARKEN BIJ BUITENPLAATSEN

Plaats	Park	Adres	Jaartal	Aanwezig	Toeschrijving	Regio
Tjamsweer	Ekenstein	Alberdweg	1819	A	T	Overig
Tjamsweer	Ekenstein	Alberdweg	1827	A	T	Overig
Slochteren	Fraeylemaborg, achterbos	Hoofdweg 32	1840	DA	T	Slochteren en omgeving
Slochteren	Fraeylemaborg, achterbos	Hoofdweg 32	1841	DA	T	Slochteren en omgeving
Beetgum	Groot Terhorne	It Bosk	1821	DA	T	Menaldumadeel
Beetgum	Groot Terhorne, bloementuin	It Bosk	1843	DA	T	Menaldumadeel
Marssum	Poptaslot, bloementuin	Slotleane 1	1842	DA	T	Menaldumadeel
Marssum	Poptaslot, moestuin en boomgaard	Slotleane 1	1821	DA	T	Menaldumadeel
Beetsterzwaag	Lyndenstein, tuin en moestuin	Hoofdstraat 3	1821	NA	T	Beetsterzwaag
Beetsterzwaag	Lyndenstein, nutstuin	Hoofdstraat 3	1821	NA	T	Beetsterzwaag
Beetsterzwaag	Lyndenstein, overtuin	Hoofdstraat 3	1825	A	T	Beetsterzwaag
Beetsterzwaag	Lyndenstein, voortuin	Hoofdstraat 3	1837	NA	T	Beetsterzwaag
Oranjewoud	Ontwijk en Brouwershave	Prins Bernhardweg	1835	NA	T	Heerenveen en Joure
Oudeschoot	Jagtlust	Heremaweg	1847	NA	T	Heerenveen en Joure
Heerenveen	Huize Voormeer	Heideburen 97	1833	A	T	Heerenveen en Joure
Wijnaldum	Ropta State	Hoarnestreek 2	1832	A	T	Harlingen en Franeker
Oenkerk	Staniastate, voorterrein	Rengersweg	1821	A	T	Trynwälden
Oenkerk	Staniastate, achterterrein	Rengersweg	1821	A	T	Trynwälden
Oenkerk	Staniastate, voor- en achterterrein	Rengersweg	1834	A	T	Trynwälden
Tietjerk	Vijversburg	Zwartewegseind	1844	DA	T	Trynwälden

C. LANDSCHAPSTUINEN BIJ (STADS)VILLA'S

Plaats	Park	Adres	Jaartal	Aanwezig	Toeschrijving	Regio
Beetsterzwaag	Fockensstate	Beetsterweg 2	1837	DA	T	Beetsterzwaag
Kollum	Tuin Apotheke J.M. Riedel	Voorstraat 62	1833	NA	T	Kollum en omgeving
Groningen	Trommushof	Turfsingel	1819	NA	T	Groningen
Assen	Het Witte Huis	Vaart NZ	1830	NA	T	Assen

Jaartal cursief: indicatief

A aanwezig

NA niet aanwezig

DA deels aanwezig

T Tekening

A. Openbare parken

Prinsentuin Leeuwarden

Omschrijving	'Plan van den vernieuwendden Aanleg van den Prinsentuin, hetwelk echter niet geheel is gevolgd'.
Datering	1820
Signering	linksonder, L.P. Roodbaard Inv.

Archief	Historisch Centrum Leeuwarden
Verzameling	Stedelijke Kunstverzameling Leeuwarden
Toegangsnummer	THAD070

Materiaal en techniek

Type kaart	presentatietekening
Materiaal	papier
Techniek	pen, potlood en aquarel
Afmeting	58 x 93 cm.
Schaalbalk	Schaal van 30 Rijnlandsche Roeden (voorgedrukt)
Oriëntatie	noordpijl rechtsboven (voorgedrukt)

Aanwijzingen

A t/ m U	verklaring ontbreekt
----------	----------------------

Verklaring symbolen

Bouwwerken

Zomerhuis

Societeit

Woonhuis

Ingang

Beplanting

Bonte Eijpe

Vogelkers

Esch

Esdoorn

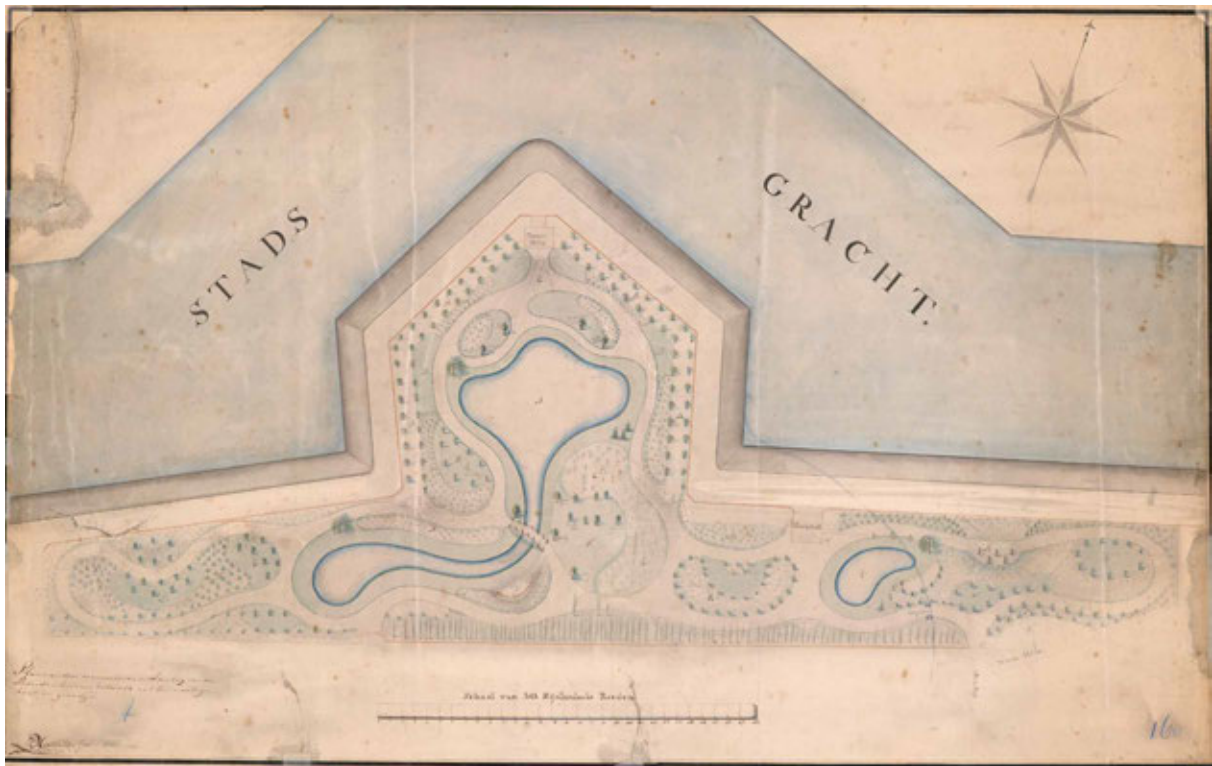
Tulpenboom

Lariks

Gele Castan(je)

Bonte Eschdoorn

Haagdoorn

Wirdumer- en Hoeksterpoorten Leeuwarden

Omschrijving	'Schetsteekeningen van de Beplantingen bij de Wirdumer- en Hoeksterpoorten'.
Datering	1831
Signering	linksonder, L.P. Roodbaard

Archief	Historisch Centrum Leeuwarden
Verzameling	Stedelijke Kunstverzameling Leeuwarden
Toegangsnummer	THAD081

Materiaal en techniek

Type kaart	schetstekening
Materiaal	papier
Techniek	pen, potlood en quaches
Afmeting	43,5 x 55 cm.
Schaalbalk	geen
Oriëntatie	geen noordpijl

Toelichting tekening

Bij de Wurmer Poort enige losse gedachten wegens beplanting

Alles onder nader verbetering

Welke langs deze weg het beste is te doen

En naar omstandigheid van zaken te kiezen

Hier den [...] van gloijing is zeer wel voor beplanting vatbaar

Verklaring symbolen

Bouwwerken

Nieuwe brug

Stenen brug of pijp

Wurmerpoort wurmerdijk

Bij de Hoeksterpoort

Draaij brug

Brughuisje

Brug of dam

Stadsbaas

Water

Stadsgracht

Gracht

Gracht bij blouw huis

Gracht lans de Cazernne

Reliëf

Hier de tans bestaande molenberg

Paden

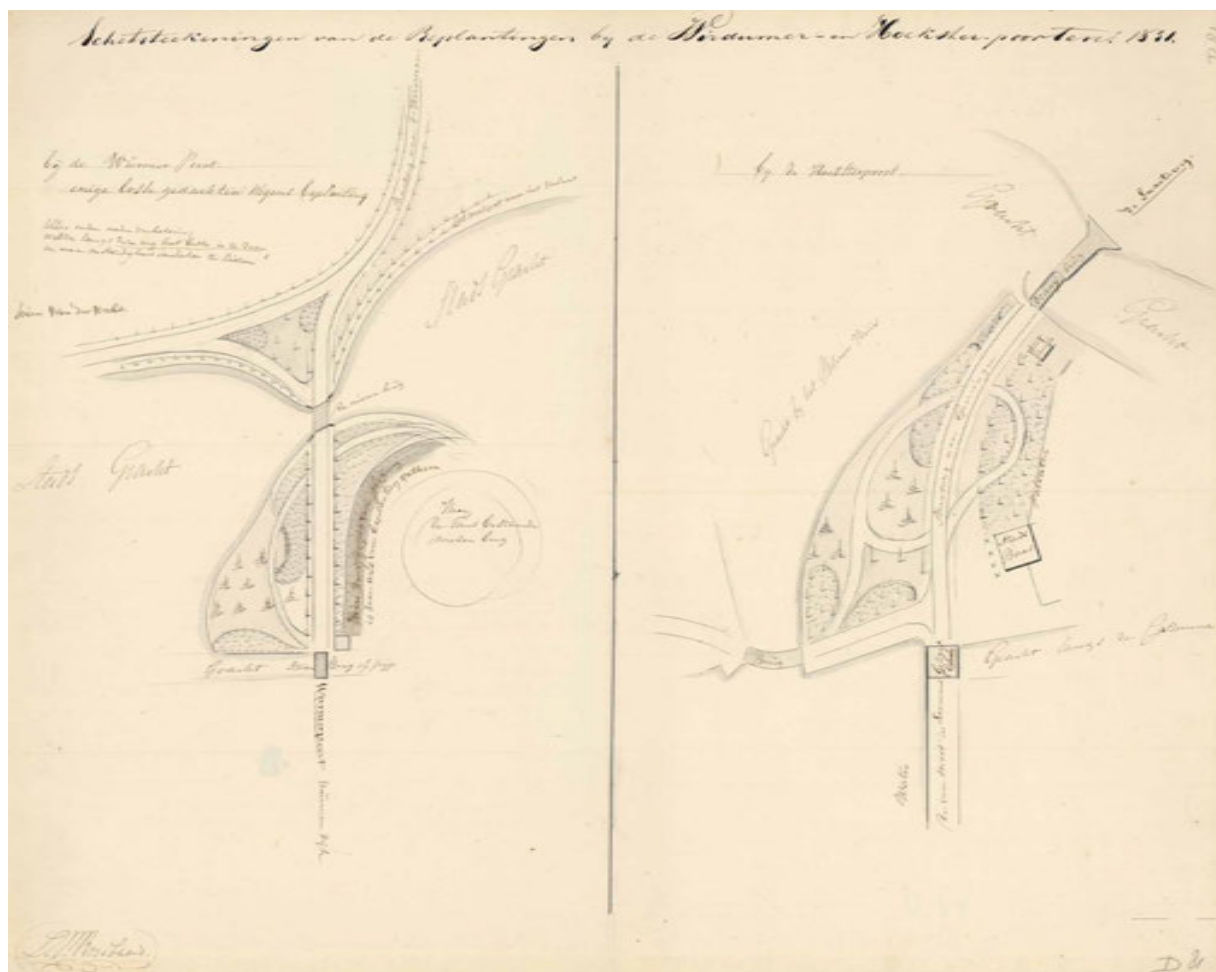
Straatweg naar t' kazerneem [?]

Het voetpat naar het Verlaat

De Swarteweg

Straatweg naar Groningen

De voor straat in Leeuwarden

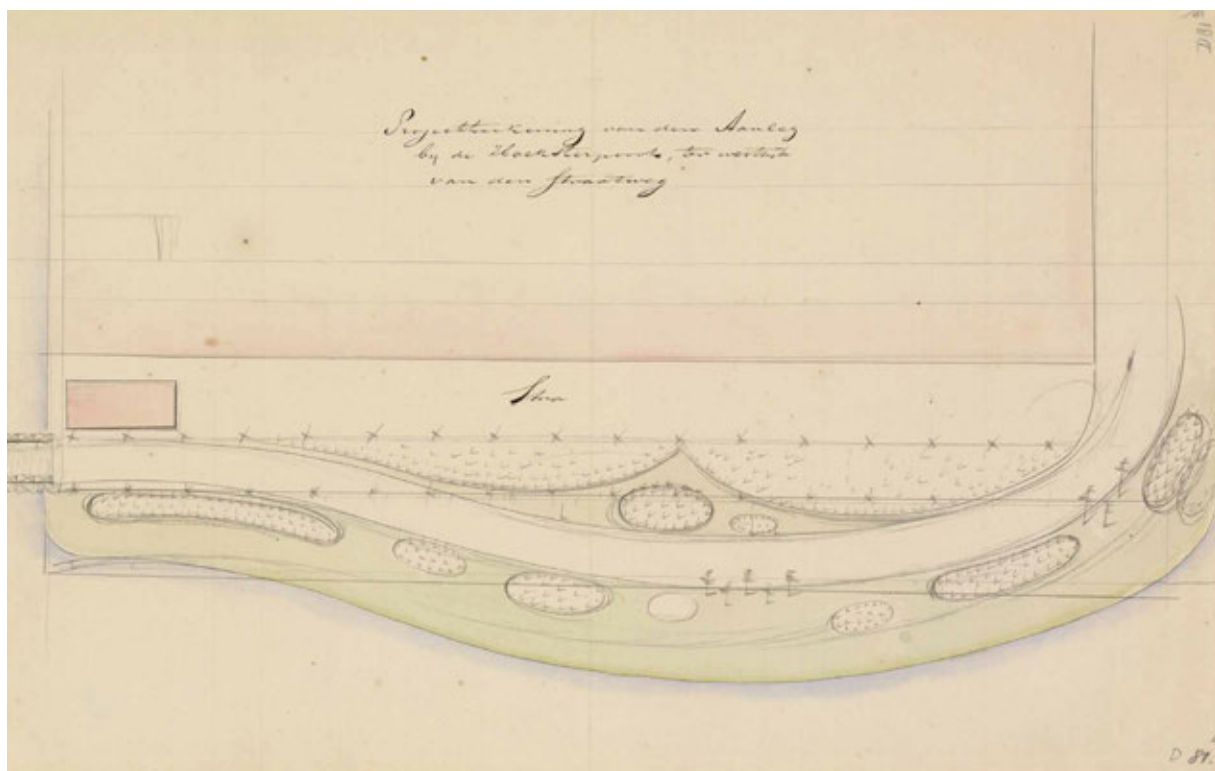
Hoeksterpoort Leeuwarden

Omschrijving	'Projecttekening van den Aanleg bij de Hoeksterpoort ter westzijde van den Straatweg'.
Datering	ongedateerd (1831)
Signering	niet gesigneerd

Archief	Historisch Centrum Leeuwarden
Verzameling	Stedelijke Kunstverzameling Leeuwarden
Toegangsnummer	THAD081a

Materiaal en techniek

Type kaart	presentatietekening
Materiaal	papier
Techniek	pen, potlood en aquarel
Afmeting	30,2 x 45,2 cm.
Schaalbalk	geen
Oriëntatie	geen noordpijl

Oldehoofsterkerkhof Leeuwarden

Omschrijving

Datering ongedateerd (1837)
Signering linksonder, L.P. Roodbaard

Archief Historisch Centrum Leeuwarden
Verzameling Stedelijke Kunstverzameling Leeuwarden
Toegangsnummer THAD075.6

Materiaal en techniek

Type kaart schetstekening
Materiaal papier
Techniek pen en potlood
Afmeting 27,5 x 43,5 cm.
Schaalbalk Schaal van Ellen Nederl
Oriëntatie geen noordpijl

Toelichting tekening

De wandeling

Verklaring symbolen

Bouwwerken

Pijp

Huizen van de Boterhoek

Huizen

Oude Hoof

De Regel huizen [Kegel?]

Grafsteen

Water

Gracht

Water langs de Boterhoek

Paden

Molepat

Na den Aanleg

Straat

Touwbaan

Touwbaan van Swolsma

De Torenstraat

Straatje

Rewiere straatje

Korte Kerkstraat

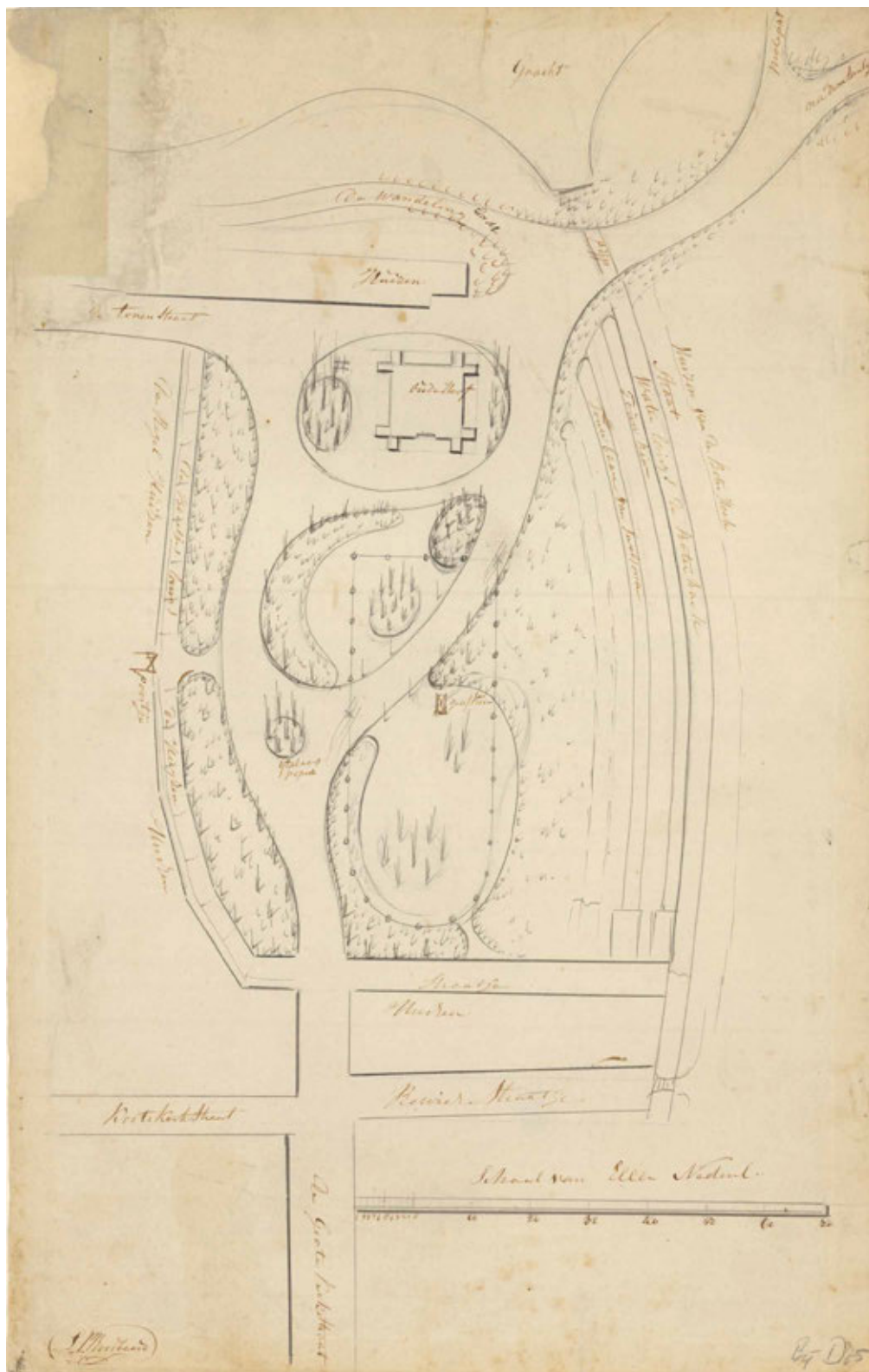
De Grote Kerkstraat

Beplanting

Italiaanse popul

Gras

De bleekjes langs de huizen

Tournooiveld Leeuwarden

Omschrijving 'Plan der verlegging en beplanting van het Tournooiveld, vereenigd met den stad- of Prinsentuin, in 1841'.

Datering 1841

Signering linksonder, L.P. Roodbaard

Archief Historisch Centrum Leeuwarden

Verzameling Stedelijke Kunstverzameling Leeuwarden

Toegangsnummer THAD084

Materiaal en techniek

Type kaart uitvoeringstekening

Materiaal papier

Techniek pen, potlood en aquarel

Afmeting 33 x 55 cm.

Schaalbalk Schaal van Treden Nagenoeg den Ellen Nederland

Oriëntatie geen noordpijl

Toelichting tekening

De op wandling [?] na het somerhuis

Een uitstolpend hol

Hier laag

Aflossing van het hol na het water

Hier het pat laag

Verklaring symbolen

Bouwwerken

School

Poort

Deur

Sieraad

Reliëf

Gloijjing

Water

Water

Paden

Opene plein

Befloerde steeg na de school

Den afschutting

Den heining langs het bolwerk

Den uur langs den tuin van de Franze school

Beplanting

Sparren

Ruige heesters Residas

Rodondendrons

Daliaas

Residas

Goudbloem

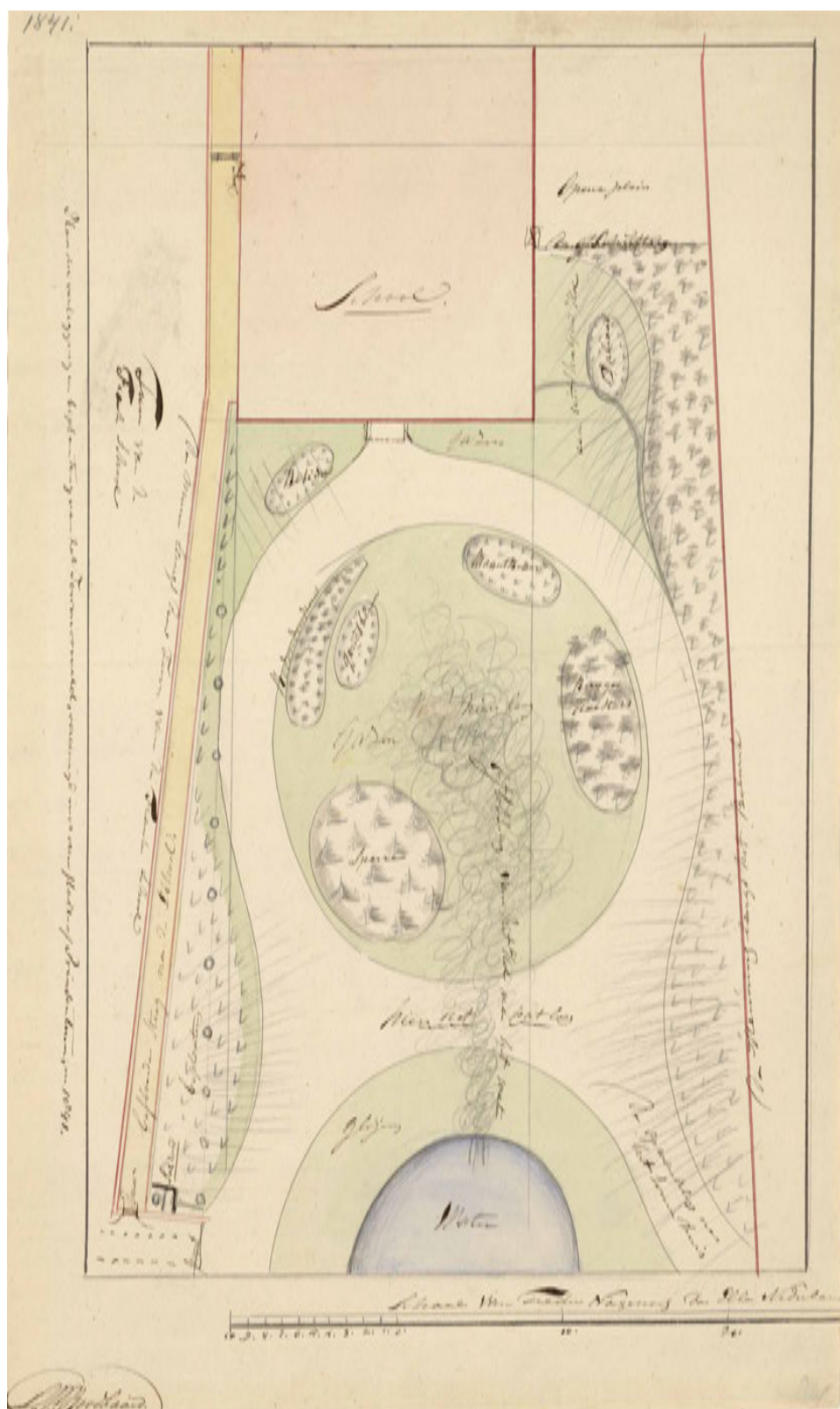
Maantrozen

Beplanting

Gazon

Tuin van de Franz school

1841.

Prinsentuin Leeuwarden

Omschrijving	'Plan van den vernieuwendden Aanleg van den Prinsentuin, hetwelk echter niet geheel is gevolgd'.
Datering	1820
Signering	linksonder, L.P. Roodbaard Inv.

Archief	Historisch Centrum Leeuwarden
Verzameling	Stedelijke Kunstverzameling Leeuwarden
Toegangsnummer	THAD070

Materiaal en techniek

Type kaart	presentatietekening
Materiaal	papier
Techniek	pen, potlood en aquarel
Afmeting	58 x 93 cm.
Schaalbalk	Schaal van 30 Rijnlandsche Roeden (voorgedrukt)
Oriëntatie	noordpijl rechtsboven (voorgedrukt)

Aanwijzingen

A t/ m U	verklaring ontbreekt
----------	----------------------

Verklaring symbolen

Bouwwerken

Zomerhuis

Societeit

Woonhuis

Ingang

Beplanting

Bonte Eijpe

Vogelkers

Esch

Esdoorn

Tulpenboom

Lariks

Gele Castan(je)

Bonte Eschdoorn

Haagdoorn

Koepel in de Prinsentuin Leeuwarden

Omschrijving 'Een ruwe schets of bijdraage tot het bijwerk van de koepel (...).'
Datering vermoedelijk 1842
Signering niet gesigeneerd. Vermoedelijk i.s.m. architect Jaane van der Wielen

Archief Historisch Centrum Leeuwarden
Verzameling Stedelijke Kunstverzameling Leeuwarden
Toegangsnummer THAD III.018

Materiaal en techniek

Materiaal papier
Techniek pen, potlood en quaches
Afmeting 44 x 56 cm.
Schaalbalk Ellen NdrI
Oriëntatie geen noordpijl

Aanwijzingen

Een ruwe schets of bijdraage tot het bijwerk van de koepel.

Voorstellenden voornamentlijk de Hekwerkjes of de aansluiting bij de koepel.

Van onderen zal wel dig paneel [...] noodzakelijk zijn om het bovenste gedeelte wat gemallijker bij veel wind te kunnen sluijten.

De takjes worden maar Een Ell 50

er gaan aan de noordzijde 6

en aan de zuidzijde 5 takjes

Die aan den noordzijde kunnen en enige takjes altijd gesloote blijven die met een X kruisjes gemerkt en aan de Zuïdkant dito.

Toelichting tekening

Deze 3 takjes kunnen dig blijven

Het riet boven met een ovaal sluiters op zink

Het hekwerk is ribben geen houd 4 d kant en oud paneel

De takjes is nagenoeg 1 ½ elle

6-7 voeten hoog

Na verharding 2 elle

Verklaring symbolen

Paden

Rijweg

Pat na de koepel

Verlaatsdwinger Leeuwarden (Hof van Justitie)

Omschrijving	'Plan van het 6. gedeelte van het bolwerk of Stadswallen tot wandeling (...)'. (...)'.
Datering	ongedateerd (1846)
Signering	linksonder, L.P. Roodbaard

Archief	Historisch Centrum Leeuwarden
Verzameling	Stedelijke Kunstverzameling Leeuwarden
Toegangsnummer	THAD IX.083

Materiaal en techniek

Type kaart	presentatietekening
Materiaal	papier
Techniek	pen, potlood en aquarel
Afmeting	55 x 58 cm.
Schaalbalk	Schaal van 100. Ellen Nederl
Oriëntatie	geen noordpijl

Aanwijzingen

Enige aanwijzing van het plan

Plan van het 6. gedeelte van het Bolwerk of Stads wallen tot wandelingen, het Eers gedeelte van den Aanleg begonne bij den Wurdemergracht in 1835: den agtien november; begonnen van de Weaze af tot aan den Timmerman Meijer en verders aan de Bastion en Bloumen Rodenburg Dit nu het 6. of laatste gedeelte van aller Leeuwarder Bolwerken, is en zo veel mogelijk gezorg in het plan dat alles een smaakvolle verbinding verkrijgt en alzo alle Leeuwarder wandelingen een goed geheel bekomen

De waterpoort kan volgens de Tekening zeer goed zo vallen het oude of nog tegenwoordige waterpoort 5, maar 5 Ellen wijd is

Het nieu kan nagenoeg de helfte bieden en de verbuijging en aandamming is op den Tekening duidelijk aangewezen

Toelichting tekening

Een weinnig hol uitschulpen

Ditoo hol uitschulpen

Tans nog water diet in deze omtrek aangedamt te worden

Lage wandeling

De Grenslijn van de beplanting van de aanleg

Verklaring symbolen

Bouwwerken

Molen

Gewezen paardbrug

Nieuwe brug

Waterpoort

Reliëf

Laag patje

Berg voor land gesicht

Water

Stadsgracht

Paden

Befloerd plein

Steeg

Ruyterkwartier

Plattegrond van het Hof van Justitie

Zaaijland

Nieuwstad

Klein Schavernek

Schavernek

Kloosterplein

Verswatervijver Leeuwarden

Omschrijving 'Teekening van de Stads Verswatervijver zoo als die in 1826 is aangelegd. Hierbij een project van een Kruidmagazijn op het linker hoogste punt'.

Datering 1826

Signering niet gesigneerd

Archief Historisch Centrum Leeuwarden

Verzameling Stedelijke Kunstverzameling Leeuwarden

Toegangsnummer THAD072

Materiaal en techniek

Type kaart schetstekening

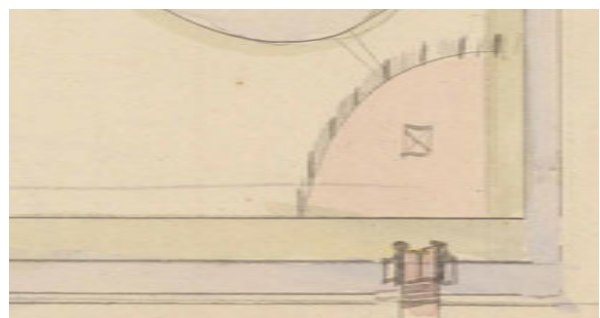
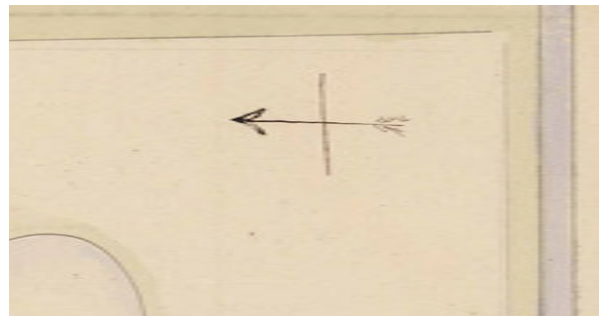
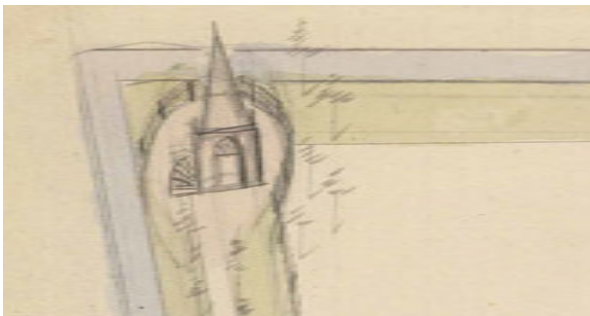
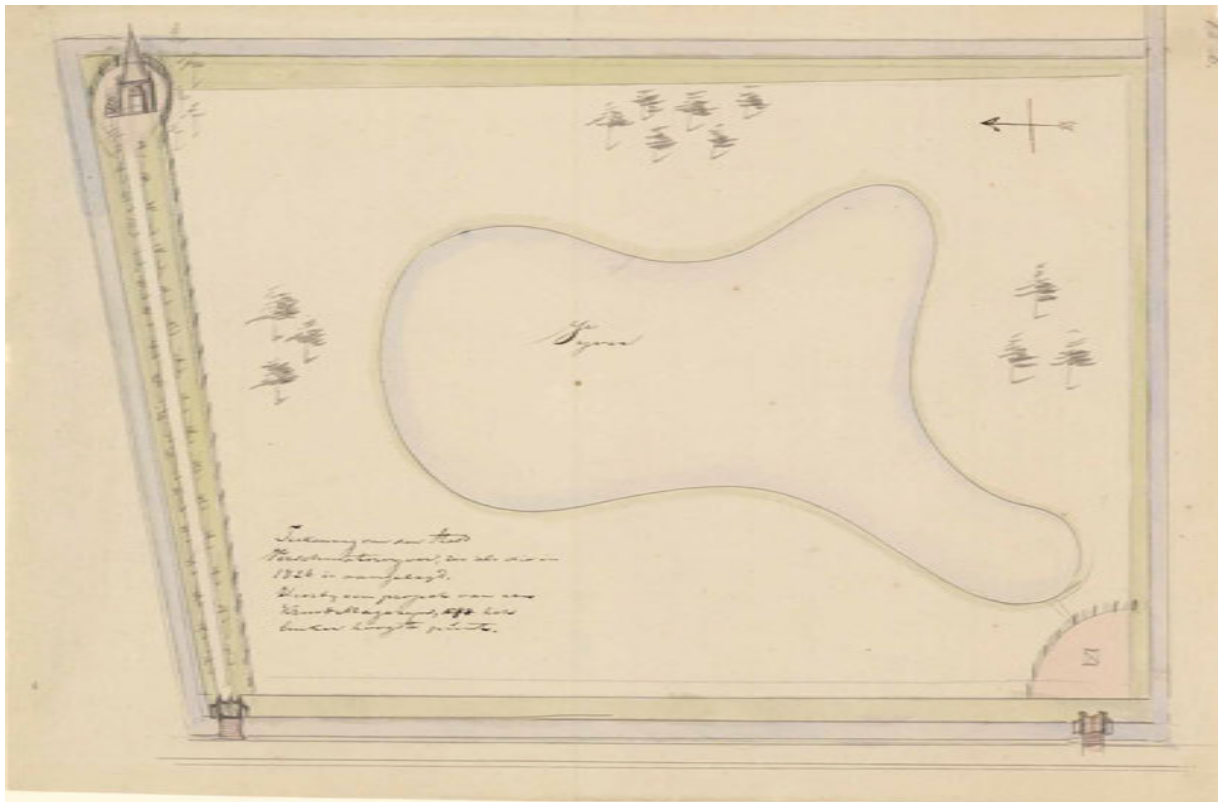
Materiaal papier

Techniek pen, potlood en aquarel

Afmeting 27,5 x 42,5 cm.

Schaalbalk geen schaalbalk

Oriëntatie noordpijl (rechtsboven)

Grieternijtuin Stellingwerven Wolvega (niet uitgevoerd)

Omschrijving

Datering ongedateerd (1835)

Signering ?

Archief Oudheidkamer te Wolvega (vermist)

Materiaal en techniek

Type kaart presentatietekening

Materiaal papier

Techniek pen, potlood en aquarel

Afmeting 99 x 55 cm.

Schaal

Oriëntatie geen noordpijl

Toelichting

niet uitgevoerd

1. Tuin van Nicolaas van Helema (grietman)
2. Grieternijtuin Stellingwerven (niet uitgevoerd)
3. De Wildbaan
4. Lindenoord
5. Nieuwe Aanleg

Guyotpark Groningen

Omschrijving

Datering	ongedateerd (1830)
Signering	linksonder, L.P. Roodbaard inventr.

Archief	Groninger Archieven
Verzameling	Verzameling kaarten
Toegangsnummer	1536
Inventarisnummer	6005 289-17

Materiaal en techniek

Type kaart	presentatietekening
Materiaal	papier
Techniek	pen, potlood en aquarel
Afmeting	58,5 x 64 cm.
Schaalbalk	Schaalbalk, Schaal van 40. Nederlandsche Ellen
Oriëntatie	geen noordpijl

Aanwijzingen

De vierkante rondgaande wandeling heb ik niet kunnen behouden, vermits ik het overige gedeelte binnen waart dan te klein waar om er jets goeds van te maken. Zo heb ik dus de vrijheid genoomen om de volle groote te bestudeeren en ben volgens mijn gedachten er wel in geslaagt en zal zo uitgevoerd zijnde een goed geheel maken.

*Alle groote lindeboomen welke hier op de kaart geteekend staan kunnen blijven doch die met een * kruisje haar tegenwoordige standplaats anwijzende vervallen. en kunnen naa mijn gedachten maar als gemist worden.*

Wanneer men evenwel nog enige boomen behouden wil van die geteekende: zo moet men beginnen te kappen met de boom AA BB CC DD EE FF GG welke volstrekt niet kunnen blijven

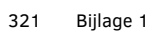
De paaden van deze aanleg kunnen best met steen plat geleet gefloerd worden en alzo ... paaden hier over een laagje schil of scheppen worden het paaden die altoos mooy zijn en bijna geen onderhoud

- A. *Het monument*
- B. *Het beslotene vierkant*
- C. *Een groep Italiaanse Populieren*
- D. *Ene groep van dieverante boomen welke als heesters geplant en behandelt moeten worden en alzo met elkaar een gemeleerde groep vormen hier toe zijn dienstig de volgende boomen*
 - Witte akaassias*
 - Bonte esdoorns*
 - Bonte eeken*
 - Bonte castanjes Chinees (??)*
 - Grood bladige platnaanus*
 - Grootbladige linde*
 - Populus van Carolina of de grootbladige*
- E. *Eene groep Esdoorns/ gewoone*
- F. *Ene groep eiken struijken*
- G. *Een groep linde Veeren*
- H. *Een groep ijpen Veeren*

Wandeling van de nieuwe booteringsstraat of komende naar de kijk in 't jatstraat het naaste zonder met omweg behoefte te maken

Hoek na de Nieuwe Kerk

Hoek bij de Booteringsstraat Boog

B. Landschapsparken

Ekenstein Tjamsweer Appingedam

Omschrijving

Datering	ongedateerd (1819)
Signering	linksonder, L.P. Roodbaard inventr.

Archief	Groninger Archieven
Verzameling	Verzameling Kaarten en Tekeningen
Toegangsnummer	1536
Inventarisnummer	6819 - 874G

Materiaal en techniek

Type kaart	presentatietekening
Materiaal	papier
Techniek	pen, potlood en aquarel
Afmeting	54 x 68 cm.
Schaalbalk	Schaal van 100 Treden Houdende elk tree moyen 3. voet
Oriëntatie	geen noordpijl

Aanwijzingen

- A: Alle digt kreupel Bosch van Elst, Eyken en esdoorn om door elkaar te planten geeft en op de kley en goede kaphoud, berk is hier niet an te raden*
- B: Een losse waterstuk welke met een verdwijnende beek in de sloot bij de moestuijnen eindigt welke zeer aangenaam een bruggetje kan hebben met paaltjes met kettingen of touwen. De glooyjingen of wallen van dit waterstuk moeten zeer vlak geglooyt worden zoveel maar mogelijk is de glooyingen klaar sijnden worden met witte claver besaayt geeft dadelijk de mooiste gazons van allen*
- C: Hier souden een groep fijne dennen goed staan de grond goed gewoelt en dan de zelve met de beste aardige zagte zagte kley een voet verhogen omdat de dennen niet goed in stijve kley willen groeijen.
Het einde van de beek met een rij dennen alzo beplant als de kaart anwijst zal voordeel geven om het einde van de beek te maskeeren
Dog de grond moet daar eensgelijks worden verhoogt en goed gemaakt worden.*
- D: een openpartij op het groen onder opgaande populieren hiertoe sijden de Verginise of Lombardijse de beste dezelve geeft dadelijk lommer. Hier zal het aangenaam worden voor een zitplaats.*
- E: Een wandeling over de berg dezelve kan van de beyde kanten worden angewacht dat de wandeling daarom gemakkelijk kan anlopen*
- F: Open groen onder de bomen met een groep dennen net groen met witte claver*
- G: Open groen onder wilde kastanjes in den open stukken onder Bosch wil angebragt sijnde geeft veel genoeg in het wandelen. Verder de wandelingen an de kanten der paden met opgaande naar verkiezing*

Toelichting tekening

Wandeling over de berg

Moestuyn voor vroege groentens en voor broeierie
 Losse groepjes hakhout om een zachte overgang naar het Bosch te maken

Verklaring symbolen

Bouwwerken

't huis

Water

De gracht om de binnentuyn

Paden

't Singel

De Rijweg

Beplanting

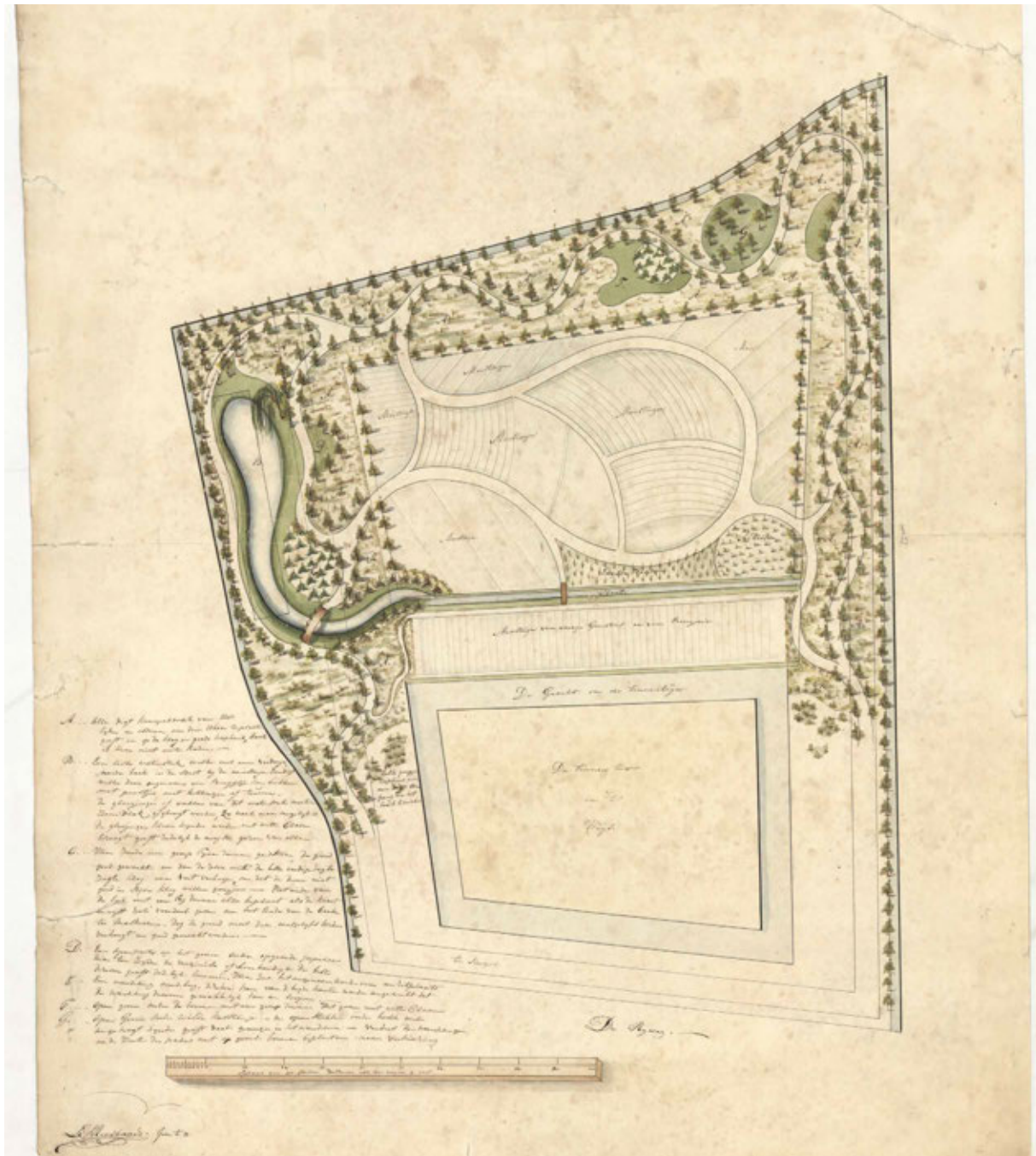
De binnentuyn

Nutstuin

Moestuynen

Albessen

Engelse Frambozen

Ekenstein Tjamsweer Appingedam

Omschrijving	'Copi van Ekenstein'.
Datering	ongedateerd (1827)
Signering	linksonder, L.P. Roodbaard
Archief	Groninger Archieven
Verzameling	Verzameling Kaarten en Tekeningen
Toegangsnummer	1536
Inventarisnummer	6820 - 676

Materiaal en techniek

Type kaart	presentatietekening
Materiaal	papier
Techniek	pen, potlood en aquarel
Afmeting	61 x 51 cm.
Schaalbalk	Nederlandse Ellen
Oriëntatie	Geen noordpijl

Verklaring symbolen

Bouwwerken

't huis

Brug

Schuur

Dam

Water

Sloot

Water

Beplanting

Beuken

Willig

Nutstuinen

Asspersie

Vroege moestuin

Moestuin

Kastwerk

Broeyerie

Voor broeijarde te bereyden

Voor Albessen en pruymen

Appelhof

Druif

Fraylemaborg Slochteren Achterbos

Omschrijving

Datering ongedateerd (1840)
Signering linksonder, L.P. Roodbaard

Archief Groninger Archieven
Verzameling privé archief (niet openbaar)
Toegangsnummer 817 1801

Materiaal en techniek

Type kaart presentatietekening
Materiaal papier
Techniek pen, potlood en aquarel
Afmeting 72 x 37 cm.
Schaalbalk Schaal van zeven hondert en zestig Ellen Nederlands
Oriëntatie geen noordpijl

Verklaring van symbolen

Bouwwerken

Grod

Beeld

Paden

De weg na Noordbroek

De weg na de agterlanden

Beplanting

Gras

Groenland

Bouwland

Korenvelden

Fraylemaborg Slochteren

Omschrijving

Datering ongedateerd (1841)

Signering geen

Archief Groninger Archieven

Verzameling privé archief (niet openbaar)

Materiaal en techniek

Type kaart schetstekening

Materiaal papier

Techniek potlood

Afmeting 27 x 45 cm.

Schaalbalk Schaal van 100 Elle

Oriëntatie Geen noordpijl

Toelichting tekening

Gezicht op de plaats van de heer Gockinga

Gezicht op Slochter Toren

Gezicht in Korenvelden

Verklaring van symbolen

Reliëf

Top van den berg

Water

Revier

Beplanting

Gras

Korenvelden

Korenvelt

Schaapkamp

Groot Terhorne Beetgum

Omschrijving

Datering ongedateerd (1820)
Signering geen

Archief

Tresoar
Verzameling Familie thoe Schwarztenberg en Hohenlansberg
Toegangsnummer 326 4016
Kaartnummer 662

Materiaal en techniek

Type kaart schetstekening
Materiaal papier
Techniek pen en potlood en deels aquarel
Afmeting 42 x 67 cm.
Schaalbalk Schaal van 200 Treden. De Tre 3 Voet Vrieze M
Oriëntatie geen noordpijl

Groot Terhorne Beetgum Bloementuin

Omschrijving

Datering 1843, ongedateerd
Signering geen

Archief Tresoar
Verzameling Familie thoe Schwarzenberg en Hohenlansberg
Toegangsnummer 326 4032
Kaartnummer 686

Materiaal en techniek

Type kaart schetstekening
Materiaal papier
Techniek potlood
Afmeting 28 x 42 cm.
Schaalbalk Schaal van Elle Nederl
Oriëntatie geen noordpijl

Verklaring symbolen

Paden

Laan

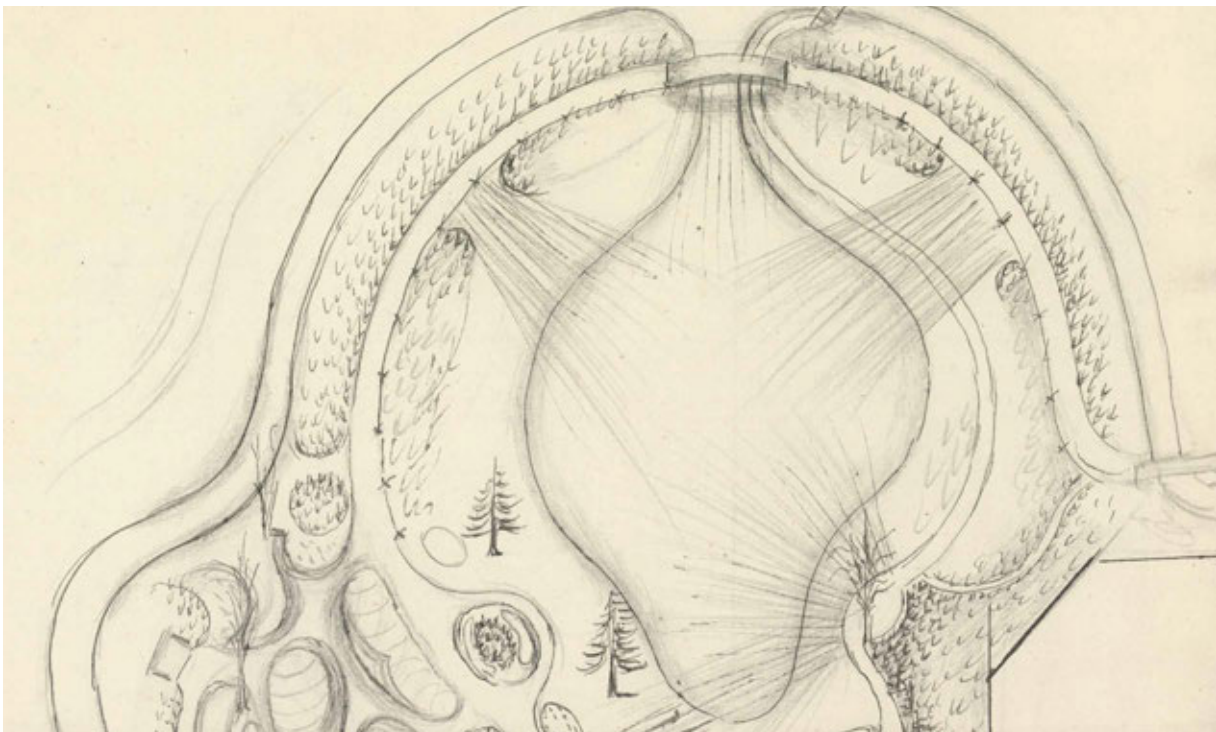
Nutstuinen

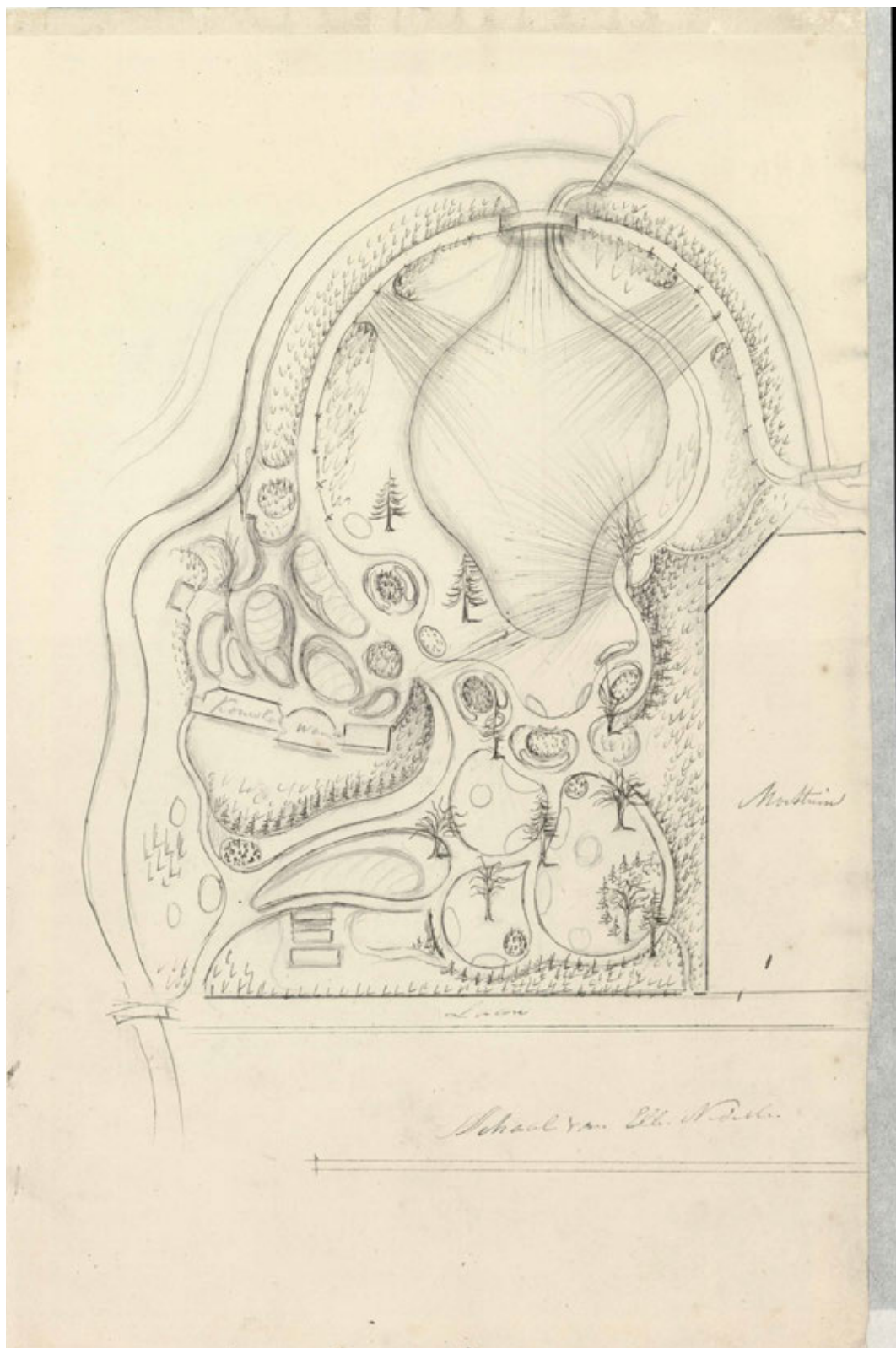
Moestuין

Broeierij met kassen en bakken

Koude

Warm

Poptaslot (Heringastate) Marsum moestuin en boomgaard

Omschrijving

Datering	ongedateerd (1821)
Signering	linksonder, L.P. Roodbaard. inventr

Archief	Poptagasthuis te Marssum
---------	--------------------------

Materiaal en techniek

Type kaart	presentatietekening
Materiaal	papier
Techniek	pen, potlood en aquarel
Afmeting	52 x 43 cm.
Schaalbalk	Schaal van 50 Ellen
Oriëntatie	geen noordpijl

Verklaring symbolen

Bouwwerken

Gebouw van 't Gasthuis te

Poort

Vleugel van 't gebouw

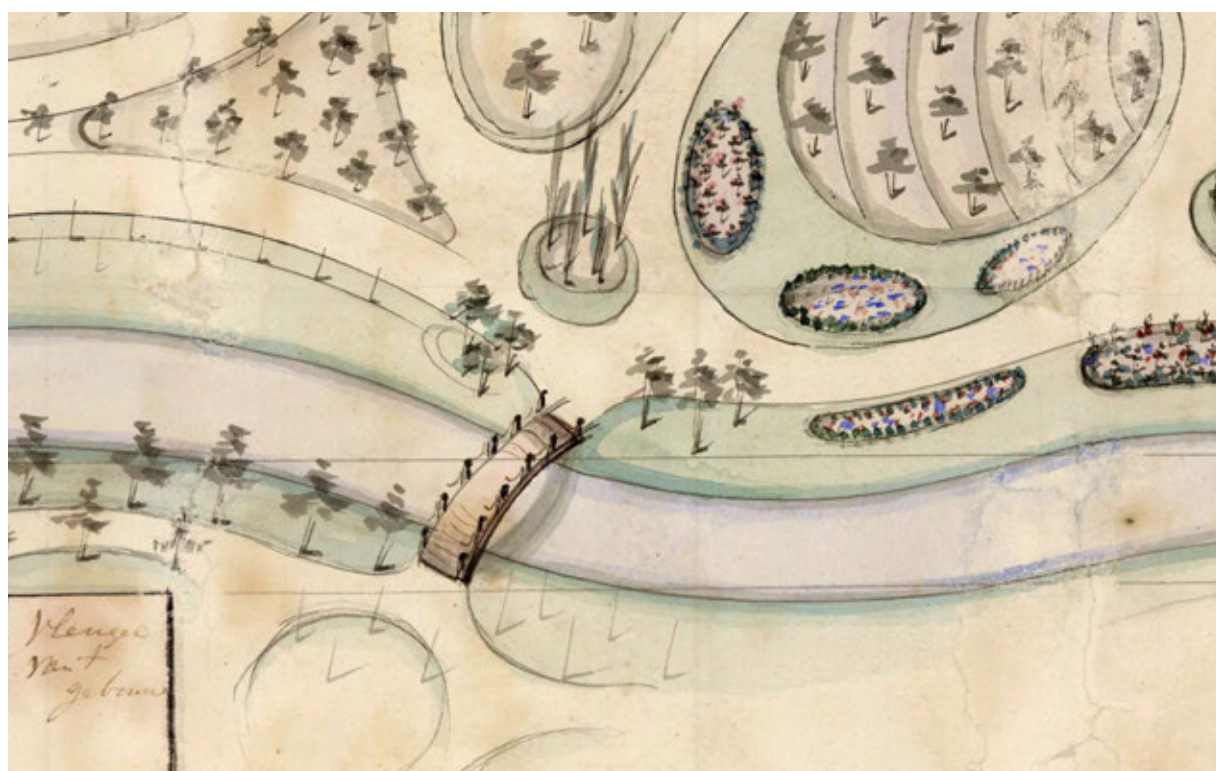
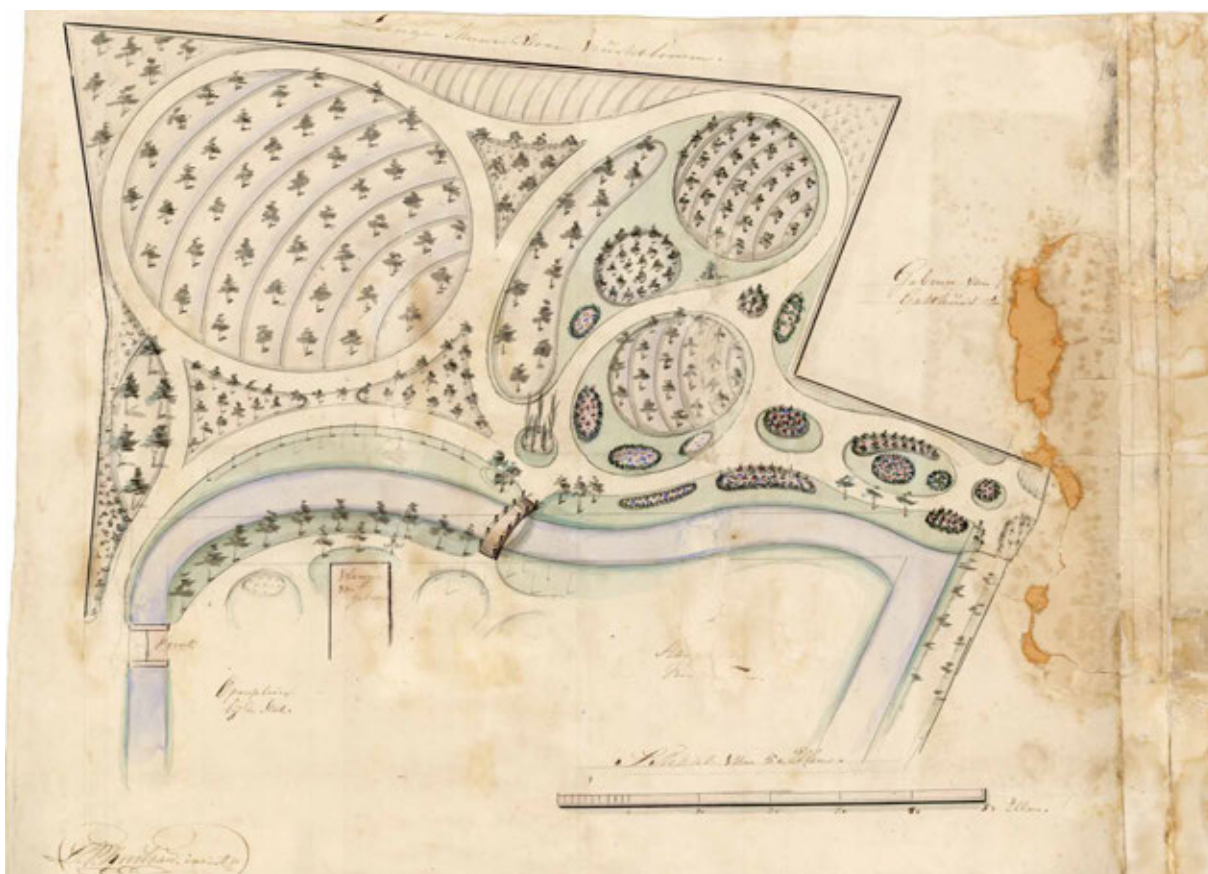
Paden

Aangelegde Binnen Tuin

Open plein bij de stal

Nutstuinen

Lange muur voor vruchtbomen

Poptaslot (Heringastate) Marsum bloementuin

Omschrijving 'Copi van den Aanleg te Marssum'.
Datering ongedateerd (1842)
Signering linksonder, L.P. Roodbaard

Archief Poptagasthuis te Marssum

Materiaal en techniek

Type kaart schetstekening
Materiaal papier
Techniek potlood
Afmeting 40 x 32 cm.
Schaalbalk Schaal van 50 Ellen Nederlands
Oriëntatie geen noordpijl

Aanwijzingen

A zomen fiolier
B Reseda met confolpius
C Swaa dubbe maankopen in alle kleuren
D Ridderspoor in alle kleuren dubbels
E Asters in alle kleuren
F roodbonte maankopen geheel dons
G laag staande maankopen
H Kleine papaver in alle kleuren
J
K Ridderspoor
L daliaas
M ridderspoor
N Asters
O Asters in veel kleuren
P Afrikanen en ...

Verklaring symbolen

Bouwwerken

't Zaal

Appelhof

Kamers

Water

Gracht

Paden

Pat

Beplanting

Sparren

Heesters

Daliaas

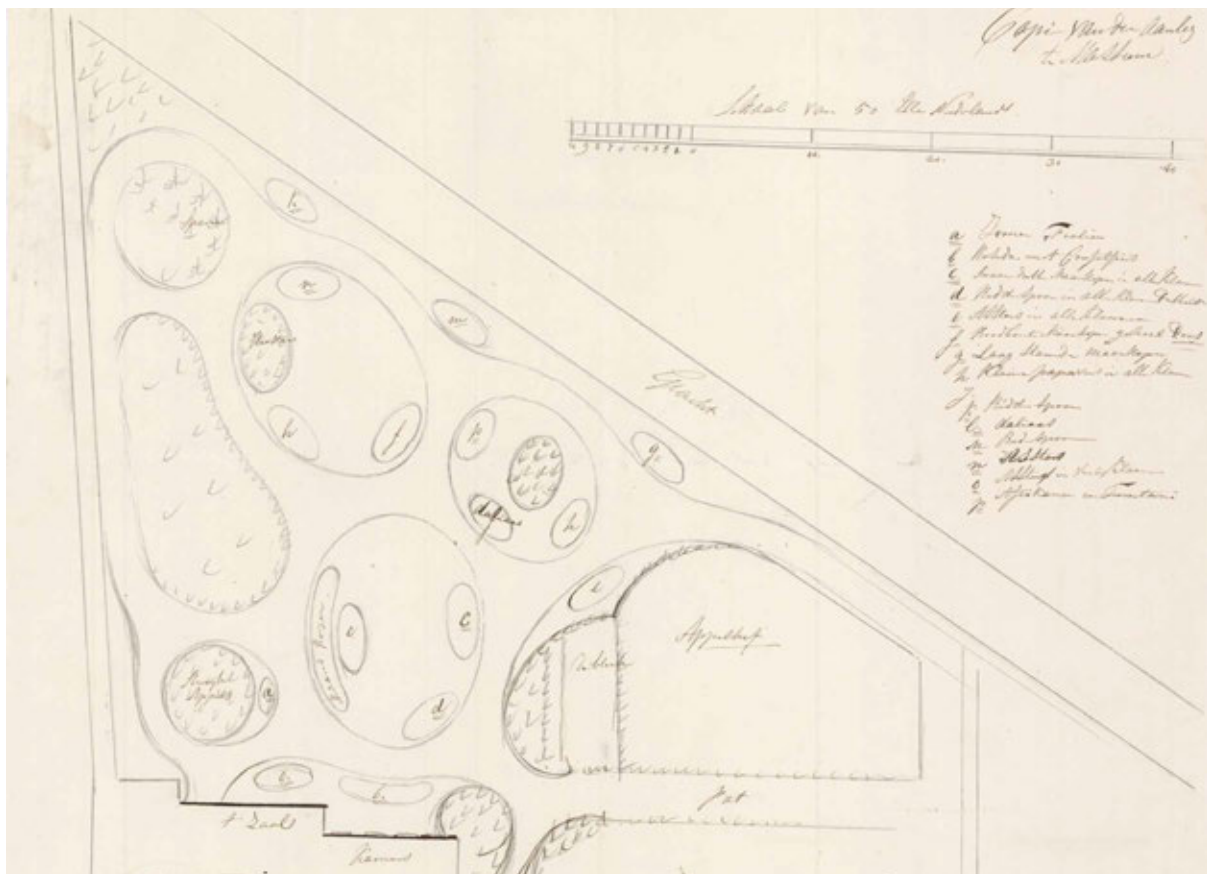
Maand rozen

Gras

De bleek

Struijk appels

Boomgaard

a Dome, P. o. l. i. e. n
 b. R. o. d. a. m. i. t. C. o. n. f. o. l. l. i. e. n
 c. S. u. a. n. d. u. b. b. h. a. s. k. e. p. e. n. i. a. l. l. e. k. l. e. m.
 d. R. i. d. d. e. s. p. o. o. n. i. n. a. l. l. k. l. e. m. P. o. l. i. e. n
 e. A. l. l. e. k. l. e. m. i. n. a. l. l. k. l. e. m.
 f. R. o. d. b. o. n. t. k. i. a. n. k. e. p. e. n. g. e. l. e. e. d. D. o. n. d.
 g. L. a. a. g. k. l. e. m. d. e. m. a. e. n. t. k. e. p. e. n.
 h. K. l. e. i. n. p. a. p. a. v. e. n. i. n. a. l. l. k. l. e. m.
 i. R. i. d. d. e. s. p. o. o. n.
 l. d. a. l. i. a. a. s.
 m. R. i. d. d. e. s. p. o. o. n.
 n. R. i. d. d. e. s.
 o. A. l. l. e. k. l. e. m. i. n. v. e. l. d. k. l. e. m.
 p. A. f. r. i. k. a. n. e. n. i. n. T. o. r. r. e. n. t. a. n. i.

Lyndenstein Beetsterzwaag tuin met moestuin

Omschrijving

Datering	ongedateerd (1821)
Signering	linksonder, L.P. Roodbaard. inventr K.J. Mook

Archief	Tresoar
Verzameling	Verzameling kleine aanwinsten
Toegangsnummer	349-412
Kaartnummer	2378

Materiaal en techniek

Type kaart	presentatietekening
Materiaal	papier
Techniek	pen, potlood en aquarel
Afmeting	67,7 x 50 cm.
Schaalbalk	Schaal van 40. tot 50. Ellen
Oriëntatie	noordpijl rechts midden (voorgedrukt)

Verklaring symbolen

Bouwwerken

Het voorhek

Poort

Paardestal

Koetshuys (en) Tuinmanswoning

Schuur

Oranjehuis

't huijs van Lyndensteijn te Beetsterzwaag

Reliëf

Den berg op de ijskelder

Bergje

Water

De gracht langs de publieke weg

Vijver voor goudvis

Paden

De straat van Beetsterzwaag naar Olterterp [De Buoren]

De rijweg van Beetsterzwaag na Drachten

Kerkhof van Beetsterzwaag

Voorpleijn

Plein voor wagens en hoenderplaats

Waschplaats

Beplanting

Italiaanse populieren

Treurwilg

De Bleek

Nutstuinen

Broeijtuin

Plaats voor bloeyaarde Persikkast

Druyvebak/ Druyvekast

Oranjekast

Waterbak

Voor platglas

Ananasbak

Lyndenstein Beetsterzwaag nutstuin

Omschrijving

Datering	ongedateerd (vermoedelijk 1837)
Signering	linksonder, L.P. Roodbaard rechtsonder, K.J. Mook

Archief

Trezoar	
Verzameling	Verzameling kleine aanwinsten
Toegangsnummer	349
Kaartnummer	

Materiaal en techniek

Type kaart	schetstekening
Materiaal	papier
Techniek	pen en potlood
Afmeting	30 x 56 cm.
Schaalbalk	Schaal Ellen
Oriëntatie	geen noordpijl

Verklaring symbolen

Water

Sloot

Agtersloot

Gedempte sloot

Blyvende sloot

Paden

Laan

Groote Ekenlaan

De Oostelijke Laan

Regte Laan

Kadastraal Minuutplan 1827 met een collage van tekeningen, waaronder de nutstuin

Lyndenstein Beetsterzwaag overtuin

Omschrijving 'Den tegenwoordige Anleg (...)'
Datering ongedateerd (1825)
Signering linksonder, L.P. Roodbaard

Archief Tresoar
Verzameling Verzamelde aanwinsten
Toegangsnummer 349 - 414
Kaartnummer 2377

Materiaal en techniek

Type kaart presentatietekening
Materiaal papier
Techniek pen, potlood en aquarel
Afmeting 74,8 x 29 cm.
Schaalbalk Schaal van 200 Nederlandse Ellen
Oriëntatie geen noordpijl

Aanwijzingen

Enige Aanwijzing

Den tegewoordig aanleg met zijne a lange midel vijvers als mede de korte brede midel vijver b zijn op deze tekening door lynnen aangetoont. Ook de mideldam c waar het beelt staat is aangewezen op deze tekening; om alzo met den tekening in de hand den Aanleg te kunnen zien.

De verbuiging van deze drie vijvers geeft eene overschoone schakeering van licht en donker uit het huis te zien, daar deze glooi wallen beurtelings aan rijzen en dalen onderhevig zijn; Op het einde van den aanleg eene Griekse Tempel geplaatst hoger dan het tegenwoordige zomerhuis van huis de schoonste vertoning; deze tempel moet uitkomen tegen eene groep Italiaanse populieren.

De lindebomen heb ik hier op dyn plaats geteekent welke blijven kunnen en weg moeten Zo is het dat aan de westkant van de vijvers alle moeten blijven tot dekking van de wind.

Doch aan de oostkant moeten den geene weg die geteekent zijn met de bijl. hier met 0 Alle boomen die blijven kunnen zijn op haar plaats geteekent met een kruisje () en die gekapt moeten worden met eene nul (0) zo dat de twee voorste boome met twee (**) kruisjes ook weg moeten om de voorste partij meer Royaal te krijgen en een veel schooner gezicht van huis op de brug te hebben.*

Wat de beplanting van deze aanleg betreft daar mede kan men welkeurig handelen naar gelang de plaats en plantsoen wat men voor handen heeft doch aan de westkant daar den aanleg zeer smal is moet men veel kreupel eyken planten om dezelve digt te krijgen

Aan de oostkant hier en daar groepen van fijne sparren wel daar door de westelijke mantel beschut Weelig zullen zullen groeien

Verklaring symbolen

Bouwwerken

Oranjerie

Stal

Tuinman Mook

De ijskelder

Nutstuinen

Asspergies bedden

Paden

Rijweg

De Straat van Beetsterzwaag of publieke weg

Plaats

Gras

De Bleek

Lyndenstein Beetsterzwaag voortuin

Omschrijving

Datering	ongedateerd (vermoedelijk 1837)
Signering	linksonder, L.P. Roodbaard

Archief	Tresoar
Verzameling	Verzamelde aanwinsten
Toegangsnummer	349 - 413
Kaartnummer	2379

Materiaal en techniek

Type kaart	presentatietekening
Materiaal	papier
Techniek	pen, potlood en aquarel
Afmeting	37,8 x 50 cm.
Schaalbalk	Schaal van 50. Nederlandse Ellen
Oriëntatie	geen noordpijl

Verklaring symbolen

Bouwwerken

Waschhuis

Koetshuis en stal

De ijskelder

Water

Sloot

Paden

Rijweg

Gras

De bleek

Nutstuinen

Broeijerie

Ontwijk en Brouwershave Oranjewoud

Omschrijving

Datering	ongedateerd (1835)
Signering	linksonder, L.P. Roodbaard. inventr

Archief Fries Museum

Verzameling Kaarten- en prentenverzameling

Toegangsnummer TA 510-26

Materiaal en techniek

Type kaart	presentatietekening
Materiaal	papier
Techniek	pen, potlood en aquarel
Afmeting	35 x 99 cm.
Schaalbalk	Schaal van 100 Nederlandsche Ellen
Oriëntatie	geen noordpijl

Toelichting tekening

A. dat met geel gepland [?] is het 4kand gazon daar zijn alle goede boomen uid gespaart en behouden

B. Dit met Rood [??] is den voor [...] tuin

Beide deze vierkanten lopen gelijk en het wilt Bosch

+ Zitplaats onder een digte groep bomen wat verscheen [?]

De voor Anleg van den Heer Brouwer professor te Groningen

Eigendom van den Heer Brouwer/ Eigendom van den Heer Van Engelen

Gezichtspunten

Verklaring symbolen

Bouwwerken

Het huis van den Heer Brouwer

Het huis van den Heer van Engelen

Water

Water

Paden

De in reet van den Heer Brouwer

De rijweg van het Oranjewoud als mede het voetpat naar het Heerenveen langs 't huis ten Woude

De rijweg of laan

De rijlaan van den Heer Van Engelen lang 450 Nederland Ellen

De agter Spanne laan

Land weg van het Woud

Beplanting

Bos

Bosch

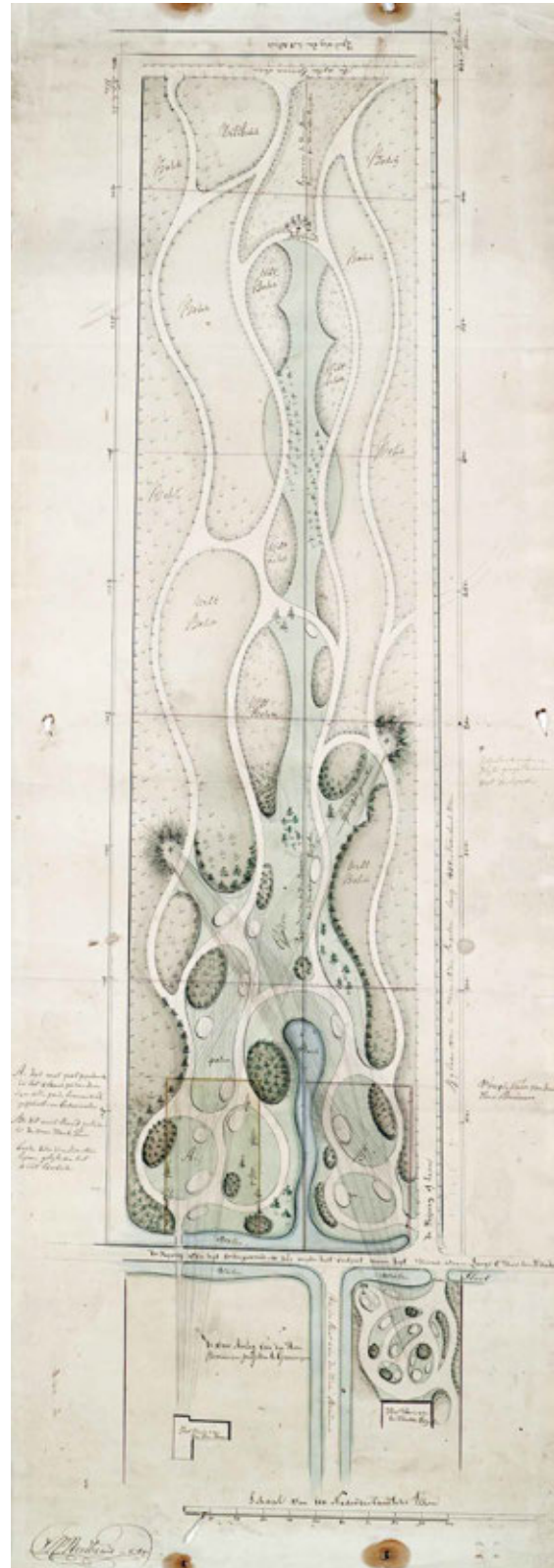
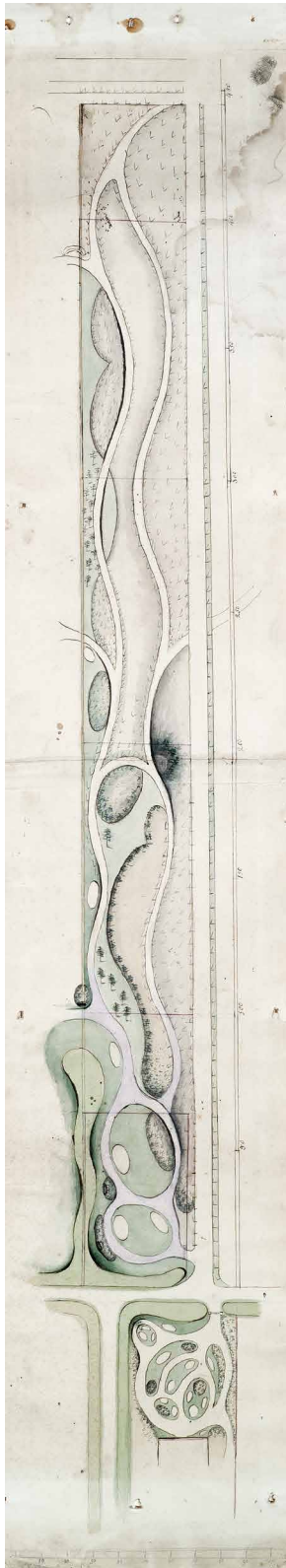
Wiltbosch

Gras

Gazon

Nutstuinen

Vrugte tuin van den Heer Brouwer

Jagtlust Oudeschoot nuts- en bloementuin

Omschrijving

Datering ongedateerd (vermoedelijk 1847)
Signering geen

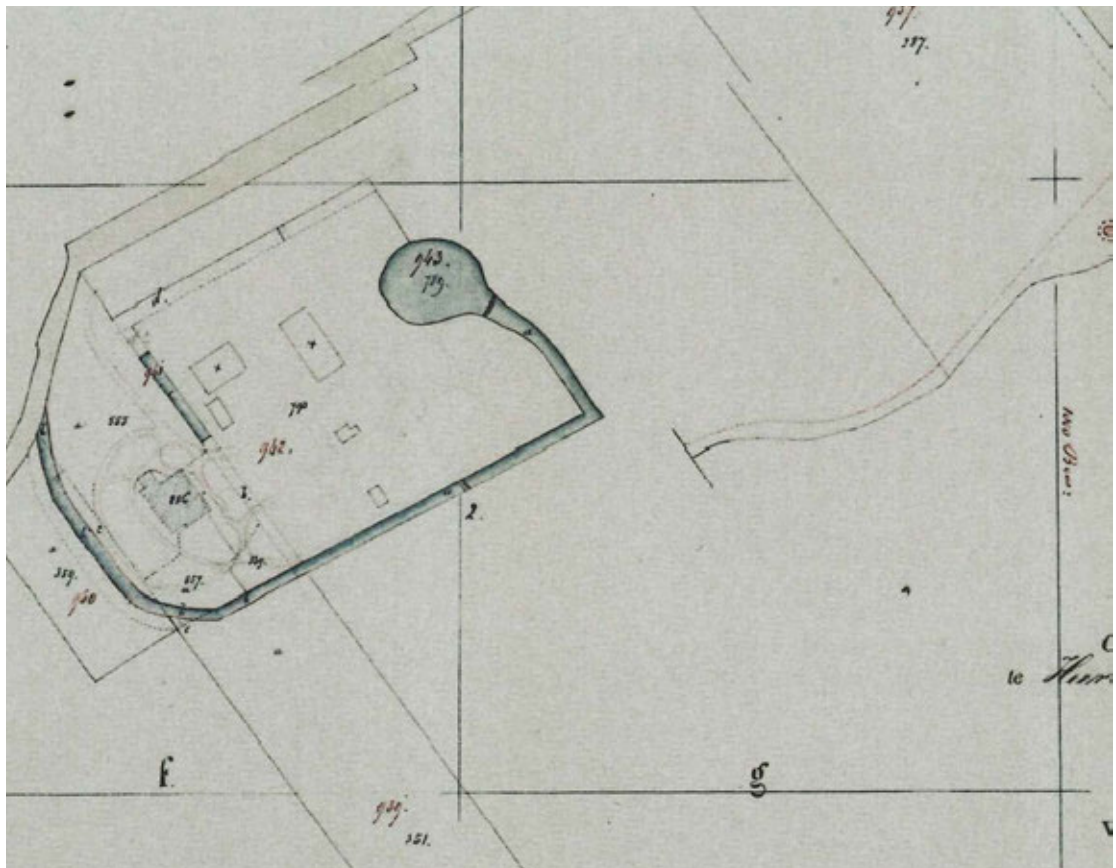
Archief Privé archief

Materiaal en techniek

Type kaart schetstekening
Materiaal papier
Techniek potlood, pen en deels aquarel
Afmeting 44 x 55 cm.
Schaalbalk Schaal van Ellen Nederlands
Oriëntatie geen noordpijl

Verklaring symbolen

Bloemenkast

Detail van de kadastrale hulpkaart uit 1848

Huize Voormeer Heerenveen

Omschrijving

Datering	ongedateerd (1833)
Signering	linksonder, L.P. Roodbaard

Archief	Tresoar
Verzameling	Familie van Heloma
Toegangsnummer	329-03
inventarisnummer	467

Materiaal en techniek

Type kaart	presentatietekening
Materiaal	papier
Techniek	pen, potlood en aquarel
Afmeting	41 x 53 cm.
Schaal	Nederlandsche Ellen
Oriëntatie	Geen noordpijl

Ropta State Wijnaldum

Omschrijving	'De tegenwoordige aangeleide plaats Ropta in verband gestelt met de Nieuwe Aanleg daar agter (...)'. ongedateerd (1832)
Datering	linksonder, L.P. Roodbaard inventr.
Signering	

Archief	Privéarchief
----------------	--------------

Materiaal en techniek

Type kaart	presentatietekening
Materiaal	papier
Techniek	pen, potlood en aquarel
Afmeting	77 x 31 cm.
Schaalbalk	Schaal van 320 Nederlands Ellen
Oriëntatie	geen noordpijl

Toelichting tekening

De tegenwoordige aangeleide plaats Ropta in verband gestelt met de nieuwe aanleg daar agter de wallen voor de nieuwe aanleg dienen enige malen worden doorgetrokken met de slegte grond van de 2 vijvers

De schets hier nevens gaande is dienende om na dezelve dean aanleg te maken en de deze tekening schoon in huis bewaren

Verklaring symbolen

Water

Vaarwater

Vijver

Beplanting

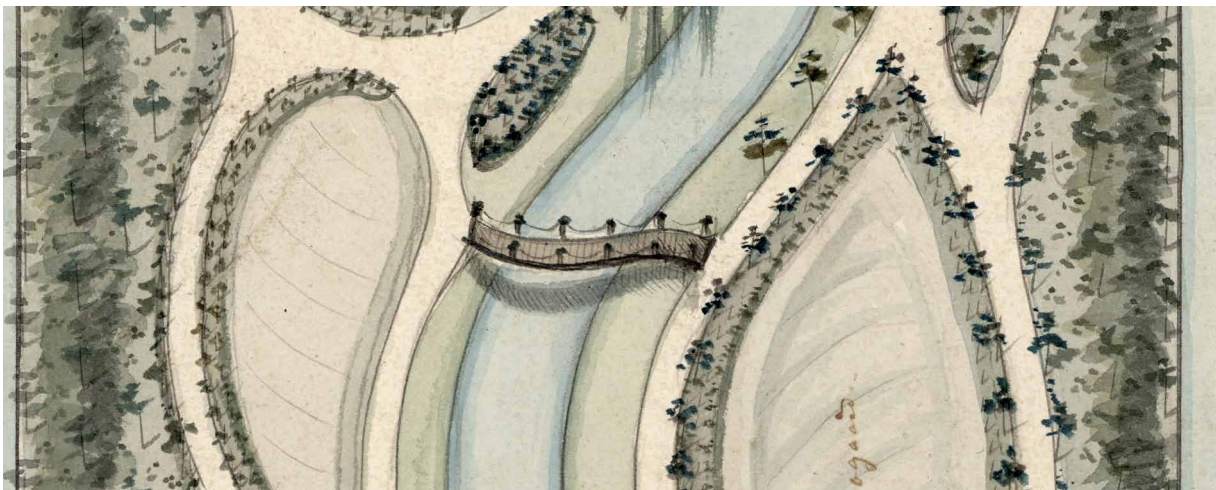
Nutstuinen

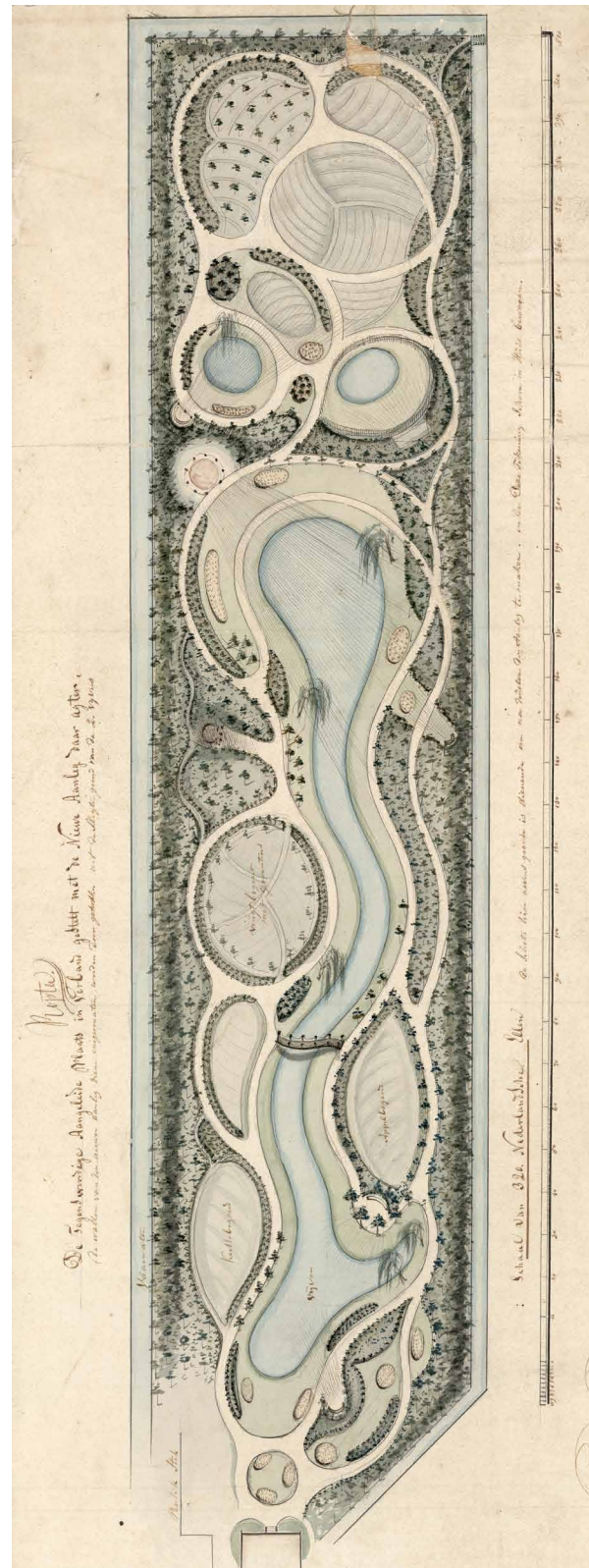
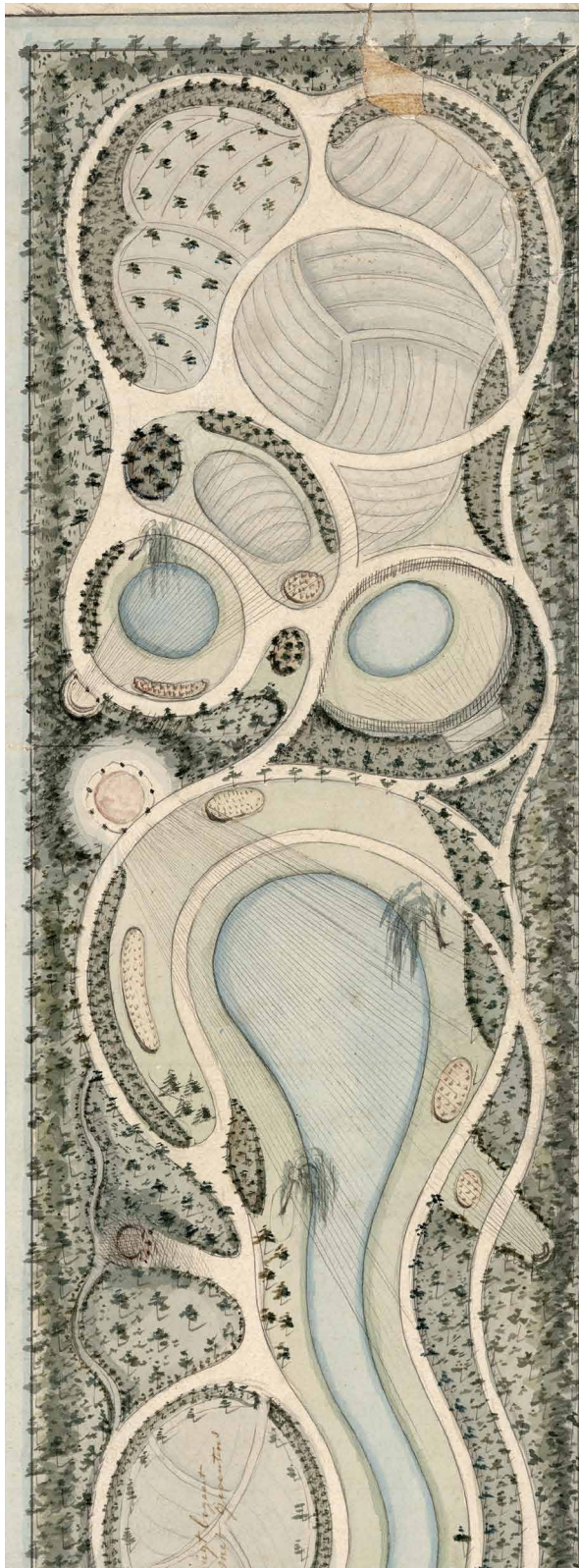
Vruchtbogaard met groentens

Kersebogaard

Appelbogaard

Perzik stek

Stania State (Reinstein) Oenkerk voorterrein

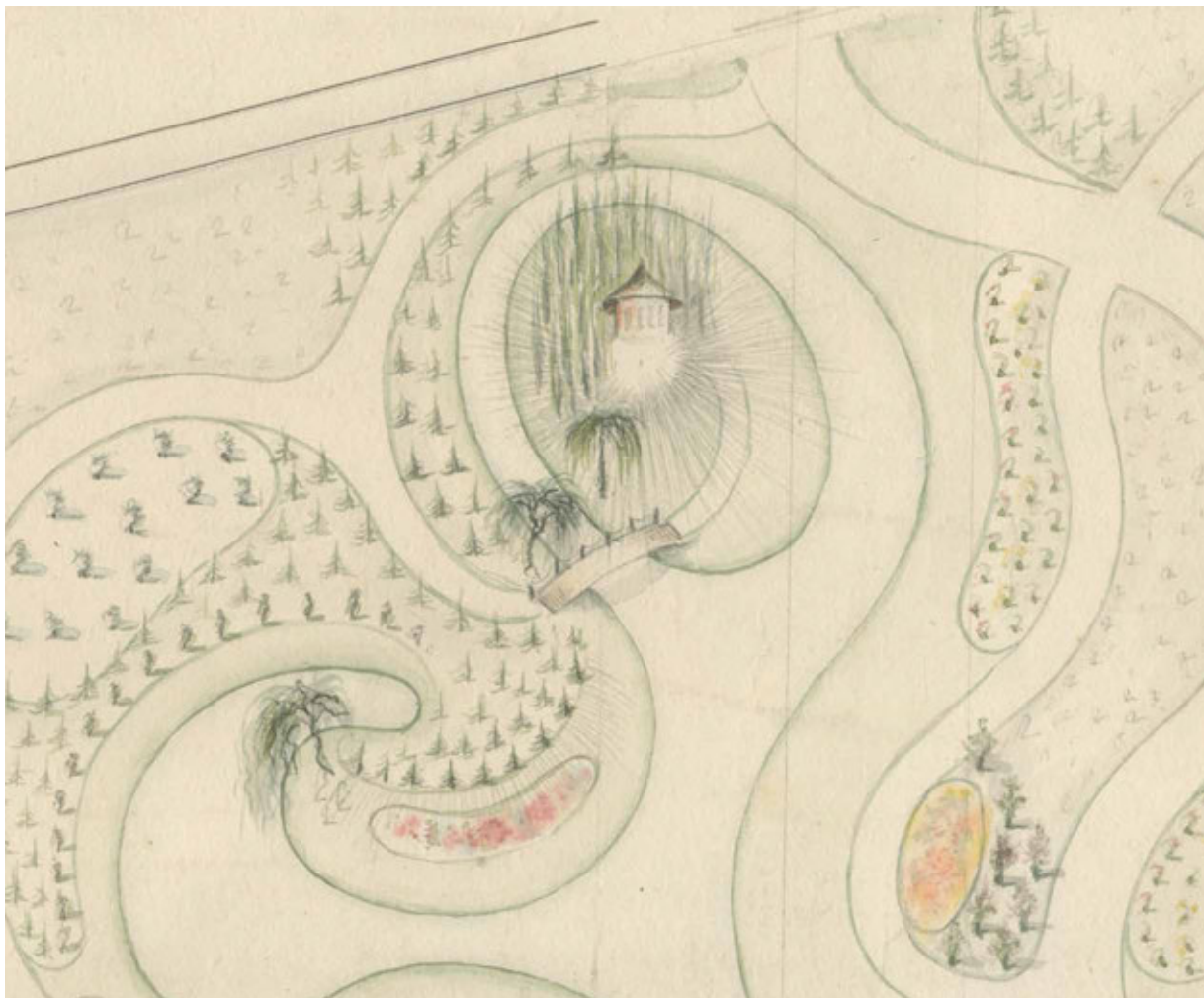
Omschrijving

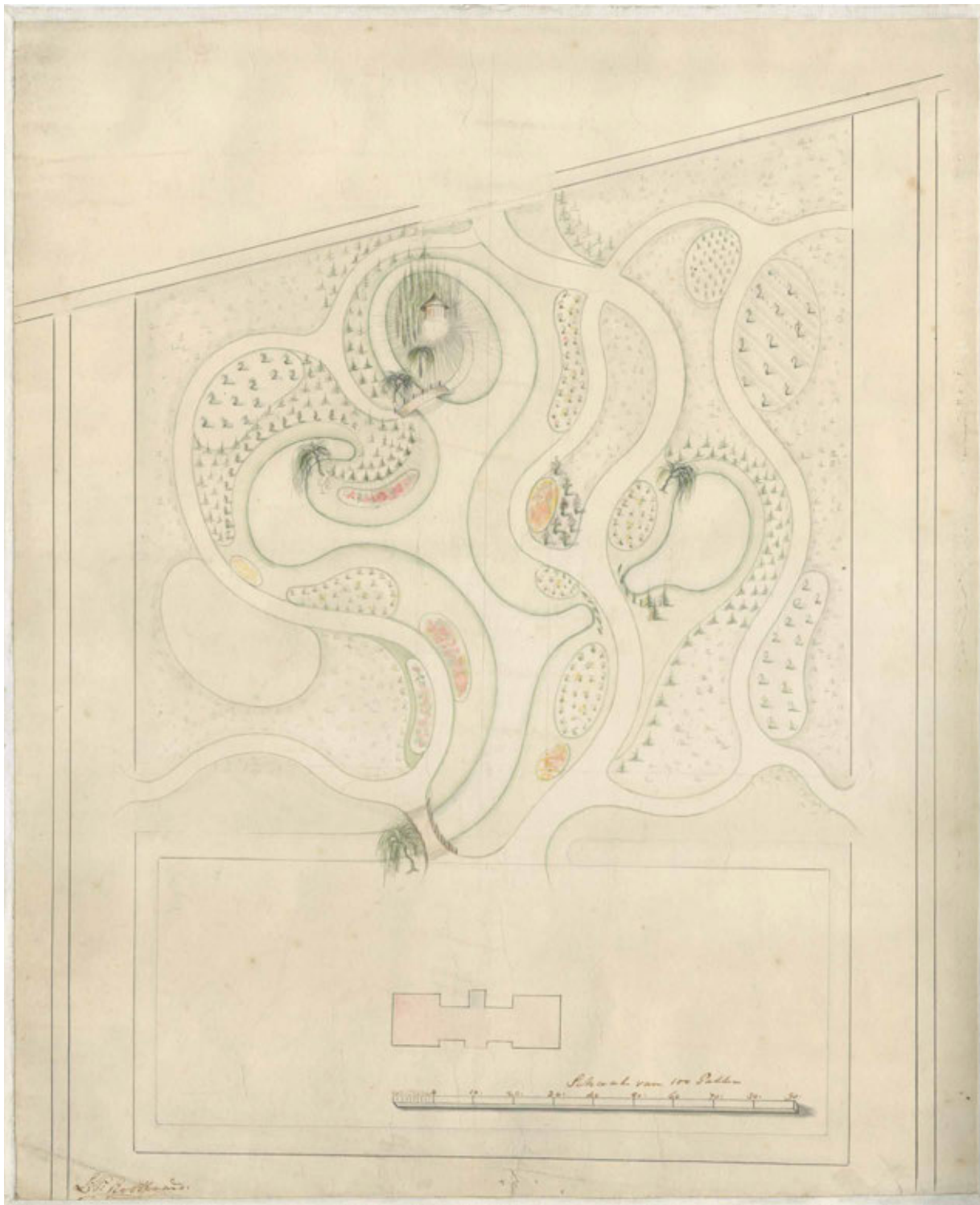
Datering ongedateerd (1821)
Signering linksonder, L.P. Roodbaard

Archief Tresoar
Verzameling Familie van Eysinga-Vegelin van Claerbergen
Toegangsnummer 323-1 1247
Kaartnummer 55

Materiaal en techniek

Type kaart presentatietekening
Materiaal papier
Techniek pen, potlood en quaches
Afmeting 40 x 50 cm.
Schaalbalk Schaal van 100 Passen
Oriëntatie geen noordpijl

Stania State (Reinstein) Oenkerk achterterrein

Omschrijving

Datering	ongedateerd (1821)
Signering	linksonder, L.P. Roodbaard

Archief	Tresoar
Verzameling	Familie van Eysinga-Vegelin van Claerbergen
Toegangsnummer	323.1 1247
Kaartnummer	54

Materiaal en techniek

Type kaart	presentatietekening
Materiaal	papier
Techniek	pen, potlood en aquarel/quaches
Afmeting	39 x 69 cm.
Schaalbalk	Schaal van twee hondert Treeden
Oriëntatie	geen noordpijl

Verklaring symbolen

Bebouwing

't Huys van den plaats

Boeren plaats

Water

Vijver

De gracht agter het Huys

Paden

De weg na de kamp

Publieke weg ten noorden van de plaats

Noorder singel

Singel

Beplanting

Digtbos

Bos

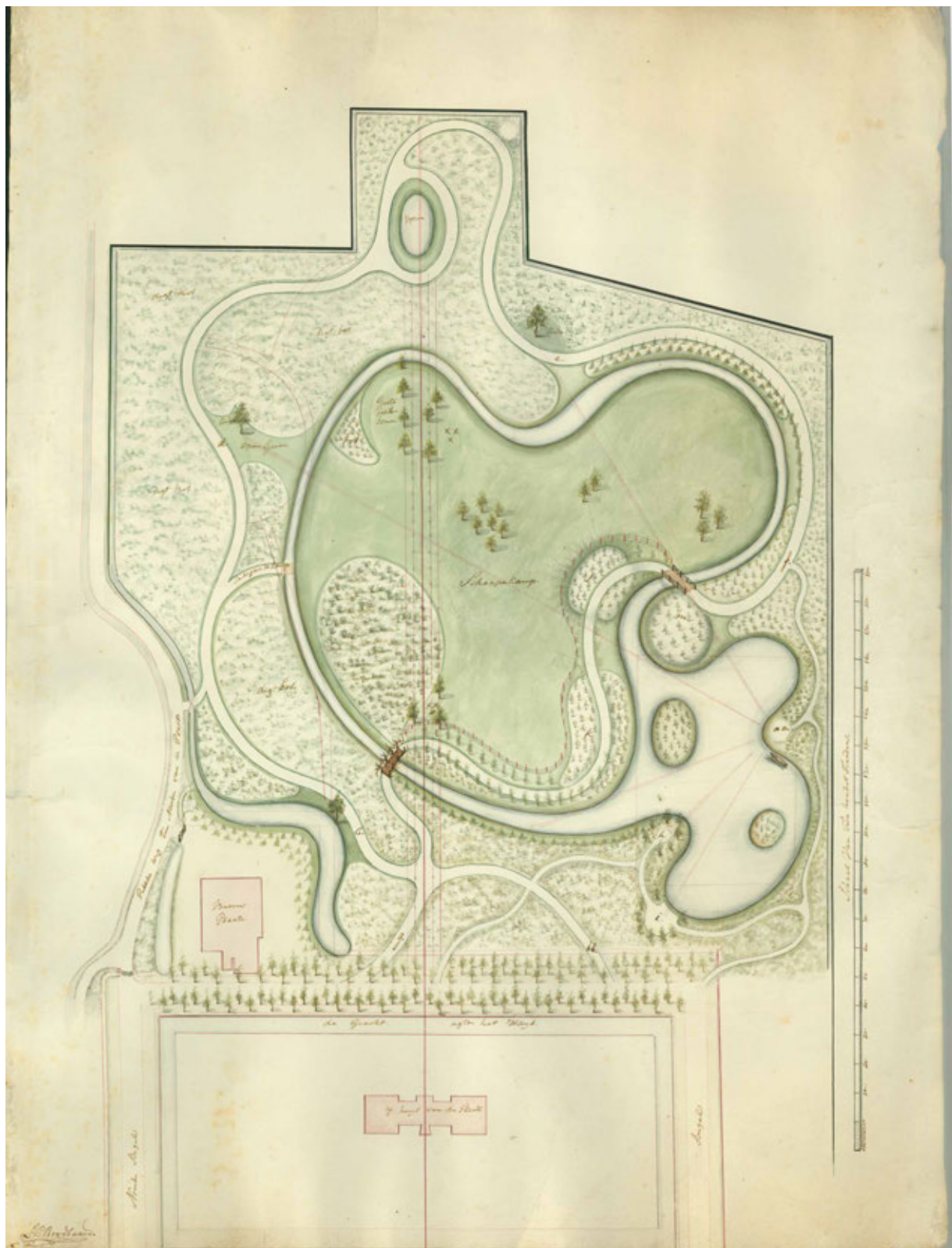
Linde

Grote beuken bomen

Gras

Open groen

Schaapekamp

Stania State (Reinstein) Oenkerk voor- en achterterrein

Omschrijvng	'Copij van Reinstein zo als dezelve op heden na den nieuwen aanleg bevind'.
Datering	ongedateerd (1834)
Signering	linksonder, L.P. Roodbaard.

Archief	Fries Museum
Verzameling	Kaarten- en prentenverzameling
Toegangsnummer	PTA 286-024

Materiaal en techniek

Type kaart	schets-, presentatietekening
Materiaal	papier
Techniek	pen, potlood en aquarel
Afmeting	68 x 102 cm.
Schaal	Schaal van tweehondert Treden van groot drie voet elk tree
Oriëntatie	geen noordpijl

Aanwijzingen

Copij van Reinstein

Zo als dezelve op heden na den nieuwen anleg bevind

en de oude ligging met sloten en grachten zijn hier in geschetst door Lynnen

alles is gemeten met gewoonne Treeden van ruym 3 voeten vriese maat, als of nagenoeg gelijk staande 108 Treden met 100 Nederlandsche Ellen

Toelichting tekening

*Deze kopie is na den anleg genomen Door den anlegger van den Zelve
Perspectief*

Verklaring symbolen

Bouwwerken

Boerehuis

Grot

Reliëf

Berg

Water

Oude gracht

Paden

Rijweg langs de plaats

Bublieke rijweg door Oenkerk

Beplanting

Oude eiken met zooveel doode toppen

Eschdoorn, enkele gespaard

Nutstuinen

De broeij tuin

Binnen tuin

Kerstbogaard

Vijversburg Tietsjerk

Omschrijving

Datering	ongedateerd (1844)
Signering	linksonder (geen handtekening maar naam)

Archief	Fries Museum
Verzameling	Kaarten- en prentenverzameling
Toegangsnummer	PTA 289-017

Materiaal en techniek

Type kaart	schetstekening
Materiaal	papier
Techniek	pen en potlood
Afmeting	53 x 33 cm.
Schaalbalk	wel een schaalbalk, lijn onderaan tekening (1 t/m 16)
Oriëntatie	geen noordpijl

Toelichting tekening

Eyland 2 ½ voet boven water

Dit wat hoogt agter de boomen

Hier de glooijing laag

Hier vandaan klimmende wat hoog

4 voet hoog

Weijnig hoog

Een weijnig hoog

Verklaring symbolen

Bouwwerken

Brug

't Huys

Reliëf

Hoog

De glooijing

Glooijing

Water

Vijver

Beek

Gracht

Paden

Pat

De rijksweg

Voor pleijn

De inrid [??] hier

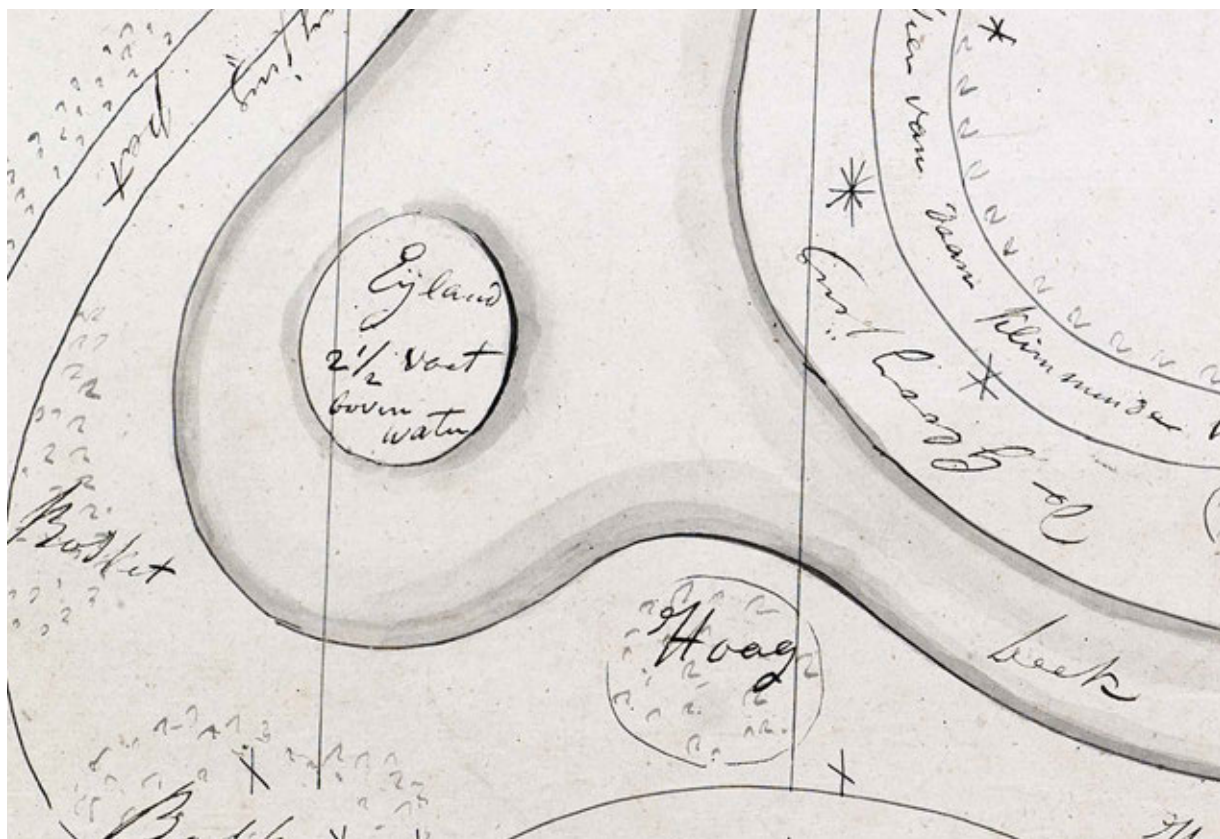
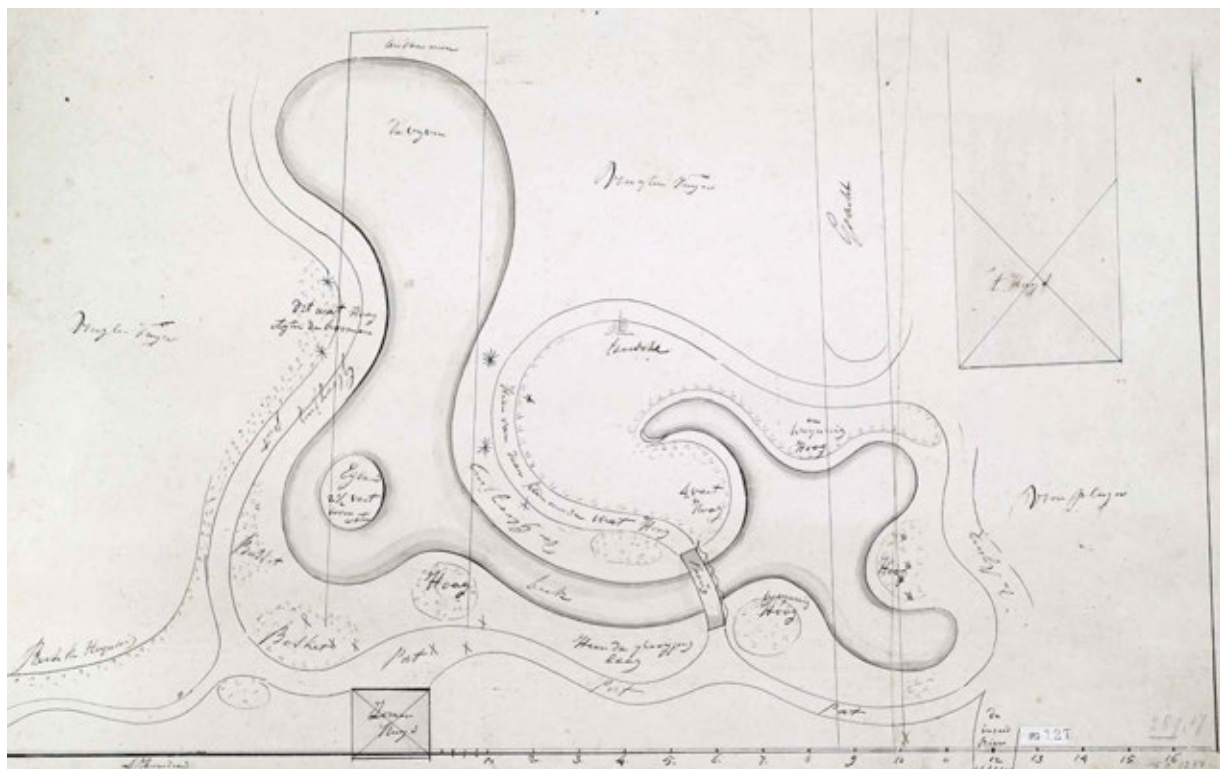
Beplanting

Laariks

Bosket

Nutstuinen

Vrugten tuyn

C. Landschapstuinen

Fockenstate Beetsterzwaag

Omschrijving

Datering ongedateerd (1837)
Signering linksonder, L.P. Roodbaard

Archief Particuliere collectie

Materiaal en techniek

Type kaart presentatietekening
Materiaal papier
Techniek pen, potlood en aquarel
Afmeting 72 x 51 cm.
Schaalbalk Schaal van 100 Ellen Nederlands
Oriëntatie geen noordpijl

Aanwijzingen

Enige aanwijzing

Alle groene gazons meer of min hol bewerk in eene uitschulpende gedaante. De groepen bomen alle op enige hoogtens uitkomende.

De groepen bomen wilkeurig van wat hout is dienende om zo veel mogelijk de agterste terreinen te dekken om van de weg niet gezien kan worden.

De Antree op de hoek is in alles verkieslijken dan de tans bestaande dam doch wanneer men de oude plaats wilde houde is met weinnige verbinding alles het zelfde

Verklaring symbolen

Bouwwerken

Ashok

Water

De opvaart

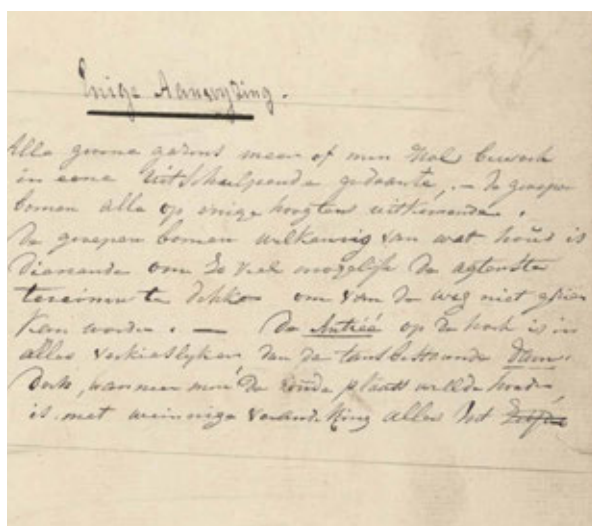
Gracht

Paden

Laan van Baron van Lijnden

Rijlaan

Publike weg

Tuin Apotheke J.M. Riedel Kollum

Omschrijving

Datering	ongedateerd (1833)
Signering	linksonder, L.P. Roodbaard

Archief	Tresoar
Verzameling	Verzameling kleine aanwinsten
Toegangsnummer	349 237
Kaartnummer	6005

Materiaal en techniek

Type kaart	presentatietekening
Materiaal	papier
Techniek	pen, potlood en aquarel
Afmeting	35,5 x 47 cm.
Schaalbalk	Schaal van 15. Nederlandsche Ellen
Oriëntatie	geen noordpijl

Toelichting tekening

Alles in grote haast

Zal nader met beplanting met u spreken

An de heer Ridel af te geven Appotheke te Collum

A. Prijeel of tent met eene riete dak met eene rondgaande bank houten vloer – rondom digt en riete dak

A. Bank

Tafel

Hier open

Verklaring symbolen

Beplanting

Asernegundo

Swarte beuk

Bonte kastanje

Groodbladige platanus

Bonte esdoorn

Akasiaas

Heesters

Goude reegen

Dubbele daliaas

Bloemen

Gras

De bleek

Nutstuinen

Moestuyn voor groentens

Voor groenten

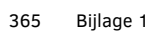
Voor groentens

Groentens

Rode besjen

Engelse Frambozen

Bak

Trommiushof Groningen

Omschrijving

Datering ongedateerd (1819)

Signering

Archief Groninger Archieven

Verzameling Verzameling kaarten

Toegangsnummer 1536

Inventarisnummer 7751

Materiaal en techniek

Type kaart presentatietekening (rechterbovenzijde ontbreekt)

Materiaal papier

Techniek pen, potlood en aquarel

Afmeting 425 x 52 mm.

Schaalbalk Schaal van 30. a 40. Treden van meer dan 3. voet per tree

Oriëntatie geen noordpijl

Verklaring symbolen

Bouwwerken

Zomerhuis

't Huijs

Paden

Misthoek

Deur

Ingang bij de straat

Stoep

Straatje van Klinkers

Beplanting

Bos

Wiltbos

Bos

Bomen

Italiaanse popul

3 Laariks

Treur Esch

2 Swarte Beuk

Linde

Witte Acasia

2 dennen groen

2 dennen

3 Laariks

Italiaanse populieren

Boskettes

Heesters

Bloemperken en bloemenmanden

Bloemen

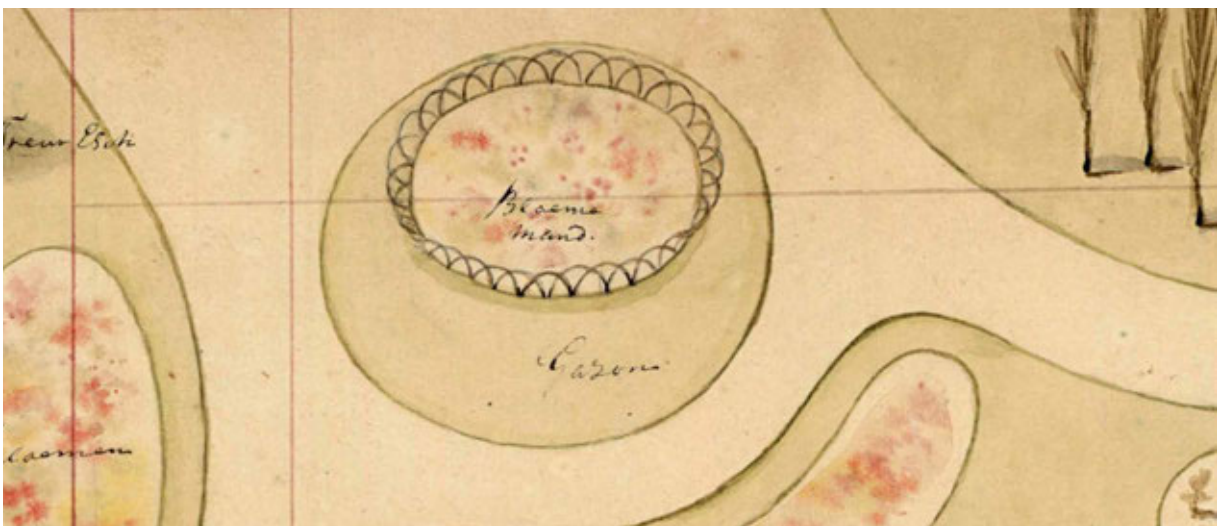
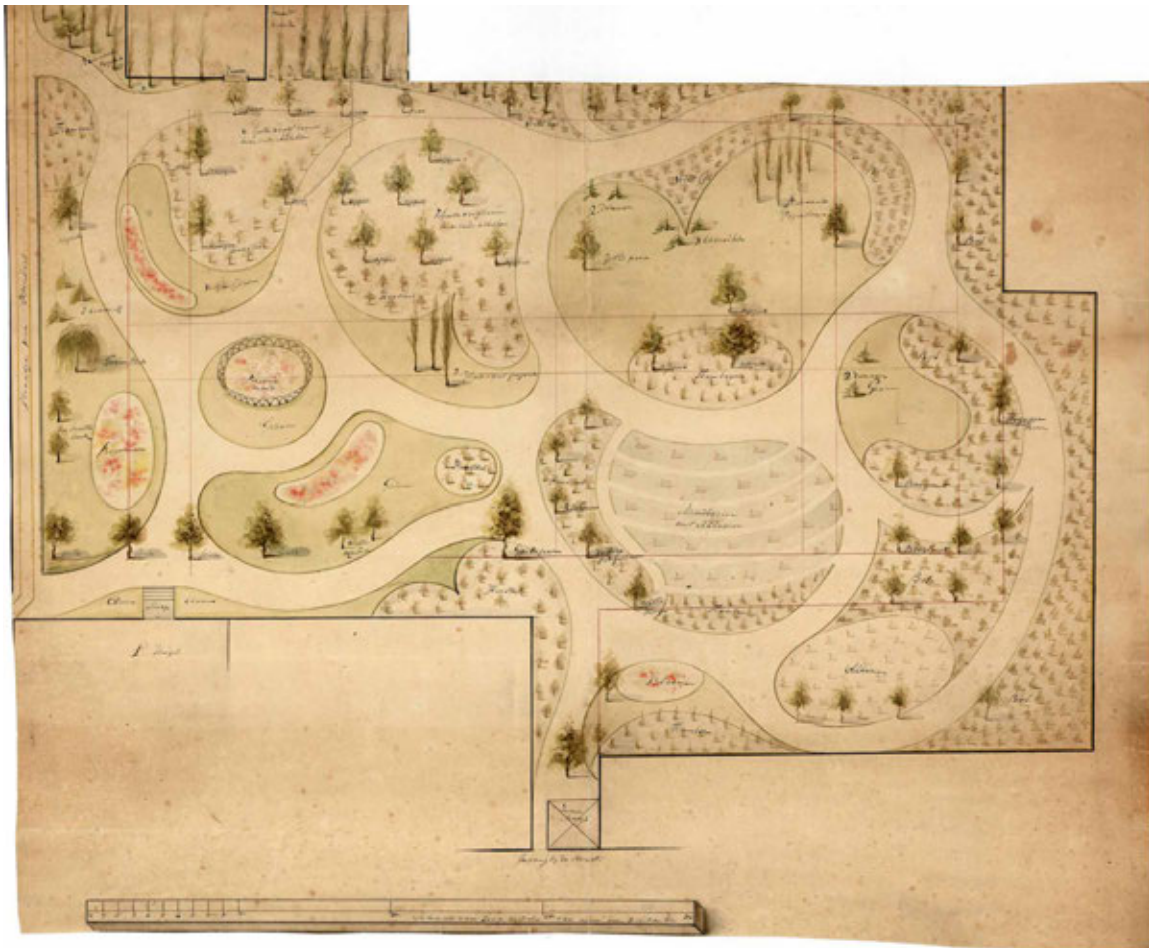
Bloemen mand

Gras

Witte Claver

Gazon

Claver

Het Witte Huis Assen

Omschrijving

Datering	ongedateerd (1830)
Signering	geen

Archief	Drents Archief
Verzameling	Verzameling kaarten
Toegangsnummer	P 1936 0008

Materiaal en techniek

Type kaart	presentatietekening (collage van onderdelen)
Materiaal	papier
Techniek	pen, potlood en aquarel
Afmeting	61,1 x 21,6 cm.
Schaal	Schaal in ellen (voorgedrukt)
Oriëntatie	Noordpijl recht (voorgedrukt)

Aanwijzingen

A t/m S omschrijving ontbreekt

Verklaring symbolen

Water

Sloot

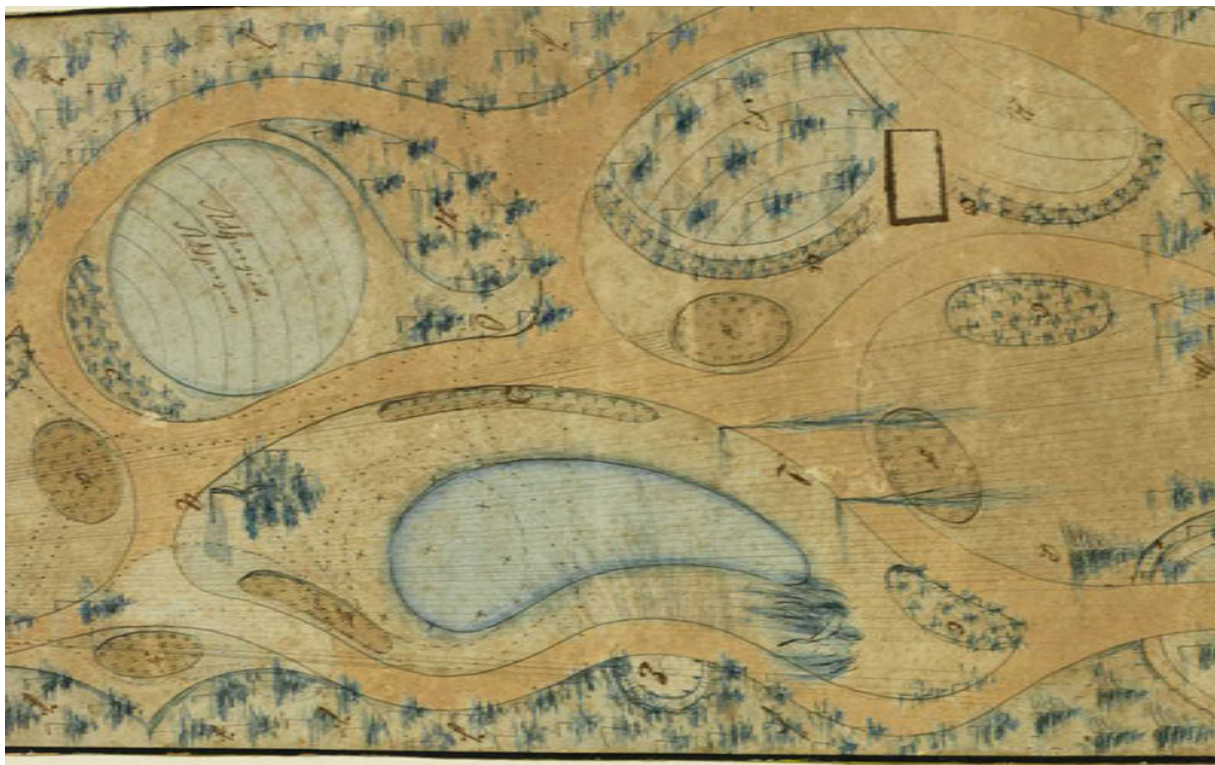
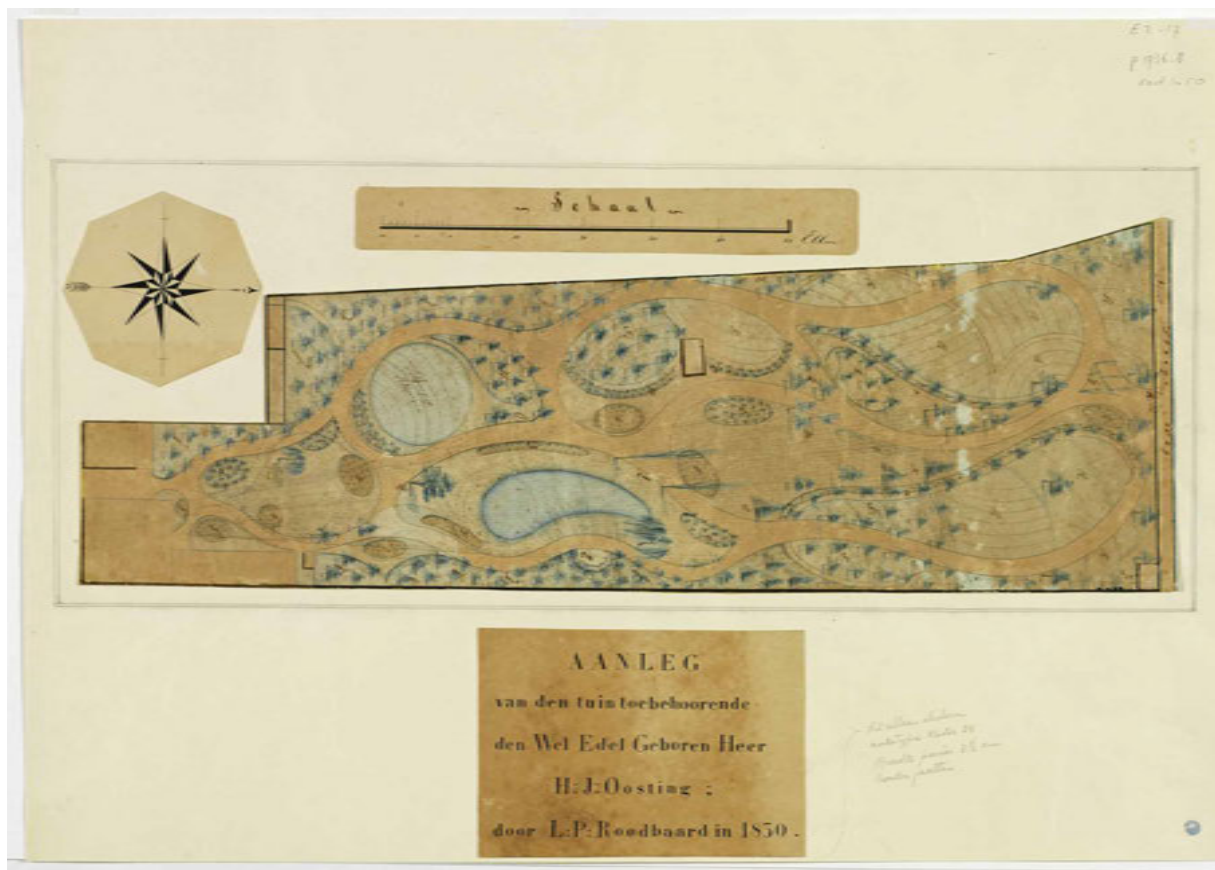
Paden

Steege weg

Inreed

Nutstuin

Asspergies

Bijlage 2

Identificeren van landschapsparken

2A - Overzicht van aanwezige landschapsparken

2B - Overzicht van deels aanwezige landschapsparken

2C - Overzicht van verdwenen landschapsparken

LANDSCHAPSPARKEN

Plaats	Park	Adres	Jaartal	Aanwezig	Toeschrijving	Regio	Bijlage
Assen	De Erste Steen	Beilerstraat 22	1819	A	K a n h	Assen	2a
Assen	Gouverneurstuin	Zuidersingel	voor 1825	DA	K	Assen	2b
Assen	Huize Nassau	Hoofdvaartsweg	1834	DA	K	Assen	2b
Assen	Oude Vijver	Asserbos	1836	A	K n h	Assen	2a
Assen	Overcingel	Oostersingel 27	1820	A	K n h	Assen	2a
Assen	Vredeveld (Valkenstijn)	Adelaarsweg	na 1816 / 1842	DA	K n	Assen	2b
Beetgum	Groot Terhorne	It Bosk	1821	DA	T	Menaldumadeel	2b
Beetgum	Groot Terhorne, bloementuin	It Bosk	1843	DA	T	Menaldumadeel	2b
Beetsterzwaag	Harinxmaste	Van Harinxmaweg 1	1843	A	K n	Beetsterzwaag	2a
Beetsterzwaag	Lyndenstien, tuin en moestuin	Hoofdstraat 3	1821	NA	T	Beetsterzwaag	2c
Beetsterzwaag	Lyndenstien, nutstuin	Hoofdstraat 3	1821	NA	T	Beetsterzwaag	2c
Beetsterzwaag	Lyndenstien, oertuin	Hoofdstraat 3	1825	A	T	Beetsterzwaag	2a
Beetsterzwaag	Lyndenstien, voortuin	Hoofdstraat 3	1837	NA	T	Beetsterzwaag	2c
Buitenpost	Haersmaste	West 2	1821 - 1826	DA	K n h	Kollum en omgeving	2b
Deinum	Welgelegen	Sint Janswei	1824	NA	K l n h	Menaldumadeel	2c
Drachten	Haersma State	Stationsweg 64	1843	DA	K n s	Beetsterzwaag	2b
Driesum	Rinsma State, voortuin	Van Sytsamaweg 26	1843	A	K n h s	Kollum en omgeving	2a
Dronrijp	Schatzenburg, voortuin	Eastryp 1	1840	A	K n h	Menaldumadeel	2a
Eelde	Brinkhoven	Industrieweg	1810-1818	NA	K n h	Eelde-Paterswolde	2c
Eelde	Huis De Duinen	De Duinen 6	1819	A	K l n h	Eelde-Paterswolde	2a
Eelde	Lemferdinge	Leemferdingelaan 6	1805-1811	DA	K n h	Eelde-Paterswolde	2b
Eelde	Oosterbroek	Oosterbroek 5	1820-1836	DA	K a n h	Eelde-Paterswolde	2b
Franeke	Groot Lankum	Harlingerweg	1825	DA	K n h	Harlingen en Franeke	2b
Franeke	Martenahuis	Voorstraat 35	1834	A	K n h	Harlingen en Franeke	2a
Groningen	Zandvoort	Winschoterdiep	1800-1814	NA	K l n h	Groningen	2c
Haren	Huize Voorveld	Rijksstraatweg 361	voor 1819	A	K	Eelde-Paterswolde	2a
Heerenveen	Huize Voormeer	Heideburen 97	1833	A	T	Heerenveen en Joure	2a
Hogebeintum	Harsta State	Harstawei 25	1832	A	K l n h	Overig	2a
Jirnsum	Schoonzicht	Rijksweg	1832	NA	K l n	Sneek en omgeving	2c
Joure	Heremastate	Heremastate	1828 - 1832	A	K a l n h	Heerenveen en Joure	2a
Kollum	Nijenburgh	Van Limburg Stirumweg	x	NA	K	Kollum en omgeving	2c
Kollum	Oostenstein	Voorstraat/ Hesseweg	na 1829	NA	K	Kollum en omgeving	2c
Lekku	Eeburg	Bourren	1822	NA	K	Leeuwarden	2c
Leek	Nienoord (vijver bij hertenkamp)	Nienoord 20	1821	A	K l n h	Overig	2a
Marssum	Poptaslot, moestuin en boomgaard	Slotleane 1	1821	DA	T	Menaldumadeel	2b
Marssum	Poptaslot, bloementuin	Slotleane 1	1842	DA	T	Menaldumadeel	2b
Marssum	Uniastate	Fransjbuurten	1820	NA	K n h	Menaldumadeel	2c
Midlum	Middelstein	Harlingerstraatweg	1831	NA	K a n	Harlingen en Franeke	2c
Minnertsga	Klein Hermann	Hearewei	1820	NA	K n s b h	Menaldumadeel	2c
Oenkerk	Heemstrastate	Rengersweg	na 1826	DA	K n	Trynwälden	2b
Oenkerk	Staniastate, voorterrein	Rengersweg	1821	A	T	Trynwälden	2a
Oenkerk	Staniastate, achterterrein	Rengersweg	1821	A	T	Trynwälden	2a
Oenkerk	Staniastate, voor- en achterterrein	Rengersweg	1834	A	T	Trynwälden	2a
Olterterp	Slot Boelens (Huize Olterterp)	Hoofdweg 32	1820	A	K n h	Beetsterzwaag	2a
Oranjewoud	Brouwershave	Prins Bernhardweg	1835	NA	T	Heerenveen en Joure	2c
Oranjewoud	Ontwijk	Prins Bernhardweg	1835	NA	T	Heerenveen en Joure	2c
Oranjewoud	Klein Meerzicht	Prins Bernhardweg	1837	NA	k	Heerenveen en Joure	2c
Oranjewoud	Oranjestien	Domineesingel	1822-184 4	A	K a l n s h	Heerenveen en Joure	2a
Oudemirdum	Rinia State	Star Numanwei	1843	A	K s h	Overig	2a
Oudeschoot	Jagtlust (nuts- en bloementuin)	Heremaweg	1847	NA	T	Heerenveen en Joure	2c
Oudeschoot	Veenwijk	Schoterlandseweg	1828 / 1845	DA	K	Heerenveen en Joure	2b
Oudkerk	De Klinze	Van Sminaweg 32-36	1821 - 1834	A	K l n s h	Trynwälden	2a
Paterswolde	De Braak	Hoofdweg 268	1827	A	K n h	Eelde-Paterswolde	2a
Paterswolde	Noordwijk	Hoofdweg 296	1810-1818	DA	K n h	Eelde-Paterswolde	2b
Paterswolde	Vennebroek	Hoofdweg 255	1819	DA	K n h	Eelde-Paterswolde	2b
Paterswolde	Westerbroek	Hooiweg	1842	DA	K n h	Eelde-Paterswolde	2b
Salverd	Groot Salverd	Salverderweg	1828	NA	K l n h	Harlingen en Franeke	2c
Schildwolde	Wijchelsheim	Hoofdweg 108	1822	NA	K n h	Slochteren en omgeving	2c
Siddeburen	Nieuw Tivoli	Oostwolderweg	1828	DA	K l h	Slochteren en omgeving	2b
Slochteren	Fraeylaborg, achterbos	Hoofdweg 32	1840	DA	T	Slochteren en omgeving	2b
Slochteren	Fraeylaborg, achterbos	Hoofdweg 32	1841	DA	T	Slochteren en omgeving	2b
Tietjerk	Toutenburg	Zwartewegseind	1843	DA	K	Trynwälden	2b
Tietjerk	Vijversburg	Zwartewegseind	1844	DA	T	Trynwälden	2b
Tjamsweer	Ekenstein	Alberdweg	1819	A	T	Overig	2a
Tjamsweer	Ekenstein	Alberdweg	1827	A	T	Overig	2a
Veenklooster	Fogelsanghstate	Kleasterwei	1838 - 1845	A	K a n h	Kollum en omgeving	2a
Veenwouden	Schierstins	Hoofdstraat 1	1822	A	K n h	Trynwälden	2a
Wehe	Pastorietuin en proeftuin	Borgweersterweg	1832/1853	NA	K l n h	Overig	2c
Weidum	Borniastate	Bornialeane	1819	NA	K a n h	Sneek en omgeving	2c
Weidum	Dekemastate	Dekemaweg	1841	NA	K	Sneek en omgeving	2c
Westerbroek	Vaartwijk	Oudeweg 41	voor 1827	DA	K n h	Overig	2b
Wijnaldum	Ropta State	Hoarnestreek 2	1832	A	T	Harlingen en Franeke	2a
Wolvega	Helomatuin	Hoofdstraat Oost	1824	DA	K n	Stellingwerven	2c
Wolvega	Lindenoord	Van Harenstraat 37	1822	NA	K l n h	Stellingwerven	2c
Wolvega	De Wildbaan	Van Harenstraat	x	NA	K n	Stellingwerven	2c
Ijsbrechtum	Epemastate	Epemawei 8	1822 - 1825	DA	K a n h	Sneek en omgeving	2b
Zuidbroek	Nijenstein	Vledders	1834	NA	K l n h	Slochteren en omgeving	2c
Zuidhorn	Huis te Faan	Fanerweg	voor 1827	NA	K n	Overig	2c
Zweins	Kingma State	Hoofdweg	1826	DA	K l n h	Harlingen en Franeke	2b

Jaartal cursief: indicatief

A aanwezig

NA niet aanwezig

DA deels aanwezig

T Tekening

K Kaart

b betaling

l literatuur

n netwerk

BIJLAGE 2A. OVERZICHT VAN AANWEZIGE LANDSCHAPSPARKEN

Reconstructie ontwerp tekening (bron: NO.ORDPEIL, 2020)

Assen, De Eerste Steen (ook bekend als Dennenoord, Port Natal) (A)

Aanleg: vanaf 1819

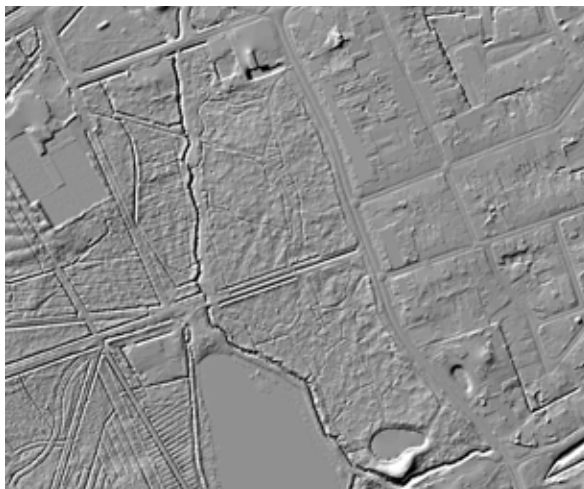
Plattegrond Dennenoord met landschappelijke aanleg, 1846

Opdrachtgever: Jan Haak Oosting (1749-1828)

(a) briefwisseling Johannes Bieruma Oosting en vader Jan Haak Oosting (HCL/inventarisnummer 1764, toegangsnummer: 8-12, 31)

(n) familie/ notabelen (familie Van Lier, Overcingel 1820, familie Cats, Oranjestein)

(h) asymmetrische compositie met regelmaat van sjabloonvormige perken, tuinkoepel

AHN Oude Vijver

Assen, Oude Vijver(A)

Aanleg: 1836

Opdrachtgever: Stadsbestuur Assen

(n) Hendrik Jan Oosting, burgemeester Assen 1831-1856

Reconstructie N0.ORDPEIL, 2021 en AHN (bron: N0.ORDPEIL, 2021)

Assen, Overcingel (A)

Aanleg: omstreeks 1820

Opdrachtgever: J.H.P. van Lier (1759-1823), ontvanger-generaal van Drenthe

(n) familie/ notabelen (familie Oosting, De Eerste Steen, aanleg vanaf 1819)

(h) asymmetrische compositie met regelmaat van sjabloonvormige perken, tuinkoepel

AHN Harinxmaste

Beetsterzwaag, Harinxmaste (A)

Aanleg: omstreeks 1843

Opdrachtgever: Maurits P. D. baron van Harinxma
thoe Slooten (1804-1876)

(n) familie (adel) en bestuurders (grietman
Smallingerland)

Ontwerptekening Lyndenstein, overtuin
(ongedateerd, 1825) en AHN

Beetsterzwaag, Lyndenstein, overtuin (A)

Aanleg: omstreeks 1825

Opdrachtgever: Frans Godard Ayso Boelens baron
van Lynden (1781-1828) en Cornelia Johanna Maria
Borcharen (1789-1864)

(T)

: Inrichtingsplan N0.ORDPEIL (2004) en AHN

Driesum, Rinsma State (A)

Aanleg: omstreeks 1843 voortuin met berg, koepel
bij de weg

Opdrachtgever: Douwe Jan Vincent baron van
Sytzama (1816-1886)

(n) familie (adel) en bestuurders (grietman van
Dantumadeel)

(h) asymmetrische compositie komvormige vijver
met berg aan de weg (vergelijk Huize Olterterp,
Haersmaste Buitenpost)

(s) ontwerp huis stadsarchitect Thomas Romein,
1843, zie ook Rinia State Oudemirdum en
Haersmaste te Drachten

Schematische weergave aanleg omstreeks 1840 op AHN

Dronrijp, Schatzenburg (A)

Aanleg: omstreeks 1840 voortuin met berg bij de weg (vergelijk Huize Olterterp, Haersmastate Buitenpost)

Opdrachtgever: Assuerus Quaestius (1815-1887)
(n) notabelen (Voogden Popta Slot)

(h) asymmetrische compositie komvormige vijver met berg aan de weg

Kadastraal Minuutplan, verkend in 1818/1823 en AHN

Eelde, Huis De Duinen (A)

Aanleg: omstreeks 1819, onderdeel van Lemferdinge tot 1811

Opdrachtgever: Herman Christiaan Reinders (1789-1866) eigenaar vanaf 1815

(l) bestelling van Krijns in 1819 (Spoel-Walvius, 2012)

(n) horticultuur (relatie met hortulanus Leichtenberg, zie ook Noordwijk, Brinkhoven)
(h) slingerende waterpartij met dierenweide

Ontwerptekening Martenatuin en AHN (bron: NO.ORDPEIL, 2013)

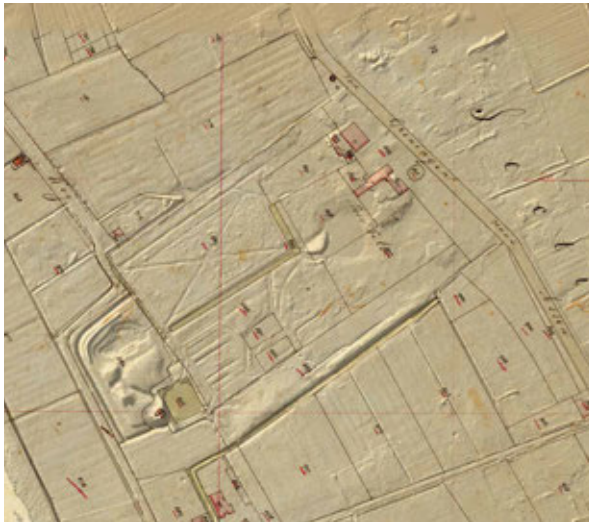
Franeke, Martenahuis (A)

Aanleg: omstreeks 1834

Opdrachtgever: A. Telting (1803-1863)
kantonrechter Harlingen

(n) familie en bestuurders (gemeentesecretaris Franeke)

(h) reliëf en asymmetrische compositie met middenlijn

Kadastraal Minuutplan, verkend in 1828 en AHN

Haren, Huize Voorveld (A)

Aanleg: voor 1819

Opdrachtgever: C.H.W. Haack en Maria Elisabeth la Clé

Ontwerptekening Huize Voormeer (ongedateerd, 1833) en AHN

Heerenveen, Huize Voormeer (A)

Aanleg: omstreeks 1833

Opdrachtgever: Marcus van Heloma (1806-1885) en Maria van Sminia (1809-1884)
(T)

Ontwerptekening Harsta State en AHN (bron: NO.ORDPEIL, 2020)

Hogebeintum, Harsta State (A)

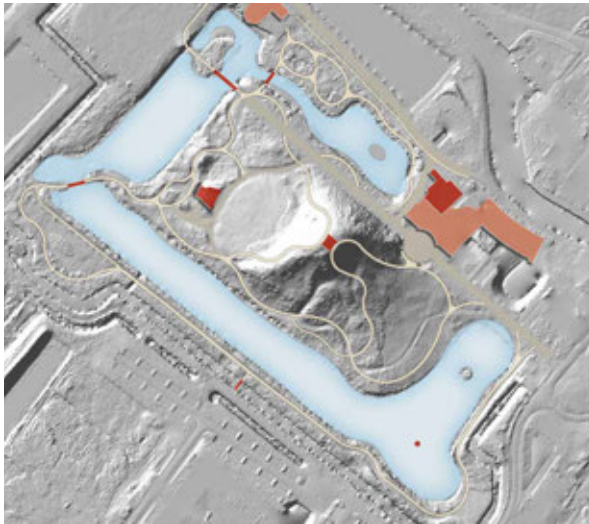
Aanleg: omstreeks 1832

Opdrachtgever: Christiaan Westerberg (-1847) en Adriana IJsenbeek (1773-1826)

(l) leverantie van Firma Krijns in 1832 (Spoel-Walvius, 2012)

(n) bestuurders (grietman van Ferwerderadeel)

(h) slingerende waterpartijen ten opzichte van de middenlijn

Ontwerptekening Heremastate en AHN (bron: NO.ORDPEIL, 2014)

Joure, Heremastate (A)

Aanleg: tussen 1828 en 1832

Opdrachtgever: Valerius Lodewijk Vegelin van Claerbergen (1774-1844)

(a) Tresoar, toegangsnummer 323 Familie Van Eysinga-Vegelin van Claerbergen, kaartnummers: 84-88, 90-96, 98-99, 102-103, 110, 132-134, 14732 -14734

(l) 1828 inmeting en 1832 aanleg (bron: Spoel-Walvius, 2012)

(n) adel/ bestuurders (grietman van Haskerland)

(h) slingerende waterpartijen ten opzichte van de middenlijn

Kadastraal Minuutplan, verkend in 1827 en AHN

Leek, Nienoord (A)

Aanleg: hertenkamp met vijverpartij bij huis 1821

Opdrachtgever: Haro C. baron von Inn- und Knipphausen (1779-1844)

(l) bezoek aan Firma Krijns in 1821 (Spoel-Walvius)

(n) adel (getrouwd met S. E. Alberda Bijma van Bloemersma (Borg Bijma of Huis te Faan, Zuidhorn, landschappelijke aanleg voor 1827))

(h) stilistische vormgeving van de vijver bij de hertenkamp

Presentatietekening Stania State (ongedateerd, 1821) en AHN

Oenkerk, Staniastate, voorterrein (A)

Aanleg: omstreeks 1821

Opdrachtgever

Presentatietekening Stania State, achterterrein
(ongedateerd, 1821) en AHN

Oenkerk, Staniastate, achterterrein (A)

Aanleg: omstreeks 1821

Opdrachtgever: Jan Hendrik van Boelens (1796-1865) en Christina Medendorp (1791-1859)
(T)

Schets- en presentatietekening Stania State, voor-
en achterterrein (ongedateerd, 1834) en AHN

Oenkerk, Staniastate, voor- en achterterrein (A)

Aanleg: omstreeks 1834

Opdrachtgever: Theodorus Marius Theresius
Looxma (1807-1876) en Berendina Johanna
Willinge (1807-1879)
(T)

Kadastraal Minuutplan, verkend in 1827 en AHN

Oenkerk, Staniastate, voor- en achterterrein (A)

Aanleg: omstreeks 1820

Opdrachtgever: Ambrosius Ayso van Boelens (1766-1834) en Susanna Cornelia Trotz (1773-1848)
(n) notabele familie Van Boelens, lokale bestuurder, voogd Poptaslot
(h) relief en slingerende vijverpartijen, heuvel bij de weg.

Kaart Oranjestein obv AHN (NOORDPEIL, 2017)

Oranjewoud, Oranjestein (A)

Aanleg: vanaf 1822 tot 1844

Opdrachtgever: Pieter Cats (1763-1832) woonde in Leeuwarden in het Catshuis en Johannes Bieruma Oosting (1791-1829), na 1834

(a) briefwisseling Johannes Bieruma Oosting en vader Jan Haak Oosting (HCL/ inventarisnummer 1764, toegangsnummer: 8-12, 31)

(l) leverantie beplanting Firma Krijns 1823 (Van der Spoel-Walvius)

(n) vrijmetselaar, bestuurder, notabelen (administratiekantoor met Feenstra en van der Veen) bevriend met Gerrit van der Wielen, familie (Oosting, De Eerste Steen Assen, aanleg 1820)

(s) bouw nieuw huis in 1821, vermoedelijk Gerrit van der Wielen

(h) diverse waterpartijen, grotvijver, en bouwwerken

AHN Rinsma State

Oudemirdum, Rinia State (A)

Aanleg: omstreeks 1843

Opdrachtgever: Geertruida W.G.J. Rinia van Nauta (1799-1881)

(s) ontwerp huis stadsarchitect Thomas Romein, 1843, zie ook Rinsma State te Driesum en Haersmastate te Drachten

(h) curvende, diep uitgesneden slingerpaden, ovale voormalige moestuin en cirkelvorm beplant met eiken

AHN De Klinze

Oudkerk, De Klinze (A)

Aanleg: omstreeks 1821-1834

Opdrachtgever: Arent Johannes van Sminia (1806-1857) en Clara Coehoorn van Scheltinga (1806-1875)

(l) leveranties W. Krijns, vermelding Roodbaard (Van der Spoel-Walvius, 2012)

(n) adellijk geslacht, netwerk van bestuurders

(h) reliëf in combinatie met vijverpartij

Reconstructie van het ontwerp De Braak (bron: NO.ORDPEIL 2021)

Paterswolde, De Braak (A)

Aanleg: vanaf 1827

Opdrachtgever: Abraham Hesselink

(n) notabelen, bestuurders, familie (getrouwd met A.E. Wolthers (familierelatie Fraeylemaborg))

(h) vorm van verschillende vijverpartijen en het reliëf, middenlijn

Presentatietekening Ekenstein (ongedateerd, 1819) en AHN

Tjamsweer, Ekenstein (A)

Aanleg: omstreeks 1819

Opdrachtgever: Willem Alberda van Ekenstein

(1792-1869) en Catherina de Wendt (1792-1837) (T)

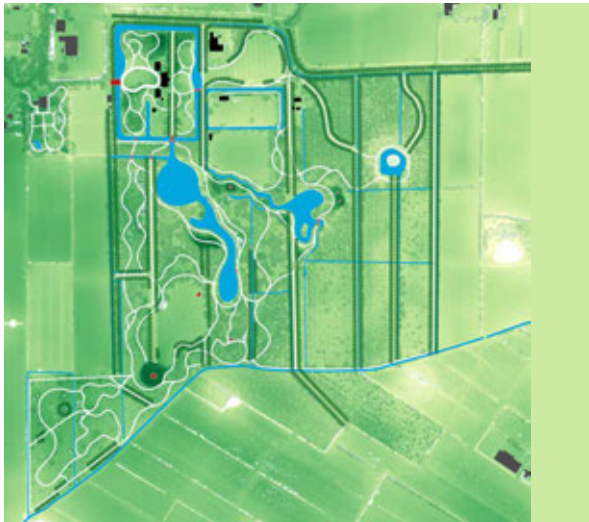
Presentatietekening Ekenstein (ongedateerd, 1827) en AHN

Tjamsweer, Ekenstein (A)

Aanleg: omstreeks 1827

Opdrachtgever: Willem Alberda van Ekenstein

(1792-1869) en Catherina de Wendt (1792-1837) (T)

Reconstructie ontwerp-tekening (bron: NO.ORDPEIL, 2015)

Veenklooster, Fogelsanghstate (A)

Aanleg: tussen 1844 en 1845

Opdrachtgever: Age Tjepke R. Sixma baron van Heemstra (1801-1862), woont vanaf 1842 op state (a) betalingen aan Roodbaard, 1838, tekeningen en schetsje in 1844 30 gulden, aanleg kampje achter huis 130 gulden, samenwerking met Lambertus Vlas Kamp (Tresoar: toegangsnummer 335 Familie Sixma van Heemstra, inventarisnummer 249-261) (n) adel, bestuurders (grietman van Barradeel van 1828, opvolger van Collot d'Escury (aanleg Klein Hermannia, 1819))

(h) slingertuin, reliëf, vijvers

Kadastraal Minuutplan, verkend in 1820 en AHN

Veenwouden, Schierstins (A)

Aanleg: omstreeks 1822

Opdrachtgever: Thijs Feenstra (1766-1840), eigenaar vanaf 1814, woonhuis Sminiahuis, Tweebaksmarkt te Leeuwarden (n) bestuurder (politicus en burgemeester van Leeuwarden, opdrachtgever Prinsentuin in 1820), notabelen (administratiekantoor met de heren Cats (Oranjestein, 1822) en van der Veen (Lindenoord, 1822))

(h) slingertuin

Ontwerp-tekening Ropta State (ongedateerd, 1832) en AHN

Wijnaldum, Ropta State (A)

Aanleg: omstreeks 1832

Opdrachtgever: Jan Sikke IJssenbeek (1779-1862) en Geertruida Oosterbaan (1769-1865)

(T)

BIJLAGE 2B. OVERZICHT VAN DEELS AANWEZIGE LANDSCHAPSPARKEN

Kadastraal Minuutplan, verkend in 1817 en AHN

Assen, Gouverneurstuin (DA)

Aanleg: voor 1825

Opdrachtgever: Jan Aldrik Sluis (1766-1831) Maria Krull (1775-1841)

Topografische Militaire Kaart omstreeks 1850 en AHN

Assen, Huize Nassau (DA)

Aanleg: omstreeks 1834

Opdrachtgever: Hendrik Jan Nassau (1791-1873)

Kadastraal Minuutplan, verkend in 1817 en AHN

Assen, Vredeveld (DA)

Aanleg: na 1816 en omstreeks 1842

Opdrachtgever: Petrus Hofstede (1755-1839) en Susanna Kristina Kymmel (1758-1825)

Opdrachtgever 2: Augustinus van Valkenstein (1806-1882) en Louise Aubry d'Arancy (1809-1871)

(n) Bestuurselite Assen/Drenthe

Schetstekening Groot Terhorne (ongedateerd, 1820) en AHN

Beetgum, Groot Terhorne (DA)

Aanleg: omstreeks 1820

Opdrachtgever: Georg Frederik thoe

Schwartzenberg-Hohenlansberg (1791-1868) en

Henrietta Wilhelmina Rengers (1790-1859)

(T)

Schetstekening Groot Terhorne, bloementuin (ongedateerd, 1843 en AHN)

Beetgum, Groot Terhorne, bloementuin (DA)

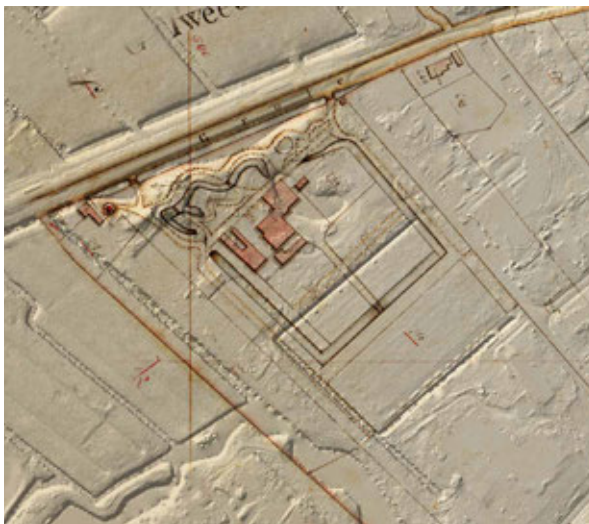
Aanleg: omstreeks 1843

Opdrachtgever: Georg Frederik thoe

Schwartzenberg-Hohenlansberg (1791-1868) en

Henrietta Wilhelmina Rengers (1790-1859)

(T)

Kadastraal Minuutplan, verkend in 1826 en AHN

Buitenpost, Haersmastate (DA)

Aanleg: tussen 1821 en 1826 (heringericht in 1934,

restant waterpartij en reliëf deels nog aanwezig

Opdrachtgever: Sybrand van Haersma (1766-1839),

eigenaar in 1821

(n) familie (adel) en bestuurders (grietman

Achtkarspelen)

(h) diagonale compositie met tuinkoepel bij de weg
(tuinkoepel kopie van Ropta State te Wijnaldum, tuin
de Ranitz te Groningen, Huize Olterterp)

Reconstructie Haersma State en AHN (bron: NO.ORDPEIL, 2016)

Drachten, Haersma State (Veldzigt) (DA)

Aanleg: omstreeks 1843, 1933 aangepast na uitvoering ontwerp Mien Ruys
Opdrachtgever: Martinus Manger Cats (1817-1896)
(n) bestuurders (politicus en grietman Smallingerland), familie (huwelijk Bienema)
(s) ontwerp huis stadsarchitect Thomas Romein, 1843, zie ook Rinsma State te Driesum en Rinia State te Oudemirdum

Kadastraal Minuutplan, verkend in 1818/1823 en AHN

Eelde, Lemferdinge (DA)

Aanleg: vanaf 1805 tot 1811, gesplitst in 1811, zie Huis De Duinen
Opdrachtgever: Jean-Baptiste (1760-1821) graaf Dumonceau (1760-1821) tot 1811, Roelof Sichers ter Borch (1775-1867) omstreeks 1820
(n) familie (getrouwd met Agnes W. Cremers (1777-1850), zuster van burgemeester Groningen, verkoopakte woning Oude Kijk in 't Jatstraat, gekocht door Roodbaard in 1817)
(h) slingerende waterpartij met dierenweide

Kadastraal Minuutplan, verkend in 1818/1823 en AHN

Eelde, Oosterbroek (DA)

Aanleg: omstreeks 1820, in 1834 bouw nieuw huis op westelijk gelegen locatie
Opdrachtgever: Wiardus Hora Siccama (1775-1849) en Anna M.C. Modderman (eigenaar vanaf 1814)
(n) familie (broer van Rolina Hora Siccama (Bornia State Weidum, 1819) en Johan Hora Siccama (Fraaylemaborg Slochteren, 1840))/ notarieel
(h) slingerende waterpartij met geprojecteerde middenlijn
(a) kopie ontwerptekening Springer (Springerarchief, WUR)

Kadastraal Minuutplan, verkend in 1827 en AHN

Franeker, Groot Lankum (DA)

Aanleg: omstreeks 1825

Opdrachtgever: Pieter I. Rodenhuis (1776-1826)
gedeputeerde staten Friesland

(n) bestuurlijk netwerk

(h) slingerende waterpartijen ten opzichte van de
middenlijn

Presentatietekening Poptaslot, moestuin en
boomgaard (ongedateerd, 1821) en AHN

Marssum, Poptaslot, moestuin en boomgaard (DA)

Aanleg: omstreeks 1821

Opdrachtgever: Voogden van Poptagasthuis
(T)

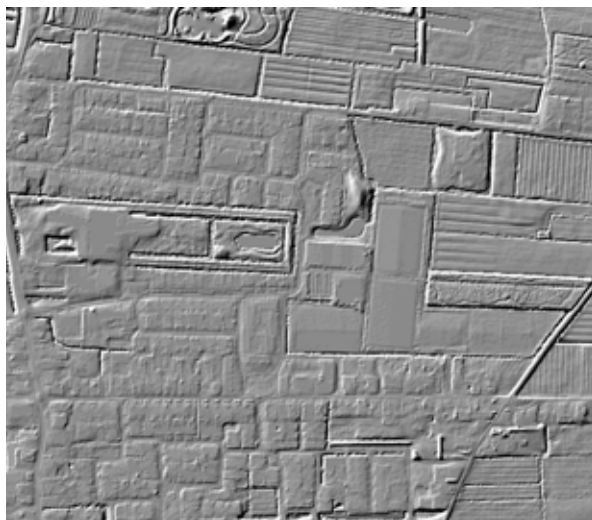

Presentatietekening Poptaslot, bloementuin
(ongedateerd, 1842) en AHN

Marssum, Poptaslot, bloementuin (DA)

Aanleg: omstreeks 1842

Opdrachtgever: Voogden van Poptagasthuis
(T)

AHN Heemstrastate

Oenkerk, Heemstrastate (DA)

Aanleg: na 1826

Opdrachtgever: Age Tjepke Ruurd Sixma van Heemstra (1801-1862) en Anna Adriana Cornelia van Halteren (1801-1874)
(n) zie Fogelsanghstate

Kadastraal Minuutplan, verkend in 1828 en AHN

Oudeschoot, Veenwijk (DA)

Aanleg: voor 1828 en na 1845

Opdrachtgever: Sara Susanna Bergsma (1796-1836), weduwe van Epke Roos van Bienema (1767-1810)

Opdrachtgever 2: Jan Berend Wouters (1795-1873), weduwnaar van Antoinette Margaretha Brasker (1805-1833)

Kadastraal Minuutplan, verkend in 1818/ 1825 en AHN

Paterswolde, Noordwijk (DA)

Aanleg: omstreeks tussen 1810 en 1818

Opdrachtgever: Adriaan Joseph Trip (1755-1833)
(n) netwerk van adel, politiek en bestuur, getrouwd met A.E. Wolthers (familierelatie Fraeylemaborg)
(h) vorm van verschillende kleine vijverpartijen en het reliëf, middenlijn

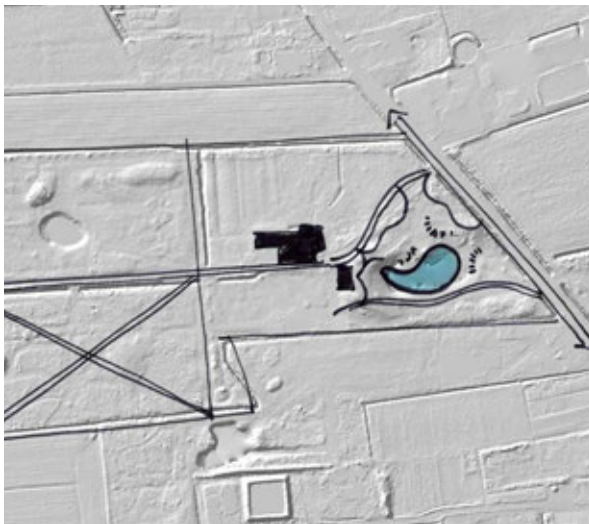
Kadastraal Minuutplan, verkend in 1818/1825 en AHN

Paterswolde, Vennebroek (DA)

Aanleg: voor 1818

Opdrachtgever: Gijsbertus Lambertus Gasinjet (1789-1858)

(n) relatie met aanleg Brinkhoven en Noordwijk
(h) de vorm van de verschillende vijverpartijen en het reliëf, middenlijn

Schematische weergave aanleg omstreeks 1842 en AHN

Paterswolde, Westerbroek (DA)

Aanleg: omstreeks 1842

Opdrachtgever: Jan Hendrik Vos van Rijswijk (huurde Westerbroek van Dirk Hesselink)

(n) relatie met Dirk Hesselink, De Braak
(h) de vorm van de vijverpartij en het reliëf, middenlijn

Opmetingskaart 1926 en AHN

Sijderburen, Nieuw Tivoli (DA)

Aanleg: omstreeks 1828

Opdrachtgever: Weduwe Reinder Hermannus Smit
(l) familieoverlevering, opgetekend in (Scholtens, 2004)

(h) komvormige en boonvormige perken en vijvers, compositie met middenlijn

Presentatietekening Fraeylemaborg (ongedateerd, 1840) en AHN

Slochteren, Fraeylemaborg, achterbos (DA)

Aanleg: omstreeks 1840

Opdrachtgever: Hermanna Louisa C. de Sandra Veldtman (1789-1847) en Wiardus Hora Siccama (1791-1867)
(T)

Schetstekening Fraeylemaborg (ongedateerd, 1841) en AHN

Slochteren, Fraeylemaborg, achterbos (DA)

Aanleg: omstreeks 1841

Opdrachtgever: Hermanna Louisa C. de Sandra Veldtman (1789-1847) en Wiardus Hora Siccama (1791-1867)
(T)

AHN Toutenburg

Tietjerk, Toutenburg (DA)

Aanleg: 1843

Opdrachtgever: Johanna Lewe van Aduard (1783-1855), weduwe van Johannes Galenus baron van Sytzama)
(l)
(n)

Schetstekening Vijversburg (ongedateerd, 1844) en AHN

Tietjerk, Vijversburg (DA)

Aanleg: omstreeks 1844

Opdrachtgever: Nicolaas Ypeij (1794-1869) en Baudina Looxma (1806-1890)

(T)

Kadastraal Minuutplan, verkend in 1827 en AHN

Westerbroek, Vaartwijk (DA)

Aanleg: voor 1827

Opdrachtgever: Hendrik Willemz. Hesselink (1796-1867)

(n) netwerk van handelaars

(h) indrukwekkende aanleg met orangerie, grafische vormgeving en reliëf

Kadastraal Minuutplan, verkend in 1825 en AHN

Ijsbrechtum, Epemastate (DA, park aanwezig, aanleg Roodbaard verdwenen)

Aanleg: omstreeks 1822-1825

Opdrachtgever: Sjuuk van Welderen baron Rengers (1799-1870)

(a) betaling aan Roodbaard 10 gulden voor een schets (bron: Tresoar, 347)

(n) familie (adel familieverbanden Alberda van Bloemersma (aanleg Nienoord, 1821, Nijenstein Zuidbroek, 1834, en Huis Bijma, voor 1827)) en bestuurders (grietman Wymbritseradeel vanaf 1823)

(h) vorm van de waterpartij en stilistische vormgeving

Kadastraal Minuutplan, verkend in 1826/1827 en AHN

Zweins, Kingma State (DA)

Aanleg: ontwerp 1826, aanleg 1827

Opdrachtgever: Julius Matthijs van Beyma thoe Kingma (1781-1847)

(l) rekening van Roodbaard, 1826 voor ontwerp en uitvoering in 1827, totaal 603,30 gulden (zie Radetzky (2021). 358. TR Toegang 319, FA van Beyma thoe Kingma, inv. nr. 334)

(n) vanaf 1825 grietman van Franekeradeel

(h) vorm van de waterpartijen, stilistische vormgeving en reliëf

BIJLAGE 2C. OVERZICHT VAN VERDWENEN LANDSCHAPSPARKEN

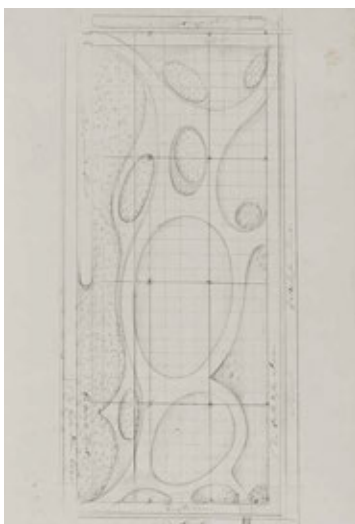
Presentatietekening Lyndenstein, tuin met moestuin (ongedateerd, 1821)

Beetsterzwaag, Lyndenstein, tuin met moestuin (NA)

Aanleg: omstreeks 1821

Opdrachtgever: Frans Godard Ayso Boelens baron van Lynden (1781-1828) en Cornelia Johanna Maria Borcharen (1789-1864)

(T)

Schetstekening Lyndenstein, nutstuin (ongedateerd, 1837)

Beetsterzwaag, Lyndenstein, nutstuin (NA)

Aanleg: omstreeks 1837

Opdrachtgever: Cornelia Johanna Maria Borcharen (1789-1864)

(T)

Presentatietekening Lyndenstein, voortuin
(ongedateerd, 1837)

Beetsterzwaag, Lyndenstein, voortuin (NA)

Aanleg: omstreeks 1837

Opdrachtgever: Cornelia Johanna Maria Borcharen
(1789-1864)

(T)

Kadastraal Minuutplan, verkend in 1823

Deinum, Welgelegen (NA)

Aanleg: omstreeks 1823

Opdrachtgever: Anna Cats (1761-1843)

(l) leverantie door de Firma Krijns in 1824 (Van der Spoel-Walvius, 2012)

(n) zuster van Pieter Cats (Oranjewoud, 1822)

(h) slingerende waterpartij met zomerhuis

Kadastraal Minuutplan, verkend in 1818

Eelde, Brinkhoven (NA)

Aanleg: omstreeks 1810 en 1818

Opdrachtgever: Jan Ernst Willem jonkheer van Gessler (1767-1836)

(n) zie Zandvoort, Roodbaard was als hovenier

werkzaam voor de familie Gessler op Zandvoort en zal ook adviezen hebben gegeven voor Brinkhoven

(h) vorm van de verschillende vijverpartijen en het reliëf, middenlijn

Kadastraal Minuutplan, verkend in 1828

Groningen (Helpman), Zandvoort (Sandvoort) (NA)

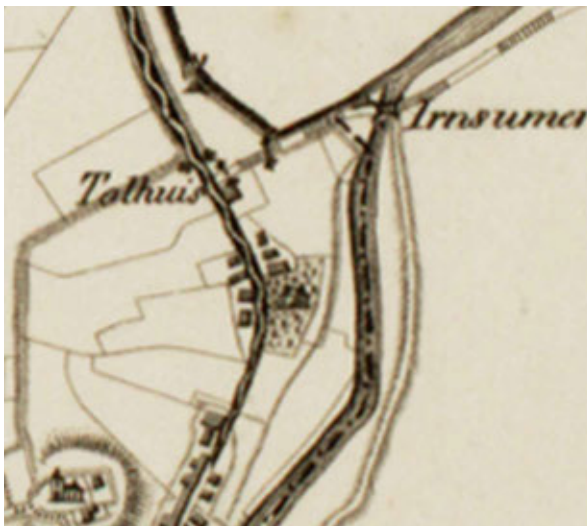
Aanleg: vanaf begin 1800 tot 1814

Opdrachtgever: Jonkheer Jan Ernst Willem van Gesseler (1767-1836)

(a) Vermelding bij inschrijving academie voor Teken-, bouw- en zeevaartkunde (Groninger Archieven: toegangsnummer 1448 Academie Minerva (1), inventarisnummer 1.2

(n) Zie Brinkhoven, adel (getrouwd met Hermanna Cornelia Keizer (1770-1840))

(h) zomerhuis aan de weg, visvijvers, broeibakken en boomgaard

Kaart Eekhoff 1850

Jirnsum, Schoonzicht (NA)

Aanleg: 1832

Opdrachtgever: Onno Reint van Andringa de Kempnaer (1801-1868) en Richtje Johanna Goslinga (1802-1850)

(l) leverantie Krijns (Van der Spoel-Walvius, 2012)

(n) zie Jagtlust

Kadastraal Minuutplan, verkend in 1823

Kollum, Nijenburgh (NA)

(bron: Van der Laan-Meijer en Ottens (2013). 148)

Aanleg:

Opdrachtgever: Louis Gaspard Adrein graaf van Limburg Stirum (1802-1884) en Cecillia Johanna van Scheltinga (1801-1863)

Topografische Militaire Kaart omstreeks 1850

Kollum, Oostenstein

(bron: Van der Laan-Meijer en Ottens (2013). 148)

Aanleg: na 1829

Opdrachtgever: Hermanus Klugkist Hesse (1805-1892) en Martjen Eskers (1807-1873)

Topografische Militaire Kaart omstreeks 1850

Lekkuum, Eeburg

Aanleg: 1822

Opdrachtgever: Tiete Solkes Tromp (1786-1844) en Wytsche Florison (1788-1869)

Topografische Militaire Kaart omstreeks 1850

Marssum, Uniastate (Vrederust) (NA)*

Aanleg: omstreeks 1820

Opdrachtgever: vermoedelijk Anna Maria van Poppenhuizen (van Uniastate)

(l) (bron: Radetzky, 2021)

(n) familiehuwdd in 1821 met Karel Johan Julius Storm van 's Gravesande, relatie met Groot Terhorne, 1821 en Popta Slot, 1820 (voogd Jacobus Moorman Bouwmeester broer van Anna Maria C. Bouwmeester)

Topografische Militaire Kaart omstreeks 1850

Midlum, Middelstein (NA)

Aanleg: omstreeks 1831

Opdrachtgever: Bernardus van Loon (1787-1836)

(a) zilveren tabaksdoos met inscriptie aan de heer Roodbaard (FM 946-c)

(n) handelaar, gehuwd met Catharina Elisabeth Bonraad (1787-1864), huis Rozengracht 17 Harlingen

Kadastraal Minuutplan, verkend in 1826/1827

Minnertsga, Klein Hermana (NA)*

Aanleg: omstreeks 1820

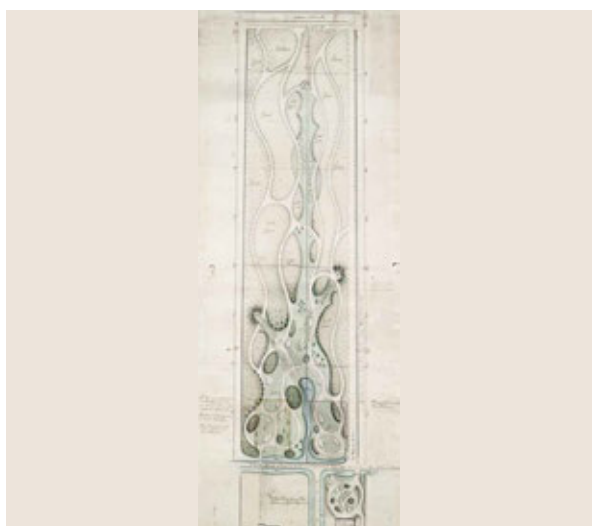
Opdrachtgever: C. AE. E. baron Collot d'Escury (1779-1828)

(n) adel en bestuurders (grietman Baarderadeel 1816-1828)

(s) architect Gerrit van der Wielen, hekwerk 1818 opmeetekening H. van Zutphen 1819 (NA), relatie met Groot Terhorne

(l) beplanting besteld bij J.P. Leichtenberg

(h) aanleg van slingervijver en goudvissenkom

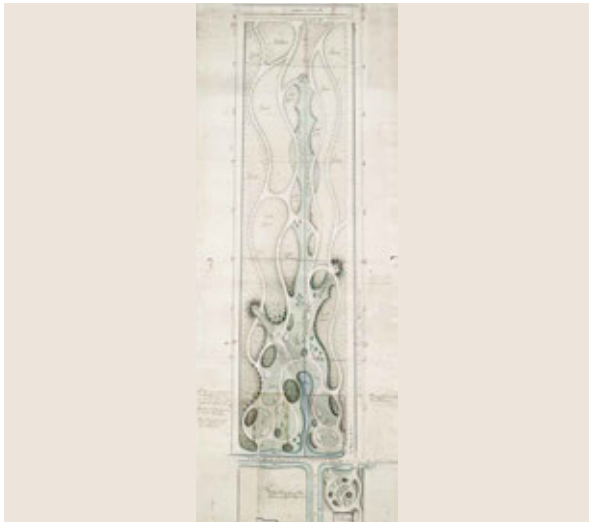
Presentatietekening Ontwijk en Brouwershave (ongedateerd, 1835)

Oranjewoud, Brouwershave (NA)

Aanleg: omstreeks 1835

Opdrachtgever: Seerp Brouwer (1793-1856) en Sjuwke Cats (1797-1875)

(T)

Presentatietekening Ontwijk en Brouwershave
(ongedateerd, 1835)

Oranjewoud, Ontwijk (NA)

Aanleg: omstreeks 1835

Opdrachtgever: Daniël Engelen (1791-1857) en
Gerbrecht Roorda (1795-1892)

(T)

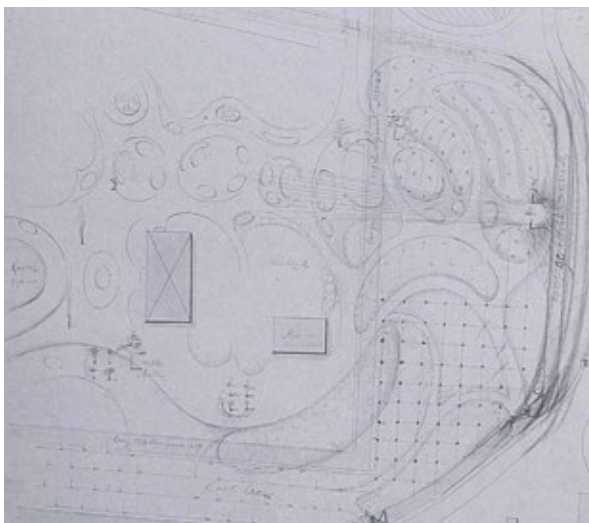

Topografische Militaire Kaart omstreeks 1850

Oranjewoud, Klein Meerzicht (NA)

Aanleg: 1837

Opdrachtgever: Lollius Adema (1790-1864),
weduwnaar Tettje Bienema (1792-1826)

Schetstekening Jagtlust, nuts- en bloementuin
(ongedateerd, 1847)

Oudeschoot, Jagtlust (NA)

Aanleg: omstreeks 1847

Opdrachtgever: Onno Reint van Andringa de
Kempnaer (1801-1868) en Richtje Johanna
Goslinga (1802-1850)

(T)

Kadastraal Minuutplan, verkend in 1827 en AHN

Salverd, Groot Salwerd (NA)

Aanleg: omstreeks 1828

Opdrachtgever: Freerk Dirks Fontein (1777-1843)

(l) leverantie Krijs (Spoel-Walvius, 2012)

(n) notabelen Harlingen (koopman en wetenschap), familie (huwelijk Stinstra (Ropta State, aanleg 1827-1832)

(h) slingerende waterpartijen ten opzichte van de middenlijn

Kadastraal Minuutplan, verkend in 1811-1832 (nadere gegevens ontbreken) en AHN

Schildwolde, Wijchgelsheim (DA) of NA

Aanleg: omstreeks 1822 (afbraak en bouw huis)

Opdrachtgever: Hendrik Lodewijk Wijchgel van Schildwolde (1757-1830)

(n) gehuwd met Hermanna van Gessler (zie Brinkhoven vanaf 1810)

(h) komvormige en boonvormige perken en vijvers, compositie met middenlijn

Topografische Militaire Kaart omstreeks 1850

Wehe, Pastorie- en proeftuin (NA)

Aanleg: pastorietaan omstreeks 1832 en proeftuin omstreeks 1853

Opdrachtgever: Th Uilkens (1812-1891)

(l) (Uilkens, 1854)

(n) netwerk van universiteit en dominees

(h) asymmetrische aanleg rondom weiland met diagonale zichtlijnen

Topografische Militaire Kaart omstreeks 1850

Weidum, Bornia State (NA)

Aanleg: in 1819

Opdrachtgever: Bernhardus Buma (1770-1838)

(a) betaling aan Roodbaard in 1819 (bron: Tresoor, 334)

(n) bestuurders (netwerk van burgemeesters)
notabele familie (Hora Siccama en Cats)

(h) asymmetrische aanleg rondom weiland met
diagonale zichtlijnen

Topografische Militaire Kaart omstreeks 1850

Weidum, Dekemastate (NA)

Aanleg: 1841

Opdrachtgever: Peturs Johannes van Beyma (1783-1830) en Geertrui Trip (1785-1865)

Kadastraal Minuutplan, verkend in 1829

Wolvega, Helomatuin (NA)

Aanleg: 1824

Opdrachtgever: Nicolaas van Heloma (1798-1879)
en Grietje Bienema (1801-1846)

(n) bestuurder (grietman)

Kadastraal Minuutplan, verkend in 1829

Wolvega, Lindenoord (NA)

Aanleg: omstreeks 1822

Opdrachtgever: Johannes van der Veen (1770-1850)

(l) leverantie van Krijns in 1822 aan van der Veen (Van der Spoel – Walvius, 2012)

(n) notabelen (administratiekantoor met Thijs Feenstra (Schierstins, 1822) en Pieter Cats (Oranjewoud, 1822))

(h) stilistisch vormgegeven vijverpartij met eiland

Topografische Militaire Kaart omstreeks 1850

Wolvega, De Wildbaan met jachtslot (NA)

Aanleg:

Opdrachtgever: Johannes van der Veen (1770-1850)

(n) notabelen (administratiekantoor met Thijs Feenstra (Schierstins, 1822) en Pieter Cats (Oranjewoud, 1822))

Topografische Militaire Kaart omstreeks 1850

Zuidbroek, Nijenstein (NA)

Aanleg: omstreeks 1834 (landgoed in 1833 gesticht)

Opdrachtgever: Jonkheer Scato Ludolph Lewe Nijenstein (1805-1839)

(l) leverantie van Krijns 1834 (bron: Van der Spoel-Walvius, 2012)

(n) adel (getrouwd met Christina Alberda van Bloemersma, familieverbanden Alberda van Bloemersma (aanleg Nijenstein Zuidbroek, 1834, Nienoord, 1821 en Huis Bijma, voor 1827))

(h) stilistische vorm van omvangrijke slingerende waterpartij

Kadastraal Minuutplan, verkend in 1827

Zuidhorn, Huis Bijma (Huis te Faan) (NA)

Aanleg: voor 1827

Opdrachtgever: Justus H. Ludovicus baron d'Aulnis de Bourouill (1777-1832),

(n) adel, (lid ridderschap vanaf 1814, getrouwd met Suzanne E. von Inn- und Kniphausen

(familieverbanden Alberda van Bloemersma (aanleg Nijenstein Zuidbroek, 1834, Nienoord, 1821 en Huis Bijma, voor 1827))

Bijlage 3

Alfabetisch overzicht van openbare parken en landschapsparken
op basis van de Topografische Militaire Kaart 1850

OPENBARE PARKEN

Plaats	Park	Adres	Jaartal (vermeoedelijk omstreeks)	Aanwezig	Toeschrijving	Regio
Assen	De Brink	De Brink	1841	NA	K b	Assen
Assen	Hertenkamp	Hertenkamp	1842	A	K n	Assen
Assen	Oude Vijver	Asserbos	1836	A	K n	Assen
Groningen	Guyotpark	Ossenmarkt	1830	NA	T	Groningen
Groningen	Martinkerhof	Martinkerhof	1840	NA	K n	Groningen
Harlingen	Engelse Tuin (bolwerk)	Nieuwstraat	1843	A	K b	Harlingen en Franeker
Heerenveen	Grietenijtuin Schoterland (Onemastate)	Gemeenteplein 33	1828	NA	K	Heerenveen
Leeuwarden	Algemene Begraafplaats	Spanjaardslaan	1829/1830	A	T	Leeuwarden
Leeuwarden	Arendstuin en Hoeksterpoort	Arendstuin/ Hoeksterpad	1841	NA	K	Leeuwarden
Leeuwarden	Hoeksterpoort	Hoekstersingel	1831	NA	T	Leeuwarden
Leeuwarden	Hoeksterpoortswinger	Hoekstersingel	1831	NA	T	Leeuwarden
Leeuwarden	Kanselarij	Turfmarkt 11	1849	NA	K	Leeuwarden
Leeuwarden	Lievevrouwenpoortswinger	Westerplantage	1837	A	K	Leeuwarden
Leeuwarden	Oldehoofstierkerkhof	Groeneweg	1820/1842	NA	T	Leeuwarden
Leeuwarden	Prinsentuin en Oldehoofsterdinger	Groeneweg en Noorderplantage	1820/1842	A	T	Leeuwarden
Leeuwarden	Tounooveld	Groeneweg	1841	A	T	Leeuwarden
Leeuwarden	Verlaatsdinger (Hof van Justitie)	Willemskade	1846	NA	T	Leeuwarden
Leeuwarden	Stadsversavervijver	Vijverstraat	1826	DA	T	Leeuwarden
Leeuwarden	Wirdumerpoortswinger	Wirdumerpoort	1831	NA	T	Leeuwarden
Scharnegoutum	Tolhuis	Zwettewei	1844	NA	K	Sneek en omgeving
Sneek	Noorderpoort	Noorderpoort	1844	A	K b	Sneek en omgeving
Sneek	Oosterpoort	Prins Hendrikade	1843	NA	K b	Sneek en omgeving
Oldeberkoop	Koepelbos (Vredewoud)	Noordwolderweg	1825	A	K l h	Stellingwerf
Oldeberkoop	Molenbosch	Wolvegasterweg	1825-1830	A	K n h	Stellingwerf
Wolvega	Grietenijtuin Stellingwerf	Heerenveenseweg	1835	NA	T	Stellingwerf
Wolvega	Nieuwe Aanleg	Steenwijkerweg	1837	A	K h	Stellingwerf
Winschoten	Sterreboos	Boschsingel	1826	DA	K n h	Overig

LANDSCHAPSPARKEN

Plaats	Park	Adres	Jaartal (vermeoedelijk omstreeks)	Aanwezig	Toeschrijving	Regio
Assen	De Eerste Steen	Beilerstraat 22	1819	A	K a n h	Assen
Assen	Gouverneurstuin	Zuidersingel	voor 1825	DA	K	Assen
Assen	Huize Nassau	Hoofdvaartsweg	1834	DA	K	Assen
Assen	Overcingel	Oostersingel 27	1820	A	K n h	Assen
Assen	Vredeveld (Valkenstijn)	Adeelaarsweg	no 1816 / 1842	DA	K n	Assen
Beetgum	Groot Tethome	It Bost	1821/1843	DA	T	Menaldumadeel
Beetsterzwaag	Fockensstate	Beetsterweg 2	1837	DA	T	Beetsterzwaag
Beetsterzwaag	Harinxmastate	Van Harinxmaweg 1	1843	A	K n	Beetsterzwaag
Beetsterzwaag	Lyndenstien	Hoofdstraat 3	1821/1825/1837	DA	T	Beetsterzwaag
Buitenpost	Haersmstate	West 2	1821 - 1826	DA	K n h	Kollum en omgeving
Deinum	Welgelegen	Sint Janswei	1824	NA	K l n h	Menaldumadeel
Drachten	Haersma State	Stationsweg 64	1843	DA	K n s	Beetsterzwaag
Driesum	Rinsma State, voortuin	Van Sijtsmaweg 26	1843	A	K n s	Kollum en omgeving
Dronrijp	Schatzenburg, voortuin	Eastyp 1	1840	A	K n h	Menaldumadeel
Eelde	Brinkhoven	Industrieweg	1810-1818	NA	K n h	Eelde-Paterswolde
Eelde	Huis De Duinen	De Duinen 6	1819	A	K l n h	Eelde-Paterswolde
Eelde	Lemferdinge	Lemferdingelaan 6	1805-1811	DA	K n h	Eelde-Paterswolde
Eelde	Oosterbroek	Oosterbroek 5	1820-1836	DA	K a n h	Eelde-Paterswolde
Franeker	Groot Lankum	Harlingeweg	1825	DA	K n h	Harlingen en Franeker
Groningen	Mariënhuis	Voortstraat 35	1834	A	K n h	Harlingen en Franeker
Groningen	Zandvoort	Winschoterdiep	1800-1814	NA	K a l n h	Groningen
Haren	Huize Voorveld	Rijkstraatweg 361	voor 1819	A	K	Eelde-Paterswolde
Heerenveen	Huize Voormeer	Heideburen 97	1833	A	T	Heerenveen en Joure
Hogebeintum	Harsta State	Harstawei 25	1832	A	K l n h	Overig
Jirnsum	Schoonzicht	Rijksweg	1832	NA	K l n	Sneek en omgeving
Joure	Heermastate	Heermastate	1828 - 1832	A	K a l n h	Heerenveen en Joure
Kollum	Vijensburgh	Van Limburg Stirumweg	x	NA	K	Kollum en omgeving
Kollum	Oostenstein	Voorstraat/ Hesseweg	no 1829	NA	K	Kollum en omgeving
Lekum	Eeburg	Bourren	1822	NA	K	Leeuwarden
Leek	Nienoord (vijver bij hertenkamp)		1821	A	K l n h	Overig
Marssum	Poptaslot	Slotleane 1	1821/1842	DA	T	Menaldumadeel
Marssum	Uniastate	Franjumbooren	1820	NA	K n h	Menaldumadeel
Midlum	Middelstein	Harlingerstraatweg	1831	NA	K a n	Harlingen en Franeker
Minnersga	Klein Hermann	Heerewei	1820	NA	K n s b h	Menaldumadeel
Oenkerk	Heemstrastate	Rengersweg	no 1826	DA	K	Trynwälden
Oenkerk	Stania State	Rengersweg	1821/1834	A	T	Trynwälden
Olterterp	Slot Boelens (Huize Olterterp)	Hoofdweg 32	1820	A	K n h	Beetsterzwaag
Oranjewoud	Brouwershave	Prins Bernhardweg	1835	NA	T	Heerenveen en Joure
Oranjewoud	Klein Meerzicht	Prins Bernhardweg	1837	NA	k	Heerenveen en Joure
Oranjewoud	Ontwijk	Prins Bernhardweg	1832	NA	T	Heerenveen en Joure
Oranjewoud	Orangestien	Dominieesingel	1822-1844	A	K a l n s h	Heerenveen en Joure
Oudemirdum	Rinsia State	Star Nummawei	1843	A	K n h	Overig
Oudeschoot	Jagtlust (nuts- en bloementuin)	Heermaweg	1847	NA	T	Heerenveen en Joure
Oudeschoot	Veenwijk	Schoterlandseweg	1828 / 1845	DA	K	Heerenveen en Joure
Oudkerk	De Klinze	Van Sminaweg 32-36	1821 - 1834	A	K l n s h	Trynwälden
Paterswolde	De Braak	Hoofdweg 268	1827	A	K n h	Eelde-Paterswolde
Paterswolde	Noordwijk	Hoofdweg 296	1810 - 1818	DA	K n h	Eelde-Paterswolde
Paterswolde	Vennebroek	Hoofdweg 255	1819	DA	K n h	Eelde-Paterswolde
Paterswolde	Westerbroek	Hoofweg	1842	DA	K n h	Eelde-Paterswolde
Salverd	Groot Salverd	Salverderweg	1828	NA	K l n h	Harlingen en Franeker
Schildwolde	Wijchelsheim	Hoofdweg 108	1822	NA	K n h	Slochteren en omgeving
Siddeburen	Nieuw Tivoli	Oostwolderweg	1828	DA	K l h	Slochteren en omgeving
Slochteren	Fraeylenaborg, achterbos	Hoofdweg 32	1840/1841	DA	T	Slochteren en omgeving
Tietjerk	Toutenburg	Zwartewegseind	1843	DA	K	Trynwälden
Tietjerk	Vijversburg	Zwartewegseind	1844	DA	T	Trynwälden
Tjamsweer	Eikenstein	Alberdsweg	1819 / 1827	A	T	Overig
Veenklooster	Fogelsanghstate	Kleasterwei	1838 - 1845	A	K a n h	Kollum en omgeving
Veenwouden	Schierstins	Hoofdstraat 1	1822	A	K n h	Trynwälden
Wehe	Pastorietuin en proeftuin	Borgweesterweg	1832/1853	NA	K l n h	Overig
Weidum	Borniastate	Bornialeane	1819	NA	K a n h	Sneek en omgeving
Weidum	Dekemastate	Dekemaweg	1841	NA	K	Sneek en omgeving
Westerbroek	Vaartwijk	Oudeweg 41	voor 1827	DA	K n h	Overig
Wolvega	Helomatuin	Hoofdstraat Oost	1824	DA	K n	Stellingwerf
Wolvega	Lindenoord	Van Harenstraat 37	1822	NA	K l n h	Stellingwerf
Wolvega	De Wildbaan	Van Harenstraat	x	NA	K n	Stellingwerf
Wijnaldum	Ropta State	Hoarnestreek 2	1832	A	T	Harlingen en Franeker
Ijsbrechtum	Epemastate	Epemawei 8	1822 - 1825	DA	K a n h	Sneek en omgeving
Zuidbroek	Nijenstein	Viedders	1834	NA	K l n h	Slochteren en omgeving
Zuidhorn	Huis te Faan	Fanerweg	voor 1827	NA	K n	Overig
Zweins	Kingma State	Hoofdweg	1826	DA	K l n h	Harlingen en Franeker

Jaartal cursief: indicatief

A aanwezig
NA niet aanwezig
DA deels aanwezig
T Tekening
K Kaart
b betaling
l literatuur
n netwerk
h handschrift

Openbare parken

Assen
De Brink
1841

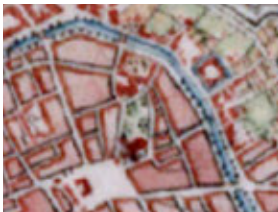
Assen
Hertenkamp
1842

Assen
Oude Vijver
1836

Groningen
Guyotpark
1830

Groningen
Martinikerkhof
1841

Harlingen
Engelse tuin (bolwerk)
1843

Heerenveen
Grietenijhuis Schoterland
(Oenemastate)
1828

Leeuwarden
Algemene begraafplaats
1829/1830

Leeuwarden
Arendstuin en Hoeksterpoort
1841

Leeuwarden
Hoeksterpoort(sdwinger)
1831

Leeuwarden
Kanselarij
1849

Leeuwarden
Lievevrouwenpoortsdwinger
1837

Leeuwarden
Oldehoofsterkerkhof
1837

Leeuwarden
Prinsentuin en Oldenhoofsterdwinger
1820/1842

Leeuwarden
Tournooiveld
1841

Leeuwarden
Verlaatsdwinger (Hof van Justitie)
1846

Leeuwarden
Verswatervijver
Vijverstraat
1826

Leeuwarden
Wirdumerpoortsdwinger
Wirdumerpoort
1831

Scharnegoutum
Tolhuis
Zwettewei

Sneek
Noorderpoort
Noorderpoort
1844

Sneek
Oosterpoort
Prins Hendrikkade
1843

Oldeberkoop
Koepelbos (Vredewoud)
Noordwolderweg
1825

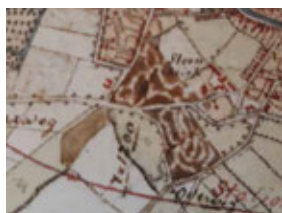
Oldeberkoop
Molenbosch
Wolvegasterweg
1825-1830

Wolvega (niet uitgevoerd)
Grietenijhtuin Stellingwerven
Heerenveenseweg
1830

Wolvega
Nieuwe Aanleg
Steenwijkerweg
1837

Winschoten
Sterrenbos
Boschsingel
1826

Landschapsparken

Assen
De Eerste Steen
Beilerstraat 22
1819

Assen
Gouverneurstuin
Zuidersingel
voor 1825

Assen
Huize Nassau
Hoofdvaartsweg
1834

Assen
Overcingel
Oostersingel 27
1820

Assen
Vredeveld (Valkenstijn)
Adelaarsweg
na 1816/1842

Beetgum
Groot Terhorne
It Bosk
1820/1843

Beetsterzwaag
Fockensstate
Beetsterweg 2
1837

Beetsterzwaag
Harinxmastate
van Harinxmaweg 1
1843

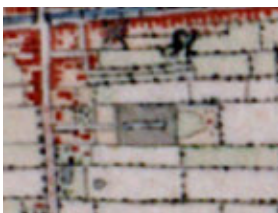
Beetsterzwaag
Lyndenstien
Hoofdstraat 3
1821/1825/1837

Buitenpost
Haersmastate
West 2
1821-1826

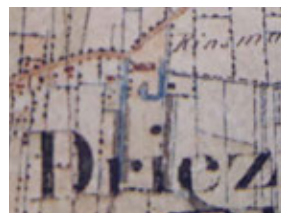
Deinum
Welgelegen
Sint Janswei
1824

Drachten
Harinxmastate
1837

Drachten
Haersmastate
Stationsweg 64
1843

Driesum
Rinsmastate, voortuin
Van Sytsamaweg 26
1843

Dronrijp
Schatzenburg, voortuin
Eastryp 1
1840

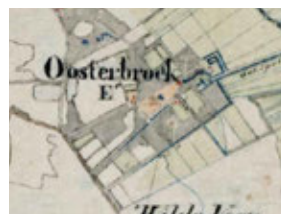
Eelde
Brinkhoven
Industrieweg
1810-1818

Eelde
Huis De Duinen
De Duinen 6
1819

Eelde
Lemferdinge
Lemferdingerlaan 6
1805-1811

Eelde
Oosterbroek
Oosterbroek 5
1820-1836

Franeker
Groot Lankum
Harlingerweg
1828

Franeker
Martenahuis
Voorstraat 35
1834

Groningen
Zandvoort
Winschoterdiep
1800-1814

Haren
Huize Voorveld
Rijksweg 361
voor 1819

Heerenveen
Huize Voormeer
Heideburen 97
1833

Hegebeintum
Harsta State
Harstawei 25
1832

Jirnsom
Schoonzicht
Rijksweg
1832

Joure
Heremastate
Heremastate 1
1828-1832

Kollum
Nijenburgh
Van Limburg Stirumweg
1840

Kollum
Hesseweg
Oostenstein
na 1829

Lekkum
Eeburg
Buorren
1822

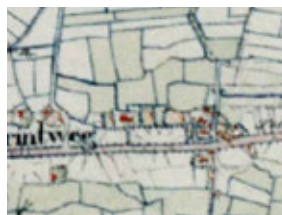
Leek
Nienoord (vijver bij hertenkamp)
Nienoord 20
1821

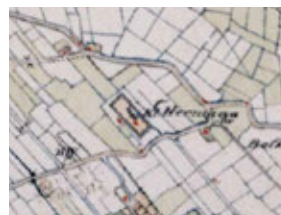
Marsum
Poptaslot
Slotleane 1
1821/1842

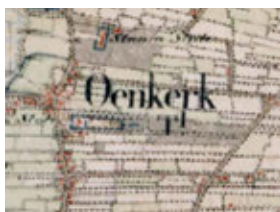
Marsum
Uniastate
Franjunbuorren
1820

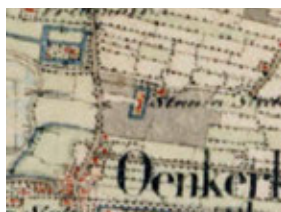
Midlum
Middelstein
Harlingerstraatweg
1831

Minnertsga
Klein Hermanna
Hearewei
1820

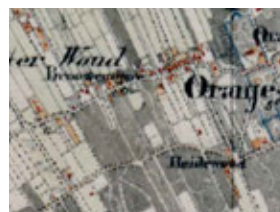
Oenkerk
Heemstrastate
Rengersweg
na 1826

Oentsjerk
Stania State
Rengersweg
1821/1834

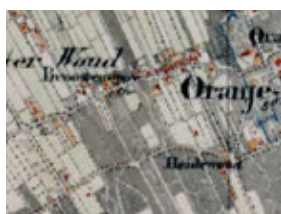
Olterterp
Slot Boelens (Huize Olterterp)
Hoofdweg 32
1820

Oranjewoud
Brouwershave
Prins Bernhardweg
1835

Oranjewoud
Klein Meerzicht
Prins Bernhardweg
1837

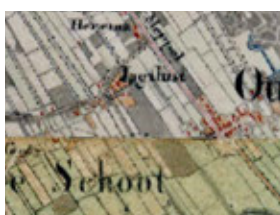
Oranjewoud
Ontwijk
Prins Bernhardweg
1832

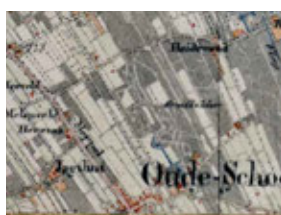
Oranjewoud
Oranjestein
Domineesingel
1822-1844

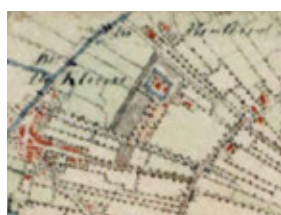
Oudemirdum
Riniastate
Star Numanwei
1843

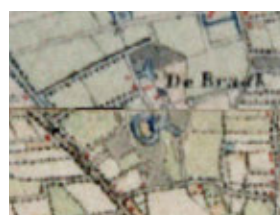
Oudeschoot
Jagtlust
Heremaweg
1847

Oudeschoot
Veenwijk
Schoterlandseweg 45
1828/1845

Aldtsjerk
De Klinze
Van Sminiaweg 32/36
1821-1834

Paterswolde
De Braak
Hoofdweg 268
1827

Paterswolde
Noordwijk
Hoofdweg 296
1810-1818

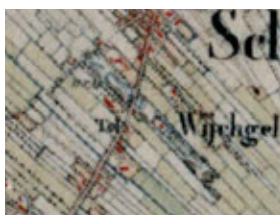
Paterswolde
Vennebroek
Hoofdweg 255
voor 1818

Paterswolde
Westerbroek
Hooiweg
1842

Salverd
Groot Salwerd
Salverderweg
1828

Schildwolde
Wijchelsheim (Schattersum)
Hoofdweg 108
1822

Siddeburen
Nieuw Tivoli
Oostwolderweg
1828

Slochteren
Fraaylemaborg, achterbos
Hoofdweg 32
1840, 1841

Tietjerk
Toutenburg
Zwartewegseind
1843

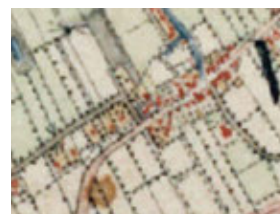
Tietjerk
Vijversburg
Zwartewegseind
1844

Tjamsweer
Ekenstein
Alberdaweg
1819/1827

Veenklooster
Fogelsanghstate
Kleasterwei
1838-1845

Veenwouden
Schierstins
Hoofdstraat 1
1822

Wehe
Pastorietuin en proeftuin
Borgweersterweg
1832/1853

Weidum
Borniastate
Bornialeane
1819

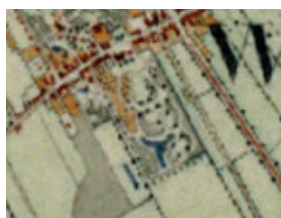
Weidum
Dekemastate
Dekemaweg
1841

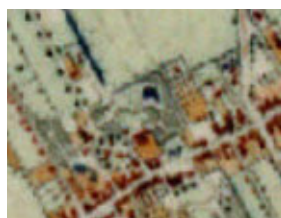
Westerbroek
Vaartwijk
Oudeweg 41
voor 1827

Wolvega
Helomatuin
Hoofdstraat Oost
1824

Wolvega
Lindenoord
Van Harenstraat 37
1822

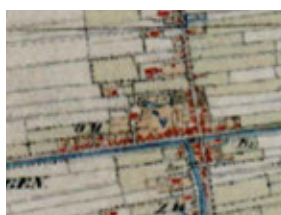
Wolvega
De Wildbaan
Van Harenstraat

Wijnaldum
Ropta State
Hoarnestreek 2
1832

Ijsbrechtum
Epemastate
Epemawei 8
1822-1825

Zuidbroek
Nijenstein
Vledders
1834

Zuidhorn
Huis te Faan
Fanerweg
voor 1827

Zweins
Kingma State
Hoofdweg
1826

Bijlage 4

Registreren van Roodbaards oeuvre

Topografische Kaart (bonneblad), circa 1900 met de landschappelijke aanleg

OEUVRELIJST

Bron Roodbaards Rijkdom (Van der Laan-Meijer en Ottens, 2013) met aanvullingen Radetzky, 2021.

Toeschrijven op basis van:

- T Tekening
- K Kaart
 - b betaling
 - l literatuur
 - n netwerk
 - h handschrift

- A aanwezig
- NA niet aanwezig
- DA deels aanwezig

LEEWARDEN

Openbare parken

1	Leeuwarden	Prinsentuin	1820	A	T
	Leeuwarden	Koepel Prinsentuin	1842	NA	T
	Leeuwarden	Prinsentuin en Oldenhoofsterdwinger	1842	A	T
	Leeuwarden	Tournooiveld	1841	A	T
2	Leeuwarden	Stadsverswatervijver	1826	DA	T
3	Leeuwarden	Algemene Begraafplaats	1829	A	T
	Leeuwarden	Algemene Begraafplaats	1830	A	T
4	Leeuwarden	Wirdumerpoortsdwinger	1831	NA	T
5	Leeuwarden	Hoeksterpoortdwinger	1831	NA	T
	Leeuwarden	Hoeksterpoort	1831	NA	T
	Leeuwarden	Arendstuin en Hoeksterpoort	1841	NA	K
6	Leeuwarden	Lievevrouwenpoortsdwinger	1837	A	K
7	Leeuwarden	Oldehoofsterkerkhof	1837	NA	T
8	Leeuwarden	Verlaatsdwinger (Hof van Justitie)	1846	NA	T
9	Leeuwarden	Kanselarij	1849	NA	K

Landschapsparken

10	Lekkum	Eeburg	1822	NA	K n
----	--------	--------	------	----	-----

MENALDUMADEEL

Landschapsparken

1	Beetgum	Groot Terhorne	1820	DA	T
	Beetgum	Groot Terhorne, bloementuin	1843	DA	T
2	Deinum	Welgelegen	1824	NA	K l n h
3	Dronrijp	Schatzenburg, voortuin	1840	A	K n h
4	Marsum	Popta Slot, moestuin en boomgaard	1821	DA	T
	Marsum	Popta Slot, bloementuin	1842	DA	T
5	Marsum	Uniastate	1820	NA	K n h
6	Minnertsga	Klein Hermanna	1820	NA	K n s b h

HARLINGEN EN FRANEKER

Openbare parken

1	Harlingen	Engelse Tuin (bolwerk)	1843	A	K b
---	-----------	------------------------	------	---	-----

Landschapsparken

2	Franeke	Martenahuis	1834	A	K n h
3	Franeke	Groot Lankum	1825	DA	K n h
4	Midlum	Middelstein	1831	NA	K a n
5	Salwerd	Groot Salwerd	1828	NA	K l n h
6	Wijnaldum	Ropta State	1832	A	T
7	Zweins	Kingma State	1826	DA	K l n h

SNEEK EN OMGEVING

Openbare parken

1	Scharnegoutum	Tolhuis		NA	K
2	Sneek	Oosterpoort	1843	NA	K b
3	Sneek	Noorderpoort	1844	A	K b

Landschapsparken

4	Jirnsum	Schoonzicht	1832	DA	K l n
5	Weidum	Borniastate	1819	NA	K a n h
6	Weidum	Dekemastate	1841	NA	K
7	Ijsbrechtum	Epemastate	1822-1825	DA	K a n h

HEERENVEEN EN JOURE

Openbare parken

1	Heerenveen	Grieternijhuis Schoterland (Oenemastate)	1828	NA	K
---	------------	---	------	----	---

Landschapsparken

2	Heerenveen	Huize Voormeer	1833	A	T
3	Joure	Heremastate	1828-1832	A	K a l n h
4	Oranjewoud	Oranjestein	1822-1844	A	K a l n s h
5	Oranjewoud	Ontwijk	1832	NA	T
6	Oranjewoud	Brouwershave	1835	NA	T
7	Oranjewoud	Klein Meerzicht	1837	NA	k
8	Oudeschoot	Jagtlust, nuts- en bloementuin	1847	NA	T
9	Oudeschoot	Veenwijk	1828/1845	DA	K

STELLINGWERVEN

Openbare parken

1	Oldeberkoop	Koepelbos (Vredewoud)	1825	A	K l h
2	Oldeberkoop	Molenbosch	1825	A	K n h
3	Wolvega	Grietenijtuin Stellingweren	1830	NA	T
4	Wolvega	Nieuwe Aanleg	1837	A	K h

Landschapsparken

5	Wolvega	Lindenoord	1822	NA	K l n h
6	Wolvega	Helomatuin	1824	DA	K n
7	Wolvega	De Wildbaan		NA	Kn

BEETSTERZWAAG**Landschapsparken**

1	Beetsterzwaag	Lyndenstein, tuin en moestuin	1821	NA	T
	Beetsterzwaag	Lyndenstein, nutstuin	1821	NA	T
	Beetsterzwaag	Lyndenstein, overtuin	1825	A	T
	Beetsterzwaag	Lyndenstein, voortuin	1837	NA	T
2	Beetsterzwaag	Fockensstate	1837	DA	T
3	Beetsterzwaag	Harinxmastate	1843	A	K n
4	Drachten	Haersmastate	1843	DA	K n s
5	Olterterp	Slot Boelens (Huize Olterterp)	1820	A	K n h

TRYNWALDEN**Landschapsparken**

1	Oenkerk	Stania State, voorterrein	1821	A	T
	Oenkerk	Stania State, achterterrein	1821	A	T
	Oenkerk	Stania State, voor- en achterterrein	1834	A	T
2	Oenkerk	Heemstrastate	na 1826	DA	K n
3	Oudkerk	De Klinze	1821-1834	A	K l n s h
4	Tietsjerk	Toutenburg	1843	DA	K l n
5	Tietsjerk	Vijversburg	1844	DA	T
6	Veenwouden	Schierstins	1822	A	K n h

KOLLUM EN OMGEVING**Landschapsparken**

1	Buitenpost	Haersmastate	1821-1826	DA	K n h
2	Driesum	Rinsmastate	1843	A	K n h s
3	Kollum	Oostenstein	na 1829	NA	K
4	Kollum	Nijenburgh	1840	NA	K
5	Veenklooster	Fogelsanghstate	1838-1845	A	K a n h

SLOCHTEREN EN OMGEVING**Landschapsparken**

1	Sidderburen	Nieuw Tivoli	1828	DA	K l h
2	Schildwolde	Wijchelsheim	1822	NA	K n h
3	Slochteren	Fraeylemaborg, achterbos	1840-1841	DA	T
4	Zuidbroek	Nijenstein	1834	NA	K n

GRONINGEN

Openbare parken

1	Groningen	Guyotpark	1830	NA	T
2	Groningen	Martinikerkhof	1840	NA	K n

Landschapsparken

3	Groningen	Zandvoort	1800-1814	NA	K a l n h
---	-----------	-----------	-----------	----	-----------

EELDE PATERSWOLDE

Landschapsparken

1	Eelde	Huis de Duinen	1819	A	K l n h
2	Eelde	Lemferdinge	1805-1811	DA	K n h
3	Eelde	Oosterbroek	1820-1836	DA	K n h
4	Eelde	Brinkhoven	1810-1818	NA	K n h
5	Haren	Huize Voorveld	voor 1819	A	K
6	Paterswolde	De Braak	1827	A	K l n h
7	Paterswolde	Noordwijk	1810-1818	DA	K n h
8	Paterswolde	Vennebroek	voor 1818	DA	K n h
9	Paterswolde	Westerbroek	1842	DA	K n h

ASSEN

Openbare parken

1	Assen	De Brink	1841	NA	K b
2	Assen	Oude Vijver	1836	A	K n
3	Assen	Hertenkamp	1842	A	K n

Landschapsparken

4	Assen	De Eerste Steen	1819	A	K l n h
5	Assen	Overcingel	1820	A	K n h
6	Assen	Gouvenerstuin	voor 1825	DA	K
7	Assen	Huize Nassau	1834	DA	K
8	Assen	Vredeveld (Valkenstein)	na 1816/1842	DA	K n

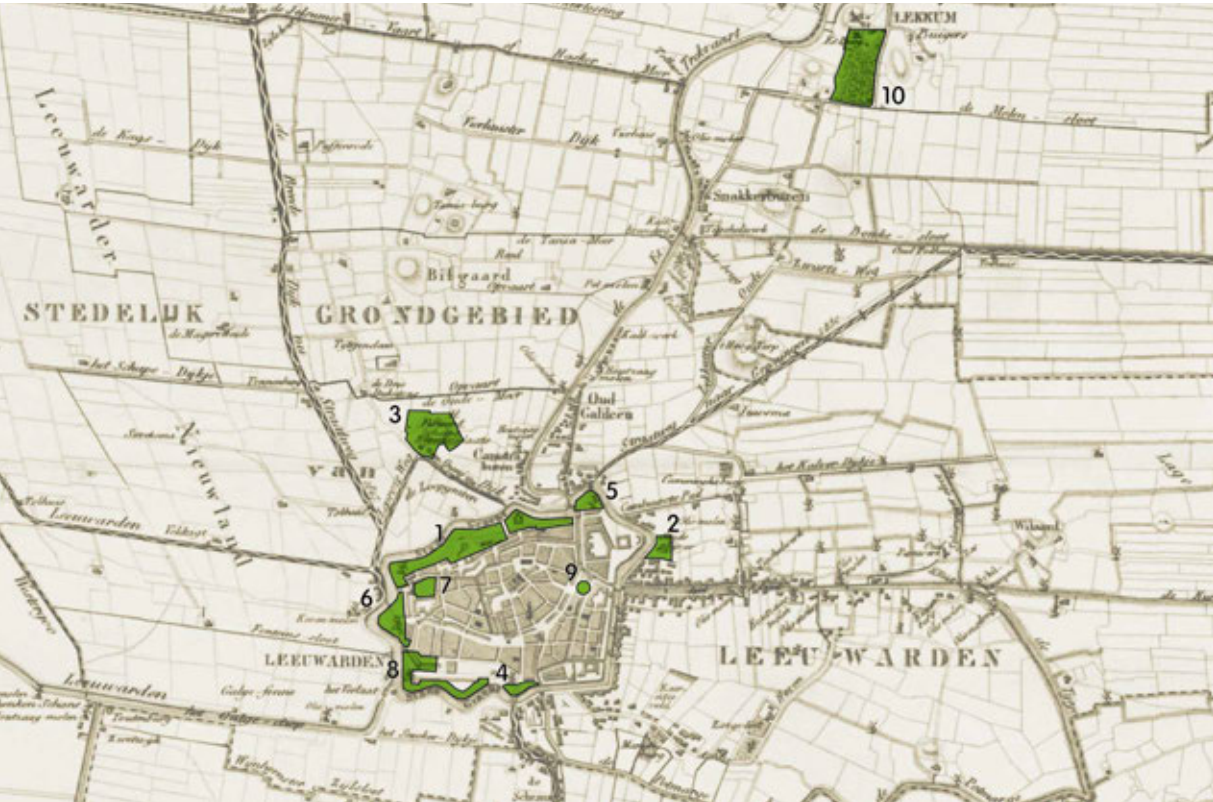
OVERIG

Openbare parken

1	Winschoten	Sterrenbos	1826	DA	K n h
---	------------	------------	------	----	-------

Landschapsparken

2	Oudemirdum	Riniastate	1843	A	K n s h
3	Hegebeintum	Harsta State	1832	A	K l n h
4	Leek	Nienoord (vijver en hertenkamp)	1821	A	K l n h
5	Zuidhorn	Huis te Faan	voor 1827	NA	K n
6	Tsjamsweer	Ekenstein	1819	A	T
	Tsjamsweer	Ekenstein	1827	A	T
7	Wehe	Proeftuin Wehe	1832/1853	NA	K l n h
8	Westerbroek	Vaartwijk	voor 1827	DA	K n

Atlas Eekhoff 1849-1859 met de landschappelijke aanleg

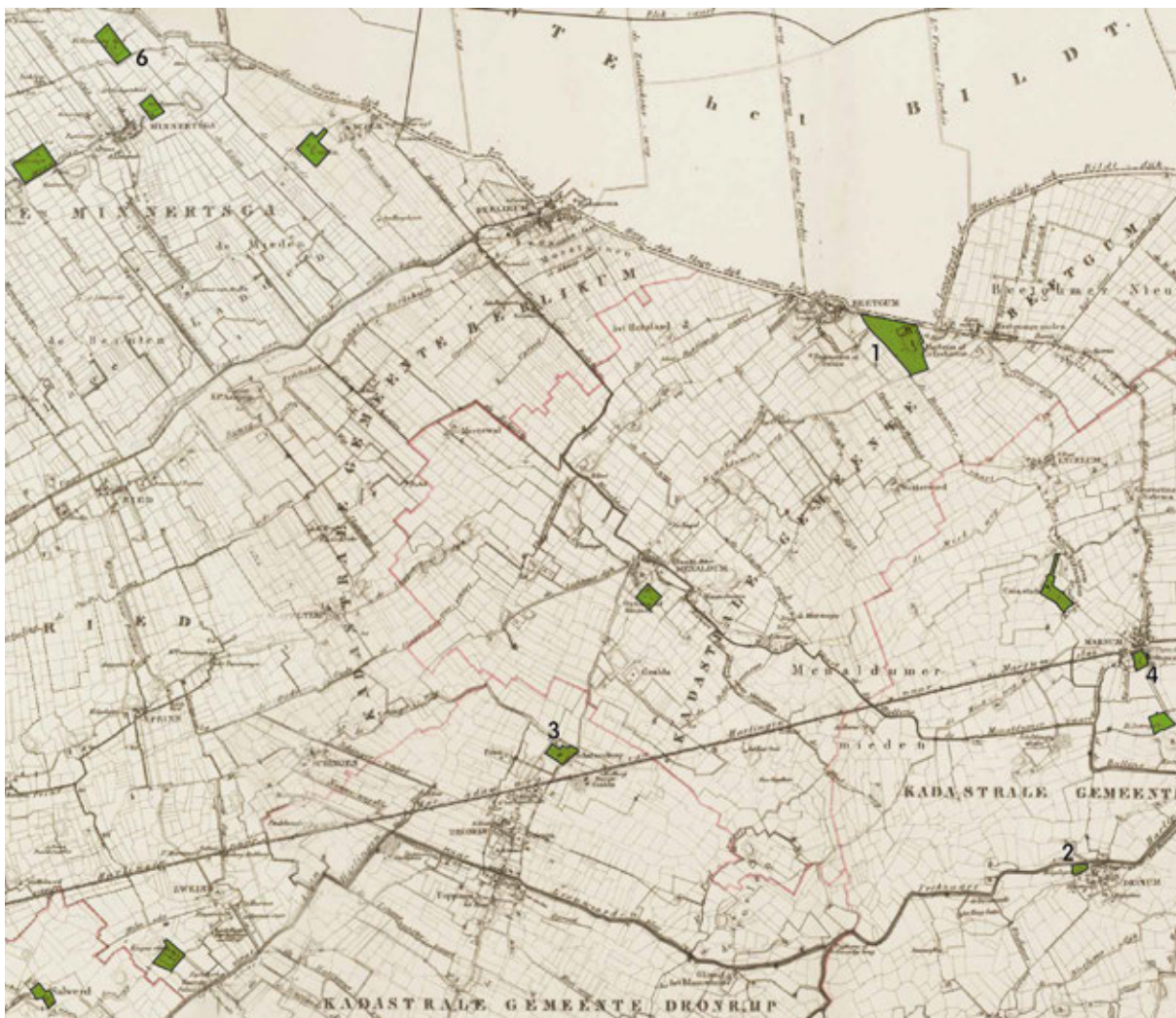
LEEWARDEN

Openbare parken

1	Leeuwarden	Prinsentuin	1820	A	T
	Leeuwarden	Koepel Prinsentuin	1842	NA	T
	Leeuwarden	Prinsentuin en Oldenhoofsterdwinger	1842	A	T
	Leeuwarden	Tournooiveld	1841	A	T
2	Leeuwarden	Stadsverswatervijver	1826	DA	T
3	Leeuwarden	Algemene Begraafplaats	1829	A	T
	Leeuwarden	Algemene Begraafplaats	1830	A	T
4	Leeuwarden	Wirdumerpoortsdwinger	1831	NA	T
5	Leeuwarden	Hoeksterpoortdwinger	1831	NA	T
	Leeuwarden	Hoeksterpoort	1831	NA	T
	Leeuwarden	Arendstuin en Hoeksterpoort	1841	NA	K
6	Leeuwarden	Lievrouwenpoortsdwinger	1837	A	K
7	Leeuwarden	Oldehoofsterkerkhof	1837	NA	T
8	Leeuwarden	Verlaatsdwinger (Hof van Justitie)	1846	NA	T
9	Leeuwarden	Kanselarij	1849	NA	K

Landschapsparken

10	Lekkum	Eeburg	1822	NA	K n
----	--------	--------	------	----	-----

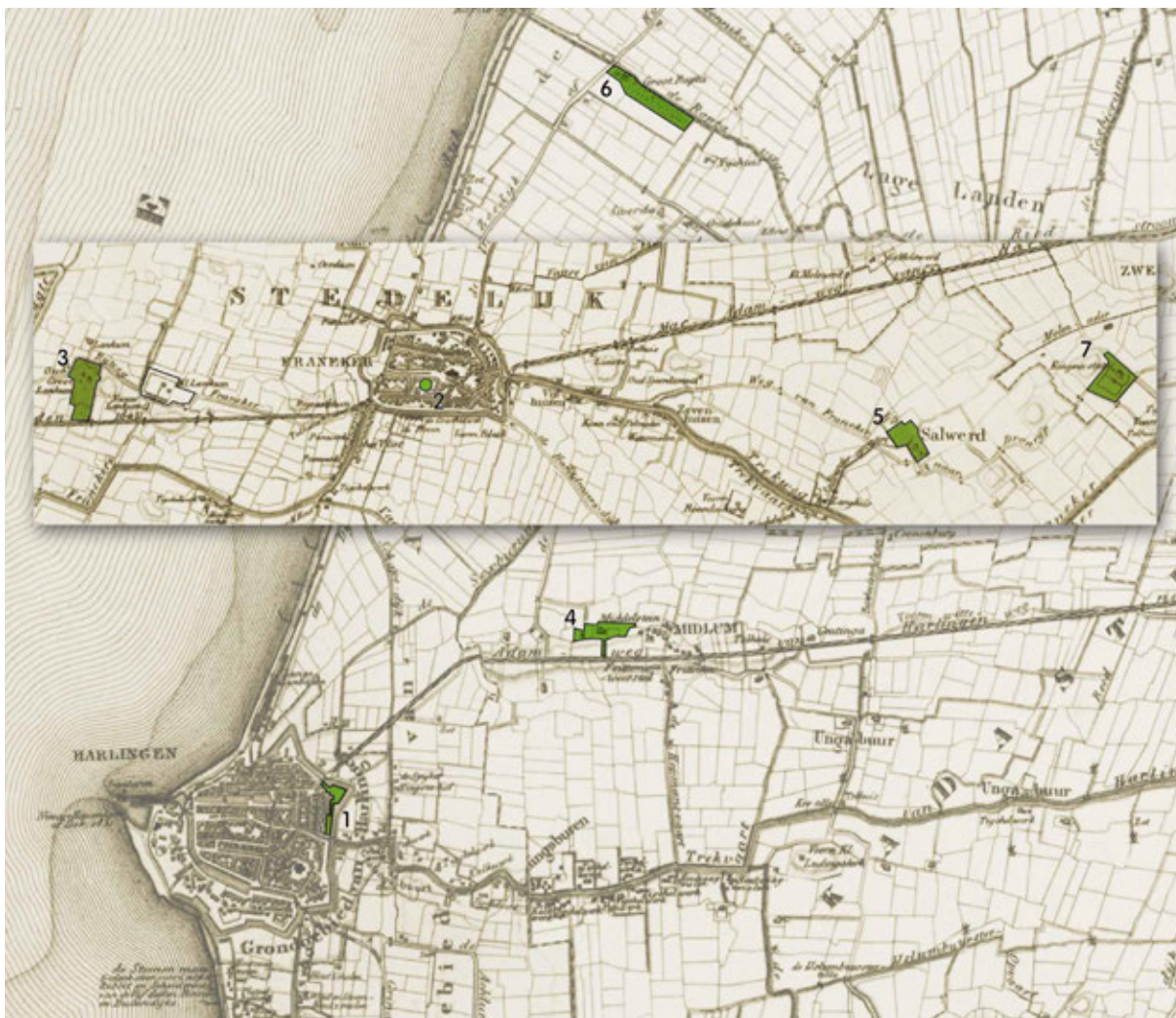

Atlas Eekhoff 1849-1859 met de landschappelijke aanleg

MENALDUMADEEL

Landschapsparken

1	Beetgum	Groot Terhorne	1820	DA	T
	Beetgum	Groot Terhorne, bloementuin	1843	DA	T
2	Deinum	Welgelegen	1824	NA	K l n h
3	Dronrijp	Schatzenburg, voortuin	1840	A	K n h
4	Marsum	Popta Slot, moestuin en boomgaard	1821	DA	T
	Marsum	Popta Slot, bloementuin	1842	DA	T
5	Marsum	Uniastate	1820	NA	K n h
6	Minnertsga	Klein Hermanna	1820	NA	K n s b h

Atlas Eekhoff 1849-1859 met de landschappelijke aanleg

HARLINGEN EN FRANEKER

Openbare parken

1	Harlingen	Engelse Tuin (bolwerk)	1843	A	K b
---	-----------	------------------------	------	---	-----

Landschapsparken

2	Franeker	Martenahuis	1834	A	K n h
3	Franeker	Groot Lankum	1825	DA	K n h
4	Midlum	Middelstein	1831	NA	K a n
5	Salwerd	Groot Salwerd	1828	NA	K l n h
6	Wijnaldum	Ropta State	1832	A	T
7	Zweins	Kingma State	1826	DA	K l n h

Atlas Eekhoff 1849-1859 met de landschappelijke aanleg

SNEEK EN OMGEVING

Openbare parken

1	Scharnegoutum	Tolhuis		NA	K
2	Sneek	Oosterpoort	1843	NA	K b
3	Sneek	Noorderpoort	1844	A	K b

Landschapsparken

4	Jirnsum	Schoonzicht	1832	DA	K l n
5	Weidum	Borniastate	1819	NA	K a n h
6	Weidum	Dekemastate	1841	NA	K
7	Ijsbrechtum	Epemastate	1822-1825	DA	K a n h

Atlas Eekhoff 1849-1859 met de landschappelijke aanleg

HEERENVEEN EN JOURE

Openbare parken

1	Heerenveen	Grieternijhuis Schoterland (Oenemastate)	1828	NA	K
---	------------	---	------	----	---

Landschapsparken

2	Heerenveen	Huize Voormeer	1833	A	T
3	Joure	Heremastate	1828-1832	A	K a l n h
4	Oranjewoud	Oranjestein	1822-1844	A	K a l n s h
5	Oranjewoud	Ontwijk	1832	NA	T
6	Oranjewoud	Brouwershave	1835	NA	T
7	Oranjewoud	Klein Meerzicht	1837	NA	k
8	Oudeschoot	Jagtlust, nuts- en bloementuin	1847	NA	T
9	Oudeschoot	Veenwijk	1828/1845	DA	K

Atlas Eekhoff 1849-1859 met de landschappelijke aanleg

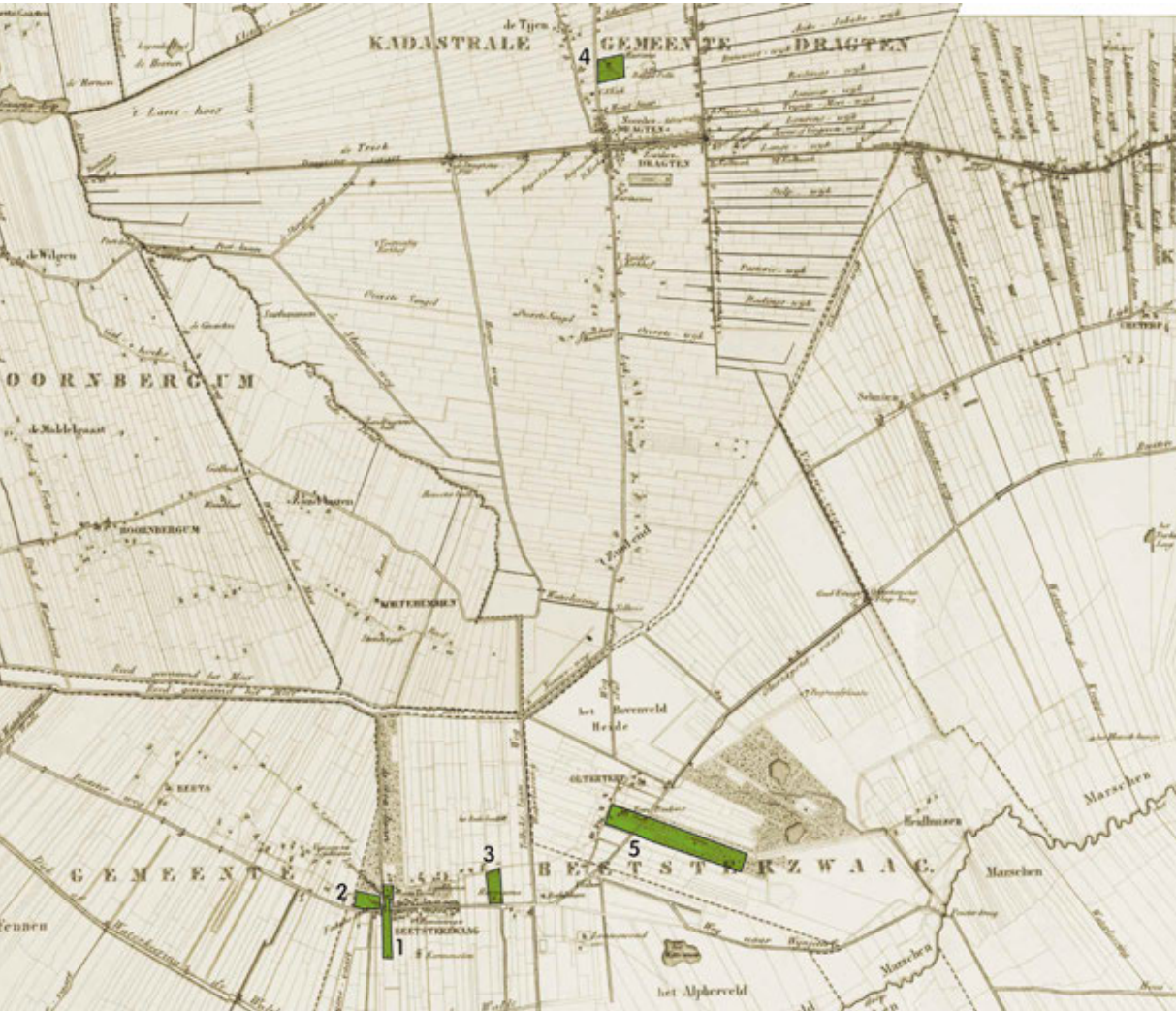
STELLINGWERVEN

Openbare parken

1	Oldeberkoop	Koepelbos (Vredewoud)	1825	A	K l h
2	Oldeberkoop	Molenbosch	1825	A	K n h
3	Wolvega	Grietenijtuin Stellingweren	1830	NA	T
4	Wolvega	Nieuwe Aanleg	1837	A	K h

Landschapsparken

5	Wolvega	Lindenoord	1822	NA	K l n h
6	Wolvega	Helomatuin	1824	DA	K n
7	Wolvega	De Wildbaan		NA	Kn

Atlas Eekhoff 1849-1859 met de landschappelijke aanleg

BEETSTERZWAAG

Landschapsparken

1	Beetsterzwaag	Lyndensteen, tuin en moestuin	1821	NA	T
	Beetsterzwaag	Lyndensteen, nutstuin	1821	NA	T
	Beetsterzwaag	Lyndensteen, overtuin	1825	A	T
	Beetsterzwaag	Lyndensteen, voortuin	1837	NA	T
2	Beetsterzwaag	Fockensstate	1837	DA	T
3	Beetsterzwaag	Harinxmastate	1843	A	K n
4	Drachten	Haersmastate	1843	DA	K n s
5	Olterterp	Slot Boelens (Huize Olterterp)	1820	A	K n h

Atlas Eekhoff 1849-1859 met de landschappelijke aanleg

TRYNWALDEN

Landschapsparken

1	Oenkerk	Stania State, voorterrein	1821	A	T
	Oenkerk	Stania State, achterterrein	1821	A	T
	Oenkerk	Stania State, voor- en achterterrein	1834	A	T
2	Oenkerk	Heemstrastate	na 1826	DA	Kn
3	Oudkerk	De Klinze	1821-1834	A	Klnsh
4	Tietsjerk	Toutenburg	1843	DA	Kln
5	Tietsjerk	Vijversburg	1844	DA	T
6	Veenwouden	Schierstins	1822	A	Kn h

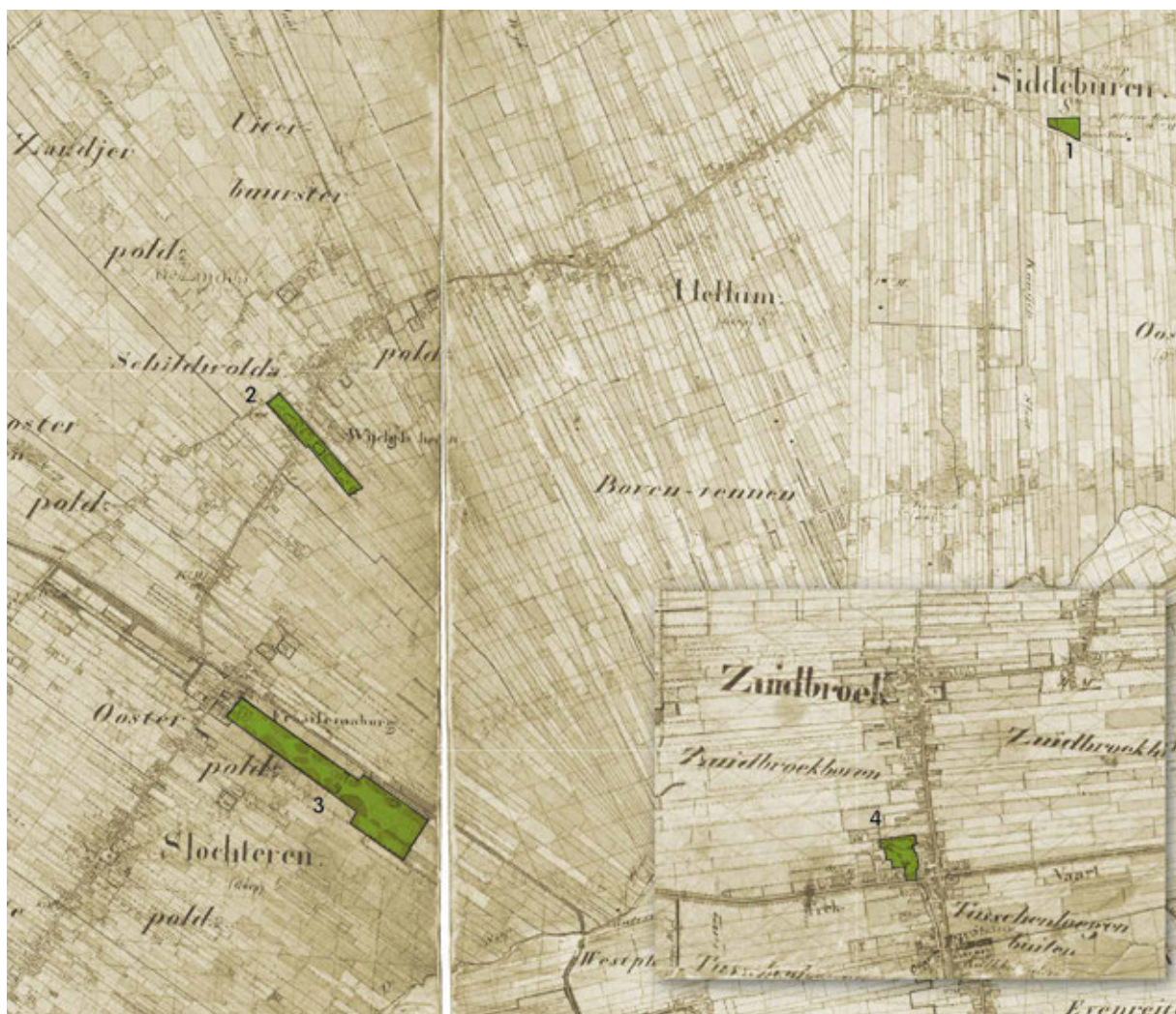

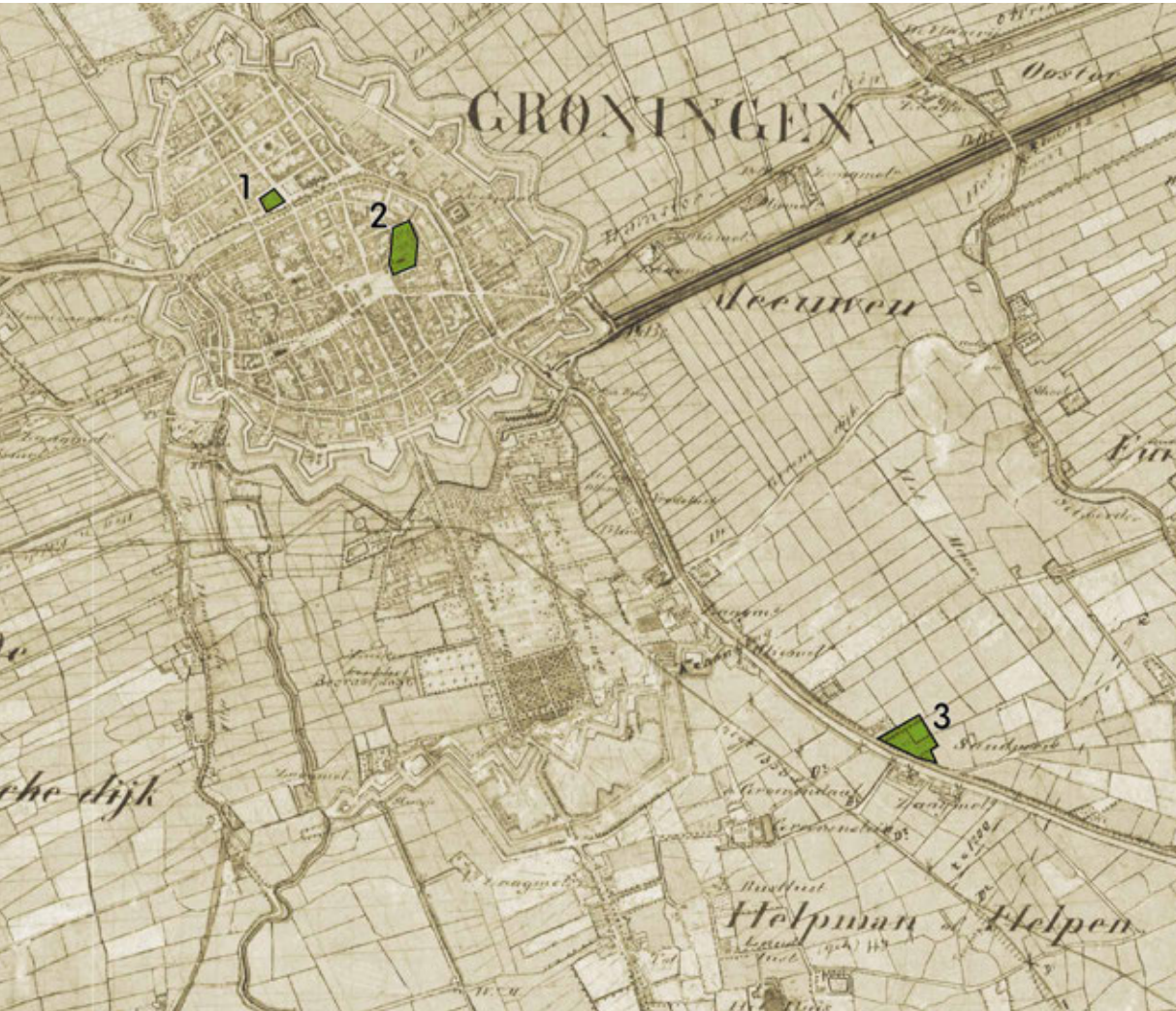
Atlas Eekhoff 1849-1859 met de landschappelijke aanleg

KOLLUM EN OMGEVING

Landschapsparken

1	Buitenpost	Haersmastate	1821-1826	DA	K n h
2	Driesum	Rinsmastate	1843	A	K n h s
3	Kollum	Oostenstein	na 1829	NA	K
4	Kollum	Nijenburgh	1840	NA	K
5	Veenklooster	Fogelsanghstate	1838-1845	A	K a n h

Topografische Militaire Kaart 1852-1855 met de landschappelijke aanleg

GRONINGEN

Openbare parken

1	Groningen	Guyotpark	1830	NA	T
2	Groningen	Martinikerkhof	1840	NA	K n

Landschapsparken

3	Groningen	Zandvoort	1800-1814	NA	K a l n h
---	-----------	-----------	-----------	----	-----------

Topografische Militaire Kaart 1852-1855 met de landschappelijke aanleg

EELDE PATERSWOLDE

Landschapsparken

1	Eelde	Huis de Duinen	1819	A	K l n h
2	Eelde	Lemferdinge	1805-1811	DA	K n h
3	Eelde	Oosterbroek	1820-1836	DA	K n h
4	Eelde	Brinkhoven	1810-1818	NA	K n h
5	Haren	Huize Voorveld	voor 1819	A	K
6	Paterswolde	De Braak	1827	A	K l n h
7	Paterswolde	Noordwijk	1810-1818	DA	K n h
8	Paterswolde	Vennebroek	voor 1818	DA	K n h
9	Paterswolde	Westerbroek	1842	DA	K n h

Topografische Militaire Kaart 1852-1855 met de landschappelijke aanleg

ASSEN

Openbare parken

1 Assen	De Brink	1841	NA	K b
2 Assen	Oude Vijver	1836	A	K n
3 Assen	Hertenkamp	1842	A	K n

Landschapsparken

4 Assen	De Eerste Steen	1819	A	K l n h
5 Assen	Overcingel	1820	A	K n h
6 Assen	Gouverneurstuin	voor 1825	DA	K
7 Assen	Huize Nassau	1834	DA	K
8 Assen	Vredevelt (Valkenstein)	na 1816/1842	DA	K n

Topografische Kaart (bonneblad), circa 1900 met de landschappelijke aanleg

OVERIG

Openbare parken

1	Winschoten	Sterrenbos	1826	DA	K n h
---	------------	------------	------	----	-------

Landschapsparken

2	Oudemirdum	Riniastate	1843	A	K n s h
3	Hegebeintum	Harsta State	1832	A	K l n h
4	Leek	Nienoord (vijver en hertenkamp)	1821	A	K l n h
5	Zuidhorn	Huis te Faan	voor 1827	NA	K n
6	Tsjamsweer	Ekenstein	1819	A	T
	Tsjamsweer	Ekenstein	1827	A	T
7	Wehe	Proeftuin Wehe	1832/1853	NA	k l n h
8	Westerbroek	Vaartwijk	voor 1827	DA	K n

Literatuurlijst

A

- Aa, A.J. van der (1839-1851). *Aardrijkskundig Woordenboek der Nederlanden*. Gorinchem. 14 delen.
- Aa, A.J. van der (1858/1862). *Biografisch Woordenboek der Nederlanden*. Haarlem.
- Aben, R. en S. de Wit (1998). *De omsloten tuin. Geschiedenis en ontwikkeling van de hortus conclusus en de herintroductie ervan in het hedendaagse landschap*. Rotterdam; Uitgeverij 010.
- Abrahamse, J.E. (1988). *De Braak, een romantisch landgoed in Noord-Drenthe*. (Noorderbreedte 88, 152-158).
- Albers, L.H. (1986). *De tuinkunst tussen de andere kunsten*. (GROEN, Vakblad voor groen in stad en landschap, jaargang nr. 7/8, 11-16).
- Albers, L.H. (1987). *Het gewichtloze gewogen. Cultuurhistorische betekenis van landgoederen geëvalueerd met behulp van multicriteria analyse*. Delft TU Delft (uitgave van proefschrift).
- Albers, L.H. (1997). *Landgoederen in het landschap*, (Historisch geografisch tijdschrift, haargang 15, nr. 3, 81-98).
- Albers, L. H. (1999). *Tuinstijlen van landgoederen. Een overzicht*. (Cascade Bulletin voor tuinhistorie, jrg. 8, nr. 2, 5-34).
- Almanak der Akademie van Groningen voor het Jaar 1826*. (1826). Veertiende Jaargang. Groningen; J. Oomkens, Akademie-drukker.
- Andreas, Ch. H. (1976). *In en om een botanische tuin, Hortus Groninganus 1626-1966*. Groningen; B.V. Erven B. van der Kamp.
- Antrop, M. (2007). *Perspectieven op het landschap. Achtergronden om landschappen te lezen en te begrijpen*. Gent; Academia Press.
- Anoniem; schrijver der Flora (1837). *Nederlandse Tuinkunst. Handboek voor beoefenaars der plantkunde, bezitters van tuinen en buitenplaatsen, boom en bloemkwekers, hoveniers en warmoezeniers*. 3 delen. Amsterdam; Gebroeders Diederichs.
- Aschman, K.D. e.a. (2017). *Zogher, de fameuse aanlegger, Kwaliteitsimpuls Zocherparken in de Landgoederenzone Zuid-Holland, Handreiking bij het beheer en herstel*. Delft; Erfgoedhuis Zuid-Holland.

B

- Backer, A.M. e.a. (1998). *De Natuur bezworen, Een inleiding in de geschiedenis van de Nederlandse tuin- en landschapsarchitectuur van de middeleeuwen tot het jaar 2005*. Rotterdam; Uitgeverij De Hef publishers.
- Barufke, R. e.a. (2012). *Kulturlandschaft Muskau. Eine historische Spurensuche*. Bad Muskau; Sulturlandschaft Muskau.
- Battjes, J. en E. Brink (2009). *De historische atlas van Assen*. Assen; Van Gorcum.
- Berends, G. (2017). *Van Punt tot Mijl. De vroegere voet-, roede- en mijlmaten in Nederland*. In eigen beheer uitgegeven.
- Berends, G. (1996). *Oude lengtematen. Restauratievademecum RVblad Maateenheden 01-1 t/m 12*.
- Bergeijk, H. van en M. Riedijk. (2014). *Het handschrift van de architect*. Nijmegen; Uitgeverij Vantilt.
- Berkhout, L. (2020). *Hoveniers van Oranje. Functie, werk en positie 1621-1732*. Hilversum; uitgeverij Verloren.
- Bienfait, A.G. (1943). *Oude Hollandsche Tuinen, deel 1 en 2*. Den Haag; Martinus Nijhoff.
- Blijdenstein, R. (2005). *Tastbare tijd, Cultuurhistorische atlas van de provincie Utrecht*. Amsterdam; PlanPlan.
- Blok E. (2009). *Buitenplaats Schaep en Burgh en de landschapsstijl van J.D. Zocher jr.* (Tuinengeschiedenis in Nederland, Veelzijdig erfgoed in 't groen, p.65-78). Utrecht; Uitgeverij Matijs.
- Boelens, L. en W. Sanders (2003). *Cartografie als onderzoeksmiddel, Het onzichtbare zichtbaar maken*. (S&RO | 05/2003, 34-35). Amsterdam; Allert de Lange.
- Boer, Tj. de en Projectgroep Visie erfgoed en ruimte (2011). *Kiezen voor Karakter: Visie erfgoed en ruimte*, Den Haag; Ministerie van O.C.W.
- Boivin, B. (2017). *De tuinman van Assen: Lucas Pieters Roodbaard*. (Asser Historisch Tijdschrift 1-11).
- Bond Nederlandse Bouwhistorici (2011). *Kwaliteitscriteria en toetsingskader Bond Nederlandse Bouwhistorici BNB*.
- Bos, J. e.a. (1989). *Huizen van stand. Geschiedenis van de Drentse havezaten en andere herenhuizen en hun bewoners*. Meppel; Boom Uitgevers.
- Botke, IJ. (2002). *Boer en heer. 'De Groninger Boer' 1760-1960*. (Groninger Historische Reeks 23). Assen; Koninklijke van Gorcum.
- Botke, IJ (2010). *De oeconomische tuin van de Groninger Academie*. (Woellust en Welgelegen. Tuinen en Tuinieren in Groningen. 108-112. IJ. Botke en H. Maring). Ruinen; Uitgeverij Kleine Uil.
- Boschma, C. e.a. (1979). *Lucas Pieters Roodbaard, architect van buitengoederen*. Leeuwarden; Fries Museum.
- Bredenkamp, H. (2012). *Leibniz die revolution der Gartenkunst*. Berlin; Wagenbach.
- Broeke, M. van den en W. Meulenkamp (2003). *Gijsbert van Laar (1767-1820), tuinarchitect, Het Magazijn van Tuin-sieraaden, de Nederlandse landschapstuin en de Vanlaarologie*. (CASCADE bulletin voor tuinhistorie, jaargang 12 nr. 1. 5-47).
- Broeke, M. van den (2016). *'Het pryel van Zeeland'. Buitenplaatsen op Walcheren 1600-1820*. Hilversum; uitgeverij Verloren.
- Brown, J. (2011). *Lancelot 'Capability' Brown 1716-1783. The Omnipotent Magician*. London, Hatto & Windus.
- Bruinsma, E. en Y. Kuiper (2013). *De vergeten tuinen van Gerrit Vlaskamp*. Leeuwarden; Afûk.
- Bruinsma, J.J. (1840). *Flora Friscia, of Naamlijst en Kenmerken der Zigtbaar-bloeiende Planten van de Provincie Friesland*. Leeuwarden; W. Eekhoff.
- Buro Maas (1981). *Landgoederen langs de Utrechtse heuvelrug*. Zeist; Buro Maas.
- Bijhouwer J.T.P. (1943). *Nederlandsche tuinen en buitenplaatsen*. Amsterdam; Heemschutserie deel 18.

C

- Camerotta, F. (OAD). *Het merkwaardige perspectief van de architectura obliqua. Bloemen van het kwaad*. (OASE, (20), 40–47). Rotterdam; NAI Publishers.
- Creemers, E. e.a. (1981). *Bolwerken als stadsparken, Nederlandse stadswandelingen uit de 19e en 20e eeuw*. Delft; Delftse Universitaire Pers.
- Chessum, S., K. Rogers, Ch. Rowell (2000) *Claremont Surrey*. The National Trust.
- Cosgrove, D., D. Daniels en A. Baker (1988). *The Iconography of Landscape*. Cambridge; Cambridge University Press.
- Cosgrove, D. (1993). *The Palladian Landscape*. University Park; The Pennsylvania State University Press.
- Cosgrove, D. (1999). *Mapping*. London: Reaktion Books.
- Cosgrove, D. (2006). *Art and Mapping*. (Cartographics Perspectives, nr. 53. 4.)

D

- Dam, K. van (2012). *Oud en mooi*. (Monumenten 12).
- Daniels, S. (1999). *Humphry Repton: Landscape Gardening and the Geography of Georgian England*. New Haven/ London; The Paul Mellon Centre for Studies in Art.
- Debie, P. (2011). *Richtlijnen Tuinhistorisch Onderzoek*. Zeist: Vereniging Hendrick de Keyser.
- Dennerlein, I. (1981). *Die Gartenkunst der Régence und des Rokoko in Frankreich*. Stuttgart; Werner'sch Verlagsgesellschaft Worms (dissertatie Bamberg 1972).
- Dijkstra, A.F.B. (2012). *Between Academics and Idiots, A Cultural History of Mathematics in the Dutch Province of Friesland (1600-1700)*. Enschede, Universiteit Twente.
- Dulk, S. den (2021). *Verlangen naar groene wandelingen. De wording van het stadspark in Nederland 1600-1940*. Academisch proefschrift Universiteit van Amsterdam. In eigen beheer uitgegeven.
- Dunk, T.H. van der en F.H. Schmidt (2001). *Petrus Camper en Jacob van Campen. Een polemiek met Cornelis Ploos van Amstel inzake het Stadhuis van Amsterdam uit 1767*. (Bulletin KNOB 2011-4. 158-177).
- Does, A. van der (2013). *Johannes Monsché en Harmen de Vries*. In eigen beheer uitgegeven.
- Does, A. van der (2017). *Harmen de Vries en zoon*. (CASCADE-bulletin voor tuinhistorie. Jaargang 26 nr. 1. 25-35).
- Does, A. van der en J. Holwerda (2010). *Concordantie Van Laar's Magazijn van Tuin-Sieraden Grohmann's Ideemagazin*. Gendringen/ Elst; Tuintertijd.
- Donkersloot de Vrij, M. (1981). *Topografische kaarten van Nederland vóór 1750; handgetekende en gedrukte kaarten, aanwezig in de Nederlandse archieven*. Groningen; Wolters Noordhoff/Bouma.
- Dooren, N. van (2017). *Drawing Time. The representation of growth, change and dynamics in the Dutch landscape architectural practice after 1985*. Universiteit van Amsterdam.
- Driessche, T. van, P. van der Bremt (2015). *Methodologie voor het beheer van historische tuinen en parken in Vlaanderen*. Brussel; Onroerend Erfgoed.
- Drury, P. en A. McPherson (2008). *Conservation Principles. Policies and guidance for sustainable management of the historic environment*. London.

E

- Eck, C. en J. van den Eynde, W. van Leeuwen e.a. (1994). *Het schilderachtige: studies over het schilderachtige in de Nederlandse kunsttheorie en architectuur 1650-1900*. Amsterdam; Architectura en Natura.
- Eekhoff, W. (1836). *Geschiedenis van den Stads- of Prinsentuin te Leeuwarden*. Leeuwarden.
- Eekhoff, W. (1840). *Friesland. Handboekje voor reizenden door de steden en voornaamste oorden van de Provincie Friesland*. Leeuwarden; G.T.N. Suringar.
- Eekhoff, W. (1846). *Geschiedkundige beschrijving van Leeuwarden*. Leeuwarden; W. Eekhoff.
- Eekhoff, W. (1851). *Beknopte geschiedenis van Friesland*. Leeuwarden; W. Eekhoff.
- Engel, H. en F. Claessens (red.) (2007). *Wat is architectuur. Architectuurtheoretische verkenningen*. Amsterdam: SUN.

F

- Fuhring, P. (red.) (2002). *De Wereld is een tuin. Hans Vredeman de Vries en de tuinkunst van de Renaissance*. Amsterdam; Ludion.

G

- Gavere, P. de (1798). *Aanspraak ter gelegenheid van de eerste rekening en verslag der Provisioneele Directeuren der Academie van Teken-, Bouw- en Zeevaartkunde in Groningen*. Groningen
- Gietman, C. e.a. (2017). *Huis en Habitus, Over kastelen, buitenplaatsen en notabele levensvormen*. Hilversum; uitgeverij Verloren.
- Glaudemans, M. (2000). *Amsterdams Arcadia, de ontdekking van het achterland*. Amsterdam; Sun Uitgeverij.
- Goudeau, J. (1995). *Nicolaus Goldmann (1611-1665) en de praktijk van de studeerkamer*. (Bulletin KNOB 1995-6. 185-203).
- Goudeau, J. (2005). *Nicolaus Goldmann (1611-1665) en de wiskundige architectuurwetenschap*. Groningen; Philip Elchers.
- Grohmann, J.G. (1796-1797). *Ideenmagazin für Liebhaber von Gärten, Englischen Anlagen und für Besitzer von Landgütern*. Leipzig; F.G. Baumgärter. https://digi.ub.uni-heidelberg.de/diglit/ideenmagazin1_6
- Grütters, M. en P. Gliński. (2016). *Parkomanie. Die Gartenlandschaften der Fürsten Pückler in Muskau, Babelsberg und Branitz*. München, Prestel.

H

- Hallbaum, F. (1927). *Der Landschaftsgarten sein Entstehen und seine Einführung in Deutschland durch Friedrich Ludwig von Sckell*. München; Hugo Schmidt Vlg.
- Harney, M. (2014). *Gardens and Landscapes in Historic Building Conservation*. Oxford; Wiley Blackwell.
- Harten-Boers, H. (1999). *Fraeylema VerEeuwigd. Eeuwwisselingen op het landgoed Fraeylemaborg 1700-1800-1900*. Slochteren, Stichting Fraeylemaborg.
- Harten-Boers, H. (2002). *Het bosch van den baron Fraeylemaborg*. (Stad&Lande, Cultuur-historisch tijdschrift voor Groningen, jaargang 11 nr. 2. 1-5).
- Hennebo, D. (1989). *Vom 'klassischen Landschaftsgarten' zum 'gemiste Styl'*. Zeittypische Gestaltungstendenzen bei Peter Joseph Lenné. (Buttlar, F. von. 49-59.)
- Heyde, S., H. Libbrecht, J. Verbeken e.a. (2014). *Kasteeldomeinen. Historische tuinen en parken in de zuidelijke westhoek 1795-2015*. Hogeschool Gent; Lannoo.
- Hirschfeld, C.C.L.H. (1779-1785). *Theorie der Gartenkunst*, 5 delen.
- Hoffmann, A. (1963). *Der Landschaftsgarten*. (in: Geschichte der deutschen Gartenkunst III, D. Hennebo, A. Hoffmann, Hamburg).
- Hogarth, W. (1753). *The analysis of Beauty. Written with a view of fluctuating Ideas of Taste*. Londen; J. Reeves. https://archiv.ub.uni-heidelberg.de/artdok/1217/1/Davis_Fontes52.pdf.
- Holwerda, J. (2018). *Nadere datering van de ontwerpen van Roodbaard voor Lyndenstein*. (CASCADE bulletin voor tuinhistorie, jaargang 27, nr 1, 33-43).
- Holwerda, J. (2012). *Roodbaards opleiding tot portraitschilder*. (CASCADE bulletin voor tuinhistorie, jaargang 21 nr. 1. 57-61).
- Holwerda, J. (2010). *Uitgaven en datering van Magazijn van Tuin-sieraden*. (CASCADE bulletin voor tuinhistorie, jaargang 19 nr. 2. 39-50).
- Holwerda, J. en W. Meulenkamp (2015). *De gardeneske tuin. Huize Jekschot te Veghel rond 1900*. Netterden; Tuintertijd.
- Hoop, L. de, F. Bosker (2008). *Rinsma State. Van Sytzama tot Scheringa. Omdat Adeldom verplicht*. Leeuwarden; PENN Communicatie.
- Huisman, E. (1986). *Een kilometer adellijke huizen te Beetsterzwaag*. (Monument van de Maand, jaargang 1, deel 6). Leeuwarden; Wielsma b.v.

I

- Immerseel R.H.M. en H.M.J. Tromp (2009). *Onbekende werken en gegevens van J.D. Zocher sr.jr.* (Tuinengeschiedenis in Nederland, Veelzijdig erfgoed in 't groen, 65-78). Utrecht; Uitgeverij Matrijs.
- Immerseel, R. van en P. Verhoeff (2016). *Statig Beetsterzwaag. Parklandschap rond een Fries dorp*. Utrecht; Uitgeverij Matrijs.
- Innovatienetwerk (2012). *Waardevol groen*. Den Haag; De Swart.

J

- Janssen, J., E. Luiten, H. Renes en J. Rouwendal (2013). *Oude sporen in een nieuwe eeuw, de uitdaging na Belvédère*. Amersfoort; Rijksdienst voor Erfgoed en Ruimte.
- Jellicoe, G. en S. Jellicoe, P. Goode en M. Lancaster (1986). *The Oxford Companion to Gardens*. New York; Oxford University Press.
- JFA Bouwhistorie (2019). *'Stania state' Rengersweg 98 te Oenkerk. Bouwhistorische verkenning*. Oenkerk/ Tjerkwerd.
- Jong, E. de (1981). *Bibliography of Literature on Dutch Landscape Gardening and Associated Topics between 1960 and 1981*. (Journal of Garden History 4, nr.1. 397-410).
- Jong, E. de (1983). *Bibliografie van de Nederlandse tuinarchitectuur en aanverwante gebieden over de jaren 1960-1983*. (Bulletin KNOB, jaargang 82, nummer 3 en 4. 142-162).
- Jong, E. de (1985). *De jongste zuster der schoone kunsten. Tuinkunst in 18e-eeuws Nederland*. (Werkgroep Achttiende eeuw. Nederlandse tuinen in de achttiende eeuw. Amsterdam. 1-30). Maarssen; APA- Holland Universiteits Pers.
- Jong, E. de (1990). *'Met Menagement en Smaak', Jacob Ottens Husleyé advies voor de aanleg van een landschapspark te Windesheim uit 1789*. (Groen, XLVI, (1990) nr. 7. 14-20).
- Jong, E. de (1993). *Natuur en Kunst, Nederlandse tuin- en landschapsarchitectuur 1650-1749*. Amsterdam; THOTH publishers.
- Jong, E. de (2006). *Natuurlijke verwantschap. Over tuin- en landschapsarchitectuur*. Leiden; Universiteit Leiden.
- Jong, E. de e.a. (2008). *Landschappen van verbeelding. Vormgeven aan de Europese traditie van de tuin- en landschapsarchitectuur 1600-2000*. Apeldoorn; Paleis Het Loo Nationaal Museum.
- Jong, E. de en M. Dominicus- van Soest (1996) *Aardse Paradijzen, deel I De tuin in de Nederlandse Kunst 15de tot 18de eeuw*. Gent; Snoeck- Ducaju.
- Jong, E. de en M. Dominicus- van Soest (1996) *Aardse Paradijzen, deel II De tuin in de Nederlandse Kunst 19de en 20ste eeuw*. Gent; Snoeck- Ducaju.

K

- Kamphuis, M. en A.M. Backer (2014). *Met levend materiaal. Copijn 1763-2013. Tweehonderd jaar tuinlieden, boomkwekers, boomverzorgers en tuin- en landschapsarchitecten*. Rotterdam, Uitgeverij de HEF publishers.
- Karstkarel, P. (1979). *Lucas Pieters Roodbaard*. (Boschma, C. e.a. Tentoonstellingscatalogus Lucas Pieters Roodbaard, architect van buitengoederen. 21-39).
- Karstkarel, P. (1987). *Roodbaard, de schepper van de swingende tuinstijl*. (Leeuwarder Courant, 13-11-1987)
- Knoop, J.H. (1744). *Werkdadtige Meetkonst tonende klaar en beknopt hoe dat al 't gene een ingenieur en landmeter te meten voorvallen kan, (...) voor deze beschreven door Johannes Morgenster*. 's Gravenhage; Ottho van Thol, 2e druk.
- Knoop, J.H. (1759). *Jongemans Onderwyser*, tweede deel, Leeuwarden; Abraham Ferwerda

- Koeman, C. (1968). *Oude kaarten als bron voor de geschiedwetenschap* (Tijdschrift voor de geschiedenis van de cartografie *Imago Mundi*. 75-80).
- Koers, K.J. (1798). 'Schets van het onderwijs het wel door den instituteur K.J. Koers aan de academie zal worden gegeven'.
- Kox, A.J. (1990). *Van Stevin tot Lorentz. Portretten van achttien Nederlandse natuurwetenschappers*. Amsterdam; Bakker.
- Krauss, J.C. (1802-1808). *Afbeeldingen der fraaiste, uitheemsche bomen en heesters, die tot versiering van Engelsche bosschen en tuinen, op onze grond, kunnen geplant en gekweekt worden*. Amsterdam; Johannes Allart.
- Kraak, M.J. (2014). *Mapping Time: Illustrated by Minard's Map of Napoleon's Russian Campaign of 1812*. New York; Amazone.
- Krogt, P. van der en P. van den Brink (2008). *Historische Cartografie*. Reader.
- Kuiper, Y. (2017). *De Hofstede 'tot vermaeck en voordeel aangeleyt'. Beelden van de Nederlandsche Buitenplaats vanaf de zeventiende eeuw. Afscheid van Arcadie*. Slochteren; Stichting van der Wyck- de Kempnaer.
- Kuiper, Y. en J. Frieswijk (2000). *Twee eeuwen Friese Adel 1814-2000, Van landadel naar historisch instituut*. Heerenveen; Uitgeverij Van Mazijk.
- Kuiper, Y. en R. Mulder-Radetzky (1997). *Voornaam wonen in en rond Leeuwarden*. Monument van de Maand, Jaargang XII nr. 1. Leeuwarden; Wielsma b.v.
- Kuiper, Y. (2019). *Een verdwenen Engelse tuin op de Friese Klei*. (CASCADE bulletin voor tuinhistorie, jaargang 2018 (27) nummer 2, jaargang 2019 (28) nummer 1. Tuingeschiedenis van Nederland III, Verdwenen tuinen. 187-206).
- Kunst- und Ausstellungshalle der Bundesrepublik Deutschland (2016). *Parkomanie. Die Gartenlandschaften des Fürsten Pückler in Muskau, Babelsberg und Branitz*. München; Prestel Verlag.
- Kultert, W. (2017). *Japanes Gardens and landscapes, 1650-1950*. University Park; University Press Pennsylvania.
- Kwakkelstein, M. (1998). Willem Goeree, *Inleydinge tot de Al-gheene Teycken-Konst*, Een kritische geannoteerde editie. Leiden; Primavera Pers.

L

- Laan-Meijer, E. van der en W. Ottens (2de druk, 2013). *Roodbaards Rijkdom. Landschapsparken Noord-Nederland 1800-1850. Friesland, Groningen en Drenthe*. Rotterdam; Stichting BONAS.
- Laan-Meijer, E. van der en W. Ottens (2013) *Park Heremastate, de historie verdient herstel*. (Heemschut, september 2013. 12-13).
- Laan-Meijer, E. van der en W. Ottens (2016). *Regionale relaties van de Noordelijke Lustwarande*. (Kasteel & Buitenplaats december 2016, Jaargang 18 nr. 5. 22-27).
- Laan-Meijer, E. van der (2016). *Noordelijke lustwarande, De betekenis van de landschapsparken in Noord-Nederland*. Tuingeschiedenis in Nederland II, Denken en doen in de Nederlandse tuinkunst 1500-2000. (CASCADE bulletin voor tuinhistorie, jaargang 2015 (24) nummer 2, jaargang 2016 (25) nummer 1. Tuingeschiedenis van Nederland II, Veelzijdig erfgoed in 't groen. 161-170).
- Laan-Meijer, E. van der en W. Ottens (2018). *Fogelsanghstate. Van kloostertuin tot landschapspark*. Gorredijk; Bornmeer.
- Laan-Meijer, E. van der en S. den Dulk (2019). *Wandelingen van weleer. Verdwenen stadsparken in Leeuwarden*. (CASCADE bulletin voor tuinhistorie, Tuingeschiedenis van Nederland III, Verdwenen tuinen. 156-167).
- Laan-Meijer, E. van der (2020). *Datering van Roodbaards ontwerptekeningen*. (CASCADE bulletin voor tuinhistorie, jaargang 2020 (29). 45-50).
- Laan-Meijer, E. van der en M. Purmer (2021). *Landgoed De Braak. Twee eeuwen cultuur- en natuurbeleving*. Gorredijk; Noordboek.
- Laan-Meijer, E. van der en W. Ottens (2021). *Prinsentuin Leeuwarden. Van stadhouderlijk lusthof tot stadswandelpark*. Gorredijk; Noordboek.
- Laar, G. van (1802). *Magazijn van Tuin-sieraaden. Zaltbommel*; Johannes Noman en Zoon.
- Laarse, R. van der en Y. Kuiper (2005). *Beelden van de Buitenplaats, Elitevorming en notabelencultuur in Nederland in de negentiende eeuw*. Hilversum; Verloren.
- Leichtenberg, J.P. (1820). *Index Plantarum quas in Horto Academico Groningano Coluntus*. Groningen; I. Oomkens Academiæ Typographum.
- Lottman, E.B.M. (1985). *Materiaal tot de geschiedenis van het ontstaan van tekenacademies en -scholen en hun aandeel in de bouwkundige vorming in het bijzonder met betrekking tot de Nederlanden in de tweede helft van de achttiende en de eerste helft van de negentiende eeuw*. Zeist.
- Luiten, E. (2016). Tot hier... en nu verder, ruimtelijk ontwerp en historisch besef. Delft; TU Delft.

M

- Maes, B. (2011). *Betekenis en beheer van bomen en heesters als cultuurhistorisch erfgoed*. (Praktijkreeks Cultureel erfgoed, Aflevering 14, nr. 37). Den Haag; Sdu Uitgevers.
- Mayer, L. (2014). *Humphry Repton*. Oxford; Shire Publications.
- Meeus, J. (1984). *Op zoek naar een instrumentarium voor ontwerpkritiek in de landschapsarchitectuur*. Wageningen; dissertatie.
- Meyer, J.H.G. (1873). *Lehrbuch der Schönen Gartenkunst. Mit besonderer Rücksicht auf die Praktische Ausführung von Gärten, Parkanlagen* U.S.W. Berlin; Riegel's Verlagsbuchhandlung.
- Meyer, J.H.G. (2010). *Lehrbuch der Schönen Gartenkunst. Mit besonderer Rücksicht auf die Praktische Ausführung von Gärten, Parkanlagen*. Wiesbaden, Marixverl.
- Mehrtens, U.M. (1986). *Oranjestein te Oranjewoud. Bijdragen tot het Bronnenonderzoek naar de ontwikkeling van Nederlandse Historische Tuinen, Parken en Buitenplaatsen*. (Groene Reeks 17). Zeist; Rijksdienst van Cultureel erfgoed.
- Mehrtens, U.M. (1987). *Lucas Pieter Roodbaard en Gijsbert van Laar: architecten van Landschappen in miniatuur*. (Antiek 21, nr. 8. 435-440).
- Mingoot, E. van (1989). *De oude kaarten als historische bron*. (Vries, D. de. *Kaarten met geschiedenis 1550-1800. Een selectie van oude getekende kaarten van Nederland uit de selectie Bodel Nijenhuis*. 16-30). Houten; Hes & de Graaf.

- Moes, C. D.H. (1994). *Architectuur als sieraad van de natuur. Architectuurtekeningen uit het archief van J.D. Zocher jr. (1791-1878) en L.P. Zocher (1820-1915)*. Rotterdam; Stichting BONAS.
- Moes, C.D.H. (2002). *L.A. Springer, Tuinarchitect en dendroloog (1855-1940)*. Rotterdam; Uitgeverij De Hef.
- Mowl, T. (2010). *Gentelemen Gardeners. The men Who recreated the English Landscape Garden*. Stroud; The History Press Ltd.
- Mulder, L. (1855). *De proeftuin te Wehe in de provincie Groningen*. (De Boeren-Goudmijn. Tijdschrift voor den Nederlandschen Landbouw in zijn gehele omvang. 225-228).
- Mulder-Radetzky, R.L.P. en B.H. de Vries (1984). *Groot Terhorne te Beetgum, een der schoonste buitengoederen van dit gewest*. Alphen aan den Rijn; Canaletto.
- Mulder-Radetzky, R.L.P. en P. Karstkarel (1985). *De Prinsentuin*. Leeuwarden; Pier Pandermuseum-Prinsentuin catalogus.
- Mulder-Radetzky, R.L.P. en B.H. de Vries (1986). *Fogelsanghstate middelpunt van het bosrijke Veenklooster*. (Monument van de Maand, Jaargang 1, deel 5). Leeuwarden; Wielsma b.v.
- Mulder-Radetzky, R.L.P. (1987). *Twee eeuwen tuinaanleg in Friesland*. (Mensen van macht en aanzien, Frieslands elite in de 18de en 19de eeuw. Kuiper, Y. e.a. Heerenveen; Museum van Haren).
- Mulder-Radetzky, R.L.P. (1988). *Staniastate te Oenkerk*. (Monument van de Maand, Jaargang 3, deel 7. Leeuwarden; Wielsma b.v.).
- Mulder-Radetzky, R.L.P. en B.H. de Vries (1984). *"Groot Terhorne" te Beetgum*. Alphen aan den Rijn; Canaletto.
- Mulder-Radetzky, R.L.P. en B.H. de Vries (1989). *Geschiedenis van Oranjewoud Van vorstelijk lustslot tot voorname buitenplaatsen*. Alphen aan den Rijn; Canaletto.
- Mulder-Radetzky, R.L.P. (1999). *L.P. Roodbaard (1782-1851) een tuinarchitect met schildersogen*. Rotterdam; Stichting BONAS.

N

- Nederlandsche tuinkunst door den schrijver der Flora (1837-1838) *Handboek voor beoefenaars der plantenkunde, bezitters van tuinen en buitenverblijven, boom- en bloemkweekers, hoveniers en warmoezeniers*. Amsterdam; Gebroeders Diederichs.
- Neubert, S. (1980). *Der Park. Die Gartenanlagen zu Nymphenburg. Mit einem Tekst von Herbert Rosendorfer und Beschreibungen von Carl Ludwig Schell*. Hamburg; Albert Knaus Verlag.
- Nieuwenhuis, H. (1981). *Stijltuinen. Vijf eeuwen Nederlandse tuinkunst*. Zwolle; Uitgeverij Waanders B.V..
- Nijhuis, S. (2015). *GIS-based and landscape design research, Stourhead landscape garden as case study*. Delft; University of Technology (uitgave van proefschrift).
- NOORDPEIL (1986). *Ropta State te Wijnaldum, reconstructieplan*. Harlingen.
- NOORDPEIL (1989). *Epemastate te IJsbrechtum, reconstructieplan voor tuin en parkbos*. Harlingen.
- NOORDPEIL (1990). *De Klinze, structuurplan voor de reconstructie van het landgoed (ontwerp L.P. Roodbaard)*. Harlingen.
- NOORDPEIL (1994). *Het Leeuwarder Bolwerk als Stadspark, reconstructieplan en groenstructuur voor de Prinsentuin, Noorderplantage en Westerplantage naar ontwerp van L.P. Roodbaard*. Harlingen.
- NOORDPEIL (1994). *Fraylemaborg, Slochteren, restauratieplan*. Harlingen.
- NOORDPEIL (1998). *De Braak, Paterswolde*. Sneek.
- NOORDPEIL (2003). *Reconstructie Fogelsanghstate, ontwerp L.P. Roodbaard 1840*. Sneek.
- NOORDPEIL (2004). *Een rondje Fraylemaborg, Wonen, werken en leven op de Fraylemaborg*. Sneek.
- NOORDPEIL (2009). *Fraylemaborg, levende historie, historisch onderzoek van tuin en park*. Sneek.
- NOORDPEIL (2011). *Koepelbos Olderberkoop*. Sneek.
- NOORDPEIL (2013). *Roodbaards Rijkdom. Landschapsparken Drenthe 1800-1850*. Sneek.
- NOORDPEIL (2013). *Martenatuin Franeker Historie en toekomstperspectief*. Sneek.
- NOORDPEIL (2013). *Heremastate te Joure, historie en toekomstperspectief*. Sneek.
- NOORDPEIL (2014). *Stania State, historie en toekomstperspectief*. Sneek.
- NOORDPEIL (2015). *Prinsentuin, Noorderplantage, Westerplantage Leeuwarden. Tuinhistorische waardebeoordeling als basis voor toekomstperspectief en bouwstenen voor beheer*. Sneek.
- NOORDPEIL (2015). *Fraylemaborg, levende historie, historisch onderzoek en waardestelling van tuin en park*. Sneek.
- NOORDPEIL (2015). *Fogelsanghstate, van kloostertuin tot landschapspark, tuinhistorisch onderzoek*. Sneek.
- NOORDPEIL (2016). *De Nieuwe Aanleg, Wolvega. Toekomstperspectief*. Sneek.
- NOORDPEIL (2016). *Groot Lankum te Franeker*. Sneek.
- NOORDPEIL (2016). *Haersmastate Drachten. Historie en toekomstperspectief*. Sneek.
- NOORDPEIL (2017). *Ropta State te Wijnaldum*. Sneek.
- NOORDPEIL (2017). *Oranjestein, een landschapspark in Oranjewoud*. Sneek.
- NOORDPEIL (2018). *Ekenstein te Appingedam, kwaliteitsplan landschapspark*. Sneek.
- NOORDPEIL (2019). *Historische structuur Kingma State*. Sneek.
- NOORDPEIL (2020). *Harsta State te Hogebeintum*. Sneek.

O

- Olde Meierink, B. (1991). Voorstel definitie tuinstijlen (CASCADE bulletin voor tuinhistorie, 13-15)
- Oldenburger- Ebbers, C.S. e.a. (1989). *De Tuinengids van Nederland. Bezoekersgids en Vademecum voor tuinen en tuinarchitectuur in Nederland*. Rotterdam; De Hef.
- Oldenburger- Ebbers, C.S. (1990). *De tuinarchitectuur van de Zochers*. (GROEN, nr. 7. 9-13).
- Oldenburger- Ebbers, C.S. (1991). *De tuinarchitectuur van Johann Georg Michael (1738-1800)*. (Bulletin KNOB 1991-3. 74-79).
- Oldenburger, C., A.M. Backer en E. Blok (1995). *Gids voor de Nederlandsche Tuin- en Landschapsarchitectuur. Deel Noord*. Rotterdam; Uitgeverij De Hef publishers.
- Oldenburger, C., A.M. Backer en E. Blok (1996). *Gids voor de Nederlandsche Tuin- en Landschapsarchitectuur. Deel Midden en Oost*. Rotterdam; Uitgeverij De Hef publishers.

- Oldenburger- Ebbers, C.S. (1998). *De Cascade-methode als waardestelling voor historisch groen. Case-study: Het ' ideale' Beeckenstijn*. (Buitenplaatsen, Jaarboek Monumentenzorg 1998. 60-72).
- Oldenburger- Ebbers, C.S. (1999). *Buitenzorg en omliggende tuinen*. (Bulletin KNOB 1999-4. 165-170).
- Oldenburger-Ebbers, C.S. (2013). *De Noord-Nederlandse landschapskunst in de negentiende eeuw en de rol van tuinarchitect Gerrit Vlaskamp*. (De vergeten tuinen van Gerrit Vlaskamp. Bruinsma e.a.. 26-45).
- Oldersma, L. (2012). Dr. Henricus Popta. Over zijn leven en nalatenschap. Heerenveen; Banda Heerenveen B.V..
- Oosterom, A. van (2010). *Johan Georg Michael (1738-1800) en zijn zoon Johan George Michael (1765-1858)*. (Ledenbulletin Historisch Genootschap Midden-Kennemerland nr.33. 7-28).
- Oosterom, G. van (2015). *Gronden van Vermaak. Een reconstructie van de ontwikkeling van de buitenplaatscultuur en het buitenplaatslandschap langs de Oude Rijn tussen Leiden en Utrecht (1600-1900)*. Rijksuniversiteit Groningen.
- Ormeling, F.J. en M.J. Kraak (1999). *Kartografie, visualisatie van ruimtelijke gegevens*. Delft; Delftse Universitaire Pers.
- Ottens, W., E. van der Laan- Meijer en K. Bevaart (2019). *Groene Parels in Overijssel, Wandelen door lommerrijke landschapsparken*. Zwolle; Waanders Uitgevers.
- Overmars, W.J.H.H.M. (2020). *Een Waal verhaal. Historisch-morfologische Atlas van de Rhein en de Waal 1500-1700 Emmerich Nijmegen*. Amsterdam; Vrije Universiteit (proefschrift).

P

- Pas, G.J. ten (2010). *De Heren van Paterswolde*. Paterswolde; Historische Vereniging Ol Eel.
- Parsons, S. (1915). *The Art of Landscape Architecture. Its Development and Its Application to Modern Landscape Gardening*. Franklin Classics Trade Press.
- Phibbs, J. (2017). *Place-making. The art of Capability Brown*. Swindon; Historic England.
- Pouls, H.C. (1997). *De Landmeter, Inleiding in de geschiedenis van de Nederlandse Landmeetkunde van de Romeinse tot de Franse tijd*. Alphen aan de Rijn; Canaletto /Repro-Holland.
- Provincie Utrecht (2013). *De Utrechtse Buitenplaatsbiotoop*. Utrecht.
- Provincie Zuid-Holland (2009). *Beleidskader Historische landgoederen 2009-2012*. Den Haag.
- Pückler-Muskau, H. Fürst von. (1988). *Pückler-Muskau Landschafts-gärtnerei. Andeutungen über Landschaftsgärtnerei Herausgegeben von Günter J. Vaupel. Mit zahlreichen Abbildungen und einem farbigen Bildteil insel taschenbuch*. Sinzheim; Druckhaus Nomos.

R

- Radetzky, R. (2020, 2e druk). *Stinzen, staten en buitenplaatsen in Friesland*. (Uitgave van Stichting Staten en Stinzen). Leeuwarden, Dekker Creatieve Media&Druk.
- Radetzky, R. (2021). *Tuinarchitect Lucas Pieters Roodbaard (1782-1851) en de landschapstijl*. Groningen; University of Groningen (digitale uitgave proefschrift RUG) <https://research.rug.nl/nl/publications/tuinarchitect-lucas-pieters-roodbaard-1782-1851-en-de-landschapss>
- Ratting, C. en G. de Vries (2016). *Het Friesland van Johann Hermann Knoop. Een selectie tot de Tegenwoordige Staat of Historische Beschryvinge van Friesland uit 1763*. Gorredijk; Bornmeer.
- Ree, P. van der, G. Smienk en C. Steenbergen (1992). *Italian Villas and Gardens*. Amsterdam; Thoth publishers.
- Reh, W., (1996). *Arcadia en Metropolis. Het landschapsexperiment van de verlichting. Anatomie van het picturale ontwerp in de landschapsarchitectuur*. Delft; Publikatieburo Universiteit Delft.
- Renes, J. (1999). *Landschappen van Maas en Peel. Een toegepast historisch-geografisch onderzoek in het streekplangebied Noord- en Midden Limburg. Maaslandse Monografieën groot formaat 9*. Leeuwarden/ Maastricht; Uitgeverij Eisma BV.
- Renes, J. (2001) *Het belang van kaartboeken voor historisch-geografisch onderzoek*. (NVK-publikatiereeks 32. 19-24).
- Renes, J. (2003). *Oude kaarten als bron voor onderzoek naar de geschiedenis van het landschap*. (Caert-Tresoor 22ste jaargang, nr. 3. 87-94).
- Renes, J. (2010). *Op zoek naar de geschiedenis van het landschap, Handleiding voor onderzoek naar onze historische omgeving*. Hilversum; Uitgeverij Verloren.
- Renes, J. (2011). *Erfgoed in interessante tijden*. Amsterdam; VU Amsterdam.
- Renes, J. (2016). *Gebruik van kaarten voor historisch onderzoek. Cartografie, visie op de kaart*. (Hameleers, M. e.a., Stichting Archiefpublicaties. Jaarboek 15. 155-178).
- Renes, J. (2017). *Water en buitenplaatsen*. (C. Gietman e.a., Huis en Habitus. 98-113). Hilversum; uitgeverij Verloren
- Repton, H. en J.A. Repton (1816). *Fragments on the theory and practice of landscape gardening including some remarks on Grecian en Gothic Architecture*. London; T. Bensley and son. <https://archive.org/details/fragmentsontheor00rept>.
- Röell, E. (2010). *Tekenen ter Verlichting, architectuurtekeningen in de 18e eeuw*. Universiteit Utrecht.
- Rohde, M. (1998). *Von Muskau bis Kanstantinopel. Eduard Petzold ein europäischer Gartenkünstler 1815-1891*. Amsterdam/ Dresden; Verlag der Kunst.
- Rijken, H. (2005). *De Leidse Lustwarande. Geschiedenis van de tuinkunst op kastelen en buitenplaatsen rond Leiden, 1600-1800*. Leiden; Primavera Pers.
- Rijksdienst voor de Monumentenzorg (1981 -1986). *Bijdragen tot het bronnenonderzoek naar de ontwikkeling van Nederlandse historische tuinen, parken en buitenplaatsen. Deel 5 Fraeylemaborg te Slochteren; deel 8 Ekenstein bij Appingedam; deel 17 Oranjestein te Oranjewoud*. Zeist, Rijksdienst voor de Monumentenzorg.
- Rijksdienst voor de Monumentenzorg (1998). *Buitenplaatsen, Jaarboek Monumentenzorg 1998*. Zwolle; Waanders Uitgevers.
- Rijksdienst voor het Cultureel Erfgoed e.a. (2012). *Richtlijnen tuinhistorisch onderzoek, Voor waardestelling van groen erfgoed*. Den Haag; Ministerie van O.C.W.
- Rijksdienst voor het Cultureel Erfgoed (2012). *Een toekomst voor Groen, Handreiking voor de instandhouding van groene monumenten*. Den Haag; Ministerie van O.C.W.

- Rijksdienst voor het Cultureel Erfgoed (2012). *Nota Visie Erfgoed en Ruimte, Vijf Programmalijnen (VER)*. Den Haag; Ministerie van O.C.W.
- Rijksdienst voor het Cultureel Erfgoed (2017). *Projectplan Erfgoed Telt, naar een toekomstbestendig erfgoedbeleid*. Den Haag; Ministerie van O.C.W.
- Rutherford, S. (2016) *Capability Brown And His Landscape Gardens*. London; National Trust.

S

- Schweizer, S. und S. Winter (2012). *Gartenkunst in Deutschland, Von der Fruhen neuzeit bis zur Gegenwart*. Regensburg; Schnell+Steiner.
- Sckell, F.L. (1818 - 1825). *Beiträge zur bildenden Gartenkunst für angehende Gartenkünstler und Gartenliebhaber*. München. (Worms, Wernersche Verlagsgesellschaft Worms, 1982).
- Scholtens, T. (2004). *Het boerenerv in Groningen 1800-2000*. Assen; Koninklijke van Gorcum.
- Sliggers, B.C. (1990). *Augustijn Claterbosch 1750-1828. Opleiding en werk van een Haarlems kunstenaar*. Zwolle; Uitgeverij Waanders.
- Smit, J. (2008). *J.D. Zocher (1791-1870), Architect en tuinarchitect*. Rotterdam; Stichting BONAS.
- Springer, L.A. (1885). *De Geschiedenis der Tuinaanlegkunst*. (Het Nederlandsche Tuinbouwblad 1. 2-3 e.v., Orgaan van de Nederlandsche Maatschappij voor tuinbouw en plantkunde). Apeldoorn, Uitgave van K.A. van der Weide.
- Springer, L.A. (1888). *Ideaal en Werkelijkheid*. (Het Nederlandsche Tuinbouwblad 25. 201-203. Orgaan van de Nederlandsche Maatschappij voor tuinbouw en plantkunde). Apeldoorn, Uitgave van K.A. van der Weide.
- Springer, L.A. (1936). *Bibliografisch overzicht van geschriften, boek- en plaatwerken op het gebied van de tuinkunst*. Wageningen; H. Veenman & Zonen.
- Springer, L.A. (1937). *Oude Nederlandsche tuinen*. Haarlem; Joh. Enschede en zonen.
- Springer, L.A. (1938). *De Oude landschaps-tuinkunst in Nederland (II)*. (Floralia)
- Spoel- Walvius, M.R. van der (2011). *Het park van Heremastate (in de 19e eeuw ontworpen door L.P. Roodbaard)*. (Ut eigen Gea, Historysk Wurkferban Skasterlan, nr.24). Joure; Flyer Print.
- Spoel- Walvius, M.R. van der (2012). *Klanten Wybren Krijns & Co. Bewerking van de dagelijkse aantekeningen (De zg. dagtafels) van de Firma Wybren Krijns & Co, boomkwekers in Joure*. (Nieuwsbrief-II van M.R. van der Spoel-Walvius, 03-09-2012)
- Spoel- Walvius, M.R. van der (2012). *Order Roodbaard. Bestellingen door L.P. Roodbaard bij de firma Wybren Krijns & Co*. (CASCADE bulletin voor tuinhistorie, jaargang 21 nr. 1. 38-49).
- Stichting Erkende Restauratiekwaliteit Monumentenzorg (2016). *Uitvoeringsrichtlijn Hovenierswerk historische tuinen en parken (URL 6010)*, versie 1.0. Gouda; Stichting ERM.
- Steenbergen, C. (1990). *De stap over de horizon. Een ontleding van het formele ontwerp in de landschapsarchitectuur*. Delft; Publikatieburo Fakulteit de Bouwkunde Delft.
- Steenbergen, C. en W. Reh (2003). *Architectuur en Landschap, Het ontwerpexperiment van de klassieke Europese tuinen en landschappen*. Bussum; Uitgeverij THOTH.
- Steenhuis, M. en F. Hooimeijer (2009). *Maakbaar Landschap, Nederlandse landschapsarchitectuur 1945-1970*. Rotterdam; NAI Uitgevers.
- Straten, R. van (1985). *Inleiding in de Iconografie, enige theoretische en praktische kennis*. Bussum; Coutinho.
- Strootman Landschapsarchitecten (2007). *Landschapsvisie Drentsche Aa*. Uitgave Staatbosbeheer.
- Symes, M. (2016). *The English Landscape Garden in Europe*. Swindon; Historic England.
- Sypesteyn, C.H.C.A. (1910). *Oud-Nederlandsche Tuinkunst. Geschiedkundig overzicht van de Nederlandsche tuinarchitectuur van de 15de tot de 19de eeuw*. 's-Gravenhage; M. Nijhoff.

T

- Thacker, C. (1979). *The History of Gardens*. Berkeley: University of California Press.
- Tromp, H.M.J. e.a. (1980). *Fraeylemaborg te Slochteren. Bijdragen tot het Bronnenonderzoek naar de ontwikkeling van Nederlandse Historische Tuinen, Parken en Buitenplaatsen*. (Groene Reeks 5). Zeist; Rijksdienst voor de Monumentenzorg.
- Tromp, H.M.J. e.a. (1982). *Ekenstein bij Appingedam. Bijdragen tot het Bronnenonderzoek naar de ontwikkeling van Nederlandse Historische Tuinen, Parken en Buitenplaatsen*. (Groene Reeks 8). Zeist; Rijksdienst voor de Monumentenzorg.
- Tromp, H.M.J., T. Henry- Buijtenhuis (red.) (1991). *Historische Buitenplaatsen in Particulier Bezit*. Utrecht; Uitgeverij Het Spectrum.
- Tromp, H.M.J. en C. Oldenburger (2003). *Over 'Engels Hout' en 'boordbedden': het spanningsveld tussen uitheemse en inheemse beplanting*. (Bulletin KNOB 2003-2. 59-64.)
- Tromp, H.M.J. (2012). *De Nederlandse Landschapsstijl in de achttiende eeuw*. Leiden; Sidestone Press.
- Turner, R. (1985). *Capability Brown and the eighteenth-century English landscape*. London; Weidenfeld and Nicolson.

U

- Uilkens, J.A. (1819). *Handboek van vaderlandsche Landhuishoudkunde*. Groningen; Uitgeverij Oomkes.
- Uilkens, Th.F. (1849). *Verspreide lettervruchten van wijlen de hoogleraar J.A. Uilkens. Bijeenverzameld en naar ontwerpen gerangschikt door deszelfs zoon T.F. Uilkens*. Groningen; Uitgeverij Oomkes.
- Uilkens, Th.F. (1854). *Bloemtuinen. Aanleg van parken*. Amsterdam; Weijtingh & van der Hart.
- Uilkens, Th.F. (1855). *Geschiedenis van de tuinbouw in Nederland en Overzicht van die in de verschillende Staten van Europa*. Groningen; J.B. Wolters.

V

- Veel, J. (2018) Dominee Uilkens, een productief schrijver van tuinbouwboeken in de 19e eeuw. (In: POMOS post, zomer 2018, Geschiedenis van de Fruitteelt).
- Verschuure-Stuip, G. m.m.v. J. Renes (2015). Hollandse Buitenplaatslandschappen, buitenplaatsen en hun relatie met het landschap. (in: *Buitenplaatsen in de Gouden Eeuw. De rijkdom van het buitenleven in de Republiek*, Kuiper, Y. e.a., 42-65).
- Verschuure-Stuip, G. (2019). *Wel-gelegen. Analyse van Hollandse buitenplaatsen in hun landschappen (1630-1730)*. Delft; TU Delft BK (uitgave van proefschrift).
- Visser, H. e.a. (1986). *Vijf eeuwen Drenthe in kaart, prent en plaat*. Zaltbommel; Europese Bibliotheek.

W

- Wagenaar, C. (2016). *Johann Hermann Knoop en de kunst van de geschiedenis*. (Bulletin KNOB 2016-3.132-146)
- Watkins, J. and T. Wright (2007). *The Management & Maintenance of Historic Parks, Gardens & Landscapes, The English heritage Handbook*. London; Frances Lincoln.
- Woud, A. van der (1987). *Het lege land, De Ruimtelijke Orde van Nederland 1798-1848*. Amsterdam; Meulenhoff Informatief.
- Warnau, H. (1990) *Enkele aspecten in de achtergrond van de romantiek in de tuinkunst*. (GROEN nr.7. 21-25).
- Werner, F. (2006). *Bagno Impressionen. Der Landschaftspark in Steinfurt - Symbiose von Kultur und Freizeit*. Steinfurt; Tecklenborg Verlag.
- Werner, J. (2013). *De Atlas der Neederlanden: kaarten van de Republiek en het prille Koninkrijk met 'Belgiën' en 'Coloniën'*. Amsterdam; Uitgeverij Asia Maior/Atlas Maior.
- Wielen-de Goede, M. van der (2021). *Gerrit van der Wielen, 1767-1858. Stadsarchitect van Leeuwarden*. Stichting BONAS. Hilversum, uitgeverij Verloren.
- Wielinga, R.J. (2016). *Tuinhuizen in Fryslân. Theekoepels en priëlen*. Leeuwarden; Friese Pers Boekerij.
- Williamson, T. (1995). *Polite Landscapes. Gardens & Society in Eighteenth-Century England*. Baltimore, Md.; Johns Hopkins University Press.
- Williamson, T. (2020). *Humphry Repton: Landscape design in an Age of Revolution*. Reaktion Books, Limited.
- Williats, J. (1997). *Art and Representation: New Principles in the Analysis of Pictures*. New Jersey; Princeton University Press.
- Willis, P. (1977). *Charles Bridgeman and the English Landscape Garden*. London; A. Zwemmer.
- Wimmer, C.A. (2016). *Der Gartenkünstler Peter Joseph Lenné. Eine Karriere am preussischen Hof*. Darmstadt; Wissenschaftliche Buchgesellschaft (WBG).
- Wyck, H.W.M. van der (1974). *De Nederlandse Buitenplaats. Aspecten van ontwikkeling, bescherming en herstel*. Delft, TUDelft (uitgave van proefschrift).
- Wyck, H.W.M. van der (1979). *Het historische landschap van de oostelijke Veluwezoom en Rosendaal*. (Acht zwerfstenen uit het Gelders landschap. Arnhem; Het Geldersch Landschap 71-116).
- Wyck, H.W.M. van der (1982). *De Nederlandse Buitenplaats. Aspecten van ontwikkeling, bescherming en herstel*. Alphen aan den Rijn; Canaletto.
- Wyck, H.W.M. van der (2006). *Herinneringen aan een Groningse Buitenplaats Fraeylemaborg te Slochteren*. Alphen aan de Rijn; Canaletto.

Z

- Zandvliet, E. en K. (1987). *Admissies als landmeter in Nederland voor 1811, Bronnen voor de geschiedenis van de landmeetkunde en haar toepassing in de administratie, architectuur, kartografie en vesting- en waterbouwkunde*. Alphen aan de Rijn; Canaletto.
- Zijlstra, B. (1986). *Nederlandse Tuinarchitectuur 1850-1940, waard om beschermd te worden*. Amsterdam; Nederlandse Tuinenstichting.

www.encyclopediedrenthe.nl

www.tresoar.nl

www.hcl.nl

www.groningerarchieven.nl

www.drentsarchief.nl

www.roodbaardsrijkdom.nl

www.zocheronline.nl

www.kb.nl

https://www.gardenvisit.com/history_theory/garden_landscape_design_articles/historic_design_styles/serpentine_garden_design_style

https://www.gardenvisit.com/history_theory/library_online_ebooks/tom_turner_english_garden_design/serpentine_style_of_garden_design

Lijst van Figuren

- 1.1 Overzicht van landschapsparken in Noord-Nederland met de bodemkaart (Bron: Van der Laan-Meijer en Ottens (2013) 60). 20
- 1.2 Ontwerptekening voor de Prinsentuin te Leeuwarden uit 1820 van Lucas Pieters Roodbaard (Bron: HCL, THA D070). 22
- 1.3 Overzicht van landschapsparken die voor 1850 zijn aangelegd, verdeeld over negentien regio's (Bron: Van der Laan-Meijer en Ottens (2013). 6). 23
- 1.4 Collage van ontwerptekeningen voor Leeuwarden tussen 1820 en 1845
(Bron: ontwerptekeningen Roodbaard en plattegrond Leeuwarden: HCL, bewerkt door NOORDPEIL, 2020). 24
- 1.5 Berichtgeving over de tentoonstelling in de Leeuwarder Courant van 24 april 1979. (Bron: delpher.nl). 27
- 1.6 De publicatie *Roodbaards Rijkdom*. 29
- 1.7 Ontwerptekening L.P. Roodbaard voor het landschapspark van het Achterbos van de Fraeylemaborg te Slochteren (Bron: particulier archief). 30
- 1.8 Ruimtelijke karakteristieken van het ontwerp voor Oranjestein te Oranjewoud, aanleg van het landschapspark vanaf 1821. Van deze aanleg is geen originele ontwerptekening beschikbaar (Bron: NOORDPEIL, 2017). 33
- 1.9 Schematische opbouw van het onderzoek (Bron: auteur). 36
- 2.1 De serpentine lijn van schoonheid van William Hogarth (bron: Hogarth, W. (1753). 38
- 2.2 De symmetrische aanleg van het park Oranjewoud aan het begin van de 18e eeuw van de Franse architect en tuinarchitect Daniel Marot (door C. Boling, 1813) (Bron: Mulder-Radetzky en De Vries (1989) 49). 40
- 2.3 De symmetrische aanleg van het park Heremastate te Joure van Willem Loré uit 1735 (Bron: Tresoar 323-01 - 1242). 40
- 2.4 De symmetrische aanleg van het park Groot Terhorne te Beetgum na 1736 van de zoon van Daniel Marot, Jacob Marot (1695-1761) (Bron: Tresoar 326 - 4032). 40
- 2.5 Beleving van kunst en natuur, het 'decoratieprogramma' van gebouwtjes of fabriekjes in een areaal van Chinese of 'Anglo-Chinois' architectuurvormen (Bron: Georges-Louis Le Rouge, Jardin Occidentale de Neuilly, Parijs. Uit: *Jardins Anglo-Chinois*, cahier XX, 10 (1788)). 41
- 2.6 Bridgeman's wandeling als onderdeel van het landschapspark Claremont te Surrey, detail van het Rocque plan uit 1738 (Bron: The National Trust (2000). 7). 44
- 2.7 De Palladiaanse brug van Stowe, ontwerp van William Kent of James Gibbs (c. 1685-1748) (Foto: Peter Dean, 2005). 45
- 2.8 Ruimtecreatie voor het ideale parklandschap van Lancelot Brown (1716-1783) (Bron: Steenbergen en Reh (2003). 310). 46
- 2.9 Croome Court bij Worcester, het eerste landschapsontwerp van Lancelot Brown, circa 1759. (Bron: Phibbs (2017). 232). 48
- 2.10 Een ontwerptekening van Pirton, een van de drie parken van Croome Court bij Worcester van L. Brown, ongedateerd en ongesigneerd maar onmiskenbaar toegeschreven aan het werk van Brown. Het reliëf van de waterpartij is als 'geveerd' symbool aangegeven. (Bron: Phibbs (2017). 151). 48
- 2.11 Het landschapspark bij Burton Constable in Yorkshire is door Brown aangelegd tussen 1772 en 1782. (Bron: Phibbs, (2017). 236). 49
- 2.12 Het reliëf van de waterpartij bij Burton Constable, getekend door John Raise op aanwijzing van Brown in 1776. (Bron: Mr. Browns Directions; Hints from Mr. Brown, 1772-1782, bewerking rode lijn door auteur). 49
- 2.13 Kedleston Hall in Derbyshire van Robert Adam, 1760 (Bron: Rutherford (2016). 166). 50
- 2.14 De tekening voor Leigh Court te Bristol markeert de radiaire uitzichtpunten met tekstregel als een toelichting over het uitzichtpunt (Bron: Mayer (2014). 43). 51
- 2.15 De Griekse en Gotische stijl volgens Repton (Bron: *Fragments on the Theory and Practice of Landscape Gardening. including some remarks on Grecian and Gothic Architecture* (1816). 5.). 52
- 2.16 Het raam met zicht op de landschapstuin (Bron: *Fragments on the Theory and Practice of Landscape Gardening. including some remarks on Grecian and Gothic Architecture* (1816). 53
- 2.17 Een opengeslagen bladzijde van de *Red Books* van Repton (Bron: The Flora Journal). 54
- 2.18 Repton's pittoreske ideeën benadrukt: de compositie van een landschapspark met een voorgrond, het middendeel en de achtergrond slingerende waterpartij (bewerking door auteur). 54

- 2.19 Het eiland met de groep Italiaanse populieren van het Parc Jean-Jacques Rousseau te Ermenonville van René de Girardin (1735–1808) dateert uit 1762. De kopieën van dit eiland in Wörlitz en Staverden zeggen iets over de waardering voor de natuurfilosofie van Rousseau. (Foto: Parisette 2006). 55
- 2.20 Landschapspark van het kasteel 't Hooghe met de vele fabriques, aanleg van omstreeks 1770, gewassen tekening van Séraphin Vermote, begin 19e eeuw (Bron: Klooster van Pittem, scan Heemkundige Kring ten Mandere) 56
- 2.21 Ontwerptekening van de Englischer Garten te München van Friedrich Ludwig von Sckell, 1807 (Bron: Bayerische Staatsbibliothek) 57
- 2.22 Ontwerptekening voor Schloss Lütetsburg in Norden (D), 1813-1814, toegeschreven aan Christian Ludwig Bosse (Bron: Schloss Lütetsburg) 58
- 2.23 Kleurrijke bloemmotieven (Bron: Pückler-Muskau, *Andeutungen* (1834) XIII). 59
- 2.24 Ontwerptekening voor het Park Berliner Tiergarten Berlijn (1832). J. Lenné (Bron: Wimmer, 2016). 60
- 2.25 Het Bagno-park met onder ander het grafeiland van Rousseau, Burgsteinfurt (Bron: *Jardins Anglo-Chinois*, cahier XXI, 4, 1789). 61
- 2.26 Een vergelijking met 1 het Bagno-park te Burgsteinfurt (D) en 2 het reconstructieplan voor 'Vredenswoud', tegenwoordig het Koepelbos geheten (bron: NOORDPEIL, 2011) 63
- 2.27 Studieontwerp voor een reorganisatie van het Haarlemmerhout door J.D. Zocher jr. in 1809. Het onderste gedeelte in landschapstijl is opnieuw ontworpen (Coll. Noord-Hollands Archief, inv. nr. NL-HlmNHA_51000742). 65
- 2.28 Detail van het park van Beekestijn, ontwerp van J.G. Michael (1738-1800), (Noord-Hollands Archief, inv.nr. NL-HlmNHA_1098_KNA001016248). 67
- 2.29 Ontwerptekening van Hendrik van Lunteren voor Vollenhove, De Bilt, ca. 1828 (Bron: Beeldbank RCE 510403). 69
- 2.30 De schelpvormige motieven in de Prinsentuin omstreeks 1760, ontworpen door de uit Duitsland afkomstige Johann Hermann Knoop (Bron: HCL THAD051). 70
- 2.31 De Prinsentuin met de slingerpaden, aangelegd in de 1803 naar ontwerp van Philip Willem Schonck (1735-1823) volgens de opmetingstekening uit 1820 van A. Hansum (Bron: HCL THAD111). 70
- 2.32 Ontwerptekening voor de Prinsentuin te Leeuwarden uit 1820 van Harmen de Vries, niet uitgevoerd (Bron: HCL THAD069). 71
- 2.33 Ontwerptekening voor de Prinsentuin te Leeuwarden uit 1820 van Lucas Pieters Roodbaard (Bron: HCL THAD070). 71
- 2.34 Interpretatie van de regelmatige slingerringen van het landschapspark Windesheim te Zwolle naar een beschrijving in een brief uit 1789 van de architect Jacob Otten Husly (Bron: Ottens, van der Laan-Meijer en Bevaart (2019)). 72
- 2.35 Ontwerptekening van het landschapspark van het huis Verwolde, ongedateerd vermoedelijk omstreeks 1795 en gesigeneerd door J.P. Posth (bron: Gelders Landschap & Kastelen GK 12489). 74
- 2.36 Ontwerptekening voor het Middenpark van de Fraeylemaborg te Slochteren, gedateerd 1802 en ongesigeneerd, toegeschreven aan G.A. Blum (Bron: particulier archief). 75
- 2.37 Detail van de ontwerptekening voor het Middenpark van de Fraeylemaborg te Slochteren, gedateerd 1802 en ongesigeneerd, toegeschreven aan G.A. Blum (Bron: particulier archief). 75
- 2.38 Ontwerptekening voor het Achterpark van de Fraeylemaborg te Slochteren, ongedateerd, vermoedelijk omstreeks 1805 en gesigeneerd door G.A. Blum (Bron: particulier archief). 76
- 2.39 De programmatische driedeling van een landschapspark (Bron: auteur). 77
- 2.40 Overzicht van algemene ontwerpprincipes van Europese en Nederlandse landschapsparken (Bron: auteur). 80
- 3.1 Kadastraal Minuutplan (KMP) 1811-1832 De Braak te Paterswolde, verkend in 1827. (Bron: RCE). 81
- 3.2 Topographische en Militaire Kaart van het Koninkrijk der Nederlanden (TMK) 1852 met De Braak te Paterswolde (Bron: Esri Nederland, Kadaster). 81
- 3.3 Actueel Hoogtebestand Nederland (AHN) van De Braak te Paterswolde. (Bron: AHNviewer). 82
- 3.4 3D Schaalbalk op de ontwerptekening van Ekenstein, 1819. (Bron: Groninger Archief, NL-GnGRA_1536_6819) 84
- 3.5 2D Schaalbalk op de ontwerptekening van de tuin bij Lyndenstein, 1821 (Bron: Tresoar 349-412). 85
- 3.6 2D Schaalbalk op de presentatietekening van de overtuin bij Lyndenstein, omstreeks 1825 (Bron: Tresoar 349-414). 85
- 3.7 2D Schaalbalk op de tekening van het voorterein bij Lyndenstein, omstreeks 1837 (Bron: Tresoar 349-413). 85
- 3.8 Schematisch overzicht van de datering van ontwerptekeningen in drie perioden (Bron: auteur).
Cursieve aanduiding van het jaar is een indicatie op basus van diverse bronnen. 86
- 3.9 Opmetingskaart van Groot Terhorne, getekend door Hendrik van Zutphen, 1820 (Bron: Tresoar 326-4032). 88

- 3.10 'Kaart van de Boschen, Tuinen en Landen behorende bij het Slot groot Terhorne', gedateerd 1866, niet gesignd (bron: Mulder-Radetzky en De Vries (1984)). 88
- 3.11 Schetstekening van L.P. Roodbaard (schaal van 200 Treden) ongedateerd (omstreeks 1821) (Bron: Tresoar 326-4032). 88
- 3.12 Schetstekening van de bloementuin door L.P. Roodbaard, vermoedelijk gemaakt voor de aanleg bij de vernieuwde kas in 1843 (schaal van Ellen Nederlands) ongedateerd (omstreeks 1843) (Bron: Tresoar 326-4032). 88
- 3.13 Presentatietekening boomgaard van het Poptaslot te Marssum (schaal van 50 ellen) omstreeks 1821 (Bron: Poptagasthuis). 89
- 3.14 Potloodschets van de bloementuin (schaal van 50 Ellen Nederlands) omstreeks 1842 (Bron: Poptagasthuis). 89
- 3.15 Systematische classificatie van de presentatie- en schetstekeningen van Roodbaard, zie bijlage 1. Catalogus van ontwerptekeningen (Bron: auteur). 90
- 3.16 'Plan van Aanleg door L.P. Roodbaard', Schaal van 10 tot 80 Nederlandsche Ellen, gedateerd omstreeks 1827. Nagetekend door Jan Vroom in 1880 (bron: Special Collections, Wageningen University & Research – Library; GA—20200527-FT3A8870) 92
- 3.17 Ontwerptekening van Huize Oosterbroek te Eelde naar ontwerp van L.P. Roodbaard, getekend door L.A. Springer (Bron: Special Collections, Wageningen University & Research 01.2175). 94
- 3.18 Topographische en Militaire Kaart van het Koninkrijk der Nederlanden (TMK) 1852 Oosterbroek te Eelde (Bron: Esri Nederland, Kadaster). 94
- 3.19 Cascade-methode op basis van een detail van de ontwerp-tekening voor Beeckestijn met geometrische verhoudingen (Bron: Oldenburger-Ebbers (1998)). 97
- 3.20 Basisvorm als onderdeel van het vormeninstrumentarium, de constructielijnen van het grondplan van Het Home Park, ongeveer 1734 (bron: Reh (1995). 166). 98
- 3.21 Vormeninstrumentarium, interpretatie van de basisvorm (bron: Nijhuis (2016). 187). 99
- 3.22 Lagenbenadering van de structurelementen wegen en paden (Bron: Aschman e.a., 2017)). 100
- 3.23 Beschouwingsniveaus en stappen van het tuinhistorisch onderzoek (bron: RCE, 2012) 101
- 3.24 Schema van de samengestelde tuinarchitectonische analysemethode naar het vormeninstrumentarium als gereedschapskist voor het ontwerp van een landschapspark (Bron: auteur). 105
- 4.1 In de notulen van de vergadering an de hoofddirectie van de Academie staat op 17 november 1807 het volgende bericht: "Op den requeste van L.P. Roodbaard dienende als Hovenier bij den Heer en Mr Van Gesseler op de Buitenplaats Sandvoort houdende verzoek om als gratis leerling te worden aangenomen is geresolveerd, aan hem L.P. Roodbaard het bijwoonen der lessen in de teeken- bouw en Zeevaarkunde toe te staen; zullende over het verzoek om het onderwijs in opgemelde vaken gratis te erlangen nader worden gedisponeerd." 107
- 4.2 *Ommelander Courant*, 20 juli 1810, p.1 107
- 4.3 Portret Anna Plenter (Bron: privéarchief). 108
- 4.4 Portret Jurjen Walles (organist) (Bron: privéarchief). 108
- 4.5 Portret Anna Habina Alberda van Menkema (1797-1856) omstreeks 1818 (Bron: RKD 86736). 108
- 4.6 Wybrand Hendriks. *Het Teekencollegie van Haarlem in 1799* (Bron: Collectie Teylers Museum). 111
- 4.7 Kadastraal Minuutplan Groningen, sectie K (verkend in 1821), met perceelnummer 242; eigenaar Lucas Pieters Roodbaard. (Bron: RCE). 112
- 4.8 Het voormalige *akademiegebouw* te Groningen op een steendruk van P. Börger (voor 1846) (Bron: Groninger Archieven NL-GnGRA_1536_3810) 114
- 4.9 Onderdelen van de 'Platte driehoeksmeting en werkdadige meetkunst' zijn het meten van buitenplaatsen en het maken van plattegronden met hoogtes. (Bron: Koers (1798) 12.) 115
- 4.10 Voorblad *Schets van het Onderwijs, het welk door den instituteur K.J. Koers aan de Academie van Teeken- Bouw- en Zeevaarkunde te Groningen zal worden gegeven* (1798). (Bron: GA 1448-12, Academie Minerva). 116
- 4.11 Over de 'werkdadigde driehoeksmeting' in: *Schets van het Onderwijs* (Bron: GA 1448-12). 117
- 4.12 Pagina 13 uit *Schets van het Onderwijs* (Bron: GA 1448-12). 117
- 4.13 *Prijscourant van tuin- moes- en veldzaden*, J.P. Leichtenberg uit 1815 (bron: CASCADE weblog, Jan Holwerda, 28 januari 2018) 119
- 4.14 *Groninger Courant* van 2 december 1827 (Bron: delpher.nl). 119
- 4.15 'Plattegrond van den Proeftuin bij de Maatschappij van Land- en Tuinbouw de Marne, gevestigd te Wehe' (Bron: GA 2643-47 bijlagen Th. F. Uikens pastoriëtuin en ontwerp, 1860). 120
- 4.16 Kerk met pastoriëtuin en proeftuin te Wehe, Kadastraal Minuutplan 1811-1832 (Bron: RCE, bewerkt door auteur). 122

- 4.17** Zwitserse brug, getekend door Th. F. Uilens (1812-1890) (Bron: Uilkens, 1854) [123](#)
- 4.18** Zwitserse brug, getekend door Gijsbert van Laar (1768-1820) (Bron: Magazijn der Tuinsieraden, plaat XXIX) [123](#)
- 4.19** De onderverdeling van Th. F. Uilkens uit 1854. [123](#)
- 4.20** Plattegrond van de 'Stad Assen met dezelfde omgelegen tuinen, landen en Bosschen, Opgenomen en vervaardigd op order van het Departementtaal Bestuur en ten dienste van den Architect Guidici (...)', 1809, P.A.C. Buwama Aardenburg (Bron: DA OSA 1552). [124](#)
- 4.21** Detail van de kaart van de Stad Assen met een gedeelte van de daar onder gelegene landerijen. Geformeerd bij de opzichter bij de waterstaat C.F. Seidel, 1825 (Bron: DA TA 105, bewerking auteur, groen landschapstuinen, rood keuterhuisje van gezin Roodbaard, aan de Markt gelegen). [125](#)
- 4.22** Stadsparken en – tuinen in Assen met hun eigenaren (Bron: Van der Laan-Meijer en Ottens (2012). 195.) [126](#)
- 4.23** Plattegrond van Assen met het stadsbos en de wandelpaden, F.R.N. Hoogendoorn, schaal 1:30.000, uitgever Gebr. Born te Assen, circa 1890, rood boswachterswoning ouders Roodbaard na 1813 bij De Eerste Steen (weergegeven door auteur). (Bron: DA TA 481). [127](#)
- 4.24** De plattegrond van de Stad Groningen in 1857, getekend door W. Tietsema (Bron: GA NL-GnGRA_817_4044). [128](#)
- 4.25** Stadsparken en – tuinen in Groningen (Bron: Van der Laan-Meijer en Ottens (2013). 177). [129](#)
- 4.26** Parken en – tuinen in Eelde-Paterswolde (Bron: Van der Laan-Meijer en Ottens (2013). 63. [131](#)
- 4.27** Inmeettekening van Leeuwarden in 1822, A. Hansum (Bron: HCL THAD052). [132](#)
- 4.28** Plattegrond van Leeuwarden van D. Vonk uit 1877 (Bron: HCL THAD.I.007). [133](#)
- 4.29** Plattegrond van Leeuwarden van landmeter J. Sickler, uitgegeven door W. Eekhoff, 1845 (Bron: THAD059). [135](#)
- 4.30** De Prinsentuin, plaisiertuinen, tuinen en zomerhuizen afgebeeld op het kadastraal minuutplan uit 1825. (Bron: RCE, bewerking door NOORDPEIL, 2021). [135](#)
- 4.31** Parken en – tuinen in Eelde-Paterswolde (Bron: Van der Laan-Meijer en Ottens (2013). 185. [136](#)
- 4.32** 'Gezigt van het huis Groot Terhorne gelegen tot Beetgum in Frisland.' Opmetingskaart door Hendrik van Zutphen, gedateerd 1820 (Bron: Tresoar 326-4032). [138](#)
- 4.33** Combinatie van de schetstekening voor Groot Terhorne van L.P. Roodbaard, 1821 met het Actueel Hoogtebestand Nederland (AHN) (bron: auteur) [139](#)
- 4.34** Schetstekening voor de bloementuin van Groot Terhorne van L.P. Roodbaard, ongedateerd, vermoedelijk 1843 (Bron: Tresoar 326-4032) [140](#)
- 4.35** 'Kaart van de Bosschen, Tuinen en Landen behorende bij het Slot Groot Ter Horne', 1866 (bron: Mulder-Radetzky en De Vries (1984)). [141](#)
- 4.36** Buitenplaatsen met landschapsparken in de omgeving van Groot Terhorne en Popta Slot weergegeven op de kaart van Menaldumadeel uit de Atlas van Eekhoff 1849-1859, bewerkt door de auteur (Bron: Tresoar 11-3823). [142](#)
- 4.37** Rekening van Roodbaard voor de aanleg van Kingmastate in Zweins, 1826-1827 (Tresoar, Toegang 319, FA van Beyma thoe Kingma, inv. nr. 334), zie ook Radetsky (2021). 358. [145](#)
- 5.1** Lijnenbundels van de schets van de Fraeylemaborg (1841), gezicht op de Slochter Toren en naar de korenvelden. (Bron: particulier archief). [148](#)
- 5.2** Uitsnede van de presentatietekening van Stania State (1834) (Bron: Fries Museum 286-024). [148](#)
- 5.3** Uitsnede van de schetstekening van Vijversburg (ongedateerd, 1844) (Bron: Fries Museum 289-017) [149](#)
- 5.4** Water op de ontwerptekeningen van Ropta State (1), Ekenstein (2, 6), Lyndenstein tuin en moestuin bij het huis (3). Stania State achterterrein (4), Stania State voor- en achterterrein (5). [150](#)
- 5.5** Rij- en wandelpaden op de ontwerptekeningen van Lyndenstein (1), Stania State (2, 3), Ropta State (4, 5), Lyndenstein, overtuin (6). [151](#)
- 5.6** Bouwkundige werken op de ontwerptekeningen van Lyndenstein tuin en moestuin (1, 2, 5), Ropta State (3, 9, 12), Lyndenstein overtuin (4), Stania State voor- en achterterrein (6), Stania State voorterrein (7), Fraeylemaborg (8), Tuin Riedel (10), Algemene Begraafplaats (11). [152](#)
- 5.7** Rekening van Wijbren Krijns en Compagnon te Joure voor Georg Frederik baron thoe Schwartzenberg en Hohenlansberg wegens de leverantie van diverse bomen en struiken (Bron: Tresoar FA Thoe Schwartzenberg en Hohenlansberg toe. nr. 326 inv. nr. 781-20, Mulder-Radetzky, 1984, bijlage 6, 110). [153](#)
- 5.8** Bos, wildbos en hakhout op de ontwerptekeningen van Stania State achterterrein (1, 6), Tuin Riedel (2), Algemene Begraafplaats (3), Ekenstein (4, 5). [154](#)
- 5.9** Solitaire bomen op de ontwerptekeningen van Stania State achterterrein (1), Prinsentuin (2, 4), Lyndenstein tuin en moestuin (3), Algemene Begraafplaats (4), Trommishof (6). [155](#)

- 5.10** Boomgroepen op de ontwerptekeningen van Ekenstein (1), Trommishof (2, 4), Algemene Begraafplaats (3), Lyndenstein overtuin (5), Ropta State (6). 156
- 5.11** Partijen en boskettes, bloemperken, gras en perken zoals weergegeven op de tekening van het Tournooiveld. 157
- 5.12** Moestuin met broeierij op de ontwerptekeningen van Ropta State (1), Lyndenstein overtuin (2), Tuin Riedel (3), Poptaslot (4). 158
- 5.13** Boomgaard op de ontwerptekeningen van Poptaslot (1) en Ropta State (2). 159
- 5.14** Aanwijzingen van Roodbaard over de structuurelementen van landschapstuinen en -parken (Bron: auteur). 160
- 5.15** Situatie omstreeks 1850 zoals weergegeven op de kaart van Opsterland, uit de Atlas van Eekhoff 1849-1859, bewerkt door de auteur (Bron: Tresoar 11-3823). 162
- 5.16** Kadastraal Minuutplan met de kerk en korenmolen, verkend in 1827 (Bron: RCE). 163
- 5.17** De ruimtelijke compositie in de context van het historische cultuurlandschap op basis van het Actueel Hoogtebestand Nederland, het Kadastraal minuutplan, verkend in 1827, en de verschillende ontwerptekeningen die Roodbaard maakte voor Lyndenstein. 164
- 5.18** De ruimtelijke compositie in de context van het historische cultuurlandschap op basis van het Kadastraal minuutplan, verkend in 1827, en de verschillende ontwerptekeningen die Roodbaard maakte voor Lyndenstein. 165
- 5.19** Collage van de vier tekeningen voor Lyndenstein, met links de Overtuin (ongedateerd, vermoedelijk 1825), rechtsboven de Nutstuin (ongedateerd, vermoedelijk 1821), rechtsmidden Tuin bij het huis (ongedateerd, vermoedelijk 1821) en rechtsonder de Tuin bij het huis (ongedateerd, vermoedelijk 1837). (Bron: Tresoar 349-412, 349-413, 349-414) 166
- 5.20** Presentatietekening van de noordelijke tuin, ongedateerd (omstreeks 1821) (Bron: Tresoar 349-412). 168
- 5.21** Kadastraal Minuutplan 1827, van de noordelijke tuin met tuinmanswoning (detail) (Bron: RCE). 168
- 5.22** Detailtekening van het voorplein, ongedateerd (omstreeks 1837) (Bron: Tresoar 349-414) 170
- 5.23** Kadastrale hulpkaart met 'Amotatie in 1837' (Bron: Holwerda (2018). 38.) 170
- 5.24** Kadastraal Netteplan, verkend in 1887 (Bron: Tresoar). 170
- 5.25** Ontwerptekening van de overtuin Lyndenstein (Bron: Tresoar 349-414) 172
- 5.26** Basisvorm van de locatie met het huidige reliëf (bron: AHN, bewerking door auteur) 172
- 5.27** Structuurelementen water 172
- 5.28** Structuurelementen paden en bouwwerken 173
- 5.29** Structuurelementen beplanting 173
- 5.30** Structuurelementen zichtlijnen 173
- 5.31** Geometrisch grondplan (maatraster en middenlijn) 174
- 5.32** Programmatische driedeling (bloemen- en moestuin, pleziertuin met vijverpartij en parkbos) 174
- 5.33** Grafische vorm van de structuurelementen (cirkelsegmenten) 174
- 5.34** Driedimensionaal effect (clair-obscur, glooiende oevers) 175
- 5.35** Perspectief (zichtlijnen, dieptewerking) 175
- 5.36** Compositieschema (asymmetrisch en diagonaal) 175
- 5.37** Schilderij met zicht over de vijver naar het huis en de kerk, aquarel van D.H. Andreae 1842 (bron: Fries Museum, PTA 538-018) 178
- 5.38** De ruimtelijke compositie in de context van het historische cultuurlandschap op basis van het Actueel Hoogtebestand Nederland met het Kadastraal minuutplan, verkend in 1827). 179
- 5.39** Situatie omstreeks 1850 zoals weergegeven op de kaart van Barradeel, uit de Atlas van Eekhoff 1849-1859, bewerkt door de auteur (Bron: Tresoar 11-3823). 180
- 5.40** De buitenplaats 'Groot Ropta' werd op het Kadastraal Minuutplan, verkend in 1826 en 1827 aangeduid met een 'huis en erf' en een 'plaisiertuin'. Het bouwland van perceel 69 werd omstreeks 1831 omgevormd tot moestuin. (Bron: RCE). 181
- 5.41** Presentatietekening Ropta State omstreeks 1832 (Bron: privéarchief) 182
- 5.42** Detail van de moestuin omstreeks 1832 182
- 5.43** Slingervijver met hangbrug omstreeks 1900 (Bron: privéarchief). 183
- 5.44** Tuinkoepel op de berg omstreeks 1900 (Bron: privéarchief). 183
- 5.45** Glooiende oeverwallen langs de slingerende vijver (Bron: auteur). 184
- 5.46** Zicht op de tuinkoepel, geplaatst op de hoogte aan het einde van het park (Bron: auteur). 185
- 5.47** Ontwerptekening Ropta State (Bron: particulier archief). 186

- 5.48** Basisvorm van de locatie met het huidige reliëf (bron: AHN, bewerking door auteur) 186
- 5.49** Structuurelementen water 186
- 5.50** Structuurelementen paden en bouwwerken 187
- 5.51** Structuurelementen beplanting 187
- 5.52** Structuurelementen zichtlijnen 187
- 5.53** Geometrisch grondplan (maatraster en middenlijn) 188
- 5.54** Programmatische driedeling (bloemen- en moestuin, pleziertuin met vijverpartij en parkbos) 188
- 5.55** Grafische vorm van de structuurelementen (cirkelsegmenten) 188
- 5.56** Driedimensionaal effect (clair-obscur, glooiende oevers) 189
- 5.57** Perspectief (zichtlijnen, dieptewerking) 189
- 5.58** Compositieschema (asymmetrisch en diagonaal) 189
- 5.59** De ruimtelijke compositie in de context van het historische cultuurlandschap op basis van het Actueel Hoogtebestand Nederland met het Kadastraal minuutplan, verkend in 1827 en gecombineerd met de ontwerptekening. 192
- 5.60** Situatie omstreeks 1850 zoals weergegeven op de kaart van Tietjerksteradeel, uit de Atlas van Eekhoff 1849-1859, bewerkt door de auteur (Bron: Tresoar 11-3823). 194
- 5.61** Plattegrond Stania State uit 1815, met oude situatie (Bron: Fries Museum 734-537). 196
- 5.62** Reconstructie ontwerp J. H. Knoop, 1815 (Bron: bewerking NO.ORDPEIL 2014) 196
- 5.63** Eigendom van T. Cats, Kadastraal Minuutplan, verkend in 1820 (Bron: RCE, contourlijn auteur). 196
- 5.64** Presentatietekening voorpark, ongedateerd (1821) (Bron: Tresoar 323.1 - 1247). 197
- 5.65** Presentatietekening achterpark, ongedateerd (1821) (Bron: Tresoar 323.1-1247). 198
- 5.66** Projecttekening, kopie na de aanleg gemaakt, ongedateerd (1834). (Bron: Fries Museum 286-024). 199
- 5.67** Projecttekening met de weergave van de formele aanleg (bewerking NO.ORDPEIL, 2014) 200
- 5.68** 'STANIA-STATE', impressie van het 'achterpark bij 'Armoede en Rijk', getekend door B.L.W. Mensing op de overzichtskaart van landmeter O.J. Schelfsma in 1843 (Bron: Fries Museum, PTA 286-019), met een inzet van de ontwerptekening, waarop de locatie is weergegeven. 201
- 5.69** 'STANIA-STATE', overzichtskaart 1843 met detail van de moestuin van de landmeter O.J. Schelfsma in 1843 (Bron: Fries Museum, PTA 286-019) 202
- 5.70** Stania state te Oenkerk in 1856 bewoond door den Heer T.M.T. Looxma, anonieme kunstenaar (Bron: Fries Museum, PTA 286-013) 203
- 5.71** 'STANIA-STATE', impressie van het voorpark vanuit het huis bij 'Armoede en Rijk', getekend door B.L.W. Mensing op de overzichtskaart van landmeter O.J. Schelfsma in 1843 (Bron Fries Museum, PTA 286-019), met een inzet van de ontwerptekening. 203
- 5.72** Locatie van de tekeningen van Gerrit Vlaskamp (Bron: auteur) 204
- 5.73** Presentatietekening voor de boomgaard, niet gesigneerd, G. Vlaskamp omstreeks 1874 (Bron: Fries Museum PTA 286-022). 204
- 5.74** Presentatietekening voor de Noordersingel, niet gesigneerd, G. Vlaskamp omstreeks 1874 (Bron: Fries Museum PTA 286-020). 204
- 5.75** Afbeelding van het badhuis (Bron: Magazijn van Tuin-Sieraden, 1802. Pl.CLXXVII) en links een detail van de ontwerptekening met de locatie van het badhuis. 206
- 5.76** Legenda, verklaring van symbolen 208
- 5.77** Ontwerptekening Stania State 1834 (Bron: Fries Museum) 210
- 5.78** Basisvorm van de locatie met het huidige reliëf (Bron: AHN, bewerking door auteur) 210
- 5.79** Structuurelementen water 210
- 5.80** Structuurelementen paden en bouwwerken 211
- 5.81** Structuurelementen beplanting 211
- 5.82** Structuurelementen zichtlijnen 211
- 5.83** Geometrisch grondplan (maatraster en middenlijn) 212
- 5.84** Programmatische driedeling (bloemen- en moestuin, pleziertuin met vijverpartij en parkbos) 212
- 5.85** Grafische vorm van de structuurelementen (cirkelsegmenten) 212
- 5.86** Driedimensionaal effect (clair-obscur, glooiende oevers) 213
- 5.87** Perspectief (zichtlijnen, dieptewerking) 213
- 5.88** Compositieschema (asymmetrisch en diagonaal) 213
- 5.89** De ruimtelijke compositie in de context van het historische cultuurlandschap op basis van het Actueel Hoogtebestand Nederland met het Kadastraal Minuutplan, verkend in 1827. Het omgrachte terrein ten noorden van Stania State is Eyzingastate. In het zuiden is de kerk van Oenkerk weergegeven. 217

- 5.90** Situatie omstreeks 1850 zoals weergegeven op de Topographische en Militaire Kaart 1854, bewerkt door de auteur. [218](#)
- 5.91** Kaart van Ekenstein en de daarbij behorende landen met konijnenberg aan de Damster trekvaart onder Tjamsweer, opgetekend door J. Tideman in 1724 (Bron: GA NL-GnGRA_817_1191) [219](#)
- 5.92** Kadastraal Minuutplan 1811-1832, opgemeten en ingetekend in 1819, met de eigendommen van Willem Alberda van Ekenstein (1792 - 1837) (Bron: RCE). [219](#)
- 5.93** Presentatietekening, datering 1819, niet uitgevoerd (Bron: GA NL-GnGRA_1536_6819) [220](#)
- 5.94** Fragment van de kaart van den Grooten weg (...) naar Delfzijl, opgetekend door W. de Rees, 1820 (Bron: GA NL-GnGRA_817_2531.12) [220](#)
- 5.95** Presentatietekening, datering 1827 (Bron: GA NL-GnGRA_1536_6820). [221](#)
- 5.96** Vijervorm in 1827 (Bron: NO.ORDPEIL, 2018) [224](#)
- 5.97** Vijervorm op het hernieuwde Kadastral Minuutplan 1881 (bron: NO.ORDPEIL, 2018) [224](#)
- 5.98** Vijervorm, huidige situatie [224](#)
- 5.99** Ontwerptekening Ekenstein 1827 [226](#)
- 5.100** Basisvorm van de locatie met het huidige reliëf (bron: AHN, bewerking door auteur) [226](#)
- 5.101** Structuurelementen water [226](#)
- 5.102** Structuurelementen paden en bouwwerken [227](#)
- 5.103** Structuurelementen beplanting [227](#)
- 5.104** Structuurelementen zichtlijnen [227](#)
- 5.105** Geometrisch grondplan (maatraster en middenlijn) [228](#)
- 5.106** Programmatische driedeling (bloemen- en moestuin, pleziertuin met vijverpartij en parkbos) [228](#)
- 5.107** Grafische vorm van de structuurelementen (cirkelsegmenten) [228](#)
- 5.108** Driedimensionaal effect (clair-obscur, glooiende oevers) [229](#)
- 5.109** Perspectief (zichtlijnen, dieptewerking) [229](#)
- 5.110** Compositieschema (asymmetrisch en diagonaal) [229](#)
- 5.111** De ruimtelijke compositie in de context van het historische cultuurlandschap op basis van het Actueel Hoogtebestand Nederland met het Kadastraal Minuutplan, verkend in 1827) [232](#)
- 5.112** Situatie omstreeks 1850 zoals weergegeven op de Topographische en Militaire Kaart 1854, bewerkt door de auteur. [234](#)
- 5.113** Kopie van de situatie met de formele aanleg omstreeks 1781 (Bron: Stichting Fraeylemaborg) [235](#)
- 5.114** Ontwerptekening van het middenpark, gedateerd 1802, niet gesigneerd en toegeschreven aan G.A. Blum (Bron: particuliere collectie) [236](#)
- 5.115** Tekening van het Achterpark, niet gedateerd, vermoedelijk omstreeks 1805, gesigneerd door G.A. Blum (afmeting 380 x 945 mm.) (Bron: particuliere collectie). [236](#)
- 5.116** Ontwerptekening van het achterpark, niet gedateerd, vermoedelijk omstreeks 1805, gesigneerd door G.A. Blum (afmeting 270 x 540 mm.) (Bron: particuliere collectie). [236](#)
- 5.117** Kadastraal Minuutplan, verkend in 1820 (Bron: RCE). [237](#)
- 5.118** Detail Kadastraal Minuutplan 1820 (Bron: RCE). [237](#)
- 5.119** Detail Kadastraal Minuutplan 1820 , moestuin (Bron: RCE). [237](#)
- 5.120** Presentatietekening Achterbos Fraeylemaborg, vermoedelijk omstreeks 1840 (Bron: Particuliere collectie). [238](#)
- 5.121** Opmetingskaart van H. van Hulten, 1821 (Bron: particuliere collectie). [238](#)
- 5.122** Schetstekening voor een deel van het achterbos, vermoedelijk omstreeks 1841 (Bron: particuliere collectie). [239](#)
- 5.123** Detail van de presentatietekening Achterbos Fraeylemaborg, vermoedelijk omstreeks 1840 (Bron: particuliere collectie). [239](#)
- 5.124** Opmetingskaart van H. van Hulten, 1821 (Bron: particuliere collectie). [241](#)
- 5.125** Plan van Fraeylemaborg, WEERBAARHEIDS CONCOURS 18 juni 1870, Schaal van 1 à 11110, gemaakt door Fimo Wind Foto van een lithografie. Originele kaart in Leiden, UB (Coll. Boedel Nijenhuis.) (Bron: Groninger Archief: NL-GnGRA_818_22116) [241](#)
- 5.126** Pentekening van de driearmige brug en op de achtergrond het tuinhuis op de berg tegen Italiaanse populieren, 1835 (bron: particuliere collectie). [243](#)
- 5.127** Pentekeningen van de hermitage, 1843 (Particuliere collectie) [244](#)
- 5.128** Pentekening van Flora bij de Dikke Boom en bank om Dikke Boom, 1860 (Bron: Particuliere collectie). [245](#)
- 5.129** Ontwerpschets Fraeylemaborg, omstreeks 1841 (Bron: particuliere collectie). [246](#)
- 5.130** Basisvorm van de locatie met het huidige reliëf (Bron: AHN, bewerking door auteur). [246](#)
- 5.131** Structuurelementen water [246](#)

- 5.132 Structuurelementen paden en bouwwerken 247
- 5.133 Structuurelementen beplanting 247
- 5.134 Structuurelementen zichtlijnen 247
- 5.135 Geometrisch grondplan (maatraster en middenlijn) 248
- 5.136 Programmatische driedeling (bloemen- en moestuin, pleziertuin met vijverpartij en parkbos) 248
- 5.137 Grafische vorm van de structuurelementen (cirkelsegmenten) 248
- 5.138 Driedimensionaal effect (clair-obscur, glooiende oevers) 249
- 5.139 Perspectief (zichtlijnen, dieptewerking) 249
- 5.140 Compositieschema (asymmetrisch en diagonaal) 249
- 5.141 Situering van Fraeylemaborg te Slochteren met ten noorden Wijchgelsheim in Schildwolde en ten zuidoosten de borg van Goslinga gelegen in het buurtschap Stootshorn bij Noordbroek (bron: detail Topographische kaart, bewerking auteur). 252
- 5.142 Ruimtelijke compositie in de context van het historische cultuurlandschap op basis van het Actueel Hoogtebestand Nederland met het Kadastraal Minuutplan, verkend in 1827). 253
- 6.1 Schematische weergave van de programmatische driedeling opgebouwd uit: (bloemen- en moes)tuin bij het huis, de pleziertuin met de waterpartijen en het park- of wildbos (Bron: auteur). 256
- 6.2 Schematische weergave van Roodbaards ontwerpprincipes 257
- 6.3 Detail van het gemengde perk met bloemen en groenten (tuin Riedel) (Bron: Tresoar). 258
- 6.4 Grafische vormgeving van structuurelementen met het maatraster, geconstrueerd vanuit de schaalbalk van het ontwerp voor de Grietenijtuin te Wolvega (Bron: auteur). 259
- 6.5 Patroon van regelmatige, repeterende en sjabloonachtige vormen (bron: auteur). 260
- 6.6 Het reliëf en vijvervormen 261
- 6.7 Detail van de vijver bij Vijversburg met de glooiingen (bron: Fries Museum). 262
- 6.8 Voorbeeld van de hoge berg met een bouwwerk, de tempel van Lyndenstein(1), ontwerp-tekening van de overtuin (1825) en de tuinkoepel van de Fraeylemaborg (2), ontwerp-tekening van het Achterbos (1840). 262
- 6.9 Voorbeelden van tuinsieraden, die Roodbaard heeft toegepast naar afbeeldingen van Gijsbert van Laar (1802). De wereldse architectuur van de Chinese brug van Heremastate te Joure (1), prieel van Oranjestein te Oranjewoud (2), de natuurlijke architectuur van de hermitage van de Fraeylemaborg te Slochteren van omstreeks 1840 (3) en de stobbenpoort voor De Eerste Steen te Assen (4). 263
- 6.10 De voortuin en overtuin bij Lyndenstein, met de lijnenbundels tussen de boskettes van heesters, waarbij de perken en solitaire bomen onderdeel zijn van het uitzicht vanaf het huis (Bron: auteur). 264
- 6.11 Perken met piramidale populieren en boskettes als architectonisch element, zoals bij het ontwerp voor het Oldehoofdsterkerkhof te Leeuwarden (bewerking: auteur). 265
- 6.12 Afwisseling en dieptewerking van licht en schaduw als onderdeel van het driedimensionale decor (bron: auteur). 266
- 6.13 Spiegeleffect van het water, detail van een schilderij van het zomerhuis, spiegelen in de slingerende vijver van De Braak (bron: Olieverf van A.J. van Prooijen, 1852). 267
- 6.14 Het spiegelende effect in de Prinsentuin (bron: HCL, detail van een schilderij door Isaac Reinders, 1849) 267
- 6.15 Detail van Lyndenstein (Bron: Tresoar). 268
- 6.16 Detail van Ropta State (Bron: particulier archief). 268
- 6.17 Interpretatie van de panoramische taferelen vanuit de grot van Huize Voormeer te Heerenveen (Bewerking: auteur). 268
- 6.18 Overzicht van gebruikte objecten met de ruimtelijke effecten (Bron: auteur). 269
- 6.19 De rondwandeling met het 'verborgen pad' langs wandelroute langs de Grote vijver van Stania State (ontwerp 1821) met de lange route en de 'verborgen pad' als onderdeel van de rondwandeling (ontwerp Stania State 1834, bewerking: auteur). 270
- 6.20 Landschapspanorama van de Fraeylemaborg met drie vista's naar op het historische cultuurlandschap (combinatie van het Actueel Hoogtebestand Nederland met het Kadastraal Minuutplan 1827, bron: auteur) 271
- 6.21 Zicht op de dierenweide van House Dorset, Zuid Engeland (bron: Repton, 1816) 272
- 6.22 Principe van het 'geleende' landschap, de dierenweide van Groot Terhorne te Beetgum, Friesland (bron: auteur) 272
- 6.23 Roodbaards ontwerpprincipes voor landschapsparken (bron: auteur) 273
- 6.24 Regionaal overzicht van Roodbaards oeuvre in Noord-Nederland 276

- 6.25** Franse Militaire kaart, verkend tussen 1811–1813, laat zien dat er sprake is van een landschappelijke aanleg bij Noordwijk, Vennebroek, Brinkhoven en Lemferdinge (Bron: detailkaart van De Man, verkend in 1820–1824)
1. Noordwijk, vermoedelijk tussen 1810 en 1818
 2. De Braak, vanaf 1827
 3. Vennebroek, omstreeks 1819
 4. Brinkhoven, vanaf 1810 (verdwenen in 1836)
 5. Lemferdinge, vanaf omstreeks 1805 tot 1811
 6. Huis De Duinen, vanaf 1819
 7. Oosterbroek, omstreeks 1820 en 1836 280
- 7.1** Renovatieplan De Braak, opgesteld in 1998 (bron: NO.ORDPEIL). 281
- 7.2** Franse Militaire Kaart, verkend in 1811–1813 (Bron: Versfelt 2010). 282
- 7.3** Kadastraal Minuutplan, verkend in 1818 en 1827 (Bron: RCE). 282
- 7.4** Topografisch Militaire Kaart, verkend omstreeks 1850 (Bron: Esri Nederland, Kadaster). 282
- 7.5** Topografische kaart 1930 (Bron: Topotijdreis.nl) 282
- 7.6** Strukturelementen water en reliëf, paden en bouwwerken, beplanting aan de hand het AHN (2020) en het KMP 1818–1827 (Bron: NOORDPEIL, 2020). 283
- 7.7** Detail van de kadastrale hulpkaart uit 1863 voor de bouwwerken (Bron: Drents Archief, dankzij J. Holwerda). 283
- 7.8** Detail van de kadastrale hulpkaart uit 1888 met de vijverpartij (Bron: Drents Archief, dankzij J. Holwerda). 283
- 7.9** A.J. van Prooijen, *Zicht op het huis van De Braak*, 1853 (Bron: verzameling Gemeente Tynaarlo). 284
- 7.10** A.J. van Prooijen, *Zicht op de Grote Vijver van De Braak*, 1853 (Bron: verzameling Gemeente Tynaarlo). 284
- 7.11** Slingerende waterpartij met het effect van licht en donker, op een schilderij van A.J. van Prooijen van De Braak, 1853 (Verzameling Gemeente Tynaarlo). 285
- 7.12** De grote vijver bij het huis met het eiland en de koepel, op een schilderij van A.J. van Prooijen van De Braak, 1853 (Verzameling Gemeente Tynaarlo). 285
- 7.13** Geometrisch grondplan, maastraster met de middenlijn met de programmatische driedeling
- . Maastraster en middenlijn
 - . Driedeling van bloemen- en nutstuin, pleziertuin en (wild)bos
 - . Gemengde aanleg van lust en nut 286
- 7.14** Ideale lijn van schoonheid en regelmaat
- . Toepassing van cirkelsegmenten
 - . Grafische vormgeving van de structuurelementen
 - . Patroon van regelmatige, repeterende vormen (vormencatalogus) 287
- 7.15** Detail van de ‘Kaart der Stad Haarlem, vervaardigd naar de kadastrale meting in het jaar 1822’ met de plattegrond van de privétuin van de familie Zocher met de kwekerij Rozenhagen te Haarlem, gemaakt door F.J. Nautz en W.C. van Baarsel in 1829. Hierop zijn vergelijkbare sjabloonachtige vormen zichtbaar (bron: collectie Noord-Hollands Archief, inv. nr. NL-HlmNHA_51000390-4_G). 287
- 7.16** Detail van de boonvormige vijverpartij volgens het KMP op de Braak (Bron: RCE). 287
- 7.17** Driedimensionaal decor met het reliëf
- . Geprononceerde reliëf langs het water
 - . Glooiingen en hoogtes met tuinsieraden
 - . Tuinsieraden van wereldse of natuurlijke architectuur
 - . Bomen en beplanting als ruimtelijk decor
 - . Perken met piramidale populieren
 - . Licht en schaduw, variatie in vorm en kleur 288
- 7.18** Panoramisch perspectief als ruimtecreatie
- . Asymmetrische, diagonale en radiale composities
 - . Dieptewerking met de voorgrond, het middendeel en de achtergrond
 - . Lijnenbundels voor het panoramische perspectief
 - . Boskettes als onderdeel van het perspectief
 - . Spiegeleffect van het water
 - . Eindeloosheid van de verdwijnende beek
 - . Panoramische taferelen 289
- 7.19** Pittoreske taferelen tijdens de rondwandeling
- . Verborgene wandeling
 - . Landschappelijk decor van de ‘Beltwalk’ 290
- 7.20** Samenhang en relatie met het historische cultuurlandschap
- . Landschapspanorama
 - . ‘Geleende’ landschap 291
- 7.21** Oostelijk toegangshek aan de Hoofdweg te Paterswolde uit 1856 (Gemeente Tynaarlo) met pijlers van baksteen, natuurstenen dekplaten en smeedijzeren hekken (Bron: Groninger Archieven). 291
- 7.22** Strukturelementen water en reliëf (bron: auteur) 292
- 7.23** Strukturelementen paden en bouwwerken (bron: auteur) 292
- 7.24** Strukturelementen beplanting en bouwwerken (bron: auteur) 292
- 7.25** Reconstructie van de ontwerptekening voor De Braak te Paterswolde, situatie omstreeks 1850 (bron: auteur) 294

Curriculum Vitae

Els van der Laan-Meijer (1955) is landschapsarchitect en groen erfgoedsspecialist. Na haar opleiding aan de Rijks Hogere School voor Tuin- en Landschapsinrichting te Boskoop (Van Hall Larenstein Velp) behaalde zij in 2008 de titel landschapsarchitect. Vanaf 1981 heeft zij zich bij Buro Maas te Zeist kunnen verdiepen in de landgoederen en buitenplaatsen van de provincie Utrecht.

Onder haar leiding groeide NO.ORDPEIL te Sneek vanaf 1990 uit tot een ontwerp-, onderzoeks- en adviesbureau, met een heldere visie op het gebied van landschap en erfgoed. Het verleden vormt voor haar inspiratie voor het opstellen van toekomstplannen voor historische cultuurlandschappen, parken en tuinen. Met het bureau heeft zij vele herstel- en reconstructieplannen voor historische parken en tuinen ontwikkeld, in het bijzonder voor de landschapsparken van Lucas Pieters Roodbaard (1782-1851). Naast de publicatie Roodbaards Rijkdom (BONAS, 2de druk 2013) heeft dit geresulteerd in een internationaal netwerkproject Noordelijke Lustwarande, waarin de verbinding is gelegd met de historische parken en tuinen en het Noord-Nederlandse en Noordwest-Duitse cultuurlandschap.

Els publiceert regelmatig op het gebied van landschap, groen erfgoed en tuinarchitectuur. Vanaf 2015 heeft zij als buitenpromovendus aan de TU Delft gewerkt aan dit onderzoek.

Het handschrift van L.P. Roodbaard

Ontwerpprincipes van Noord-Nederlandse landschapsparken
in de eerste helft van de 19e eeuw

Els van der Laan-Meijer

Het oeuvre van de tuin- en landschapsarchitect Lucas Pieters Roodbaard (1782-1851) is toonaangevend voor de Noord-Nederlandse landschapsparken uit de eerste helft van de 19de eeuw. Zijn oeuvre is te verdelen in drie categorieën: openbare wandelparken, landschapsparken bij buitenplaatsen en landschapstuinen bij (stads) villa's. Aan de hand van ruimtelijk architectonisch onderzoek is een schat aan oorspronkelijke plantekeningen uitgebreid gedocumenteerd en geanalyseerd om zo tot de kern van de ontwerpmethodes van Roodbaard te komen. Daarmee is zijn vorminstrumentarium, ook wel de 'meetkundige gereedschapskist' ontrafeld. Het heeft geresulteerd in zes compositorische ontwerpprincipes. Dankzij dit onderzoek en de nieuwe inzichten in Roodbaards handschrift kan een aantal landschapsparken worden geïdentificeerd en aan zijn oeuvre worden toegevoegd. Het gaat daarbij niet alleen om Roodbaards collectie van landschapsparken, maar ook om de samenhang van deze collectie met het omliggende historische cultuurlandschap. Dit overzicht biedt handvatten om het oeuvre van Roodbaard aan te duiden als een buitenplaatsenlandschap dat een samenhangend tuin- en landschapsarchitectonisch ensemble vormt in het Noord-Nederlandse cultuurlandschap. Dit 'parkachtige' landschap, ook bekend als de Noordelijke Lustwarande, is grotendeels gelegen in het kustlandschap dat grenst aan het Unesco Werelderfgoed Waddenzee. In de epiloog is een proeve van een reconstructie van een ontbrekende ontwerp-tekening gemaakt voor het landschapspark De Braak te Paterswolde. Het vormt de opmaat voor de integrale reconstructie van deze bijzondere collectie groen erfgoed.

A+BE | Architecture and the Built Environment | TU Delft BK